પ્રસ્તાવના.

[પહેલી આવૃત્તિ]

વિજ્ઞાનની અનેક શાખાઓ છે, તેમાં મનોવિજ્ઞાન એક મહત્ત્વનો વિભાગ છે. પૂર્વે આર્યાવર્તમાં મનોવિજ્ઞાનને અત્યંત મહત્ત્વ અપાતું હતું. આજે મનોવિજ્ઞાનના ક્ષુલ્લક અંશોને હિંદની પ્રજા ગતાનુગતિક ન્યાયે વળગી રહેલી છે, પરન્તુ એ વિજ્ઞાનનું રહસ્ય તે બરાબર સમજતી નથી; તેને પરિણામે આજે મનોવિજ્ઞાનના એ ક્ષુલ્લક અંશો પ્રજાને કેટલીક વાર હાનિકારક નીવડતા જોવામાં આવે છે. આવી હાનિ થતી અટકાવવાને પાશ્ચાત્ય પ્રજાના સંસર્ગથી આપણા લોકો પણ તેમાંની ઘણીખરી બાબતોને ત્યાજ્ય વહેમ કહીને તિરસ્કારી કાઢે છે; વસ્તુતઃ એ મનોવિજ્ઞાન જૂઠું નથી, પરન્તુ તેનું રહસ્ય સમજ્યા વિના ગતાનુગતિક ન્યાયે વર્તનારાઓ જ ભૂલ કરે છે.

આપણા દેશમાં ચૌદ વિદ્યા અને ચોસઠ કળાને નામે સર્વ વિદ્યાઓના રહસ્યને ઓળખવામાં આવે છે; પરન્તુ પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓએ પોતાના ખંતીલા પ્રયાસથી એક જ વિદ્યાનાં જૂદાં જૂદાં અંગોને એવી રીતે ખીલવ્યાં છે કે હવે એકમાંથી અનેક સ્વતંત્ર વિદ્યાઓ નીકળી પડી છે અને સેંકડો કળાઓ ફેલાવો પામી છે. જે મનોવિજ્ઞાનને આપણો દેશ પાશ્ચાત્ય પ્રજાના શરૂઆતના સંસર્ગથી વહેમ માનવા લાગ્યો હતો, તે જ મનોવિજ્ઞાનની પાશ્ચાત્ય પ્રજાએ શાસ્ત્રીય રીતે આપણને ખીલવણી કરી બતાવ્યા પછી હવે આપણે પણ એ આપણા જૂના મનોવિજ્ઞાનને ઓળખતાં શીખ્યા છીએ. આજે આપણા મૂળ વિજ્ઞાનને કિંવા પાશ્ચાત્ય સ્વરૂપ પામેલા વિજ્ઞાનને આપણે સ્વીકારતા પણ થયા છીએ. આપણા ઘઉંની જ બિસ્કીટ બનાવીને પાશ્ચાત્ય પ્રજા આપણા મ્હોંમાં મૂકે ત્યારે આપણે ઘઉંનું મૂલ્ય સમજવા લાગીએ એ બહુ ખેદજનક છે, પરન્તુ છેવટે એ રીતે પણ આપણે ઘઉંના તત્ત્વથી વંચિત ન રહીએ એટલું પણ સંતોષ ઉપજાવનારું છે.

આ ગ્રંથમાં મનોવિજ્ઞાનની તેમજ શારીર વિજ્ઞાનની જૂદી જૂદી ૧૪ વિદ્યાઓ વિષે સંક્ષેપમાં બની શકતી સંપૂર્ણ માહિતી આપવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. ગુજરાતી, અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, હિંદી, મરાઠી અને બંગાળી ભાષાનાં લગભગ દોઢસો પુસ્તકોના લાંબા—ખંતભર્યા અભ્યાસ તથા સંશોધનને અંતે આ ગ્રંથ તૈયાર થએલો છે. સરલતા ઉપર ખાસ લક્ષ રાખેલું છે કારણકે જેઓ પ્રત્યેક વિદ્યાના શાસ્ત્રીય જ્ઞાન વિનાના છે તેઓને માટે જ આ ગ્રંથ નિર્માણ થએલો છે. આ જ કારણથી જૂદાં જૂદાં ચિત્રો તથા આકૃતિઓ પાછળ છૂટે હાથે ખર્ચ કરવામાં આવ્યો છે.

[તા. ૧–૧–૨૫.] સંપાદક.

[ત્રીજી આવૃત્તિ]

ઇ. સ. ૧૯૨૫ ના આરંભમાં આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ અને છએક માસમાં તે આવૃત્તિ ખપી ગઈ, છતાં પછી ત્રણેક વર્ષસુધી તેની નવી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનું બન્યું નહિ, તેનાં કારણો વાચકો સમક્ષ રજુ કરવા માટે કેટલીક વિગતો વિસ્તારથી દર્શાવવાની જરૂર છે.

ઇ. સ. ૧૯૨૫ ના ઓગસ્ટ માસમાં આ પુસ્તકના સંબંધમાં અમારી સામે "ત્રિકાળદર્શક દર્પણ"ના કર્તા મી. જેઠાલાલ દેવશંકર દવેએ ૧૯૧૪ ના કોપીરાઈટ એક્ટની રૂએ અમદાવાદની ડિસ્ટ્રીક્ટ કોર્ટમાં દાવો નોંધાવ્યો. દાવામાં તેમણે એવું નિવેદન કર્યું હતું કે અમે તેમના પુસ્તક "ત્રિકાળદર્શક દર્પણ"ની લગભગ નકલ અમારા પુસ્તકમાં કરી છે, માત્ર થોડા શબ્દોનો ફેરફાર કર્યો છે, તથા તેમના "ભવિષ્યવેત્તા" પુસ્તકમાંથી પણ થોડાં પ્રકરણો ઉપાડી લીધાં છે. આ કારણ દર્શાવીને તેમણે દાવા અરજીમાં એવી માંગણી કરી હતી કે-(અ) કોર્ટે અમારા "સચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક" પુસ્તકનું વેચાણ તથા નવી આવૃત્તિનું પ્રસિદ્ધીકરણ અટકાવવું, (બ) અમારા પુસ્તકની વગર વેચાયેલી નકલો પોતાને (મી. જેઠાલાલને) સોંપી દેવી અથવા કોર્ટે તેનો નાશ કરવો, (ક) અમારા પુસ્તકની અમે વેચેલી બધી નકલોનો કોર્ટે હિસાબ લેવો અને તેથી ઊપજેલી રકમ પોતાને (મી. જેઠાલાલને) પગાર કરવા હુકમ ફરમાવવો, અને (ડ) કોર્ટે દાવાનું બધુ ખર્ચ તથા બીજી જે કાંઇ દાદ કોર્ટને વાજબી લાગે તે અપાવવી.

આ દાવો અમદાવાદના આસિ. જજની સમક્ષ ઘણો લાંબો ચાલ્યો. ફરીયાદ પક્ષ તરફથી મી. નગીનદાસ પુ. સંઘવી, મી. કૌશીકરામ વિ. મહેતા, મી. વિઠ્ઠલરાય ગોરધનદાસ અને મી. ગૌરીશંકર મોતીરામ સાક્ષીઓ હતા. બચાવ પક્ષ તરફના એટલે અમારા સાક્ષીઓ મી. હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ અને મી. નારાયણ વિસનજી ઠક્કુર હતા. દાવાનો ચુકાદો ૧૯૨૭ ના એપ્રીલમાં મળ્યો, જેનો સાર અમે આ નીચે આપીએ છીએ.

નિકાલ માટે કોર્ટે નીચેના મુદ્દાઓ નક્કી કર્યા હતા: (૧) દાવા માટે પૂરતો સ્ટાંપ લગાડ્યો નથી? (૨) દાવાવાળાં પુસ્તકોમાં વાદી પોતાનો કૉપીરાઈટ સાબીત કરે છે? (૩) પ્રતિવાદીએ વાદીનાં પુસ્તકોમાંના કૉપીરાઇટનો ભંગ કર્યો છે? કે પ્રતિવાદીનું પુસ્તક સ્વતંત્ર

શ્રમ અને બુદ્ધિકૌશલ્યનું પરિણામ છે? (૪) પ્રતિવાદીના પુસ્તકનો દેખાવ અને તેના નામનું સરખાપણું ઠગાઈભર્યું છે? (૪) દાવો કરવામાં થએલા વિલંબને કારણે અથવા અનુમતિને કારણે દાવો આવી શકે નહિ? (૬) શી દાદ આપવી?

આ બધા મુદ્દાઓ ઉપર કોર્ટે ચુકાદો આપ્યો હતો. કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે પહેલા મુદ્દાને માટે પ્રતિવાદીએ કશું દબાણ કર્યું નથી. બીજા મુદ્દાની કોર્ટને કાંઈ જરૂર જણાઈ નહોતી કારણકે ૧૮૬૭ નો ૨૫ મો એકટ, ૧૯૧૧ નો કોપીરાઇટ એકટ સને ૧૯૧૪ નો ૩ જો એકટ એ બધા મુજબ એક પુસ્તક રજીસ્ટર થાય કે ન થાય તોપણ તેથી દાવો ચાલી શકે છે. પુસ્તકનો દેખાવ અને નામ સરખું હોવા માટેનો મુદ્દો વાદીએ સુનાવણી વખતે છોડી દીધો હતો કારણકે સ્પષ્ટ રીતે કબૂલ કરવામાં આવ્યું હતું કે નામ, દેખાવ કે બાઈંડીંગના સરખાપણા માટે કૉપીરાઈટ હોઇ શકે નહિ. વળી પ્રતિવાદીના પુસ્તકથી કોઈ છેતરાયું હોય એવું સાબીત કરવાને વાદી તરફથી કશો યત્ન કરવામાં આવ્યો નહોતો. પાંચમો મુદ્દો માત્ર વચગાળેના મનાઇ હુકમને માટે જ ઉપયોગી લેખીને કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે મનાઇ હુકમની અરજીનો ચુકાદો આપતાં કોર્ટે એ મુદ્દા ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપ્યું હતું. (એ ચુકાદામાં પુસ્તક વેચવા માટેનો મનાઈ હુકમ પ્રતિવાદીની વિરુદ્ધ કોર્ટે આપ્યો નહોતો.)

સૌથી વધારે અગત્યના ત્રીજા મુદ્દા [પ્રતિવાદીએ વાદીનાં પુસ્તકોમાંના કૉપીરાઈટનો ભંગ કર્યો છે કે પ્રતિવાદીનું પુસ્તક સ્વતંત્ર શ્રમ અને બુદ્ધિકૌશલ્યનું પરિણામ છે?] ના સંબંધે કોર્ટે ચુકાદામાં જણાવ્યું હતું કે બેઉ પક્ષોનાં પુસ્તકોની કાળજીભરી રીતે તપાસ કર્યા પછી મને જણાય છે કે આમાં કોપીરાઇટનો વાસ્તવિક ભંગ થયો નથી. (No Substantial Infringement.) જોકે આખાં પાનાંનાં પાનાં અને પેરેગ્રાફોના પેરેગ્રાફો પ્રતિવાદીએ ચોરી લીધા હોવાના ઘણા ગોળ ગોળ આક્ષેપો દાવાઅરજીમાં કરવામાં આવ્યા હતા, તો પણ ચોરી લીધેલા કહેવાતા પેરેગ્રાફોના તુલનાદર્શક કોષ્ટકો ઉપરથી એવા સરખાપણાવાળા પેરેગ્રાફ ઘણા ઘટી જવા પામ્યા હતા. આવા પેરેગ્રાફોનું એક નજીવું લીસ્ટ વાદીએ આપ્યું હતું, જેમાં તે કદી ઉમેરો કરી લીસ્ટ પૂરું કરી શક્યો નહિ. પ્રતિવાદી એ બધા પેરેગ્રાફો કયાં કયાં

મૂળ સાધનોમા માલૂમ પડે છે તે બતાવનારૂં લીસ્ટ આપ્યું છે અને તે બધા પુસ્તકો કોર્ટમાં રજુ કર્યાં છે. છતાં વાદી કહ્યા જ કરે છે કે પોતાનાં પુસ્તકો "ઓરીજીનલ" છે, પરન્તુ તેના વિદ્વાન ધારાશાસ્ત્રીને સ્વીકારવુ પડયું હતું કે તે પુસ્તકો થોડે કે વધુ અંશે એક જ કિંવા એકસરખાં સાધનોમાંથી કરવામા આવેલા સંગ્રહો હતા. ચોરીના આક્ષેપવાળા પેરેગ્રાફો પ્રતિવાદીના પુસ્તકની ૧૩૦૦૦ છાપેલી લીંટીઓમાથી લગભગ ૫૦૫ લીંટીઓના હતા એટલે માત્ર સેંકડે ૪ ટકા જેટલા હતા.

આગળ ચાલતાં ન્યાયાધીશે બેઉ પક્ષનાં પુસ્તકોના નામોનો વિસ્તારવાળો અર્થ કર્યો હતો તથા તેમાના મુખ્ય મુખ્ય વિષયોનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને જણાવ્યુ હતું કે પ્રતિવાદી પોતાના પુસ્તકમા "માનસ વિદ્યા"થી શરૂઆત કરે છે અને હિંદુ શાસ્ત્રમા જે ૧૪ વિદ્યાઓ કહી છે તે મુજબ તેના ૧૪ ખંડ પાડે છે સામાન્ય વિગતો ઉપરથી આગળ વધતા તે વિશેષ વિગતો ઉપર જાય છે અને તેમાની ગોઠવણ પદ્ધતિસરની છે એવી પદ્ધતિસરની ગોઠવણ વાદીના પુસ્તકોની નથી. મૂળ વસ્તુઓ તેની તે જ છે, તેમાની કોઈ વસ્તુ તદ્દન નવી નથી, અને બેઉ એક સરખો જ હેતુ પૂરો પાડે છે, તોપણ મને જરાએ શંકા રહેતી નથી કે—સામાન્ય યોજના, ગોઠવણી અને મૂળ વસ્તુઓનું સંવિધાન એ બધા તદ્દન જૂદા છે. જે વસ્તુઓ સામાન્ય પ્રજાને માટે સાધારણ છે તે વસ્તુઓનો ઉપયોગ બીજા માણસોને કરતા અટકાવવાનો વાદીને કશો હક્ક નથી વાદીના પરિશ્રમનુ ફળ કે જે તેની કાયદેસરની મીનકત છે તે પ્રતિવાદીએ લઇ લીધી નથી, એટલું જ નહિ પણ પ્રતિવાદીએ પોતાના પુસ્તકના સંપાદનનાં પરિશ્રમ અને બુદ્ધિનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે. જ્યારે 'ઓરીજીનલ' લખાણુ એક પુસ્તકમા ન હોય, ત્યારે અણસમજ્યુ અનુકરણુ અને ચોરીનો મજબૂતમા મજબૂત પુરાવો કોપીરાઈટના ભંગ માટેનો દાવો કરતાં પહેલા મેળવવો જોઇએ. (રૉનસોક વિ થૅકર ઍન્ડ કો) જો કાંઈ પણ કહીએ તો આ માત્ર યંત્રવિદ્યાને લાગુ પડે છે.

પછી કોર્ટે ચુકાદામાં વાદીની ઉલટ તપાસનો સાર કાઢી બતાવ્યો હતો. તેમાં વાદીના ભાષાજ્ઞાન સંબંધી ટીકા કરી જણાવ્યુ હતું કે તેનાં પુસ્તકોમાના ઘણાખરા સંગ્રહો છે મી (નારાયણુ) ઠક્કુરના શબ્દોમા કહેતા, મને જણાય છે કે પ્રતિવાદીનું પુસ્તક સ્વતંત્ર બુદ્ધિશક્તિ અને ઉચ્ચ પ્રકારનું કૌશલ્ય બતાવે છે વાદીના પુસ્તકના કોઈ પણ તાત્ત્વિક ભાગનો

ઉતારો પ્રતિવાદીના પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો નથી. વાદીએ ગ્રેગ્રાફોની સરખામણી દર્શાવનારૂં જે લીસ્ટ આપ્યું છે તે મૂળ અંગ્રેજી, ગુજરાતી, હિંદી અને મરાઠી સાધનોમાંથી છે અને તે જ સાધનોમાંથી બીજાઓ કાંઈ વસ્તુ લે તો તેથી કૉપીરાઇટનો ભંગ થઇ જતો નથી. પાઇક વિ. નીકોલસન (૧૮૬૯) એક ઘણો મજબૂત કેસ હતો, જેમાં પ્રતિવાદીનું પુસ્તક વાદીના પુસ્તકથી બહુ જૂદું પડતું ન હતું. પુસ્તકોની મોટી કીંમત અને ભારે વેચાણથી બેઉનાં પુસ્તકો વચ્ચે નહિ ઇચ્છિવાજોગ હરીફાઇ થવાનો સંભવ છે અને આ બાબત કૉપીરાઇટ એકટના સેકશન ૨ (૧) માં કહ્યા મુજબ "ફેર ડીલીંગ" થયું છે કે નહિ તેનો વિચાર કરવામાં અગત્યનો મુદ્દો છે. એ પણ ખરૂં છે કે ઉપાડી લેવામાં આ- વેલા લખાણના જથ્થા કરતાં તે લખાણની જાત અને ઉપાડી લેવાની રીત ઉપર કૉપીરાઇટના ભંગનો સવાલ વધારે આધાર રાખે છે અને સેકશન ૧ (૨) મુજબ, ઉતારી લેવામાં આવેલો ભાગ તાત્ત્વિક છે કે નહિ તે પણ જોવું જોઇએ. (જુઓ ચેટરસન વિ. કેઇસ-૧૮૭૮). પરન્તુ પુસ્તકની જાતનો વિચાર પણ ચુકાદા ઉપર અસર કરનારો થાય કે પુસ્તક તદ્દન નવું સર્જન છે કે કાંઇક સંગ્રહની જાતનું છે. જો પુસ્તક સંગ્રહના જેવું હોય તો પૂરતા ફેરફાર કે સંસ્કાર વિના મોટો ભાગ ઉતારી લીધેલો હોવો જોઇએ અને તો જ સાબીત થઇ શકે કે કોપીરા- ઇટનો ભંગ થતો અટકાવવા માટે પ્રતિવાદીએ પૂરતો શ્રમ કે બુદ્ધિ- કૌશલ્ય વાપર્યાં નથી. પણ આમાં એવું કાંઈ નથી. વાદીના સાક્ષીઓ પણ કહે છે કે તેમને એક નાનું લીસ્ટ વાદી તરફથી આપવામાં આવ્યું હતું, જે લીસ્ટ વાદીએ કોર્ટમાં રજુ કરેલા લીસ્ટ કરતાં પણ નાનું હશે. ભાગ ૧૦ મો પુસ્તકનો તાત્ત્વિક ભાગ નથી અને તેમાં જ માત્ર બીજાં મૂળ સાધનોના કરતાં વાદીના સંગ્રહનો છૂટો ઉપયોગ થએલો માલૂમ પડે છે. વાદીની ભૂલોનું પણ પુનરાવર્તન થયું છે. પ્રતિવાદીના વકીલે આ સ્પષ્ટ રીતે પિછાણ્યું અને પુસ્તકની નવી આવૃત્તિમાંથી એ આખો ભાગ કાઢી નાંખવામાં આવે તો પોતે સંતુષ્ટ છે એમ જણાવ્યું.

આ પ્રકારના વિષયોવાળાં પુસ્તકોના લાભાલાભ વિષે વિવેચન કરીને ન્યાયાધીશે ચુકાદામાં જણાવ્યું હતું કે જો આ પુસ્તકમાં Fair Dealing પુરવાર ન થયું હોત તોપણ આ પ્રકારની વિદ્યાઓના પુસ્ત- કને રક્ષણ મળી શકે કે કેમ તે વિષે મને ઘણી શંકા છે. વાદીની ગ્રંથ- લેખક તરીકેની યોગ્યાયોગ્યતા વિષે ટીકા કરતાં કોર્ટે જણાવ્યું હતું કે

વાદીના પુસ્તકમાં મને ઉંટવૈદ્યની ગંધ આવે છે. હું પોતે તો તેના પુસ્તકને તેની પોતાની માનસિક શકિતનું, સ્વતંત્ર અને સાચું સર્જન માની શકતો નથી, જોકે મહેનત અને ખર્ચ તો કરવામાં આવેલાં છે. વિચારો મૌલિક ન હોય, તોપણુ વધુ નહિ તો છેવટે વિચારો દર્શાવવાની શૈલી તો તેનામાં સ્વતંત્ર જન્મેલી હોવી જોઇએ. મને તો જણાય છે કે એ વિચારદર્શનની શૈલી પણુ મોરે ભાગે નકલ છે. મારે કહેવાની જરૂર નથી કે આ પ્રકારના મુકર્દમા સંબંધી મૂળતત્ત્વો માટેના મેકમીલન વિ. કુપરના કેસના છેલ્લા પ્રીવી કાઉન્સીલે આપેલા ચુકાદાના અહેવાલનો હું બહુ આભારી થયો છું.

બેઉ પક્ષોના સાક્ષીઓના સંબંધમાં કોર્ટે જણાવ્યુ હતું કે મી. નારાયણુ ઠક્કુર અને મી. હીરાલાલ પારેખ જેઓ પ્રતિવાદીના સાક્ષીઓ છે તેઓ સ્વતંત્ર ગૃહસ્થો છે. તેઓ નિષ્પક્ષપાત વિચાર ધરાવી શકે છે. દુર્ભાગ્યે મી. કૌશીકરામ મહેતા અને મી. નગીનદાસ સંઘવીને માટે એમ કહી શકાય તેવું નથી. તેઓ બેઉ શ્રેયઃસાધક અધિકારી વર્ગના સભ્યો છે કે જે વર્ગમાં વાદી પણુ છે. પોતાના મંત્રોના વિધિઓ એ વર્ગના કોઈ ખાસ વિધિઓના વિભાગને આધારે તેણે તૈયાર કર્યા છે તે વાદી બતાવી શકયો નથી. આ બધા મારેનાં મૂળ બધાં ખુલ્લાં કરવામાં આવ્યાં છે અને તે મળતાં આવે છે. પોતા તરફનું સરખા પ્રેરેઆફોનું લીસ્ટ રજુ કર્યા પછી વાદી પોતાના ખાસ હસ્તલિખિત ગ્રંથો કે જેનો તેણે ઉપયોગ કરેલો હોવાનું તે કહેતો હતો તે રજુ કરવાને બંધાયલો હતો. જ્યારે એકસરખા વિષયો એક જ સાધનોમાંથી તૈયાર કરેલા હોય ત્યારે સામાન્ય પ્રકારનું એકસરખાપણું તો જરૂર બની આવે. દાખલા તરીકે મસ્તકવિદ્યામાં માથાના જુદા જુદા ઉપસેલા વિભાગો તો એકસરખા જ હોય અને તે તેવા જ માલૂમ પડે છે. પરન્તુ તે તે વિષયોની પ્રતિવાદીની લેખનશૈલી તદ્દન મૌલિક (Original) અને જુદી પડતી છે.

છેવટે ચુકાદો આપતાં ન્યયાધીશે જણાવ્યું હતું કે—એકંદરે આ કેસ એવો નથી કે જેમાં મનાઈ, નુકસાની, હિસાબ કે પુસ્તકોની જપ્તી માટેનો હુકમ કરી શકાય. તેથી ન્યાયને અર્થે હું એવો હુકમ કરૂં છું કે પ્રતિવાદીએ પોતાના પુસ્તકની ભવિષ્યની આવૃત્તિમાં મંત્રવિદ્યાનાં પાનાં ર૫૫ થી ૨૭૦ સુધી—બધાં કે તેમાંનો કોઇ ભાગ ઉતારવાં નહિ;

પરન્તુ બાકીનો દાવો રદ કરવામાં આવે છે. દાવાના સંજોગો હેઠળ બેઉ પક્ષોએ પોતપોતાનું ખર્ચ ભોગવી લેવું. દાવો નોંધાયો ત્યારે પ્રતિવાદીની પહેલી આવૃત્તિ લગભગ ખપી ગઇ હતી, અને વાદીએ દાવો મોડો દાખલ કર્યો, એટલે પ્રતિવાદીના પુસ્તકની ચાલુ આવૃત્તિના સંબંધમાં કાંઇ હુકમ કરવાથી કાંઇ ઉપયોગી હેતુ સરે તેમ નથી તેમજ તેથી ન્યાય જળવાય તેમ નથી.

વાદી તરફથી આ કેસ મી. જીવણલાલ વ્રજરાય બેરીસ્ટરે અને પ્રતિવાદી તરફથી મી. જીવણરામ જેશંકર ભટ્ટ બી. એ. એલ. એલ. બી. એ આ મુકર્દમો ચલાવ્યો હતો.

આ ચુકાદાના સાર ઉપરથી વાચકો જોઇ શકશે કે કૉપીરાઈટ એક્ટના ઘણા મહત્ત્વના મુદ્દા આ કેસમાં આગળ આવ્યા હતા. તેનો નિકાલ આવતાં બહુ વખત જવાથી અને "સચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક" નો "બીજો ગ્રંથ" તૈયાર કરાવવામાં પુષ્કળ વખત વીતવાથી આ પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ તૈયાર કરવાનું કામ વિલંબમાં મૂકવું પડયું હતું. ચુકાદા મુજબ પહેલી આવૃત્તિમાંનાં પંદર પાનાં અમે આ આવૃત્તિમાં છાપ્યાં નથી, પરન્તુ "યંત્રવિદ્યા"નો ખંડ અમે વધારે વિસ્તારથી અને નવેસરથી તૈયાર કરાવીને આપ્યો છે. ઉપયોગીતાનો જેટલો વિચાર કરીને એ ખંડ પહેલી આવૃત્તિમાં અપાયો હતો તેટલો વિચાર આ આવૃત્તિ માટે તે ખંડ નવેસરથી તૈયાર કરાવવામાં પણ કર્યો છે અને મહત્ત્વના બધા પ્રયોગો આપ્યા ઉપરાંત પહેલી આવૃત્તિ કરતાં પ્રયોગો, આકૃતિઓ ઇત્યાદિ વધાર્યા છે.

આ ઉપરાંત વાચકોને આ આવૃત્તિમાં બીજો કેટલોક સુધારોવધારો પણ માલુમ પડશે. આકર્ષણવિદ્યા, મસ્તકવિદ્યા, માનસ સંદેશવિદ્યા અને મોહિની વિદ્યામાં કેટલાંક ચિત્રો તથા પ્રયોગો વધાર્યા છે અને મંત્રવિદ્યા, તંત્રવિદ્યા તથા રતિવિદ્યામાં પણ સુધારો તેમ જ વધારો સારી પેઠે કરેલો છે. આથી પુસ્તકનું કદ ધાર્યા કરતાં ઘણું વધ્યું છે અને ઉપયોગીપણું પણ વધ્યું છે, છતાં મૂલ્યમાં કશો વધારો કર્યો નથી.

[તા. ૧-૧૦-૧૯૨૮.] સંપાદક

[ચોથી આવૃત્તિ]

આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિના મૂલ્યમાં કાગળ ઇત્યાદિની મોંઘવારીને કારણે વધારો કરવો પડ્યો હતો. [તા. ૧-૭-૧૯૪૮]. આ ચોથી આવૃત્તિ આગલી આવૃત્તિ મુજબ સરખે મૂલ્યે બહાર પાડવામાં આવી છે. [૧-૧-૧૯૫૪]

વિષયાનુક્રમણિકા.

ખંડ ૧ લો—માનસવિદ્યા અથવા મેન્ટલ સાયન્સ.

ખંડ ૨ જો—આકર્ષણવિદ્યા અથવા પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ.

અંક ૫ મો-મોહિની વિદ્યા અથવા મેસ્મેરિઝમ.

ખંડ ૬ઠ્ઠો–પ્રેતાવાહનવિદ્યા અથવા સ્પિરિચ્યુએલિઝમ.

ખંડ ૭ મો–ત્રિકાળ-દર્શન-વિદ્યા.

ખંડ ૮ મો–મંત્રવિદ્યા.

ખંડ ૯ મો—યંત્રવિદ્યા

ખંડ ૧૦ મો—તંત્રવિદ્યા

પ્રયોગો. ૬૯૫ આસનસ્થંભનના પ્રયોગો. ૬૯૬ બુદ્ધિભ્રમણનો પ્રયોગ. ૬૯૭ બુદ્ધિસ્થંભનનો પ્રયોગ. ૬૯૮ પશુનું સ્થંભન. ૬૯૯ મેઘનું સ્થંભન. ૭૦૦ વિદ્વેષણનો પ્રયોગ. ૬૦૧ ઉચ્ચાટનનો પ્રયોગ. ૭૦૨ વશીકરણના પ્રયોગો. ૭૦૩ આકર્ષણનો પ્રયોગ. ૭૦૪ સુવર્ણ બનાવવાનો પ્રયોગ. ૭૦૫ શાક-ભાગનો નાશ. ૭૦૬ નામર્દ કરવાનો ઉપાય. ૭૦૭ ઊંઘ લાવવી. ૭૦૮ માખીઓ દૂર કરવી. ૭૦૯ ઉંદરનો ઉપદ્રવ દૂર કરવો. ૭૧૦ માછલીને જીવાડવી. ૭૧૧ અગ્નિભયનિવારણ. ૭૧૨ ગુપ્ત દ્રવ્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું. ૭૧૩ પતિને વશ કરવાનો પ્રયોગ. ૭૧૪ નજર બંધ કરવાનો પ્રયોગ. ૭૧૫ સાપ ને સાપ જોવા. ૭૧૬ નોળીયા જોવા. ૭૧૭ અંધારામાં પુસ્તક વાંચવું. ૭૧૮ અદશ્ય થવાનો પ્રયોગ. ૭૧૯ કમળ ઉગાડવાં. ૭૨૦ આંબો ઉગાડવો. ૭૨૧ આકાશમાં રથ સહિત સૂર્ય જોવો. ૭૨૨ વસ્ત્રમાં અગ્નિ જોવો. ૭૨૩ દિવસે તારા જોવા. ૭૨૪ ઇંડાને ઉડાડવું. ૭૨૫ દૂધ બનાવવું. ૭૨૬ ખેતરને ધાન્યથી પરિપૂર્ણ બનાવવું. ૭૨૭ વિવાદમાં જય મેળવવો. ૭૨૮ સંગ્રામમાં વિજય મેળવવો. ૭૨૯ રાજદરબારમાં-કોર્ટ કચેરીમાં જયપ્રાપ્તિ. ૭૩૦ ભૂતબાધાનિવારણ. ૭૩૧ ડાકણના ભયનું નિવારણ. ૭૩૨ ગર્ભિણીના બાળકનું રક્ષણ. ૭૩૩ સિંહ-વાઘના ભયનું નિવારણ. ૭૩૪ સર્પના ભયનું નિવારણ. ૭૩૫ વીંછીના ભયનું નિવારણ. ૭૩૬ અગ્નિના ભયનું નિવારણ. ૭૩૭ લાલ ફૂલને સફેદ કરવું. ૭૩૮ કાગળ બળે નહિ. ૭૩૯ પારો બાંધવો. ૭૪૦ સાપ ચાલ્યો જાય. ૭૪૧ દાવમાં જીત. ૭૪૨ ગામની પીડા જાય. ૭૪૩ દાટેલું ધન જાણવું. ૭૪૪ સનેપાતનો પ્રયોગ. ૭૪૫ અતિસારનો પ્રયોગ. ૭૪૬ નિદ્રા બહુ આવવાનો ઉપાય. ૬૪૭ પૂર્વજન્મદર્શન. ૭૪૮ દિવ્યપુરુષદર્શન. ૭૪૯ ચમત્કારદર્શન. ૭૫૦ દેશાન્તરગમન. ૭૫૧ અકાળે સૂર્યગ્રહણ. ૭૫૨ ધાણી ફોડવી. ૭૫૩ અગ્નિ વગર દીવો સળગે. ૭૫૪ વગર દુઃખે દાંત કૂટવા. ૬૫૫ સીસું ચાવવું. ૭૫૬ જમતાં જમતાં હસવું. ૭૫૭ ગુપ્ત અક્ષર. ૭૫૮ સોનેરી અક્ષર. ૭૫૯ ઉધાઈ ન લાગવાનો ઉપાય. ૭૬૦ તુરત દહીં જમાવવું. ૭૬૧ હાથમાંની વસ્તુ અદશ્ય થાય. ૭૬૨ લોહીવા. ૭૬૩ ફૂલ તાજાં રાખવા. ૭૬૪ દુર્જનને વશ કરવો. ૭૬૫ સૌ મોહિત થાય. ૭૬૬ બુદ્ધિપ્રાપ્તતા. ૭૬૭ ચીમની ફૂટે નહિ. ૭૬૮ ઈંડાને સીસામાં ઉતારવું. ૭૬૯ હથેળીમાં સરસવ ઉગાડવા. ૭૭૦ બાળકના પડેલા દાંતના ગુણ. ૭૭૧ હાથી વશ થાય. ૭૭૨ વિદ્યા વધે. ૭૭૩ માટી મીઠી લાગે. ૭૭૪ લીંબડો કડવો ન લાગે.

ખંડ ૧૧ મો–સ્વપ્નવિદ્યા

ખંડ ૧૪ મો–કોકશાસ્ત્ર અથવા રતિવિદ્યા.

મંત્ર, તંત્ર, ઈંદ્રજાલ, યંત્ર, સામુદ્રિક શાસ્ત્ર, પ્રેતાત્મવિદ્યા, રમલ શાસ્ત્ર વિગેરે શાસ્ત્રોમાંથી શોધન કરી ખાસ ચુંટી કાઢેલા વિષયોનો સંગ્રહ.

ભારતે ભગવાન

કર્તા : બરજોરજી હીરજીભાઇ ઇન્જીનીયર આમાં મંત્ર, તંત્ર તથા યંત્રના પ્રયોગો સંપૂર્ણ સમજણ સાથે આપવામાં આવેલા હોવાથી કોઈની પાસે ખુલાસો માગવાની જરૂર રહેતી નથી. આ પુસ્તકના કર્તા બરજોરજી હીરજીભાઈ ઇન્જીનીયર પારસી ભાઈ હોવા છતાં મંત્ર શાસ્ત્રના ઘણા ઉંડા અભ્યાસ પછી આ પુસ્તક લખેલું હોવાથી દરેકે દરેક બાબત એટલી બધી ખુલાસાવાર જણાવેલી છે કે કોઈ પણ બાબતમાં કોઈને શંકા રાખવાની જરૂર નથી. મંત્ર શાસ્ત્ર સંબંધમાં આટલા બધા પરીપૂર્ણ ખુલાસાવાળું આ એક જ પુસ્તક છે. આ પુસ્તક જ્યારે ન મળતું ત્યારે ગ્રાહકો રૂપીયા પચીસ પચીસ આપી ફક્ત વાંચવા સારૂ લઇ જતા હતા એ ઉપરથી જ સમજી શકાશે કે આ પુસ્તક કેટલી મહત્તાનું છે. આમાં સિદ્ધ નાગાર્જુન ચરિત્ર, તાંત્રીક શિષ્યનાં લક્ષણ, ગુરૂ અને શિષ્યની કર્તવ્યતા, ષટજ્ઞાન, દેહશુદ્ધિ, દિક્ષા વિધિ, ષટકર્મણા, વર્ણભેદ, દેવતાના ઉત્થિતાદય, સાત્વિકાદિ નિર્ણય, મંત્રસ્ય અધિષ્ટાના દેવતા, યોજન પલ્લવાદિ નિર્ણય, કર્મ વિષે, હુંકટ વપડાદીની, વનસ્પતિ સાધન, મંત્રતંત્ર સાધવાને ઉત્તમ તિથિવાર, દેહરક્ષણ, સાપ નસાડનાર મંત્ર, વશીકરણ, સ્થંભન, મોહન, વિદ્વેષણ, ઉચ્ચાટન, આકર્ષણ, શત્રુદમન, ભૂતાદિ ભય નિવારણ, નિધિદર્શન, દિવ્ય દૃષ્ટિ, અદ્દશ્ય કરણ, પાદુકા સાધન, જમીનમાં ધન હોય તે જાણવાની રીત, ઇંદ્રજાળ, મંત્ર, ભૂત ઉતાર નારનો મંત્ર, મનવાંછીત ફળ પ્રાપ્ત કરનાર મંત્ર, માતા ચંડીનો મંત્ર, મહાવીરનો મંત્ર, નિરંજન નિરાકાર યંત્ર પંદરનો યંત્ર, વીસો યંત્ર, એમ ઘણી બાબતોથી તેમજ તેના ખુલાસાવાર સમજણથી પુસ્તક ભરપુર છે. કિં. રૂ. ૧૨-૮-૦ પોસ્ટેજ ૧-૦-૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

બુકસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે

ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ.

ચિત્રો તથા આકૃતિઓની સૂચિ.

સચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક

અથવા

અદ્ભુત વિદ્યાઓનો મહાસાગર

ગ્રંથ ૧ લો.

ખંડ ૧ લો

માનસ વિદ્યા અથવા મેન્ટલ સાયન્સ.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

માનસ વિદ્યા એટલે શું?

મનુષ્ય એક ક્ષણ પણ કશું કાર્ય કર્યા વિનાની નકામી ગાળતો નથી. આપણે એક સ્થાને સ્વસ્થ બેસી રહીએ, તેને આપણે નકામા બેઠા એવું કહીએ છીએ, પરન્તુ બેસી રહેવું એ પણ એક ક્રિયા છે–કર્મ છે. આપણે કોઈ વાર કાંઈ જોઇએ છીએ, સાંભળીએ છીએ, સંભારીએ છીએ કિંવા કાંઈ નવીન કલ્પના કરીને તેનો વિચાર કરીએ છીએ; કોઈ વાતથી આપણને આનંદ થાય છે, તો કોઈ વાતથી દુઃખ થાય છે; આ બધી સ્થિતિ જેથી ઉત્પન્ન થાય છે તે ચિત્ત કિંવા ચેતના કહેવાય છે. સ્મૃતિ, કલ્પના, વિચાર, સુખ, દુઃખ, પ્રેમ, ભય ઇત્યાદિ ચિત્તવિકાર કિંવા ચિત્તવૃત્તિ કહેવાય છે. આપણામાં ચિત્ત–મનસ્ હોઇને જ આપણે 'માણસ' કહેવાઇએ છીએ. એ 'મનસ્'ની નિયમબદ્ધ વ્યાખ્યા કરવી તેનું નામ 'માનસ શાસ્ત્ર' છે.

માનસ વિદ્યા એ એક શાસ્ત્ર છે, પરન્તુ કલા નથી. નિયમિત વ્યાખ્યા, વર્ણન અને નિયમિત કાર્ય દર્શાવવાં તેનું નામ કલા છે. મનોવિકાર કેવા હોય છે તે દર્શાવી આપવું એટલું કાર્ય માનસ શાસ્ત્રનું છે. માનસ વિદ્યાનો

અભ્યાસ સારી પેઠે કરવાથી તે શાસ્ત્રનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો, મનને 'કલા' બનાવી દઇને તેની પાસેથી કેવાં કામ કરાવી લેવાં, તેની સમજ યોજકને મળે છે. મેસ્મેરીઝમ, હિપ્નોટિઝમ, મેન્ટલ ટેલિપથી અથવા માનસ સંદેશવિદ્યા, યોગવિદ્યા ઇત્યાદિ કલાઓ છે અને તે કલા ઉપર શાસ્ત્રો બનેલાં છે. અમુક વસ્તુ બનાવવી એ કલા છે અને તે વસ્તુનું વર્ણન કરવું એ શાસ્ત્ર છે.

માનસ શાસ્ત્રનાં સાધનો—માનસ વિદ્યાને પણ સાધનોની જરૂર રહે છે. સાધનો વિના કોઈ પણ કાર્ય બની શકતું નથી. મનમાંથી પહેલાં કલ્પના જન્મે છે અને પછી તે કલ્પનામાથી કાર્યના અંકુરો ફૂટે છે. માનસ શાસ્ત્રનાં ત્રણ સાધનો છેઃ (૧) મનન, (૨) નિરીક્ષણ, (૩) પરીક્ષા.

મન એક વખતે એક જ કાર્ય કરી શકે છે અને એ તેનો મુખ્ય ધર્મ છે. કોઈ ક્ષણે મનમાં એક વૃત્તિ જન્મી, પરન્તુ જો તે વૃત્તિનો વિચાર કે અભ્યાસ મન કરે નહિ, તો એ વૃત્તિ અદૃશ્ય થઈને તત્ક્ષણ બીજી વૃત્તિ જન્મ પામે છે. કોઈ વૃત્તિ મનમાં જન્મે અને પછી તે વૃત્તિના જ વિષયનો વિચાર કરવો તે તેનું મનન કર્યું કહેવાય. બીજું સાધન તે નિરીક્ષણ છે. ચિત્તની વૃત્તિનો પ્રભાવ હંમેશાં શરીર ઉપર દેખાયા વિના રહેતો નથી. મનની જૂદી જૂદી વૃત્તિઓ પ્રમાણે શરીર પણ પરિવર્તન પામતું જાય છે, અને શરીરનું એ પરિવર્તન કિંવા કાર્ય નિરીક્ષવામાં આવે, તો તેની પાછળ રહેલી ચિત્તવૃત્તિની દિશા સમજવામાં આવે છે. શરીરના પરિવર્તન ઉપરથી ચિત્તની વૃત્તિની દિશા વિષે અનુમાન કરતા કેટલીક વાર બલ્કે ઘણી વાર માણસ ભૂલ પણ કરે છે. આપણે તો આપણા અનુભવ ઉપરથી એ અનુમાન કરીએ છીએ. જેવુ આપણું મન અને શરીર હોય છે એવુ બીજાનું મન અને શરીર હોવુ જોઇએ એમ આપણે સમજીએ છીએ, પરન્તુ વસ્તુતઃ એવી સ્થિતિ ઘણી વાર નથી પણ હોતી. આ નિરીક્ષણ સંબંધે ચોક્કસ નિયમો બનાવીને તેનું શાસ્ત્ર બનાવવાના કાર્યમા ઘણો સારો અભ્યાસ તેમ જ અનુભવ હોવાની જરૂર છે. ત્રીજુ સાધન એ પરીક્ષા છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં માનસ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા માટેની શાળાઓ છે અને તેમાં પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને પ્રત્યેક વિષય સપ્રયોગ શિખવવામા આવે છે, પરન્તુ વિચાર, પ્રેમ, ભય, ઇત્યાદિ વૃત્તિઓ કાંઈ યંત્રદ્વારા પારખી શકાતી નથી. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે માનસ શાસ્ત્ર સમજવાને એક જ સાધન પૂરતુ નથી પણ સમયાનુસાર ત્રણે સાધનો ઉપયોગમાં લેવાં જોઈએ છે.

ચિત્તવૃત્તિના પ્રકાર—ચિત્તવૃત્તિના ત્રણ પ્રકાર અથવા વ્યાપાર હોય છે; (૧) જ્ઞાન, (૨) વિકાર, (૩) સંકલ્પ. કોઈ પણ માનસિક ક્રિયામાં એ ત્રણે પ્રકાર ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં માલૂમ પડી આવે છે, પરન્તુ માનસ શાસ્ત્રવેત્તાઓ તેને જૂદાં પાડીને તેનું વર્ણન કરી બતાવે છે. ભય, ક્રોધ, આનંદ, દુઃખ એનો વિકાર પ્રથમ મન ઉપર થાય છે, પછી તે શરીર ઉપર થાય છે અને તુરત તેનું પરિણામ દેખાઈ આવે છે. શરીર રોગથી દુર્બળ થતાં જ તેનું પરિણામ મન ઉપર થએલું આપણે જોઇએ છીએ. એટલે શરીર સાથે મનનો સંબંધ છે એ કબૂલ કરીને માનસ શાસ્ત્ર આગળ વધે છે.

મનનો શરીર સાથે સંબંધ—મનનું સ્થાન સાધારણ રીતે મસ્તકમાં રહેલું છે. મસ્તકમાં નાનો તથા મોટો એવા બે ભાગ છે. મોટો ભાગ મસ્તકના ઉપરના વિભાગનો છે. ઇચ્છા, દ્વેષ, સુખદુઃખ, જ્ઞાન, સંકલ્પ ઇત્યાદિ વિકારો તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને પાંચે ઇંદ્રિયો તેના જ તાબામાં રહેલી છે. નાનો ભાગ માંસપેશીની ગતિ ઉપર અવલંબી રહેલો હોય છે. એ માંસપેશીની હાનિ થવાથી શરીર લથડે છે. દારૂ, અફીણ, ભાંગ ઇત્યાદિ માદક પદાર્થોની અસર આ નાના ભાગ ઉપર થાય છે અને તેથી જ નશાબાજ લોકોને પોતાની સ્થિતિની પણ ખબર પડતી નથી. મસ્તકમાં જેવા જ્ઞાનતંતુ છે, તેવા જ્ઞાનતંતુ શરીરના પ્રત્યેક ભાગમાં પ્રસરેલા હોય છે. હાથમાં સોય પેસી જાય તો એ ખબર મસ્તકમાં પહોંચાડવાનું કામ જ્ઞાનતંતુ જ કરે છે અને તેથી મસ્તકમાં તેનું દુઃખમાં રૂપાન્તર થાય છે. પછી મસ્તકની આજ્ઞા થાય તે ભાગને એ દુઃખનો સંદેશો પહોંચાડવાનું કામ જ્ઞાનતંતુ કરે છે એટલે તે આજ્ઞા પ્રમાણે માણસ પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લે છે. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે કેટલી ત્વરાથી આ જ્ઞાનતંતુ સંદેશવાહકનું કામ કરે છે. એ જ પ્રમાણે બહારની વાતનું પરિણામ મન ઉપર થાય છે, અને મનનો પ્રભાવ બહાર દેખાય છે.

માનસ વિદ્યાની ઉપયોગિતા અને આવશ્યકતા—માનસિક શક્તિની વૃદ્ધિ કે વિકાસ કરવો હોય તો તેવા પ્રકારનો હેતુ મનમાં ધારણ કરવો જોઇએ. માનવશક્તિની વૃદ્ધિ કિંવા વિકાસ મનુષ્યની પાંત્રીસ વર્ષની વયસુધી થાય છે. ત્યારપછી મન કોઈ પણ વાત માનતું નથી. આ જ કારણથી કોઇ નવીન વાત પ્રત્યક્ષ પ્રયોગથી સિદ્ધ થાય તોપણ વૃદ્ધ મનુષ્યને તે એકદમ રુચતી નથી. એ બાબત સંબંધે તેનું પહેલાંનું મન કાયમ રહે છે. વૃદ્ધ મનુષ્યો પોતાનો પહેરવેશ સુદ્ધાં બદલતા નથી તેનું કારણ પણ એ જ છે.

માનસ વિદ્યાની જરૂરીઆત સર્વ કોઇને પડે છે. પોતાનું મન કેવું છે તે સમજ્યા સિવાય તે મનનો પ્રભાવ કેવી રીતે પડે ? માનસ શાસ્ત્ર જાણનાર તેનો ઉપયોગ અનેક પ્રકારે લાભ થાય તે રીતે કરી શકે છે. અમેરિકામાં તો માનસ શાસ્ત્રને આધારે કોઇ પ્રયોગ નિશ્ચિત કરીને તે પ્રયોગદ્વારા માલનું વેચાણ કરવાનો નિયમ ઘણો જ પ્રસરેલો છે. કોઇ ઘરાક દુકાને આવ્યો, છતાં તે માલ ખરીદ્યા વિના પાછો ગયો, તેમાં વાંક ઘરાકનો નથી પણ દુકાનદારનો છે : આપણા વેપારી વર્ગને માનસ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નથી, તેથી તે ઘરાકના મનને પિછાણી શકતો નથી અને પોતાના માલની છાપ ઘરાકના મન ઉપર પાડી શકતો નથી; પછી ઘરાક માલ ખરીદ્યા વિના પાછો જાય એમાં નવાઇ શી છે ? કોઇ ઘરાક આવે, માલ જુએ, છતાં ન ખરીદે, એટલે વેપારી ચ્હીડાય છે. કોઇ વાર ઘરાકને ગાળો પણ દે છે ! એવો વેપારી પોતાના ધંધાને નુકસાન કરે તેમાં નવાઇ નથી, પરન્તુ તેથી ઉલટું જો તેણે માનસ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો હોય, તો તે ઘરાક ઉપર ચ્હીડાવાને બદલે ઘરાકને પોતાને વશ કરી શકે.

માનસ વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યા પછી માનસિક પ્રયોગવડે રોગ દૂર કરી શકાય છે અને બુદ્ધિ વધારી શકાય છે, તેટલા જ માટે માનસ વિદ્યા સર્વ વિદ્યાઓમાં શ્રેષ્ઠ મનાય છે. मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयो. । મન એ જ મનુષ્યના બંધ તથા મોક્ષનું કારણ છે અને તેવા મનસ્ સંબંધી વિદ્યા ઉત્તમ લેખાય એમાં શી નવાઇ છે ?

પરિચ્છેદ ૨ જો.

શરીરની ત્વચા—સ્પર્શેન્દ્રિય.

શરીરની બહાર શું ચાલી રહેલું છે તે જાણવાનું સાધન પાંચ ઇંદ્રિયો છે અને એ ઇંદ્રિયોદ્વારા મન બધી વસ્તુસ્થિતિ જાણી શકે છે. પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિયોમાંની કઇ ઇંદ્રિયની મનને વધારે જરૂર છે એ ઠરાવવું મુશ્કેલ છે. પ્રત્યેક ઇંદ્રિય મનને કેટલી મદદ કરે છે તેનો આપણે અત્રે વિચાર કરીશું.

સ્પર્શેન્દ્રિય—સ્પર્શેન્દ્રિય તે મનુષ્યના શરીરની ત્વચા—ચામડી છે. એ ચામડીની અંદર આખા શરીરમાં જ્ઞાનતંતુઓ વ્યાપી રહેલા છે અને ચામડીને થતા સ્પર્શની બાતમી એ જ્ઞાનતંતુઓ મનને પહોંચાડે છે. આ ક્રિયાને શાસ્ત્રીય ભાષામાં સ્પર્શસંવેદન કહેવામાં આવે છે. આ સ્પર્શશક્તિ

આખા શરીરમાં સરખી હોતી નથી. જીભ, ગાલ, હોઠ વગેરે ભાગોમાં સ્પર્શશક્તિ વધારે છે અને પીઠના ભાગમાં એ સ્પર્શશક્તિ બહુ ઓછી હોય છે. વળી દરેક મનુષ્યના દરેક અવયવની સ્પર્શશક્તિમાંએ ન્યૂનાધિકતા હોય છે. એક માણસ અમુક વસ્તુ હાથમાં પકડીને તેનું વજન અટકળી શકે છે, બીજો માણસ તેનું અનુમાન કરી શકતો નથી, પરન્તુ હવામાં ઠંડીનું કે ગરમીનું પ્રમાણ કેટલું છે તેનું અનુમાન તે કરી શકે છે. આંધળા માણસને નેત્રો હોતાં નથી, એટલે બાકીની ચાર ઇંદ્રિય નેત્રનું કામ કરે છે અને તેથી તેની બીજી ઇંદ્રિયો વધારે વિકાસ પામેલી હોય છે. એક સોય શરીરને વાગી હોય તો તે હાથમાં વાગી કે પગમાં વાગી તે મન જાણી લે છે. કોઈ વસ્તુનો શરીરને સ્પર્શ થતાં આંખો બંધ હોવા છતાં તે વસ્તુ કઈ છે તે મનુષ્ય પિછાણી લે છે. સ્પર્શેન્દ્રિયને અતિની મદદ પણ મળે છે. કોઈ વસ્તુ પર હાથ ફેરવી જોવાથી તે વસ્તુ કઠણ છે કે નરમ, ગોળ છે કે ચોરસ, સુંવાળી છે કે ખડબચડી તેનું મનને જ્ઞાન થાય છે.

લશ્કરનો વડો જે પ્રમાણે હુકમ ફરમાવે છે તે પ્રમાણે લશ્કરનાં માણસો કવાયત કરે છે. વડાનો હુકમ માણસોની શ્રવણેંદ્રિય ગ્રહણ કરે છે, શ્રવણેંદ્રિયના જ્ઞાનતંતુઓ એ હુકમનો સંદેશો મનને પહોંચાડે છે, મન હાથ કે પગને આજ્ઞા કરે છે અને એ આજ્ઞાને અનુસરીને હાથ પગ હીલ–ચાલ કરે છે. આ બધું થોડી ક્ષણમાં જ બની જાય છે, પરન્તુ ચતુર નિરીક્ષક જોઈ શકશે કે લશ્કરના દરેક માણસની હીલચાલ એક જ ક્ષણે એકસરખી થતી નથી, કારણકે દરેક માણસની શ્રવણેન્દ્રિયની શક્તિ સરખી હોતી નથી, દરેકના જ્ઞાનતંતુઓની સંદેશવાહક શક્તિ પણ સરખી હોતી નથી, અને દરેકના હાથ–પગની સ્પર્શશક્તિ પણ સરખી હોતી નથી. આ પ્રકારની પ્રત્યેક ગતિના સમયના માપમાં એટલું સૂક્ષ્મ અંતર હોય છે કે એ અંતર ખુલ્લી આંખે પણ માપી શકાતું નથી અને તેથી તેમાં યંત્રની મદદની જરૂર રહે છે.

ચાર પ્રકારનાં સંવેદન—મનુષ્યની ચામડીને ચાર પ્રકારનાં સંવેદન મળે છે. એ ચારે સંવેદનનાં ચાર સ્થળો હોય છેઃ (૧) સ્પર્શસ્થાન, (૨) શીતસ્થાન, (૩) ઉષ્ણસ્થાન, (૪) દુઃખસ્થાન. આ ચારે સ્થળો શરીરની ચામડીના સર્વ ભાગો પર પ્રસરેલાં હોય છે. શરીરનો હરકોઇ ભાગ લ્યો, પણ ત્યાં એ ચારે સ્થાન હોય છે. પરન્તુ એ પ્રત્યેક સ્થાન જો જૂદું જૂદું શોધવા લાગીએ તો માલૂમ પડશે નહિ. શીત અને ઉષ્ણ

તેની બાજુની વસ્તુ પણ તેને દેખાય છે. આશરે ૭૦ અંશ ઊંચે, ૮૦ અંશ નીચે, ૭૫ અંશ પાછળ અને ૮૦ અંશ આગળ એ પ્રમાણેના ક્ષેત્રસુધી દૃષ્ટિ પહોંચે છે. આ ક્ષેત્રને દૃષ્ટિક્ષેત્ર કહે છે. પ્રાણી માત્રની દૃષ્ટિમાં કુદરતે જ ચોક્કસ ફેરફાર રાખેલા છે. મનુષ્યની આંખ અજવાળામાં જુએ છે તેવું અંધારામાં જોઈ શકતી નથી, પરન્તુ બિલાડીની આંખ અંધારામાં પણ સારૂં જોઈ શકે છે. મનુષ્યની આંખ રંગનો એક શતાંશ ભાગ પણ સમજી શકે છે. રંગનું અવલોકન દૃષ્ટિના તેજને ટકાવી રાખે છે. રેતીના રણમાં એક માણસ લાંબો વખત રહે, ત્યાં તેને ઝાડ, પાન, ફૂલ, જાનવર, મનુષ્ય કે એવો કશો રંગબેરંગી દૃષ્ટિનો વિષય મળતો નથી તેથી કેટલેક વખતે તેની આંખોનું તેજ નાશ પામી જાય છે અને તે અંધ બને છે.

નૈસર્ગિક દૃષ્ટિભ્રમ—મનુષ્યને દૃષ્ટિના ભ્રમ સંબંધી કેટલાક ચમત્કારો પણ દેખાય છે. એક સીધી લાકડીને પાણીમાં ઘાલીને જોઇએ તો વાંકી દેખાય છે. ઉનાળામાં દૂર મૃગજળ દેખાય છે. રાત્રે નકામો ભૂતનો ભાસ થાય છે. મોટા ઝાડ પાસે નાનું ઝાડ બહુ જ નાનું દેખાય છે. એક સુંદર પુરૂષની પાસે કુરૂપ પુરૂષ ઊભો હોય તો તે વધારે કુરૂપ દેખાય છે. મનુષ્યનો આ પ્રકારનો નૈસર્ગિક દૃષ્ટિભ્રમ જાણીને જ કેટલાક વેપારીઓ ચોખાનો ઢગલો કાળા કપડા પર કરીને વેચે છે, એટલે કાળા કપડાની અપેક્ષાએ ચોખા ઉજળા અને સારા દેખાય છે. આવા જ દૃષ્ટિભ્રમના ચમત્કારો દુનિયામાં અનેક બને છે અને જ્યારે તે કોઈ કહી બતાવે છે ત્યારે જ માણસના સમજવામાં આવે છે. બાહ્ય ઉત્તેજન સિવાય માનસિક ઉત્તેજનથી પણ દૃષ્ટિભ્રમ થાય છે. કોઇ રોગી મનુષ્ય નજીકમાં કશું નહિ હોવા છતાં અવનવા દેખાવો જુએ છે અને હર્ષથી કે શોકથી ચમકે છે. મગજ ઉત્તેજિત થવાને પરિણામે તેને એવો પ્રકાર દેખાય છે.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

કાન-શ્રવણેન્દ્રિય.

શ્રવણેન્દ્રિય—બહારનો શબ્દ સાંભળીને તે બાતમી મનને પહોંચાડવી એ શ્રવણેન્દ્રિયનું કામ છે. એનો મુખ્ય વિષય શબ્દ છે. શબ્દ ઉઠતાં જ વાયુનું આંદોલન ઉત્પન્ન થાય છે અને એ આંદોલન કાન ઉપર આવતાં જ ત્યાંથી તે બાતમી શ્રવણનાડી મસ્તક તરફ લઈ જઇને

મનને પહોંચાડે છે એટલે શબ્દસંવેદન થાય છે. કાનના બાહ્ય ભાગ, મધ્ય ભાગ અને આંતર ભાગ એવા ત્રણ ભાગ છે. મધ્ય ભાગમાં કાનનો પડદો હોય છે અને એ પડદા ઉપર શબ્દનું આંદોલન અથડાય છે. મનુષ્ય એક સેકંડમાં ઓછામાં ઓછા બાર અને વધારેમાં વધારે આઠ હજાર આંદોલનો ગ્રહણ કરી શકે છે. વ્યવહારમાં તો આપણને એક સેકંડમાં ઓછામાં ઓછાં ચાળીસ અને વધારેમાં વધારે ચાર હજાર આંદોલનો ગ્રહણ કરનારાં મનુષ્યો મળી આવે છે. એક શબ્દ મગજ-સુધી કેવા પ્રકારે પહોંચે છે તે સંબંધી આટલી બારીક શોધો થઈ છે પણ બહારથી આપણને એવું જ જણાય છે કે એક માણસ બોલે છે અને બીજો તે બરાબર સાંભળે છે.

શબ્દસંવેદન કેવી રીતે થાય છે?—વાયુમંડળમાં હમેશાં એક પ્રકારની લહરિ ઉઠે છે. એ લહરિમાં કંપન અથવા આંદોલન ઉત્પન્ન થાય છે. એ વાયુકંપન જ્યારે આપણી શ્રવણેંદ્રિય ઉપર પ્રભાવ પાડે છે ત્યારે શબ્દસંવેદન થાય છે. આ કંપનના શીઘ્ર અને મંદ એવા બે પ્રકાર છે. સર્વ મનુષ્યોની શ્રવણશક્તિ સમાન હોતી નથી. મનુષ્ય કરતાં જનાવરોની શ્રવણશક્તિ વધારે પ્રબળ હોય છે. મોટા કુતરા કરતાં નાના કુતરાની શ્રવણશક્તિ વધારે હોય છે. શિકારીઓ અને તેમનાં પાળેલાં જાનવરોની શ્રવણશક્તિ, દૃષ્ટિ અને ગંધપરીક્ષક શક્તિ અત્યંત તીવ્ર હોય છે. કેટલાક શિકારી કૂતરા કેવળ ગંધથી ઇષ્ટ વસ્તુને શોધી કાઢે છે.

ઉતરતી વયમાં માણસની બીજી ઇંદ્રિયો શિથિલ થાય છે તે સાથે શ્રવણેંદ્રિય પણ શિથિલ થાય છે. વૃદ્ધોની સાથે વાત કરતાં ઉતાવળે બોલવું પડે છે તેનું કારણ એ છે. કેટલીક વાર બહેરા માણસો બહુ મોટે સ્વરે કહેલી વાત સાંભળીને સમજી શકતા નથી. તેમને મધ્યમ ઉતાવળે સ્વરે કહેવું પડે છે. કેટલાક બહેરાને કેવળ કર્કશ સ્વર વિના બીજું સંભળાતું નથી. શબ્દમાં મોહકતા, માર્દવ, કટુતા ઇત્યાદિ ગુણો રહેલા છે. શબ્દના એ તત્ત્વ ઉપર સંગીતશાસ્ત્ર નિર્માણ થયું છે.

શ્રવણગ્રાહક તંતુઓ—એક સ્થળે હાર્મોનિયમ, તબલાં, સારંગી વાગતાં હોય અને નાચ-ગાન ચાલતાં હોય, તે સાંભળનારના કાનમાં એ બધા સ્વરોની ખીચડી થતી નથી, પરન્તુ પ્રત્યેક સ્વર પૃથક્ પૃથક્ પારખીને તેના આસ્વાદને તે સમજી શકે છે. આમ એકી સાથે પાંચ-સાત સ્વરને પૃથક્ પૃથક્ ગ્રહણ કરવાની કર્ણેન્દ્રિયની શક્તિનું કારણ એ છે કે આપણા કાનનો પડદો તો એક છે પણ તે જૂદા જૂદા તંતુઓનો

બનેલા છે કોઈ એક સ્વર સાંભળવામાં આવતાં પડદાના બધા તંતુ કાંઈ પ્રભાવશાળી બનતા નથી, પણ જેનો જે વિષય તે જ તંતુ પ્રભાવશાળી બનીને પોતાનો વિષય ગ્રહણ કરે છે અને શ્રવણનાડી તરફ પોતાની બાતમી પહોંચાડે છે. એ જ કારણથી હાર્મોનિયમનો સ્વર એક તંતુથી, તબલાનો અવાજ બીજા તંતુથી, સારંગીનો ત્રીજા તંતુથી, ગાનનો ચોથા તંતુથી અને નાચનારીના પગના ઘુઘરાનો સ્વર પાંચમા તંતુથી પૃથક્ પૃથક્ રીતે કાનસુધી પહોચે છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

નાક-ઘ્રાણેન્દ્રિય.

ઘ્રાણેન્દ્રિય—મનુષ્યની છાતીમાં જે ફેફસાં છે તેનું રક્ષણ કરનારાં નાકાં તે નાકનાં બે છિદ્રો છે. હવા ખેંચીને તેને શુદ્ધ કરી તે ફેફસાંને પૂરી પાડવી એ નાકનું કર્તવ્ય છે. હવામાં જે કાંઈ ધૂળ કે અનિષ્ટ રજકણો હોય તે નાકની અંદરના વાળમાં ભરાઈ રહે છે અને તે ઉપરાંત નાકની ઉષ્ણતાવડે હવા સ્વચ્છ થાય છે અને પછી જ તે ફેફસાં સુધી પહોંચે છે. ગંદી હવામાં કે દુર્ગંધવાળે સ્થળે માણસ જઈ ચડે છે, ત્યારે નાક પોતાની ગંધપરીક્ષક શક્તિથી માણસને ખબર આપે છે કે અહીં ફેફસાંને ચોખ્ખી હવા પૂરી પાડવાનું કામ કરવું મારે માટે મુશ્કેલ છે; પરન્તુ એ ખબરની દરકાર ન કરતાં માણસ ત્યાં જ ચોંટી બેસે તો પછી બિચારૂં નાક શું કરે ? તે પોતાનું કાર્ય યથાશક્તિ બજાવે છે અને પછી ફેફસાંને જેવી મળે તેવી હવા પૂરી પાડે છે. નાકની અંદરના એક વિશિષ્ટ સ્થાનને ઘ્રાણેન્દ્રિય કહેવામાં આવે છે. તે સ્થાન ગંધ પરીક્ષક શક્તિ ધરાવે છે. એ સ્થાન ગંધનાં આંદોલનો ગ્રહણ કરીને તેની બાતમી મસ્તકને પહોંચાડે છે. કેટલીક વસ્તુઓની ગંધ તેને બાળવાથી જ જાણી શકાય છે. કેટલીક વસ્તુઓની ગંધ દૂરથી સારી લાગે છે—નજીકથી તીવ્ર અને ઘૃણાજનક લાગે છે.

ગંધના અનેક પ્રકાર છે. જૂદાં જૂદાં ફૂલોની ગંધ જૂદી જૂદી હોય છે. કોઇ પ્રકારની ગંધ કોઈ માણસને બહુ ગમે છે અને બીજા માણસને બીજી ગમે છે. કોઈને ગુલાબની ગંધ ગમે છે તો કોઇને પરિજાતકની ગંધ મધુરી લાગે છે.

ગંધપરીક્ષક શક્તિ—મનુષ્યો કરતાં જાનવરોની ગંધપરીક્ષક શક્તિ વિશેષ હોય છે. કુતરા પોતાનો શિકાર કેવળ વાસ ઉપરથી શોધી કાઢે છે, એટલું જ નહિ પણ કેટલાક કુતરા કોઇ માણસની કોઇ વસ્તુની ગંધ ઉપરથી તે વસ્તુના માલેકને શોધી કાઢે છે. માખીઓ એક બીજી માખીઓને ઓળખે છે. એક મધપૂડાની માખી બીજા મધપૂડામાં જાય છે તો તેની જૂદી ગંધ ઉપરથી બીજી માખીઓ તેને મારીને હાંકી કાઢે છે! ઉંદરની ગંધપરીક્ષક શક્તિનો અનુભવ તો સૌને મળે છે. ઉંઘતી બિલાડીની પાસે ઉંદરને મૂકો એટલે તેની ગંધપરીક્ષક શક્તિ તેને કેટલી ઉત્તેજે છે તે માલૂમ પડી આવશે.

કેટલાકની ગંધપરીક્ષક શક્તિ ચોક્કસ પ્રકારની ગંધના અતિપરિચયથી નબળી પડી જાય છે. ગંદી જગ્યામાં રહેનારાની ઘ્રાણેન્દ્રિય એટલી નિર્બળ–શક્તિહીન બની જાય છે કે તેમને પછી ખરાબ ગંધની પરીક્ષા જ પડતી નથી. ભંગીનો ધંધો કરનારને દુર્ગંધની સૂગ આવતી નથી; કારણકે તેની ગંધપરીક્ષક શક્તિને વિષ્ટાની ગંધ જ સ્વલ્પ આવતી હોય છે.

નાકદ્વારા હવાશુદ્ધિ—નાક એ એક કોમળ ઇંદ્રિય છે. કેટલાકો મ્હોં વાટે શ્વાસ લે છે પરન્તુ તે નુકસાનકારક છે કારણકે નાકદ્વારા જે હવાશુદ્ધિ થાય છે તે હવાશુદ્ધિ મ્હોંદ્વારા જતી હવાની થતી નથી. વળી નાકનો માર્ગ ફેફસાંસુધી પહોંચવા માટે લાંબો હોય છે એટલે હવાને વધારે ઉષ્ણતા મળે છે અને એ રીતે હવાશુદ્ધિ વિશેષ થાય છે.

કેટલાક પ્રકારની ગંધથી માણસનું મન પ્રસન્ન થાય છે અને કેટલાક પ્રકારની ગંધથી તેને એવી સૂગ ચડે છે કે તેના પેટમાં ગરબડ થાય છે અને કેટલીક વાર ઉલટી પણ થાય છે. મન, ઘ્રાણેંદ્રિય અને શરીરનો કેટલો નિકટ સંબંધ છે તે એ ઉપરથી સહજ સમજાય છે.

પરિચ્છેદ ૬ ઠ્ઠો.

જીભ–સ્વાદેન્દ્રિય.

સ્વાદેન્દ્રિય—સ્વાદેન્દ્રિય તે મનુષ્યના મુખમાંહેની જીભ છે. તેની સાથે જોડાએલો તાળવાનો કેટલોક ભાગ પણ એ ઇન્દ્રિયમાં જ લેખાય છે. કેટલીક બારીક નાડીની એ ઇંદ્રિય બનેલી છે. એ ઇંદ્રિયમાં સ્વાદનાડીઓ હોય છે અને કોઇ વસ્તુનો સ્પર્શ જીભને થતાં જ સ્વાદનાડી

તે વિષેની ખાતમી મગજને પહોંચાડે છે. આ રાસાયનિક ક્રિયા કહેવાય છે. જ્યાંસુધી કોઇ વસ્તુ જીભ ઉપર મૂકયા પછી પીગળતી નથી ત્યાંસુધી સ્વાદનાડી ઉત્તેજિત થતી નથી અને મગજને સ્વાદની માહીતી મળતી નથી. આજકાલ સ્વાદેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરવાને માટે અનેક પ્રકારનાં પકવાનો, મસાલા, ચટણીઓ, ખાદ્ય અને પેય પદાર્થો મનુષ્યોએ શોધ્યાં છે અને નવી નવી શોધો થયા જ કરે છે. સ્વાદ મુખ્ય ચાર પ્રકારના છેઃ મધુર–મીઠો, ખારો, કડવો અને તીખો. એ સિવાય બીજા જે સ્વાદના પ્રકારો છે તે બધા એ મુખ્ય સ્વાદના પેટાભાગ છે. સ્વાદના વિભાગ સંબંધે કેટલોક મતભેદ પણ છે.

સ્વાદેન્દ્રિય કેવળ સ્વતંત્ર નથી. આંખ, નાક અને સ્પર્શની ઇંદ્રિયો પણ તેના સહકારમાં રહે છે અને એ રીતે તે પોતાની તૃપ્તિ મેળવે છે. સ્વાદ ઉપર પ્રેમનું પણ પરિણામ થાય છે. પ્રેમાળ પત્નીના હાથનો ચાહનો પ્યાલો ગમે તેવી સારી હોટેલના ચાહના પ્યાલા કરતાં વધારે મજેદાર લાગતો નથી શું? પ્રેમથી ઉત્તેજિત થએલું મગજ સ્વાદેન્દ્રિયને એટલું નચાવી રહ્યું હોય છે કે સ્વાદેન્દ્રિયની સ્વાદ સંબંધી ખાતમી એ મગજ યથાસ્થિત આકારમાં ગ્રહણ કરતું નથી. વિદુરની ભાજી શ્રીકૃષ્ણને બહુ મીઠી કેમ લાગી હશે? પ્રત્યેક સ્વાદમાં પણ પુનઃ ભેદ હોય છે. લીંબડો કડવો લાગે છે, બદામ કડવી લાગે છે અને કવીનાઇન પણ કડવું લાગે છે, છતાં એ ત્રણેના કડવા સ્વાદમાંએ ભેદ છે. એવા જ ભેદો બીજા રસોમાં પણ હોય છે.

જેનો સ્વાદ જીભને ગમે છે તે વસ્તુથી શરીરને હાનિ થતી નથી, માત્ર જીભને એ વસ્તુની ટેવ પડેલી હોવી જોઇએ નહિ. અફીણ જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી, છતાં અફીણની ટેવવાળા અફીણીયા તોલો–તોલો અફીણ ઉડાવી જાય છેઃ તેમની જીભને એનો સ્વાદ ગમે છે, પરન્તુ તેથી તેમના શરીરને હાનિ થતી નથી એમ કહી શકાય નહિ.

સ્વાદસંવેદન—આ સંવેદનના આદિ ને અંત એવા બે ભેદ છે. પાંચ શેર પાણીમા એક ચમચી સાકર નાંખવાથી આપણી જીભને તેની મીઠાશની ખબર પડશે નહિ, પરન્તુ ઉપરા ઉપરી ચમચીઓ ભરીને સાકર નાખતા રહીએ તો કોઈ પણ વખતે એ પાણીનો સ્વાદ માલૂમ પડશે અને એને સંવેદનનું આદિ દ્વાર સમજવું. ત્યારપછી પણ પાણીમાં સાકર નાંખ્યા કરીએ અને તેથી પાણીનું ગળપણ વધતું જવાનું જ, પરન્તુ જીભને અમુક ગળપણનું સંવેદન થયા પછી વિશેષ ગળપણનું

સંવેદન થતું અટકી જશે. એમ કરતાં કરતાં એક વખત એવો આવશે કે સાકરનું પ્રમાણ વધાર્યા છતાં પાણી મીઠું લાગશે નહિ. એ જ સંવેદનનું અંત્યસ્થાન સમજવું. ૨૦૦ ભાગ પાણીમાં એક ભાગ મીઠો પદાર્થ નાંખીએ તો તેનો સ્વાદ જીભ જાણી શકે છે, ૨૫૦૦ ભાગ પાણીમાં એક ભાગ ખારો પદાર્થ નાંખીએ તો જીભ તે ઓળખી શકે છે, ૩૫૦૦ ભાગ પાણીમાં એક ભાગ તુરો પદાર્થ નાંખીએ તો જીભ તે સમજી શકે છે, તેવી જ રીતે પાંચ લાખ ભાગ પાણીમાં એક ભાગ કડવો પદાર્થ નાંખીએ તો તે જીભ પિછાણી શકે છે. પાંચ મણ પાણીમાં ઓછામાં ઓછી એક શેર સાકર નાંખ્યા સિવાય પાણી મીઠું લાગતું નથી.

પરસ્પર વિરૂદ્ધ રસનો અનુભવ એક રસમાં અધિકતાનું દર્શન કરાવે છે. કડવો પદાર્થ ખાધા પછી તુરત મીઠો પદાર્થ ખાઇએ તો તે વધારે મીઠો લાગે છે. મીઠા પદાર્થ ઉપર ખારો પદાર્થ વધારે ખારો લાગે છે. સ્વાદ ઉપર ઠંડા અને ઉષ્ણ પદાર્થની પણ અસર થાય છે. ઊનું પાણી થોડો વખત મ્હોંમાં રાખ્યા પછી તુરત સાકર ખાવાથી તે મીઠી લાગતી નથી. બરફ ખાધા પછી તુરત ખાધેલી વસ્તુનો સ્વાદ ઉતાવળે કળી શકાતો નથી.

જીભના ભાગોની સ્વાદપરીક્ષક શક્તિ—મીઠા અને ખાટા પદાર્થને જીભનો અગ્ર ભાગ ઓળખે છે, ખારા પદાર્થને જીભની બે બાજુઓ ઓળખે છે અને કડવા પદાર્થને જીભનો પાછળનો ભાગ પિછાણે છે. ક્વીનાઈનની ગોળી મ્હોંના પાછલા ભાગ ઉપર કદાપિ મૂકવી નહિ; તેમ કરવાથી તે વધારે કડવી લાગશે. મીઠો પદાર્થ ખાવાથી ભૂખ ઓછી થાય છે અને કડવો પદાર્થ ખાવાથી ભૂખ વધે છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. ખારો પદાર્થ તરસને ઓછી કરે છે અને ખારો પદાર્થ વધારે છે.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

નિરીક્ષણ.

ઇંદ્રિયોની સંવેદનશક્તિ—પૂર્વે કરવામાં આવેલા ઇંદ્રિયો વિષેના વિવેચન ઉપરથી સમજી શકાશે કે સર્વ ઇંદ્રિયો સારી રીતે ચાલતી રહે તો જ મનુષ્ય સુખનો સ્વાદ લઇ શકે છે. ઇંદ્રિયજનિત જ્ઞાન સિવાય ઇચ્છા, દ્વેષ, સુખ, દુઃખ વગેરે કલ્પના થવાનો સંભવ નથી. સંવેદન એટલે ઇંદ્રિયથી જાણવું તે. જૂદા જૂદા પ્રભાવથી ચિત્તવૃત્તિ બદલાય છે.

ચિત્તવૃત્તિ પર હવામાનની પણ અસર થાય છે. માનસ વિદ્યામાં સંવેદનનું બહુ જ મહત્ત્વ છે. કોઇ પણ વસ્તુનું સંવેદન ઇંદ્રિયને થાય છે એમ બોલવાનો રિવાજ છે, પરન્તુ એ વસ્તુની ઓળખાણ પૂર્વે મનને થઈ હોય છે તો જ ઇંદ્રિય તેનું સંવેદન ગ્રહણ કરે છે. લાલ રંગ કેવો હોય છે તે આપણે પહેલાં મનવડે જાણી ચૂક્યા હોઇએ છીએ કિંવા ગધેડાનો સ્વર કેવો હોય છે તે મનવડે ઓળખી ચૂક્યા હોઈએ છીએ, અને પછી જ લાલ રંગ નજરે આવતાં કિંવા ગધેડાનો સ્વર કાને પડતાં આંખ અને કાન તેના સંવેદનને ગ્રહણ કરે છે, અને તે ઇંદ્રિયો મનને સંદેશો પહોંચાડી શકે છે. બાહ્ય ઉત્તેજનથી ઇંદ્રિય ઉપર પરિણામ થાય છે પરન્તુ તે પણ સાવધ રહીને-પૂર્વે મેળવેલા અનુભવને અનુસરીને કામ કરે છે. બાહ્ય ઉત્તેજન સિવાય માનસિક ઉત્તેજનથી પણ કાર્ય થાય છે. ઉત્તેજક પદાર્થો આ સૃષ્ટિમાં ઘણા છે, પરન્તુ તેમાં વાયુ તથા પ્રકાશ મુખ્ય છે. સંવેદનશક્તિ સર્વ મનુષ્યોમાં સરખી હોતી નથી. કોઇ માણસમાં અમુક શક્તિ સ્વાભાવિક જ ઓછી હોય છે અને કોઈ માણસ અભ્યાસવડે પોતાની શક્તિ વધારી શકે છે.

એક સંવેદન નિર્માણ થવામાં ચાર વાતની જરૂર હોય છે. (૧) બાહ્ય ઉત્તેજન વિના આપણે કાંઈ જોઇએ કિંવા સાંભળીએ તો તે ખરૂં નથી પણ માત્ર ભ્રમ છે એવું જ સમજાય છે, એટલે પહેલાં બાહ્ય ઉત્તેજનની જરૂર છે. (૨) બીજી જ્ઞાનતંતુની જરૂર છે કારણકે જ્ઞાનતંતુ વિના બાહ્ય ઉત્તેજનને મસ્તકસુધી પહોંચાડવાનું કામ થઈ શકતું નથી. (૩) બાહ્ય ઉત્તેજન મળે અને જ્ઞાનતંતુ પોતાનું કામ કરે, પરન્તુ તે ઉત્તેજનને ગ્રહણ કરનાર મન જોઇએ. (૪) ચોથી જરૂર જુદી જુદી ઇંદ્રિયોની છે.

ગુણ સંબંધી સંવેદનના ૩ ભેદ છે: (૧) પ્રખર, (૨) બળ કિંવા અધિકતા, (૩) સમય. ઇંદ્રિય સંબંધી સંવેદનના પાંચ ભેદ છે. (૧) રસ, (૨) ગંધ, (૩) શબ્દ, (૪) દૃષ્ટિ અને (૫) સ્પર્શ. પરન્તુ એક જ ઇંદ્રિયના સંવેદનમાં અનેક ભેદ અને ઉપભેદ પણ હોય છે. સંવેદનનો બીજો ભેદ બળ છે અને બળમાં પણ ન્યૂનાધિક વગેરે ભેદો છે. શારીરિક અવસ્થા જેવી હોય છે તેને અનુસરીને સંવેદન થાય છે. રોગીનું મન નિર્બળ હોય છે એટલે તેનું સંવેદન પણ એવું જ હોય છે.

નિરીક્ષણશક્તિ તથા તેની ખીલવણી—મનને બધું જ્ઞાન બહારથી મળે છે. નાનાં બાળકોને ઇંદ્રિયજ્ઞાન એકદમ પ્રાપ્ત થતું નથી. પહેલાં સ્પર્શજ્ઞાન, પછી દૃષ્ટિ, પછી શ્રવણ, પછી સ્વાદ અને પછી

ગધ, એ અનુક્રમે તેને ઇંદ્રિયજ્ઞાન મળે છે, પરન્તુ તે માટે અમુક કાળનો નિયમ નથી. સ્વાદ, ગંધ અને શબ્દ એ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન વિના થોડા પુરાવા પરથી અને તર્ક ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે. ગુલાબનું ફૂલ દૃષ્ટિએ ન પડે છતાં ગંધ ઉપરથી તે ગુલાબની ગધ હોવાનું જાણી શકાય છે. દૃષ્ટિ અને સ્પર્શને માટે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનની જરૂર પડે છે.

કોઇ પણ વસ્તુ પરથી મનુષ્ય જૂદો જૂદો બોધ લે છે અને તે તેનો જૂદો જૂદો ઉપયોગ કરે છે. કોઇ પણ વસ્તુના જ્ઞાન માટે કેવળ ઉપલક દૃષ્ટિ પૂરતી નથી. અભ્યાસવડે તેની પૂરતી માહિતી મેળવવી જોઇએ. પ્રત્યક્ષ શક્તિનો જેટલો વિકાસ કરી શકાય તેટલો વિકાસ મનુષ્યે કરી લેવો જોઇએ. એ શક્તિનો વિકાસ ૨૧ વર્ષની વય સુધી થઈ શકે છે અને ત્યારપછી પણ વિકાસ તો કરી શકાય છે, પરન્તુ તે કઠીન થઇ પડે છે. આ સંબધી અભ્યાસ કરવાનુ સાધન કોઈ દુકાન, કિંવા દૃશ્ય વગેરે છે. બે જણાએ એ સ્થળો જોઇને તેનુ વર્ણન કરવુ અને એ રીતે એક બીજાની હરીફાઈ થશે, બેઉની નિરીક્ષણ શક્તિની કસોટી થશે અને એ રીતે એ શક્તિની ખીલવણી થતી જશે. દૃશ્યોના વર્ણનો પુસ્તકમાં વાંચવાથી તે શક્તિનો વિકાસ થતો નથી, પરન્તુ દૃષ્ટિ વડે દૃશ્યો જોવાથી અને તેવો અભ્યાસ નિરંતર ચાલુ રાખવાથી નિરીક્ષણશક્તિ ખીલે છે.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

અવધાન.

અવધાન એટલે શું ?—ઇંદ્રિયો મનને કોઈ પણ વસ્તુની બાતમી પહોંચાડે છે, પરન્તુ વિચાર કર્યા વિના કોઇ પણ વાત બરાબર સમજી શકાતી નથી અને વિચાર માટે મનની એકાગ્રતા થવી જોઈએ, એ એકાગ્રતાને માનસ શાસ્ત્રવેત્તાઓ અવધાન કહે છે. એક વિષય પરથી બીજી વસ્તુનું અવધાન કરનારી ગુપ્ત શક્તિ મનની અંદર વસી રહેલી છે અને તે માટે જ એ પ્રકારની એકાગ્રતાની જરૂર છે. એ એકાગ્રતા વધુ વખત ટકાવવાનું કાર્ય દુર્ઘટ છે. મનની ચેતનાવૃત્તિ તે જ્ઞાન છે અને એક જ વિષય તરફ પૂર્ણ લક્ષ આપવુ તેનું નામ અવધાન છે. ક્રોધ થવો એ વૃત્તિ ચેતના છે, પણ ક્રોધ પરથી વૃત્તિને બીજી બાજુએ વાળી સ્થિર કરવી તેનું નામ અવધાન છે અવધાન માટે શરીરનું સ્વાસ્થ્ય

અને ઉત્તેજનની જરૂર છે. જેનું શરીર સ્વસ્થ ન હોય તે અવધાન કરી શકતો નથી. બાહ્ય ઉત્તેજનથી મનુષ્યનું મન એક વસ્તુમાંથી બીજી વસ્તુમાં સહજ વળે છે. શોકમાં લીન થએલો માણસ પણ મધુર વાદ્ય સાંભળીને થોડી વાર મનોદુ:ખને ભૂલે છે. આંતર વૃત્તિ ઉત્તેજિત થવાથી જે એકાગ્રતા થાય તે આંતર અવધાન કહેવાય છે, ને ઈંદ્રિયદ્વારા મળતા વિષય પર જે એકાગ્રતા થાય છે તે બાહ્ય અવધાન કહેવાય છે. બાહ્ય અવધાનમાં રસ, ગંધ, શબ્દ, દૃષ્ટિ અને સ્પર્શનો સમાવેશ થાય છે જ્યારે આંતર અવધાનમાં વિષય, કલ્પના, વિચાર, સુખ, દુઃખ અને ઇચ્છા, દ્વેષ, સંકલ્પ ઇત્યાદિ મનોવ્યાપારનો સમાવેશ થાય છે.

ઐચ્છિક અને અનૈચ્છિક અવધાન—એક જ વખતે પોતાનું અવધાન એકથી અધિક વસ્તુ પર રાખી શકાય છે, માત્ર તેમાંના એકાદ વિષય ઉપર વધારે લક્ષ અને બીજા વિષયો પર ઓછું લક્ષ રહે છે. આપણે પુસ્તક વાંચવામાં લીન હોઇએ પરન્તુ સામે પડેલુ ઘડીઆળ જો કોઇ ઉચકે તો તે તરફ પણ આપણું ધ્યાન સહજ રહે છે. સામાન્ય રીતે એકાગ્રતા ૩-૫ સેકંડ રહે છે, અને એ એકાગ્રતા વધારવાનો યત્ન કરવો, તેનો અભ્યાસ કરવો, એ શરીરના હિતને અર્થે લાભદાયી છે તેમ જ યોગનો પાયો છે. અવધાન ઐચ્છિક અને અનૈચ્છિક એમ બે પ્રકારનાં હોય છે. ઐચ્છિક અવધાન પ્રયત્નથી પ્રાપ્ત થાય છે અને અનૈચ્છિક અવધાન સહજ પ્રાપ્ત થાય છે. જાનવરોમાં અને નાનાં બાળકોમાં અનૈચ્છિક અવધાન જ જોવામાં આવે છે, તેમજ મોટાં મનુષ્યોમાંએ અનૈચ્છિક અવધાનનું પ્રાબલ્ય વિશેષ હોય છે અને ઐચ્છિક અવધાન પ્રયત્નથી મેળવવું પડે છે.

બાહ્યાંતર અવધાન—બાહ્ય અને આંતર અવધાનેને માટે બાહ્ય અને આંતર ઉત્તેજનની જરૂર છે અને એ ઉત્તેજન જેટલું અધિક તેટલું અવધાન અધિક પ્રબળ પ્રાપ્ત થાય છે. બાહ્ય ઉત્તેજન ઇંદ્રિયદ્વારા અને આંતર ઉત્તેજન મનદ્વારા મળે છે. અદ્દ્ભુત વસ્તુઓ તરફ અવધાન સહજ આકર્ષાય છે. વસ્તુના આકારને અનુસરીને પણ અવધાનનું આકર્ષણ થાય છે. કૂતરાને બદલે હાથી તરફ ચિત્ત વધારે આકર્ષાય છે. જરૂરીઆત અને અનુકૂળતાને અનુસરીને જ અવધાન આકર્ષાય છે. પરિવર્તનથી પણ અવધાન આકર્ષાય છે. એકની એક વસ્તુ કંટાળો આપે છે. તે જ્યારે બદલાય છે ત્યારે ચિત્ત આકર્ષાય છે. પોતાના માલની

જાહેરાત આપનાર તેમાં પરિવર્તન કરતો રહે તો તેથી તે વધારે આકર્ષક નીવડે. ગતિજન્ય વસ્તુ તરફ અવધાન વિશેષ આકર્ષાય છે. આકસ્મિકતા પણ અવધાનને આકર્ષનારી છે. પરદેશ] ગએલો એક માણસ પાછો આવશે નહિ એવી સૌની ખાતરી હોય અને તે અકસ્માત્ આવી ચડે તો તેના તરફ સૌનું ધ્યાન આકર્ષાય છે. જાહેર ખબરના મથાળામાં આકસ્મિકતા લાવવાની કળા પાશ્ચાત્ય દેશોમાં સાધારણ છે અને વાચકોના ધ્યાનને તે આકર્ષે છે.

અવધાન માટે અભ્યાસ—પ્રયત્નશીલ અવધાનને માટે બહુ અભ્યાસ કરવો પડે છે. કોઈ પણ વિષય ઉપર ધ્યાન લઈ જઈ શકાય છે, પરન્તુ ત્યાં તેને સ્થિર કરવું એ જ કઠિન કાર્ય છે. મનની એકાગ્રતા ટકાવવાને અનેક વસ્તુઓની જરૂર પડે છે, પરન્તુ અભ્યાસવડે તે સહજ સિદ્ધ થાય છે.

એક ને એક વિષય ઉપર બહુ લક્ષ રાખવાથી શક્તિ થાકી જાય છે. મેસ્મેરિઝમ કિંવા હિપ્નોટીઝમના પ્રયોગો કરનારાઓ આ સ્થિતિનો લાભ લે છે. જેના ઉપર પ્રયોગ કરવાનો હોય તેની અવધાનશક્તિ થાકી ગયા પછી તેને સહજ નિદ્રા આવે છે અને એ સ્થિતિમાં પછી પ્રયોગ શરૂ થાય છે. આશાનો પ્રભાવ અવધાન ઉપર પડે છે. આપણી પાસે થઈ અનેક માણસો આવે જાય છે, પરન્તુ તેમાંના કોઇના સંબંધમાં આપણને આશા હોતી નથી એટલે તે તરફ આપણું લક્ષ જતું નથી. અવધાન પર વિકારનો પણ પ્રભાવ પડે છે. જે વિષય આપણને ગમે છે તે તરફ આપણું ધ્યાન સહજ ખેંચાય છે. અવધાનમાં કાંઇ ને કાંઈ પ્રયત્નની જરૂર છે અને અભ્યાસવડે અવધાનની શક્તિ વિકસે છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

સ્મરણશક્તિ.

સ્મરણશક્તિ એટલે શું?—મન વડે પૂર્વ અનુભવને સંભારવો તેનું નામ સ્મરણ. તે સંબંધી મનુષ્યની શક્તિ તેનું નામ સ્મરણશક્તિ. જે વાત માણસે કદી જોઇ કે સાંભળી ન હોય તેનું નામ કદાપિ સ્મરણમાં આવતું નથી. સ્મૃતિમાં પડેલાં નવીન સંવેદન ગ્રહણ કરીને તે જ્ઞાનનો પૂર્વ જ્ઞાનમાં વધારો કરવાની શક્તિ જોઇએ છે. એ ક્રિયાને પચનશક્તિ

કહે છે. પચનશક્તિ સારી હોય તો સ્મરણશક્તિ પણ પ્રબળ હોય. સ્મરણશક્તિમાં ભેદશક્તિ પણ હોય છે. પૂર્વ અનુભવ અને નવીન અનુભવ એમાંનો ભેદ જાણવો અને તુલના કરવી તે કામ એ શક્તિનું છે. બાળકોમાં એ શક્તિ હોતી નથી. માણસની જેમ ઉંમર વધે છે તેમ તેની શક્તિ ખીલે છે. કોઈ વાર એક વાત સાંભળતાં તેની સાથે સંબંધ ધરાવતી બીજી વાત સાંભરે છે તે પારસ્પરિક સંબંધશક્તિ છે. જોએલી અથવા કોઇ ઇંદ્રિયથી અનુભવેલી વસ્તુની મૂર્તિ મનમાં ઊભી કરવી અને પુનઃ તેનો અનુભવ થતાં એ મૂર્તિ સ્મરણમાં ઊભરાઇ આવે છે, એ પણ સ્મરણશક્તિનો એક ભેદ છે. તે જ પ્રમાણે ઓળખશક્તિ સ્મરણશક્તિમાં હોય છે. ધારણાશક્તિ પણ તેમાં રહેલી હોય છે જેથી ઈંદ્રિયદ્વારા થએલું સંવેદન મન ઉપર ઠસે છે.

આપણે વ્યવહારમાં કહીએ છીએ કે સ્મરણશક્તિનું કાંઈ ઠેકાણું નથી, પરન્તુ માનસ શાસ્ત્રના વિદ્વાનોનો એવો અભિપ્રાય છે કે સ્મરણશક્તિ ચોક્કસ નિયમોને અનુસરીને જ વર્તે છે. આપણા મન ઉપર જે કાઇ વસ્તુનો પ્રભાવ પડે છે તે ઉપરાંત તેની સહચારી બીજી વસ્તુઓનો પણ પ્રભાવ પડે છે. જૂનાગઢની મુલાકાત વખતે રાણકદેવી અને રાહ ખેંગારના પ્રસંગો આપોઆપ સાંભરી આવે છે. કાર્યકારણ, સાદશ્ય, વિરોધ ઇત્યાદિ પ્રસંગો પણ સહચારી તરીકે કામમાં લાગે છે.

જે વાત વારંવાર સાંભળી હોય કિંવા કહી હોય તેનું સ્મરણ સહેલાઇથી સિદ્ધ થાય છે. જે વાતની છાપ મન પર બરાબર પડી હોય તેનું સ્મરણ સારી રીતે થાય છે. મનુષ્યના મનના વિકારની પણ સ્મૃતિ પર અસર થાય છે. આનંદમા અને શોકમાં સ્મરણશક્તિનાં પ્રમાણ જુદા જુદાં હોય છે. પ્રયત્નશીલ અવધાનથી સ્મૃતિ સુદઢ બને છે. થોડા સમય પર બનેલા બનાવનું સ્મરણ સત્વર થાય છે. કાળવહન સાથે સ્મૃતિ ભુંસાય છે. જે વાત વિચારસૂત્રમાં ગોઠવાઈ હોય છે તેનું સ્મરણ બરાબર થાય છે.

જાગ્રતાવસ્થા અને સુષુપ્તિ એવા બે પ્રકાર મનુષ્યની અવસ્થાના છે. જાગ્રતાવસ્થામાં મનોવ્યાપાર ચાલે છે પરન્તુ નિદ્રામા કેવી સ્થિતિ હોય છે તે કોઇ જાણતું નથી. જો ઊંઘ સંપૂર્ણ આવે નહિ તો સ્વપ્નો આવવા લાગે છે. સુષુપ્ત અવસ્થામાં મન પ્રયત્નશીલ અવધાનથી કશું કામ કરતું નથી તેથી જ નિદ્રામાં આવેલાં સ્વપ્નો સાંભરતાં નથી.

બાહ્ય ઉત્તેજનની જરૂર—ગત વાતનું સ્મરણ રહેવા માટે તેની છાપ મન ઉપર મજબૂત પડેલી હોવી જોઇએ. એ સંસ્કાર પડવાને પ્રબળ બાહ્ય ઉત્તેજન પણ હોવું જોઇએ. એ ઉત્તેજન પ્રબળ ન હોય તો કોઈ બનાવનો અનુભવ લક્ષપૂર્વક લેવામાં આવવો જોઇએ, તેમજ તે બનાવને વારંવાર જોવો અથવા સાંભળવો જોઇએ. કવિતાઓ બહુ વાર બોલવાનું બને તેથી ગદ્ય કરતાં પદ્ય વધારે સ્મરણમાં રહે છે એવો અનુભવ સ્વાભાવિક છે. નૈસર્ગિક સ્મૃતિ અને પ્રયત્નશીલ સ્મૃતિ એવા બે સ્મૃતિના પ્રકાર છે. એક વાત એક વાર સાંભળીને બરાબર બોલી જનારા, એક મોટું પુસ્તક એક વાર વાંચીને તેનો સાર કહી જનારા મનુષ્યો જગત્માં અનેક છે. તેઓની સ્મૃતિ નૈસર્ગિક છે. પ્રયત્નપૂર્વક સંભારીને કોઈ વાત કહેનારની સ્મૃતિ પ્રયત્નશીલ હોય છે. કોઈ વાત સંભારવાને માથું ખજવાળનારાની સ્મૃતિ હંમેશાં સફળ થાય એમ કાંઈ હોતું નથી.

સ્મરણશક્તિનો આધાર—સ્મરણશક્તિ ચાર ગુણો પર અવલંબી રહી હોય છેઃ (૧) સંખ્યા, (૨) લાંબી ધારણા, (૩) સ્પષ્ટતા, (૪) કાર્યકારિતા. અનુભવની જેટલી મોટી સંખ્યા સ્મૃતિમાં રહે તેટલી સ્મૃતિ સારી કહેવાય છે. ઉત્તમ સ્મૃતિની ધારણા દીર્ઘ કાલપર્યંત રહેવી જોઇએ. સ્મૃતિની સ્પષ્ટતા પણ હોવી જોઇએ. જે વાતનું સ્મરણ જે વખતે કરવાની જરૂર હોય તે જ વખતે તે સ્મરણ થવું જોઇએ અને તો જ તે કાર્યકારી અને ખરી ઉપયોગી સ્મૃતિ કહેવાય છે. આપણા પુરાતન પૂર્વજોમાં લેખનકળા ખીલેલી નહોતી, તોપણ સ્મૃતિ જેવા ગ્રંથો ઉત્તરોત્તર સજીવન રહ્યા તેનું કારણ તેમની અપૂર્વ ધારણાશક્તિ-સ્મરણશક્તિનું હતું. સામાન્ય રીતે મનાય છે કે મનુષ્યથી પાંચ વર્ષની વય થતાંસુધી બનેલા બનાવો તેને સંભારતા નથી, પરન્તુ એક મનુષ્ય પાણીમાં પડીને મરી જતો હોય છે ત્યારે તેના જીવનના નાનામાં નાના બનાવો પણ તેને સાંભરે છે, તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યના મન ઉપર જ્યારે કાંઈ પ્રબળ ઉત્તેજન-પ્રભાવ પડે છે, ત્યારે તેને આખી જીંદગીમાં નહિ સાંભરેલી વાતો પણ સાંભરે છે; એટલે કે કોઇ પણ બનાવની છાપ મનુષ્યના મન ઉપરથી સદંતર તો ભુંસાઈ જતી જ નથી. કેટલીક વાતો વિસરી જવી એ જ લાભદાયક છે. કેટલીક દુઃખદાયક વાતો આપણે વિસરી જઇએ છીએ તેથી જ આપણું મનોમંદિર સારૂં રહે છે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પાઠ ગોખીને મ્હોંએ કરે છે તે પદ્ધતિથી સ્મ-

એવી જ કલ્પના કરે છે કે હું ફલાણા માણસના જેવા ધનવાન થઉં. મનુષ્યે પોતાનું ધ્યેય હમેશાં ઉચ્ચ રાખવું. કોઇ પણ આદર્શ દૃષ્ટિ સમીપે રાખીને આગળ વધવાથી મનુષ્યની બુદ્ધિ અને કૌશલ્ય વધે છે. તે એક પ્રકારનો અભ્યાસ છે. વિકારનો પ્રભાવ કલ્પના ઉપર પડે છે અને તેનો જ અનુકૂળ આદર્શ બનીને તેનો પ્રભાવ પુનઃ વિકાર ઉપર પડે છે. કાર્યકારણસંબંધ એવા પ્રકારનો હોવાથી પછી તેનો પ્રભાવ મન ઉપર પડે છે. સામેના દૃશ્ય પ્રમાણે મનોવિકાર બદલાય છે. કરુણારસવાળું કે શૃંગારરસવાળું નાટક જોવાથી પ્રેક્ષકનું મન એ રસમાં તદાત્મ બની જાય છે. તેટલા માટે જ મનુષ્યો સત્સંગનું, સારા વાચનનું માહાત્મ્ય ગાય છે. દિવાનખાનામાં ગોઠવેલાં ચિત્રો ઉપરથી તેના માલેકની મનોવૃત્તિનું માપ ચતુર પ્રેક્ષકો કાઢી શકે છે. આ શકિત નિસર્ગસિદ્ધ છે ખરી, પરન્તુ અભ્યાસવડે તેનો વિકાસ એકસરખો ન થતો રહે તો એ શક્તિ કુંઠિત થઇ જાય છે.

કલ્પનાને કશા નિયમો કે બંધન નથી, તે તો સ્વચ્છંદે નાચનારી છે; તોપણ તેને માટે નિસર્ગસિદ્ધ નિયમો છે. જ્ઞાનેન્દ્રિયવડે જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે કરતાં કલ્પના હમેશાં આગળ વધે છે. ઇંદ્રિયજનિત જ્ઞાન એ કલ્પનાનો પાયો છે. અશક્ય, અસત્ય અને અસંભવનીય કલ્પનાને કદાપિ પોષવી નહિ, કારણકે તેથી હાનિ થાય છે. નાનાં બાળકોના સંબંધમાં આ વિષે ખબરદારી રાખવાની જરૂર છે.

કલ્પનાની શરીર પર અસર—કલ્પનાનો પ્રભાવ શરીર ઉપર પણ પડે છે. શરીર સ્વસ્થ અને શાન્ત હોય છે ત્યારે કલ્પનાશક્તિ સારી હોય છે. મેસ્મેરિઝમ અને હિપ્નોટિઝમમાં કેવળ સૂચનાવડે જ મોટા મોટા રોગો દૂર કરી શકાય છે. એકાદ સાજા માણસને જો કોઈ રોજ રોજ કહે કે 'તમારી તબિયત કાંઇ સારી દેખાતી નથી' તો તેના મન પર તેનું પરિણામ થાય છે અને તે ખરેખર માંદો પડે છે. ખુશામતિયા અને સેવકોથી વીંટાએલા શ્રીમંતો રોગિષ્ઠ વધારે થાય છે તેનું આ પણ એક કારણ છે. એ જ પદ્ધતિથી રોગીને નીરોગી કરી શકાય છે. રોગીના મન ઉપર માઠી અસર ન થાય તેટલા માટે રોગીનાં સગાં અને વૈદ્ય દાક્તર કાળજી રાખે છે, તેને હિંમત આપે છે, તેનું કારણ એ જ છે. શરીર સ્વસ્થ રાખીને હાનિકારક કારણો દૂર કરનારી એક શક્તિ આપણા શરીરમાં રહેલી છે અને તે શક્તિ નિર્બળ થઈ એટલે રોગ ઉત્પન્ન થયો સમજવો. મંત્રેલા દોરા, તાવીજ, નજર લાગ-

વાનો મંત્ર, વીંછી ઉતારવાનો મંત્ર એ બધામાં મૂળતત્ત્વ એ જ છે. મૂળ વિશ્વાસ હોવો જોઇએ એટલે પછી કલ્પના તેવું ચિત્ર રંગે છે અને તેનું પરિણામ તેવું થાય છે.

ફ્રાન્સમાં એક માણસને પ્રાણદંડની શિક્ષા થઇ. એક ડાક્ટર અને શોધકને કલ્પનાની પરીક્ષા કરવાની હતી તેથી તેઓએ જેલમાં જઇને પેલા કેદી ઉપર પ્રયોગ કર્યો. પાંચ-દસ કાપકુપ કરવાનાં ઓજારો અને તે વડે વાઢકાપ કરનારા સર્જનોને પણ તેમણે બોલાવ્યા. સર્જનોએ પોતાનાં ઓજારો સજ્જ કર્યાં અને તેમાંના એકે કહ્યું: "આમાંના એક શસ્ત્રથી તેની નસ કાપીને લોહી વહેવડાવવાનું છે અને તે રીતે તેને મારી નાંખવાનો છે." પછી કેદીની આંખો બાંધીને તેને ખાટલા પર સુવાડ્યો. સર્જનોએ ઓજારોને ઉંધી બાજુએ રાખીને કેદીના શરીરના કેટલાક ભાગ પર ફેરવ્યાં. જ્યાં જ્યાં શસ્ત્રો ફેરવ્યાં હતાં ત્યાં ત્યાં ઉના પાણીની મંદ ધારા વહેવડાવવા માંડી અને વચમાં તેઓ બોલતા કે "આટલું લોહી વહી ગયા પછી હવે તે જીવવાનો નથી." આથી કેદીની કલ્પના દૃઢ થઇ કે પોતાના શરીરમાંથી લોહી વહી જાય છે અને હવે પોતે મરી જશે. થોડી વારે એ કેદી શરીરમાંથી લોહીનું એક પણ ટીપું ગુમાવ્યા વિના માત્ર કલ્પનાને લીધે જ મરણ પામ્યો!

કલ્પનાશક્તિ હમેશાં સરળ માર્ગે વધારવી અને તે માટે જ્ઞાનની ખાસ જરૂર છે. કોઇ પણ વાતની પ્રતિમા મનમાં ઊભી કરવાથી કલ્પનાશક્તિને સારી રીતે પુષ્ટિ મળે છે. કોઇ પણ વાતના ટુકડા કરીને તે ગ્રહણ કરવાથી તેમાં સરળતા પડે છે. વાઙ્મયના અભ્યાસથી જ્ઞાન વધે છે. એકલી કલ્પના જ કરવાથી કાર્ય થતું નથી. કલ્પના પ્રમાણે કાર્ય કરવાથી જ ફાયદો થાય છે. માનસિક ઉન્નતિને માટે નીરોગી કલ્પના એક મહત્ત્વનું સાધન છે. એ જ માનસિક ઉન્નતિનાં અંગો મેસ્મેરિઝમ, હિપ્નોટિઝમ, ટેલિપથી વગેરે છે.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

વિચારશક્તિ.

વયોવૃદ્ધિ અને વિચારશક્તિ—વિચાર હરકોઇ વિષય ઉપર કરી શકાય છે. કલ્પના કરો કે છરીથી આંગળી કપાઇ. એ કૃતિ આંખોની

સમીપે બની છે. સ્મૃતિએ એ પ્રસંગનું ચિત્ર દોર્યું અને કલ્પનાશક્તિએ કલ્પના કરી; પરન્તુ આંગળી કાપનારી છરીને આંગળીથી દૂર કરવી એ કામ વિચારનું છે. કેટલાકો માને છે કે નાનાં બાળકોને વિચારશક્તિ હોતી નથી. મનુષ્યની ઉમરના ૧૦ થી ૧૪ વર્ષથી વિચારશક્તિ ઉત્પત્તિ થવા લાગે છે. જુવાનીમાં કલ્પનાશક્તિ પ્રબળ હોય છે. એ કલ્પનાના તરંગમાં જુવાની ચાલી જાય છે એટલે પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં વિચાર થાય છે. જ્યારે વિચાર થાય ત્યારે જો શરીર જોરદાર હોય તો જ તેનો ઉપયોગ છે, નહિતો તે વિચાર કશા ઉપયોગનો થતો નથી. ખરૂં જોતાં બાલ્યાવસ્થાથી જ સર્વ માનસિક શક્તિનો વિકાસ થાય છે. ઇતર માનસિક શક્તિ કરતાં વિચારશક્તિનો વિકાસ થતાં બહુ વાર લાગે છે. નાનું બાળક કોઇ નવી વસ્તુ જોઇને અવનવા પ્રશ્નો પૂછવા મંડી જાય છે તે તેનામાં સ્વલ્પ પણ વિચારશક્તિ હોવાથી જ. વિચારમાં મુખ્યત્વે કરીને ત્રણ બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. (૧) સામાન્ય વિચાર, (૨) નિર્ણયવિચાર, (૩) અનુમાનવિચાર.

સામાન્ય વિચાર—માણસનો અનુભવ જેમ જેમ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેનું સામાન્ય જ્ઞાન વધતું જાય છે. સામાન્ય વિચાર અનુભવથી જ ઉદ્દભવે છે. નાનાં બાળકોને પોતાનું ઘર અને ઘરનાં માણસો એ જ આખું જગત્ છે એટલે તેના વિચાર તેના અનુભવેલા જગતથી આગળ વધતા નથી. આગળ જેમ જેમ તેનું જ્ઞાન તથા અનુભવ વધતાં જાય છે તેમ તેમ તેના સામાન્ય વિચારો પણ બદલાતા જાય છે. આ સામાન્ય વિચારમાં જેટલું કાયમપણું આવે તેટલું વધારે સારૂં. કલ્પના અને સામાન્ય વિચાર એ બે એક જ છે એવો કેટલાકોનો મત છે, પણ તે બરાબર નથી. કલ્પનાનો સંબંધ પ્રત્યક્ષ પદાર્થ સાથે હોય છે એટલે કલ્પના એ પ્રતિમૂર્તિ તૈયાર કરનારી હોઇ શકે છે; પરન્તુ સામાન્ય જ્ઞાનનું વિશેષત્વ એ છે કે તે વસ્તુ સિવાય વિચાર કરી શકે છે. સ્મૃતિ અને કલ્પના એક સારા માણસનાં ચિત્રો દોરશે પણ સામાન્ય વિચાર એ ગૃહસ્થનો નહિ પણ તેના ગુણનો વિચાર કરશે.

નિર્ણયવિચાર—નિર્ણય કરવાને માટે સામાન્ય વિચાર કરવો જ પડે છે. તેનો ઉદ્દેશ, વિધેય અને યોજક એવા ત્રણ ભેદ છે. 'ઘોડો ઉંચો છે' એ વાક્યમાં 'ઘોડો' એ ઉદ્દેશ, 'ઉંચો' એ વિધેય અને 'છે' એ યોજક છે. નિર્ણયમાં કોઇ બે પદાર્થો વચ્ચે સંબંધ છે એમ ઠરે છે અને સંબંધ નથી એમ પણ ઠરે છે. સત્યાસત્યનો વિચાર કરવાનું

કામ નિર્ણયવિચારનું નથી પણ એ કામ તર્ક અથવા 'લૉજિક' અને દર્શન એ બે શાસ્ત્રોનું છે. પ્રાયક્ષ જોવાથી અને સત્ય પ્રતિમાંથી નિર્ણય હમેશાં સત્ય જ થાય છે એમ કદાપિ માનવું નહિ. કોઇ પણ એક માર્ગે જવું એટલું જ માત્ર મનુષ્યનું મન જાણે છે. કોઇક નવીન વાર્તા મનુષ્યના પૂર્વ નિર્ણયને અનુસરતી હોય છે તો તે સત્વર ગ્રહણ કરે છે અને પ્રતિકૂળ હોય છે તો તે મનને રૂચતી નથી. જેમ જેમ વિચાર આગળ વધે છે તેમ તેમ મનુષ્ય ઉન્નત થતો જાય છે. સામાન્ય વિચારનું યંત્ર હમેશાં ચાલુ હોય છે. નિર્ણયમાં વિશ્વાસ, સંદેહ અને અવિશ્વાસ એ ત્રણ વૃત્તિ હોય છે અને એ ત્રણ વૃત્તિમાંથી પસાર થયા પછી મનુષ્યનું મન જૂનો વિચાર ત્યજીને નવો વિચાર ગ્રહણ કરે છે. આ જ કારણથી મન ઉપર જડાએલો એક સંસ્કાર દૂર થઇને નવો સંસ્કાર પ્રસ્થાપિત થતાં મનને બહુ ત્રાસ પડે છે.

અનુમાન અથવા તર્ક—વિચારનું ત્રીજું અંગ એ અનુમાન અથવા તર્ક છે. આપણે ઘણાખરા નિર્ણયો અનુમાનને આધારે કરીએ છીએ. અનુમાનદ્વારા આપણે જે નિર્ણયો કરીએ છીએ તે તર્ક કહેવાય છે. જ્યાં ધુમાડો દેખાય ત્યાં અગ્નિ હોવો જોઇએ એવું આપણે અનુમાન કરીએ છીએ. તર્કશાસ્ત્ર એવાં અનુમાનોનું જ બનેલું છે. અનુમાન પણ સામાન્ય અને વિશેષ એવા બે પ્રકારનાં હોય છે. જો આપણે બધી બાબતોનો બરાબર વિચાર કરીને અનુમાન કરીએ તો એ અનુમાન સત્ય નીવડે છે એવો સૌ કોઇનો અનુભવ હોય છે. સામાન્ય અનુમાનમાં કાંઇ વિશેષત્વ હોય છે તો તે વિશેષાનુમાન બને છે.

તર્કશક્તિ—તુલના કરવાને સામાન્ય જ્ઞાનની જરૂર પડે છે. એ સામાન્ય જ્ઞાન જેટલું આપણી પાસે હોય તેટલું ઉપયોગી બને છે. સંકીર્ણ જ્ઞાનથી તર્ક બરાબર થતો નથી. આપણી સમક્ષ રહેલા આદર્શ પ્રમાણે આપણે તર્ક કરીએ છીએ, પરન્તુ એ આદર્શ બધો વખત સરખો રહેતો નથી. તર્કશક્તિ એ મનુષ્યને અત્યંત જરૂરની છે. એ શક્તિથી નવું જ્ઞાન સરળતાથી થોડા કાળમાં મળી શકે છે. જો એ શક્તિ નથી હોતી તો મનુષ્ય અનુમાન કરવામાં મોટો ગોટાળો કરી નાંખે છે. તર્કશક્તિ જાનવરમાં પણ ઘણી વાર માલુમ પડે છે. શિકારી કૂતરો કોઇ વાર દોડનો જઇને શિકાર પકડે છે તો કોઇ વાર પેટથી સરકતો સરકતો ધીમેથી જઇને શિકાર પકડે છે. પ્રસંગને અનુસરીને વર્તવાની તેની રીત

તેની તર્કશક્તિનું જ સૂચન કરે છે; પરન્તુ જાનવરમાં એ શક્તિ સ્વલ્પ છે, ત્યારે મનુષ્યમાં એ શક્તિ અપૂર્વ છે. પોતાની માનસિક શક્તિવડે મનુષ્ય ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળનું જ્ઞાન પણ ધરાવી શકે છે.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

વિકાર.

મનોવિકાર—મનોવ્યાપાર જ્ઞાન, વિકાર અને સંકલ્પ એ ત્રણ સાધનોથી ચાલે છે. હવે આપણે વિકાર વિષે વિચાર કરીશું કોઈ પણ વાતનું જ્ઞાન થયું એટલે તેથી સુખ કિંવા દુઃખ થાય છે સુખ પ્રાપ્ત કરવું અને દુઃખ દૂર કરવું એ મનુષ્યનો ધર્મ છે. જ્ઞાનવડે સુખ અને દુઃખની ઉત્પત્તિ થાય છે અને પછી સુખની ઇચ્છા થતાં દુઃખનો દ્વેષ કરવાનો સંકલ્પ મનુષ્ય કરે છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં જુદા જુદા વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે. જ્ઞાનનું સંકલ્પમાં પરિવર્તન થાય છે. સુખ અને દુઃખ એ કોઈ પદાર્થો નથી પરન્તુ મનોવિકાર છે. બહાર બનેલા બનાવોની બાતમી ઇંદ્રિયદ્વારા મનસુધી પહોચ્યા પછી મનમાં સુખદુઃખના મનોવિકાર ઉત્પન્ન થાય છે, વિકાર ઉપર ઉત્તેજનનો પ્રભાવ પડે છે. સાધારણ ઉત્તેજનથી જ્ઞાનતંતુ ઉપર સુખદાયક અને અધિક ઉત્તેજનથી દુઃખદાયક અસર થાય છે. સાધારણ ખટાશવાળી વસ્તુ સુખ ઉપજાવે છે અને બહુ ખટાશવાળી વસ્તુ દુઃખ ઉપજાવે છે એવો અનુભવ સ્વાભાવિક રીતે સર્વ કોઇને થાય છે.

વિકાર સાથે સુખદુઃખનો સંબંધ—ઉત્તેજનના આકાર અને પ્રકારના અનુભવથી પણ સુખદુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. તાલબદ્ધ સંગીત સુખ ઉપજાવે છે અને બેતાલ સંગીત દુઃખ ઉપજાવે છે. એ ઉત્તેજનનો આકારનો દાખલો છે. એક પ્રકારના અનુભવથી મનને સુખ થાય છે પરન્તુ એ જ અનુભવ લંબાય છે તેથી ઇંદ્રિયો થાકવા લાગે છે, તો પછી દુઃખ ઊપજે છે. ગમે તેવું મધુર સંગીત પણ જ્યાંસુધી ઇંદ્રિયો થાકતી નથી ત્યાંસુધી જ સુખકર લાગે છે. ગુલાબનો સુવાસ જ્યાંસુધી ઘ્રાણેંદ્રિય થાકતી નથી ત્યાંસુધી મધુર લાગે છે, પણ તે થાકે ત્યારે એ જ સુવાસ કંટાળો ઉપજાવે છે, પરન્તુ જૂઇના ફૂલનો સુવાસ કંટાળો

ઉપજાવતો નથી. અતિપરિચયાદવજ્ઞા તે એનું નામ. ઉત્તેજન ઉપર બીજા ઉત્તેજનનો પ્રભાવ પડવાથી પણ વિકાર પર અસર થાય છે. એક રોગપીડિત મનુષ્યને દુઃખનો અનુભવ થતો હોય, પણ તેવામાં કોઈ મધુર ગીત ગવાય છે તો થોડી વાર તે પોતાના દુઃખને ભૂલી જાય છે. વ્યસન પણ સુખદુઃખ ઉપજાવે છે. અફીણીઆને વખતસર અફીણ ન મળવાથી દુઃખ થાય છે; તે જ રીતે સદ્વસ્તુના વ્યસનવાળાને તેના સમાગમથી સુખ અને વિયોગથી દુઃખ થાય છે.

સંવેદન અને ક્ષોભ—વિકારના પ્રવાહ ઉપરથી તેના પ્રકાર પડે છે. ઇંદ્રિયોના સંવેદન ઉપરથી જે જ્ઞાન થાય છે અને તે ઉપરથી જે સુખદુઃખના વિકાર ઉદ્ભવે છે તે સંવેદનવિકાર કહેવાય છે. મીઠી વસ્તુ ખાવાથી આનંદ અને કડવી વસ્તુ ખાવાથી દુઃખ થાય છે, તે જ પ્રમાણે બીજી ઇંદ્રિયોનાં સુખદુઃખ સમજવાં. પ્રત્યેકની રૂચિ, વિચાર અને આચારના પ્રમાણમાં આ સંવેદનથી સુખદુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. બીજા પ્રકારનો વિચાર એ ક્ષોભ છે. સંવેદનવિચાર એ ઉત્તેજનથી ઉત્પન્ન થાય છે અને પુનઃ પ્રત્યક્ષ ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય છે. સંવેદનવિકાર એ ઉત્તેજન હોય છે ત્યાંસુધી જ રહે છે. એક વાર અંધારામાં બ્હીનાર બાળકનો ક્ષોભ કેટલીક વાર કેટલાંક વર્ષોસુધી રહે છે. મોટી ઉંમરે પહોંચેલાં માણસો પણ અંધારામાં બ્હીતાં હોવાનાં ઉદાહરણો મળે છે. ભય, ક્રોધ, દયા, કરૂણા, સહાનુભૂતિ, પ્રેમ, ઘૃણા ઇત્યાદિ વિકારો ક્ષોભના મથાળા હેઠળ આવે છે. સંવેદનવિકાર અને ક્ષોભવિકારનો પરસ્પર સંબંધ હોવાથી તેમનો પ્રભાવ એક બીજા પર પડે છે. સંવેદનવિકારની જે પ્રતિમા ઘડાય છે તેથી ક્ષોભ વધે છે અને વળી ક્ષોભથી સંવેદનવિકાર પણ વધે છે. ક્ષોભને હમેશાં કામમાં ગુંથવાથી તે વધે છે. નાટકમાં કામ કરનાર નટ જ્યારે પોતાના વિચારમાં લીન થયો હોય છે ત્યારે તેના મન ઉપર ક્ષોભનો ઉભરો ચડેલો હોય છે, જો એ ઉભરો ન ચડી આવે તો તે એક નટ તરીકે રંગભૂમિ પર સારૂં કામ કરી શકે જ નહિ. ક્ષોભના જૂદા જૂદા પ્રકારના જૂદા જૂદા પ્રભાવ શરીરના જૂદા જૂદા ભાગ પર પડે છે. મનુષ્યને જ્યારે ક્રોધ ચડે છે, ત્યારે તેની આંખો અને મ્હોં લાલ થઈ જાય છે, શરીર કંપવા લાગે છે અને મ્હોંમાંથી શબ્દો ઉચ્ચારવા જતાં પણ નીકળી શકતા નથી. ઘણાખરા વિકારોનો ઉભરો મુખ પર દેખાઇ આવતો હોવાથી મુખને મનોવિકારનો આદર્શ માનવામાં આવે

છે. કેવળ મુખાવલોકન કરીને બીજાના મનમાંના ગુપ્ત વિકાર જાણવાની પણ એક કલા છે.

વિચારશક્તિ અને ક્ષોભ—ક્ષોભવિકારની અસર આપણી વિચારશક્તિ પર પણ થાય છે. સાધારણ ક્ષોભથી આપણા વિચારો વેગથી ચાલે છે પરન્તુ ક્ષોભ વધી જતાં વિચારશક્તિ નાશ પામે છે. સાધારણ ભયચકિત થએલો માણસ વિચારે છે કે ' શું હું બ્હી ગયો ! ' પરન્તુ ભયથી ગભરાઇ ગએલા માણસમાં તો બોલવાનું પણ ભાન રહેતું નથી. ક્ષોભ ઉત્પન્ન થયા પછી તેને નિયમબદ્ધ કરવો એ કામ કઠણ છે. જે ક્ષોભ આપણા સ્વાર્થને સમયે પ્રોત્સાહન દે છે તેને સ્વકીય ક્ષોભ કહી શકાય. આપણને દુઃખથી અલિપ્ત રાખીને આપણા સ્વાર્થને માટે જે મનોવિકાર ઉપયુક્ત થાય છે તેનો સમાવેશ એમાં થાય છે. બીજાને મદદ કરવામાં જે ક્ષોભ ઉત્તેજન આપે છે તે પરકીય ક્ષોભ કહેવાય છે. એ મનોવિકાર સર્વશ્રેષ્ઠ છે. મનુષ્ય પરોપકારનાં કાર્યો આ ક્ષોભથી જ કરે છે. આ બેઉ પ્રકારના ક્ષોભ જાનવરમાં પણ માલૂમ પડી આવે છે. ત્રીજો જ્ઞાનાત્મક ક્ષોભ મનુષ્યમાં જ હોય છે અને તે સંસારવ્યવસ્થામાં માલૂમ પડે છે. બહુધા જુવાનીમાં જ તેનો ઉદય થાય છે સુશિક્ષિત પુરૂષમાં તેનું પ્રમાણ વિશેષ માલૂમ પડી આવે છે અને તેનો સંબંધ વિચાર સાથે હોય છે. એ જ ક્ષોભને બુદ્ધિ, સૌંદર્ય અને આચાર એ નામો અપાય છે.

બુદ્ધિક્ષોભ—બુદ્ધિસંબંધી ક્ષોભમાં વર્તમાન કાળ કરતાં વધારે સમજી લેવાની શક્તિ રહેલી છે, પરન્તુ તે પ્રમાણમાં જ હોઇ શકે છે. જ્ઞાન એ જ્ઞાન માટે જ છે અને તેથી જ જગતમાં તેનું મહત્ત્વ મનાય છે. ગણિતના પ્રશ્નો, નક્ષત્રોની માહિતી, યાંત્રિક કલા એ વિષયો કાંઈ રમ્ય નથી પરન્તુ જ્યારે આપણે તે સમજી લઇએ છીએ ત્યારે આપણને આનંદ થાય છે. જ્ઞાનાત્મક ક્ષોભની અસર બીજા ક્ષોભોની પેઠે શરીર પર થતી નથી. સૌંદર્ય સંબંધી મનોવિકાર પણ આ કોટિમાં જ ગણાય છે. સૌંદર્ય સંબંધી ઉત્પન્ન થનો ક્ષોભ પવિત્ર હોવો જોઇએ. સુંદર વસ્તુના દર્શનથી આનંદ થાય, પરંતુ તે વિષે સ્વાર્થબુદ્ધિ હોવી ન જોઇએ. સ્ત્રી પુરૂષો સુંદર દેખાવાનો યત્ન કરે છે તેનું મૂળ સૌંદર્યક્ષોભમાં રહેલું છે. સૌંદર્યક્ષોભ ઉત્પન્ન કરવાને સ્ત્રીઓ ઘરેણાં ઘાલે છે અને નાક–કાન વિંધાવી દુઃખ વેઠે છે ! આ બધુ માત્ર આંખ તથા એ; એ ઇંદ્રિયોને ખુશ કરવા માટે જ થાય છે. સૌંદર્યક્ષોભમાં પહેલાં ઇંદ્રિ-

ચેતું સંવેદન, બીજી બુદ્ધિ અને ત્રીજી કલ્પના એ ત્રણ તત્ત્વો રહેલાં છે. જે વસ્તુની સાથે કલ્પનાનો સંબંધ આવે છે તે વસ્તુથી વધારે આનંદ થાય છે. મનુષ્ય પોતાની શક્તિ બહારના વિષય વિષે વિચાર કરતાં અર્થાત્ ઈશ્વર, આકાશ, સમુદ્ર વગેરે વિષે વિચારતાં જે સૌંદર્યક્ષોભને અનુભવે છે તે અદ્ભુત ક્ષોભ કહેવાય છે.

આચારક્ષોભનો સંબંધ મનુષ્યની ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને પછી તેના ઉપરથી સારા-ખોટાનો નિર્ણય કરી શકાય છે. સૌંદર્યમાં સારા-નરસાપણું રહેલું નથી. મનુષ્યના હાથે જે કાંઇ કાર્યો થાય છે તેના સારા-નરસાપણાનો નિર્ણય કરનારા મનોવિકારને આચારક્ષોભ કહેવામાં આવે છે. મનુષ્યનાં કાર્યો થયા પછી તે સારાં-ખોટાં હોવાનું આપણે ઠરાવીએ છીએ અને તે કાર્ય પણ જૂદી જૂદી માનસિક શક્તિ તરફથી બને છે. સંકલ્પની મદદથી આચારકાર્ય થાય છે. જે કાર્યમાં સંકલ્પ હોતો નથી, તેવું કામ કરનાર માણસને આપણે જવાબદાર લેખતા નથી. કોઇ ગાંડો માણસ આપણને ગાળો દે તોપણ આપણે તેને ઠપકો આપતા નથી કારણકે તેનામાં સંકલ્પશક્તિ નથી તે આપણે જાણીએ છીએ.

આચારશક્તિ સંસ્કારવડે દિવસે દિવસે વધે છે પણ તે વધારવાનું કાર્ય સરળ નથી. આચારક્ષોભ મનોવિકારથી જૂદો છે. કોઇ કાર્ય સારૂં કે ખોટું એ ઠરાવીને તેમાં નિયમબદ્ધતા લાવવી અને મનુષ્યે અમુક કાર્ય કરવું તથા અમુક કાર્ય ન કરવું એવું જે ઠરાવવું તે જ આ વિકાર છે. ચોરી કરવી એ પાપ છે એવો નિર્ણય આપનાર અને ચોરી કરતી વેળાએ ચોરને અંદરથી 'તુ એવું કર નહિ' એમ કહેનાર જે મનોવિકાર છે તે આ જ. તેને ચિદ્વૃત્તિનો અવાજ પણ માનવામાં આવે છે. મનુષ્યોએ માંહોમાંહે કેમ બોલવું, વર્તવું, રહેવું એ ઠરાવીને જે નિયમો વિદ્વાનોએ ઘડયા છે તેને આચારશાસ્ત્ર એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

માનસિક વિકારની અસર શરીર પર થાય છે એ આગળ કહી જવામાં આવ્યું છે. શરીરના હિતને અર્થે મનની આનંદી વૃત્તિ જરૂરી છે. શોક અને ચિંતા શરીરને હાનિ કરે છે. દુઃખનું પરિણામ શરીર પર થાય છે. ક્રોધ, શોક તેનું પરિણામ શરીરના લોહી પર પણ થાય છે. તેટલા માટે શોક એ માનસ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શરીરનો શત્રુ છે.

પરિચ્છેદ ૧૩ મો.

સંકલ્પ.

સંકલ્પ અને ક્રિયાશક્તિ—સંકલ્પનો ક્રિયાશક્તિ સાથે સારી પેઠે સંબંધ રહેલો છે. આપણે આપણા સંકલ્પથી જ કાર્યપ્રેરિત થઇએ છીએ. આ ક્રિયામાં એક સચેતન ક્રિયા અને બીજી અચેતન ક્રિયા એવા બે ભેદ છે. તેમાં સચેતન ક્રિયાની સાથે આ સંકલ્પનો સંબંધ છે. અચેતન ક્રિયા અને સંકલ્પનો બિલકુલ મેળ બેસતો નથી; પરન્તુ સચેતન સંકલ્પાત્મક ક્રિયાથી અચેતન ક્રિયા સંવર્ધિત થાય છે. સંકલ્પની વ્યાખ્યા કરતાં પહેલાં પ્રબોધનક્રિયા, વિકારક્રિયા અને સંકલ્પક્રિયા એમાં શો ભેદ રહેલો છે તે જોવું જોઇએ. ધારો કે એક માણસ એક શાસ્ત્રીય વિષયમાં લીન થઇને અભ્યાસ કરી રહ્યો છે. તેનું બાહ્ય જ્ઞાન નાશ પામ્યું છે. એટલામાં તેને કોઇએ હાક મારી, એટલે તે વિચારતંદ્રામાંથી જાગ્રત થયો તે પ્રબોધનક્રિયા થઇ. તેમાં સંકલ્પનો જરા પણ સંબંધ નથી. એક વ્યક્તિ બિછાના પર સ્વસ્થ નિદ્રા લઇ રહી છે, એવી સ્થિતિમાં કંઇ અવાજ થવાથી તે વ્યક્તિ જાગ્રત થઇ ગઇ, શાનો અવાજ થયો તેનો વિચાર તે વ્યક્તિ કરવા લાગી, આ ક્રિયા સંકલ્પજન્ય છે. કોઇ માણસને અકસ્માત્ થવાથી તે મરણ પામ્યો અને તેનાં બાળબચ્ચાં નિરાધાર થઇ ગયાં એવું માલૂમ પડતાં જ એક માણસ તેનાં બાળબચ્ચાં ઉપર દયાર્દ્ર થયો અને તેમને મદદ કરવા તૈયાર થયો, એ દાખલામાં વિકારની સાથે સંકલ્પ થયો લેખાય.

સંકલ્પ એ જ્ઞાનનું દ્વાર છે એ દ્વાર ખુલ્લું હોય તો જ અંદરનું જ્ઞાન બહાર આવે છે. મનુષ્ય ગમે તેટલો બુદ્ધિમાન હોય પણ જો તેની સંકલ્પશક્તિ બળહીન હોય તો તેની બુદ્ધિ નિરુપયોગી ઠરે છે. તેટલા માટે સંકલ્પનો વિકાસ કરવો એ જરૂરનું છે. સંકલ્પશક્તિ ક્રિયાની દ્વારા બહાર પ્રકટ થાય છે. એક બાળક કશા હેતુ વિના પોતાના હાથ પગ હલાવે છે પરન્તુ એ અહેતુક ક્રિયામાં પણ સંકલ્પનો થોડો ભાગ હોય છે. તેમ કરવાથી બાળકને આનંદ થાય છે અને જેમ જેમ એ આનંદ વધે છે તેમ તેમ હાથપગની ગતિ પણ વધે છે. બાળકોના મજ્જાતંતુમાં એક પ્રકારની શક્તિ છે અને હાથપગની ક્રિયામાં એ શક્તિ માલૂમ પડી આવે છે.

અહેતુક ક્રિયા—અચેતન ક્રિયામાં ક્રિયાનો બોધ થતો નથી. ઊંઘેલા માણસને ચુંટકી ખણવાથી તે હાથપગ હલાવે છે, પરન્તુ તેને ચુંટકી માલૂમ પડતી નથી અને તે ઊંઘ્યા કરે છે. એ જ રીતે કોઈ વિચારમાં લીન થઈ ગએલા માણસના પગે પેન્સીલ અડાડો, તેથી તે માણસ પગ અફાળશે પરન્તુ વિચારલીનતાને લીધે તેને કશું માલૂમ પડશે નહિ. વિચારલીનતાથી જાગ્રત મનુષ્યની ચેતનાશક્તિ એ પ્રમાણે ઓછી થાય છે. આ બેઉ દાખલામાં સંકલ્પની પ્રેરક શક્તિ નથી. બાહ્ય ઉત્તેજનની બાતમી લઇને જ્ઞાનતંતુ જાય છે પરન્તુ મન તે વિષે વિચાર કરતું નથી, કારણકે તે વખતે મન ઉપર વિચારનો દાબ પડેલો છે. પગ હલાવવાની ક્રિયા થાય છે તેમાં કાંઇ મનની આજ્ઞા હોતી નથી.

પાશવિક ક્રિયા—અહેતુક ક્રિયા ઉપરાંત પાશવિક ક્રિયા નામનો પણ પ્રકાર છે. પશુ પક્ષી વગેરે જે કામો કરે છે તેમાં એ શક્તિ વધારે માલૂમ પડી આવે છે. એવાં પ્રાણીઓને જ્ઞાન નથી પરન્તુ તેમને અમુક કામો કરવાં જ પડે તેટલા માટે પરમેશ્વરે તે જ ઠેકાણે તેમને તે શક્તિ આપેલી છે. શરીરની સંઘટના થતાંની સાથે જ એ શક્તિ ખીલતી જાય છે. કેટલાંક પક્ષીઓના સુંદર માળા જોઇને આપણને લાગે છે કે તેમને જ્ઞાન હોવું જોઇએ, પરન્તુ વસ્તુતઃ તે જ્ઞાન નથી. જ્ઞાન તો પ્રભુએ માત્ર મનુષ્યને જ આપ્યું છે. ગર્ભવતી ચકલી નવો માળો તૈયાર કરવા લાગી જાય છે તે જ્ઞાનથી નહિ પણ સ્વાભાવિકપણાથી જ. આ ક્રિયાને કશો નિયમ પણ હોતો નથી. ખેતરમાં અનાજની કાપણી શરૂ થાય ત્યારે ખેતર ઉપર હજારો પક્ષીઓ ઊડતાં રહે છે. એક દેશમાં દુકાળ હોય તો પક્ષીઓ બીજા દેશમાં જઈ રહે છે બપોરે પક્ષીઓ પાણીના સ્થાન પાસે જ આરામ લે છે. આ બધી ઉદરભરણની ક્રિયા પક્ષીઓ જ્ઞાનવડે કરતાં નથી પણ નૈસર્ગિક શક્તિવડે જ કરે છે. જ્ઞાન કે સંકલ્પ સિવાયની પાશવિક ક્રિયાનો અંશ મનુષ્યમાં પણ છે. માતા ગમે તેવા કામમાં કે વિચારમાં લીન હોય પણ બાળકનો રડવાનો અવાજ કાને પડતાં જ તેના પગ બાળક હોય તે દિશાએ જવા લાગે છે અને સ્વાભાવિક ધર્મને લીધે જ એ ક્રિયા તેનાથી અજ્ઞાનવશાતઃ પણ થયા કરે છે. માનસ વિદ્યાના અભ્યાસીઓએ સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ અને અનુભવ કરવાં જોઇએ. શાસ્ત્રો વાંચવા માટે નથી પણ આચરણો માટે છે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

કામના અને ક્રિયા—મનની અંદર તૈયાર થએલી કામના પ્રત્યક્ષ

કાર્યકર્ત્રી બનવી જોઇએ અને તેટલા માટે જ સંકલ્પાત્મક ક્રિયા બનવી જોઇએ. આ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં તેમાં કામના (Desire) અને સંકલ્પાત્મક ક્રિયા એવા બે ભાગ પડે છે. કામના કિંવા ઇચ્છા કોઈ પણ વસ્તુ વિષે હોય છે. કોઇને ચાહ પીવાથી આનંદ થાય છે, કોઇને દુઃખમાંથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા હોય છે, કોઇને ધનપ્રાપ્તિની વાંચ્છના હોય છે. કામનાની સાથે ઇષ્ટસિદ્ધિનો પણ વિચાર આવે છે. પાશવિક ક્રિયામાં આ ઇષ્ટસિદ્ધિનો વિચાર ઉદ્ભવતો નથી. કામના અને અવધાનનો અતિગાઢ સંબંધ, રહેલો છે. આપણી પાસે પૈસા આવતાં જ તે શામાં ખર્ચવા એ વાત અવધાન ઉપર અવલંબીને રહે છે. જે વિષય ઉપર અવધાન કેંદ્રિત થાય તે પદાર્થને સંકલ્પ આગળ ને આગળ ધકકેલે છે. કામના જેમ જેમ બલવતી થતી જાય, તેમ તેમ અવધાન વૃદ્ધિ પામતું જાય અને સંકલ્પ પણ તેની પાછળ પાછળ આવતો જાય. તે વસ્તુની પ્રાપ્તિથી જેટલા વધુ-ઓછા પ્રમાણમાં સુખપ્રાપ્તિ થઈ શકે તેમ હોય તેટલા વધુ-ઓછા પ્રમાણમાં કામના બળવતી થાય છે. કોઈ વસ્તુમાં પહેલાં સુખનો આભાસ જણાયો અને કામના થઈ પણ જ્યાં તેમાં સુખ ઓછું જણાવા માંડ્યું કે કામના બલહીન થતી જ જાય છે; પરન્તુ આપણે બધાં કામો સુખની આશાથી જ કરીએ છીએ એમ સમજવાનું નથી. પડોશીને દુઃખ પડતાં આપણે આપણા સુખનો ભોગ આપીને મદદ કરીએ છીએ એ પરોપકારમાં સુખનો હેતુ નહિ પરન્તુ પરહિત પોતાને હાથે થવાથી મળતા પ્રશસ્ત આનંદનો હેતુ રહેલો છે. કોઇ કામના બલવતી કે બલહીન થવામાં કામનાનો વિષય, કામના કરનાર વ્યક્તિની પૂર્વ દશા તથા વર્તમાન સ્થિતિ એટલી વાતો કારણીભૂત બને છે.

કેટલીક ક્રિયાઓ અનુકરણથી જ બને છે. અનુકરણ કરનારની દૃષ્ટિ કાર્ય તરફ વિશેષ હોતી નથી પણ કૃતિ તરફ હોય છે. બહુધા તે પોતાને રૂચતી વાતનું જ અનુકરણ કરે છે. સર્કસ જોનારને મન થઇ આવે છે કે પોતે પણ કસરત કરીને ચકિત બનાવે. જીવનમાં આવા અનેક બનાવો જોઇને મનુષ્યને અનુકરણ કરવાની કામના થઇ આવે છે. બાળકો તો ખાસ કરીને અનુકરણપ્રિય હોય છે. જેમની બુદ્ધિ ઓછો વિકાસ પામી હોય છે તે મનુષ્યો વધારે અનુકરણપ્રિય હોય છે. વાંદરા -માંકડા પણ અનુકરણપ્રિય હોય છે.

કામના અને સંકલ્પ—મનુષ્યની સંકલ્પશકિત જેમ જેમ બલવત્તર થતી જાય છે, તેમ તેમ તેની કામનાની ઉન્નતિ થતી જાય છે.

પ્રયોજન એ એક કામનાનો ઉચ્ચતમ પ્રકાર છે. સંકલ્પનો ભાર પ્રયોજન ઉપર પણ થોડો ઘણો પડે છે. કયા વિષયને આપણી કામનાના પ્રયોજનરૂપ બનાવવો તેનો વિચાર આપણે કર્યાં કરીએ છીએ. આવે વખતે આમ કરું કે તેમ કરું, આ સારું કે તે સારું, શાથી વધારે સુખ થાય એવો વિચાર થાય છે. નિર્ણય થતાં સુધી એ વિચાર ચાલ્યા કરે છે. પ્રત્યેક સંકલ્પાત્મક ક્રિયામાં નિર્ણયની જરૂરીઆત હોય છે. કોઇ કોઇ વાર વિચાર ન કરતાં કોઇ વાતનો નિર્ણય કરવો પડે છે. એવી સ્થિતિમાં જો કાર્ય બગડે તો પછી પસ્તાવો કરવાનો વખત આવે છે. કોઇ વાર વિચાર કર્યા છતાં કામ બગડે છે એ વિચારશક્તિની નિર્બળતા કિંવા વિચારહીનતાનું પરિણામ હોય છે. વિચારહીનતા અને અતિવિચારશીલતા એ બન્ને વાતોથી કાર્યની હાનિ થાય છે. મનુષ્ય હંમેશાં પસંદગી કરતો જ ફરે છે. ફરવા જતાં કોઈ વાર વૃક્ષ, કોઈ વાર નદી નાળું, કોઈ વાર ખેતર કે કોઈ વાર પક્ષીઓ તરફ આપણી દૃષ્ટિ ફર્યાં કરે છે; એમ કરીને આપણે પસંદગીની વસ્તુ શોધીએ છીએ કે જે વસ્તુમાંથી આપણને કાંઇ ગ્રહણ કરવાનું મળે.

આપણા નિર્ણયમાં સંકલ્પની સ્વાધીનતા નામનું એક તત્ત્વ છે. જ્યારે આપણે પસંદગી કરીએ છીએ ત્યારે ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુઓ આપણને આકર્ષે છે, પરન્તુ કઇ વસ્તુ પસંદ કરવી તે આપણા અધિકારની વાત છે. નિર્ણયને અનુસરીને એક મનુષ્યનો સ્વભાવ, તેના આચાર-વિચાર, યોગ્યતા ઇત્યાદિ વાતોનું અનુમાન કરી શકાય છે. આચાર નિર્ણયમાંથી બને છે અને તે સંકલ્પનો છેવટનો દરવાજો હોઇ કાર્યકારી તત્ત્વ છે. સર્વ જ્ઞાનતત્ત્વ અને વિકાર એનું પરિણામ તે જ આચાર. સંવેદન, પ્રત્યક્ષ કલ્પના, વિચાર, સુખ, દુઃખ, પ્રેમ, ભય, ક્રોધ, લોભ ઇત્યાદિ બધી શક્તિઓ મળીને આચારને પરિવર્તિત, સંચાલિત અને પ્રોત્સાહિત કિંવા નિરુત્સાહિત કરે છે.

એકલો નિશ્ચય કાંઇ કામનો નથી. નિશ્ચય પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ કામ કરવું જોઇએ. કલ્પનાનાં મોટાં મોટાં કારખાનાં ઊભાં કરવાથી કશું વળતું નથી. વિદ્યાર્થીઓ કૉલેજમાં હોય છે ત્યારે સંકલ્પશક્તિના પ્રાબલ્યથી દેશસેવા અને સમાજસેવાની વાતો કરે છે પરન્તુ પ્રત્યક્ષ કામ કરવાનો વખત આવતાં તે બધાં ગપ્પાં નીવડે છે! મનુષ્યના જીવનમાં આચારની અત્યંત જરૂર છે, તેથી પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાના આચાર પવિત્ર રાખવા જોઇએ. તે ઉપર પહેલી સત્તા ચલાવનારી બુદ્ધિ છે, બીજી

સત્તા ક્ષોભ ચલાવે છે, ત્રીજી સત્તા પ્રાપ્તિવેધક શક્તિની ચાલે છે. તે શક્તિથી મનુષ્ય સત્યમાર્ગે જ ચાલે છે.

માનસિક શક્તિઓનો વિકાસ શી રીતે કરવો?—અહીં સુધી જે માનસિક શક્તિઓનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી કોઇએ એમ સમજી ન લેવું કે એ દરેક શકિત જૂદી જૂદી વિકસિત કરવાની છે. મનુષ્યને મન માત્ર એક છે. તેનાં પાંચ પચીસ ટુકડા કરી શકાતા નથી. આપણા મનને સર્વ બાજુએથી વિકસિત કરવું એટલું જ માત્ર આપણું કર્તવ્ય છે. એ મનને જોઇતી સામગ્રી આપણે આંખોવડે જોઇને એકત્ર કરીએ એટલે આપણે આપણી નિરીક્ષણશકિત વધારીએ છીએ. તે વખતે વિચારશક્તિ કાંઇ સૂઇ રહેતી નથી. એક વિચાર આવતાં જ બીજો વિચાર આવે છે. પછી કાંઇ સંકલ્પ વિના ચાલતું નથી. સંકલ્પ પણ કામે લાગીને હાથ વડે થઇ શકે તેટલું કાર્ય કરે છે. માનસિક શક્તિઓ પરસ્પર અવલંબી રહી હોવાથી એક શક્તિને ચલન મળે છે કે તુરત બીજી શરૂ થાય છે. માનસિક શક્તિઓનું એક ઘડીયાળ છે. ઘડીયાળનું એક ચક્ર સારૂં તૈયાર કરવાથી કાંઈ તે ચાલી શકતું નથી. એ ઘડીયાળનું એક ચક્ર ચાલુ થતાં બીજા ચક્રો પણ ચાલુ થાય છે. ફક્ત વિવેચનને માટે આ બધી શક્તિઓને જૂદી જૂદી વર્ણવી છે.

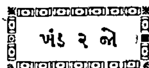
વિચાર ઉપર સત્તા ચલાવવી એ કામ અત્યંત કઠિન છે. એ શાસન અવધાનદ્વારા જ કરવું પડે છે. શરૂઆતમાં એ અવધાન પ્રયત્નદ્વારા સાધવું પડે છે, ત્યારપછી સંકલ્પનો ઉદય થાય છે. કોઇ એક વિચારને આગળ કરીને બાકીના વિચારોને પાછળ નાંખવામાં આવે છે. કોઇ વિચારને પોતાના મનમાં સ્થિર કરવો કિંવા ન કરવો તે આપણી મરજીની વાત છે. કોઇ વિચારને આપણા મનમાં જગ્યા આપવાથી તે મનનો એક ભાગ જ બની જાય છે. એ રીતે વિચાર ઉપર આપણી સત્તા ચાલે છે. કોઇના મગજમાં ખોટી વાત ખરી તરીકે ઠસી ગઇ હોય તો તે ખોટી વાત તેના મનનો એક ભાગ બની ગયો હોવાથી તેના મગજમાં ખરી વાત જલ્દી ઠસતી નથી; પરન્તુ જ્યારે ખરી વાતને તેના મનનો ભાગ બનાવવામાં આવે છે ત્યારે તે ઉપરનો તેનો વિશ્વાસ બેસે છે. ઉચ્ચ કોટિમાંથી સંકલ્પની ક્રિયાનો બોધ અધમ કોટિની ક્રિયા તરફ વળી જાય છે. જે ક્રિયા વારંવાર બને છે તે સંકલ્પ તત્ત્વ શોધવા લાગે છે. સતત અભ્યાસ શરૂ થાય છે એટલે પછી સંકલ્પની વિશેષ જરૂર રહેતી નથી. આપણા અભ્યાસ પ્રમાણે સ્વભાવ બને છે. સર્વ મનોવૃત્તિ કિંવા મનો-

વિકારથી જ સ્વભાવ બને છે. મનુષ્યના ખરાબ સ્વભાવ માટે દૈવને દોષ દેવો એ ભૂલ છે. સ્વભાવ બનાવવો એ મનુષ્યને અધીન વાત છે. અભ્યાસ કરવામાં આસપાસની સ્થિતિ જ કારણીભૂત હોય છે. આસપાસની સ્થિતિ સારી કે નરસી જેવી હોય છે તેવો તે સ્થિતિમાં રહેનાર મનુષ્યને અભ્યાસ પડે છે. દારૂડીયાની વચ્ચે રહેનારો સારો માણસ પણ ધીમે ધીમે દારૂડીયો બને છે. પ્રતિકૂળ સ્થિતિને ઠોકરે મારીને ઉંચે આવનાર માણસ કોઈ જ હોય છે. સારી સંગતિનું માહાત્મ્ય આ તત્ત્વ ઉપર અવલંબી રહેલું છે.

દૃઢ સંકલ્પ અત્યંત બળવાન છે. 'આ જગતમાં અશક્ય કશું જ નથી' એવા દૃઢ સંકલ્પવાળા નેપોલિઅન બોનાપાર્ટનું ચરિત્ર કોનાથી અજાણ્યું છે? દૃઢ સંકલ્પ પંચ મહાભૂત ઉપર પણ પોતાની સત્તા ચલાવી શકે છે. अहं ब्रह्मास्मि એવા દૃઢ સંકલ્પવાળા ઋષિમુનિઓનો આત્મવિશ્વાસ કેટલો બળવાન્ હશે! દૃઢ આત્મવિશ્વાસથી જ કાર્ય પાર પડે છે. હું કોણ? મારાથી શું બની શકે? એવા નિર્બળ વિચારવાળા માણસથી મહત્ત્વનાં કાર્યો બની શકતાં નથી. આવા સંકલ્પ ઉપર પણ આપણે રાજ્ય ચલાવી શકીએ છીએ. ઉચ્ચ પ્રકારનું સુખ કેવળ શક્તિના જ્ઞાનથી મળે છે. આપણો આત્મા આપણા તાબામાં છે. જગતમાંથી આપણા પ્રયત્નના પ્રમાણમાં આપણે સુખદુઃખ ગ્રહણ કરીએ છીએ. દુઃખ કોઇને જોઇતું નથી છતાં તે મળે છે; કારણકે આપણામાં માનસિક શક્તિનું એટલું કમજોરપણું છે. મૂળે આત્મવિશ્વાસની ખામી હોય છે, તેમાં શરમ, અભિમાન, દુર્ગુણોને લીધે મનુષ્યોનાં કાર્યો સિદ્ધ થતાં નથી અને પછી તે દૈવને દોષ આપે છે.

કોઈ કાર્યનો સંકલ્પ દૃઢ કરીને, કલ્પનાનાં ચિત્રો રંગીને, માનસિક શક્તિનો વિકાસ કરી શકાય છે. કોઈ પણ વાત અભ્યાસ સિવાય સાધ્ય થઇ શકતી નથી. પ્રયત્નથી અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમાં શંકાનું કશું કારણ નથી. માત્ર આત્મશાસન-આત્મવિશ્વાસ અથવા મનોનિગ્રહ હોવો જોઇએ.

'માનસ વિદ્યા' એ કાંઇ વખત વીતાડવાનો વિષય નથી. તે તો આચરણનું શાસ્ત્ર છે. માનસ વિદ્યા શીખવા ઇચ્છનારે પ્રયત્નપૂર્વક તે શીખવી જોઇએ. માનસિક સામર્થ્યની સહાયથી આપણા સદ્ગુણોનો વિકાસ કરીને પ્રત્યેક કાર્યમાં સિદ્ધિ સંપાદન કરી શકાય છે.

આકર્ષણવિદ્યા અથવા પર્સનલ મેગ્નેટિઝમ.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

આકર્ષક તથા અનાકર્ષક મનુષ્ય.

મનુષ્યના શરીરની વિદ્યુત્-શક્તિ—આપણે એક પ્રકારની બોલતી ચાલતી વિદ્યુતની-વિજળીની બૅટરી છીએ. શક્તિ મેળવીને તેને બહાર છોડવો એવો આપણો ક્રમ નિરંતર ચાલુ છે. પરન્તુ કોઈ વાર આપણે તે શક્તિ જાણી જોઇને છોડીએ છીએ અને કોઇ વાર અજાણતાં છોડીએ છીએ. આપણા શરીરની અંદર રહેલી વિદ્યુત્ શક્તિ તે કાંઇ ખરેખર વિજળી નથી પરન્તુ વિદ્યુતના જેવી બળવાન 'આકર્ષણશક્તિ' છે. તે આકર્ષણશક્તિને અંતઃપ્રવાહ પણ કહી શકાય. તે દિવ્ય શક્તિને પોતાના મનધાર્યા ઉપયોગમાં લેવાનો અભ્યાસ જો કરવામાં આવે તો તેથી મનુષ્યત્વનો લાભ અનેક રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આકર્ષક મનુષ્યમાંથી વિસ્તરતી શાન્તિ—આકર્ષક મનુષ્ય અથવા જેણે પોતાની આકર્ષણશક્તિને ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિને માટે કેળવી છે તેવો મનુષ્ય હમેશાં આત્મવિશ્વાસસંપન્ન હોય છે. એવા મનુષ્યના સમાગમમા જ્યારે તમે આવશો ત્યારે જે પહેલું પરિણામ તમારા પર થશે તે શાન્તિની ભાવનારૂપે તમારા અનુભવમાં આવશે. તમારૂં મન હમેશાં શાન્ત રહેશે-તે ગભરાઇ જશે કે ક્ષુબ્ધ થશે નહિ. એ ભાવના પછી તેનામાં કાઇ પણ ગુપ્ત શકિત છે એવો તમને ભાસ થશે. તેની તે શકિતનું સ્વરૂપ કે સ્થાન તમારા જાણવામાં આવશે નહિ, કારણકે તેની આકર્ષણશક્તિ તેની આંખોમાં, ભાષામાં, કૃત્યોમાં કિંવા તેની એકંદર વર્તણૂકમાં રહેલી છે તે તમારા સમજવામાં આવશે નહિ. તેની શકિતનો તે એક અમૂર્ત ભાગ છે. થોડા વખત પહેલાં એ શકિત તમારી શકિતનો પણ એક ભાગ હતો, પરન્તુ અત્યારે તમારી શકિત આકર્ષક મનુષ્યે ખેંચી લીધી છે એવો તમને સહજ ખ્યાલ આવશે.

આકર્ષક મનુષ્યની વિશિષ્ટતાઓ—આકર્ષક મનુષ્યની દૃષ્ટિ તરફ જૂઓ! તે દૃષ્ટિ તમારી ભ્રમર ઉપર લાગી રહી છે અને તેની ભેદક દૃષ્ટિ તમે અત્યંત કષ્ટથી સહન કરી શકો છો, છતાં તેમાં તમને કશું અપાયકારક લાગતું નથી. તેની દૃષ્ટિમાં તમને કશી તીવ્રતા–ઉગ્રતા માલૂમ પડતી નથી. તમારા શબ્દો તે શાંતપણે સાંભળે છે અને પછી તે પોતાના વિચાર તમને સંભળાવે છે. તે પોતે જ્યારે બોલે છે, ત્યારે નિશ્ચયાર્થ અને અધિકારદર્શક પણ પ્રેમાળ દૃષ્ટિથી તમારી તરફ જૂએ છે. નમ્રતા અને વિનય તેના સર્વાંગમાં ભરેલાં તમને જણાય છે પરન્તુ એ શાન્ત બહિરંગની હેઠળ દુર્દમનીય ઇચ્છાશક્તિ છુપાઇ રહેલી છે, તેમાં જ તમને એક વિશિષ્ટ અધિકાર દેખાઇ આવશે. તમને માલૂમ પડશે કે તેને તમારી પાસેથી જે કાંઇ જોઇએ છે તે તે જરૂર મેળવશે એવી તેને ખાતરી છે અને તેથી તે કશી ઉતાવળ કે અધીરાઈ ધરાવતો નથી. ધન ધનનું આકર્ષણ કરે છે અને દેણદાર વિશેષ દેણદાર બને છે, તેમ અશક્ત મનુષ્ય વિશેષ અશક્ત બને છે અને સશક્ત વિશેષ શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે તેનું કારણ આકર્ષણનો નિયમ છે. આકર્ષક મનુષ્ય કદાપિ બોલકણો હોતો નથી. તે થોડું બોલે છે અને કેવળ નિર્જીવ વાતો કરે છે પરન્તુ તમને તેમાં અત્યંત મહત્ત્વ લાગે છે. તે પોતાના શબ્દો વડે તમારી ખાતરી કરી આપે છે કે પોતે તમને ઘણી ઉપયુક્ત માહિતી આપવાને પણ શક્તિમાન્ છે. આથી તે તમારી ઉત્સુકતાને વધારે છે, પરન્તુ તે તમને ફસાવે છે એવો સંશય પણ તમને આવવા દેતો નથી. તમે એવું માનવા જાઓ, તો તેની સરળતાપૂર્ણ દૃષ્ટિ તમને તેમ માનતાં રોકે છે. તે પોતા પ્રત્યેની તમારી શ્રદ્ધાભક્તિને આકર્ષવા ઇચ્છે તોપણ તેની વાતચીતમાં તેની તેવી ઇચ્છા વ્યક્ત થતી નથી એવું તમે પોતે જ કહેવાને તૈયાર થશો. હવે તમને એવું લાગશે કે એ આકર્ષક મનુષ્ય સાથેનો તમારો પરિચય વધે તો સારૂં. તમો બેઉની વચ્ચે એક વિશિષ્ટ પ્રકારની સહાનુભૂતિ છે અને તે એટલી ગૂઢ છે કે તેનો પાર પામવાનું પણ તમારાથી બની શકતું નથી. વારંવાર તમારું મન તેની તરફ આકર્ષાય છે. તમે તેને વિસરી શકતા નથી.

તેની શક્તિ ક્યાંથી આવે છે?—તેની સાથે થએલા સંભાષણને તમે સંભારશો ત્યારે તમને જણાશે કે તમે જ તેને તમારૂં સર્વ જ્ઞાન આપતા હતા. તમે જ તેની સહાનુભૂતિ સંપાદન કરવાને મથી રહ્યા હતા. તમો બે જણમાં દેનાર તમે હતા અને લેનાર તે હતો. તેના મનમાંથી

જે કાંઇ પ્રકાર અને એવી તેની ઇચ્છા વ્યક્ત થતી, તે જે કાંઇ આજ્ઞા, વિચાર તમને દર્શાવતો તે પ્રમાણે તમે તુરત જ વર્તતા જેમ મદારી માકડાને નચાવે છે તેમ તમે આકર્ષક મનુષ્યની પાસે નાચતા. તમે પૂછશો કે એમ કેમ થાય ? તે એક નિયમ છે તેથી એમ થાય છે તે નિયમ તમે જાણતા નથી અને તે જાણે છે. તેણે તમને પોતાની ઇચ્છાને અનુકૂળ બનાવ્યા છે. તેને પોતાની શક્તિનું જ્ઞાન હતું અને તેથી તે તેમ કરી શકયો. જેવી રીતે મધમાખી ફૂલમાથી મધ ચૂસીને ચાલતી થાય છે તેવી રીતે તમારામાથી લઇ શકાય તેટલી આકર્ષક શક્તિ તમને માલૂમ પડવા દીધા સિવાય ચૂસી લઇને તે ચાલતો થયો છે; એટલે કે તમારામાથી જ શક્તિ મેળવીને તે વધારે શક્તિમાન્ બન્યો છે અને એ રીતે તે આકર્ષક મનુષ્ય બન્યો છે.

અનાકર્ષક મનુષ્યના ગુણો—આકર્ષક મનુષ્યથી ઉલટા જ ગુણો અનાકર્ષક મનુષ્યમા હોય છે. જેને જોતા જ આપણને ચીડ ઉત્પન્ન થાય એવુ તેનું સ્વરૂપ હોય છે. તેનો સહવાસ જ તમને ત્રાસદાયક લાગશે. પોતાનું કથન કિંવા કૃત્ય લોકોને ગમતું નથી એવી હમેશા તેની ફરીઆદ હોય છે. સમય, નસીબ કિંવા સોબતી એમાંના કોઇ એક ઉપર તે હમેશા દોષારોપણ જ કરતો હોય છે તેનામા સતોષવૃત્તિ કદાપિ હોતી નથી તે જરૂર કરતા વધારે બોલનારો, પોતાની ગુપ્ત વાતો પોતાની જ મેળે ખુલ્લી કરનારો, તમોગુણી, અશાંત વૃત્તિવાળો, વિનયથી રહિત અને ગભીરતા તથા મોહકતા વિનાનો હોય છે. તેની સાચી-ખોટી સ્તુતિ કરશો એટલે તે ચડવા લાગશે અને પોતાની ગુપ્ત વાતો ખુલ્લી કરવા લાગી જશે. તેની આત્મપ્રીતિ પર આઘાત કરતાની સાથે જ તે તમારા હાથમા આવ્યો સમજવો. તમારી પાસેથી તે દૂર જાય ત્યારે જ તમને સતોષ થશે. જો તમે આકર્ષક શક્તિવાળા હો તો એવા માણસના કમ જોરપણાનો અને અધીરા સ્વભાવનો ફાયદો પણ તમે લઈ શકો. તે મનુષ્ય અનાકર્ષક છે તેનું કારણ એ છે કે તે પરાવલબી છે, ઋણકર્તી છે, લહેરી માણસ છે તેના દેખાવ ઉપરથી જ તે અનિયમિત માણસ દેખાઇ આવે છે તે શક્તિહીન છે, તેની મન સ્થિતિ હમેશાં સશયિત હોય છે અને તેથી તેને કોઈ કાર્યમા જશ મળતો નથી અને પછી તે રોદણા રડે છે. તેથી ઉલટુ આકર્ષક મનુષ્ય એક અધિકૃત શક્તિરૂપ હોય છે. તે પરિસ્થિતિનું દમન કરી શકે છે અને આસપાસની પરિસ્થિતિનુ જ્ઞાન મેળવી લે છે. જો તમારે આકર્ષક મનુષ્ય બનવું હોય તો તમારા

હૃદયમાં આ શિખામણ ઉતારજો કે–" તમારાં દુઃખો તમારા જ અંતઃકરણમાં રાખો. સહાનુભૂતિની અપેક્ષા કરશો નહિ કિંવા ખુશામત પણ સાંભળીને તેનું પરિણામ તમારા મન પર થવા દેશો નહિ. પ્રત્યેક ઇચ્છાની શકિત ઓળખવાનો યત્ન કરો અને તેને તમારા તાબામાં રાખવાનો ઉદ્યમ કરો. "

પરિચ્છેદ ૨ જો.

આકર્ષક બનવાની રીત

અંતઃપ્રવાહમાં રહેલી પ્રચંડ શક્તિ—ઇચ્છા એ અધિકાર ચલાવનારી એક શકિત છે. આકર્ષક મનુષ્ય જે પ્રકારનો અધિકાર બીજા માણસ પર ચલાવે છે તે જ પ્રકારનો તે અધિકાર છે. ઇચ્છાશકિતનું પરિણામ પણ વિદ્યુત્પ્રવાહના જેવું જ હોય છે. ઇચ્છા એ જ્યાં ત્યાં ભટકનારી ઉલ્કા હોતી નથી પરન્તુ સૂર્યમાળામાં નિયમબદ્ધ રીતે ફરનારો એક ગ્રહ છે એમ જ સમજજો. ઇચ્છામાંની શકિત અંતઃપ્રવાહના ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપવડે વ્યકત થઇ શકે છે. અધીરાઇ, દ્વેષ, ગર્વ, ક્રોધ એ બધાં તેનાં ઉદાહરણો છે. તેમાં ગર્વનું સ્થાન સૌથી હેઠળનું છે.

તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો ?—જ્યારે તમારા અંતઃકરણમાં ઇચ્છાનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેને સહન કરવાનો પ્રયત્ન કરજો પણ ઇચ્છાની પૂર્તિ કરવા અધીરા થશો નહિ. અધીરાઇ કરવાથી તમારી ઇચ્છાની શકિત ઓછી થશે પણ જો તમે ઇચ્છાને સહન કરી લેશો તો તમારી શક્તિ ઉત્તરોત્તર વધતી જશે અને તમારી આસપાસ એક આકર્ષક મંડળ રચાઇ જશે. ગુપ્તતાનું

ઇચ્છાનું દમન કરે છે, એટલે શક્તિ મેળવે છે. ઇચ્છા છૂટી મૂકે છે, તેથી શક્તિ ગુમાવે છે.

[આકૃતિ ૧]

મૂલ્ય તમે જેવું તેવું સમજશો નહિ. કોઈ નજીવી વાત કોઇ મિત્રને કહેવાની તમને ઇચ્છા થાય તોપણ તે તમે ગુપ્ત રાખજો કારણકે તમારે જો આકર્ષક શક્તિ વધારવી હોય તો ઇચ્છાનું દમન કરવાનો પ્રયત્ન તમારે સૌથી પહેલાં કરવો જોઇશે. દરેક ગુપ્ત વાત એ તમારા મગજની સંગ્રહ બૅટરીમાંનું એક દ્રવ્ય છે અને જો તમે તે યોગ્ય રીતે સંભાળી રાખશો તો બેંકમાં રાખેલા પૈસા જેમ વ્યાજથી વધતા જાય છે તેમ તે વધતું જશે અને છેવટે તમારામાં પ્રચંડ શક્તિને ઉત્પન્ન કરશે. તે જ પ્રમાણે મનોવિકાર ઉપર તમારો અધિકાર જેટલો વધારે બેસશે તેટલો તમારો શક્તિભંડાર વધારે ભરપૂર રહેશે, અને પછી કોઇ ખાસ પ્રસંગે એ ભંડારને તમારે ઉપયોગમાં લેવો હશે ત્યારે તે તમારી સેવામાં ખડો રહેશે અને તમને અત્યંત મૂલ્યવાન્ જણાઇ આવશે. હમેશાં નિગ્રહ કરવાથી બેચેનીકરાઇ વધે છે એવી બીક રાખશો નહિ. ઇચ્છા ઉત્પન્ન થયા પછી તે નષ્ટ થતી નથી પણ બાંધી રાખેલા પાણીના પ્રવાહની પેઠે તેનું બળ વધે છે.

ઇચ્છામાં રહેલી શક્તિનો પુરાવો—ધારો કે તમને કાંઈ નવી ખબર મળી છે, તો તે ખબર તમે તમારી સ્ત્રીને કે મિત્રને કહેવાને કેટલા અધીરા બની જાઓ છો! તમે તે માટે ખાસ તકલીફ વેઠીને કે ઉજાગરો કરીને એ વાત જ્યારે કોઇને કહો છો, ત્યારે જ તમને તૃપ્તિ થાય છે. ઘણા માણસોને એવો અનુભવ થાય છે કે અમુક વાત બીજા કોઇ માણસને કહ્યા વિના તેને ચેન પડતું નથી. તમારા અંતઃકરણમાં ખળભળાટ મચાવીને તમને કાર્યપ્રવૃત્ત કરનારી આ શક્તિ તે ઇચ્છાશક્તિ છે. એ શક્તિ તમને બહુ ઉપયોગી છે માટે તે તમારે જાળવીને તેનો સંગ્રહ કરવો જોઇએ. આકર્ષણશક્તિને આધારે તમારે સફળતા તથા સુખ મેળવવાં હોય તો ઇચ્છાશક્તિના સંગ્રહની તમને અત્યંત જરૂર છે. આકર્ષક વ્યક્તિના વિચારસાગરમાં કોઈ ડુબકી મારી શકતું નથી કારણકે તે વ્યક્તિ તમને તેમ કરવા દેશે જ નહિ. તે રીતે તમે પણ રહસ્યપૂર્ણ બનવાનો યત્ન કરો. જેમ ઉંડી નદીનાં જળ ઉપરથી ગંભીર તથા શાન્ત હોય છે તેમ તમે એવા ઉંડા હૃદયના બનો કે તમારા હૃદયસાગરમાં ડુબકી મારવાની હિંમત કોઇ ભીડી શકે નહિ. તમારી ઇચ્છા વિના તમારા વિચાર કોઇના જાણવામાં આવવા ન જોઇએ. વર્તનમાં ઉતાવળ અને અધીરાઇ દર્શાવવાથી તમારી શક્તિની હાનિ થશે. ગમે તેમ કરીને તમારા કોઈ વસ્તુસંબંધી જ્ઞાનને તમારા સ્વભાવ તથા કલ્પનાથી દૂર રાખો. તમારા

કોઇ મિત્ર અધીરાઇથી તમને કોઇ વાત કહે અને તે આશા રાખે કે તેથી તમે ચકિત થઇ જશો, તોપણ તમે તે વાત શાંતપણે સાંભળજો. તમારી આશ્ચર્યચકિતતા બહાર બતાવશો નહિ એટલે તમારે બદલે તમારો મિત્ર ચકિત થશે. આ રીતે તમારા સંબંધે તમારા મિત્રમાં આદરબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થશે.

બીજાની શક્તિનો ઉપયોગ પોતે કેવી રીતે કરી લેવો ?— શાન્ત રહેવું એટલે સહવાસપ્રિય ન બનતાં મૂગા બેસી રહેવું એમ કદાપિ સમજવું નહિ. બોલવું ખરૂં પણ યોગ્ય પ્રસંગે અને જરૂર પૂરતું બોલવું તે શાન્ત રહેવા બરાબર છે. શુભ વાત મનમાં રાખીને હરઘડી વિચાર કરવાની ટેવ કેળવો, એટલે બીજાઓ તમારા સંબંધે માત્ર અનુમાનો જ કરી શકશે, તેથી તેઓ અનાકર્ષક બનશે અને તમારી આકર્ષણશક્તિમાં અંદરથી તેમ જ બહારથી વધારો થતો રહેશે. જ્યાંસુધી તમારા વ્યક્તિત્વને તમારા મિત્રમંડળમાં તમે દુર્ભેદ્ય રાખી શકશો ત્યાંસુધી તમારી શક્તિ વધતી જશે, પરન્તુ જો તમે બીજાઓની ઉત્સુકતાને શાન્ત કરશો તો તમારી શક્તિ ચાલી જાય છે એમ જ સમજજો.

સાવધાન રહેો—દરેક કામમાં સાવધાન રહેજો. તમારા ડહાપણનો, વિવેકશક્તિનો અને યુક્તિનો ઉપયોગ તમારે શરૂઆતમાં જ કરવો. તમારા વર્તનક્રમમાં ફેરફાર થયો તે જો બીજાના જાણવામાં આવ્યું તો તમારી કીર્તિ કુંઠિત થઇ ગઇ સમજજો. તમે બીજાની ઉત્સુકતાને ઉશ્કેરો છો કિંવા તમારી ઉત્સુકતા ખબરદારીથી પૂરી કરો છો એવો ખ્યાલ પણ તમારે કોઇને આવવા દેવો ન જોઇએ. તમારો અભ્યાસ, ગોઠવણ કે હેતુ વિષે તમારે કોઇને એક અક્ષર પણ કહેવો નહિ, નહિતો લોકોને સાવધ રહેવાની તક મળશે. પોતા વિષેની માહિતી બીજાને આપીને પોતાના ગર્વનું પોષણ કરવાનું છોડી દેવું જોઇએ, નહિતો પોતાની આકર્ષણશક્તિ હ્રાસ પામતી જ જાય. આકર્ષક મનુષ્ય પોતા વિષે કદી બોલતો જ નથી, પરન્તુ તેણે બીજાનું મન આકર્ષવામાં પ્રવીણતા દર્શાવેલી હોવાથી બીજાઓ તેની સ્તુતિ કે ખુશામત કરે છે; પરન્તુ આવી ખુશામતથી તમે ગર્વિષ્ઠ બની જાઓ નહિ તે માટે સાવધાન રહેજો. ધ્યાનમાં રાખજો કે ખુશામત ખુદાને પણ પ્યારી છે એટલે તમારી અજાણમાં પણ ખુશામત તમારા ચિત્તમાં સ્થાન મેળવીને તમારી આકર્ષણશક્તિનું હરણ કરી જાય નહિ.

આત્મપ્રશંસા કરતા નહિ—ઘણી વાર તમને તમારાં જુનાં કે

નવાં પરાક્રમોની વાતો બીજાને મ્હોંએ કરીને તેમની પ્રશંસા મેળવવાનું મન થતું હશે. કેટલીક વાર તો તમને એ માટેની ઉત્સુકતા બહુ વધી ગએલી જણાશે. આ વૃત્તિ મનુષ્યમાં સ્વાભાવિક જ હોય છે. આ ઉત્સુકતા મનુષ્યમાં એક મોટી શક્તિ છે. એ શક્તિને લીધે માણસ ઘણી વાર પોતાની ઇચ્છાવિરૂદ્ધ, પોતાના હમેશના વર્તનવિરૂદ્ધ, સદસદ્‌વિવેકબુદ્ધિવિરૂદ્ધ અને વિવેકશક્તિવિરૂદ્ધનાં કાર્યો કરવા પણ તત્પર બની જાય છે. પરન્તુ આ ઇચ્છાને સંયમમાં રાખવાથી જ મનુષ્યની આકર્ષણશક્તિ ખીલે છે. કોઈ ક્ષુલ્લક પ્રસંગે પણ આવી ઉત્સુકતાને પાર પડવા દેવી નહિ. આ સૂચનાને અમલમાં મૂકવાનું તમને કઠણ લાગશે, પરન્તુ તેમ કરવાથી જ તમારી એ શક્તિ તમારી અંદર રહેશે, અને નહિતો તે તેની વિરૂદ્ધની શક્તિને જઈને મળશે. આ શક્તિને તમે કાયમ રાખી શકશો તો જ તમે આકર્ષક બનશો.

આ બધા નિયમો તમે આચરણમાં મૂકશો એટલે તમારામા તમને મોટો ફેરફાર થએલો માલૂમ પડશે. તમારી યોગ્યતા માટે તમને ઉંચી કલ્પના આવશે અને તમને આપોઆપ તમારામાં મહત્તા આવેલી માલૂમ પડશે. એ રીતે પ્રત્યેક ઇચ્છારૂપ શક્તિનો નિગ્રહ તમે કરવા લાગશો એટલે તેનો પ્રભાવ તમારા જ્ઞાનતંતુને સ્પષ્ટ દેખાવા લાગશે, એટલું જ નહિ, પણ તમારા સહવાસવાળી વ્યક્તિઓના વર્તનમા પણ ફેરફાર થએલો તમને જણાશે. તમારે માટે તેમનામાં પૂજ્ય ભાવના ઉત્પન્ન થએલી માલૂમ પડશે. તમારા સહવાસમાં રહેવાની, તમારી સાથે વાત કરવાની અને તમારી મુલાકાત લેવાની તેમની ઇચ્છા તમારા જાણવામાં આવશે. અતૃપ્ત ઇચ્છારૂપ શક્તિનો એ નિયમ તમે જો ધ્યાનમા રાખીને વર્તશો તો તમારી એ શક્તિ હમેશાં કાયમ રહેશે, એટલું જ નહિ પણ તેનો વિકાસ કરવાનું સામર્થ્ય પણ તમે પ્રાપ્ત કરી શકશો.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

આકર્ષણશક્તિ એકત્ર કરવાની તાલીમ.

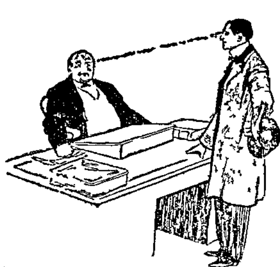
શક્તિ એકત્ર કેમ કરવી ?—ધારો કે તમને કાંઇ ઇચ્છા થઇ, ઉત્સુકતા થઈ અને કોઇ વસ્તુ પર મોહ પણ પેદા થયો. બીજે કોઈ વખતે તો તે ઇચ્છા ઉત્પન્ન થતી વખતે તમારા અંતરમાં કાંઇ ખળ-

બળાટ થવો જોઇએ, પરન્તુ તે એક શક્તિ છે અને તેની દ્વારા વધારે શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની છે એમ જ્યારે તમે હવે જાણવા લાગ્યા છો ત્યારે શાંતપણે તમે તે ઇચ્છાને ધારણ કરો. તમારા બધા વિચારો માત્ર એ એક જ ઇચ્છા વિષે ચાલતા દો. તેની ઉપર જ તમારૂં મન એકાગ્ર કરો અને ફેફસાંમાં જેટલી શક્તિ હોય તેટલી બધી શક્તિ એકત્ર કરીને ધીરે ધીરે દીર્ઘ શ્વાસોચ્છ્‌વાસ ચલાવો. થોડીએક સેકંડ પૂરક કરો (શ્વાસ અંદર ખેંચવો તે પૂરક કહેવાય છે, કેટલીક વાર શ્વાસને અંદર દાબી રાખવો તે કુંભક કહેવાય છે અને તેને બહાર કાઢવો તે રેચક કહેવાય છે) અને પૂરક કરતાં મનમાં બોલો કે "મારી શક્તિના સંચયમાં હું આ શક્તિનો વધારો કરૂં છું." પછી કેટલીક સેકંડ (આશરે આઠ સેકંડ) કુંભક કરો અને મનમાં બોલો "હવે એ શક્તિ મારી અંતઃશક્તિને અનુરૂપ બની અને આજથી હવે તે મારી છે." છેવટે આઠ સેકંડમાં રેચક કરો અને મનમાં બોલોઃ "હવે જે આકર્ષક શક્તિ મેં મારામાં એકઠી કરી છે તેનું વજન અને માપ મારા જાણવામાં બરાબર આવ્યું છે." આ રીતે ઇચ્છાનો તથા ઉત્સુકતાનો નિરોધ કરીને તમે પોતે પછી જો મોહને મોહ પમાડી શકો તો પછી મોહ તમારી ઉપર કશી જ માઠી અસર નીપજાવી શકશે નહિ. તેની શક્તિને હરી લઇને તેનો સ્વહિતાર્થ ઉપયોગ કરો. એ રીતે તમે મોહને સહેલાઇથી જીતી શકશો.

સહેલો અભ્યાસ—ઉપર જે સૂચનાઓ અને નિયમો આપ્યા છે તે વાંચીને બરાબર તે પ્રમાણે અમલ કરશો તો તમને તમારી આકર્ષણશક્તિની ખીલવણીની શરૂઆત માટે બહુ વખત રાહ જોઇ રહેવું પડશે નહિ. આ વિષયનો અભ્યાસ તમે શરૂ કરશો એટલે તુરત તેનો ચમત્કાર તમારા ધ્યાનમાં આવવા લાગશે. આ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને પ્રાયઃ પાંચ દિવસમાં શક્તિસંચયનો અનુભવ થવા લાગે છે. પ્રત્યેક ઇચ્છાના નિગ્રહ પછી તુરત જ શારીરિક શક્તિવિષયક અને મજ્જાસ્થાનો તથા જ્ઞાનતંતુના વિકાસ વિષે તીવ્ર ભાવના મનમાં ઉત્પન્ન થવા લાગે છે. આ કાંઇ આભાસ હોતો નથી કિંવા ઉત્પન્ન થનારી ભાવના ગર્વિષ્ઠપણાની હોતી નથી, પરન્તુ શાન્તિની અને સ્થિરતાની હોય છે. શિખાઉ વ્યક્તિએ તેને પોતાના મનમા જ શાન્તપણે ઉતારી વિચાર કરી જોવો. પોતાની આકર્ષણશક્તિમાં રહેલા કમકૌવતનો દોષ બીજાના ગર્વિષ્ઠપણાને કે દુર્વૃત્તિને માથે મૂકવાની ભૂલ કદી કરવી નહિ. કોઇ પણ ચૂક જો તમે જ કરો તો તેનો દોષ પણ તમારે જ માથે રહેલો છે. આ

અને નિશ્ચયદર્શક મુખમુદ્રા સાથે તેને મળજો, અને મનમા ખાતરી રાખજો કે જો જરૂર પડે તો તે કરતા પણ વધારે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં–વધારે ગૌરવ અને આકર્ષણ સમેત તેને મળવાને તમે શક્તિમાન્ છો આ ખાતરીનું વિલક્ષણ તેજ તમારી મુખમુદ્રા ઉપર પ્રતિબિમ્બિત થશે, અને જે વિરૂદ્ધ શક્તિની સામે ટક્કર લેવાને તમે નીકળ્યા છો તેનું દમન કરવાને કિંવા જરૂર પડયે તેનો નાશ કરવાને આ તેજનો જ તમે ઉપયોગ કરી શકશો. પહેલા તો તમે શાંત અને પ્રેમાળ વાણીથી જ તેને બરાબર પકડી શકશો તે વખતે ખરાબ સંકલ્પ કિંવા તિરસ્કારનો લવલેશ પણ તમારી વર્તણુકમા દેખાવો જોઇએ નહિ કેવળ પ્રેમાળતા બતાવો અને શાંત રહો તમારી વર્તણુકમા આર્જવતા–ગરીબીની છાયા પણ દેખાવી જોઇએ નહિ.

ભ્રૂમધ્ય દૃષ્ટિ રાખો—તમે તેની સાથે વાતચીત કરવા માડો ત્યારે તેની બે ભ્રમરની વચ્ચે બરાબર દૃષ્ટિને સ્થિર રાખીને બોલજો મનમા તે વખતે એમ જ માની લેવુ કે 'બેઉ ભ્રમરની વચ્ચે એક ટપકુ છે અને એ ટપકા સાથે જ હું વાતચીત કરૂ છુ 'પછી તેની પાસે કાંઈ નજીવી બાબતો વિષે વાતચીત કરો અને તેમ કરતા તેના ભ્રૂમધ્ય ઉપર શાંત મુખમુદ્રા સમેત દૃષ્ટિને રોકી રાખો તે વખતે તમારી મુખમુદ્રા ઉગ્ર કે આવેશ-

ભ્રૂમધ્ય દૃષ્ટિ રાખો તમને એવુ માલૂમ પડી આવશે કે તેની દૃષ્ટિ ચચળ થતી જાય છે અને તે આમતેમ ફર્યા કરે છે
તમારી ઇચ્છા?આકૃતિ ૩]

રી ... એ.ઉગ્ને થોડા જ વખતમા તમને એવુ માલૂમ પડી બને ...ની દૃષ્ટિ ચંચળ થતી જાય છે અને તે આમતેમ ફર્યા મંગ્રહી ...મારી તરફ જ જોવાની ફરજ પડે તેમ તમે વર્તો જ્યારે

તમે બોલતા હો ત્યારે તેને પોતાની આંખો તમારી આંખોની સાથે મીલાવવાની ફરજ પાડો, પણ જ્યારે તે બોલવા માંડે ત્યારે તમારે તેના ચહેરા તરફ ન જોતાં દષ્ટિને બીજી કોઈ વસ્તુ ઉપર ઠરાવવી. તેના કોટ ઉપર, બટન ઉપર, ઘડિયાળના છેડા ઉપર કે હાથની આંગળીઓ ઉપર તે વખતે નજર સ્થાપો પણ તેના ચહેરા તરફ નહિ. તેના શબ્દો તમે આદરપૂર્વક સાંભળી લો, અને જ્યારે તમારો બોલવાનો વારો આવે ત્યારે પુનઃ તેના ભ્રૂમધ્ય ઉપર કલ્પેલા ટપકા ઉપર જ દષ્ટિને સ્થિર કરીને બોલો. પરન્તુ આમ કરતાં બીજા કોઈના ધ્યાનમાં તમારૂં વર્તન આવી જાય નહિ તેની માત્ર ખબરદારી રાખજો. એ માણસ સાથે કાંઇ પણ કૃત્રિમપણું કરો છો તે અન્ય કોઇના જાણવામાં આવવું જોઇએ નહિ. આમ કરવાથી તે માણસ તમને કદી વિસરશે નહિ અને તમારૂં ઇષ્ટ કાર્ય પ્રતિકૂળ સંયોગો બહુ જોરદાર નહિ હોય તો પાર પડશે.

આત્મવિશ્વાસ શી રીતે વધારવો ?—તમારી વર્તણુકમાં સાહજિકપણું દેખાય, કૃત્રિમપણું ન દેખાય અને તમારો આત્મવિશ્વાસ વધે તેટલા માટે નીચે પ્રમાણે વર્તો. જ્યાં તમને કોઇ જોઇ શકે નહિ કિંવા તમારા શબ્દો સાંભળી શકે નહિ, એવી એક જગ્યામાં જઇને માત્ર કાલ્પનિક વ્યક્તિ પર તમારો પ્રયોગ શરૂ કરો. આ પ્રયોગ ખુલ્લી હવામાં કરવો એ વધારે લાભકારક છે, પરન્તુ તમારા ઓરડાને તમારે હાથે બંધ કરીને જો એ પ્રયોગ કરશો તો કુતૂહલપ્રિય પ્રેક્ષકો તમને સતાવતા અટકશે. તમે તમારાં ફેફસાંની બધી શક્તિ એકત્ર કરીને પાંચ મિનિટ સુધી દીર્ઘ શ્વાસોચ્છ્વાસ લ્યો અને શ્વાસ છોડતાં ધીરે ધીરે અને સમતોલ રીતે છોડો. પછી ઉલ્લાસવૃત્તિથી ઉઠો અને તમારા સ્નેહીમાંના જેની કાલ્પનિક મૂર્તિ તમે દષ્ટિ સમીપે રાખી હોય તેની સાથે વાતચીત શરૂ કરો. વાતચીતનો વિષય તમારી મરજીમાં આવે તે લ્યો, પરન્તુ કોઇ પણ વાક્ય બોલો તે પહેલાં તેનું બરાબર મનન કરો. શબ્દો અંતઃકરણપૂર્વક સ્પષ્ટ ઉચ્ચારો. જે બોલો તે મધુર, સાહજિક અને ઘરોબો દર્શાવતા હો તેવા શબ્દોમાં બોલો. તમારો મિત્ર સામે ઊભો હોય અને તમે જેવા અભિનયપૂર્વક તેની સાથે વાર્તાલાપ કરો તેવા જ અભિનયપૂર્વક તેની કાલ્પનિક મૂર્તિની સાથે પણ વાર્તાલાપ કરો. આવા અભ્યાસથી પ્રત્યેક વ્યક્તિના મનમાં આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થશે અને જૂદે જૂદે પ્રસંગે તેથી તમને ફાયદો થશે. જે વખતે તમને હતાશ થયા જેવું લાગે, કિંવા તમારા આત્મવિશ્વાસને ઉત્તેજનની આવશ્યકતા હોય, તે વખતે આ અભ્યાસ

બધી કલાક કરવાથી અદ્ભુત પરિણામ આવેલું તમે જોશો. અંગ્રેજીમાં જેને 'ઑટો સજેશન' કહે છે, તે સ્વયંસૂચનનો આમ પોતાની પ્રત્યે જ ઉપયોગ કરવાથી અને ઉત્સાહજનક શબ્દો ઉચ્ચારવાથી ઘણી વાર શારીરિક સ્થિતિ પર તમે તમારી મેળે કાબૂ બેસાડી શકશો. જો કાંઈ તમને જોઇતું હોય તે ખુલ્લા મનથી માગો, પરન્તુ તે યાચકની રીતે નહિ પણ અધિકારદર્શક રીતે–હક્કની રાહે માંગો.

આકર્ષક હસ્તધૂનન—કોઇને મળતી વખતે 'શેકહેન્ડ' અર્થાત્ હસ્તધૂનન કરવું તે પણ મહત્ત્વનું છે. તમારા સ્નેહીનો હાથ શાંતિથી ગ્રહણ કરો. તેનો હાથ તમારા હાથમાં પકડો અને તેના ભ્રૂમધ્ય ઉપર સંતોષવૃત્તિથી દૃષ્ટિ લગાવો. તેનાં આંગળાં ઝીડકારશો નહિ; ત્વરાથી અને ઉત્સાહપૂર્વક તેનો હાથ દાબીને હથેળી પરથી અને જો બની શકે તો તેના આંગળાંના છેડા પરથી તમારો હાથ સરકાવીને પાછો લો. આવી જાતનું હસ્તધૂનન નૈસર્ગિક અને પ્રેમાળ છે અને તેથી તેનું સ્મરણ લાંબો વખત રહેવા પામે છે.

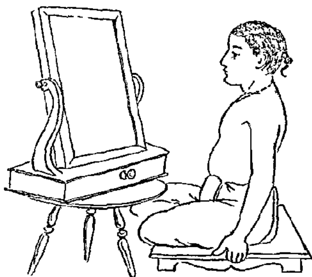
પરિચ્છેદ ૫ મો.

દૃષ્ટિની આકર્ષણશક્તિ વધારવાની તાલીમ.

દૃષ્ટિની કેળવણી—અંતઃપ્રવાહના સંયમની યોગ્યતા તમારા ખ્યાલમાં આવી અને તેની તમને ખાતરી થઇ એટલે પછી તમને બીજા કશાની જરૂર નથી એમ કહીએ તો ચાલે. તોપણ દૃષ્ટિની કેળવણીના સંબંધમાં તમને થોડી સૂચના કરવાની જરૂર છે. કોઈ વાર તમારી મુખમુદ્રા નિશ્ચયી દેખાય છે પરન્તુ તે સામા માણસને ગભરાવે છે. આ પ્રકારનો જેમ બને તેમ ત્યાગ કરો. તમારી મુખમુદ્રા અધિકારી તો હોવી જોઇએ પણ તે સાથે મોહક પણ દેખાવી જોઇએ. સંતોષ એ આકર્ષક છે એટલું વિસરશો નહિ. તમારા હંમેશના સામાજિક સંબંધીઓમાં પણ જો તમારે મોહક વૃત્તિ ધરાવવી હોય તો તમારું વર્તન શ્રદ્ધાશીલ છે એમ દર્શાવજો. વારંવાર સ્મિત કરશો નહિ કારણકે તે ઘણી વાર અપ્રિય થઇ પડે છે. જે વસ્તુથી તમને આસ્થા–શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય અને તે વખતે તમારી જેવી મુખમુદ્રા બને તેવી જ મુખમુદ્રા હમેશાં

રાખવાની ટેવ પાડો. હમેશાં ભ્રૂમધ્યમાં જ દૃષ્ટિ ફેંકવાની ટેવ પાડો; પણ તેવી દૃષ્ટિ ફેંકતાં ચહેરા પર અધિકાર અને પ્રસન્નતાની સંમિશ્ર ઝાંખી કાયમ રાખવાનો યત્ન કરો.

દર્પણનો અભ્યાસ—એક ટેબલ પર એક સામાન્ય કદનું દર્પણ મૂકીને તેની સામે લગભગ એક હાથના અંતરે ખુરશી પર બેસો કિંવા પાટલા અથવા આસન પર બેસો. બેઉ ભ્રમરની મધ્યમાં અને નાકની ઉપરના ભાગમાં કુમકુમનું એક નાનું ટપકું કરો અને પછી દર્પણમાં જુઓ. દર્પણમાં તમારા પ્રતિબિંબ સાથે પેલું ટપકું પણ દેખાશે અને પાંપણને મટમટાવ્યા વિના એ ટપકા ઉપર દૃષ્ટિને ચોડી રાખો. દર્પણ અને તમારી આંખોની વચ્ચે એક હાથ જેટલું અંતર રાખો. આ અભ્યાસની શરૂઆત કરવાથી પહેલાં તો આંખમાં પાણી આવવા લાગશે, ડોકું દુઃખવા લાગશે; પરન્તુ આંખોમાં આવેલા પાણીને લૂછ્યા વિના કેટલીક વારસુધી જો દૃઢ નિશ્ચયથી કંટાળ્યા વિના ઉત્સાહ પૂર્વક આ અભ્યાસ ચાલુ રાખશો તો પછી એ ત્રાસ પોતાની મેળે જ બંધ થઈ જશે. તમારી આંખોની પાંપણોને જરા તાણ ચડે, કંટાળો આવે, ત્યારે પાંપણોને ઊંચી કરો

દર્પણનો અભ્યાસ. [આકૃતિ ૪]

અને પુનઃ હતી તેમ ને તેમ કરો, પરન્તુ આંખો બંધ ન કરો, એટલે પાંપણો મટમટાવવાથી મળતી વિશ્રાન્તિ તમારી આંખોને મળશે. આવો અભ્યાસ રોજ દસથી પંદર મિનિટસુધી કરો. આ દૃષ્ટિને કેળવવાનો અભ્યાસ કરતી વખતે શરીર સ્વસ્થ હોવું જોઇએ. શિખાઉ માણસને

પહેલા તો પાચ મિનિટમા જ કંટાળો આવવા લાગશે પરન્તુ જો આકર્ષણનો અભ્યાસ પૂરો કરવો હોય તો દૃષ્ટિની સ્થિરતા સાધીને પોતાના જ્ઞાનતતુ ઉપર પોતાનો અધિકાર મેળવવો એ અતિ આવશ્યક છે પ્રારંભમા આ અભ્યાસ ત્રાસદાયક અને કંટાળાભરેલો લાગશે, પરન્તુ પાછળથી તે લાભદાયક અને આનંદકારક માલૂમ પડશે

અભ્યાસના લાભો તથા તે માટેનો સમય—અભ્યાસને માટે સવારનો સમય બહુ સારો છે, કારણકે તે વખતે મગજ ઠંડું હોય છે, શરીર તાજું હોય છે અને જ્ઞાનતતુ શિથિલ હોય છે બીજે વખતે અભ્યાસ ન કરવો એમ કાંઈ નથી દિવસમા જ્યારે સમય મળે ત્યારે તે અભ્યાસ કરી શકાય છે પહેલા પાંચ મિનિટથી શરૂઆત કરીને રોજ થોડો વધારો કરી છેવટે ૧૨ થી ૧૫ મિનિટસુધી પાપણો મટમટાવ્યા વિના દૃષ્ટિને સ્થિર કરવી રોજ એક એક મિનિટનો વધારો કરવાથી ૮–૧૦ દિવસમાં તમારી દૃષ્ટિમા સ્થિરતા આવશે અને તમારી શક્તિમા વધારો થયેલો માલૂમ પડશે તે જ પ્રમાણે બીજાની ચચળ તથા શક્તિહીન દૃષ્ટિ પણ સહજ તમારા ઓળખવામા આવશે ઉદ્ધત દૃષ્ટિના માણસને પણ તમે કહેશો કે "મારી સામે જુઓ" અને પછી તે તમારી સામે જુએ અને તમે તમારી ભ્રૂમધ્ય દૃષ્ટિ શાન્તપણે ફેંકશો એટલે તે શિથિલ બનવા લાગશે તેને તે દૃષ્ટિમા રહેલો મર્મ તથા તેનું મહત્ત્વ જાણવામા નથી ડાબી કિંવા જમણી આખ તરફ, માથા અથવા કપાળ પર દૃષ્ટિ રાખવાથી ન થઇ શકતું કાર્ય ભ્રૂમધ્ય દૃષ્ટિથી થાય છે અને ભ્રૂમધ્ય દૃષ્ટિ રાખનારો પોતે બીજાની દૃષ્ટિના પરિણામથી અલિપ્ત રહે છે એ બીજો ફાયદો છે

ચશ્મા પહેરનારના દૃષ્ટિતેજમાં વધારો—જો તમને ચશ્મા પહેરવાની ટેવ હોય તો ચશ્માની આરપાર પણ દૃષ્ટિકટાક્ષનું પરિણામ અવશ્ય થાય છે, પરન્તુ કમજોર આંખોને બહુ શ્રમ આપવો એ ઠીક નથી,માટે કમજોર આંખોવાળાએ આ અભ્યાસ ધીમે ધીમે વધારવો. ચશ્મા પહેરવાથી દૃષ્ટિની આકર્ષણશકિત વધારવામા હરકત આવતી નથી, પરન્તુ તેથી ઉલટું કેટલીક વાર ચશ્માથી દૃષ્ટિતેજ વધારે ઝડપથી વધી શકે છે.

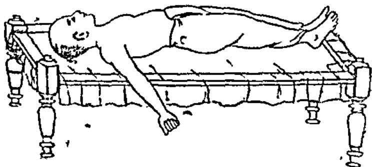
પરિચ્છેદ ૬ ઠો.

આકર્ષણશક્તિનો ઉપયોગ કરવાની બીજી રીતો.

અંતશ્ચિત્ર-પદ્ધતિ—એક ઓરડાનાં દ્વાર બંધ કરી ખુલ્લી હવાની આવજા માટે બારીઓ ખુલ્લી રાખી તેમાં ચિત્તને સ્વસ્થ કરવા માટે દશેક મિનિટ શાન્ત બેસી રહો અથવા પડી રહો. ચિત્ત સ્વસ્થ બન્યાની ખાતરી થાય એટલે ટેબલ પાસે જઇ, ખુરશી પર બેસી, તમારો તે સમયનો પહેલો વિચાર તમે સ્પષ્ટ અને કાળજીપૂર્વક કાગળ પર લખી કાઢો. દાખલા તરીકે "મારે કાલે મુંબઈ જવું છે અને મારે કુંદનને મારી સાથે આવવા ફરજ પાડવી છે" એ વાક્ય લખીને પછી ખુરશી પર બરાબર બેસો. વધુ વખત સ્થિર બેસી રહેવાથી તમને કંટાળો નહિ આવે તેની ખાતરી-માટે બરાબર અઢેલીને ખુરશી પર સ્વસ્થતાથી બેસો. પછી પેલા કાગળ ઉપર એકસરખી દૃષ્ટિ લગાવીને સ્થિરતા તથા શાન્તિને ડગમગવા દીધા વિના તમારૂં મન તે વાક્યના અર્થમાં એકાગ્ર કરો. આ માનસિક ત્રાટકમાં જેમ બને તેમ વધુ વખત એકાગ્ર ચિત્તે રહો. આનું નામ અંતશ્ચિત્ર. તેથી અંતઃપ્રવાહ પ્રબળ થાય છે અને વિશેષ ઉત્તેજિત બને છે. આરોગ્યતી ધીમે ધીમે સુધારણા કરવી, કોઈ ઉચ્ચ ગુણને ગ્રહણ કરવો, સ્મરણશક્તિ વધારવી, એવાં ઐહિક સુખોની પ્રાપ્તિ આ રીતે સત્વર અને ખાતરીથી થાય છે. પછી જેમ જેમ તમારો અભ્યાસ આગળ વધશે તેમ તેમ વધારે મહત્ત્વનાં કાર્યો પણ તમે એ જ પદ્ધતિથી કરી શકશો. તમારા દરજ્જામાં રહેલી ન્યૂનતા પણ તમે એ રીતે દૂર કરી શકશો.

અનાહત-ચક્ર-પદ્ધતિ—પક્વાશયની પાછળની બાજુએ પૃષ્ટવંશ-રજ્જૂરત એવું એક જ્ઞાનતંતુનું જાળું પ્રસરેલું છે તેને અનાહત-ચક્ર અથવા સોલર પ્લેક્સસ કહે છે. આ ચક્ર (રવિચક્ર)ના તાબામાં શ્વાસોચ્છ્વાસ, હૃદયનું ધડકવું ઇત્યાદિ અનિશ્ચિત શક્તિ અને નૈતિક વર્તનની બાબતો રહેલી છે એમ કેટલાક માને છે. આ ચક્ર આકર્ષણશક્તિનું કેંદ્ર છે અને તેના યોગથી આપણે બીજાના મનમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ કિંવા બીજાનો આઘાત સહન કરી શકીએ છીએ. પહેલાં કોઈ એકાંત જગ્યામાં જઇને કંટાળો આપે તેવાં બધાં કપડાં કાઢી નાંખો અને એક કોચ કિંવા પલંગ ઉપર નિશ્ચલ રીતે પડીને પ્રાણાયામની શરૂઆત કરો. પહેલાં પૂરક કરીને છાતીને ફુલાવો અને પેટને દબાવો, પછી કુંભક

કરીને છાતીને દબાવો તથા પેટને ફુલાવો. કુંભક કરેલો હોય ત્યારે જ

અનાહત-ચક્ર-પદ્ધતિ. [આકૃતિ ૫]

બે ચાર વાર અનુક્રમે પેટ અને છાતીને દબાવો તથા છાતી અને પેટને ફુલાવો. પછી રેચક કરો. (આ પૂરક, કુંભક અને રેચકમાં શ્વાસ લેવા તથા મૂકવાની બધી ક્રિયા ધીરે ધીરે કરવાની છે.) પછી એક મિનિટ વિશ્રાન્તિ લો અને પછી પુનઃ એ જ ક્રિયા કરો. આ અભ્યાસથી અનાહત ચક્રનાં નીચેનાં અવયવો હીલચાલ કરવા લાગે છે. આ ઉત્તેજક પ્રકારની કસરત તે ચક્ર ઉપર અસર કરે છે. અભ્યાસ કરતી વેળાએ મન ઇચ્છિત વિચાર ઉપર સ્થિર કરવું એટલે અનાહત ચક્રની બૅટરી ઉત્તેજિત થશે અને એ વિચારોના આંદોલન આસપાસ પ્રસરીને જે માણસનો હિત-સંબંધ તે વિષયમાં રહેલો હશે તે માણસના અનાહત ચક્ર ઉપર એકદમ અસર કરવા લાગશે. આ અભ્યાસની અસર બીજા ઉપર થાય છે પરન્તુ પોતા ઉપર જેટલી લાભકારક અસર થાય છે તેટલી બીજા ઉપર થતી નથી.

શ્વાસોચ્છ્વાસની કસરત—શ્વાસોચ્છ્વાસની પણ કસરત છે. શ્વાસ લેવો, રોકવો અને છોડવો તેનો બરાબર અભ્યાસ કર્યા વિના તે ક્રિયા સિદ્ધ થતી નથી. ઉપર જણાવ્યા મુજબ શાન્ત રીતે સૂઈ રહીને પૂરક, કુંભક અને રેચક કર્યાં પહેલાં નીચે મુજબ શ્વાસની કસરત કરવી. ધીમેથી મોઢું બંધ રાખીને પહેલાં શ્વાસ આઠ સેકંડ લગી ચાલુ ખેંચવો, પછી તેને આઠ સેકંડસુધી રોકવો અને શ્વાસ રોકતી વખતે રોકેલા શ્વાસને એક ચાલુ ફેરામાં છાતીની પાંસળીઓસુધી દોડાવી લઈ જવો તથા પાછો પેટ તરફ દોડાવી લાવી પેટનો ભાગ ફુલાવવો પછી એ રોકેલા શ્વાસને ધીમે ધીમે નાકદ્વારા જ આઠ સેકંડ લગી ચાલુ અટક્યા વિના બહાર કાઢવો. જમણા નસકોરાથી શ્વાસ ખેંચવો અને ડાબામાથી બહાર કાઢવો. એ પ્રમાણે ત્રણ વખત કરી બીજી ત્રણ વખત ડાબામાથી ખેંચી જમણામાંથી કાઢવો અને દરેક વખત ઉપરને નિયમે ૨૪ સેકંડ

લેવી. એ પ્રમાણે સવાર સાંજ બે વખત કરવું અને નીચે પ્રમાણે એ અભ્યાસને આગળ વધારતા જવું:—

શ્વાસ લેવો, રોકવો તથા છોડવો એ ત્રણે ક્રિયાનો એકંદર વખત.		શ્વાસ ખેંચવાનો વખત (પૂરક.)	શ્વાસ રોકવાનો વખત (કુંભક.)	શ્વાસ છોડવાનો વખત (રેચક.)
	સેકંડ.	સેકંડ.	સેકંડ.	સેકંડ.
ચાર અઠવાડીયાં	૨૪	૮	૮	૮
રોજ બે વખત	૩૦	૧૦	૧૦	૧૦
છ અઠવાડીયાં	૪૦	૧૫	૧૦	૧૫
રોજ બે વખત	૫૦	૨૦	૧૦	૨૦
છ અઠવાડીયાં	૬૦	૨૬	૮	૨૬
રોજ બે વખત	૮૪	૩૫	૧૪	૩૫
ચાર અઠવાડીયાં	૧૦૦	૪૫	૧૦	૪૫
રોજ બે વખત	૧૨૮	૬૦	૮	૬૦

સ્નાયુ–પદ્ધતિ—બુદ્ધિ, કલ્પના, ગુરુત્વાકર્ષણ, વિદ્યુત્ કિંવા સ્નાયુની હીલચાલ વગેરેમાં દેખાતી શક્તિનો ઝરો એક જ છે. માત્ર એક જ શક્તિનાં સ્વરૂપો જૂદાં જૂદાં છે. આ અભ્યાસ કરવાને ઓરડાનું દ્વાર બંધ કરીને સ્વસ્થ બેસો અને શાન્ત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા પછી ઉઠો. ઉઠીને તમારા અંગને અક્કડ કરો. દરેક શિરા અને સ્નાયુને અક્કડ કરો. આ તાણ અસહ્ય થઈ પડે ત્યાંસુધી તેની પાસે વ્યાયામ કરાવો. આથી તમારી કેટલીક શરીરશક્તિ વ્યર્થ જશે પણ તમારૂં મન એક જ અપેક્ષિત ઇચ્છા ઉપર વિકાસ પામશે અને તે સફળ થાય તેવો આગ્રહ તમને થશે. આ વખતે શારીરિક શક્તિનું માનસિક રૂપાંતર ... કર-તેજના રૂપમાં તમારી મુખમુદ્રા ઉપર ઝળકતા ... તાપણ તેથી તમારા સ્નાયુમાંથી ધીરે ધીરે નીકળતી શક્તિ ...પ ઉત્પન્ન થશે. તમારા અંતઃક- અને એ સ્વરૂપમાં તે બીજી શક્તિ ...ર્ય ક્ષણભર બાજૂએ રાખવાથી તમે મસુત્ત બજાવી શકે છે. આ ...તમારા અંતઃપ્રવાહમાં રહેલી શક્તિનું જ્ઞાન છે. એક વીમાકંપનીનો એજન્ટ ભાષણ ઉપર આકર્ષણશક્તિનો પ્રયોગ પણ સ્વસ્થ બેસી રહેતો.જેદાર હોય છે એ તમારા સમજવામાં આવશે. કામની શરૂઆત પહેલાં કાંઇ ખાસ કામ હોય તો જ તમે તેનું આકર્ષણ અને પછી કામની શરૂઆત સમજવું: આકર્ષણશક્તિના નિયમોનો અભ્યાસ અને દસ–બાર આઠક મેજ પણ તમારે તેમ કરવું એમાં કશી હરકત નથી.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

આકર્ષણશક્તિને કેમ પ્રસારવી?

શ્રદ્ધા—આકર્ષણવિદ્યાના અભ્યાસમાં શ્રદ્ધાની કાંઈ ખાસ જરૂર નથી, તોપણ ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિમાં શ્રદ્ધાથી સારી પેઠે મદદ મળે છે. માનો કે આ વિદ્યામાં તમને શ્રદ્ધા નથી, તોપણ એમ માનશો નહિ કે તેથી તમારી પ્રગતિ થવામાં મોટી અડચણ આવી પડશે. શ્રદ્ધા હોય તો સારૂં, પરન્તુ ન હોય તેની કાંઈ ફીકર નથી. જ્યારે તમે આ વિદ્યા શીખવા માંગો ત્યારે તે ઉપર તમારો પ્રેમ અને વિશ્વાસ હોય તો વધારે સારૂં. માત્ર મંશયી ભાવને ફેંકી દેશો એટલે પછી ધીમે ધીમે શ્રદ્ધા આપોઆપ ખેંચાઈ આવશે.

શક્તિની વૃદ્ધિનું જ્ઞાન—પાછળ કહેલા નિયમો મુજબ વર્તવાથી અંતઃપ્રવાહની શક્તિ અજ્ઞાતપણે કે જ્ઞાતપણે ક્રમે ક્રમે વધતી જ જાય છે. જો શક્તિની વૃદ્ધિ જ્ઞાતપણે થાય છે એટલે કે પોતાની શક્તિ વધે છે એવું માણસને જ્ઞાન થાય છે તો શિખાઉ માણસને આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેને પોતાને તેની માહિતી ન હોય તોપણ તેના મગજ પર તે શક્તિ પ્રતિબિંબત થઈને તેની વર્તણુકમાં ઉતરે છે. દેખાવમાં ક્ષુલ્લક પણ આચરવામાં કઠણ એવી એકાદી બાબત કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરીને તે સિદ્ધ કરશો તો તમારી ઇચ્છાશક્તિને પુષ્ટિ મળશે. દાખલા તરીકે બેઉ હાથમાં બે પેન્સીલો લો. એક જ સમયે બેમાંના
સવા, ... અને બીજે હાથે ચોરસ આકૃતિ કાઢવાનો અભ્યાસ
સિદ્ધ થતી નથી. ... જણાય તોપણ 'તે હું કરીશ' એવી તમારા
કુંભક અને રેચક કર્યા ... તે તમે સિદ્ધ કરશો એટલે કેવળ
ધીમેથી મોઢું બંધ રાખીને પહેલાં ...
પછી તેને આઠ સેકંડસુધી રોકવો. ... એમ ચોક્કસ માનજો. તમારા
શ્વાસને એક ચાલુ ફેરામાં છાતીની પાંસળી ... આપો અને પછી એક
તથા પાછો પેટ તરફ દોડાવી લાવી પેટનો ... કૌટુંબિક ભાંજગડ પાર
રોકેલા શ્વાસને ધીમે ધીમે નાકદ્વારા જ આઠ ... બધી શક્તિ ખર્ચો,
વિના બહાર કાઢવો. જમણા નસકોરાથી શ્વાસ અધવચથી ન છોડી
બહાર કાઢતો. એ પ્રમાણે ત્રણ વખત કરી બીજી ... પ્રમાણે તમારાં કાર્યો
ખેંચી જમણામાંથી કાઢવો અને દરેક વખત ઉપર ... ી જશે અને તમારૂં

નિશ્ચયબળ પણ વધશે. જે માણસને દાંત કચકચાવવાની કે હોઠ ચાવવાની કે મ્હોં વાંકુંચુંકું કરવાની અને પોતાનું કામ અનિયમિત રીતે કરવાની ટેવ હોય છે, તે માણસને પોતાના કાર્યમાં બરાબર સફળતા મળતી નથી, અને જો મળે છે તો મહાપ્રયત્ને થોડી જ સફળતા મળે છે. શાન્ત, બુદ્ધિમાન અને વિશ્વાસસંપન્ન માણસની સરખામણીમાં તેને મળેલી સફળતા ક્ષુલ્લક હોય છે.

આકર્ષણશક્તિને બહાર કેમ પ્રસારવી ?—એક બૅટરીમાંથી બીજી બૅટરીમાં પ્રવાહ છોડવામાં આવે ત્યારે પહેલીમાં પણ તેટલા જ જોરથી વિદ્યુત્પ્રવાહ ચાલુ થાય છે એવો વિદ્યુત્શાસ્ત્રનો નિયમ છે. તમો પોતે પણ એક બૅટરી છો અને જોઇએ તેટલો વિદ્યુત્ પ્રવાહ છોડીને બાકીનો પ્રવાહ જાળવી રાખવાની તમારામાં શક્તિ છે. તમારે તમારી આકર્ષક શક્તિને બહાર પ્રસારવી હોય એટલે કે અન્ય વ્યક્તિને તમારી તરફ આકર્ષિત કરવી હોય તો પહેલાં ભ્રૂમધ્ય દૃષ્ટિથી તેને ગુંચવવાનો યત્ન કરો, પરન્તુ એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે તમારી દૃષ્ટિનું સ્વરૂપ અને હેતુ સામી વ્યક્તિના ધ્યાનમાં આવી જાય નહિ. તમારી બધી શક્તિનું ઉત્સાહપૂર્વક એકીકરણ કરીને બળપૂર્વક તેના અંતઃકરણને ભેદો. પ્રશ્ન અને પ્રત્યક્ષ સૂચના એ દ્વારાવડે અંતઃપ્રવાહ ચાલુ કરીને સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન કરો એટલે તમને તેની પસંદગી-નાપસંદગીની ખબર પડશે. સંભાષણ ચાલુ હોય ત્યારે જ ચતુરાઇથી તેના વિરૂદ્ધ પ્રવાહને ક્ષોભ ઉપજાવવાનું ચૂકશો નહિ, એટલે થોડી વારમાં જ તેના અંતઃપ્રવાહની સ્થિતિ સમાંદોલિત થશે અને તેને તમારા સહવાસ તરફ પસંદગી ઉત્પન્ન થશે. પરન્તુ એમ કરતાં તમારી પોતાની પ્રશંસા-આત્મપ્રશંસા ન કરવાની પૂરેપૂરી ખબરદારી રાખજો. વારંવાર વિચાર કરનાર ઉપર જો કદાચ કાંઇ પરિણામ ન થાય, તોપણ તેથી તમારા અકૃત્રિમ સ્નેહનો અંતઃપ્રવાહ આપોઆપ ઉત્પન્ન થશે. તમારા અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થનારો બીજો સ્વાર્થ ક્ષણભર બાજૂએ રાખવાથી તમે એ સત્વ સાધ્ય કરી શકશો. તમારા અંતઃપ્રવાહમાં રહેલી શક્તિનું જ્ઞાન તમને થયું હોવાથી બીજાના ભાષણ ઉપર આકર્ષણશક્તિનો પ્રયોગ કરવાનું કામ કેટલું મજેદાર હોય છે એ તમારા સમજવામાં આવશે. બીજાની પાસે તમારે કાંઇ ખાસ કામ હોય તો જ તમે તેનું આકર્ષણ કરો એવું કાંઇ ન સમજવું; આકર્ષણશક્તિના નિયમોનો અભ્યાસ અને અનુભવ કરવા માટે પણ તમારે તેમ કરવું એમાં કશી હરકત નથી.

ખાવું, પીવું, કસરત કરવી, ભાષણ, ગાયન, દૃષ્ટિ, સ્ફૂર્તિજનક ખેલ અને બીજા શોખના વ્યાપારો જેમાં એક માણસનું મન ઉત્સાહથી ગુંથાયેલું રહે છે, તેથી મગજના કોઈ એક કિંવા અધિક ભાગ વિશેષ ઉન્નત થવા લાગે છે અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનારી ઇંદ્રિયો તેથી પુષ્ટ થાય છે; એટલે એક જ માણસના મસ્તકને અમુક અમુક વખતને અંતરે ફરી ફરીથી તપાસીને જાણી શકાય કે એ માણસના મગજનો કયો ભાગ પહેલાં કરતાં વધારે ઉન્નત થયો છે અને તેથી તે કેવા વ્યાપારમાં ઉત્સાહથી પડ્યો છે કિંવા તેના શોખમાં સારું-માઠું કેવું અને કયું પરિવર્તન થવા લાગ્યું છે.

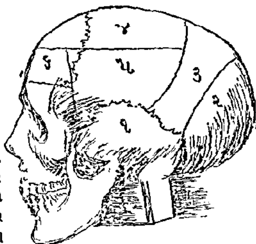
મગજની રચના—સર્વ પ્રકારની માનસિક કલ્પનાનો ઉદ્‌ગમ વધુ-ઓછા પ્રમાણમાં મગજના ઉપરના અર્ધગોળ પ્રાંતની અંદર થાય છે. મગજની રચના જોકે બહુ ગૂંચવણભરેલી છે, તોપણ તેમાંના અનેક વિષય સંબંધી જ્ઞાનોત્પત્તિના ભાગોનાં સ્થાન એક બીજાથી સ્વતંત્ર છે. તે તે ભાગ પૂર્ણ સ્વતંત્રપણે તે તે જ્ઞાનોત્પત્તિના નિદર્શક હોય છે અને મનુષ્યના મગજમાં ઉચ્ચ અથવા નીચ વિકારો ઉત્પન્ન થતાં તેનું તે અન્યને ભાન કરાવે છે એવું સર્વાનુમતે સિદ્ધ થયું છે. આ જ સિદ્ધાન્ત ઉપરથી એવું સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે કે સર્વ પ્રકારનાં જ્ઞાનવિષયક કાર્યો કપાળના ગડ્ડામાંથી જ નિર્માણ થાય છે અને તેમનું કામ કાનની આસપાસના અને નજીકના ભાગોમાં જ ચાલ્યા કરે છે. વિજ્ઞાનવેત્તાઓ કહે છે કે મગજનાએ જૂદા જૂદા ભાગોમાંના દરેકમા ચોક્કસ પ્રવાહી પદાર્થ રહેલો છે, જેમાંથી માનવીની દૃષ્ટિ માર્ફત, લાગણી માર્ફત, વિચાર માર્ફત તથા એવી બીજી અનેક રીતે ચોક્કસ પ્રકારના આંદોલનો તે ભાગમાં થાય છે જે આંદોલનોને મનુષ્યની દૃષ્ટિ જોઈ શકતી નથી. એ આંદોલનો અથવા ધ્રુજરીઓથી અમુક પ્રકારનું ચૈતન્ય જ્ઞાનતંતુઓ માર્ફત દરેક અવયવ ઉપર અસર કરે છે. મગજના ભાગમાં કેટલાંક એવાં મથકો છે કે જ્યાંથી દરેક મથક પોતાને લગતી જ બાબતોની લાગણીઓનો સંગ્રહ કરે છે અને તે મથકોને અંગ્રેજીમાં 'નર્વ સેન્ટર' કહે છે. દરેક સેંટરમાંથી ચોક્કસ જાતની અસર શરીરના અવયવો ઉપર તેમજ તેની અંદર તથા બહારની ચામડી ઉપર તથા મનુષ્યના ગુણાવગુણ ઉપર તેમજ આચારવિચાર ઉપર થાય છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

મસ્તકમાંની માનસ શક્તિઓ.

માનસ શક્તિઓ—મનુષ્યના મસ્તકમાં જે માનસ શક્તિઓ રહેલી છે તેના મસ્તકશાસ્ત્રીઓએ મોટા સાત ભાગ પાડ્યા છે. આ શાસ્ત્ર ધીમે ધીમે ખીલતું ગયું હોવાથી પહેલાં તેના છ ભાગ પાડવામાં આવ્યા હતા અને કેટલાક મસ્તકશાસ્ત્રીઓ તેના આઠ ભાગ પણ કલ્પે છે. આ પ્રત્યેક ભાગમાં પણ સંખ્યાબંધ વિભાગો રહેલા છે અને એ રીતે દરેક ભાગના જૂદા જૂદા સમૂહ બને છે. મસ્તકના સાત મોટા ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

તેના સાત વિભાગો—બાજુના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણેના તેના ભાગો પાડેલા છે. (૧) જીવનપ્રવૃત્તિ અથવા આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ અથવા પાશવ વૃત્તિઓ (Animal Properties). આ ભાગ મનુષ્યના કાનના ભાગની આસપાસ આવી રહેલો છે. જે મનુષ્યનો આ ભાગ ખીલેલો હોય તેને પશુના જેવી હલકા પ્રકારની શરીરની રુચિ બહુ થયા કરે. પોતાની હાજતો પૂરી પાડવા માટેની જ શક્તિને

માનસ શક્તિઓના મુખ્ય ભાગ [આકૃતિ ૧.]

ખીલવવાની વૃત્તિ તેને થયા કરે. જેવી રીતે પશુમાં આહાર-વિહારવૃત્તિ, આત્મસંરક્ષક વૃત્તિ અને પોષક વૃત્તિ ખીલેલી હોય છે, તેવી જ રીતે જેનો આ ભાગ પુષ્ટ હોય તેને એવી વૃત્તિ થયા કરે છે. (૨) ગૃહસાંસારિક અથવા સ્નેહસંવર્ધક વૃત્તિઓ (Social quality). આ ભાગ મનુષ્યના મસ્તકના પાછળના ભાગમાં નીચેના પ્રદેશમાં આવી રહેલો છે. જે મનુષ્યના મસ્તકનો આ ભાગ ખીલ્યો હોય તે મનુષ્યમાં ગૃહસંસારવૃત્તિ જેવી કે સંસાર સંબંધી પ્યાર, કુટુંબ પરિવાર ઉપર મમતા, સંસારી ટેવોની પ્રબળતા વગેરે ગુણો ખીલેલા જોવામાં આવે છે. (૩)ઉત્કર્ષ-

આ વૃત્તિના અવયવનું સ્થાન મસ્તકના તળીયા પાસે બ્રહ્મરંધ્રની પાસે, કાનના બરાબર અગ્ર ભાગની સામે પણ અંદરના ભાગમાં બન્ને તરફ આવેલ છે. જેનો એ ભાગ પુષ્ટ હોય તેને ખાવાપીવાની લાલસા, મિષ્ટાન્નો જમવાની અભિરુચિ ઈત્યાદિ બહુ હોય છે. સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ ખાવાની રુચિ કરતાં વિધવિધ વાનીઓ વધારે ને વધારે ખાવાની રુચિ તેને બહુ હોય છે. (૩) પિપાસા (Bibation)—પાણી પીવાની અભિલાષા, પેય વૃત્તિ, જળમાં રહેવા કે રમવા કે ન્હાવાની વૃત્તિ, તરવાની કે વહાણુ હંકારવાની વૃત્તિ, મદ્યપાન, જળપાન, આસવપાન, દૂધપાન, ચાહ, શરબત, રસ, ફળફૂલના અર્ક વગેરે પીવાની વૃત્તિ આ પિપાસામાં સમાઈ રહેલી છે. તેનું સ્થાન બુભૂક્ષા વૃત્તિના સ્થાનના અગ્રભાગમા આવી રહેલ છે. (૪) વિત્તૈષણા (Aquisition)—આ વૃત્તિનું સ્થાન બુભૂક્ષા વૃત્તિના અવયવની ઉપર, કળા કૌશલ્યાદિ શક્તિના અવયવની લાઈનમા, પાછળના ભાગમાં કાન પરના પ્રદેશમાં આવેલ છે. કાનના મધ્ય છિદ્રમાથી દોઢેક ઇંચ ઊભી લીટી દોરતા અને બીજી લીટી કાનની ઉપરની ટોચ પાસેથી અગ્રભાગમા દોરતાં જે સ્થળે બન્ને લીટીઓનો સમાગમ થાય તે આ શક્તિનો વિભાગ છે. આ શક્તિ પૂર્ણ રીતે ખીલી હોય તો કાનની આસપાસનો અને લલાટની પાછળનો ભાગ ગોળ તથા ભરાવદાર જણાઈ આવે છે.

એક અથંગ ચોરની ખોપરી. વિત્તૈષણા [આકૃતિ ૮.

તે અવયવની ખામીવાળું મસ્તક તે પ્રદેશમાં બેઠેલું જણાય છે. વેપારી વૃત્તિ, ધન પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા, કરકસર, ઉદ્યોગ, ધંધો ધાપો, પ્રાપ્ત કરેલી વસ્તુની વૃદ્ધિ કે રક્ષા, પ્રાપ્તિની અભિલાષા, સ્વામિત્વ, વ્યાજવટું, લેણદેણ અને શરાફી એ બધા પ્રકારની વૃત્તિનો સમાવેશ 'વિત્તૈષણા'મા થાય છે. અતિલોભ, કંજુસાઈ, ચોરી એ ગુણો આ વૃત્તિના અતિયોગનું પરિણામ છે અને અતિ ઉદારતા, અનિયંત્રિત વ્યય, છૂટા હાથનું દાન એ આ વૃત્તિના હીન યોગનુ પરિણામ છે. (૫) નિગ્રહવૃત્તિ (Secretiveness)—કાનના ઉપરના ખૂણાથી એકાદ ઇંચ ઉપર વિત્તૈષણાની વૃત્તિના સ્થાનની પાછળ આ નિગ્રહવૃત્તિનું સ્થાન છે. જ્યારે એ અવયવ મોટું હોય ત્યારે કાનની આસપાસનો માથાનો પ્રદેશ ઉપસેલો ન જણાતા ગોળ તથા ભરાવાદાર જણાય છે અને ખામી હોય ત્યારે માથાના તે પ્રદેશમાં એક આડો ઉંડાણવાળો ભાગ જણાય છે. કોઇ વાત કે વસ્તુ ઢાંકી રાખવાની,

ગુપ્ત રાખવાની વૃત્તિ, દંભવૃત્તિ, લુચ્ચાઈ, યુક્તિપ્રયુક્તિ, ચતુરાઇ વગેરે વૃત્તિ આ સ્થાને સમાઈ રહેલી છે. તેના અતિયોગથી માણસ દગો, છળ-કપટ, પ્રપંચ વગેરેનાં કાર્યો કરવા પ્રેરાય છે. (૬) ઉદ્યોગવૃત્તિ અને વિનાશક વૃત્તિ (Execution and Destructiveness)–આ ભાગ બરાબર કાનની ઉપર જ આવેલો છે. તે દ્વારા વિનાશક વૃત્તિ, સંહાર કરવાની ઇચ્છા, કોઈ કામ પાર લાવવાની વૃત્તિ, સખ્તાઈ, હુમલો કરવાની વૃત્તિ, ઉદ્ધતાઇ વાપરવાની વૃત્તિ, કઠોર વૃત્તિ, ભાંગફોડ કરવાની વૃત્તિ, કોઇને દુઃખી કરવાની કે ચીડવવાની વૃત્તિ, વૈરવૃત્તિ આદિ ભાવો પ્રકટ થાય છે અને અનુભવાય છે. આ વૃત્તિના ઉદ્યોગ અને વિનાશક શક્તિ કે ક્રોધ એવા બે ભાગ છે. અગ્ર ભાગમાં ઉદ્યોગશક્તિ અને પાછળના ભાગમાં વિનાશક વૃત્તિ કિંવા ક્રોધનું સ્થાન છે. (૭) શૌર્ય અથવા પરાક્રમ (Force or combativeness)–આ શક્તિનું સ્થાન કાનની ઉપરના ગોળ ભાગની પાછળના ભાગમાં લગભગ એકાદ ઈંચ દૂર પર પ્રાણિપણાના અવયવની બરાબર ઉપર આવેલું છે. શૌર્યવૃત્તિ, પરાક્રમ, શારીર બળ, સાહસ, હિંમત, બહાદુરી, મક્કમપણે કાર્ય કરવાની શક્તિ, રક્ષણશક્તિ, નિર્ભયતા, દગો-રીસાદ કરવાની વૃત્તિ, ઇત્યાદિ વૃત્તિઓ આ ભાગમાં રહેલી છે. આ શક્તિના અતિયોગથી કજીયો-ટંટો અને હુમલો કરવાનો સ્વભાવ બંધાઇ જાય છે. તેના ત્રણ ભાગ છે: હિંમત, લડવાનું બળ અને સ્વસંરક્ષણ.

(૨) ગૃહસાંસારિક અથવા સ્નેહસંવર્ધક વૃત્તિ.

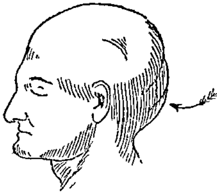
(૮) પ્રેમ અથવા સ્નેહવૃત્તિ અથવા શૃંગારવૃત્તિ (Love and Amativeness)–આ વૃત્તિનું સ્થાન મસ્તકના પાછલા ભાગમાં સર્વથી નીચે આવેલું છે. કાનના મધ્ય બિંદુથી પાછળ લીટી દોરતાં સહેજ નીચે તે માલૂમ પડી આવશે. પ્રેમ, સ્નેહ, કામવાસના, સ્ત્રીત્વ, પુરુષત્વ, જનનવૃત્તિ, પુરુષાતન, સ્ત્રીપુરુષનું પરસ્પર સ્નેહાકર્ષણ, પ્રેમની અભિલાષા, પ્રિય થવાની ઇચ્છા, રતિરંગ, વિલાસ, સ્ત્રીઓની વિનીતતા,

ન્યૂન કામવૃત્તિ [આકૃતિ ૯]

વગેરે સ્ત્રીપુરુષોની યુવાવસ્થાની શરૂઆતથી ખીલતા સર્વ પ્રેમભાવોનો આ વૃત્તિમાં સમાવેશ થાય છે. તેના અતિયોગથી પુરુષ વિષયાંધ, વ્યભિચારી કિંવા સ્ત્રી છીનાળ બને છે. હીન-

યોગવાળો પુરુષ સ્ત્રીને કે સ્ત્રી પુરુષને ચાહતાં નથી બલકે તેમને પરણવા ઇચ્છા થતી નથી. (૯) એકાન્તિક સ્નેહ કિંવા દામ્પત્યભાવ (Constancy or Conjugality)–આ વૃત્તિનું સ્થાન પ્રેમના સ્થાનની ઉપર આવેલું છે. એકાન્તિક સ્નેહ, પતિવ્રત કિંવા પત્નીવ્રત, દામ્પત્ય ભાવ, એકનિષ્ઠા ઇત્યાદિ ભાવો તેમાં સમાએલા છે. તેનો જેને અતિયોગ હોય છે તેને વિરહદુઃખ બહુ સાલે છે. હીનયોગવાળાં દંપતીમાં લગ્નસુખનો અભાવ હોયછે.તેવાં પતિપત્ની સંસારમાં દામ્પત્યધર્મ કબુલ રાખવા છતાં આડે માર્ગે જવાને લલચાય છે.

પ્રબળ સ્નેહવૃત્તિ [આકૃતિ ૧૦]

(૧૦) વત્સલતા (Parental Love)–આ વૃત્તિનું સ્થાન એકાન્તિક સ્નેહના સ્થાનની પાછળ રહેલું છે. પોતાનાં બાળકો પ્રત્યેનો વત્સલ ભાવ–પ્યાર, મમતા, પિતૃ–માતૃ–સ્નેહ, બાળરક્ષણ કરવાની વૃત્તિ, પશુ પક્ષીને પાળવાની–રમાડવાની વૃત્તિ વગેરે તેમાં રહેલાં છે. આ વૃત્તિ પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં મોટે ભાગે વિશેષ વૃદ્ધિ પામી હોય છે. અતિયોગવાળાં મનુષ્યો પોતાનાં બાળકોને અત્યંત ચાહે છે અને તેમના દોષ હોય તોપણ ગણકારતાં કે તેમને ઠપકો દેતાં નથી. હીનયોગવાળાં મનુષ્યો તેમનું બરાબર પોષણ–રક્ષણ કરતાં નથી, કે દરકાર રાખતાં નથી. (૧૧) મૈત્રીભાવ (Friendship)–આ વૃત્તિનું સ્થાન વત્સલ ભાવથી જરા બહારની તરફ, જરા ઉપરના ભાગમા રહેલું છે. વિશ્વાસ, સહાયકત્વ, સહવાસશીલતા, સમાજ કે સંસ્થા સ્થાપવાની અભિલાષા, સાથે મળીને કામ કરવાની વૃત્તિ, ઐક્યવૃત્તિ, સંમેલન, મૈત્રી, ઓળખાણ–પિછાણ કરવાની ટેવ, પરોપકારના કામમાં મદદ કરવાની ઇચ્છા વગેરે ભાવો તેમાં રહેલા છે. આ શક્તિના અતિયોગવાળાને મૈત્રીના ભંગથી બહુ દુઃખ થાય અને હીનયોગવાળાને સાધુ કે ઋષિ બની આશ્રમમાં રહેવાની ઇચ્છા પ્રકટે છે, અને કેટલાક એકલપેટા બનવામાં મોજ માને છે. (૧૨) ગૃહનિવાસેચ્છા અથવા સ્વદેશાનુરાગ (Inhabitiveness)–વત્સલ ભાવના સ્થાનની બરાબર ઉપર અને મૈત્રીભાવનાં બેઉ બાજુનાં અવયવોની જરા વચમાં અને ઉપરના ભાગમાં

લગભગ એકાદ ઇંચ પર આ વૃત્તિનું સ્થાન આવેલું છે નાના બાળકો પોતાના જન્મ પછી એક અથવા અનેક સ્થાનમા કે ઘરમા રહેલા છે કે કેમ તેનો નિર્ણય આ સ્થળના અવલોકનથી ઘણી વાર થઈ શકે છે. જન્મભૂમિ પર પ્રેમ, ગૃહપ્રેમ, માતૃભૂમિ પરનો સ્નેહ, સ્વદેશાભિમાન ઇત્યાદિ વૃત્તિઓ તેમા સમાએલી હોય છે જેને તેનો અતિયોગ હોય છે તેને ઘર છોડીને પરદેશ જતા ક્લેશ થાય છે અને હીનયોગ હોય છે તેને ઘરની કે દેશની કશી પરવા હોતી નથી તેઓ ચોમેર ફરતા ફરીને આનંદ પામે છે (૧૩) તત્પરાયણતા (Continuity)–મૈત્રીભાવ અને ગૃહનિવાસેચ્છા એ વૃત્તિઓની ઉપર અવનત શૃંગવાળી અર્ધચન્દ્રાકૃતિમા આ વૃત્તિનું સ્થાન આવેલુ છે કાર્યપરંપરા, એકાગ્રતા, કોઈ કાર્યમા તત્પરાયણ બની રહેવુ–લાગ્યા જ રહેવુ અને શાન્ત તથા ગંભીરપણે નિરંતર વિચાર ચલાવ્યા જ કરવો, એ સર્વ પ્રવૃત્તિ અને ભાવો આ સ્થાનમા રહેલા છે આ વૃત્તિના અતિયોગવાળો માણસ કોઇ કાર્યની શરૂઆત ધીરે રહીને–દીર્ઘ વિચારપૂર્વક કરે છે પરન્તુ શરૂ કર્યા પછી તેને પૂર્ણ કર્યે જ છોડે છે, જ્યારે હીન યોગવાળો માણસ ચંચળ વૃત્તિનો હોય છે તે ઘણા કામો શરૂ કરે છે પરન્તુ કોઇ પુરુ ન કરતા અધ વચ છોડી દે છે

(૩) ઉત્કર્ષવૃત્તિ અથવા ઉન્નતિવિસ્તાર.

(૧૪) સાવધતા (Cautiousness)–આ વૃત્તિનું સ્થાન કપાળની બાજુએ આવેલુ છે કાનની પાછળના મધ્ય ભાગમાથી માથુ સીધુ રાખી એક ઊભી રેખા દોરીએ તો જે સ્થળેથી મસ્તકનો ઉપર તરફ વળતો ભાગ જૂદો પડે છે ત્યા આગળ આ શક્તિનુ સ્થાન રહેલુ છે સાવધાનપણુ, સાવચેતી, સંભાળ, અગમચેતી, જામીનગીરી, ચોકસી, મુલ્તવી રાખવુ તે, બારીક તપાસ રાખવી, દીર્ઘ દૃષ્ટિ ધરાવવી ઇત્યાદિ વૃત્તિઓ આ સ્થાને રહેલી છે તેના અતિયોગથી બ્હીકણપણુ, નિરાશા, સ્તબ્ધતા, ત્રાસ આદિ જન્મ પામે છે અને હીનયોગથી ઉદ્ધતાઈ, વિચારરહિતતા અને આશાની અધિકતા આવે છે એવા માણસો જીંદગીમા બહુ ઠોકરો ખાય છે (૧૫) ઉત્કર્ષાભિલાષા (Ambition)–આ વૃત્તિનું સ્થાન સાવધાનતાના સ્થાનની પાછળ અને સ્વમાનના સ્થાનની બરાબર લાઇનમા આત્મનિષ્ઠાની નીચે આવેલુ છે યશ પ્રાપ્તિની અભિલાષા, મહત્ત્વાકાંક્ષા, ઉત્કર્ષાભિલાષા, માનપાનની ઇચ્છા, પ્રશંસા, ભલુ નામ મેળવવાની ઇચ્છા, કોઈ કાર્યમા પ્રસિદ્ધ થવાની અને લોકપ્રિય થવાની ઇચ્છા, પૂજ્ય ગણાવાની

કે અગ્રણી થવાની વૃત્તિ, એ ગુણો આ સ્થાનમા રહેલા છે આ વૃત્તિના અતિયોગવાળો માણસ જો બીજા ગુણો ન ધરાવતો હોય તો 'યેન કેન પ્રકારેણ' પ્રસિદ્ધ થવાના અને હિંમત થવાનાં ફાંફાં મારે છે અને લોકોમા અપ્રિય ન થવાનો દંભ કરે છે સાધારણ પ્રમાણમા એ ગુણ સારો છે તેના હીનયોગથી માણસ લાજ—આબરૂની દરકાર વિનાનો બની પોતાનાં કાર્યો કરે છે (૧૬) સ્વમાન અથવા પ્રશસાપ્રિયતા (Dignity)–આ વૃત્તિનું સ્થાન દૃઢતાના સ્થાનની પાછળ, માથાના છેક ઉપરના ટોચવાળા ભાગની બરાબર પાછળ આવેલું છે આત્મપ્રશસા, અહ ભાવ, આત્મવિશ્વાસ, સ્વતત્રતા, હોદ્દાનું અભિમાન, સ્વરાજ્યની ઇચ્છા, અધિકારેચ્છા, નેતૃત્વ આદિ લાગણીઓ તેમા સમાએલી છે તેના અતિયોગથી માણસમા અભિમાન, મિથ્યાભિમાન, ઉદ્ધતાઇ, તિરસ્કારવૃત્તિ, મદાધતા આદિ વિકારો જન્મે છે તેના હીનયોગથી માણસ પોતાની જાતને હમેશા હલકી માનવાને ટેવાઈ જાય છે અને તે બીજાનું દાસત્વ તથા ખુશામત કરે છે (૧૭) દૃઢતા અથવા ધૈર્ય (Firmness)–આ વૃત્તિનું સ્થાન મસ્તકના છેક ઉપરના ભાગના મથાળાના મધ્યપ્રદેશમા અને શિખાના અગ્રભાગમા આવેલું છે કાન પાસેથી માથાનો આ ભાગ જેમ વધારે ઉંચો તેમ દૃઢતાની વિશેષતા સમજવી. સ્ત્રીઓનો એ ભાગ ઘણી વાર નીચો જ માલૂમ પડે છે સ્થિરતા, દૃઢતા, ધીરજ ટકી રહેવાની શક્તિ, મક્કમપણુ, સુનિશ્ચિતતા, અડગ વૃત્તિ, ખત વગેરે ભાવો તેમા રહેલા છે તેના અતિયોગથી માણસ હઠાગ્રહી અથવા દુરાગ્રહી થાય છે અને હીનયોગથી માણસ ચચળ, બ્હીકણ અને અસ્થિર વૃત્તિનો બની સંજોગોનો દાસ બની રહે છે અને વિચાર બદલાવતા વાર લગાડતો નથી

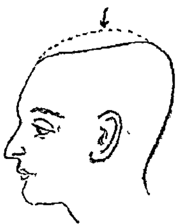

પ્રબળ સ્વમાનવૃત્તિ
[આકૃતિ ૧૧]

(૪) નૈતિક તથા ધાર્મિક વૃત્તિઓ.

(૧૮) ભક્તિભાવ અથવા પૂજ્યવૃત્તિ (Devotion)–આ વૃત્તિનું સ્થાન મસ્તકના ઉપરના ભાગમા મધ્યપ્રદેશમા આવેલું છે એની સારી ખીલવણીથી મસ્તકના મધ્યપ્રદેશનો ભાગ પૂર્ણ રીતે ઉપસી આવે છે અને જ્યારે એ વૃત્તિની ખામી હોય છે ત્યારે તે ભાગ તદ્દન બેઠેલો હોય છે. ભક્તિભાવ ઈશ્વરારાધન, પ્રભુપૂજા, ધર્મવૃત્તિ, વડીલો તેમજ પવિત્ર વસ્તુઓ ઉપરનો પૂજ્ય ભાવ, ઇશ્વરપરાયણતા, ધર્મક્રિયાઓ પ્રત્યે શ્રદ્ધા,

શારીરિક-માનસિક વ્રત કરવાની વૃત્તિ, આસ્તિકતા વગેરે વૃત્તિઓ તેમાં રહેલી છે. તેના અતિયોગથી ધાર્મિક વહેમ અથવા ધર્માન્ધતા જન્મે છે અને હીનયોગથી માણસ શ્રદ્ધાહીન અને નાસ્તિક બને છે. (૧૯) અધ્યાત્મરતિ (Spirituality)—આ વૃત્તિનાં સ્થાન મસ્તકની બન્ને તરફ આશાના અગ્રભાગમાં અનુકરણશક્તિની પાછળ ને ભક્તિભાવની બાજુમાં અગ્રભાગમાં આવેલાં છે. જેઓમાં આ શક્તિ વધારે હોય છે તેઓનાં મસ્તક તે સ્થાનમાં ઉન્નત અને ભરાવદાર તથા વિશાળ હોય છે. તે અવયવોની ખામીવાળા મનુષ્યોનાં મસ્તક તે પ્રદેશમાં ખેડેલાં હોય છે. આધ્યાત્મિક વિષયો તરફ

ભક્તિભાવની ન્યૂનતા. [આકૃતિ ૧૨]

વૃત્તિ, જગતના જડ પદાર્થો છોડી આત્મા-પરમાત્મા અને તેની આશ્ચર્યોત્પાદક તથા અદ્દભુત રસથી ભરપૂર દીવ્ય વિભુતિને અનુભવવાની, જોવાની કે જાણવાની ઇચ્છા, આત્મદષ્ટિ, દૈવી વિષયો તરફની પ્રીતિ, આન્તર ધ્યાનવૃત્તિ કે આન્તર દષ્ટિ એ બધા ભાવો આ વૃત્તિમાં સમાએલા છે. જેઓમાં આ શક્તિ પૂર્ણ હોય છે તેઓ ઉચ્ચ પ્રકારનું પવિત્ર આધ્યાત્મિક જીવન ગાળનારા હોય છે અને તે જેઓમાં ન્યૂન હોય છે તેઓ આધ્યાત્મિક વિષયોનું સત્ય બહુ મંદપણે સ્વીકારે છે. અલૌકિક બાબતો પર તેઓ શ્રદ્ધાશીલ હોતા નથી. સામાન્ય રીતે તેઓ અશ્રદ્ધાળુ હોય છે. (૨૦) આશા (Hope)—આ વૃત્તિનું સ્થાન આત્મનિષ્ઠાના અવયવના અગ્રભાગમાં તથા અધ્યાત્મરતિના સ્થાનની પાછળના ભાગમાં છે. તેના બે વિભાગ છે. પ્રથમ ઉપરનો વિભાગ પારલૌકિક શાશ્વત સુખની આશા સંબંધી કાર્ય કરે છે અને નીચેનો ભાગ અશાશ્વત તથા અનિત્ય આ લોકનાં અસ્થિર સુખો વિષે આશાનું કાર્ય કરે છે. શુભ ભાવીની આશા, ઉલ્લાસ, હૃદયના અભિલાષ, દરેક વસ્તુમાં આશા રાખવી, નફાની આશાથી સટ્ટો કરવો, ભવિષ્યને બહુ જ મહત્ત્વ આપવું એ આ વૃત્તિનાં સ્વરૂપ છે. તેના અતિયોગથી મનુષ્ય હવાઈ કિલ્લા બાંધે છે અને હીનયોગથી માણસ નિરુત્સાહ, નિરાશ, ઉદાસ, બેદિલ અને વૈરાગ્યયુક્ત વૃત્તિવાળો બને છે. (૨૧) આત્મનિષ્ઠા (Conscience)—આ વૃત્તિનું સ્થાન આશાવૃત્તિના અવયવની પાછળ

અને સાવધાનતા તથા દૃઢતાના અવયવની વચ્ચે છે તેનો ઉપરનો ભાગ સત્યનિષ્ઠા તથા ન્યાયપરાયણ વૃત્તિનું કાર્ય કરે છે અને નીચેનો ભાગ

આત્મનિષ્ઠાની ઊણપ
[આકૃતિ ૧૩]

પશુપ્રાણી કે મનુષ્ય તરફ આભારવૃત્તિ દર્શાવે છે આ વૃત્તિનું સ્થાન છેક પાછળના ભાગમા જ્યા ઓપરીનો ભાગ પાછળ તરફ વળે છે ત્યાસુધી ફેલાએલું છે આત્મબળ, સત્યનિષ્ઠા, સત્યપરાયણતા, ન્યાયપ્રિયતા, નીતિપરાયણતા, કર્તવ્યનિષ્ઠા, ધર્મનિષ્ઠા આભારવૃત્તિ પાપભીરુતા, પશ્ચાત્તાપ કે પ્રાયશ્ચિત્ત વૃત્તિ ઇત્યાદિ હૃદયવિશુદ્ધિના ભાવો આ સ્થાનમા રહેલા છે તે શકિત જેનામા પૂર્ણ હોય છે તે હમેશા ઉચ્ચ આદર્શ પ્રમાણે જ કાર્ય કરે છે હીનશકિતવાળા માણસને આત્મનિષ્ઠ વર્તન માટે ઓછી દરકાર હોય છે તેઓ પોતાની પ્રબળ વૃત્તિઓને વશ થઇને વર્તે છે (૨૨) દયા અથવા પરોપકારવૃત્તિ (Kindness or Benevolence)–આ વૃત્તિનું સ્થાન મસ્તકના ઉપરના ભાગની મધ્ય રેખા પર પૂજ્યભાવની વૃત્તિના સ્થાનના અગ્ર ભાગમા જ્યાથી માથાના વાળ શરૂ થાય છે ત્યાથી લઇને મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશ સુધી આવી રહેલુ છે પરોપકારવૃત્તિ, દયા, અનુકમ્પા સહાનુભૂતિ સમાન સુખદુ ખાનુ ભવવૃત્તિ, ભલાઇ, મનુષ્યત્વ, પરગજુપણુ આત્મબલિદાન આપવાની વૃત્તિ, સહૃદયતા, કલ્યાણકર વૃત્તિ, સર્વ જીવો પર સમાન ભાવ વગેરે ભાવો તેમા સમાયેલા છે જેનામા એ વૃત્તિ સારી રીતે ખીલેલી હોય છે, તેની દયાર્દ્રતા તીવ્ર અને સંપૂર્ણ હોય છે પોતાના હિતને ભોગે પરનું કલ્યાણ કરવાની વૃત્તિ તેનામાં બહુ હોય છે તે વૃત્તિની ન્યૂનતા વાળો માણસ પોતાના સ્વાર્થ વિના ભોગ આપવાની વૃત્તિવાળો હોતો નથી દયા કે પરોપકારના કામો તે શાન્ત રીતે કરતો નથી પરન્તુ બડબડાટ સાથે કરવાને મને કરે છે

(૫) પૂર્ણતાકારક અથવા કૌશલ્યાદિ શક્તિઓ

(૨૩) કળાકૌશલ્ય આપવા શિલ્પવૃત્તિ (Construction)–આ શકિતનું સ્થાન મસ્તકમા લમણાની નીચેના આગળ પડતા ભાગમા આવેલું છે બરાબર વ્યકિતમા આ ભાગ ઉપર ચડતો જણાઈ આવે છે, પણ ઉચા અને લાબા માથાવાળી વ્યકિતમા તે પ્રસરી ગએલો જણાય છે જેથી તે અવયવ હોય તે કરતા દેખાવમા ઓછુ જણાય છે. તેની અદર શોધક બુદ્ધિ, હસ્તકૌશલ્ય, કાર્યદક્ષતા, યાન્ત્રિક શકિત, શિલ્પ કૃતિ, ચિત્રકામ, ભરત–ગુથણ સીવણ લેખન આદિ કલાવૃત્તિનો સમા

વેશ થાય છે. હાથ અને આંખ આદિની પ્રધાનપણે જરૂરીઆત હોય તેવાં બધાં કાર્યોનો એક જ શક્તિમાં સમાવેશ થાય છે. આવા માણસની કલાકૃતિઓ તેની વધુ–ઓછી શક્તિના પ્રમાણમાં દીપી નીકળે છે. (૨૪) સૌંદર્યપ્રેમ (Beauty)–લમણા ઉપરના અગ્રભાગમાં જ્યાં કપાળ ઉપર તરફ વળે છે અને જ્યાંથી વાળની શરૂઆત થાય છે તેની આસપાસ આ વૃત્તિનું સ્થાન છે. લમણાની બાજુ તેની વૃદ્ધિને લીધે જરા ઉપડી આવતી જણાય છે, જેથી સૂક્ષ્મ વાળ તેની ઉપર લટકી રહે છે. પવિત્રતા, ચોખ્ખાઈ, વિનય, ગૃહસ્થાઈ, રમ્ય કલ્પનાશક્તિ, માધુર્ય–સૌંદર્યનો શોખ, કવિત્વશક્તિ પુષ્પ, ગંધ અત્તર વગેરેનો શોખ, ઉચ્ચ પ્રકારની નીતિ રીતિ કે પ્રીતિ તરફ મનનું વલણ વગેરે ભાવો આ વૃત્તિમાં રહેલા છે. આ વૃત્તિ જેનામાં પૂરી ખીલેલી હોય છે તેઓ પૂર્ણતાને ચાહનાર, માનસિક તથા શારીરિક સૌંદર્યને વખાણનાર અને પોતે તેવા બનવાનું પસંદ કરનાર હોય છે. જેઓમાં એ શક્તિ ન્યૂન હોય છે તેઓ રીતભાત વગરના હોય છે અને સારા સંસ્કારથી હીન હોય છે. (૨૫) મહાનુભાવ વૃત્તિ (Sublimity)–સૌંદર્યપ્રેમના સ્થાનની પાછળ જ આ શક્તિનું સ્થાન રહેલું છે. આ વૃત્તિથી કુદરતની અનન્તતા, અપારત્વ, અનાદિત્વ, મહત્ત્વ, ગાંભીર્ય, વ્યાપકતા, સર્વશક્તિમત્તા આદિ મહત્ત્વપૂર્ણ વિચારો જન્મે છે. જેઓમાં આ શક્તિ પૂર્ણ ખીલી હોય છે તેઓનાં દિલ ઉદાર–ઉચ્ચ વિચારોથી ભરેલાં હોય છે. (૨૬) અનુકરણશક્તિ (Imitation)–દયા કે પરોપકારવૃત્તિની બાજુમાં તથા અધ્યાત્મરતિના અગ્રભાગમાં આ વૃત્તિનું સ્થાન છે. સૌંદર્યપ્રેમ અને કળાકૌશલ્ય શક્તિની નજીકમાં હોવાથી પરસ્પર બન્ને અવયવોના તે સહાયકારક બને છે. બીજાનું જોઈને અનુકરણ કરવું, નકલ કરવી, ચાળા કરવા, નાટચકૌશલ્ય, અભિનય, વાચા–વર્તનથી આબેહુબ અનુવર્તન કરવું એ શક્તિ આ સ્થાનમાં રહેલી છે. શારીરિક અનુકરણ અથવા ચાળા, માનસિક અનુકરણ અને શાબ્દિક અનુકરણ એવા ત્રણ વિભાગો આ શક્તિમાં રહેલા છે. બાળકોમાં આ શક્તિ શરૂઆતથી જ અધિક હોય છે. જેઓમાં આ શક્તિ સારી ખીલેલી

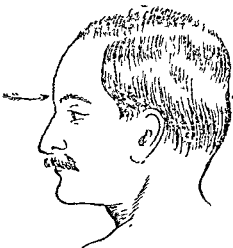

પ્રબળ અનુકરણશક્તિ. [આકૃતિ ૧૪]

હોય છે, તેઓ કોઈ પણ કળા જલ્દી શીખી શકે છે અને હીનશકિતવાળા બહુ મુશ્કેલીએ થોડું શીખી શકે છે. (૨૭) ખુશમિજાજ વૃત્તિ (Mirthfulness)–કપાળના ઉપરના ભાગના ખૂણા પરના છેવટના ભાગમાં આ વૃત્તિનું સ્થાન આવેલું છે. તે સ્થાનની જો યથાયોગ્ય વૃદ્ધિ હોય તો કપાળનો આકાર લગભગ ચોરસ આકૃતિ ધારણ કરે છે. આનંદ, ઠઠ્ઠા-મશ્કરી, કટાક્ષ, ખુશમિજાજ, વિનોદી વૃત્તિ ઇત્યાદિ ભાવો આ સ્થાને રહેલા છે. આ વૃત્તિની ખીલવણીના પ્રમાણમાં માણસની ખુશમિજાજ વૃત્તિ હોય છે. આ વૃત્તિ જેઓમાં ઓછી હોય છે તેઓ ગંભીર, ઓછા બોલા અને કડક સ્વભાવના હોય છે. નાટકમાં હાસ્ય રસનું કામ કરનારા ઘણા એકટરોનું આ વૃત્તિવાળું સ્થાન ખીલેલું માલૂમ પડી આવે છે.

(૬) અવલોકન અને ધારણાશક્તિ.

(૨૮) અવલોકનશકિત (Observation)–આ શકિતનું સ્થાન કપાળના મધ્ય પ્રદેશના નીચેના ભાગમાં બન્ને ભમ્મરના અંદરના છેડાની વચમાં અને નાસિકાના મૂળની બરાબર ઉપર આવેલું છે જ્યારે આ શકિતસ્થાન વિશેષ પ્રમાણમાં ખીલેલું હોય છે ત્યારે આંખની ભમ્મરો નાસિકા-પ્રદેશ તરફ નમતી જાય છે અને બન્ને ભમ્મરોની વચ્ચેનો આ શકિતના સ્થાનવાળો ભાગતેની ન્યૂનાધિકતાના પ્રમાણમા ઉન્નત થએલો તથા આગળ પડતો જણાય છે. જ્યારે તે શકિતની ખામી હોય ત્યારે આંખની ભમ્મરોના અંદરના છેડા સીધા અને બહુ નજદીક આવેલા દેખાય છે. પ્રત્યેક બાળકની બાલ્યાવસ્થામાં આ સ્થાન ખાસ વૃદ્ધિ પામેલું હોય છે. બારીક અવલોકનશક્તિ, વસ્તુઓની દાર્શનિક પરીક્ષા, જોવાની સ્વાભાવિક ઇચ્છા એ શકિતઓ આ સ્થાનમાં રહેલી છે. જેનામાં એ શકિત ન્યૂન હોય છે તેઓ માત્ર પોતા પર આવી પડેલ પદાર્થનું ફરજીયાત અવલોકન કરે છે. મોટા ડિટેકટીવો, શોધકો, ખગોળવેત્તાઓ, વગેરેનું આ

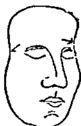
પ્રબળ અવલોકન-શક્તિ [આકૃતિ ૧૫]

શક્તિનું સ્થાન ખીલેલું હોય છે જગતમા ફરનારા ખેડૂતો, ભરવાડો અને ચ્યારીઓની આ શક્તિ પણ તીવ્ર હોય છે (૨૯) આકૃતિજ્ઞાન (Form)–બન્ને આંખોની મધ્યમા અને કાંઈક અંશે આંખની ઉપરના પ્રદેશમા આ શક્તિનું સ્થાન છે આ શક્તિની ખામી હોય તો આંખો બહુ નજદીક આવેલી હોય છે અને શક્તિ જ્યારે પૂર્ણ પ્રમાણમા ખીલી હોય છે ત્યારે બન્ને આંખો વચ્ચેનું અતર વિશેષ જણાય છે જૂદા જૂદા આકાર, મનુષ્યની મુખાકૃતિ, તે પરના ભાવોના આકાર, વિકાર અને ઓળખ, ચહેરાનું મળતાપણું અને જૂદાપણું વગેરે ઓળખવાની શક્તિ આ સ્થાનમા રહેલી છે જેઓનું આકૃતિજ્ઞાન ખીલેલું હોય છે તેઓ ઘણા વર્ષો પછી પણ એક માણસને તેની આકૃતિ પરથી ઓળખી શકે છે બાળકોનું આકૃતિજ્ઞાન ૬–૭ વર્ષે ખીલે છે માટે તે વખત પહેના તેમને ભણવા મૂકવા નહિ (૩૦) કદ અથવા પ્રમાણજ્ઞાન (Size)–અવલોકનશક્તિના સ્થાનની બન્ને બાજુમા પણ જરા નીચે નાસિકાના મૂળ અને ભમ્મરના અંદરના ભાગના મેળાપથી જ્યા ખૂણો પડે છે ત્યા આ શક્તિનું સ્થાન આવેલું છે જેનું આ સ્થાન મોટું હોય છે તેઓની ભમ્મરનો અદરના ખૂણાનો ભાગ છાપરાની ગાફક આંખની ઉપર લટકતો થઈ રહે છે આંખથી જોઈને માપ કે પ્રમાણ યાદ રાખવા, લબાઈ, પહોળાઇ, ઉડાઇ, ઉચાઈ, ખૂણા અને તે પરના ફેરફારો વગેરેનો મનથી જ અડસટો કાઢવાની શક્તિનો આ સ્થાનમા સમાવેશ થાય છે જેઓની આ શક્તિ ખીલેલી હોય છે તેઓ માપના સાધનો ઉપર જ આધાર રાખીને કામ કરે છે તેઓ સાધારણ અનુમાન કરવાની હિમત ભીડતા નથી અને અનુમાન કરે છે તો તે સત્ય માપથી ઘણું જ વધારે–ઓછુ હોય છે (૩૧) તોલ (Weight)–પ્રમાણજ્ઞાનના અવયવથી બીજે નંબરે નાસિકાના ઉપરના ભાગથી લગભગ અર્ધો ઈંચ દૂર પર આ તોલના જ્ઞાનની શક્તિનું સ્થાન છે આંખના મધ્ય બિંદુમાથી એક સીધી ઊભી રેખા ભમ્મરસુધી દોરતા અદરના ભાગમા આ જ્ઞાનનું અવયવ અને બહારના ભાગમા રગજ્ઞાનનુ અવયવ બરાબર વિભક્ત થતા તેના સ્થાનો મુકરર થશે. તોલશક્તિનું અવયવ પ્રમાણજ્ઞાનના અવયવ કરતા જરા નાનું છે, પણ ખલાસીઓ, દોરડા બનાવનારા, તોલાટો વગેરેનું એ સ્થાન મોટુ હોય છે તોળવુ, વજન કરવુ, સમતોલ રાખવુ પ્રત્યેક વસ્તુના મધ્ય બિંદુને જાળવી રાખવુ ઘોડે બેસવુ, સાઇકલ ફેરવવી વગેરે કાર્યો જેમા સમતોલનતા જાળવવાની શક્તિ હોય છે તે આ સ્થાનમા રહેલી છે આ

જરા બરાબરના ભાગમાં લગભગ પોણા ઈંચ પર આ સ્થાન આવેલું છે. ગાવાનો, સંગીતનો, ગાયન સાંભળવાનો શોખ આ શક્તિનું મુખ્ય કાર્ય છે. પ્રસિદ્ધ ગવૈયાઓની આંખના બાહ્ય ખૂણા પરનો કપાળનો ભાગ ઉપસેલો હોય છે. (૩૯) વકતૃત્વશક્તિ

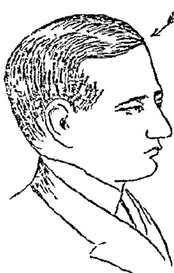
પ્રબળ સંગીતશક્તિ.
[આકૃતિ ૧૬]

સંગીતશક્તિની ઊણપ.
[આકૃતિ ૧૭]

(Eloquence)–આ સ્થાન નીચેનાં પોપચાંમાં રહેલું છે અને જેઓમાં એ શક્તિ સારી હોય છે તેઓનો નીચેનો પોપચાંવાળો ભાગ પૂર્ણ ભરાવદાર હોય છે. વાતચીત કરવાની શક્તિ વિચારો જણાવવાની ભાષાશક્તિ, મનના ભાવ શબ્દો તથા અભિનયથી પ્રકટ કરવાની શક્તિ, શબ્દસામર્થ્ય, શબ્દને ધારણ કરવાની શક્તિ, વ્યાકરણશુદ્ધિ, ભાષણ કરવાની શક્તિ વગેરે આ સ્થાનના ગુણો છે. તેના બે ભાગ છેઃ વકતૃત્વશક્તિ અને શબ્દસ્મરણશક્તિ. (૪૦) તર્કશક્તિ (Causalty)–કપાળના છેક ઉપરની બાજુના વિભાગમા, તુલનાશક્તિની આસપાસ આ શક્તિનું સ્થાન છે. તેની પૂરી ખીલવણીથી કપાળનો આકાર લગભગ સમચોરસ અને ઉન્નત દેખાય છે; જ્યારે અર્ધઘેલા મનુષ્યો, પશુઓ અને વાનરોમાં આ ભાગ ખામીવાળો તથા બેઠેલો દેખાય છે. હેતુશક્તિ, કારણ શોધી કાઢવાની શક્તિ, મનનશક્તિ, ગ્રાહકશક્તિ, કાર્યકારણવિચારની શક્તિ, પ્રજ્ઞા, બુદ્ધિશક્તિ, વગેરે ભાવોનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. મનન અને યોજના એવા આ શક્તિના બે વિભાગો છે. (૪૧) તુલનાશક્તિ (Comparision)–કપાળની ઉપરના મધ્ય પ્રદેશમાં જ્યાંથી વાળની શરૂઆત થાય છે તે સ્થળથી જરા નીચે ઇતિહાસશક્તિના સ્થાનની બરાબર ઉપર અને તર્કશક્તિનાં બન્ને અવયવોની મધ્યમાં આ શક્તિનું સ્થાન આવેલું છે. કપાળના મધ્ય પ્રદેશમાંથી શરૂ થઈ ઉપરના છેક વાળસુધીના પ્રદેશ પર્યન્ત તે લગભગ પ્રસરે છે. સમાલોચના, સમ્યગ્ વિવેક, વિવેચનશક્તિ, પૃથક્કરણ, વર્ગીકરણશક્તિ, દૃષ્ટાન્તો સહિત વર્ણન આપવાની શક્તિ, સાર તારવી

કાઢવાની શક્તિ, નીરક્ષીરવિવેકવૃત્તિ વગેરે શક્તિ આ સ્થાનમાં આવી રહેલી છે. કટાક્ષમય રચના, વ્યાખ્યાન કે વિતંડા એ આ શક્તિના અતિયોગનું પરિણામ છે. જેઓમાં એ શક્તિ પૂરી ખીલી હોય છે તેઓ સારા સમાલોચક, વિવેચનકાર અને ન્યાયી હોય છે. (૪૨) અંતર્જ્ઞાન અથવા પ્રેરણાશક્તિ (Intution)-દયા અને તુલનાશક્તિની વચ્ચે આ વૃત્તિનું સ્થાન છે. જનસ્વભાવની પરીક્ષા, સત્ય શોધી કાઢવાની સ્વાભાવિક શક્તિ, જનસ્વભાવ અને તેઓના હેતુઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું, મુખસામુદ્રિક શાસ્ત્રનો સામાન્ય શોખ, અંતર્દષ્ટિ ઇત્યાદિ સ્વાભાવિક રીતે જાણવાની શક્તિનો તેમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે. અગમચેતી અને પ્રેરણા એવા તેના બે વિભાગ છે. જેઓમાં આ શક્તિ ન્યૂન હોય છે તેઓ જનસ્વભાવને બીલકુલ સમજી શકતા નથી પણ દરેક માણસને તેઓ પોતાના જેવા જ સમજે છે. (૪૩) સૌજન્ય (Urbanity)-અનુકરણશક્તિ અને તર્કશક્તિની વચમાં આ શક્તિનું સ્થાન આવેલું છે.

પ્રબળ પ્રેરણાશક્તિ (આકૃતિ ૧૮).

આ શક્તિ જો વિશેષ ખીલેલી હોય તો કપાળની ઉપરની બાજુ તરફ વળતા ભાગને લગભગ ભરાવદાર બનાવી કપાળને ચોરસ આકૃતિનું રૂપ આપે છે. સ્વભાવમાધુર્ય, સુજનતા, વિનય, નમ્રતા, સભ્યતા, મિલનસારપણું, મગજાવટ કરવાનો સ્વભાવ અને સર્વ પ્રકારની સારી રીતભાત વગેરેનો આ વૃત્તિમાં સમાવેશ થાય છે. જેઓમાં આ શક્તિ ઓછી હોય છે, તેઓ લોકોની સારી લાગણી અને માનને પાત્ર થતા નથી, પછી ભલે તેમનામાં બીજા સારા ગુણો હોય. (૪૪) આરામપ્રિયતા-આરામ, શાન્તિ, વિશ્રાન્તિ, થાક, નિદ્રા, આદિ ભાવો આરામપ્રિયતામાં સમાઇ જાય છે. આ શક્તિ મનુષ્યના મસ્તકમાં રહેલી છે અને તે વર્તમાન સમયમાં નવી શોધી કાઢવામાં આવી છે. આખું મગજ એકીસાથે બધી શક્તિઓનું કાર્ય કદી કરતું નથી અને કરી શકતું નથી; પણ

આરામપ્રિયતા એવી વૃત્તિ છે કે જેની અસરથી બધી વૃત્તિઓનું કાર્ય એકદમ શાન્ત થાય છે. જેઓમાં એ શક્તિ પૂરી હોય છે તેઓ ઉંઘણસી અને આળસુ હોય છે. જેઓમાં એ વૃત્તિ ઓછી હોય છે તેઓ જાગરૂક, વિશ્રાન્તિને બહુ નહિ ચાહનારા અને ચકોર હોય છે.

(૭) પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો સમૂહ.

(૧) કાન, (૨) આંખ, (૩) નાક, (૪) ત્વચા, (૫) જીભ : આ પાંચ ઇંદ્રિયો અને શરીરની અંદરનાં બધાં અવયવોનો સંબંધ પણ મસ્તક સાથે રહેલો છે; પણ તેઓ માત્ર શારીરિક ક્રિયામાં જ પ્રવૃત્ત રહે છે, તેથી માનસ અવયવોમાં તેની ગણના કરી નથી.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

વૃત્તિસ્થાનોનો અભ્યાસ અને મનુષ્યલક્ષણની પરીક્ષા.

વૃત્તિઓની પરીક્ષા શી રીતે કરવી ?—મસ્તકની અંદર રહેલાં જૂદાં જૂદાં સ્થાનોમાં કેવી કેવી વૃત્તિઓ રહેલી છે, તેનું દર્શન કરાવી ગયા પછી હવે એ વૃત્તિઓનું પરીક્ષણ કેવી રીતે કરવું અને એ પરીક્ષાનો વ્યવહારમાં કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે દર્શાવવાની જરૂર છે. જે વૃત્તિનું સ્થાન પુષ્ટ હોય તે વૃત્તિની પ્રબળતા અને અપુષ્ટ–બેઠેલું હોય તે વૃત્તિની નિર્બળતા તે મનુષ્યમાં હોય છે અને તેને આધારે એક માણસમાં વત્સલ ભાવ કેવો છે, શૌર્ય કેવું છે, તર્કશક્તિ કેવી છે, ધારણાશકિત કેવી છે, અવલોકનશકિત કેટલી છે, લોભ કેટલો છે, મહત્ત્વાકાંક્ષા કેટલી છે, વગેરે ગુણો સમજી શકાય છે જે માણસની જે વૃત્તિ વધારે બળવાન હોય છે તે વૃત્તિમય મનુષ્યનો સ્વભાવ બને છે એ રીતે માણસના ગુણ–દોષ પારખી શકાય છે અને તે ગુણદોષનો લાભ ચતુર માણસ લઇ શકે છે જેનામા સંગીતશકિતની વિશેષતા તેના મસ્તક ઉપરથી પરખાય તે માણસને રીઝવવાને સંગીત સંબંધી વાર્તા કે ગાયન–વાદન ઉપયોગી થઈ પડે છે. જે માણસમા જે વૃત્તિ કે શકિતની ખામી હોય છે તે જાણીને તેને વશ કરવાનું સહેલું થઈ પડે છે

મસ્તકવિદ્યા એ મનુષ્યની પરીક્ષા કરવામાં જેમ ઉપયોગી છે, તેમ આનંદ ઉપજાવનારું શાસ્ત્ર છે કોઇ પણ માણસનો સ્વલ્પ પરિચય થતાં તેની મુખમુદ્રામાં જડાએલો તેનો સ્વભાવ કેવો છે તે જાણવાનું સ્ફુરણ થઇ આવે છે. સામાન્ય મનુષ્યો જે કાંઇ જાણતાં નથી તે મસ્તકશાસ્ત્રી અદશ્ય

રહીને જાણી શકે છે અને એ રીતે બહુ અભ્યાસ અને પરિચયથી તે મનુષ્યના સ્વભાવ જાણવાની દિવ્ય શક્તિ ધરાવનાર માણસના જેવો બની જાય છે. નાની વયનાં બાળકો અને કિશોર વયના છોકરાઓનાં મસ્તક તપાસવાથી, તેમની કઇ વૃત્તિ ખીલેલી છે તે જાણવાથી, તેને કયા ધંધામાં જોડવાથી તેનું મગજ વધારે સારૂં કામ કરી શકશે તે જાણી શકાય છે, અથવાતો કોઇ અનિષ્ટ વૃત્તિની બહુ ખીલવણી થઇ હોય તો તેને સારા વાતાવરણમાં મૂકીને તેની વૃત્તિનો ફેરબદલો કરવાનો ઉદ્યમ પણ સેવી શકાય છે.

વૃત્તિઓનું મિશ્રણ—પરન્તુ એટલું વિશેષ જાણવાનું રહે છે કે મસ્તકની જૂદી જૂદી વૃત્તિઓ સંયુક્ત રીતે મનુષ્યના સ્વભાવમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. કોઇ મનુષ્યમાં શૌર્યવૃત્તિ સુપુષ્ટ હોય અને તે સાથે સંગીતશક્તિ પણ સુપુષ્ટ હોય તો તે બેઉના સંયુક્ત કાર્યની ગણતરી કરીને મસ્તકશાસ્ત્રી કહી શકે છે કે તે માણસને વીરતાભર્યાં ગીતો ગાવાનું કે સાંભળવાનું બહુ ગમે છે. કોઈ મનુષ્યમાં શરીરશક્તિ બહુ હોય, પણ તેનામાં પ્રેમવૃત્તિની ન્યૂનતા હોય તો તેની બેઉ વૃત્તિના મિશ્રણથી કહી શકાય કે તે માણસ પોતાની સ્ત્રીનું રક્ષણ કરશે નહિ. કોઈ માણસમાં શૌર્ય અને કીર્તિની પ્રબળ ઇચ્છા હોય પણ ધનની અભિલાષા ન્યૂન હોય તો તે માણસ પોતાની કીર્તિની રક્ષા માટે ગમે તેટલાં પરિશ્રમ કે પરાક્રમો કરે છે, પણ તેમ કરવામાં ધનની દરકાર કરતો નથી.

એ જ પ્રમાણે આશા, વિત્તૈષણા, માન, ભક્તિ વગેરે શક્તિઓના અનેક પ્રકારના પરસ્પર સંબંધો અને વ્યવહારો જન્મ પામે છે અને જ્યારે તે બધાના સંયુક્ત સંબંધનો વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે મનુષ્યના આચાર, વિચાર, વર્તન તથા ચારિત્ર્યનું રહસ્ય સમજી શકાય છે અને તે રહસ્યનો લાભદાયક રીતે ઉપયોગ કરી શકાય છે. મનુષ્યની અંદરની મૂળ શક્તિઓ અભ્યાસથી અને પ્રયત્નથી અનેક રીતે કેળવી શકાય છે અને તેમાં વધારોઘટાડો કરી શકાય છે. આ ઉદ્દેશથી મનુષ્ય ઇષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકે તેટલા માટે તેણે મસ્તકવિદ્યાનો અભ્યાસ કરીને પછી આગળ વધવું જોઇએ.

ખંડ ૪ થો

માનસ સંદેશવિદ્યા અથવા મેન્ટલ ટેલિપથી.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

મનનું અપૂર્વ સામર્થ્ય.

મનનું સામર્થ્ય—मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः એટલું બધુ મનનું સામર્થ્ય શ્રી ભગવદ્‌ગીતામાં કહ્યું છે. પૂર્વે આપેલી માનસ વિદ્યા અથવા મેન્ટલ સાયન્સ, અને પર્સનલ મેગ્નેટીઝમ અથવા આકર્ષણવિદ્યાના અભ્યાસીને મનની શક્તિનો ખ્યાલ સારી પેઠે આવ્યો હોવો જ જોઈએ. મનના સામર્થ્યથી યોગશક્તિનો વિકાસ કરીને પૂર્વે મહાન્ ઋષિ-મુનિઓએ અનેક કલ્પનાતીત શાસ્ત્રો નિર્માણ કર્યા છે. 'નર જો કરણી કરે તો નરકા નારાયણ હો જાય' એટલું સામર્થ્ય એક મનમાં રહ્યું છે. સો વર્ષ પૂર્વે જે પાશ્ચાત્ય પંડિતો અને શાસ્ત્રવેત્તા થઈ ગયા તે વિજળી કરતાં સૂક્ષ્મ એવું કોઈ જ તત્ત્વ નથી એમ માનતા હતા. પછી ચાળીસ વર્ષે તેમને એમ લાગવા માંડ્યું કે વિજળી કરતાં, પણ ગુપ્ત તેજ જગતમાં હોવું જોઈએ. માત્ર પચીસ વર્ષ પૂર્વે તો વિદ્વાનોએ એવું સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે કે આકાશમાં જે દ્યૌ (ઈથર) તત્ત્વ છે તે વિજળી કરતાં પણ સૂક્ષ્મ છે અને જે એ તત્ત્વને માને નહિ તે શાસ્ત્રિ જ નથી. ચૈતન્યશક્તિનો એક પરમાણુ ૨૪૦-૨૫૦ મણ વજન ઊંચકી શકે છે. મનનાં કાર્યો દૂરસુધી પહોંચાડવા માટે, મનનો સંદેશો મોકલવા માટે કિંવા દૂર રહેલા માણસમાં વિચારની પ્રેરણા કરવા માટે માનસિક શક્તિ કરતાં બીજી કોઈ વધારે બળવાન શક્તિ આ જગતમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી. પૃથ્વીનો વ્યાસ ૮૦૦૦ માઈલનો છે. એટલું અંતર કાપવા માટે ચૈતન્યને $\frac{1}{20}$ સેકંડ લાગે છે. આ ઉપરથી મન કિંવા ચૈતન્ય કેટલું વેગવાન છે તેની ખાતરી થશે. મનની શક્તિ એવી છે કે તે ચાહે ત્યાં, ચાહે ત્યારે, ચાહે તેટલી ગતિથી અને ચાહે તે કામ સહજ કરી શકે છે.

આવા પ્રકારનું માનસિક સામર્થ્ય હોવા છતાં અને એ સામર્થ્ય પ્રત્યેક મનુષ્યમાં હોવા છતાં મનુષ્ય અજ્ઞાનાંધકારમાં પડીને હમેશાં દુઃખ, દારિદ્રય,

સંકટ, કલેશ ભોગવ્યા કરે તે શું આશ્ચર્યની વાત નથી? અભ્યાસવડે મનની અનુકૂળ સ્થિતિ સહજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, એટલું જ નહિ પણ મનને હમેશાં કેવી સ્થિતિમાં રાખવું તેનું પૂર્ણ જ્ઞાન અભ્યાસવડે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એક વિશિષ્ટ સ્થિતિમાં મન હોય એટલે મનુષ્ય સદૈવ સુખી બની શકે છે, પણ પ્રથમ મનને સિદ્ધ કરવું જોઇએ અને તે કેમ કરવું તેનું સૂચન આ ખંડમાં કરવામાં આવશે.

મનના વિચારના પ્રકાર—મનમાં જે કાંઇ વિચારો ઉદ્દ્ભવે છે તેમાંના કેટલાક મારક છે, કેટલાક સૌખ્યપ્રદ છે, કેટલાક આયુષ્યવર્ધક છે અને કેટલાક દુઃખદાયક છે. ચિંતા, ભીતિ, સંશય, ક્રોધ અને કામ એવા વિચાર મારક નીવડે છે અને શ્રદ્ધા, સત્ય, આનંદ તથા ઉલ્લાસ એ આયુષ્યવર્ધક તથા સૌખ્યપ્રદ વિચારો છે. ચિંતાથી કિંવા ભીતિથી એક જ રાતમાં માથાના વાળ કાળાના ધોળા થયાનાં ઉદાહરણો મળે છે, તે જ પ્રમાણે મનુષ્ય મરણ પણ પામે છે. સંશયથી નાશ થાય છે, ક્રોધથી આયુષ્યની હાનિ થાય છે, ક્રોધી માણસનું લોહી ઝેરી બને છે અને આનંદી પ્રાણીનું લોહી સત્વશીલ હોય છે. ક્રોધથી અનેક જાતના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે એ સિદ્ધ થએલું છે. મનની શક્તિ વધારવા ઇચ્છનારે ક્રોધ, ચિંતા, ભય આદિ વિકારો પૂર્ણ રીતે જીતવા જોઇએ. શ્રદ્ધા એ મનની એક મોટી શક્તિ છે. યોગમાં અને મંત્રવિદ્યામાં શ્રદ્ધાને પ્રથમ નમન કરવામાં આવે છે. ખરી શ્રદ્ધાથી કરેલું કાર્ય સિદ્ધિપ્રદ નીવડે છે. 'પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક હું આ કાર્ય કરીશ' એવા સંકલ્પમાં શ્રદ્ધા જોઇએ પણ ગર્વ કે અહંકાર ન જોઇએ.

વિચારશક્તિ અને તેનુ તત્ત્વજ્ઞાન—ભવિષ્યકાળ અને તેમાંની સર્વ ગુપ્ત વાતો એ મનુષ્યની બુદ્ધિની મર્યાદા બહાર નથી જ કારણકે તેનુ બીજ મનમાં પહેલેથી જ વવાએલું હોય છે એવું વિચારશક્તિના સિદ્ધ થએલા બળ પરથી માલમ પડે છે. ઇશ્વરની જે એક અદ્ભુત શક્તિ આ આખા વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલી છે અને જે મનુષ્યના દેહરૂપી જગતમાં સંચરી રહી છે તે ઇચ્છાશક્તિ (Will power) કહેવાય છે. એ શક્તિનો ઉપયોગ વિચારદ્વારા આકર્ષણવડે કરી શકાય છે. એક વીર પુરુષ રણક્ષેત્રમાં પોતાનાં હથિયારો જેમ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વાપરે છે તે જ પ્રમાણે મનુષ્યનો જીવ પોતાના દેહ અને મગજને તેના ઉપયોગને સારૂ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વાપરે છે. જેવી વિચારશક્તિની દૃઢતા-એકીકરણ (Concentration) હોય છે, તેવો જ વધુ-ઓછો પ્રભાવ તે મનુષ્યના

ભાગ્ય ઉપર પડે છે. મનુષ્ય પોતાના દૃઢ વિચારથી જ હમેશાં વિજયી થાય છે. સંદેહયુક્ત વિચારોથી તે જ્યાં ત્યાં ઠેશા ખાય છે. 'મારા હાથથી શું થાય? જે પ્રભુ કરે તે ખરૂં!' એમ કહીને જે હતાશ થાય છે તેનું ભાગ્ય તેને કદાપિ વિજય અપાવતું નથી. મન દૃઢ હોય તો કામમાં ફતેહ મળે જ મળે, તેથી ઉલટું ચિંતાથી માણસ કંગાલ, ઘેલો, રોગી બને છે, તેના હાથે અનેક પાપ થાય છે અને તેના સર્વસ્વનો નાશ થાય છે. ચિંતા એ સર્વ દુઃખનું મૂળ છે. ચિંતા જેવો બીજો કોઈ રોગ નથી. ચિંતા એ મનુષ્યને ધીરે ધીરે હાર કરે છે. ચિંતાયુક્ત મન પ્રયત્ન છતાં સામર્થ્ય ધારણ કરી શકતું નથી.

વિચારની આકર્ષણશક્તિ—મનની દૃઢતાથી મનુષ્ય નિજ વિચારોના એકીકરણને એટલું દૃઢ કરી શકે છે કે તે અનેક રજકણના બનેલા કઠણ પત્થરના જેવું બને છે અને પછી એવા એકીકૃત વિચારનું આકર્ષણ પણ ઘણું થાય છે. એવી દૃઢ વિચારશક્તિ એક વિજળીના યંત્રના જેવી બની જાય છે અને વિજળીના જેમ દીવા થઈ શકે અને તેથી પંખા પણ ચલાવી શકાય એ રીતે વિચારશક્તિ અનેક પ્રકારનાં કાર્યો કરવાને શક્તિમાન બને છે. ધાતુના પાત્રનો અવાજ એક સેકંડમાં ૪૦ હજાર માઇલથી ૪ જલધિ માઈલ જેટલો દોડે છે, તે જ પ્રમાણે ૭ જલધિ કરતાં પણ વધારે માઇલસુધી એક સેકંડમાં મનુષ્યની શક્તિનો પ્રવાહ દોડે છે. ધાતુના પાત્રમાંથી નીકળેલા અવાજને બંધ કરી શકાય છે, પણ વિચારશક્તિના વેગને થોભાવી શકાતો નથી. અંધકારમાં વિચારશક્તિનો વેગ ઘણો હોય છે અને તેમાં આકર્ષણ પણ ઘણું જોરદાર હોય છે. વિચારશક્તિ જેટલી દૃઢ અને એકાગ્ર (Concentrative) હોય છે, તેટલું વધારે ફળ માલૂમ પડી આવે છે. દૃઢ એકાગ્રતાથી કદિ દુષ્ટ કર્મ કરવાની ઈચ્છા કરવી નહિ.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

કિંવા ચૈતન્ય ઈચ્છાશક્તિ અને તેનું બળ.

છે કે તે ચાહે **કેવી રીતે** કરવો?—મનુષ્ય જે શ્વાસનળીદ્વારા રેફ-
કામ સહજ કરી શ્વાસની ક્રિયા કરે છે, તેનું પરિણામ ધાતુરંધ્રદ્વારા
આવા પ્રકારનીક શ્વાસની સાથે મનમાં જૂદા જૂદા ત્રણ નવા
મનુષ્યમાં હોવા છતા

વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રમાણે દર મિનિટે ૪૮ થી ૫૪ નવા વિચારો મનુષ્યના વિચારમંડળમાંથી બહાર પડે છે એ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યનું મન ગમે તે કામ કરવાને યોગ્ય છે અને આસપાસના હજારો વિષયોને એક જ સમયે પોતામાં સંગ્રહિત કરવાને તેમજ બહાર કાઢવાને યોગ્ય છે આ બાબત સાથે મનુષ્યના ફેફસાંનો વિશેષ સંબંધ રહેલો છે તેટલા માટે ફેફસાંને પોતાના કબજામાં રાખવાં એ અતિ આવશ્યક છે ફેફસાંને કબજામાં રાખવા એટલે તેની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાને પોતાના તાબામાં રાખવાનું કામ આ માટે પ્રાણાયામ શીખવાની જરૂર છે પ્રાણાયામથી એક જ વિચાર દૃઢ કરી શકાય છે અને પ્રાણાયામ શરૂ કર્યા પૂર્વે જે એક વિચાર મનમાં ધારણ કર્યો હોય છે તે સિવાય બીજો કોઇ વિચાર પ્રાણાયામ દરમ્યાન મનમાં આવતો જ નથી એવો પ્રાણાયામનો પ્રભાવ છે તે વિચારને 'શાન્તિ' કહેવામાં આવે છે તે વિચાર પ્રાણાયામના યોગે કરીને શાન્તતામાં દૃઢ થતો જાય છે અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે ફળપ્રાપ્તિ થાય છે

પ્રાણાયામ કરવાની રીત–કમલાસન પર અક્કડ બેસીને ડાબો હાથ હૃદય પર રાખવો અને દૃષ્ટિ નાસાગ્રે રાખીને જમણા હાથના અંગુઠાથી જમણું નસકોરૂં દાબીને ડાબા નસકોરાથી, મનમાં ગાયત્રી મંત્ર ભણતા–ભણતા આખી ગાયત્રી ભણી રહેવાય ત્યાંસુધી ધીરે ધીરે ઉંચે શ્વાસ ખેંચવો ગાયત્રી મંત્ર ભણાઇ રહે એટલે અંગુઠાથી દાબેલા જમણા નસકોરા ઉપરાંત પાસેની આંગળીવડે ડાબું નસકોરૂં પણ દાબી રાખવું. આ ક્રિયાને 'પૂરક' કહેવામાં આવે છે પછી એક ગાયત્રી મંત્રનો જાપ થાય ત્યાંસુધી તેવી જ સ્થિતિમાં બેસવું આ પ્રમાણે શ્વાસને રૂંધી રાખવાની ક્રિયાને 'કુંભક' કહેવામાં આવે છે પછી જમણા નસકોરા પરનો અંગુઠો ધીમેથી ઉપાડી લેવો અને ધીમે ધીમે મનમાં જ ગાયત્રી ભણતા શ્વાસ છોડવો આ ક્રિયાને 'રેચક' કહે છે કુંભકમાં જેટલો વખત શ્વાસ રૂંધી શકાય તેટલી વિચારશક્તિની દૃઢતા થતી જાય છે, મન નિષ્કંપ થતું જાય છે અને આત્મસામર્થ્ય વધીને આયુષ્ય પણ વધવા લાગે છે આ પ્રાણાયામને સમયે પ્રારંભથી જે સારો-માઠો વિચાર હૃદયસ્થ કર્યો હોય તે જ વિચારનું ફળ મળે છે આ ક્રિયામાં કોઈ પણ જાતનું દુષ્ટાન્ન વર્જ્ય છે દુષ્ટાન્ન એટલે જે સાત્વિક અન્ન ન હોય તે, અર્થાત્ ટાઢું અન્ન, મદ્ય-માંસ ગાંજો, અફીણ, ચરસ, તમાકુ વગેરે પદાર્થો દુષ્ટાન્ન કહેવાય છે આ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરનારે દૂધ, ફળ,

ધાન્ય, શાક વગેરે સાત્વિક પદાર્થો ખાવા જોઇએ. તામસી વૃત્તિ અને ચિંતાનો ત્યાગ કર્યા વિના આ વિદ્યામાં પ્રગતિ થઇ શકતી નથી.

વિચારશક્તિનું બળ—જે કોઈ મનુષ્ય સ્વભાવની મધુરતા, શાશ્વતતા અને બીજા અનેક સદ્દગુણનો માનસ વિદ્યાની દૃષ્ટિએ અભ્યાસ કરે છે તેને ઉત્તમ પ્રતિનું મંડળ પ્રાપ્ત થાય છે અને જે દુર્ગુણી વિચરોનું દઢીકરણ કરે છે, તેને દુર્ગુણી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. તારદ્વારા જે પ્રમાણે આપણને જોઇએ તે દૂરની વસ્તુની માંગણીનો સંદેશો મોકલી શકાય છે, તે જ પ્રમાણે આપણે આપણી વિચારશક્તિના બળદ્વારા આપણને જોઇએ તે દૂરની વસ્તુ આપણી તરફ મોકલી દેવાને દૂરના મનુષ્યના મનમાં પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ. એ જ વિચારશક્તિનું આકર્ષણરૂપ બળ લેખાય છે. વિચારશક્તિમાં લોહચુંબક જેવી અદ્દ્ભુત શક્તિ રહેલી છે. ઇષ્ટપ્રાપ્તિના બે શત્રુ છે એક નિર્બળ વિચાર અને બીજી ચિંતા. 'મારાથી એ કેમ થશે? હું તે હાથમાં લઉં તો થશે કે નહિ?' એવા નિર્બળ વિચાર ઇષ્ટપ્રાપ્તિ ને આપણી વચ્ચેના અંતરને વધારે છે. પરન્તુ 'હુ અમુક કામ કરીશ જ કરીશ' એવી હિંમતમાંથી જે મનોબળ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઇષ્ટિપ્રાપ્તિને આપણી નજીક લાવે છે અને જ્યારે તે ઇષ્ટપ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે આપણને લોકો 'ભાગ્યશાળી' કહે છે અને પેલા રોતલ વિચારવાળાને 'દુર્ભાગી' કહે છે! માટે કોઇ પણ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે જાગ્રત થાઓ, વિચારશકિતને ચેતાવો, આળસને લાત મારીને હાંકી કાઢો, રોતલ વિચારો મૂકી દો અને પ્રયત્ન કરો એટલે તમારા દૃઢ વિચારોના બળવડે જ પ્રેરાઇને દૂર રહેલી વસ્તુ પણ તમારી સામે હાથ જોડીને ઊભી રહેશે. ચિંતારૂપી રોગ મનુષ્યના મનને નિર્બળ કરે છે અને નિર્બળ મનના વિચારો એટલા નિર્બળ હોય છે કે તેનું આકર્ષણ થતું નથી. સામાન્ય રીતે ખોટા કામો કરનાર માણસને જ હમેશાં ચિંતા થાય છે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

ઇષ્ટપ્રાપ્તિ અને ઇચ્છાશક્તિ.

ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ—મનુષ્યની ઈચ્છા એ અતર્ક્ય શક્તિની એક પરાકાષ્ટા છે. ઈચ્છાશકિત એટલી બળવાન છે કે સામાન્ય મનુષ્ય તો તેને દાબી રાખી શકતો પણ નથી. એક વાત તમારા મનમાં આવી, તે અન્યને

કહેવાને તમે કેટલીક વાર બહુ અધીરા બનો છો તેનું કારણ તમારી ઇચ્છામાં રહેલી શકિત જ છે. આ જ ઇચ્છાશકિતરૂપી યંત્રને જો બીજી દિશાએ લગાડવામાં આવે તો તે દિશાએ પણ તે પોતાની શકિતવડે કાર્ય કર્યા વિના કેમ રહે ? વિચાર દૃઢ કરીને તેને સરળ માર્ગે વલણ આપવાથી ઇષ્ટ હેતુ પાર પડે છે. અનેક વાર એક જ વાત સંબંધે બોલતાં તે જ વાત અંતઃકરણમાં તેનું રૂપ ધારણ કરે છે. પ્રસિદ્ધ સેંડો નામનો મલ્લ પહેલાં બહુ દુબળો હતો પરન્તુ સુદૃઢ થવાની એક જ પ્રબળ ઇચ્છા મનમાં ધારણ કરીને તે ઇચ્છાને વારંવાર સરળ માર્ગે દોરવાથી તે જગપ્રસિદ્ધ મલ્લ થયો. તેના શરીરમાં અદ્દભુત સામર્થ્ય આવવાને તેની દૃઢ ઇચ્છા જ કારણીભૂત થઇ અને તેની ઇષ્ટ વસ્તુ છેવટે તેને પ્રાપ્ત થઈ.

માંગો એટલે મળશે—માંગો એટલે મળશે જ. માંગવાની રીતો જોકે જૂદી જૂદી હોય છે તોપણુ તેનું કામ સર્વથા માનસિક દૃઢ વિચાર ઉપર જ અવલંબી રહે છે. મન દૃઢ કરવાને શ્વાસક્રિયા મૂળાધાર છે, તેટલા માટે મન દૃઢ કરવાને પ્રાણાયામથી શરૂઆત કરવી. તમારી ઇચ્છા અને ભાવના પવિત્ર થતાં તમે માંગશો તે વસ્તુ તમારી પાસે આવ્યા વિના રહેશે નહિ. અદૃશ્ય એવી સામાજિક કિંવા સમાજવ્યતિરિક્ત વસ્તુ ઉપર આપણા મનઃસામર્થ્યનો પ્રભાવ પાડવાની આપણામાં શકિત રહેલી છે અને તે જ શકિતના બળથી આપણે માંગેલી વસ્તુ મેળવી શકીએ છીએ. તમે રાત્રે સૂતી વેળાએ એવો દૃઢ વિચાર કરો કે પરોઢમાં ત્રણ કે ચાર વાગતાં ઊઠીને અમુક કામ કરવાનું છે. એ જ વિચારને મનમાં દૃઢ રીતે ધારણ કરીને સૂઈ જાઓ, બીજો કશો વિચાર ન કરો, એટલે પછી તમે જુઓ મજાહ! બરાબર ત્રણ કે ચાર વાગતાં જ તમે ઊંઘમાંથી તમારી મેળે જાગી જશો! તમારી દૃઢ ઇચ્છાશક્તિએ જ તમને તે વખતે જગાડયા એમ નક્કી માનજો. ચાકરની પેઠે ઇચ્છાશકિત મનુષ્યની સેવામાં હમેશાં હાજર રહે છે. ધન, કીર્તિ, સંતતિ જે કાંઇ જોઇએ તે ઇચ્છા શક્તિથી મળે છે; પણ તે ક્યારે? દૃઢ શ્રદ્ધાયુક્ત ઇચ્છા બને ત્યારે જ.

કાર્યસાધક વિચારશક્તિ—મનુષ્યનો વિચાર કદિ બેફામ, તો કદિ ઉચ્છૃંખલ, કદિ વિચારવંત તો કદિ અવિચારી, કદિ શાન્ત તો કદિ ઉદ્દામ, કદિ દુઃખી તો કદિ સુખી, કદિ હિંસક તો કદિ પાલક, કદિ પોષક તો કદિ હારક, કદિ તોષક તો કદિ રોષક, એવો નાનાવિધ હોય છે અને તેની ગતિ પણ વેગવાન હોય છે. તેને તે વેગમાં કાર્યસાધક વિચારશકિત કહેવામાં આવે છે. આ શકિત આસપાસ જેઓ હોય તેઓની

ઉપર પણ સ્પર્શજન્ય રોગની પેઠે પોતાનો પ્રભાવ પાડીને તેની પણ પોતાની પેઠે તદ્રૂપ સ્થિતિ કરી નાંખે છે. કોઇ કાર્યમાં વિજય પ્રાપ્ત કરી લેવાની દૃઢ ઇચ્છા ધરાવનાર મનુષ્ય આસપાસના પ્રાણી તરફથી સાહજિક જ ઉત્તેજિત થાય છે અને તેમાં તેને યશઃપ્રાપ્તિ થાય છે. તે પોતાને જે જોઇએ તે ચીજ સ્વેચ્છાથી આકર્ષી લે છે. શોધક, વિદ્યાર્થી, લેખક અને શાસ્ત્રજ્ઞ એમને જો માનસિક શક્તિ ઉપર દાબ રાખવાની કલા ઉપલબ્ધ હોય તો તેથી તેમને પુષ્કળ ફાયદો થવા પામે. જે મનુષ્ય પોતાની અદ્ભુત વિચારશક્તિદ્વારા સૂચનાની રીતિ પ્રમાણે પોતાની યુક્તિઓ, યોજનાઓ, પોતાની સામેના કિંવા પોતાથી દૂર રહેલા માણસને ભાષણ ન કરતાં સમજાવીને, પોતાના મનની સાથે તેના મનનું ઐક્ય કરી શકે તથા તેને પોતાના મદદગાર બનાવી તેની મદદથી કાર્યસિદ્ધિ કરી શકે, તે માણસ સંપૂર્ણ વિચારશક્તિવાળો કહેવાય અને તેની વિદ્યા તે જ 'માનસ સંદેશવિદ્યા' અથવા 'મેંટલ ટેલિપથી.'

વિચારનાં આંદોલન અને તેની ક્રિયા—મનુષ્ય પોતાના વિચારનાં આંદોલનો બીજા મનુષ્ય ઉપર ફેંકીને તે મનુષ્યના મનમાં પ્રેરણા કરે છે, પછી ભલે બેઉ મનુષ્યો ગમે તેટલા અંતર પર બેઠા હોય. આ પ્રેરણાવડે તેઓ જે કાર્યો સ્વેચ્છાપૂર્વક કરી લે છે તે કાર્યો અદ્ભુત સામર્થ્યના યોગે જ બની શકે છે. આ કાર્ય મોહિની વિદ્યા અથવા મેસ્મેરિઝમનો ભાગ છે. તેમાં માત્ર આત્મવિશ્વાસ અને ખાસ કરીને આત્મ સંયમની જરૂર પડે છે. પોતે જે કાંઈ પ્રયોગો કરે છે તેમાં સિદ્ધિ મળશે કે નહિ એવી જાતનો આત્મવિશ્વાસઘાતક સંશય જો મનમાં ઉદ્ભૂત થયો તો તે કામમાં જય નહિ મળે એમ નક્કી માનવું તમારે જો ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી હોય તો પહેલાં બહુ જ સાવધાનપણું રાખીને તમારો વિચાર દૃઢ કરશો તો જ જે વસ્તુ તમને જોઈતી હશે તે પ્રાપ્ત થઈ શકશે. હિંમત નહિ હોય તો હિંમત મળશે, પૈસા નહિ હોય તો પૈસા મળશે, સ્ત્રીસુખ નહિ હોય તો સ્ત્રીસુખ મળશે. મનુષ્યમાં જે કુદરતી આકર્ષણશક્તિ છે તેના જોરથી વિચારના પ્રવાહની દિશા ન બદલવા દેવાની ખબરદારી માત્ર રાખવી. દૃઢ વિચાર કદિ નિષ્ફળ થતા નથી અને જેમના વિચાર નિષ્ફળ થાય છે તેનાં કારણ તેઓ પોતે જ છે. જેઓ વ્યર્થ શંકા-કુશંકા નહિ કરતાં અને મનને સ્થિર રાખી દૃઢ વિચારનાં આંદોલનો ફેંકતાં એવું ઇચ્છે કે અમુક વસ્તુ મને પ્રાપ્ત થવી જ જોઇએ, તેઓ કદિ પોતાની ધારણામા નિષ્ફળ જતા નથી.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

વિચારશક્તિ અને મંત્રશક્તિ

મનનાં બે સ્વરૂપ—મનુષ્યનું મન બે પ્રકારનું છે, એક શંકાકુલ (Objective Mind) અને બીજું નિઃશંક (Subjective Mind). સાધારણ રીતે મનુષ્ય આખો દિવસ કોઇ ને કોઈ વ્યાપારમાં ગુંથાએલો જ રહે છે. તે વખતે આસપાસની દરેક વસ્તુ સંબંધે વિચાર કરે છે, પણ તેના તે વિચારો અસ્થિર હોય છે. તે વખતે તે શંકાકુલ મનવાળો હોય છે; પણ તે વિચારમા ને વિચારમાં તેના મનમાં જે વસ્તુસંબંધે વિશેષ વિચાર થવા લાગે છે તે વસ્તુની તેના મન ઉપર છાપ બેસે છે. તે જ છાપ તે જો પોતાના મન ઉપર દઢ ઠસાવે તો તેને અવશ્ય કાર્યસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ જ આત્મિક શક્તિ છે. મનુષ્યનો સ્વભાવ તે મનુષ્યનું ગુપ્ત-નિઃશંક મન (Subjective Mind) જ છે. આ જ મન કોઈના જોવામાં આવ્યા વિના આખા વિશ્વમાં રમણ કરે છે. તે જે ધારે છે તે કરી શકે છે, એટલું તે અજ્ઞાડચ છે.

વિચારની બે દિશાઓ—મનુષ્ય જે વિચાર પ્રકટ કરે છે તેને બે દિશાઓ હોય છે. મનુષ્યની સંશયાત્મક વિચારપ્રવૃત્તિ (Negative Thought) અને નિઃશંકાત્મક વિચારપ્રવૃત્તિ (Positive Thought), એવી બે પ્રકારની ભિન્ન ભિન્ન દિશાની વિચારની પ્રવૃત્તિઓ છે, તેમાંની નિઃસંશયાત્મક વિચારપ્રવૃત્તિથી મનુષ્ય સુખી થાય છે અને સંશયાત્મક વિચારપ્રવૃત્તિથી તે દુઃખી થાય છે. નિઃસંશય વિચારપ્રવૃત્તિ સંશયી વિચારપ્રવૃત્તિ કરતાં પોતાનો પ્રભાવ વધારે પાડે છે. દઢ વિચારશક્તિ અથવા અદઢ વિચારશક્તિ એ મનુષ્ય પ્રાણીમા જન્મથી જ હોઈ શકે છે; પરંતુ જ્ઞાનવડે તેમાં ફેરફાર કરી શકાય છે. દઢ વિચારનો માણસ પોતાના બુદ્ધિચાતુર્યથી, સભ્ય વર્તનથી, દઢ વિચારશક્તિથી, ભાષણચાતુર્યથી વગેરે અનેક પ્રકારની આકર્ષણશક્તિથી વિજયપ્રાપ્તિ કરી શકે છે, પરન્તુ સંશયી માણસની સ્થિતિ તેથી ઊલટી જ હોય છે. દેહાકર્ષણ (Law of attraction) ના નિયમ મુજબ દઢના આકર્ષણથી અદઢ દઢ બને છે અને અદઢના આકર્ષણથી દઢ અદઢ બને છે. નાની વસ્તુ પર મોટી વસ્તુનો પ્રભાવ વધારે પડે છે એ તો સ્વાભાવિક નિયમ છે.

વિચારલહરિ અને મંત્રશાસ્ત્રનો સંબંધ—જગતના પ્રત્યેક પદાર્થમાં વિચારલહરિનું બીજ ભરેલું છે. પ્રત્યેક વસ્તુમાં ધ્વનિ, શક્તી,

ગરમી, સંતાપ, વગેરે બધી બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. મનુષ્ય કિંવા અન્ય કોઈ પ્રાણી જે શબ્દ કરે છે તેનો અર્થ વીણાના શબ્દ સરખો જ હોય છે. વીણાના તાર પર આંગળીનો આઘાત થતાં તે અઘાત હવા ઉપર ઊછળીને તેની જે ઝંકારલહરિ આપણી કર્ણેંદ્રિયમાં પ્રવેશ કરે છે, તે જ પ્રમાણે મનુષ્યના મુખમાંથી જે ધ્વનિ નીકળે છે તે વાયુની સાથે મળીને કાનમાં પ્રવેશ કરે છે. તળાવના પાણીમાં એક પથરો ફેંકતાં પાણીની સપાટી ઉપર જેમ વર્તુળાકાર મોજાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમ શબ્દ થતાંની સાથે વાયુમાં શબ્દલહરિ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ જ નિયમે પ્રત્યેક વિચાર ઉત્પન્ન થતાંની સાથે તે વિચારક મનુષ્યની આસપાસ વર્તુળાકારે વિચારલહરિ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. વિચારલહરિ ઉત્પન્ન થવાનું સ્થાન મન છે અને તે લહરિની ગતિ વાયુ કરતાં પણ વધારે વેગવતી છે. વિચારલહરિની અસર મનુષ્ય ઉપર વિલક્ષણ પ્રભાવ પાડે છે. મંત્રપ્રયોજકો પોતાના મનોગત માંત્રિક વિચારની જાળ માણસ ઉપર નાંખીને તેને પોતાની મંત્રજાળમાં અનેક પ્રકારે ગૂંચવે છે, તેમાં પણ વિચારલહરિનું તથા શબ્દલહરિનું જ રહસ્ય રહેલું છે. દૃઢ વૃત્તિની શબ્દરૂપ વિચારલહરિમાં એ અદ્‌ભુત સામર્થ્ય રહેલું છે. માંત્રિકો જે કાંઇ વ્રતો કરે છે અને નિયમો પાળે છે તેનો અંતર્ભાવ શુચિભૂતપણામાં થએલો હોય છે. કોઈ પણ વિચારલહરિનું કાર્ય કરતાં પહેલાં મૌન ધારણ કરીને એકાગ્ર મન કરવું જોઇએ. આસપાસની જગ્યા સ્વચ્છ, એકાંત અને ચિત્તને પ્રસન્ન કરનારી જોઇએ. મંત્રના સ્વરો વાદ્યના ઝંકાર જેવા, અનુસ્વારોથી યુક્ત અને શબ્દલહરિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિવાળા યોજાયા હોય છે તે પણ આ રહસ્યને સમજાવે છે. આ સર્વનું આદિ કારણ મનની દૃઢતા અને નાદબ્રહ્મનું પૂર્ણ આકલન જ છે એ રીતે નાદબ્રહ્મમાં કરેલો દૃઢ વિચાર અને તેનું વિક્ષેપણ એ ઇષ્ટ વસ્તુની તાત્કાલિક સિદ્ધિમાં મદદગાર બને છે. મંત્રશાસ્ત્રમાં થોડામાં પુષ્કળ અક્ષરબીજોની યોજના કરી હોય છે તે મહાન્ સિદ્ધોએ સિદ્ધ કરીને રાખી હોય છે, પરન્તુ તે ઉપર જેમને આસ્થા કે વિશ્વાસ હોતો નથી તેમને વસ્તુપ્રાપ્તિ થતી નથી. યોગીઓએ આપણા માટે મેળવી રાખેલી વસ્તુઓ આપણે યોગ્ય રીતે પ્રાપ્ત કરીને આસ્થાપૂર્વક તેનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ અને તેમ કરવાથી જ વિજયી થવાય છે. મનોદ્‌ભૂત વિશ્વાસ (Emotional Belief) અને બુદ્ધ્યુદ્‌ભૂત વિશ્વાસ (Intellectual Belief) એવા જે આસ્થા અથવા શ્રદ્ધા અથવા વિશ્વાસના બે પ્રકાર છે, તેમાં જ મનુષ્યના વિચારસર્વ-

સ્વનો અંતર્ભાવ થએલો હોય છે અને તેનો પાયો સર્વથા મનની શંકાકુલ (Objective) અને નિઃશંક (Subjective) સ્થિતિ ઉપર જ રહેલો છે. મનુષ્યનું મન હમેશાં અનેક તર્કવિતર્કમાં ગુંચાયું હોય છે તેથી એકાદ નજીવી બાબત પણ તેના મનમાં નિશ્ચયરૂપે બિંબિત થઈ શકતી નથી તેનું કારણ તેના મનનું કમજોરપણું છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

ઇચ્છાની ગુપ્તતામાં રહેલું બળ.

મનુષ્યસ્વભાવની નિર્બળતા—*ઇચ્છાશક્તિનાં કાર્યો સિદ્ધ કેવી રીતે કરવાં અને ઇચ્છાશક્તિમાં રહેલો ભેદ શો છે?* જે માણસને પોતામાં રહેલી આકર્ષણશક્તિની માહિતી હોતી નથી તે માણસ અજ્ઞાનને કારણે પોતાની આકર્ષણશક્તિનો હ્રાસ જ કરે છે. જે માણસ તે શક્તિને પિછાણે છે તે પોતાની મનની વિકટ વાર્તાને પણ કેવળ સરળ બનાવી શકે છે કારણકે તેના મગજનાં કિરણોની અને તેની એકતાનતા થએલી હોય છે. તે માણસ પોતાના કટ્ટા શત્રુને પણ પક્કો દોસ્ત બનાવી શકે છે. સત્યાસત્યનો વિચાર કર્યા વિના જાણે કે પોતે મોટા વિદ્વાન્ હોય તેમ કેટલાક માણસો ભ્રમવિવશતાથી કોઈ પણ બાબતમાં એકદમ પોતાનો મત આપી દે છે, પણ તે કાર્ય ટૂંકી દૃષ્ટિનું છે. મનુષ્યસ્વભાવની એ નિર્બળતા અનેક ઇષ્ટ કાર્યો સિદ્ધ કરવામાં હરકતરૂપ બને છે; માટે એ નિર્બળતાનો ત્યાગ કરીને દીર્ઘ વિચારપૂર્વક જ કોઈ પણ મત વ્યક્ત કરવો. એથી મનુષ્યની આકર્ષણશક્તિ વધે છે અને ઇચ્છા ઉપર અંકુશ રાખવાની શક્તિ કેળવાય છે.

માનસિક આકર્ષણના નિયમો—આકર્ષણના નિયમો જોકે અનેક પ્રકારના છે, તોપણ પ્રત્યેક મનુષ્યનું મન અને તેની ઇચ્છાશક્તિ પોતપોતાના ગુણોને જુદે જુદે પ્રકારે પ્રકટ કરે છે: તેટલા માટે દરેક મનુષ્યે પોતાના સ્વભાવને ઉપયોગી થઈ પડે તે નિયમો જ ઉત્તમ રીતે પાળવા. અનેક નિયમોમાં નીચે જણાવેલા સાત નિયમો મુખ્ય છેઃ (૧) એકાન્ત (Privacy), (૨) ગુપ્તતા (Secrecy), (૩) ગૂઢતા (Mystery), (૪) માનસિક શાન્તતા (Moderation), (૫) એકાગ્રતા (Concentration), (૬) સૂચકતા (Suggestiveness), (૭) એકાગ્ર દૃષ્ટિ (Fixed Gaze). આ સાત વસ્તુઓનો અભ્યાસ પૂરો થાય તો જ

આગળ જતાં માનસિક શક્તિ વિચારશક્તિદ્વારા જે કાર્યો ઇચ્છે તે કરાવી લઇ શકે, નહિ તો બધો શ્રમ વ્યર્થ જાય.

એકાન્ત અને તેમાં રહેલી ગુપ્તતા—મનુષ્યમાં માર્મિકતાનો ગુણ અવશ્ય હોવો જોઇએ. અધીરાઇ, ઉતાવળાપણું, ક્રોધ વગેરે દુર્ગુણો છોડીને પ્રત્યેક બાબતનો સારી પેઠે વિચાર કરવો. અતિ સાવધાનતાથી મિત ભાષણ કરવું. બીજાનો ભેદ કિંવા તેના હૃદયનો મર્મ કળી લેવો અને પોતાનું આંતર મન કોઇના જાણવામાં આવવા દેવું નહિ. આપણે ભવિષ્યમાં શું કરીશું તે ગુપ્ત રાખવું અને પ્રત્યેક ઇચ્છાને અંતઃકરણમાં ગુપ્ત રાખવી. ગર્વ, હઠ, વગેરે મનોવિકારોથી અલિપ્ત રહીને હલકા મનના મનુષ્યની પેઠે અધીરાઇથી મનોગત વિકારો કદિ પ્રકટ કરવા નહિ. વિચાર હમેશાં દૃઢમૂળ રાખવા; તેથી તમે પ્રત્યક્ષ લોહચુંબકના જેટલી આકર્ષણશક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકશો. તેથી હલકા મનના, ઉતાવળા, ઓછી સમજના વગેરે લોકો તમારી ઇચ્છાશક્તિથી આકર્ષિત થઇને તમારા ગુલામો બનશે. જે માણસ બ્હીકણ, ઉતાવળો, હલકા મનનો અને શંકાખોર હોય છે તે તમારી સમક્ષ લોહ જેવો બનીને તમારી ચુંબકશક્તિ તરફ આકર્ષાશે. ધારો કે એક બ્હીકણ, દુર્બળ અને ગભરાએલા મનના માણસે ઉતાવળે આવીને તમને ખૂનના જેવી કાંઈ ભયંકર વાત કહી અને તમે તે અતિશાન્ત ચિત્તથી સાંભળી લઇને તેને મહત્ત્વ ન દેતાં બેફીકરપણે માત્ર સ્મિત કર્યું; તેથી પેલી હકીકત કહેનારો માણસ આશ્ચર્યચકિત થઇને તમારા તેજમાં અંજાવા લાગશે અને ખિન્ન તથા શાંતચિત્ત બનીને તમારી તરફ આકર્ષાશે, કારણકે તમારી શાન્ત વૃત્તિનો કાબૂ તેની ઉપર બરાબર બેઠો હોય છે. તે તમને તમારા વર્તનને માટે તમને પ્રશ્નો પૂછવા લાગી જશે, તોપણ તમારે તમારી વૃત્તિ જરાએ કળાવા દેવી નહિ. જેમ જેમ તમે તમારી વૃત્તિને દૃઢ રાખશો તેમ તેમ તે પૃચ્છકનું મન તમારી વૃત્તિ તરફ વધારે ને વધારે આકર્ષિત થતું જશે.

ગુપ્તતામાં રહેલી શક્તિ—દરેક મનુષ્યે પોતાનો મનોગત ભાવ કોઇ પણ રીતે ગુપ્ત રાખવો જોઇએ. પોતાની નિર્જીવ વાત પણ કોઇએ કોઈની પાસે ખુલ્લી કરવી જોઇએ નહિ. એ પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી જે માણસ તમારી પાસે આવશે તે તમારી વૃત્તિના તેજમાં આકર્ષાશે, તમારી પાસે નવી નવી વાતો પોતાની મેળે કહેવા મંડી જશે અને તમારી પાસેથી પ્રત્યુત્તર મેળવવા માટે અધીર બની જશે. મૌનવ્રતનો એવો જ પ્રભાવ છે. આપણી પાસે આવીને ખબર આપનારને અને પ્રશ્નોના

ઉત્તરો માગનારને આપણે થોડા જ શબ્દોમા, મોટા ગાંભીર્યથી ત્રુટક અને ભેદક પ્રશ્નો પૂછવા એવું વર્તન રાખવાથી તમારી ઇચ્છાશક્તિનો કાબૂ વધતો જશે અને પ્રત્યેક વાતમા ઇષ્ટસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી જશે તમે મૌનવ્રત ધારણ કરીને જેટલું ગૌપ્ય તમારા મનમા સાચવી શકશો તેટલી વિચારશક્તિની તમારી પ્રબળતા વધતી જઇને તમારા શબ્દપ્રામલ્યથી અથવા નેત્રપ્રભાવથી તમે આખા જગત્ ઉપર હકુમત ચલાવી શકશો જેટલા પ્રમાણમા તમારા અંગમા ઇચ્છાશક્તિનુ બળ તમે સંગ્રહી રાખ્યુ હશે તેટલા પ્રમાણમા જ તમારી સત્તા જગત્મા ચાલવા લાગશે આવી તરેહની અદ્ભુત શક્તિ બનતાસુધી ઓછી વાપરવાની ખબરદારી રાખશો તો તે શક્તિ તમારી દાસીરૂપ બની રહેશે એમા જરા પણ શંકા રાખશો નહિ

નિર્બળતા આવવાના માર્ગો કયા છે?—આકર્ષણશક્તિ વધારવાની સાથે નિર્બળતા આવવાના માર્ગો પણ બંધ કરવા જોઇએ શાન્ત ચિત્ત, મિત ભાષણ અને નમ્ર વર્તન રાખવાથી તમે બીજાની બુદ્ધિને ભેદીને તેનો મર્મ જાણી શકશો અને તમારો ભેદ ખુલ્લો થતો અટકાવી શકશો વળી તમે તમારું દુ ખ બીજાની પાસે ખુલ્લું કરશો નહિ અને ખુલ્લુ કરવાની ઇચ્છા પણ દર્શાવશો નહિ તમારા વિચાર, તમારા આચાર, તમારી ભાવી કૃતિ અથવા ઇચ્છાનો કોઇને પત્તો લાગવા દેશો નહિ પ્રસંગે સ્મિત કરજો પણ ઠઠ્ઠાખોરી કે હાસ્ય કરશો નહિ, કારણકે તેથી તમારી ઇચ્છાશક્તિની ગુપ્તતાનું બળ હરાઈ જશે મનના પ્રત્યેક વિકારને કાબૂમા રાખજો કોઇની ખુશામત કરશો નહિ અને તમારી કોઇ ખુશામત કરે એવુ ઇચ્છશો નહિ પ્રત્યેક ઇચ્છાને દૃઢ કરજો મર્યાદા ન છોડતા તમારે માટે લોકોની જિજ્ઞાસા વધે એવી આસ્તે આસ્તે ટેવ પાડજો બડાઇખોરી કરતા નહિ અને લોકો તમારી વાહવાહ કરે એવી ઇચ્છા મનમા ધારણ કરશો નહિ, કારણકે તેમ કરવાથી મસ્તકના પ્રભાવકિરણો નાશ પામે છે કોઇ પણ તરેહની લાલસાને અંત:કરણમાથી હાંકી કાઢવી જો તમે સર્વ પ્રકારની લાલચમા છુટી શકશો, તો તમે જરૂર જનતાના મન આકર્ષી શકશો વિજળીના યંત્રમા જે રીતે પોઝીટીવ નેગેટીવનું આકર્ષણ કરે છે, તે રીતે તમે કરી શકશો. આવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરીને પણ કોઈ વસ્તુ મેળવવાને માટે અધીરાઇ દર્શાવશો નહિ કારણકે તમારી તરફ આવતી વસ્તુ પણ તમારી અધીરાઇથી પાછી હઠી જશે.

પરિચ્છેદ ૬ ઠો.

માનસિક ક્રિયાકરણ.

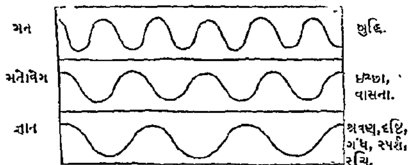
[પૂર્વે આપેલી 'માનસ વિદ્યા' અને 'મસ્તકવિદ્યા'ના અભ્યાસીઓ મગજ સાથે રહેલો જૂદાં જૂદાં અવયવોનો સંબંધ, તેમનાં કાર્યો અને જૂદી જૂદી વૃત્તિઓનું આવિષ્કરણ ઇત્યાદિ સારી રીતે સમજ્યા હશે. મનનું, વિચારનું અને વિચારની ગુપ્તતાનું બળ સમજાવ્યા પછી હવે મન કેવી રીતે ક્રિયાઓ કરે છે અને વહેવારુ રીતે એ ક્રિયાઓને કેવી રીતે પિછાણવી તે વિષેની સમજૂતી આપવામાં આવે છે.]

મનનો ધર્મ—મનનો ધર્મ દ્વિવિધ છે. નિદ્રાભ્રમણ (Somnambulism), મોહન (Mesmerism), સ્વયંલેખન (Automatic Writing), માનસ સંદેશ (Mental Telepathy), સ્વપ્ન (Dreams) વગેરે જે અદ્ભુત બાબતો માલૂમ પડી આવે છે, તે ઉપરથી મનોધર્મના બે ભેદ માનવામાં આવે છેઃ (૧) પ્રાથમિક એટલે જાગ્રતાવસ્થાનો અને (૨) દિવ્યાદ્ભુત એટલે સુપ્તાવસ્થાનો. મનના એ બેઉ ધર્મો સ્વતંત્રપણે વર્તે છે, તેમને એક બીજાની સહાયની અપેક્ષા કદિ રહેતી નથી; તે જ રીતે પરસ્પરનું જ્ઞાન પણ હોતું નથી. જાગ્રતાવસ્થામાં જે ક્રિયા આપણે કરીએ છીએ તેનું પૂર્ણ અથવા અપૂર્ણ જ્ઞાન આપણને હોય છે જ, અને તેથી જ આપણને જ્ઞાનોપપત્તિ થાય છે; પરન્તુ જ્ઞાનના પ્રકાશિત ભાગમાંથી જે ભાગ અર્ધપ્રકાશિત હોય છે અથવા અધિકરણનિષ્ઠ (Subjective) હોય છે તે ભાગ આપણી બાહ્ય દૃષ્ટિની સમીપે નહિ પણ તેના પૃષ્ઠ ભાગમાં હોય છે એટલે આપણાં ચર્મચક્ષુથી તે જોવામાં આવતો નથી; તોપણ ધ્યાન, ચિંતન અથવા ભાવનામાં જ્યારે કલ્પના જાગ્રત થાય છે ત્યારે અને નિદ્રાભ્રમણ, મોહન, મધ્યમતા વગેરેની લહરિ આવે છે ત્યારે તે ભાગ આપણા જોવા-જાણવામાં આવે છે. ઉચ્ચ ગણિત, ઉચ્ચ તર્કશાસ્ત્ર વગેરે અત્યંત ક્લિષ્ટ બૌદ્ધિક કલ્પનાના વિચાર આ મનના કર્તૃત્વ (Subjective Mind) થી આવે છે, અને તેથી તે મનને કર્તાનું મન કહેવામાં આવે છે. આ મનમાં એક એવી વિશિષ્ટતા છે કે તે બોધ અથવા સૂચનાની પ્રભા પોતાની ઇચ્છામાં આવે તેટલા વિસ્તૃત પ્રમાણમાં પાડી શકે છે. મનોધર્મ અને દેહની અવસ્થા અથવા ગંવેદના ઉપર એ વિશિષ્ટતા પોતાનો અધિકાર ચલાવી શકતી હોવાથી માનસ શક્તિ

(Will-Power) વડે અનેક પ્રકારના શારીરિક રોગ મટાડી શકાય છે.

માનસિક સંદેશ—હવે સમજી શકાશે કે 'માનસિક સંદેશ' એ એક પ્રકારની અધિકરણનિષ્ઠ મનની જ ક્રિયા છે. જ્ઞાન, વિવેક અને તર્ક એ ત્રણની ઊર્મિમત્તાનો સંઘ અતિસૂક્ષ્મ સ્વતંત્ર કક્ષામાં હોય છે. બાહ્ય પ્રદેશમાંથી એટલે આપણા જડ દેહની આસપાસના આકાશમય પ્રાંતમાંથી આપણી તરફ અનેક પ્રકારનાં આંદોલનો દોડતાં આવે છે એવું આપણા અનુભવમાં જેટલી સત્યતાથી આવે છે તેટલી જ સત્યતા એ સંધમાં હોય છે અને તેથી જ આપણને તેની પદ્ધતિનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. એ વિચાર કેવી રીતે ઉદ્ભવે છે અને તેની ગતિની પદ્ધતિ કેવી હોય છે તેની કલ્પના માટે નીચે ચિત્ર આપવામાં આવેલું છે.

વિચાર-સમભૂમિ (Planes of Thought)

[આકૃતિ ૧૯.]

ઉપરની સર્પગતિની રેખાઓ માનસિક આંદોલનોની પ્રતિસમયની ઉત્પત્તિદર્શક સમભૂમિ છે. મનમાં આવતી પ્રત્યેક કલ્પના આંદોલન અથવા મોજાં ઉત્પન્ન કરે છે. બૌદ્ધિક અંશના ત્વરતાથી તે વધે છે અને તેની ગતિમાં જો બીજા કોઈની કલ્પનાનો અવરોધ થનો નથી, તો બીજાનાં મન ઉપર આપણી શક્તિનો પ્રભાવ પડે છે. આ ઉપરથી જ માનસિક સંદેશનું એકબીજાના મનમાંથી જે ગમનાગમન થાય છે તેની ક્રિયા હસ્તગત કરી લેવાની લાલસા ઉત્પન્ન થાય છે.

રંગની અથવા મહોરના આકારની કોઈ ગોળ વસ્તુ ચોડવી અગર ટાંકવી કિંવા અગાઉથી ત્યાં એક ટપકું કરી રાખવું, અને તે ઓરડીમાં જઈને તેનાં બેઉ દ્વાર બંધ કરીને પેલા ટપકા ઉપર એકની પાછળ બીજાએ એ પ્રમાણે નજર સ્થિર કરવી. એથી બેઉનાં મુખ પશ્ચિમાભિમુખ રહેશે, પરન્તુ ભીંતની પાસેના માણસ કરતાં તેની પાછળના માણસે પોતાનું આસન જરા ઉંચું રાખવું. બેઉનાં આસનોની ઉંચાઈનું પ્રમાણ એક વેંત કરતાં વધારે ન હોવું જોઈએ. પૂર્વ દિશાની ભીંતે રાખેલા દીવાનો પ્રકાશ તે બેઉ જણની પીઠ ઉપર અને મ્હોં જે તરફ હશે તે તરફની દિવાલ ઉપર પડશે અને તેથી ભીંત ઉપરનું ટપકું બેઉ જણના જોવામાં

તેજશક્તિ ફેલાવવાનો પ્રયોગ. [આકૃતિ ૧૦]

સારી રીતે આવશે. પ્રયોગની શરૂઆત કર્યા પહેલાં બેમાંથી પહેલાં કોણે કોને સંદેશો મોકલવો તે ઠરાવી રાખવું. ઉંચા આસનવાળો કે નીચા આસનવાળો બેમાથી હરકોઈ શરૂઆત કરશે તો ચાલી શકશે, પરંતુ શરૂઆત કોણે કરવી તે અગાઉથી ઠરાવી રાખવું. ઓરડીનાં દ્વાર બંધ

કર્યા છતાં બહારની બાજુએ જરા પણ ઘોંઘાટ અથવા માનસિક ત્રાસ થાય તેવો પ્રકાર કિંવા મન ચલિત થાય તેવો પ્રસંગ ન હોવો જોઇએ. ભીંત ઉપરના ટપકા તરફ પહેલા બેઉએ નજર સ્થિર રાખવી-કેટલો વખત ? ઘડિયાળના અવાજ ટક્-ટક્ થાય છે તેની ગતિને અનુસરીને મનમા એક-બે-ત્રણ-ચાર એ પ્રમાણે ઓછામા ઓછા ૨૦૦ થી ૩૦૦ સુધી ગણાય એટલો વખત દૃષ્ટિને ટપકા તરફ સ્થિર રાખવી. પછી અગાઉથી ઠરાવી રાખ્યા પ્રમાણે જેણે પ્રથમ માનસિક સદેશ મોકલવાનો હોય તેણે તે મોકલવાની-પોતાના બીજા સોબતીને આપવાની તે દૃષ્ટિના ધ્યાનની દર્મિયાન જ શરૂઆત કરવી સંદેશો લાબો હોવો જોઇએ નહિ તે હમેશા થોડાં શબ્દોમા બહુ અર્થનો સમાવેશ કરવા જેવો હોવો જોઇએ ઉપર ૨૦૦ થી ૩૦૦ સુધી ગણવા જેટલું કાળમાન આપ્યુ છે તેમા ૬૦ અંક ગણવા જેટલા કાળમાનથી વધુ કાળનો સદેશો હોવો જોઇએ નહિ સદેશ ગ્રહણ કરનારને જો તેનો ઉત્તર આપવો હોય તો એક મિનિટ સુધી વિશ્રાન્તિ લીધા બાદ આપવો સદેશો લેનારે કે દેનારે પોતપોતાના આસન પર અક્કડ કે એવી કષ્ટમય સ્થિતિમા બેસવુ નહિ. સર્વ ગાત્રો ઢીલા હોવા જોઇએ માત્ર પ્રયોગ કરવાને બેસતી વખતે પદ્માસન સિવાય બીજી કોઇ જાતના આસને બેસવુ નહિ. જેની ઉપર બેસવાનું હોય તે માટેનુ આસન પાટલો, પાટ, કોચ વગેરે ગમે તે ચાલી શકશે પરન્તુ તે આસન લાકડાનું જ હોવુ જોઇએ. પ્રયોગ સિદ્ધ કરતી વખતે લાકડાના આસન ઉપર દર્ભાસન, રેશમી આસન અથવા ઊનનું આસન કિંવા વાળ સાથેના વાઘના ચામડાનું આસન આવશ્યક છે હરણના ચામડાનું આસન રાખવુ નહિ બકરીના વાળનું આસન ચાલશે પરન્તુ તેમા રૂના સૂતરનો જરા પણ અંશ હોવો જોઇએ નહિ બકરીના વાળ સહિતના ચામડાનું આસન ચાલશે કપડામા રેશમી ધોતિયું કે રેશમી લગોટી સિવાય શરીર પર બીજુ કશુ વસ્ત્ર ન હોવુ જોઇએ. ઓરડીમા અગરબત્તી સળગાવવી નહિ પણ એક ખૂણામા એક તબકમા થોડા સુગધી ફૂલો પડ્યા હોય તો ઠીક. સૂર્યોદય થયા પછી થોડી વારે અથવા સૂર્યોદયને સમયે જ સ્નાનાદિથી પરવારીને આ પ્રયોગનો રોજ અભ્યાસ કરવો આ સમયે સગવડ ન હોય તો મધરાત પછી સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઇને પ્રારભ કરવો એકાગ્ર મનથી જો આ અભ્યાસ વીસથી ત્રીસ દિવસ સુધી વચમા ખાચો પડવા દીધા સિવાય ચાલુ રાખવામા આવે તો પ્રયોગ અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે પ્રયોગ સિદ્ધ થયાનું પ્રત્યંતર બેઉને ધીમે ધીમે

મિત્રાચારી કરવી હોય તો તે ઉપયોગી થઈ પડે છે. પોતાના દેહ ઉપર જે સૂચનાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, તેવો જ આબેહૂબ આ ત્રીજા પ્રકારની સૂચનાનો ઉપયોગ નિદ્રિત માણસ પર પણ કરવામાં આવે છે. એ પ્રકારની સૂચનાથી બીજાના રોગ પણ દૂર કરી શકાય છે, એટલે કે બીજાના શરીરના જે ભાગ પર દુઃખ થયું હોય તે જ પોતાના શરીરના તેવા ભાગના દુઃખરૂપ છે એવી કલ્પના કરીને પોતાના ભાગ પર સૂચના કરવાથી બીજાનો રોગ સારો કરી શકાય છે. એક શાંત, નિર્મળ, એકાન્ત સ્થળે એ દુઃખવાળા માણસને બેસાડીને અથવા બિછાના પર સુવાડીને આપણે તેની પાસે બેસવું; તેનું દુઃખ શું છે તે આપણે પ્રકટ રીતે આપણી આંખોથી જોવું અને પછી તેના દેહના જે ભાગમાં તે દુઃખ થતું હોય, તે જ આપણા દેહના તે ભાગમાં થાય છે એવું મનમાં કલ્પીને આપણી આંખો મીંચવી અને પછી આપણી અંતર્દષ્ટિ તે માંદા માણસના ભાગ પર ફેંકીને, આત્મવિશ્વાસપૂર્વક, એ દુઃખતા ભાગમાંના દુઃખને "ચાલ જલદી નીકળી જા" એવો માનસિક હુકમ કરવો. માનસિક આંતર્જ્ઞાનનો હુકમ એ પ્રમાણે કરતાંની સાથે માંદા માણસની પાસે થઈને વિજળી સરખી ગતિથી કોઈની મૂર્તિ જવાનો માંદા માણસને ભાસ થાય છે. હુકમ એક વાર જ કરવાથી ચાલતું નથી. દસથી સો વાર રોગના ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં હુકમ કરવો પડે છે. એવો હુકમ થવા લાગે છે, એટલે રોગીનો રોગ પ્રમાણમાં ઓછો થતો જાય છે અને છેવટે રોગનો નાશ થાય છે. આ શાથી થાય છે ? શબ્દોચ્ચારમાંના ગંભીરપણાની–વર્ણોચ્ચારની લહરિથી એ બધો પ્રકાર બને છે. સાધુ સંત વગેરે હાથ ફેરવીને, દૃષ્ટિપાતથી કિંવા શબ્દોચ્ચારથી રોગ દૂર કરે છે તેનું રહસ્ય પણ આ જ છે. તેમનું વર્તન શુદ્ધ હોય છે તેવું જો આપણું વર્તન શુદ્ધ હોય તો આપણે પણ તેવી શબ્દસિદ્ધિથી રોગ સારા કરી શકીએ. એ જ પ્રમાણે નિદ્રિત માણસના મગજ પર પણ પ્રયોગ કરી શકાય છે.

મંત્ર અને વાચિક સૂચનાનો સંબંધ—ધારો કે એક માણસ મુંબઈમાં છે અને બીજો માણસ અમદાવાદમાં છે. બેમાંના એકની ઇચ્છા બીજા સાથે મિત્રાચારી કરવાની છે અને અમદાવાદના માણસને પ્રયોગ કરતાં આવડે છે. પહેલાં, તો તે માણસ રાત્રે અગીઆર–બાર વાગે સ્વસ્થાંતઃકરણે એક એકાંત–શાંત જગ્યામાં બેસે અને પ્રાણાયામની શરૂઆત કરે. પહેલાં કેટલીક વારસુધી ગાયત્રીમંત્રમાંની સૂર્યોપાસનાનો પ્રાણાયામ વિધિ કરે અને પછી પૂરકદ્વારા શ્વાસ ખેંચતાં મૈત્રીના વાક્યનો ઉચ્ચાર

ગાયત્રીના મંત્રને બદલે મનમાં ફરીને, તેનો પૂર્ણ કુંભક કરે અને છેલ્લે રેચકવડે એવો હુકમ કરે કે "જા, ઇચ્છિત કાર્ય કર." આમ કરવાથી તે વખતે મુગ્ધમાં નિદ્રિત માણસના મગજ પર તે હુકમની શબ્દલહરિની અસર તત્કાળ થશે અને તે સ્વપ્નો જોવા લાગશે. એ પ્રમાણે રોજ એક અઠવાડીયાસુધી પ્રયોગ કરવાથી–બરાબર એક જ સમયે કરવાથી, અને પછી સમય બદલીને પરોઢના ત્રણ-ચાર વાગતાની અંદર એક અઠવાડીયા-સુધી તે જ પ્રયોગ કરવાથી જરૂર ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે આમાં ઉચ્ચારેલા સાંકેતિક શબ્દો જ મંત્રરૂપ છે અને બીજા મંત્રોમા રહેલી શક્તિ પણ એ જ રીતે કામ કરે છે. નિ:શંક મન (Subjective Mind) ની સાશંક મન (Objective Mind) ઉપર અસર કરવા માટે જે કાંઇ બીજભૂત શબ્દગ્રંથના જૂદી જૂદી વસ્તુઓ સિદ્ધ કરવા માટે તૈયાર કરવામાં આવી હોય છે તે મંત્ર કહેવાય છે, અને તેવા મંત્રોને માંત્રિકો મોટી કુશળતાથી ઉચ્ચારીને વહેવારુ રીતે તેનો ઉપયોગ કરે છે. માંત્રિકની માનસિક શક્તિની વિચારલહરિ જેટલી ઓછી–અધિક બળવતી હોય છે તેના પ્રમાણમાં તે કામમાં તેને ઓછી-અધિક સફળતા મળે છે.

પોશાકની વિશિષ્ટતા—પોશાકમાં પણ આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. ધર્મગુરુ, ન્યાયાધીશ, વકીલ, રાજા, રાણી, પ્રધાન, શાહુકાર, સૈનિક, ચોર, ભિક્ષુક, સન્યાસી વગેરે જૂદા જૂદા દરજ્જાના લોકો પોતાના દરજ્જાને અનુસરતો પોશાક પહેરે છે કારણકે તે પોશાકમાં તેમની યોગ્યતાનું આકર્ષણ રહેલું છે સુંદર અને ભભકાભર્યો પોષાકની છાપ જેટલી બીજાના મન પર બેસે છે તેટલી કેવળ સાદા પોષાકની છાપ બેસતી નથી એકાગ્રતા માટે સાધુ-સંત જેમ સમાધિ લગાવે છે તેમ સાધકો પોતાની કાર્યસિદ્ધિ માટે પોશાકની એકાગ્રતા કરે છે.

સારભૂત ત્રણ સૂચનાઓ—(૧) આપણા શરીરમાંના સ્નાયુ હમેશા વહેવારમાં ઉપયોગી થાય છે, તોપણ વહેવારમાં એકાગ્રતાથી તેમને આપણા તાબામાં રાખવા જોઇએ (૨) આપણું શરીર અને આપણા વિચારને આપણા કાબૂમાં રાખીને આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરી લેવાનો પરિપાઠ રાખવો તેમને આપણા કાબૂની બહાર જવા દેવા નહિ (૩) કોઇ પણ બાબત સબંધે ઉતાવળે વિચાર કરીને આપણો મત પ્રકટ કરવો નહિ. જે બોલવું તે વિચાર કરીને થોડા શબ્દોમાં પણ બહુઅર્થી બોલવું

પરિચ્છેદ ૮ મો.

સ્નાયુ પર સ્વેચ્છાનો અંકુશ.

સ્વેચ્છાના તાબામાં સ્નાયુ—એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરવા સારૂ પહેલાં આપણો વિચાર, અવાજે અને બધા ભાગોમાંથી અનિષ્ટ વસ્તુ દૂર કરવી વગેરે બાબતોની અવશ્ય કાળજી રાખવી જોઇએ મનુષ્યની ઇચ્છાશકિત કોઇ પણ પ્રકારની નાની અગર મોટી વસ્તુ પર પોતાનો અંકુશ અથવા કબજો સ્થાપી શકે છે; પરન્તુ વિચારનો વેગ બહુ જ જોરદાર હોવાથી આપણે આપણી ઇચ્છાશકિતને પણ તેવા જ પ્રકારની બનાવવી જોઇએ. એટલે આપણા વિચારોનો વેગ આપણે આપણા કાબૂમાં રાખી શકીએ. મનુષ્યનું મન હમેશાં અસ્થિર હોય છે અને તેથી એક વિચાર દીર્ઘ કાળ ટકતો નથી. તે ટકાવવા માટે આપણી ઇચ્છાશકિતની છાપ તે ઉપર બેસાડવી જોઇએ. સ્નાયુની-બાબત પણ તેવી જ છે. તેમને સ્વેચ્છ ગતિથી હીલચાલ કરવા દીધાથી આપણી એકાગ્રતામાં વિઘ્ન આવે છે અને સમાધિનો ભંગ થાય છે, અને તેથી વિચારશકિતનું જોર હરાઇ જાય છે. તેટલા માટે એકાગ્રતામાં પહેલાં આપણે આપણા દેહ ઉપર માનસિક કાબૂ મેળવવો જોઇએ, એટલે પછી તેના અંગભૂત સ્નાયુ પર પણ આપોઆપ આપણો કાબૂ બેસશે.

શરીર પર માનસિક કાબૂ કેમ મેળવવો?—પ્રયોગ પહેલો— શાન્ત ચિત્તથી બેસવું એ એક અજબ કામ છે. એ કામ જરા કઠણ છે. પરન્તુ એ કઠણ કામ સાધ્યા પહેલાં આપણું કામ આગળ વધે તેમ નથી માટે એ સાધવું તો જોઇએ જ. એ માટે નીચે મુજબ અભ્યાસ કરવો પહેલાં એક આરામખુરશીમાં એકાન્તમાં આપણાં સર્વ ગાત્રોને શિથિલ કરીને કોઈ એક જ બાબતનો વિચાર કરતાં પાંચ મિનિટ પડવું. એ સ્થિતિમાં શરીરના કોઈ પણ ભાગની ખેંચતાણ થવી જોઇએ નહિ અગરતો કોઇ તરેહની ચપળતા-સ્ફૂર્તિ પણ આવવી જોઇએ નહિ. આ તરેહનો અભ્યાસ પાંચથી પચાસ મિનિટસુધી કરતાં આવડયો એટલે તે માણસ એકાગ્રતાથી વિચાર કરવામાં અને તે વિચાર પ્રમાણે કૃતિ કરીને તે વિષયમાં વિજયી થવાની યોગ્યતાવાળો થયો એમ સમજી લેવું. આ પ્રકારનો અભ્યાસ જેવી રીતે ફાવે તેવી રીતે કરવો. લાકડાના પાટલા પર અથવા દર્ભાસન પર બેસીને એ અભ્યાસ કરવો એ વિશેષ ઠીક છે.

બિછાના પર પડીને કરવામાં પણ કશી હરકત નથી, પણ તેમ કરતાં નિદ્રા આવી જવી જોઇએ નહિ કારણકે નિદ્રા એ આ એકાગ્રતાના અભ્યાસની વિઘાતક છે.

પ્રયોગ બીજો—ખુરશી, પાટ, પાટલો કે આસન ઉપર સીધા (Errect)-અક્કડ બેસીને આપણો એક હાથ ખભાથી સીધો લંબાવવો; પછી તે હાથનાં સીધાં આંગળાંમાંની વચલી આંગળીના છેલ્લા ટેરવા ઉપર આપણી નજર સ્થાપવી. હાથને જરા પણ હાલવાચાલવા દેવો નહિ. એક મિનિટસુધી એ પ્રમાણે દૃષ્ટિને સ્થિર કરતાં શીખવું. પછી પહેલા હાથની પેઠે જ બીજા હાથને સીધો કરીને વચલી આંગળીના છેલ્લા ટેરવા ઉપર એક મિનિટ નજર સ્થાપવી. એ પ્રમાણે વારંવાર કરવાથી જે કાંઈ ચમત્કાર તમારી નજરે પડશે તે અહીં લખવામાં આવતો નથી, કારણકે જો લખીએ, તો તે વાંચીને જ તમે બેસી રહેશો, પણ નહિ લખવાથી તે ચમત્કાર જાતે અનુભવવાને તમે જરૂર એ પ્રયોગ કરશો અને તેનો લાભ તમે ઉઠાવશો. આ હાથની કસરતની પેઠે જ પગ, નાક, ભ્રમરનું મધ્યબિંદુ વગેરે કસરતોનો પણ અભ્યાસ કરવાથી સારી ફળપ્રાપ્તિ થાય છે. આપણે રાત-દહાડો શરીરને શિથિલાવસ્થામાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો. શરીરનો કોઇ પણ ભાગ ખેંચાય-તણાય કે કષ્ટિત થાય એવો શ્રમ કદી કરવો નહિ.

સ્વેચ્છા પ્રમાણે અવયવનો ઉપયોગ કરવો—એકાગ્રતાને આગળ વધારવા માટે નીચે પ્રમાણે પ્રયોગ કરવો—ખુરશી પર બેસીને ટેબલ ઉપર આપણા હાથની મૂઠી વાળીને મૂકવી અને તે પર આપણી દૃષ્ટિ લગાડવી. કેટલીક વારે મૂઠીનો અંગૂઠો છોડવો અને પછી એક પછી એક સર્વ આંગળીઓને બંધનરહિત કરવી; પણ પ્રત્યેક આંગળીને છોડતી વખતે તમારી નજર માત્ર તે મૂઠીની આંગળીઓની હીલચાલ ઉપર બહુ જ સૂક્ષ્મતાથી સ્થાપવી-જાણે કે તે આંગળીઓની હીલચાલ કોઇ મહત્ત્વનો બનાવ ન હોય! એ પ્રમાણે ડાબા અને જમણા હાથની બેઉ મૂઠીનો-એક પછી બીજી એમ રોજ પાંચ વખત અભ્યાસ કરવાનો પરિપાઠ રાખવો. એ અભ્યાસ કરતાં જો તમને કંટાળો આવે તો તે કંટાળાની દરકાર ન કરો, કારણકે આ અભ્યાસથી તમને એકાગ્રતાથી હરકોઇ વસ્તુ પર તમારો દૃષ્ટિપાત અત્યંત જોરદાર રીતે ફેંકવાનો અભ્યાસ પડશે અને એ રીતે એ વસ્તુ સહજ તમારા કાબૂમાં આવી શકશે. આ અભ્યાસમાં ખાસ ધ્યાન એટલું રાખવાનું છે કે દૃષ્ટિને બીલકુલ ચંચળ થવા દેવી નહિ.

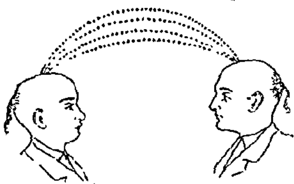
કોઇ પણ વસ્તુ પર દૃષ્ટિને એકાગ્ર કેવી રીતે કરવી?—જે વસ્તુનો આપણી સાથે કોઇ પ્રકારનો સંબંધ નથી, તે વસ્તુ પર આપણે આપણો વિચાર એકાગ્ર કેવી રીતે કરવો તે હવે દર્શાવવામાં આવે છે. હાથમાં કોઇ વસ્તુ લ્યો—દાખલા તરીકે એક માત્ર ટાંકણી જ લ્યો. ટાંકણી લઇને એક શાંત સ્થળે એકાન્તમાં બેસો. પછી ટાંકણી એ શું છે? શાની બનાવેલી છે? કોણે તૈયાર કરી છે? તેનાથી ફાયદા શા છે? વગેરે નાના પ્રકારના વિચાર કરતાં તે ઉપર આપણી એકાગ્ર દૃષ્ટિ સ્થાપવી. દુનિયામાં જાણે કે આપણે પોતે અને એક આ ટાંકણી એવી બે જ વસ્તુ છે અને બાકી આખું જગત્ શૂન્ય છે, એવી જ આપણી ભાવના તે વખતે થએલી હોવી જોઇએ. આ પ્રમાણે કરવું સહેલું તો નથી જ. તમારૂં ચંચળ મન તમને વારંવાર પરાવૃત્ત કરવાને મોહ ઉત્પન્ન કરશે અને તમારા વિચારમાંથી તમને ચ્યુત કરવા માટે તમારૂં ચંચળ મન તમને બીજા વિષય પર ખેંચી જવાનો જોરથી પ્રયત્ન કરશે, પરન્તુ તમો તમારા મનને દૃઢ વિચારથી ખસવા દેશો નહિ. એ પ્રમાણે રોજ એકાન્તમાં એકાગ્રતાથી કેટલોક વખત વિચાર કરતા રહેવાનો ક્રમ ચાલુ રાખશો એટલે તમારી ઇચ્છાશક્તિ (Will–Power) અતિદૃઢ થશે અને તમે છેવટે મક્કમ વિચારના એક ખજાનારૂપ જ બનશો. આ અભ્યાસથી સર્વ પ્રકારની ચિંતાઓ અને મોહ તમને છોડી જશે અને તમે દૃઢનિશ્ચયી બનશો. આ જ અભ્યાસથી તમે તમારી વિચારશક્તિના કિરણ હરકોઇ વસ્તુ પર ફેંકીને તેને તમારી પોતાની કરી શકશો.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

વહેવારુ માનસ સંદેશ.

દોરડા વિનાના તાર અને માનસ સંદેશનો સંબંધ—પૂર્વે જણાવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ શબ્દ અથવા નાદનાં આંદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે. તેવી જ રીતે મનોલહરિ મનસ્‌માંથી ઉત્પન્ન થાય છે. મનોરૂપ વીણાના તારની ઝંકારલહરિ દ્યૌ (Ether–ઇથર)માં વહે છે એ વાત ખરી છે. મન એ માનસિક કલ્પનાલહરિનું સંચારક છે અને તે કોઇ ને કોઈ રીતે નાદલહરિનો ઉપયોગ કરી લેવાનું સ્થાન અથવા દ્વાર છે ધારો કે બે મનુષ્યોનાં મનઃસ્થાનો એક બીજાથી બહુ દૂર રહેલાં છે અને તે એક જ પ્રકારના સંદેશગ્રાહક તથા સંદેશપ્રેરક બનેલાં છે; તો અમા-

ઉથી ટરાવી રાખેસે વખતે જો પોતાને સ્થળેથી એકબીજાને તેઓ સંદેશ મોકલવા લાગે તો વીણા અને સારંગીના ઝંકાર પ્રમાણે જ તે પરસ્પરમાં વિલીન થાય તેમાં નવાઇ શી છે ! હાલની રેડિયોની, વાયરલેસ ટેલીગ્રાફી અથવા દોરડા વિનાના તારની શોધ, એ ઘી અથવા ઇથરદ્વારા દૂરસુધી સંદેશા પહોંચાડી શકાય છે, તેવું સિદ્ધ કરે છે. એ જ રીતે ઘીદ્વારા માનસ લહરિઓ એક બીજાને આવી મળેછે, સંદેશગ્રાહક તથા સંદેશપ્રેરકને તે માનસ લહરિઓનું જ્ઞાન થાય છે, તેને જ અનુસરીને એ માનસલહરિઓ માનસિક સંદેશમાં કેવી રીતે વહન કરે છે તે ઉપર આપેલા ચિત્ર પરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજવામાં આવશે.

માનસ સંદેશ. [આકૃતિ ૨૧]

સંદેશગ્રાહક તથા સંદેશપ્રેરકને સૂચના—આ પૂર્વે જણાવેલી રીત પ્રમાણે જે કોઈ માનસિક સંદેશનો ગ્રાહક અથવા પ્રેરક બનવા ઇચ્છતો હોય તેણે પોતાનાં દૈહિક સ્નાયુની અથવા ગાત્રોની પ્રયોગ કરતી વેળાએ, તાણાતાણ કે અક્કડાઇ રાખવાનું છોડી દેવું અને સહજાવસ્થામાં જ પોતાનાં ગાત્રોને શિથિલ કરીને પ્રયોગ કરવાની શરૂઆત કરવી. દેહની સ્થિરતા અને પૂર્ણ એકાન્ત એ બાબતો આ પ્રયોગ માટે ખાસ જરૂરની છે. ગ્રાહક અને પ્રેરક તદ્દન ભોળા નહિ પણ ચતુર છતાં સહૃદય હોવા જ જોઇએ. પરસ્પર માનસિક વિરુદ્ધતાવાળા મનુષ્યો સંદેશનું ગ્રહણ કે પ્રેરણા કરવામાં સફળ થતા નથી. પૂર્વે દર્શાવેલી રીતે પ્રયોગ કરનારે પોતાનું મન પોતાના તાબામાં સંપૂર્ણપણે રાખવું જોઇએ અને નાસ્તિકતા, સંશયીપણું, નિંદકતા વગેરે દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. એ પ્રકારની આત્મવૃત્તિ ધારણ કર્યા પછી બેઉ મિત્રોએ પરસ્પર માનસ સંદેશના પ્રયોગો કરવાને તે શીખવાનું વ્રત ગ્રહણ કરવું અને પૂર્વે કહેલી પદ્ધતિએ આસનસ્થ થઇને પ્રયોગનો પ્રારંભ કરવો. પ્રયોગ કરતી વેળાએ બેઉ જણાએ મનમાંથી ત્વરા, સંભ્રમ, અધીરાઇ, ચિંતા ઇત્યાદિ વિકારોને દૂર કરવા.

કાર્યો થઈ શકે છે. પાણી મંત્રીને પાવાથી રોગ નાશ પામવાની વાતો સૌ જાણે છે. એ પાણીમાં પણ વિચારકિરણનું જ પ્રક્ષેપણ કરવામાં આવેલું હોય છે અને જેટલાં એ કિરણ તેજસ્વી હોય છે તેટલા પ્રમાણમાં એ મંત્રેલું પાણી અસર કરે છે. આ વિદ્યા હસ્તગત કરવાને સંસારત્યાગ કરવાની કાંઈ બહુ જરૂર નથી. સંસારમાં રહીને પણ શાન્ત ચિત્ત કરવાથી અને પ્રેમપૂર્વક આ વિદ્યાનો અભ્યાસ સૂચવેલા પ્રયોગાનુસાર કરવાથી તે વિદ્યા સિદ્ધ થઈ શકે છે; પરન્તુ વિદ્યાનો ઉપયોગ દુષ્ટ કર્મોમાં ન કરવો એ જ વિદ્યાની સાર્થકતા છે.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

શક્તિપ્રેરક વાક્યો.

માનસ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનારે પોતાના જ્ઞાનની પરીક્ષા કરીને વિજય પ્રાપ્ત કરવા સારૂ પોતાની મેળે, સ્વચ્છાની પરિપૂર્ણતા માટે એકાદ વાક્ય તૈયાર કરવું અને ઇચ્છાશક્તિથી તે દઢ કરવું તે વાક્ય ઉપર જ પોતાનું ચિત્ત એકાગ્ર કરવું. આ નીચે આપેલાં ૨૧ વાક્યો એકાગ્ર મનથી હૃદયમાં દઢ કરવાથી (Concentration કરવાથી) બહુ ફાયદો થાય છે.

(૧) મારૂં મન માલેક નથી, પણ વિચાર એ જ મારી શક્તિ છે.

(૨) આકર્ષણશક્તિના અનુરોધથી હું વર્તું છું તેથી પરમ શાંતિમાં જ સ્વાભાવિક ઇશ્વરી શક્તિ મેળવીશ.

(૩) હું ઇશ્વરી શક્તિથી પરિપ્લુત છું, હું એ જ શક્તિનો અંશ છું. એટલે કોઇ પણ મારૂં અનિષ્ટ કરી શકનાર નથી.

(૪) હું ઇશ્વર સરખો નિર્માણ થયો છું.

(૫) હું અમરત્વના તત્ત્વોનો જ એક અંશ છું.

(૬) હું જે જે વસ્તુની ઇચ્છા કરીશ, તે તે વસ્તુ મને અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે.

(૭) સર્વ કોઇ મારા પર પ્રેમ કરીને મને મદદ કરશે જ.

(૮) મારા પર સર્વ જણ વિશ્વાસ રાખીને મારૂં કહેવું કબૂલ કરશે જ.

(૯) પ્રત્યેકનું મન મારી તરફ આકર્ષાયેલું છે.

(૧૦) પુરાવા સિવાય હું કોઇનો દોષ માન્ય રાખીશ નહિ અને બેઉ બાજુના કથનનો વિચાર કર્યા સિવાય હું મારો મત પ્રકટ કરીશ નહિ.

(૧૧) પ્રત્યેક વસ્તુ સંબંધે કેવળ સૂક્ષ્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવામાં મને અતિ આનંદ થાય છે, અને તેથી જ હું તે દિશાએ પ્રયત્ન કરૂં છું.

(૧૨) હું દૃઢનિશ્ચયી, પૂર્ણવિચારી અને સશક્ત છું.

(૧૩) હું ઉત્સાહપૂર્ણ છું, જીવિત ચૈતન્યથી પરિપ્લુત છું.

(૧૪) હું પૂરો હિંમતવાન છું અને કોઇથી કે કશાથી બ્હીતો નથી.

(૧૫) મને કોઇ પણ ફસાવી શકનાર નથી, મારા પર કોઇ દાબ રાખી શકનાર નથી, મને કોઇ ધમકાવી શકનાર નથી અને કોઇ પણ મારી મશ્કરી કરી શકનાર નથી.

(૧૬) મને જે સારૂં અને વાજબી લાગશે તે જ હું કરીશ.

(૧૭) હું મારા કાર્યમાં જેવી રીતે લીન છું, તેવી રીતે પ્રત્યેક પોતાના કામમાં લીન રહેવું એવી મારી ઇચ્છા છે.

(૧૮) હું જે કાંઇ ખાઉં છું, તેથી મને ઉત્તમ શક્તિ સાથે નવયૌવન પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૯) હું કદી ગુસ્સે થતો નથી અને પ્રત્યેક કામ શાન્ત ચિત્તે કરૂં છું.

(૨૦) હું પ્રત્યેક વસ્તુના ઉત્તમ ભાગ તરફ લક્ષ આપીને હમેશાં આનંદી રહું છું.

(૨૧) પ્રત્યેક જણ મારો મિત્ર છે, એવું હું સમજું છું.

એ પ્રમાણે ૨૧ વાક્યો હૃદયમાં સ્થિર થયા પછી નીચેનાં દસ સૂત્રોનું મનન કરીને તે સ્થિર કરવાં.

(૧) હું પરમાત્મા સ્વરૂપ છું.

(૨) હું પરમાત્મા જ છું.

(૩) પરમાત્મા હું જ હોવાથી હું આનંદસ્વરૂપ છું.

(૪) આખું વિશ્વ મારૂં જ છે.

(૫) નામરૂપાત્મક ભેદ નિર્માણ કરનારો હું જ છું.

(૬) મારી ભેદભાવના હું જ દૂર કરીશ.

(૭) હું જ સર્વસ્વ હોવાથી મને કોઇનો ભય નથી.

(૮) ચિંતા મને કોઇ તરફની નથી.

(૯) આત્મા અવિનાશી તથા અખંડ છે અને તે જ હું છું.

(૧૦) સર્વત્ર આનંદનું સામ્રાજ્ય પ્રસરેલું છે.

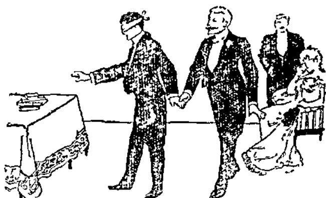
એ પ્રમાણે ૩૧ વાક્યોનું મનમાં દૃઢીકરણ થવાથી આપણા ઇષ્ટ કાર્યમાં આપણને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લેવાની પૂર્ણ શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

તર્કવાચન અથવા માઈન્ડ રીડિંગ.

મનુષ્યનું મન બે પ્રકારે વાંચી શકાય છે–એક તર્કશક્તિથી અને બીજું વિચારશક્તિથી. એક તર્કવાચન (Mind Reading) અથવા (Muscle Reading) કહેવાય છે અને બીજું વિચારવાચન (Telepathy અથવા Thought Reading) કહેવાય છે. તર્કવાચન પદ્ધતિમાં જેવી માણસને ગાણુસની જરૂર પડે છે, તેવી વિચારવાચન પદ્ધતિમાં જરૂર પડતી નથી. તર્કવાચનના અભ્યાસથી મનઃશકિત પરિપૂર્ણ થયા સિવાય વિચારવાચન સમજી શકાતું નથી.

પહેલાં ચાર પાંચ મિત્રોએ એકત્ર થવું. શીખનારે પોતાની આંખો રૂમાલથી બાંધવી. પછી એકઠા થએલા મંડળમાંના માણુસોએ કોઈ પણ

તર્કવાચન : તે વસ્તુ રાખેલી જગ્યા તરફ જવાને તે માણુસ આતુર થએલો છે એમ તેના પકડેલા હાથની માસપેશીઓ અથવા સ્નાયુઓના ચલનવલન ઉપરથી સ્પષ્ટ તમારા કળવામા આવશે. [આકૃતિ ૨૩]

બે જુદી જુદી વસ્તુઓ પસંદ કરવી અને તેમાંની એક વસ્તુને જમીન પર ઠોકીને તેનો અવાજ કરવો. પછી એ બેઉ વસ્તુઓ એકઠી કરી કોઇ સ્થળે મૂકી દેવી, અને પેલી જમીન પર અવાજ કરેલી વસ્તુ શોધી કાઢવાનું અભ્યાસીને–આંખો પર રૂમાલ બાંધ્યો છે તેને–કહેવું. અભ્યાસી આંખો બંધ હોવાથી કશું જોઈ શકતો નથી પણ તે એટલું તો સમજે છે કે એ વસ્તુ જે સ્થળે અવાજ થયો ત્યાં અથવા અન્ય કોઇ સ્થળે છે અને

પોતાને તે શોધી કાઢવાની છે. એ ઉપરથી તે વસ્તુ જ્યાં હોય ત્યાં દૃષ્ટિને એકાગ્ર કરવી. દૃષ્ટિ એકાગ્ર કેવી રીતે કરવી તે આગળ જણાવેલું છે. એકાગ્ર થએલા માણસમાંથી જેણે તે વસ્તુ ઠેકાણે અવાજ કર્યો હોય તેનો જમણો હાથ અભ્યાસીએ પોતાના ડાબા હાથમાં લેવો અને તેને કહેવું કે 'જે જગ્યા પર તેં વસ્તુનો અવાજ કર્યો હોય તે જગ્યા ઉપર સરળ દૃષ્ટિ રાખ.' એમ કહેતાં તેણે તેમ કર્યું એટલે તેને તેનો હાથ ન છોડતાં બે ત્રણ ડગલાં ચાલવાનું કહેવું. જે દિશાએ તે વસ્તુ ઠોકી હતી તે દિશા તરફ જ તેનાં પગલાં આપોઆપ ઊપડશે. અભ્યાસીએ તે વખતે પોતાની એકાગ્ર દૃષ્ટિ એ માણસના પકડેલા હાથ ઉપર જ રાખવી. એ ક્રિયાથી સ્વાભાવિક રીતે જ તેના હૃદયમાં તે વસ્તુ ઠોકવાની જગ્યા તરફ તેનો હાથ વાળવાની સ્ફૂર્તિ ઉત્પન્ન થશે. તેની તરફ અભ્યાસીએ બરાબર દૃષ્ટિ રાખવી. એ પ્રમાણે અવાજ નીકળવાની જગ્યાની દિશા થોડી વારમાં તમારા લક્ષમાં આવશે એટલે ફક્ત તે વસ્તુ શોધી કાઢવાનું જ કામ રહ્યું તમારી અને તેની એ વખતે એકતાનતા થઈ હોવાથી તે વસ્તુ રાખેલી જગ્યા તરફ જવાને તે માણસ આતુર થએલો છે એમ તેના પકડેલા હાથની માંસપેશીઓ અથવા સ્નાયુઓ (Muscles)ના ચલનવલન ઉપરથી સ્પષ્ટ તમારા કળવામાં આવશે; પછી તે સ્થળે રહેલી પ્રત્યેક વસ્તુ પર તમારે તમારો હાથ ફેરવવો. એમ કરતાં કરતાં ખરી વસ્તુ પર તમારો હાથ ફરતાં તેના પકડેલા હાથની હકારસૂચક સૂચના-રક્તવાહિનીમાંના ધક્કાની નૈસર્ગિક સૂચના અને તે વસ્તુનો અવાજ જે તમારા કાનમાં ઘૂમી રહેલો હોય તેની સાથે તમારે તાદાત્મ્ય થઈને 'આ તે જ વસ્તુ' છે એમ કહેવું. આ બધું કરવામાં એકાગ્ર દૃષ્ટિ અને ચાતુર્ય એનું માત્ર યથાયોગ્ય મેળમિશ્રણ થએલું હોવું જોઇએ. અભ્યાસીને તેમાં એકદમ સફળતા તો નહિ મળે, તેણે એવો અભ્યાસ દસ-પંદર દિવસ સતત શ્રમપૂર્વક કરવાથી જ વિજય મળવાની શરૂઆત થશે. આ અભ્યાસ વિચારવાચનમાં બહુ જ ઉપયોગી થાય છે.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

વિચારવાચન અથવા થૉટ રીડિંગ.

વિચારવાચનના અભ્યાસમાં કોઇના ઇંદ્રિયસ્પર્શની આવશ્યકતા રહેતી નથી. તેમાં ફક્ત પરસ્પર મનોગત વિચાર એક બીજાએ જાણવાના હોય છે. વિચાર છોડનાર એ વિચારવિક્ષેપક અને બીજો વિચાર વાંચનાર

વિચારગ્રાહક કહેવાય છે. વિચારવાચનશક્તિવડે બીજાના મન પર આકર્ષણક્રિયાથી, શબ્દોથી કિંવા ચિત્રરૂપે સંદેશાની રવાનગી કરી શકાય છે અને તે સંદેશવિક્ષેપકે જે રીતે મોકલ્યો હોય તે જ રીતે વિચારગ્રાહક ગ્રહણ કરી શકે છે. આ બન્ને ક્રિયા સર્વથા શાંત મનોવૃત્તિ અને એકાગ્રતા ઉપર અવલંબી રહેલી છે.

સંદેશવિક્ષેપક અને સંદેશગ્રાહક બેઉ વચ્ચે કોઇ જાતનું વૈમનસ્ય ન હોવું જોઇએ અને ખાસ પ્રેમ હોવો જોઇએ. પ્રેમ વિના મનાકર્ષણ થતું નથી. ધારો કે આપણો કોઈ સ્નેહી પરદેશમાં માંદો પડયો છે અને આપણે તે કાંઈ જાણતા નથી; પરન્તુ નિસર્ગદેવતા આપણા મનમાં ભીતિ ઉત્પન્ન કરે છે અને જ્યારે આપણે ખરી વાત જાણીએ છીએ ત્યારે જ પેલી કારમી ભીતિનું કારણ આપણા સમજવામાં આવે છે. ભીતિ જે નૈસર્ગિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, તે સ્નેહના આકર્ષણનું પરિણામ હોય છે.

વિચારવાચનની પહેલી રીત—વિચારવાચન કરતાં પોતાનું ચિત્ત એકાગ્ર કરવું. એ કામમાં દુર્બીનનો બહુ ઉપયોગ થાય છે. કાચના દુર્બીનની જરૂર નથી. ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ કાગળનું ભૂંગળું--એક છેડે સાંકડું અને બીજે છેડે ગ્રામોફોનના હૉર્ન જેવું પહોળું ચાલશે. તે ભૂંગળામાં થઇને એકાગ્ર દૃષ્ટિથી અને એકાગ્ર મનથી એક આંખ મીંચીને બીજી આંખે જોવા લાગવું. એ ભૂંગળું વિચારવિક્ષેપણમાં બહુ ઉપયોગી થાય છે.

બાજુના ચિત્રમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બે પ્રેમાળ માણસોએ એક ઓરડામાં એકાન્તમાં એકાગ્ર અંતઃકરણથી શાંતિમાં બેસવું. એકે પોતાની આંખે ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબનું દુર્બીન – ભૂંગળું રાખવું અને બીજાએ કાગળ પેન્સીલ લઇને બેસવું. પછી ટેબલપર કાગળ રાખીને બેસનારે દુર્બી-

વિચારવિક્ષેપણ અને ગ્રહણ [આકૃતિ ૨૪]

નના પહોળા મ્હોં તરફ કેવળ શાન્તપણે અને એકાગ્રતાથી પોતાની દૃષ્ટિ સ્થિર રાખવી. દૃષ્ટિ એકાગ્રતામાં પૂર્ણ સ્થિર થયા પછી આંખો મીંચીને દૃષ્ટિની એકાગ્રતા તેમ ને તેમ કાયમ રાખવી અને "તમારો કયો સંદેશ હું કાગળ પર લખું?" એવો પ્રશ્ન વિચારવિક્ષેપકને શાન્ત ચિત્તે સ્વગત જ પૂછવો. કેટલીક વાર થયા પછી વિચારવિક્ષેપક તરફથી ફેંકાયલા વિચારોનાં આંદોલનો તમારા મગજ પર અથડાવા લાગશે. તમને જે વિચારો તે વખતે તમારૂં મગજ કાગળ પર લખવાનું કહે, તે વિચાર તમારે તમારી સામેના ટેબલ પરના કાગળમાં ઉતાવળ ન કરતાં શાંત ચિત્તે લખવા. શરૂઆતમાં પહેલાં ચૂકો થશે, પરંતુ અભ્યાસની એ ટેવ વૃદ્ધિ પામતાં ખાત્રીથી યશઃપ્રાપ્તિ થશે.

ધારો કે એક મિત્ર કાશીમાં છે અને બીજો મિત્ર અમદાવાદમાં છે. તેમને પરસ્પરના મનોગત વિચારો રોજ અમુક સમયે જાણવા આવશ્યક છે. વિચારવિક્ષેપણથી અને વિચારગ્રહણથી એ પ્રકાર પણ કરી શકાય છે. માત્ર તે પ્રયોગ કરવા માટે બેસવાની તે બેઉ જણની રોજની વેળા અગાઉથી ઠરાવી રાખવામાં આવી હોવી જોઇએ, અને સંદેશો કોણે કોને મોકલવો તથા કોણે સ્વીકારવો, એ પણ અગાઉથી ઠરાવી રાખેલું હોવું જોઇએ. એવે વખતે દુર્બીનના ભૂંગળાનું પહોળું મ્હોં ગ્રાહકે પોતાની સામેની દિવાલ પર પોતાની તરફ રાખીને તે ટાંગવું અને તે તરફ એકાગ્રતાથી, શાન્તપણે, પાછળ જણાવ્યા પ્રમાણે જોતા રહેવાથી મગજમાં વિચારલહરિ ઉત્પન્ન થવા લાગે એટલે લખવાની શરૂઆત કરવી. વિચારવિક્ષેપકે પોતાની આંખે દુર્બીન લગાવીને ગ્રાહક સામે છે એવી કલ્પનાપૂર્વક પાછળ બતાવ્યા પ્રમાણે એકાગ્ર ચિત્તથી વિક્ષેપણનું સ્વગત કામ શરૂ કરવું. આ પ્રયોગ બહુ જ અભ્યાસ અથવા આ વિદ્યામાં વિશેષ પ્રગતિ થયા વિના થઈ શકતો નથી.

આ વિદ્યાનો અભ્યાસ રોજ એક કિંવા દોઢ કલાકથી વધુ વખત કરવાનો શ્રમ લેવો નહિ, કારણકે તેમ કરવાથી માંદા પડવાનો સંભવ રહે છે. શરૂઆતમાં મુશ્કેલી જણાય કે નિષ્ફળતા મળે તો તેથી હતાશ થઇને અભ્યાસ છોડી દેવો નહિ, પણ પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો.

બીજી રીત—વિચારવર્ધનની બીજી એક રીત એવી છે કે આપણે રાત્રે એકાન્તમાં બેસવું અને મન એકાગ્ર કરીને કોઈ પુસ્તકનાં પાનાં ગણ્યાવિના પુસ્તક ઉઘાડવું અને પાના પરનો આંકડો જોયા વિના તે પાનાં કેટલાં છે તે વિષે મનમાં ને મનમાં પાંચ મિનિટસુધી એકાગ્ર

વિચારથી અનુમાન કરવુ વિચારને અંતે જે આકડો પહેલા મનમા ઉદ્‌ભૂત થાય તે કાગળ પર લખવો અને પછી પુસ્તકના પાનાનો આકડો જોવો. શરૂઆતમાં ચાર—પાચ આંકડાનો ફેરફાર માલુમ પડશે, પણ આગળ વધતાં એ ફરક ઓછો થતો જશે અને અભ્યાસથી એ આંકડો બરાબર કહેતાં આવડી જશે.

ત્રીજી રીત—વિચારવર્ધનની ત્રીજી રીત એવી છે કે, બે મિત્રોએ એક ઓરડીમા એકાન્તમા એકાગ્રતાથી સ્વસ્થાન્ત કરણે શાન્તચિત્ત બનીને બેસવુ અને તેમાના એકે પોતાના મનમા વિચાર કરવાની શરૂઆત કરવી તથા બીજાએ તેના તે વિચારો પોતાના મગજ પર વાચવાની શરૂઆત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. એ પ્રમાણે રોજ અભ્યાસ કરવાનો પરિપાઠ રાખવાથી ૬ માસની અદર જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. બેઉએ ઉલટસુલટ વિચારવિક્ષેપણ અને વિચારગ્રહણ એ બેઉ ક્રિયાનો અભ્યાસ કરવો આવા અભ્યાસથી સિદ્ધિ થયા બાદ બેઉ જણ એક બીજાથી ગમે તેટલા દૂર હોવા છતા પરસ્પરના ગુપ્ત વિચારો જાણી શકશે. પ્રયોગ ચાલતો હોય ત્યારે મધ્યમા જો આપણી વિચારશક્તિ થાકી ગઈ હોવાનો ભાસ થાય તો તુરત પ્રયોગ બધ કરવો

પરિચ્છેદ ૧૩ મો.

માનસિક છાયાચિત્રવિદ્યા અથવા મેન્ટલ ફોટોગ્રાફી.

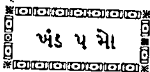
માનસિક છાયાચિત્ર એ પણ માનસ વિદ્યાનો જ એક પ્રયોગ છે આ પ્રયોગના સ્પષ્ટીકરણ અર્થે નીચે જે ચિત્ર આપ્યુ છે તે જોવુ. એક ઓરડીમા એકાન્તમા એકાગ્ર મનથી આરામમા બેસવુ. શરીરનો પ્રત્યેક અવયવ શાન્ત તથા ઢીલો (Passive and Relax) રાખવો શરીરે કપડાં ન હોય તો સારૂં અને કપડાં કાઢવાની ઇચ્છા ન હોય તો કપડા ઢીલાં રાખવા કાગળના એક સફેદ ટુકડા પર કોઈ સ્થળે કાળી શાહીનું એક ટપકું કરવું તે ટપકું કરીને ટપકામાં જ અમુક માણસનું તે ચિત્ર છે અથવા તો એ ટપકું જ પ્રત્યક્ષ માણસ છે એવી દૃઢ ભાવના મનમા કરીને તેની સાથે મૈત્રી થાય એ ઇષ્ટ છે, અથવા અમુક માણસે મારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવુ કિંવા અમુક માણસને હું મારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવા ફરજ પાડીશ, એવી તરેહની દરકોઈ સુવિચારી કલ્પના

તે ટપકાની હેઠળ લખવી અને પછી તે કાગળ હાથમાં પકડી રાખીને પાછળ કહ્યા પ્રમાણે એકાગ્ર ચિત્તથી તે વાક્ય વારંવાર વાંચવું અને ટપકા તરફ સલક્ષ્ય દૃષ્ટિપ્રક્ષેપણ કરવું. આ પ્રયોગ કરતાં કદી ઉતાવળાપણું કરવું નહિ. તે વાક્યનું વિચારપ્રક્ષેપણ ઈચ્છા પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી રોજ એ પ્રમાણે કર્યાં કરવું. આ પ્રયોગની સિદ્ધિ ૧૦-૧૫ દિવસમાં સેંકડે પંચોતેર ટકા પ્રાપ્ત થયાનું અનુભવ ઉપરથી માલૂમ પડ્યું છે. આ વિદ્યાનો ઉપયોગ ફક્ત પોતાને માટે અતિ ગુપ્તપણે કરવો અને તે પ્રકટ ન થવા દેવાની ખબરદારી રાખવી, કારણ કે આપણા અંતઃકરણનો વિચાર જો કોઇના સમજવામાં આવે તો તે પાર ન પડવા દેવાનો ઉલટો પ્રયોગ કરવામાં આપણા હિતશત્રુઓ પછાત રહેતા નથી.

માનસિક છાયાચિત્ર. [આકૃતિ ૨૫]

એક છેવટની સૂચના એટલી જ કરવાની છે કે આ અપૂર્વ શક્તિ કેળવીને તેનો ઉપયોગ દુષ્ટ માર્ગે કરી દુષ્ટ હેતુ સાધવા માટે યત્ન કદાપિ કરવો નહિ, કારણકે તેમ કરવાથી કદાચ શરૂઆતમાં ફાવી શકાશે પરન્તુ ઉત્તરોત્તર તેથી શક્તિનો હ્રાસ થતો જશે અને છેવટે પોતાની જ વિદ્યા પોતા ઉપર આફત લાવનારી થઈ પડશે.

મોહિની વિદ્યા અથવા મેસ્મેરિઝમ.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

મેસ્મેરિઝમ એટલે શું?

યોગવિદ્યા અને મેસ્મેરિઝમ—મોહિની વિદ્યા અથવા મેસ્મેરિઝમ એ આપણી પુરાતન યોગવિદ્યાનો જ એક ભાગ છે. મેસ્મેર નામના એક વિદ્વાને યુરોપમાં તે પહેલવહેલી શોધી કાઢી તે ઉપરથી તેનું નામ 'મેસ્મેરિઝમ' પડ્યું છે. શ્રીમત્ શંકરાચાર્યે અમરુ નામના રાજાના મૃતદેહમાં પ્રવેશ કરીને કામશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને તે દ્વારા મંડનમિશ્રની સ્ત્રી સરસ્વતીનો પરાજય કર્યો હતો એ વાત સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે. એ પરકાયપ્રવેશવિદ્યા પણ યોગશાસ્ત્રનો જ ભાગ છે. દરેક મનુષ્યમાં એ શક્તિ રહેલી છે, પણ જે વિશિષ્ટ નિયમો, સાધનો વગેરે દ્વારા પોતાની શક્તિને કેળવે છે તે એ શક્તિદ્વારા આશ્ચર્યજનક કાર્યો કરી શકે છે. એ વિદ્યાના બે પ્રકાર છે: (૧) આરોગ્યકારક અને (૨) અલૌકિક કાર્યસાધક. પહેલા પ્રકારથી શસ્ત્રવિદ્યા વિના અનેક મોટા રોગોને સારા કરી શકાય છે, અને બીજા પ્રકારથી ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રયોગો લોકોને બતાવીને આશ્ચર્ય તથા વિનોદ પમાડી શકાય છે.

ત્રણ અવસ્થા—મેસ્મેરિઝમની ત્રણ અવસ્થા છે. (૧) જાગ્રતાવસ્થા (Waking State), (૨) નિદ્રાભ્રમણાવસ્થા (Somnambulism) અને (૩) પરોક્ષદર્શિતાવસ્થા (Clairvoyance). મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ કરનાર પ્રયોક્તા અથવા વિધાયક (Operator) અને જેના દેહ ઉપર પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તે પાત્ર અથવા વિધેય (Subject) કહેવાય છે. જાગ્રતાવસ્થામાં પાત્રના બાહ્ય અવયવ ઉપર પ્રયોક્તાનું આધિપત્ય હોય છે, પાત્રનું જ્ઞાન સારું રહે છે અને પ્રયોક્તા જે જે કહે છે તે તે કરે છે. પાત્ર જાગ્રતાવસ્થામાં હોવા છતાં તે પોતાના દેહ ઉપર અધિકાર ચલાવી શકતો નથી. શસ્ત્રક્રિયાના દુઃખનું પરિણામ પણ તેના ઉપર થતું નથી. નિદ્રાભ્રમણાવસ્થામાં શરીરનું રક્તાભિસરણ અને આંતર જ્ઞાન વ્યવસ્થિત હોય છે, પરન્તુ પાત્ર પ્રત્યક્ષ નિદ્રાવસ્થામાં દેખાય છે. તેની આંખો

મીંચેલી હોય છે અને અંતર્જ્ઞાનથી જ તે જોઇ તથા સાંભળી શકે છે. અંતર્જ્ઞાનથી અતિદુ:સાધ્ય કાર્યો પણ આ અવસ્થામાં પાત્ર કરી શકે છે. પરોક્ષદર્શિતાવસ્થામાં પાત્રને જગત્ ક્ષુદ્ર જણાય છે. તે પોતાની શક્તિથી ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય ત્રણે કાળ જોઇ શકે છે. આ અવસ્થા થોડા જ યોગીઓ સિદ્ધ કરી શકે છે.

અભ્યાસની તૈયારી—'આકર્ષણવિદ્યા' અને 'માનસિક સંદેશ-વિદ્યા' માં જે જે વિધિ પ્રયોગ બતાવ્યા છે તે બધા મેસ્મેરિઝમના અભ્યાસીને ઉપયોગી છે. 'ઇચ્છાશકિત' અથવા 'વીલપાવર' ઉપર જ એ વિદ્યાનું બંધારણ રચાયું છે. મનુષ્યમાં જે વિદ્યુતશકિત રહેલી છે, તે જ પ્રેમદ્વારા બીજાના દેહમાં પ્રવેશ કરીને ઇચ્છિત કાર્ય કરવા લાગે છે. આ જ **મોહિની વિદ્યા** અથવા **મેસ્મેરિઝમ** કહેવાય છે. તેટલા માટે પ્રત્યેક અભ્યાસીએ ઇચ્છાશકિતની કેળવણી 'આકર્ષણવિદ્યા' તથા 'માનસિક સંદેશવિદ્યા' ના ખંડોમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કર્યા પછી જ આ વિદ્યાના અભ્યાસમાં આગળ વધવું. એમ કરવાથી 'મેસ્મેરિઝમ' માટેનો અભ્યાસ ટૂંકો તથા સરળ થવા પામશે.

અભ્યાસીએ હમેશાં અભ્યાસ માટેનો એક જ વખત નક્કી કરવો. નક્કી કરેલે વખતે બીજાં સેંકડો કામો હોય તોપણ તે પડતાં મૂકીને અભ્યાસમાં બેસવું. વળી અભ્યાસ માટેનું સ્થાન પસંદ કરવામાં કેટલુંક ધ્યાન રાખવાનું છે. તે સ્થાન સ્વચ્છ તથા શુદ્ધ હોવું જોઇએ. તે સ્થાન આહ્લાદક, અંધકાર વિનાનું અને બહુ જ ઉજાશ આવે તેવું પણ ન જોઇએ. અભ્યાસના સ્થાનની આસપાસ બહુ વસતી ન જોઇએ—બિલકુલ ન હોય તો વધારે સારૂં. હવા સારી રીતે આવજા કરે તેવું સ્થાન પસંદ કરવું. તે સ્થાન ઉત્તરાભિમુખ કિંવા પૂર્વાભિમુખ હોવું જોઇએ. દુર્ગન્ધ, બહુ ઠંડ કે બહુ તાપ અંદર આવવો ન જોઇએ. અભ્યાસીનો ઓરડો શ્વેત રંગથી રંગેલો હોય તો વધારે સારૂં; તેમાં ચિત્રો કાઢિલાં કે તસ્બીરો બાંધેલી ન હોવી જોઇએ. ઉપર છત બાંધેલી હોવી જોઇએ અને તે સફેદ રંગથી રંગેલી હોવી જોઇએ.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

પ્રયોક્તા અને પાત્ર કેવાં હોવાં જોઇએ?

પ્રયોક્તા કેવો જોઇએ?—(૧) પ્રયોક્તાનો સ્વભાવ હમેશાં સ્થિર, નિર્ભય, પરોપકારી, ધાર્મિક અને સત્યભાષી હોવો જોઇએ. (૨) પ્રયોક્તા

જો પોતાના કાર્યમાં એક–બે વાર અફળ થાય, તો તેણે નિરાશ થઇને કાર્યનો ત્યાગ કરવો નહિ. (૩) સ્વાર્થ સાધવા માટે મેસ્મેરિઝમના પ્રયોગો કરવાની ઇચ્છા કદી પણ રાખવી નહિ. (૪) પ્રયોક્તાએ પાત્ર એવું બનાવવું જોઇએ કે જે પોતાની મેળે સ્વયંસિદ્ધતાથી પ્રયોગ કરવા દેવાને તત્પર હોય. (૫) પ્રયોક્તાએ રોજ અલ્પ ભોજન કરવું અને સ્નાન–ધ્યાનાદિનાં ધાર્મિક કૃત્યો યથાવિધિ કરવાં જોઇએ. (૬) પ્રયોક્તાએ માદક અને ઉષ્ણ વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો નહિ. (૭) પ્રયોગ કરવો હોય તો અત્યન્ત મોટી મંડળીની વચ્ચે કરવો નહિ, કારણકે તેથી પ્રયોક્તાનું એકાગ્ર ધ્યાન નષ્ટ થવાનો સંભવ હોય છે. (૮) લોકોને ચમત્કાર દર્શાવવાના હેતુથી મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ કરવો નહિ. (૯) પ્રયોગની અસર બહુ જોરદાર હોય અને અનેક ઉપાયોથી પણ પાત્રની નિદ્રાનો ભંગ થઈ શકતો ન હોય, તો પ્રયોક્તાએ ગભરાવું નહિ. કેટલાક વખત પછી પ્રયોગનું જોર આપોઆપ ઓછું થતું જશે અને પાત્ર પોતાની નૈસર્ગિક સ્થિતિમાં આવશે, એવો આત્મવિશ્વાસ પ્રયોક્તાએ રાખવો. એવે વખતે જો પ્રયોક્તા ગભરાઇ જાય અને અસ્વસ્થ ચિત્તાવસ્થામા આવી જાય, તો પાત્રનું મન અનેક વિચારયુક્ત થઇને તેને અત્યંત કષ્ટ થવા પામે. (૧૦) પ્રયોક્તાએ જમ્યા બાદ થોડી વારે પ્રયોગ કરવો પણ ક્ષુધિતાવસ્થામાં તો પ્રયોગ કદી ન કરવો. (૧૧) કસરત કરીને પ્રયોગ ન કરવો. (૧૨) અધિક શીત કે અધિક ઉષ્ણ એવી ઋતુમાં પ્રયોગ કરવો નહિ. (૧૩) એક જ દિવસ બે પાત્ર કરતાં વધારે પાત્રો પર પ્રયોગ કરવો નહિ (૧૪) પોતાથી વધારે બળવાન પાત્ર ઉપર પ્રયોગ કરવો નહિ (૧૫) રોગી અવસ્થામાં રોગ ઉપર પ્રયોગ કરવો નહિ.

પાત્ર કેવું જોઈએ ?—(૧) જેના કેશ પીળા અથવા ભૂરા હોય, મુખમુદ્રા અપ્રસન્ન હોય અને ઘેલછાભરી દેખાતી હોય, જે શક્તિમાં દુર્બળ હોય, દેહથી રોગગ્રસ્ત હોય અને જેની શરીરકાન્તિ નેત્રને અપ્રસન્ન કરનારી હોય એવા પાત્રને પસંદ કરવું નહિ. (૨) જેનો સ્વભાવ પ્રયોક્તાના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ હોય અને જે બળમાં પણ તેનાથી ન્યૂન હોય તેવા પાત્રની પસંદગી કરવી નહિ. (૩) જે માણસની આંખની પૂતળીઓ કાંઇક સફેદાઇ ઉપર હોય, તે પ્રયોગને માટે અયોગ્ય હોય છે. (૪) જે માણસ પરોપકારી, ઇશ્વરપ્રત્યે શ્રદ્ધા રાખનાર, દુઃખિતનું દુઃખ હરણ કરવામાં તત્પર અને અપવિત્ર માનેલી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરનારો હોય, એ પાત્રને પ્રયોક્તાએ પ્રયોગ માટે પસંદ કરવું. (૬) સુકુમાર કોમળાંગી સ્ત્રીઓ

અને નાની વયનાં બાળકો પ્રયોગ માટે અયોગ્ય હોય છે.

રોગનિવારક પ્રયોક્તા કેવો જોઇએ?—(૧) રોગનિવારણ કરનારો પ્રયોક્તા એવો જોઇએ કે જે મહાત્મા, જિતેન્દ્રિય, પરોપકારી, અને નિરપેક્ષ હોય. (૨) પ્રયોક્તા આત્મશ્લાઘા કરનારો ન હોવો જોઇએ, અને કીર્તિ મેળવવાની ઇચ્છાથી પ્રેરિત થઇને હરકોઈ માણસના દેખતાં પ્રયોગ કરવાને તત્પર ન હોવો જોઇએ. (૩) રોગનિવારણ કરવા માટે પ્રયોગ કરવા બેસવા માટેના સ્થાને પાત્ર અને પ્રયોક્તા એ બે સિવાય બીજું કોઇ હોવું ન જોઇએ. (૪) રોગનિવારણ પૂર્ણ થાય ત્યાંસુધી પ્રયોક્તાએ પાત્રથી દૂર જવું ન જોઇએ, નહિતો કરેલો પ્રયોગ નિષ્ફળ જાય છે. (૫) ચિકિત્સા કરતી વખતે રોગીને હરેક પ્રકારે સાવધચિત્ત રાખવો અને મધુર ભાષણથી તેના ચિત્તને સંતુષ્ટ રાખવું. (૬) પ્રયોક્તાએ સદા-સર્વદા સાવધાન રહીને સ્થિરચિત્ત તથા આનન્દી રહેવું જોઇએ. (૭) જો પ્રયોક્તા અને પાત્ર વચ્ચે રુધિરસંબંધ હોય છે એટલે કે બેઉ વચ્ચે કાંઈ સગાઇ-સંબંધ હોય છે અથવા અંતઃકરણપૂર્વકના પ્રેમનો સંબંધ હોય છે, તો તત્કાળ આરોગ્યપ્રાપ્તિ થાય છે. (૮) ચિકિત્સા હમેશાં અમુક ઠરાવેલે વખતે જ નિયમિત રીતે કરવી, કારણકે વખત ઉલટપાલટ કરવાથી વિપરીતાવસ્થા ઉત્પન્ન થાય છે. (૯) રોગનિવારક પ્રયોગ બે કલાક કરતાં વધુ કલાક કરવો નહિ વળી એકી વખતે એક કરતાં અધિક માણસો ઉપર આ પ્રયોગ કરવો નહિ. (૧૦) ચિકિત્સા કરતી વખતે પ્રયોક્તાએ નિર્ભય, સ્વસ્થચિત્ત, આત્મવિશ્વાસયુક્ત, દૃઢચિત્ત, ધૈર્યાવલંબી, કાર્યક્ષમ અને સ્થિરબુદ્ધિ રહેવું

પરિચ્છેદ ૩ જો.

મેસ્મેરિઝમના અભ્યાસનાં સાધનો.

અભ્યાસીના ગુણો—મેસ્મેરિઝમનો અભ્યાસ કરવા ઇચ્છનાર સ્ત્રી-પુરુષે પહેલાં લક્ષમાં રાખવું જોઇએ કે પોતે સર્વ પ્રકારે નીરોગી, સ્વચ્છ અને સુવાવસ્થામાં બ્રહ્મચારી રહેવું. દૃષ્ટિ સ્થિર રાખીને નેત્ર-જ્યોતિમાં આકર્ષણશક્તિ ઉત્પન્ન કરવી એ મેસ્મેરિઝમનું મૂળ સાધન છે. મેસ્મેરિઝમનો જિજ્ઞાસુ પહેલાં પોતાની દૃષ્ટિ સ્થિર કરીને, દૃષ્ટિશક્તિની તીવ્ર ધારણા થયા પછી, પોતાના નેત્રમાં જે તેજ ઉત્પન્ન કરી લે છે, તેની પ્રભાના જોરથી બીજા મનુષ્ય પાસેથી પોતાની ઇચ્છામાં

આવે તે કાર્ય કરાવી લઇ શકે છે. એવી રીતે દૃષ્ટિનું તેજ ઉત્પન્ન થયા પછી અભ્યાસથી વધારવામાં આવે અને પ્રયોગ વખતે મનમાં જો ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તથા ક્રોધપૂર્વક સાચી વસ્તુ પર દૃષ્ટિપાત કરવામાં આવે તો તે વસ્તુ બળીને ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે.

દૃષ્ટિતેજ—જે વશીકરણશક્તિનો ઉપયોગ પ્રયોક્તા પાત્ર ઉપર કરે છે, તે વશીકરણશક્તિ પણ નેત્રમાં જ રહેલી છે. એ શક્તિ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં પ્રત્યેક મનુષ્યના નેત્રમાં રહેલી છે, પરંતુ સૌ તે કળી શકતા નથી. એક બાળક રડતું હોય અને આપણે જો પ્રેમપૂર્ણ દૃષ્ટિથી તેની તરફ જોઇને તેની સમીપે બેઉ હાથ પહોળા કરીએ તો તે બાળક રડતું અટકીને આપણા બાહુપાશમાં આવે છે એ વાત સૌ કોઇ જાણે છે. પણ જો એ જ દૃષ્ટિમાં ક્રોધ દર્શાવીએ તો તેથી બાળક વધારે રડવા લાગે છે. આ બેઉમાં માત્ર દૃષ્ટિ જ કારણીભૂત છે.

વિચારશક્તિ—મનુષ્યની શક્તિઓમાં વિચારશક્તિ અતિ પ્રબળ છે. મનુષ્યના મનમાં જે કાર્ય કરવાની લહેર ઉત્પન્ન થાય છે તે પહેલાં વિચારશક્તિની સાથે ટક્કર લે છે અને પછી વિચારશક્તિ તેનો નિર્ણય કરીને તેના કાર્યમાં તેને પરિણત કરવાને પ્રેમાલિંગન આપીને તેવી આજ્ઞતા કબૂલ કરે છે અને પછી જ તે લહરિનું કાર્ય થએલું દૃષ્ટિએ પડે છે.

મનુષ્યના શરીરમાં જે વિદ્યુતશક્તિ છે તે જ સંચાલનશક્તિ છે. જગતના પ્રાણીમાત્રને પોતપોતાના કાર્યમાં નિમગ્ન કરી મૂકનારી એ જ શક્તિ છે. મેસ્મેરિઝમનું કાર્ય કરનારને એ શક્તિનો બહુ જ ઉપયોગ કરવો પડે છે. વિદ્યુતશક્તિની સહાયથી સંયુક્ત વિચારશક્તિ સર્વ માનસિક વિચારકામના પૂર્ણ કરે છે. આ વિદ્યુતશક્તિનો પ્રભાવ એવો છે કે તેની દ્વારા મનુષ્યનું મન અગણિત ગાઉના અંતસુધી નિમિષ માત્રમાં જઈ શકે છે અને ત્યાંની સર્વ વાતો જુએ છે. શરીરનાં સર્વ કાર્યો આ બે જ શક્તિ દ્વારા પરિપૂર્ણ થાય છે. વિદ્યુતશક્તિ સિવાય વિચારશક્તિ પાંગળી છે.

મેસ્મેરિઝમમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પહેલાં દૃષ્ટિનું બળ વધારવું જોઇએ, અને દૃષ્ટિનું બળ વધારવાના ઉપાયો* 'આકર્ષણવિદ્યા' તેમ જ 'માનસ મંદેશવિદ્યા'માં દર્શાવ્યા છે તે પ્રમાણે વર્તવું. પછી વિચારશક્તિ અને ઇચ્છાશક્તિ દૃઢ કરવી જોઇએ અને તેના માર્ગો પણ એ ખંડોમાં દર્શાવેલા છે. × એ શક્તિને કેળવ્યા પછી તમારે વાણીનું બળ કેળવવું જોઇએ

* જુઓ ખંડ ૨ જો, પરિ. ૫ મો, અને ખંડ ૪ થો, પરિ ૭ મો.
× જુઓ ખંડ ૨ જો, પરિ ૨ જો અને ખંડ ૪ થો, પરિ ૨-૩-૪-૫.

જેનો માર્ગ પણ ઉપયુક્ત વિદ્યાના ખંડોમાં આપેલો છે.* એટલે શક્તિની કેળવણી કર્યા પછી જ તમે મેસ્મેરિઝમ અને હિપ્નોટિઝમમાં આગળ વધી શકશો. મેસ્મેરિઝમના અભ્યાસ માટે તમારે આ પૂર્વે આપેલા ચાર ખંડનો અભ્યાસ કરવો, તેમાંની સૂચનાઓને તમારે મેસ્મેરિઝમ માટેના પ્રાથમિક અથવા પ્રાવેશિક પાઠો જ સમજી લેવા અને પછી આગળ વધવું. પૂર્વોક્ત સૂચનાઓનું અહીં ફરીથી પિષ્ટપેષણ કરી કાળક્ષેપ નહિ કરવા માટે અત્રે આટલું સૂચન કરેલું છે.

મેસ્મેરિઝમથી શું શું કરી શકાય?—મેસ્મેરિઝમના જો કે અનેક ભેદ અને પ્રકાર છે, તોપણ મુખ્યત્વે કરીને મેસ્મેરિઝમના પ્રયોગ બે પ્રકારના જ હોય છે. મેસ્મેરિઝમથી જોકે અનેક બાબતો કરી શકાય છે તોપણ નીચેની સાત બાબતો તેમાં મુખ્ય છેઃ-(૧) રોગનું નિવારણ કરવું. (૨) મૃતાત્માઓ સાથે વાર્તાલાપ કરવો અને તે જાણવો. (૩) ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની વાતો જાણવી. (૪) ઘેર બેઠાં અનેક ગાઉ પર બનેલા બનાવો જાણવા. (૫) ગુપ્ત વાત પ્રકટ કરવી. (૬) મૃતાત્માઓને બોલાવીને તેમને બધી વાતો સમજાવી દેવી. (૭) વ્યાપાર વહેવાર સંબંધી બાબતો, ચોરી વગેરે પકડવાના પ્રયોગો.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

પ્રયોક્તા અને પાત્ર વચ્ચેનું તાદાત્મ્ય.

પ્રેમ અને તાદાત્મ્ય—મન એ અદશ્ય પદાર્થ છે-સૂક્ષ્મ તત્ત્વ છે, તોપણ તેમાં પરસ્પર આકર્ષણ કરવાનો ધર્મ રહેલો છે. બે મન એકત્ર થાય છે-તેનું તાદાત્મ્ય થાય છે-તે થોડા વધુ પ્રમાણમાં તો એક બીજાથી તદાત્મ જ થાય છે અને તે કેટલીક વખત એકત્ર રહે, તેમનું સંગઠન થાય એટલે તો તેમનું સારું તાદાત્મ્ય થાય છે. મિત્ર-મિત્રનો સ્નેહ જામે છે, તરુણ-તરુણીનો પ્રેમ જોડાય છે અને વિયોગથી દુઃખ થાય છે, એ અનુભવ સર્વ કોઈને હોય છે. માતા અને પુત્રનું સંઘટન ઠેઠ ગર્ભથી શરૂ થાય છે અને તેથી પરસ્પર જે તાદાત્મ્ય ઉત્પન્ન થાય છે તે લોકોત્તર હોય છે. તેવું જ તાદાત્મ્ય ખરાં પ્રેમી દંપતીમાં માલૂમ પડે છે. પ્રયોક્તા અને પાત્રની વચ્ચે જ્યારે તાદાત્મ્ય થાય છે, ત્યારે જ પ્રયોક્તા પાત્ર ઉપર પ્રયોગ કરી શકે છે અને એ તાદાત્મ્યની પૂર્વે પાત્રને પ્રયોક્તા ઉપર પ્રેમ, વિશ્વાસ અને અધીન વૃત્તિ હોવાં જોઈએ.

* જુઓ ખંડ ૪ થો. પરિ. ૪-૭

ગોકળગાયનું તાદાત્મ્ય અને તેનું તારયંત્ર—ચોમાસાના દિવસોમાં ગોકળગાય નામના જંતુઓ ભીની જગ્યામાં પેદા થાય છે, એમાંની બાવન ગોકળગાયો લઇને તેમાંની બબ્બે ગોકળગાયોને એક એક ટીનની કિંવા લાકડાની દાબડીમાં મૂકવી, એટલે એકંદર છવીસ દાબડીઓ થશે. દાબડીઓમાં હવાની આવજા માટે નાનાં છિદ્રો રાખવાં અને તેમના જીવનને ઉપયોગી શેવાળ જેવો પદાર્થ પણ અંદર મૂકવો. એ બધી દાબડીઓને એકાદ મહિનો ઢાંકી રાખવી. જોઇએ તો કોઈવાર તેનાં ઢાંકણાં ઉઘાડી ખુલ્લી હવા તેમાંની ગોકળગાયોને ખાવા દેવી, માત્ર તેમાંની એકકે ગોકળગાયને હલાવવી નહિ. ધ્યાન રાખજો કે એ બે ગોકળગાયો ઘણો વખત એક બીજીને વળગીને જ રહેલી હશે. એક મહિનો થાય એટલે દરેક દાબડી ઉપર એ. બી. સી. ડી. એ પ્રમાણે છવીસે અંગ્રેજી અક્ષરોની ચીટ્ઠીઓ ચોડી દેવી. પછી તેવી જ બીજી છવીસ દાબડીઓ લાવવી અને તે ઉપર પણ છવીસ અક્ષરોની ચીટ્ઠીઓ ચોડવી. એ પ્રમાણે બાવન દાબડીઓ થાય, એટલે 'એ' અક્ષરવાળી દાબડીમાંની બે ગોકળગાયોમાંની એકને લઇને 'એ' અક્ષરવાળી ખાલી દાબડીમાં મૂકવી. એ પ્રમાણે છવીસે ખાલી દાબડીઓમાં પેલી છવીસ દાબડીઓમાંની ગોકળગાયોને પૂરવી. પહેલી દાબડીઓની પેઠે જ આ દાબડીઓમાં પણ થોડો કાદવ, શેવાળ વગેરે રાખવું અને હવાની આવજા માટે કાણાં રાખવાં. એ પ્રમાણે છવીસ–છવીસ દાબડીઓના બે સેટ તૈયાર થયા એટલે તેમાંનો એક સેટ એક મિત્ર પાસે રાખવો અને બીજો સેટ બીજો મિત્ર પોતાને ત્યાં–બીજે ગામ કે પાંચ સો ગાઉ જેટલા દૂર બીજા દેશમાં ભલે લઇ જાય. બેઉ મિત્રોએ એક દિવસ ઠરાવી રાખવો. તે દિવસે બપોરે કિંવા સવારે એ ગોકળગાયના તાર–યંત્રવડે અમુક સંદેશો મોકલવાનું ઠરાવી રાખવું. બેઉ સ્થળે બેઉ મિત્રોએ નીમેલે વખતે તે સર્વ દાબડીઓ ઉઘાડવી અને એક જણે એક દાબડી હાથમાં લઇને તેમાંની ગોકળગાય હાલે ત્યાંસુધી તે દાબડીને હલાવવી. આમ કરવાથી ચમત્કાર એ થશે કે બીજા ગામમાં રાખેલી દાબડીઓમાંની તે જ અક્ષરમાંની ગોકળગાય પણ હાલવા લાગશે! દાખલાતરીકે 'એસ'અક્ષરવાળી ગોકળગાયને હલાવવાથી બીજે ગામ રહેલી 'એસ' અક્ષરવાળી દાબડીમાંની જ ગોકળગાય હાલવા લાગશે કારણકે એ બેઉ ગોકળગાયોનું તાદાત્મ્ય થઈ રહેલું છે. એ જ પ્રમાણે 'ઇ' અક્ષરવાળી ગોકળગાયને હલાવવાથી બીજે સ્થળે પણ 'ઇ' અક્ષરવાળી દાબડીમાંની ગોકળગાય હાલવા લાગશે. એ જ પ્રમાણે 'એન' અને 'ડી'. અક્ષર

વાળી પણ ગોકળગાય હાલવા લાગે એટલે સમજવું કે એક મિત્રે 'સેન્ડ' (send) શબ્દ ગોકળગાયના તારયંત્ર મારફતે રવાના કર્યો! એ જ પ્રમાણે જો એક દાબડીને તાપ ઉપર મૂકીને ગોકળગાયને મારી નાંખવામાં આવે તો બીજા ગામની એ જ અક્ષરવાળી દાબડીમાંની ગોકળગાય પણ મરી જશે! આટલેસુધી એ જંતુઓનું તાદાત્મ્ય થએલું હોય છે! તાદાત્મ્ય થવાની જે વૃત્તિ ગોકળગાયમાં રહે છે તે બીજાં કોઇ પ્રાણીઓમાં નહિ હોવાથી આવું તારયંત્ર બીજાં કોઈ પ્રાણીઓનું થઇ શકતું નથી. ગોકળગાય એકત્ર રહેવાથી એક બીજીને ભેટીને જ પડી રહે છે અને સહજમાં તે છૂટી પડી શકતી નથી. બીજાં પ્રાણીઓમાં એ ગુણ હોતો નથી. આવું તાદાત્મ્ય મેસ્મેરિઝમના પ્રયોક્તા અને પાત્રમાં જ્યારે થાય છે ત્યારે પ્રયોક્તાની ઇચ્છાને વશ પાત્ર થઇ રહે છે.

શ્રદ્ધાની જરૂર—તાદાત્મ્યમાં સાત્વિકપણું, પ્રેમાળપણું, શાન્તતા અને પવિત્રતા જેમ કારણીભૂત છે, તેમ શ્રદ્ધા પણ છે. શ્રદ્ધાથી પણ પુષ્કળ ચમત્કાર દેખાય છે. ત્રિકાળદર્શી આયનો કે વીંટી કે કાજળીમાં જોનાર તથા દેખાડનાર વચ્ચે તાદાત્મ્ય થયું હોય છે અને જોનારમાં શ્રદ્ધા હોય છે તેથી જ દેખાડનાર પોતાની મરજી પ્રમાણેનાં દશ્યો બતાવી શકે છે. શ્રદ્ધા નાની વયના છોકરાઓમાં વિશેષ હોય છે તેથી જોવા માટે નાની વયના છોકરાને પસંદ કરવામાં આવે છે. એ જ રીતે મંત્રો પણ સિદ્ધ થાય છે.

વાક્સિદ્ધિ—આ વિદ્યામાં મૂળ બે વાત છે. એક વાત હાથ ઉતારા કરીને મનુષ્યને પોતાના કબ્જામાં આણવો અને બીજી વાત વાક્સિદ્ધિ. આપણા ભાષણથી, આજ્ઞાથી કિંવા વાણીબળથી તેના મન ઉપર અમુક અસર કરવી તે વાક્સિદ્ધિ કહેવાય છે. આ ગુણ સાધુમંતમાં બહુ જ હોય છે. આ વાક્સિદ્ધિમાં કિંવા પ્રયોક્તાના પવિત્ર આશીર્વાદમાં એવો કાંઇ વિલક્ષણ ચમત્કાર છે કે તેના યોગથી કોઇથી ન કહી શકાય તેવું ભવિષ્ય પણ તે કહી શકે છે અને તે ખરું હોય છે. મરેલાને જીવતા કર્યાના દાખલા અને અપુત્રને પુત્ર આપ્યાના દાખલા ઇતિહાસમાં જાણીતા છે તે આ સિદ્ધિનો જ ચમત્કાર છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

હાથ ઉતારા અથવા પાસીઝ.

કેવી રીતે બેસવું?—મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ કરવા માટે પહેલાં એકાન્ત શાન્ત જગ્યા પસંદ કરવી અને ત્યાં જ એ પ્રયોગ કરવાનું ઠરાવવું.

કેવી રીતે બેસવુ [આકૃતિ ૨૬]

મન વ્યગ્ર થાય એવુ કાઇ પણ ત્યા હોવુ જોઇએ નહિ પછી આપણા રોગીને કિંવા જેના ઉપર પ્રયોગ કરવાનો હોય તે પાત્રને આપણી સામે ખુરશી પર બેસાડવો ને બીજી તેના કરતા જરા ઉંચી ખુરશી લઇને આપણે તેની સામે એવી રીતે બેસવુ કે જેથી આપણા પગ તેના પગથી બહાર પડતા રહે અને તેના પગને જરા અડકે

પાત્રની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરો—આપણે તેની સાથે સંભાષણ કરવુ તે ધીમેથી, શાંત અને મૃદુતાભર્યા સ્વરે કરવુ તે નાસ્તિક છે, પાખંડી છે, એવી વાત મનમા પણ લાવવી નહિ તે ભક્તિમાન અને શ્રદ્ધાળુ માણસ છે એમ માનીને જ આગળ ચાલવુ તેનો સંશય કિંવા નાસ્તિકપણુ દૂર કરવાનો યત્ન ખાસ કરવો નહિ શાંતિ, ધીમાશ, મૃદુ સ્વભાવ અને આત્મ વિશ્વાસ રાખવો એ આપણુ કામ છે તે લક્ષમા રાખવુ આપણે પાત્રને કહેવુ કે આ પ્રયોગ થવામા કાઇ અશક્યતા જેવુ છે જ નહિ, તમારામા જે આત્મશક્તિ છે તેનો જ ઉપયોગ તેમા કરવાનો છે, પરન્તુ તે હમેશની વહેવારૂ પદ્ધતિ કરતા કાઇક જુદી રીતે કરવાનો છે વિશેષમા તેને કહેવુ કે આમા તમારી ઇચ્છાવિરુદ્ધ કશુ કરવાનું નથી એમ કહેવાથી તેનો તમારા પર વિશ્વાસ બેસશે અને તેનું લક્ષ તમારી તરફ લાગી રહેશે અટલુ ધ્યાનમા રાખવુ કે એ પ્રયોગનો અનુભવ લેનારને એ કેમ બને છે તેની પરિપૂર્ણ માહિતી મળે ત્યાસુધી તેના ઉપર પ્રયોગ કરવો નહિ અને એટલું પણ યાદ રાખવુ કે જો તે એકદમ ઉંઘમાથી જાગ્રત થાય નહિ તો તેને જગાડવાની ખટપટમાં પણ પડવુ નહિ પણ તેને સ્વસ્થ રીતે ઉંઘવા દેવો, એટલે કેટલીક વારે તે પોતાની મેળે જાગ્રત થશે

હાથ ઉતારાની પહેલી પદ્ધતિ—હાથ ઉતારાને કેટલાક માર્જન

પણ કહે છે. અંગ્રેજીમાં તેને પાસીઝ (Passes) કહે છે. આ પ્રયોગમાં જરા પણ ઉતાવળ કરવી નહિ. મસ્તક હમેશાં ઠંડું રાખવું. પ્રયોગના સ્થાનમાં બહુ ગરમી કે બહુ ઠંડી હોવી ન જોઇએ. પ્રત્યેક બેઠક વખતે મન ચલવિચલ ન થાય એવી તજવીજ રાખવી. રોગીને છૂટથી-ઢીલાં ગાત્રો સાથે બેસવા કહેવું અને આપણે તેની સામે બેસવું. આપણી બેઠક તેના કરતાં કાંઇક ઉંચી રાખવી. તેના પગ આપણા બે-પગની વચ્ચે આવી જાય અને આપણા પગ બહાર પડતા રહે એવી રીતે બેસવું. તેને કહેવું કે તું હવે બીજા કશાનો વિચાર મનમાં લાવીશ નહિ. હવે શું થશે, મને કેવું લાગશે, એવું પણ મનમાં લાવીશ નહિ અને ભીતિ વગેરે છોડી દેજે. આ પ્રયોગથી તને જરા પણ દુઃખ થશે નહિ. એમ કહ્યા પછી એના હાથના બેઉ અંગુઠા આપણી બે આંગળીઓની ચપટીઓમાં પકડવા, એવી રીતે કે આપણા અંગુઠાની અંદરની બાજુ તેના અંગુઠાની અંદરની બાજુને અડે અને પછી આપણી દૃષ્ટિ તેની તરફ લગાડવી. એ પ્રમાણે બેથી પાંચ મિનિટસુધી સ્થિર રહેવું. તેટલી વારમાં આપણા અંગુઠાની અને તેના અંગુઠાની ઉષ્ણતા એકસરખી થઇ જશે. ઉષ્ણતા એકસરખી થાય એટલે આપણા હાથ પાછા ખેંચી લેવા અને તે જમણી તથા ડાબી બાજુએ પસારવા. પછી તે એવી રીતે ફેરવવા કે અંદરની બાજુ બહાર આવે. પછી બેઉ હાથ મસ્તક પર અને બેઉ ખભા ઉપર થોડા ઉંચા ધરી રાખવા અને પછી તુરત જ ખભા ઉપર મૂકવા. ત્યાં એકાદ મિનિટસુધી હાથ મૂકી રાખીને તે હાથ ખભાના છેડાસુધી તેને થોડો થોડો સ્પર્શ કરતાં કરતાં નીચે લાવવા. એ પ્રમાણે પાંચ-છ વાર હાથ ઉતારા કરવા. દરેક વખતે હાથ થોડા ઝાડીને થોડા ઉલટા ફેરવીને પુનઃ તે મસ્તક પર ધરી રાખવા. ત્યાં એક ક્ષણભર હાથ ધરી રાખીને તે નીચે લાવવા અને લગભગ બે ઇંચનું અંતર રાખીને મ્હોંની સામેથી પેટ હેઠળની દુંટી સુધી લાવવા. ત્યાં બે મિનિટ હાથ ધરી રાખવા. આપણા અંગુઠા દુંટી પર રાખવા અને બાકીની આંગળીઓ પાંસળીઓની નીચે રાખવી. પછી તે હાથ ધીમે ધીમે નીચે લાવતાં પાત્રના ઘુંટણ કિંવા પગનાં તળીયાં સુધી લાવવા. પહેલો હાથ ઉતારો થઇ રહ્યો કે તુરત આપણા હાથ પુનઃ તેના મસ્તક પર લઇ જવા અને પછી બાકીના ઉતારા પણ એ જ પ્રમાણે કરવા. એમ કરતાં છતાં જો અધો કલાક સુધીમાં કાંઇ જ પરિણામ ન આવે તો પછી બેઠક બંધ કરવી અને બીજે-ત્રીજે દિવસે તેવી જ બે-ત્રણ બેઠકો કરવી. એ પ્રમાણે બે-ત્રણ બેઠકો કિંવા

એક બે વધારે બેઠકો થયા પછી તેનું પરિણામ પાત્ર ઉપર થયા વિના રહેશે નહિ. આ પદ્ધતિ જરા મોડી સિદ્ધ થાય તેવી છે પણ બહુ ગુણકારી છે અને એક વાર એ પદ્ધતિથી પ્રયોગ લાગુ પડ્યો, એટલે પછી બીજી શીઘ્ર પદ્ધતિ કરતાં પણ વધારે જલ્દીથી તે અનુભવમાં આવવા લાગે છે.

બીજી પદ્ધતિ—અંગુઠાનું ટેરવું અને અનામિકાનું ટેરવું એ બેની વચ્ચે પાત્રનું કાંડું પકડવું એટલે આપણો અંગુઠો હથેળીની બાજુની તેની મધ્ય નાડીની ઉપર જ બરાબર આવશે. એ મધ્ય નાડીની શાખા અનામિકા અને ટચલી આંગળીની મધ્યમાં જ પ્રસરેલી હોય છે. એ પ્રમાણે તેનો હાથ પકડીને તેને આપણી તરફ નજર રાખવાનું કહેવું અને તેને એવી ભાવના મનમાં રાખવા જણાવવું કે 'હવે મારી ઉપર પ્રયોગ કરવામાં આવે છે.' આવી સ્થિતિમાં અર્ધી મિનિટ કિંવા થોડી વધારે વાર થાય એટલે તેને પોતાની આંખો બંધ કરવા કહેવું. તે પોતાની આંખો મીંચે એટલે આપણા છૂટા રહેલા બીજા હાથની આંગળીઓવડે તેની આંખોની પાંપણો દબાવવી. પછી તે હાથ તેના મસ્તક પર રાખવો અને અંગુઠો તેના કપાળ ઉપર નાકના મૂળને અડકાડીને રાખવો. બીજા હાથનો અંગુઠો મધ્યનાડી ઉપર જ રહેવા દેવો. પછી તેને ખાતરીપૂર્વક કહેવું કે હવે તારાથી આંખો ઉઘાડી શકાશે નહિ. જો એમ કરવાથી તે ન ઊંઘવા લાગે તો તેની આંખોની પાંપણો પર બે ત્રણ વાર હાથ ફેરવવો, અને મનમાં એવી દઢ ઇચ્છા રાખવી કે તે નિદ્રિત થાય

ત્રીજી પદ્ધતિ—પ્રયોક્તા અને પાત્રે એક બીજાની સામે બેસવું. હવે પોતા ઉપર પ્રયોગ કરવામાં આવનાર છે એવી પાત્રની પ્રતીતિ કરાવ્યા બાદ પ્રયોક્તાએ પાત્રનો ડાબો હાથ પોતાના જમણા હાથમાં અને જમણો હાથ ડાબા હાથમાં લેવો. પછી તેના કાંડાના સાધા ઉપર મધ્યમાં જ આપણા અંગુઠાનાં ટેરવાં રાખવાં અને બાકીની આંગળીઓ પાછળ રાખવી. એમ કરવાની પ્રયોક્તાના અંગુઠા પાત્રની મધ્યનાડીને દાબવા લાગશે. આ મધ્યનાડી મગજમાંની જ એક નાડી છે. એ નાડીનો ધર્મ માત્ર જ્ઞાનતંતુમાં ગતિ તથા જ્ઞાન એ બે ઉત્પન્ન કરવાનો છે. પછી જરા આગળ વધીને આપણી નજર પાત્રની ઉપર એકસરખી રીતે લગાડવી અને એ પ્રયોગ જરૂર અસર કરશે એવો વિશ્વાસ મનમાં રાખીને પાત્રને કહેવું કે 'હવે તારી આંખો મીંચ.' તે આંખો મીંચે એટલે ઊંઘ આવશે એવી ખાતરી રાખીને એવા હાથ ઉતારા કરવા કે તેને ઊંઘ આવે

જ. પાત્રનું શરીર સ્વસ્થ જ હોવું જોઇએ અને પ્રયોક્તાના મનમાં પ્રયોગ સિવાય બીજી કલ્પના પણ હોવી જોઇએ નહિ.

ચોથી પદ્ધતિ—પાત્રને આશાએશથી એક સગવડવાળી ખુરશીમાં બેસાડવું અને તેને પોતાના શરીરને તદ્દન ઢીલું તથા મનને તદ્દન શાન્ત કરવા ફરમાવવું. પાત્રનું મ્હોં ઉત્તર દિશા તરફ અથવા ઇશાન કોણ તરફ રાખવું અને પાત્ર સામે ઊભા રહીને હાથ ઉતારા કરવા. પાત્રના માથા તરફ તમારા બન્ને હાથ લઇ જઇ, ધીમે ધીમે તેના મ્હોં, ગળા અને છાતી આગળ લાવવા તથા હૃદયના ભાગ આગળ ઘણે દૂરથી હાથ રાખવો. બીજા ભાગો તરફ સહેજ નજદીકથી પણ શરીરને લાગે નહિ એમ હાથ ઉતારા કરવા. છાતીથી હાથ તરફ ને ત્યાંથી છેક પગ તરફ થઇ પગના છેડાસુધી જઈ એક ઝટકાની સાથે જાણે પગનાં તળીયામાંથી નીકળતા

લાંબા હાથ ઉતારા [આકૃતિ ૨૭.]

કોઇ પ્રવાહી પદાર્થને તમે પકડતા હો તેમ સ્હેજ તમારાં આંગળાં વાળી, તમારા હાથ તમારી પીઠ પાછળ લઇ જઇ, ત્યાંથી તમારા માથા ઉપર થઇ પાછા પાત્રના માથા પર ખુલ્લા કરી, ફરીથી તે પ્રમાણે બીજો હાથ ઉતારો કરવો. ત્રણ ઉતારા તેવા કરવા. પછી ચોથા ઉતારામાં પાત્રના હાથનાં આંગળાં પાસે આવતાં તેને જરા હાથ લમાડવો, એવી રીતે કે જાણે તેનાં આંગળાંમાંથી કોઇ પ્રવાહી પદાર્થને કાઢી નાંખતા હોઇએ અને પગનાં આંગળાં પાસે આવતાં પણ તે જ પ્રમાણે કરવું. એ પ્રમાણે દરેક હાથ ઉતારામાં અર્ધી મિનિટ લેવી અને એકંદરે એવા ૩૦ હાથ ઉતારા કરવા. એમ કરવાથી પાત્ર અર્ધ જાગ્રત અને અર્ધ

ઊંઘમાં એવી શાન્ત હાલતમાં આવી જશે. કદાચ વધારે ઊંઘમાં પાત્ર પડી જાય તો તેને રૂમાલથી પવન નાંખીને જાગ્રત કરવો. કદાચ બેશુદ્ધ થઈ જાય તોપણ ગભરાવું નહિ. "જાગ્રત થાઓ" એમ કહીને રૂમાલથી પવન નાંખવાથી તે જાગ્રત થશે. આને "લાંબા હાથ ઉતારા" કહે છે. આ હાથ ઉતારા સામાન્ય દર્દનાં દર્દીઓની ઉપર પ્રયોગ કરવા માટે કામ લાગે છે. દર્દી માટેના પ્રયોગમાં પાત્રને ઊંઘમાં નાંખવાની જરૂર પડતી નથી, એ જ પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં દર્દોને માટે જૂદા જૂદા પ્રકારના હાથ ઉતારા કરવામાં આવે છે.

પ્રયોક્તાને સામાન્ય સૂચના—હાથ ઉતારા કરતી વખતે હાથ તદ્દન સ્વચ્છ અને સૂકા રાખવા. નખ વધેલા હોવા ન જોઇએ, બલકે ઉતારીને ટુંકા રાખવા. મોઢું સુગંધી તથા હોજરી સાફ રાખવી. કપડાં સ્વચ્છ તથા સાદાં રાખવાં. દર્દી ઉપર પ્રયોગ કરવો હોય તો પહેલાં માયાળુપણે તેની તબિયત પૂછવી, તેના દર્દની હકીકત પૂછવી, ઝાડાની કબજીઆત વિષે પૂછવું અને જેમ બને તેમ માયાળુપણે પ્રશ્નો કરીને તેનું દર્દ પીછાણી લઇને તે દર્દ પોતે મટાડશે જ એવી દર્દીમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવી. હાથ ઉતારા કરતાં જો હાથ દુઃખવા લાગે તો એક હાથ પાત્ર ઉપર મૂકીને તેને વિશ્રાન્તિ લેવા દેવી અને બીજે હાથે ઉતારા કરવા તથા હાથ અદલ-બદલ કરવા.

પ્રયોગ સફળ થવાનાં ચિહ્નો—મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ પાત્ર ઉપર લાગુ પડવા માંડ્યો એટલે પાત્રના હાથની ગરમી ઓછી થવા લાગે છે, આંગળીઓ અને અંગુઠા ઠંડાં પડવા લાગે છે અને છેવટે તો હાથ ભીંજાયલા જેવા લાગે છે. પાત્ર આપણી ઇચ્છિત સ્થિતિમાં આવ્યો, એટલે તેની આંખોની પાંપણો વિલક્ષણ રીતે મીંચાવા લાગે છે. તેની સામેથી હાથ ઉતારા કરવાથી તેની પાંપણો ચમત્કારિક દેખાવા લાગે છે. ધીમે ધીમે મીંચાઇને તે એટલી ગાઢ બંધ થઈ જાય છે કે પાત્ર તે ઉઘાડી શકતો જ નથી. કેટલાંક પાત્રો તો આંખો ખુલ્લી રાખવા છતાં નિદ્રાને વશ થઇ જાય છે, તોપણ તેની આંગળીઓનાં ટેરવાં ઠંડાં જણાવા લાગે છે, એટલે તે ઊંઘે છે એમ તુરત સમજી શકાય છે. બેઠક દર્મિયાન જ ફરીથી હાથ ઉના થવા લાગે, અથવા તો આંખો ઊંઘમાંથી ઊઘડવા લાગે, તેમ જ તે સારી પેઠે જાગ્રત થાય, બેઠક એકદમ બંધ થઇ જાય તો કિંવા શરીરમનો પ્રવાહ એકદમ નષ્ટ થાય તો પછી આગળ પ્રયોગ કરવાનું તમને ફાવશે નહિ, એમ સમજી લેવું; પણ નિરાશ થવાની જરૂર

નથી. બીજી બેઠક વખતે તેની ઉપર પ્રયોગ કરવાનું તમને સહેલું માલૂમ પડશે. મેસ્મેરિઝમમાં એટલું ધ્યાન રાખવાનું છે કે પ્રત્યેક પ્રયોગમાં થોડું પણ જો પરિણામ આવે તો તે ફોકટ જતું નથી. બીજા પ્રયોગ માટે તે ઉપયોગી થાય છે. આ માટે પ્રત્યેક બેઠકમાં થોડો થોડો અનુભવ લેતા જવું. આ અનુભવ ૩૦ થી ૪૦ મિનિટ કરતાં વધારે લેવો નહિ. નિખાલસ નિદ્રાની સ્થિતિ લાવવા માટે દસ, પંદર કિંવા સો બેઠકો પણ કરવી પડે છતાં નિરાશ થવું નહિ.

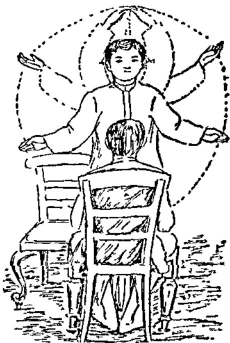
પાત્રને કેવી રીતે સૂચના કરવી ?—એક અમેરિકન ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રયોગ કરનારે પાત્રને કેવળ હલકા સ્વરે ' તું ઊંઘી જા ' એવું કહેવું અત્યંત ઇષ્ટ છે. "તું ઊંઘો, ઊંઘો, બસ હવે તારાથી આંખો ઊઘડશે નહિ; હવે તને ગાઢ નિદ્રા આવી—આવી—જરૂર આવી " આવા ખાતરીના શબ્દોની છાપ પાત્ર ઉપર પાડવાથી અસર થાય છે, પરન્તુ આધુનિક ગ્રંથકારો એવી સૂચના કરવાની હવે જરૂર માનતા નથી. એવી આજ્ઞા કરવી તે વાક્‌સિદ્ધિનો જ એક પ્રકાર છે. ડેલ્યુજ નામનો ગ્રંથકાર એવી રીત સૂચવે છે કે પાત્ર આપણને જોઇએ તેની સ્થિતિમાં આવે, એટલે તેને શાન્ત સ્વરે જે કાંઇ કહેવું હોય તે કહેવું; પણ એ બધાની પહેલાં તેને એટલું કહેવાનું ભૂલવું નહિ કે " તું અમુક વખતે જાગ્રત થઇશ." એમ કહેવાનું વિસરી જવાથી મોટો ઘોટાળો થાય છે; પણ તમે જો એવું કહી રાખ્યું હોય તો તમે કહેલ વખતે જ બરાબર તે જાગ્રત થશે. માંદા પાત્ર ઉપર પ્રયોગ કરતાં તમારે જે કાંઇ કહેવું હોય તે અવશ્ય કહેવું જોઇએ. તેને કહેવું કે " તું હવે સાજો થયો છે—તારો રોગ ગયો છે; હવે ફરીથી એ રોગ આવવાનો નથી." વેદના થતી હોય તો તેને કહેવું કે " હવે તું જાગશે. એટલે તને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ થશે નહિ અને ફરીથી તે કદિ ઉદ્‌ભવશે જ નહિ." જો પાત્ર કોઈ વ્યસનથી દુઃખ પામતો હોય તો તેના મનમાં તે માટે ભીતિ કિંવા તુચ્છકાર ઉત્પન્ન થાય તેમ કરવું અને તે વ્યસનથી તો પરાઙ્‌મુખ થાય એવી યુક્તિ યોજવી. દાખલા તરીકે તે દારૂબાજ હોય તો તેને કહેવું કે ' હવેથી દારૂની ગંધ જ તારાથી ખમાશે નહિ, તને તે ઉપર તિરસ્કાર આવશે, સૂગ ચડશે અને તને બકારી આવશે.' એમ કહેવાથી ફરીથી તે દારૂની સામે પણ નહિ જુએ. પાત્રમાં કોઇ ખાસ ગુણ ન હોય તો તેને ખાતરીપૂર્વક સ્વરમાં કહેવું કે " તને જે ગુણ જોઇતો હતો તે ગુણ હવે તારામાં આવી ગયો છે." ધારો કે એક માણસને ગણિત આવડતું નથી અને તેને

તેમાં કરવામાં આવે છે. પ્રયોક્તાને વારંવાર પાત્રના અંગમાંથી કાંઈ પણ ગુપ્ત વસ્તુ કાઢી લઈને હવામાં ફેંકવા જેવા હાવભાવ તેમાં કરવા પડે છે.

રિવર્સ અથવા પ્રતિલોમિક ઉતારા—રિવર્સ (Reverse) અથવા પ્રતિલોમિક હાથ ઉતારા એ યોગનિદ્રિતને જાગ્રત કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. યોગનિદ્રા લાવવા માટેના ઉતારાને લોમિક ઉતારા કહેવામાં આવે છે. આ પ્રતિલોમિક ઉતારા પાત્રની છાતીથી મસ્તક તરફ કરવામાં આવે છે. એ ઉતારાને ડીમેસ્મેરાઈઝીંગ (Demesmerising) ઉતારા પણ કહે છે. તેની ક્રિયા દીર્ઘ હાથ ઉતારાથી ઊલટી હોય છે. દીર્ઘ ઉતારાનો પ્રભાવ તેથી ઉતરતો જાય છે.

રિવર્સ (પ્રતિલોમિક ઉતારા [આકૃતિ ૩૦]

દીર્ઘ હાથ ઉતારા—દીર્ઘ હાથ ઉતારા અથવા વર્તુળાકાર ઉતારા અથવા લોંગ (Long) પાસીઝ સર્વ હાથ ઉતારામાં મુખ્ય છે. તેનો ઉપયોગ ઘણી વખત કરવામાં આવે છે. નિદ્રા લાવવાના કામમાં કિંવા શરીરના કોઈ અવયવ બધીર કરવાના કામમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. પાસેની આકૃતિ ઉપરથી સમજાશે કે પ્રયોક્તા પાત્રની સામે ઊભો રહીને પોતાના ખુલ્લા હાથ પોતાના મસ્તક પર લઈને પાત્રના મસ્તક-પગસુધી લઈ જાય છે અને પગ પાસે કાંઈ પણ ગુપ્ત વસ્તુ હોય તે હાથમાં પકડવાનો ભાવ કરીને મુઠી ઘટ્ટ વાળીને તે પોતાની કમર સુધી લે છે અને પછી હાથમાંથી વસ્તુ ફેંકી દેવાનો આવીર્ભાવ કરે છે. એ પ્રમાણે પાંચથી ત્રીસ મિનિટ સુધી પ્રયોક્તાને હાથ ઉતારા કરવા પડે છે.

દીર્ઘ હાથ ઉતારા [આકૃતિ ૩૧]

હાથ ઉતારાનો પ્રાથમિક અભ્યાસ—ઉપર જણાવ્યા મુજબ પાંચ પ્રકારના હાથ ઉતારા સમજી લઇને એકાંતમાં એક ખુરશી પર એક તકીયો રાખીને તેને જ પાત્ર સમજીને તે ઉપર હાથ ઉતારા કરવાનો પ્રાથમિક અભ્યાસ કરવો. શરૂઆતમાં થાક લાગશે, પરંતુ જેમ જેમ અભ્યાસ આગળ વધતો જશે, તેમ તેમ તેવી ટેવ પડી જવાથી થાક લાગવો બંધ થશે. થાક લાગ્યા સિવાય ઓછામાં ઓછા અર્ધા કલાક સુધી હાથ ઉતારા કરતાં આવડી જવું જોઇએ, કારણકે કેટલીક વાર પાત્રને યોગનિદ્રા આવતાં સમય લાગે છે. એવે પ્રસંગે પ્રયોક્તા પોતાની શક્તિસંબંધી શંકાકુલ થઇને થાકી જાય છે, તેટલા માટે અભ્યાસ અને ટેવથી લાંબો વખત દીર્ઘ ઉતારા કરતાં થાક લાગતો નથી. આવી મહેનત રોજ કરવાની પ્રયોક્તાએ ટેવ પાડવી.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

યોગનિદ્રામાંથી જાગ્રત કરવાની રીતો.

પહેલી રીત—યોગનિદ્રા કેમ લાવવી અને તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે જાણ્યા પછી પાત્રને જાગ્રત કરીને પૂર્વસ્થિતિમાં શી રીતે લાવવો તે જાણવાની જરૂર છે. યોગનિદ્રા લાવતાં જેવા હાથ ઉતારા કરવામાં આવે છે તેવા જ હાથ ઉતારા પરન્તુ ઉલટી ગતિથી કરવાથી પાત્રની નિદ્રાનો ભંગ થાય છે અને મનુષ્યને જાગ્રત કરતી વખતના ઉતારા માથાથી પગ સુધી કરવા.

બીજી રીત—બીજી રીત એવી છે કે પાત્રને પહેલાં પૂછવું 'હવે જાગ્રત થવાને તૈયાર છે કે?' એમ પૂછવાથી પાત્ર તુરત જવાબ આપશે. માત્ર આ પ્રશ્ન પૂછયા પૂર્વે તેને આપણા વિદ્યુતશક્તિવાળા હાથને થોડો સ્પર્શ કરવો અને ઉતારા ઉપર જણાવ્યા છે તે મુજબ કરવા. પ્રત્યેક હાથ ઉતારાને અંતે આપણી આંગળીઓ તેને લગાડવી કિંવા આપણા હાથમાંનો રૂમાલ તેની સમક્ષ હલાવીને તેને "હવે જાગો" એમ મોટેથી કહેવું. એટલું કરવાથી પણ જો તે જાગ્રત ન થાય તો તેને કોઇએ જગાડવો નહિ, પણ તેની ઊંઘ પૂરી થાય ત્યાંસુધી તેને ઊંઘવા દેવો. એમ ન કરતાં વચમાં પાત્રની ઊંઘ ભાગીને કાંઈ વિરૂદ્ધ પ્રકાર બન્યો અને યોગનિદ્રાની ક્રિયાની વિરુદ્ધનો કાંઇ બનાવ બન્યો તો ફરીથી તેને

નિદ્રા લાવવાનું કાર્ય તમારે માટે મુશ્કેલ થઈ પડશે. એ કામમાં જો તમારી નજરચૂક થઈ જશે તો તમે સંકટમાં પડશો, તે પાત્ર તમારી વિરૂદ્ધ કાર્ય કરવા લાગશે અને તે બીલકુલ ઠેકાણે આવશે નહિ. તે પાત્ર પર પણ પ્રયોગનું અનિષ્ટ પરિણામ આવશે.

ત્રીજી રીત—ત્રીજી રીત ફક્ત પાત્રના મસ્તક પર અથવા મ્હોં પર ફુંક મારવાની અથવા તો તેને પંખાવડે પવન નાંખીને જગાડવાની છે. પરન્તુ એવી રીતે જાગ્રત કરવામાં આવે છે તો પાત્રને આંખો ઉઘાડવામાં બહુ જ પ્રયાસ કરવો પડે છે. જો તેવું બને તો પ્રયોક્તાએ ફક્ત પોતાના અંગુઠાનાં ટેરવાં તેના નાકના મૂળથી આંખોની પાંપણોના છેડા સુધી જરા જોરથી ઘસવાં તથા ફુંક મારતા રહેવું એટલે પાત્ર આંખો ઉઘાડવા લાગશે. પાત્રની આંખો ઉઘડે ત્યાંસુધી આ ક્રમ ચાલુ રાખવો.

ચોથી રીત—મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ કરનારા કેટલાક લોકો પોતાના પાત્રને ઉઠાડતાં તેનો હાથ પકડીને તેને મદદ કરે છે અથવા તેની સાથે ચાર ડગલાં ચાલે છે, અને તમે ખરેખર તેને યોગનિદ્રા આણી હોય કિંવા ન હોય પણ એક વાર તે તમારા કબજામાં આવ્યો એટલે તમારે તેની ઉપર ઉલટા ઉતારા કરવા. હમેશાં પોતાપર પ્રયોગ થવા દેનાર માણસ યોગનિદ્રામાં જ હોવાનો વધારે સંભવ છે અને તે વિષયનું તેને કાંઈ જ્ઞાન હોતું નથી. પ્રયોગ કરનાર અને પ્રેક્ષક બંને તેથી અનભિજ્ઞ હોય છે.

પાંચમી રીત—હાથ ઉતારા પૂરા કરવાની પણ એક રીત છે. આપણો હાથ પાત્રના મ્હોંની તદ્દન નજીક લઇ જઇને આસ્તેની ચોળવો અને પછી નીચેથી ઉપરસુધી ઉતારા કરવા તે ઉલટા હાથ ઉતારા કહેવાય છે. થોડા કે વધુ હાથ ઉતારા તેના ઉપર લાગુ ન પડે તો નીચેની સૂચના ધ્યાનમાં રાખવી. પાત્ર પ્રયોગ વિષે કાંઈ બોલે કિંવા ઉતાવળ કરે તો તે ઉપર ધ્યાન આપવું નહિ. "હું હવે કાંઈ આંકડા ગણું છું. હું એક, બે અને ત્રણ કહું, તેમાં ત્રણ બોલતાં જ તાળી બજાવીશ. એટલે તું તત્કાળ જાગ્રત થઈશ. કેમ તું જાગ્રત થવાને તૈયાર છે ને?" એમ પાત્રને પૂછતાં જ પાત્ર જ્યારે કહે કે "હું તૈયાર છું" ત્યારે ઉચ્ચ સ્વરે એક, બે, ત્રણ બોલીને તાળી બજાવવી, એટલે પાત્ર તુરત જાગ્રત થશે; પરન્તુ આ પદ્ધતિથી પાત્રના જ્ઞાનતંતુને થોડો ધક્કો લાગે; એટલે હમેશના પ્રયોગમાં તેનો ઉપયોગ ન કરતાં યોગનિદ્રા આવી હોય તેવા પાત્રને માટે તેવો ઉપયોગ કરવો એ ઠીક છે. અમેરિકામાં માનવામાં આવે છે કે પંખાના પવનથી પાત્રને જગાડવો એ વધારે સારૂં

છે, પરન્તુ તે રીતે પાત્રને જાગ્રત થતા કાંઇ અડચણ જણાવા લાગે તો આ કૃતિથી તેની ઊંઘ તુરત દૂર થાય છે. કેટલીક વાર એવું બને છે કે પાત્ર એ રીતે જાગ્રત થતા જ તેનું મસ્તક જડ થઇ જાય છે કિંવા માથું દુઃખવા લાગે છે, તેટલા માટે તેને જાગ્રત કર્યા પહેલા એમ કહી રાખવું સારૂ છે કે "તું હવે જાગ્રત થઇશ, ત્યારે તારૂ મસ્તક સારૂ થશે અને આ પ્રયોગથી તારા મસ્તકને કશો વિકાર થશે નહિ." એમ કહેવાથી ઉપર જણાવેલા પ્રકારથી થતી હાનિ દૂર થઇ જશે ઉપર જણાવેલી રીતોમાથી જેને જે રીત ફાવે તે રીતનો ઉપયોગ પૂરી સાવચેતીથી કરવો.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

પશુપક્ષી પર મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ કરવાની રીત.

હાથી-ઘોડા જેવાં મોટાં પ્રાણીઓ ઉપર પ્રયોગ—મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ મનુષ્ય પર જ કરી શકાય છે એમ નથી, પરંતુ હાથી, ઘોડા, બળદ, બિનાડા, કૂતરા, પોપટ, ચકલા વગેરે પશુપક્ષી ઉપર પણ પ્રયોગ કરી શકાય છે. મારકણો ગોધો, હઠીલો ઘોડો, માતેલો હાથી વગેરે બીજા ઉપાયોથી ઠેકાણે ન આવે તો મેસ્મેરિઝમથી ઠેકાણે આવે છે અને નરમ બને છે. કેટલાક ઘોડાને કેળવનારા લોકો આ પ્રયોગ કરી જાણે છે. એવા માણસોની નજર જ એ જાનવર પર પડે એટલે બસ, કિંવા તે એવા જાનવર ઉપર એક વાર સવારી કરે છે કે તુરત તેને વશ બની જાય છે. તોફાની ઘોડા પર તેવો પ્રયોગ કરીને એક વાર તેને ઠેકાણે આણ્યો એટલે પછી તે પોતાની ખોડને ભૂલી જાય છે. ઘોડા ઉપર પ્રયોગ કરવાની રીત એવી છે કે—તબેલો ઉઘાડીને એકદમ ઘોડા તરફ સીધા જવુ અને જરા પણ ડર રાખવો નહિ તેના ગળામા બાંધેલુ દોરડુ છોડવુ તેનું માથુ પાસે ને પાસે જ રાખવુ તેને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવા દો, ખોખારવા દો કે ઊછળવા દો પછી જમણા હાથે તેના મસ્તક પરની વાળ મજબૂત પકડવી અને ડાબા હાથના અંગુઠા તથા આગળાની ચપટીમા તેના નસકોરા વચ્ચેનો પડદો મજબૂત પકડવો. એ ચપટી ગમે તેમ કરતા પણ છોડવી નહિ પછી ઘોડાનું મ્હો નીચું નમાવવુ અને સુમારે પાચ મિનિટ તેના કાન પર જોરથી ઠોસા મારવા. એમ કરતા જ તે ઊછળવાનું કે તોફાન કરવાનું બધ કરશે અને થરથર કમ્પનો ઊભો રહેશે પછી તેની ખાંધ પર બે-ત્રણ થપાટો ધીમે ધીમે

મારવી અને કોઇ માણુસની સાથે બોલતા હોઇએ, તેની સાથે મૃદુતાથી—લાડકવાઈ વાતો કરતા હોઇએ તેમ બોલવું અને કાનથી પીઠસુધી હાથ પહોંચે ત્યાંસુધી હાથ ઉતારા કરવાની શરૂઆત કરવી. માત્ર ડાબા હાથ-માનો નસકોરાનો પડદો છોડવો નહિ. એ જ ઘોડો જો ફરીથી તોફાન કરવા લાગે તો તે જ પ્રકારના હાથ ઉતારા ફરીથી કરવા, એટલે તે પૂર્ણ રીતે તમારા કાબૂમા આવી જશે. પછી તેને લગામ ચડાવીને કામમાં લેવો. એક અઠવાડીયાસુધી રોજ એ પ્રમાણે કરશો એટલે તે વધારે ત્રાસ આપશે નહિ. એ જ તરેહના હાથ ઉતારા જો વધારે લાંબા કરવામાં આવશે તો તેથી ઘોડાને ઊંઘ આવવા લાગશે. ઊંઘ આવ્યા પછી તેનું નામ લઇને તેને બોલાવવાથી કિંવા રૂમાલનો છેડો તેના પરથી ઝાડ-વાથી તે તુરત જ જાગ્રત થશે. આ પ્રયોગ સફળ કરવા માટે જાનવરનો સ્વભાવ અને તેની ખોડ, વગેરે સર્વ બાબતોનો સારો અભ્યાસ હોવો જોઇએ. એ જ રીતે હાથી, બળદ વગેરે જાનવરોને પણ તેમનાં તોફા-નનો અભ્યાસ કરીને મેસ્મેરિઝમ દ્વારા વશ કરી શકાય છે.

કૂતરાં-બિલાડાં વગેરે નાનાં પ્રાણીઓ ઉપર પ્રયોગ—કૂતરાં, બિલાડાં, સસલાં વગેરે નાનાં પ્રાણીઓની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવતાં જ તે નરમ બની જાય છે. તેની આંખોથી નાકસુધી હાથ ઉતારા કરવાથી તેને ઊંઘ આવે છે. એક વાર તેને ઊંઘ આવી એટલે તેને હરકોઇ સ્થળે ફેરવો કે તેની સામે દીવો ધરો તોપણ તેને તેની ખબર પડશે નહિ. જો એકલા હાથ ઉતારાથી તેને નિદ્રા આવે નહિ તો તેની આંખો સામે એકસરખી રીતે જોઈ રહેવું એટલે તુરત જ તેને ઊંઘ આવવા લાગશે. ઊંઘમાંથી પ્રા ણીને જગાડવું હોય તો રૂમાલ લઇને તેના શરીર પર થોડો પવન નાંખવો અને તેને નામ દઇને બોલાવવું એટલે તુરત ઊંઘ ઊતરવા લાગશે

પક્ષીઓ ઉપર પ્રયોગ—આલ્બર્ટ મોલ એક મુરઘી ઉપરના યોગ-નિદ્રાના પ્રયોગની વાત કહે છે. તે કહે છે કે એક મુરઘીને જમીન પર પાડીને તેનું મસ્તક અમુક રીતે દાબી રાખ્યુ; પછી જમીન પર ખડીથી એક રેખા કાઢી. રેખાનો પ્રારંભ મુરઘીની ચાંચથી કર્યો હતો. તે રેખા એટલે વર્તુળની રેખા પૂરી થતા જ મુરઘી નિશ્ચેષ્ટ થઈ પડી ગઈ. ખરી રીતે ખડીથી કાઢેલી રેખા સાથે મુરઘીનો કાંઇ સંબંધ નહોતો, કારણકે મુરઘીને *બ્રાઇડની પદ્ધતિવડે મેસ્મેરાઇઝ કરવામાં આવી હતી. ફક્ત તેની આંખો સામે એક ચકચકિત પદાર્થ ધરી રાખ્યો હતો એટલે તે ક્ષણભર

* જુઓ પરિ ૧૬ મો.

સ્વસ્થ ઊંઘી ગઈ. આ પ્રયોગમાં સુરઘીને હાથ લમાડવાની પણ જરૂર પડી નહોતી. એ જ રીતે બતક, કબૂતર, પોપટ વગેરે ઉપર પ્રયોગ કરી શકાય છે. પુષ્કળ પ્રયોગમાં બોલવાનો નિયમ છે, પરન્તુ બોલ્યા વિના પણ પ્રયોગ કરી શકાય છે. આવા પ્રયોગમાં પ્રયોગ કરનાર મનથી—પોતાની ઇચ્છાશક્તિથી—તેની ઇચ્છાશક્તિને વાળીને કામ લેતો હોવાથી મનમાં જ બોલે છે અને તેથી તેનું ઇચ્છિત કાર્ય પાર પડે છે; મ્હોંમાંથી શબ્દો કાઢવાની જરૂર રહેતી નથી.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

હિપ્નોટિઝમ એટલે શું?

હિપ્નોટિઝમ—હિપ્નોટિઝમ એ મેસ્મેરિઝમની એક શાખા છે. મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ કરનાર એનો પ્રયોગ કરી શકે છે; બીજો કોઇ તે કરી શકતો નથી. હિપ્નોટિઝમમાં રોગનિવારક શક્તિ રહેલી છે. તેમાં પાત્રને અચેતન કરીને તેની ઉપર પ્રત્યક્ષ ક્રિયા કરવામાં આવે છે. હિપ્નોટિઝમમાં કેવળ પાત્ર પાસે જ કામ કરાવવામાં આવે છે. પાત્ર ન હોય તો હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ થતો નથી. મેસ્મેરિઝમની વાત તેવી નથી. તેમાં પાત્રની જરૂર જ હોય છે એમ કાંઇ નથી. મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ કરનાર પોતે પોતાની શક્તિના પ્રભાવથી પોતાને જોઇએ તેવું પાત્ર બનાવી શકે છે. મેસ્મેરિઝમ કરનારો પોતાની પ્રબળ શક્તિથી સર્વનો બંધમોક્ષ કરી શકે છે.

હિપ્નોટિઝમ કરનારને સૂચનાઓ—હિપ્નોટિઝમમાં મેસ્મેરિઝમના પાત્રના જેવા જ ગુણ ધરાવનાર પાત્ર જોઇએ છે, તોપણ નીચેની સાત બાબતો ખાસ કરીને લક્ષમાં રાખવીઃ (૧) પ્રયોગને માટે ઠરાવેલે સ્થળે ઠરાવેલે સમયે બેસવું. એકાદ બે વાર કાર્યમાં સફળતા ન મળે, તોપણ પ્રયોગ કરવાનું છોડી દેવું નહિ (૨) લોકોના મોટા સમુદાય વચ્ચે, અશાન્તિવાળે સ્થળે અને સ્વાર્થસાધનાના હેતુથી હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ કરવો નહિ (૩) ચમત્કાર બતાવવાના ઉદ્દેશથી હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ કદી કરવો નહિ. પ્રયોગ એક જ દિવસે અનેક પાત્રો ઉપર કરવો નહિ; છતાં કરવો જ હોય તો પ્રયોક્તાએ પોતાના હાથ સ્વચ્છ પાણીથી ધોઇ નાંખીને અને આંખો પરથી પાણીવાળો હાથ ફેરવીને શાન્તચિત્ત થયા પછી થોડી વારે પ્રયોગ કરવો. (૪) પ્રયોગના પ્રભાવથી

પાત્ર મૂર્છિત થયા પછી સાવધ ન થાય તો પ્રયોક્તાએ ગભરાવું નહિ. ધૈર્યપૂર્વક સાવધ રહીને પાત્રને અચેતન ન થવા દેવા માટે પ્રકૃતિને કાર્યમાં ગૂંથી રાખવી. (૬) રોગપીડિત ઉપર પ્રયોગ કરવો નહિ; કરવો જ હોય તો ચેપી દર્દવાળા માણસ ઉપર તો પ્રયોગ ન જ કરવો. (૮) પ્રયોક્તા કરતા પાત્ર જો વધારે બળવાન હોય તો તેના પર પ્રયોગ કરવાથી લાભ થશે નહિ. મેસ્મેરિઝમના પ્રયોગને માટે અને અભ્યાસને માટે જે સ્થાન, સમય, મનઃસ્થિતિ વગેરે સંબંધી નિયમો કહેવામાં આવ્યા છે તે બધા હિપ્નોટિઝમમાં પણ ઉપયોગી છે.

હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ-પહેલી રીત—જેને હિપ્નોટિઝમનો અભ્યાસ કરવો હોય, તેણે મેસ્મેરિઝમમાં દર્શાવેલા ગુણોવાળા પાત્રની પસંદગી કરીને તે પાત્રને પોતાની સન્મુખ દક્ષિણાભિમુખ બેસાડવું અને પ્રયોક્તા તથા પાત્ર ઉભયે પોતાની દૃષ્ટિનું પરસ્પર સંમિલન એવી તરેહથી કરવું કે જેથી પાત્રને મૂર્છા આવવા લાગે. મૂર્છા આવે એટલે પ્રયોક્તાનું વિધાન સિદ્ધ થયું એમ સમજવું. પછી પ્રયોક્તાએ પાત્રના દેહને સ્પર્શ ન કરતાં તેના મસ્તકથી પગસુધી પોતાના હાથવડે હાથ ઉતારા આસ્તે આસ્તે કરવાની શરૂઆત કરવી. કેટલીક વારે એ ઉતારા પાત્ર ઉપર પ્રભાવ પાડે છે અને તે પાત્ર પૂર્ણ મૂર્છિત થાય છે. પૂર્ણ મૂર્છા પ્રાપ્ત થયા પછી તેને પૂછવામાં આવેલી વાતોનો તથા રોગોનો પરિસ્ફોટ કરવા લાગે છે.

બીજી રીત—પ્રયોક્તાએ પાત્રના ચિત્તને નિદ્રિત કરીને તેના માથાના નીચેના ભાગ પર તિર્યક્ ભાવથી અનુલોમન કરવું એટલે પાત્રને નિદ્રા આવવા લાગે છે. એવે વખતે પ્રયોક્તાએ પાત્ર પાસેથી પોતાનું અભીષ્ટ સિદ્ધ કરી લેવું.

ત્રીજી રીત—પ્રયોક્તાએ પાત્રને પોતાની સન્મુખ બેસાડીને બેઉએ પોતપોતાની દૃષ્ટિ એક બીજાની દૃષ્ટિમાં સરલ તથા દૃઢપણે એવી કેંદ્રીભૂત કરવી કે પાત્રને તુરત નિદ્રા આવવા લાગશે. કેટલાક પ્રયોક્તાઓ આ પ્રયોગમાં પાત્રના હાથના અંગુઠા પોતાના અંગુઠા અને તેની પાસેની તર્જની આંગળીની વચ્ચે પકડીને ધીમે ધીમે દાબવાની શરૂઆત કરે છે. એ રીતે પાત્રને ઊંઘ આવવા લાગે એટલે તેના અંગુઠા છોડી દઇને તેઓના ? સ્પર્શ ન કરતાં તેના મસ્તકથી પગસુધી પોતાના હાથના [illegible]ખો સામે અક[illegible] ગે છે અને તેથી પાત્રને પૂર્ણ મૂર્છા આવ્યા બાદ પ્ર-

• જાઓ પૃ. ૧૬ કોરના પ્રશ્નો પૂછે છે. આવો પ્રયોગ કેટલાક સાધુ

ફકીરો મોરપીંછની સમાર્જની વડે કરે છે મોરપીંછમા નૈસર્ગિક આકર્ષણ શક્તિ રહેલી છે.

હિપ્નોટિઝમમાં હાથ ઉતારા—હિપ્નોટિઝમમા જે હાથ ઉતારા કરવાના હોય છે, તેમા પ્રધાન પદ હાથની આંગળીને આપવામા આવેલું છે. મેસ્મેરિઝમમા પહેલા દૃષ્ટિનું બળવર્ધન બહુ જ સારી રીતે કરવુ પડે છે, તે પ્રમાણે હિપ્નોટિઝમમા હાથ ઉતારા અથવા હાથનો ચઢાવ ઉતારા કરવાનું બળ વધારવુ જોઇએ છે મેસ્મેરિઝમમા જે હાથ ઉતારાનો પ્રભાવ દર્શાવી શકતો નથી, તેને હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ કરતા કદિ આવડતું નથી હાથ ઉતારાનો અભ્યાસ કરવા માટે સ્થળ અને કાળ નિશ્ચિત કરીને રોજ નિયમિત રીતે દરરોજના પાત્ર પર એવી તરેહનું સાધન કરવુ કે જેથી યોગ્ય કાળે યોગ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવા પામે. પાત્રને આપણી સન્મુખ ઉચ્ચાસને દક્ષિણાભિમુખ બેસાડવુ અને તેનું ચિત્ત એકાગ્ર કરવુ પાત્રના પગ નીચે લટકતા રખાવવા અને હાથ બેઉ બાજુએ છુટા લટકતા રખાવવા પછી મસ્તક ઊંચુ રાખીને છાતી બહાર કાઢીને અક્કડ બેસવા કહેવું આપણે પાત્ર કરતા જરા ઉચ્ચ આસને બેસવુ અને પાત્રની દૃષ્ટિની સાથે આપણી દૃષ્ટિને મેળવવી પાત્રને પગ નિશ્ચલ રાખવાનું કહીને આપણે એની આગળીઓ આપણી આગળીઓવડે દાબવાની શરુઆત કરવી દૃષ્ટિ કેવળ દૃઢ-અચળ રાખવી આ ક્રિયા ચાલુ રહેશે એટલે પાત્રની આંખો મીંચાવા લાગશે, એટલે આપણે આપણી દૃષ્ટિનું બળ અધિક કરીને તેનું તેજ એકદમ પાત્ર ઉપર નાખવું પાત્રની આંખો બરાબર મીંચાય એટલે તેના ગાત્રો શિથિલ થઈ જશે પાત્રને કાંઇક અચેતન અવસ્થામા ગએલું જોતા જ પાત્રના હાથ છોડી દેવા અને એકદમ તેની સામે ઊભા થઈ ને, તેના દેહને સ્પર્શ કર્યા વિના, હાથને તેના દેહથી ચાર આગળને છેટે રાખીને, ધીરે ધીરે, મસ્તકથી પગસુધી લાંબા હાથ ઉતારા કરવાની શરૂઆત કરવી. એ પ્રમાણે સાતથી વીસ વખત કરવુ માત્ર પહેલેથી જેવી સરળ અને સદૃઢ દૃષ્ટિ રાખી હોય છે તેવી જ તે કાયમ રાખવાનું વિસરવુ નહિ. હાથ ઉતારા કરતી વેળાએ પોતાના આસનેથી ઊઠી ઊભા થવા પણ દૃષ્ટિ કાયમ રાખીને જ ઊઠવું, એમ કરતા પાત્ર અચેતન થાય એટલે કાર્ય સફળ નીવડ્યું એમ સમજવુ આ સિદ્ધિ કેવળ પાંચ-દશ દિવસના અભ્યાસથી મળતી નથી, પરન્તુ ઓછામા ઓછા ૪૦ દિવસસુધી અભ્યાસ કરવો પડે છે અને અભ્યાસમા કાંઈ કસર રહે તો તે વધા

વવો પડે તેથી પ્રયોક્તાએ કંટાળીને અભ્યાસ છોડી દેવો નહિ.

અનુલોમિક અને પ્રતિલોમિક હાથ ઉતારા—એ પ્રમાણે અભ્યાસ કરતાં પ્રયોક્તા અને પાત્ર એ બેઉને યોગ્ય શક્તિની પ્રાપ્તિ થયા બાદ પ્રતિલોમિક ઉતારા કરવા. મસ્તકથી પગસુધીના ઉતારા અનુલોમિક કહેવાય છે અને પગથી મસ્તકસુધીના ઉતારા પ્રતિલોમિક અથવા ઉલટા ઉતારા કહેવાય છે. અનુલોમિક ઉતારાથી પાત્રને મૂર્છા આવે છે અને પ્રતિલોમિક ઉતારાથી મૂર્છા વળે છે. પ્રતિલોમિક ઉતારાથી પાત્ર જો ઉતાવળે સચેતનાવસ્થામાં ન આવે તોપણ પ્રયોક્તાએ ગભરાવું નહિ. એ ક્રિયા ચાલુ રાખવાથી પાત્ર સચેતનાવસ્થામાં આવ્યા વિના રહેતું નથી. અનુલોમિક અને પ્રતિલોમિક હાથ ઉતારા કરવાના નિયમો હિપ્નોટિઝમમાં એકંદરે ૧૧ છેઃ (૧) હાથ ઉતારા ધીરે ધીરે કરવા પણ ઉતાવળે કરવા નહિ. (૨) હાથ ઉતારા કરતાં પાત્રના દેહને સ્પર્શ બિલકુલ કરવો નહિ. (૩) એક મિનિટમાં આઠથી દસસુધી ઉતારા કરવા, વધારે ન કરવા. (૪) મસ્તકથી પગસુધીના અનુલોમિક ઉતારા પાત્રને મૂર્છા લાવે છે, અને (૫) પગથી મસ્તકસુધીના પ્રતિ લોમિક ઉતારા મૂર્છાને વાળે છે. (૬) હાથ ઉતારા એવી રીતે કરવા જોઇએ કે જેના યોગથી મસ્તક પર તેનો સંપૂર્ણ પ્રભાવ પડે. એક વાર ડાબો અને એક વાર જમણો એવા હાથના પસારેલા પંજા ઉલટાવી-સુલટાવીને બેઉ તરેહના હાથ ઉતારા કરતા જવા. (૭) હાથ ઉતારા કરતાં થાક લાગે તો પાત્રના પગના અંગુઠાને આપણા પગના અંગુઠા અને તેની પાસેની આંગળીની વચ્ચે પકડી રાખીને વિશ્રાન્તિ લેવી. (૮) હાથ ઉતારાથી પ્રભાવિત થએલા પાત્રના શરીરને અન્ય કોઈ સ્ત્રી પુરુષે સ્પર્શ કરવો નહિ. (૯) પાત્રને અચેતન અવસ્થામાં એક કલાકથી વધારે વખત રાખવો નહિ. (૧૦) અનુલોમિક કે પ્રતિલોમિક હાથ ઉતારા કરતાં પ્રયોક્તાએ પોતાની ઇચ્છાશક્તિને સ્થિર રાખીને તે જેટલી બળવત્તર બની શકે તેટલી કરવી, એટલે હાથ ઉતારાનો પ્રભાવ વધારે સારો પડે છે. (૧૧) પાત્રનાં અવયવો જ્યાંસુધી ચલનવલનાદિ ક્રિયા કરવા લાગે નહિ, ત્યાંસુધી પાત્રની સ્થિતિ અચેનત છે એમ જ સમજવું. આ હાથ ઉતારા કરવાની ક્રિયા પાત્રના ચિત્તને બેશુદ્ધ કરીને જેમ કરવામાં આવે છે, તેમ આવશ્યકતાનુસાર પાત્રને ઊઘું કરીને પણ કરી શકાય છે. રોગીને રોગમુક્ત કરવામાં આ ક્રિયાનો બહુ ઉપયોગ થાય છે.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

મેસ્મેરિઝમ અને હિપ્નોટિઝમનો સંબંધ.

મેસ્મેરિઝમની ચાર કલાઓ—મેસ્મેરિઝમની કલાઓ (Phases) મુખ્યત્વે કરીને ચાર છે. (૧) મેસ્મેરિઝમના આકર્ષણથી લાવવામાં આવતી યોગનિદ્રાની પહેલી સ્થિતિને 'એનિમલ મેગ્નેટિઝમ' અથવા પ્રાણાકર્ષણ કહે છે. (૨) ઇલેક્ટ્રો બાયોલોજી (Electro Biology) અથવા ફ્રેનોમેસ્મેરિઝમ (Phreno-mesmerism) અથવા કપાલમોહનમાં પાત્રના મગજના જ્ઞાનતંતુનાં જૂદાં જૂદાં કેંદ્રબિંદુઓ (Nerve centres) ને મોહિત-મેસ્મેરાઇઝ કરવામાં આવે છે. (૩) ક્લેઅરવોયન્સ (Clairvoyance) એટલે નિદ્રાભ્રમણાવસ્થા યોગનિદ્રામાં પાત્રને બહુ સારી પ્રાપ્ત થાય છે, એવી સ્થિતિમાં પાત્રની આંતરદૃષ્ટિ સાબૂત રાખીને પ્રયોક્તા તેનો ઉપયોગ બહુ સારી રીતે કરી લે છે.(૪) નિસર્ગનિર્મિત ભિન્ન ભિન્ન શક્તિઓના યોગથી જેનું આકલન થાય છે તેને ટ્રાન્સ (Trance) કહેવામાં આવે છે. જે વખતે પ્રયોક્તાને પાત્રને યોગનિદ્રા લાવતાં સાવધચિત્ત રહેવું પડે છે તે વખતની સ્થિતિને એકસ્ટેસિસ (Ecstasis) કહે છે.

મેસ્મેરિઝમ અને હિપ્નોટિઝમ વચ્ચેનો ભેદ—મેસ્મેરિઝમ અને હિપ્નોટિઝમ બેઉ વિદ્યાને જોકે એક જ તત્ત્વ ઉપર ઘટાવવામાં આવેલી છે, તોપણ તે બેઉમાં પાત્રને યોગનિદ્રા લાવવાના પ્રકાર ભિન્ન ભિન્ન છે. હિપ્નોટિઝમમાં પાત્રનું લક્ષ્ય કોઈ પણ વસ્તુ પર એકાગ્રતાથી ગુંથવીને પ્રયોક્તા પોતાના દૃષ્ટિબળના બલવત્તર સામર્થ્યથી યોગનિદ્રા લાવે છે અને મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોક્તા ફક્ત માનસિક શક્તિના જોરથી પોતાની સમીપે રહેલા પાત્ર પર પોતાની દૃષ્ટિનું આકર્ષણ ફેંકીને હાથ ઉતારાવડે પાત્રને યોગનિદ્રાવશ કરે છે.

એનીમલ મેગ્નેટિઝમ અથવા પ્રાણાકર્ષણ-તેમાં પાત્રને પહેલાં યોગનિદ્રાવશ કરવામાં આવે છે, અને પછી શરીરના અવયવોનું ચૈતન્ય જાગ્રત કરીને રોગી ભાગ પર પ્રયોગ કરી તેને રોગમુક્ત કરવામાં આવે છે. પાત્ર યોગનિદ્રાવશ થયા પછી તેની જે પ્રથમાવસ્થા થાય છે તેને મેગ્નેટિક સ્લીપ અથવા આકર્ષિત નિદ્રા કહેવામાં આવે છે. ત્યારપછી પાત્ર એક પછી એક એવી જૂદી જૂદી અવસ્થામાં થઇને યોગનિદ્રામાં પરિભ્રમણ

અથવા પ્રવાસ કરે છે. પાત્રને એ સ્થિતિમાં લાવવા માટે તેને પૂર્ણ મેસ્મેરાઇઝ કરવો જોઇએ અને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે તેની સાત રીતો છેઃ

મેસ્મેરાઇઝ કરવાની સાત રીતો—(૧) એક એકાન્ત જગ્યામાં પાત્રને એક ખુરશી પર બેસાડવો. તેનું શરીર અને નેત્રો ઢીલાં રાખવાનું તેને કહેવું. પછી તેના હાથમાં એક રૂપીયો દેવો. એ રૂપીયા ઉપર સીધી-એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખવાનું તેને કહેવું. આંખોનાં પોપચાં એકઠાં ન કરવાનું તેને ફરમાવવું. એકાગ્રતાથી પાત્રને તંદ્રા (Drowsiness) આવવા લાગે, એટલે ધીરા પણ નિશ્ચયાત્મક સ્વરે તેને કહેવુંઃ "તારી આંખો હવે બહુ જ ભારે થતી જાય છે, હવે તને યોગનિદ્રા આવવા લાગે છે. હાથમાંના રૂપિયા ઉપરથી દૃષ્ટિ ખેંચી લેવી એવું તને થયા કરે છે. અહીં બધે શાન્તતા છે, તારા હાથ-પગ-મસ્તક એ શાન્ત અને ઠંડાં થતાં જાય છે, તારા હૃદયના ધબકારા ધીરે ધીરે થતા જાય છે અને તને યોગનિદ્રા લાગે છે." એમ કહીને બે સેંકડ થોભવું અને પછી શાબ્દિક સૂચના કરવાનું શરૂ કરવું. પાત્ર આંખો મીંચી જાય એટલે તેને કહેવુંઃ "હવે તારી આંખો બરાબર મીંચ અને ઊંઘી જા. જરા પણ વખત ગુમાવીશ નહિ. તુરત જ તું યોગનિદ્રામાં નિમગ્ન થઇશ." એટલું બોલીને પાત્રને ઊંઘવા દેવું. તેને યોગનિદ્રા આવીને પાંચ મિનિટ થયા પછી તેનાથી જરા અંતર પર આપણે ઊભા રહેવું અને આપણી ઇચ્છાશક્તિના એકાગ્ર વિચાર મનમાં કરવા તથા પાત્રને લાંબો વખત નિદ્રાવશ રાખવા માટે આપણી ઇચ્છા તેના ઉપર છોડવી એટલે પાત્રને તેની નિદ્રામાં શાંતિ મળશે. પછી તેને જાગ્રત કરવાને તેની પાસે જઇને તેને "બીજી વખત તું બહુ જ ઉતાવળે ઊંઘમાં પડીશ, બીજી વાર તારા હાથમાં રૂપિયો પડતાં જ તું નિદ્રાવશ થઇશ," એમ કહીને એક રૂમાલવડે પાત્રના મ્હોં પર પવન નાખવો. એટલે તે જાગશે. પહેલે દિવસે એ પ્રમાણે પાત્રને નિદ્રામાં લાવીને તેની ઉપર આપણું સ્વામિત્વ સ્થાપિત કરવું.

દાંતનો દાક્તર અને દર્દી

[આકૃતિ ૩૨]

પછી બીજે દિવસે અથવા બીજે કોઇ પ્રસંગે એ જ રીતિથી તેને નિદ્રા

લાવીને બીજી કોઇ પણ શાબ્દિક સૂચના કરવી. દાંતના ડાકટરો દર્દીની આંખો ઉપર રૂપિયો કિંવા કાંઇ ચળકતી વસ્તુ ટાંગીને તે ઉપર તેની દૃષ્ટિ એકાગ્ર કરાવે છે અને પછી દર્દી ઊંઘમાં પડતાં સૂચનાવડે તેનું મ્હોં ઊઘડાવી દાંત ખેંચવાનું કે બીજું કાંઇ ઓપરેશન કરે છે કે જેથી દર્દીને બહુ દર્દ થતું નથી. [જુઓ આકૃતિ ૩૨]. (૨) બીજી રીત એવી છે કે હાથમાં રૂપિયો આપવાને બદલે પેન્સીલ અથવા કોઈ ચમકદાર વસ્તુ, ચાંદીનું બટન કિંવા બીજી કોઈ નાની વસ્તુ પાત્રની દૃષ્ટિ સમક્ષ તેના નાકના મૂળથી ત્રણ ઈંચના અંતર પર રાખવી અને તે વસ્તુ પર સરળ એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખવાનું પાત્રને કહેવું પાત્રને નિદ્રા આવવા લાગતાં જ પહેલી રીતિમાં કહ્યા પ્રમાણે બાકીનો બધો વિધિ કરવો. (૩) ત્રીજો પ્રકાર એ કે પાત્રના મસ્તકપર પ્રયોક્તાએપોતાનોએક હાથ રાખીને બીજા હાથની બે આંગળીઓ તેનાં નેત્રોની સામે ગોળ ગોળ ફેરવવી. પાત્રને માત્ર પોતાની દૃષ્ટિ સરલ, એકાગ્ર અને પલકારા માર્યા વિના પેલી આંગળીઓ તરફ જ લગાડી રાખવા કહેવું એમ કરવાથી પાત્રને ચક્કર આવવા લાગશે અને ઘેન આવશે.ઘેન ચડ્યા પછીનો બધો વિધિ પહેલી રીતમાં દર્શાવ્યા મુજબ કરવો. (૪) પાત્રને શાંત ચિત્તે બેસાડીને તેની સામે પ્રયોક્તાએ બેસવું, અને પાત્રની દૃષ્ટિની સાથે પોતાની દૃષ્ટિ મેળવવી. પછી પ્રયોક્તાએ

આંગળીઓ ગોળ ફેરવવી [આકૃતિ ૩૩]

પોતાની મનોવાસનાથી એવી ઇચ્છા પ્રેરિત કરવી કે "હવે તું ઊંઘી જા" આ રીત મેસ્મેરિઝમની છે. જો કોઈ આ રીતનો સારો અભ્યાસ કરે છે તો તે પોતાના દૃષ્ટિબળથી મોટાં કાર્યો કરી શકે છે. અરીસાવડે નેત્રશક્તિ કેળવી શકાય છે * આ બાબતમાં ચિત્તની માત્ર એકાગ્રતા

* જુઓ ખંડ ૨ જો, પરિ. ૫ મો.

બરાબર રાખવી પડે છે. કેટલીક વાર પ્રયોકતા કરતાં પાત્રની દૃષ્ટિ વધારે સતેજ હોય છે. એવે વખતે પ્રયોકતાએ ગભરાવું નહિ પણ પાત્રની બે ભ્રમરની વચ્ચે પોતાની નજરને દૃઢ ચોંટી રાખવી અને પાત્રને પોતાની આંખોની સામે જોઇ રહેવા કહેવું એટલે પાત્ર યોગનિદ્રામગ્ન થવા લાગશે. પછી પહેલી રીતિમાં કહ્યા પ્રમાણે સૂચનાઓ વગેરે કરવું. (૫) પાંચમી રીતમાં પાત્રને પોતાનાં ગાત્રો ઢીલાં કરીને બેસવાનું કહેવું અને પછી પ્રયોકતાએ તેના મસ્તકથી પગસુધી લાંબા હાથ ઉતારા* કરવા. દરેક ચાર ઉતારા થયા પછી પાંચમો ઉતારો મોઢાથી છાતી અને હાથસુધી લાવીને હાથનાં આંગળાં આગળ પૂરો કરી ફરીથી ચાર દીર્ઘ ઉતારા ચાલુ કરવા એથી પાંચથી ત્રીસ મિનિટમાં પાત્ર તદ્દન બેભાન થશે, પછી તેને સૂચના કરવી. આવી રીતથી પાત્ર જે ઊંઘમાં પડે છે તે અતિ-સૂક્ષ્મ પ્રકારની ઊંઘ હોય છે અને મેસ્મેરિઝમની ચાર સ્થિતિમાંની કોઇ પણ સ્થિતિમાં માત્ર એક જ સૂચનાથી તેને ઉંઘમાં પાડી શકાય છે.

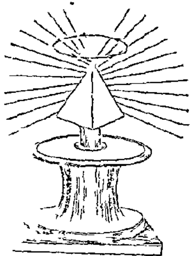
(૬) છઠ્ઠો પ્રકાર એવો છે કે પ્રયોકતાએ પાત્રની સામે ઊભા રહીને પાત્રનું માથું બે હાથમાં બેઉ કાનની બાજુએથી પકડીને ખૂબ ધુણાવવું–હલાવવું, એટલે પાત્રને ફેર આવશે અને તે બેશુદ્ધ બનશે. પછી પહેલી રીતમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે સૂચનાઓ કરવી. પાત્રનું માથું હલાવ્યા પહેલાં બે ત્રણ મિનિટસુધી પાત્રને કાંઇ ચળકતી ચીજ એકાગ્ર દૃષ્ટિથી જોવા આપવી. (૭) સાતમા પ્રકારમાં વિજળીક પ્રવાહનો ઉપયોગ કરવામા આવે છે તેને માટે, અમેરિકામાં 'હિપ્નોટિક બોલ્સ' કિંવા તેના જેવા બીજા કાંઇ પદાર્થો મળે છે કે જેમાં વિજળીક પ્રવાહ હોય છે. તે પદાર્થ પાત્રના મસ્ત-

માથું ધુણાવવું (આકૃતિ ૩૪).

* જુઓ આકૃતિ ૨૭

કના જ્ઞાનતંતુને લગાડવાથી તે તુરત બેભાન થાય છે. પણ આ રીતિ પસંદ કરવા જેવી નથી કારણકે તેથી પાત્રના જ્ઞાનતંતુને નુકસાન થાય છે અને જો પાત્ર નમળું હોય છે તો વિજળીનો ઝાટકો તેને બહુ નુકસાન કરે છે કિંવા કોઈ વાર મૃત્યુ પણ લાવે છે. જો પાંચ દસ પાત્રોને એકી સાથે હિપ્નોટાઇઝ કરવાના હોય છે તો તે માટે સોમ્નોસ્કોપ(Somnoscope)નામનું એક યંત્ર વપરાય છે, અને તે જરા પણ નુકસાન કરતું નથી. એ યંત્ર બાજુમા દર્શાવેલા ચિત્ર મુજબનું હોય છે અને તે વિલાયતમા વેચાતું મળી શકે છે. એ યંત્ર હાથે પણ બનાવી શકાય તેવુ છે. આમોફોનનું સાચાકામ જેમ ગોળ ફરે છે તેવા સાચા પર શંકુના આકારમા ત્રણ આરસીઓ ગોઠવવી, સાચો ફરતો જશે એટલે એ આરસીઓ પણ ગોળગોળ ફરશે. પાંચ દસ પાત્રોને અર્ધ ચંદ્રાકૃતિમા બેસાડીને એક નજરે તાકી રહેલા કહેવું એમ કરવાથી પાત્રો એક પછી એક ઘેનમા પડવા લાગશે અને કેટલાક તો સૂચના વિના પણ નિદ્રાવશ થઇ જશે હિપ્નોટિક નિદ્રા લાવવાની બીજી અનેક રીતો છે પણ આ રીત સરળ અને મુખ્ય છે

સોમ્નોસ્કોપ [આકૃતિ ૩૫]

પ્રયોક્તાએ પાત્રને કરવાની સૂચના ઉપર પણ ફતેહનો ઘણો આધાર રહે છે. આ સૂચના કેવી રીતે કરવી તે માટે આગળ એક ખાસ પરિચ્છેદ આપવામા આવેલો છે

ઇલેક્ટ્રોબાયોલોજી અથવા કપાલમોહન—મનુષ્યના મગજમા જૂદી જૂદી શક્તિઓ રહેલી છે તે 'મસ્તકવિદ્યા' ના અભ્યાસીથી અજાણ્યુ નથી પાત્રની ઇંદ્રિયોને કાબૂમા લીધા પછી પ્રયોકતા પાત્રના મસ્તકમા રહેલા જૂદા જૂદા શક્તિસ્થાનો અથવા નર્વસેંટર્સ (Nerve Centres) ને ઉશ્કેરીને પાત્રને અમુક વિશેષ શક્તિવાળો બનાવી શકે છે ખાસ કરીને જે સ્થાન ખામીવાળુ હોય તેને ઉશ્કેરીને પૂરી શક્તિવાળું કરવુ એ પ્રયોકતાનું કામ છે. આ સબંધી વિશેષ સમજૂતી એક જૂદા પરિચ્છેદમાં આગળ આપવામા આવી છે.

ક્લેઅરવોયન્સ અથવા આંતરદષ્ટિ—ક્લેઅરવોયન્સને આંતરદષ્ટિ પણ કહેવામાં આવે છે. બીજી સ્થિતિમાંથી પસાર થયા પછી પાત્ર ત્રીજી સ્થિતિમાં દાખલ થાય છે. જૂદા જૂદા પ્રયોગોમાંથી પસાર થવાથી પાત્રની કેટલીક માનસિક છૂપી શક્તિઓ ખીલે છે જેથી તે નિદ્રાભ્રમણ જેવી હાલતમાં આવે છે, તેની આંતરર્દષ્ટિ ખુલે છે અને તે અદ્ભુત ચીજો જુએ છે, સમજે છે તથા તેનું વર્ણન કરે છે. આ સ્થિતિ પાત્રને સૂક્ષ્મ ભુવનમાં લઇ જાય છે. આ સંબંધી વિશેષ સમજુતી આગળ જૂદા પરિચ્છેદમાં આપવામાં આવી છે.

ટ્રાન્સ અથવા જડ સ્થિતિ અથવા તન્મયાવસ્થા—આ પાત્રની ચોથી અવસ્થા છે, તે સ્થિતિમાં પાત્રની મહાત્મિક શક્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. આગળ વધેલુ પાત્ર આ હાલતમાં દિવસોના દિવસો અને મહિનાના મહિના સુધી પડી રહે છે જેને યોગવિદ્યામાં જડ સ્થિતિ અથવા તન્મયાવસ્થા કહે છે. આ સંબંધી પણ વિશેષ સમજુતી આગળ આપી છે.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

સૂચના કેવી રીતે કરવી ?

સૂચના એટલે શું ?—જેના તરફથી ઐચ્છિક ક્રિયા કરાવી લેવાની હોય, તેના મનમાં તે ઐચ્છિક ક્રિયાની ભાવના ઉત્પન્ન કરવી, એટલે સૂચના (Suggestion) કરવી. સૂચનાથી ક્રિયા થાય છે તે માત્ર તજ્જન્ય કલ્પનાનું પરિણામ છે. એટલે સૂચનાનો અર્થ ભાવી પરિણામનું ચિહ્ન એ પ્રમાણે કરવામાં હરકત નથી. સૌ ઉપર સૂચનાનો અમલ એક સરખો થતો નથી. મનની એક પ્રકારની વિશેષ સ્થિતિ થયા વિના સૂચનાનું પરિણામ થતું નથી. બે પ્રકારની સ્થિતિ ઉપર સૂચનાનું પરિણામ થાય છે. મેન્ટલ ઇન્સર્શન (Mental Insertion) અથવા માનસ શૈથિલ્ય અને માનસાતિક્ષોભણ શૈથિલ્ય, એ બેમાંની પહેલી સ્થિતિમાં અંતઃકરણ એટલું સુસ્ત થાય છે કે વિવેકશક્તિ બધીર થાય છે અને તેથી સૂચનાનો પ્રતિકાર અથવા નિગ્રહ કરી શકાતો નથી. એ સ્થિતિમાં ઇચ્છાસ્વાતંત્ર્ય નષ્ટ થવાની સૂચના ખરી છે કે ખોટી, અને યોગ્ય છે કે અયોગ્ય તેનો વિચાર કરવાની પ્રવૃત્તિ થતી નથી. કદાચ પ્રવૃત્તિ થાય છે તો પ્રતિકાર કરી શકાતો નથી. બીજી સ્થિતિમાં કોઇ પણ ક્ષુલ્લક કારણથી અંતઃકરણને બહુ જ ક્ષોભ થાય છે. આ સ્થિતિ કેટલાક રોગોમાં

જેવી થાય છે તેવી જ લગભગ હોય છે. કોમળ મનવાળાની, ઉતાવળા સ્વભાવવાળાની કિંવા ભોળા માણસની સ્થિતિ એવી જ હોય છે. મોહનિદ્રામા મન શિથિલ બને છે તેથી તેની જુદી જુદી અવસ્થામા સૂચનાનુ સારૂ પરિણામ થાય છે. તે સિવાય નૈસર્ગિક નિદ્રામા કિંવા માદક વસ્તુથી ઉત્પન્ન થતા કેફમા સૂચનાનું જેવુ પરિણામ થાય છે તેવુ જાગ્રત અવસ્થામા પણ થાય છે. જે પાત્ર ઉપર એક માણસે લાંબો વખત મોહનિદ્રા આણી હોય છે તે પાત્ર પછી એ માણસની મનોવૃત્તિના તાબામા એટલે સુધી આવી જાય છે કે પાત્ર જાગ્રત હોય તોપણ તે જેવી સૂચના કરે છે તેવી અસર પાત્ર પર થાય છે. દેહનો કોઈ ભાગ લૂલો પાડવો, સ્નાયુનું આકુંચન-પ્રસારણ કરવુ, વેદના ઉત્પન્ન કરવી કે દૂર કરવી, એવા પ્રયોગો જાગ્રત પાત્રો પર ઘણી વાર સફળ નીવડેલા છે. પ્રાચીન કાળમા શાપ અને આશીર્વાદના મોટા પરિણામો આવતા એવુ આપણે વાચીએ છીએ તે આખા જગતને મોહ પમાડવાની શક્તિ ધરાવનારા મહાત્માઓની સૂચનાનું જ ફળ છે.

સૂચનાના બે પ્રકાર—લેખી કિંવા મ્હોની એવી બે પ્રકારની સૂચના હોય છે, તેમાની મ્હોની સૂચના ઉત્તમ છે. હાથમા પદાર્થ ગ્રહણ કરીને અભિનય સાથે મ્હોની સૂચના કરવામા આવે તો ઇષ્ટસિદ્ધિ બહુ ઉતાવળે થાય છે. હાથમા કાગળનો ટુકડો લઇને " લ્યો, કેરી ખાઓ," એવુ કહેવાથી પરિણામ બરાબર આવે છે. સૂચનાનું પરિણામ મોહિત પાત્રની નેત્રાદિ ઇંદ્રિયોદ્વારા પણ મન ઉપર થાય છે. મોહિતના કાન પાસે કાંઈ અવાજ કરીને મ્હોથી સૂચના કરવામા આવે કે " તુ હવે ઘંટાનાદ સાભળશે," તો પાત્ર કહે છે કે "હુ દેવાલયના ઘટના જેવો અવાજ સાભળુ છુ." મુખમાથી શબ્દોચ્ચાર કરીને સૂચના કરવાનો નિયમ બહુ જ લાભકારક છે. સ્નાયુદ્વારા જુદા જુદા પ્રકારના મનોવિકાર પ્રયોક્તા જાગ્રત કરી શકે છે. મોહિત પાત્રના હાથમા પેન્સીલ આપવાથી તે લખવા લાગે છે અને સોય આપવાથી તે સીવવા લાગે છે. બેઉ હાથ તેના મ્હો પર ધરવાથી તેની મુદ્રા દુ ખી થતી દેખાય છે. મોહિત સ્ત્રીના બેઉ હાથ તેની છાતી પાસે લઈ જવામા આવે, તો તે હાથમાનું બાળક સ્તન્યપાન કરે છે એવુ તેને લાગે છે તાત્પર્ય એ છે કે જે જે સ્થિતિમા સ્નાયુને રાખવામા આવે છે તે તે સ્થિતિના મનોવિકારની જાગૃતિ થઇને તે પ્રમાણે મોહિત પાત્ર ક્રિયા કરવા લાગે છે.

સ્વગત સૂચના અથવા ઓટો-સજેશન—પ્રયોક્તા મોહિત મ-

નુષ્યને-પાત્રને સૂચના કર્યા વિના પોતાની જ કલ્પનાથી કિંવા સૂચનાથી ભ્રમ ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને તદનુરૂપ પરિણામ પણ આવે છે. આ પ્રકારને સ્વગત સૂચના અથવા ઑટોસજેશન (Auto-suggestion) કહે છે. ભૂતોન્માદગ્રસ્ત સ્ત્રીઓને જે પક્ષાઘાત થાય છે તે તેને તેની પોતાની કલ્પનાથી જ થાય છે. આ પ્રકાર ઘેલછા લાગુ પડી હોય એવા માણસમાં જોવામાં આવે છે. તેને જે જૂદા જૂદા ભ્રમ થાય છે તે સર્વ તેની સ્વગત સૂચનાનું જ પરિણામ હોય છે. એ જ પ્રમાણે પોતાના શરીર ઉપર સારી અસર કરવાને અમુક સૂચનાનું મનન કર્યા કરવું તે પણ સ્વગત સૂચનાનો જ પ્રકાર છે. તે મારફતે આપણી ભૂંડી ટેવો તેમ જ શરીરના જૂદાજૂદા અવયવો ઉપર આપણી આત્મિક શકિત લઈ જઈ શકીએ છીએ. ઑટો હીલીંગ સજેશન એટલે રોગનિવારક સ્વગત સૂચનાવડે પોતાનો રોગ પણ મટી શકે છે. શરીરમાં કોઈ સ્થળે દુઃખાવો થતો હોય, તો એક શાંત જગ્યામાં બેસવું અથવા બિછાનામાં સૂવું અને પછી આંખ બંધ કરી, જ્યાં દુઃખતું હોય તે તરફ આપણે આપણી માનસિક આંખથી જોતા હોઇએ તેમ આપણો વિચાર તે જગ્યા ઉપર મોકલવો અને તે વખતે મનથી વિચારવું કે "આ જગ્યા ઉપર જે દુઃખાવો થાય છે, તે એકદમ નરમ પડી જાઓ" તો તે વખતે દુ.ખતા ભાગ આગળ એક વિજળિક ઝડપથી કોઈ ચીજ આવીને પસાર થઈ જતી માલુમ પડશે અને દુઃખાવો બિલકુલ લાગશે નહિ. એમ ચાલુ ૫૦ થી ૧૦૦ વખત એવાં વિજળિક આદોલનો તે દર્દવાળા ભાગ ઉપર વારંવાર આપ્યા કરવાથી ત્યાંનો દુ.ખાવો તરત નરમ પડી જાય છે.

મૂક સૂચના—સ્નાયુનો ક્ષોભ કરવો એટલે કે તે સ્નાયુનો સ્પર્શ કરવાની સાથે તેનું આકુંચન થાય, એવી પ્રત્યક્ષ સૂચના કરવી તે મૂક સૂચના (Dumb suggestion) કહેવાય છે. મોહનિદ્રામાં જે કાંઇ જૂદા જૂદા પ્રકાર દૃષ્ટિએ પડે છે તે સર્વ મૂગી સૂચનાનાં પરિણામ હોય છે. મોહનિદ્રામાં ઉત્પન્ન થતાં પરિણામો બે ભિન્ન પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે. એક શારીરિક કિંવા બાહ્ય ઇંદ્રિયના ક્ષોભથી અને બીજો માનસિક ક્ષોભથી અથવા સૂચનાથી. આ બેઉ પ્રકારમાં સરખુંજ પરિણામ થાય છે.

અજ્ઞાત સૂચના—મોહનિદ્રામા સર્વ ઇંદ્રિયો બહુ તીક્ષ્ણ બને છે. સૂચના થયા પૂર્વે જ જાણે કે સૂચના શી છે તે સમજી જવાયું હોય એવા ભાવથી ઇંદ્રિયોનો વ્યાપાર શરૂ થાય છે. તેથી ઘણી વાર

ચૂક થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. આવા પ્રકારને અજ્ઞાત સૂચના (Unconscious suggestion) કહે છે. આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થતી અજ્ઞાત સૂચનાથી શુદ્ધ પ્રયોગમાં બગાડો થાય છે, માટે પ્રયોક્તાએ બહુ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. કેટલાક લોકો પ્રયોક્તાને ફસાવવાને તે કહે તે પ્રમાણે ખાસ ઢોંગ કરે છે; ખરી રીતે તેની ઉપર પ્રયોગનું કશું પરિણામ થતું નથી. ઢોંગ અને અજ્ઞાત સૂચના બેઉથી એકસરખાં પરિણામ આવતાં માલૂમ પડે છે માટે વસ્તુતઃ કયો પ્રકાર ચાલી રહ્યો છે તે બાબત પ્રયોક્તાએ બારીકીથી તપાસવી. ઢોંગનો નિર્ણય કરવા માટે માનસ શાસ્ત્ર, ઇંદ્રિયવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર, રોગનિદાન વગેરે જ્ઞાન પ્રયોક્તાને હોવું જોઇએ. અંધત્વના ભ્રમની કિંવા પક્ષઘાતની સૂચના પ્રયોક્તાએ પાત્રને કરવી અને તેનું પરિણામ ખરેખરૂં આવે છે કે નહિ તે જોવાથી ઢોંગની પ્રતીતિ થઇ આવશે. આ વાત તર્કશક્તિથી જ જાણવી પડે છે.

નિષેધ ભ્રમ—સૂચનાનો અમલ મગજ અને જ્ઞાનતંતુ ઉપર જેમ થાય છે, તેમ ભૂખ, તરસ, રુધિરાભિસરણ, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ઉષ્ણતા, મળમૂત્ર અને જનનેંદ્રિયો ઉપર પણ થાય છે. જે ક્રિયા ઇચ્છાને અધીન નથી એવી પણ કેટલીક ક્રિયાઓ સૂચનાદ્વારા કરી શકાય છે. વેદનાશૂન્યત્વ, બધિરતા વગેરે તો સારી રીતે કરી શકાય છે. શાર્કોના એક શિષ્યે એક મનુષ્યની બાંબલી (બગલમાંનું ગુમડું) સૂચનાથી વેદનાશૂન્ય કરીને ફોડી હતી. સૂચનાથી હરકોઈ અંગની વેદનાશક્તિ દૂર કરી શકાય છે. ૧૮૭૫ માં કલકત્તામાં ડૉ ઇસ્ટલે ઘણા રોગીઓને મોહનિદ્રામાં નાંખીને શસ્ત્રક્રિયા પણ કરી હતી. સૂચનાથી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોની વેદના શક્તિ પણ દૂર થઈ શકે છે, એટલે અંધત્વ, બધિરતા, રસજ્ઞાનાભાવ, સ્પર્શજ્ઞાનાભાવ અને સ્મૃત્યભાવ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, જે નિષેધભ્રમ કહેવાય છે. એને શાર્કો શક્તિનાશ કહે છે.

નજરબંધી—મોહનિદ્રામાં અદૃશ્ય વસ્તુ પણ સૂચનાથી દેખાવા લાગે છે. ગારૂડીઓ જે નજરબંધીના ખેલો કરે છે તે પણ આ જ શક્તિથી. પ્રાચીન કાળમાં આ શક્તિ સર્વત્ર જાણીતી હતી. ઇંદ્રજાળના પ્રયોગો મોહનિદ્રામા નાખેલા મનુષ્યોને એક પ્રયોક્તા પોતાની મરજીમાં આવે તેવા બતાવી શકે છે.

રંગાન્ધત્વ—ભૂતોન્માદગ્રસ્ત સ્ત્રીઓને આકસ્મિક વેદનાશૂન્યત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. આ વેદનાશૂન્યત્વ અને સૂચનાજન્ય વેદના-શૂન્યત્વમાં એટલો જ ફરક રહેલો છે કે સૂચનાજન્ય વેદનાશૂન્યત્વ કાંઇ વિશિષ્ટ

વસ્તુ સંબંધે હોય છે અને ભૂતોન્માદમાં કોઈ કોઈ વાર રંગાન્ધત્વ (Colour-blindness) ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી એક કિંવા સર્વ રંગ બિલકુલ દેખાતા નથી. સૂચનાથી થતું રંગાન્ધત્વ એક જ રંગ સંબંધી હોય છે. આ પ્રકારની સ્થિતિ કોઈ કોઈ વાર રોજના વ્યવહારમાં પણ દૃષ્ટિએ પડે છે. કોઈ કોઈ વાર વસ્તુ આપણી દૃષ્ટિ સામે જ હોય છે, છતાં આપણે તેને શોધ્યા કરીએ છીએ. 'કેડે છોકરૂં અને ગામમાં શોધ્યું' એ કહેવત તો જાણીતું છે. આ પ્રકાર અને સૂચનાજન્ય અંધત્વમાં એકસરખાપણું રહેલું છે.

કલ્પનાજનિત પક્ષાઘાત—વેદનાશક્તિ પ્રમાણે ગતિશક્તિનો પણ સૂચનાવડે નાશ કરી પક્ષાઘાત ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. કલ્પનાથી દેહ ઉપર થતા જૂદી જૂદી જાતના આઘાત એ કલ્પનારૂપ સૂચનાજનિત હોય છે. તેને અંગ્રેજીમાં 'સાઇકીકલ પેરેલીસીસ' (Psychical Paralysis)-કલ્પનાજનિત પક્ષાઘાત કહે છે. સૂચનાથી અવયવનો સંપૂર્ણ પક્ષાઘાત તથા એકદેશીય-અંશતઃ પક્ષાઘાત ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. કોઇ કોઇ વાર એક પ્રદેશનો શક્તિનાશ કરવાથી તેની નજીકના પ્રદેશનો પણ શક્તિપાત થાય છે. ઇંદ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો એવો સિદ્ધાંત છે કે શરીરની જમણી બાજુના પ્રદેશ પર મગજના ડાબા ભાગનો અમલ હોય છે; એટલે જમણી બાજુનો અર્ધાંગવાત થયો હોય તો ડાબી બાજુના મગજના કેટલાક ભાગમાં પણ રોગ ઉદ્‌ભૂત થાય છે. જમણા હાથ પર ડાબી બાજુના મગજના જે ભાગનો અમલ છે, તેની પાસે જ વાગિંદ્રિયનું સ્થાન રહેલું છે; એટલે જે વખતે જમણી બાજુનો પક્ષાઘાત થાય છે, ત્યારે વાચા બંધ થાય છે. એ જ સ્થિતિ સૂચનાથી થાય છે સૂચનાજનિત પક્ષાઘાત ગમે તેટલો વખત રાખી શકાય છે. આ પક્ષાઘાત વારંવાર કરેલી સૂચનાથી દૂર કરી શકાય છે.

એકદેશીય પક્ષાઘાત—આનુષંગિક વ્યાપાર કરવાની જે શક્તિ સ્નાયુમાં રહેલી છે તેને યોજનાશક્તિનો (Power of Co-ordinance) કહે છે. સૂચનાવડે આ યોજનાશક્તિનો નાશ કરવાથી તે સ્નાયુમાંની શકિત સ્વતંત્ર વ્યાપાર કરવાને સમર્થ રહેવા છતા આનુષંગિક વ્યાપાર કરવાને અસમર્થ નીવડે છે. એકદેશીય પક્ષાઘાતથી એ જ સ્થિતિ થાય છે. એકદેશીય પક્ષાઘાત એટલે સ્નાયુની યોજનાશકિતનો નાશ અને તેથી ઉત્પન્ન થતું આનુષંગિક વ્યાપાર-દૌર્બલ્ય. આ પક્ષાઘાતથી જોકે ગતિનાશ થતો નથી, તોપણ વિશિષ્ટ કાર્ય માટે જોઇતી ગતિપરંપરા નષ્ટ થાય છે. આ સિવાય પક્ષાઘાતનો એક ત્રીજો પ્રકાર છે તેને ઇચ્છાશક્તિનાશ

(Abonlia) કહે છે. એ પ્રકાર સૂચનાથી ઉત્પન્ન કરવાથી તેમાં એક-દેશીય પક્ષાઘાતનાં સર્વ ચિહ્નો માલૂમ પડે છે. સૂચનાથી કેવળ શરીર પર કિંવા સ્નાયુના સ્વતંત્ર વ્યાપાર પર જ અસર થાય છે એમ નહિ, પરન્તુ હસવું, રડવું, લખવું, વગેરે વ્યાપાર પર પણ અસર નીપજે છે.

કલ્પના-પરંપરા—મનુષ્યના જૂદા જૂદા મનોવિકારનાં લક્ષણો ચહેરા પર પ્રકટે છે, અને તદનુરૂપ શરીરના આવીર્ભાવ થાય છે; એ જ સ્થિતિ મ્હોંથી શબ્દ ન કાઢતાં કેવળ સ્નાયુગત સૂચનાથી પણ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. સ્નાયુ અને મનનો તે ક્રિયાસંબંધે એટલો નજીકનો સંબંધ જોડાયેલો હોય છે કે આપણાથી અજાણતાં પણ આપણે ક્રિયા કરતા હોઇએ એવો ભાસ થાય છે. કોઇ પણ ક્રિયા કર્યા પહેલાં અંતઃકરણમાં તેનું જ્ઞાન થાય છે. ત્યાંથી જ ઇચ્છાશક્તિની પ્રેરણા થાય છે. નવીન ક્રિયા કરતાં અંતઃકરણને જ્ઞાન થઇને ઇચ્છાશક્તિની પ્રેરણા થાય ત્યાંસુધી જે કાંઇ વખત જાય છે તેનું આપણને ભાન હોય છે અને સૂચનાજનિત સ્થિતિમાં ભાન હોતું નથી એટલે તે જલ્દી થાય છે. આ પ્રમાણે કલ્પનાની પરંપરા ઉત્પન્ન થઇને તે ક્રિયા બને છે. આ સ્થિતિને કલ્પના-પરંપરા–Association of Ideas કહે છે.

પોસ્ટહિપ્નોટિક સૂચના—હિપ્નોટિક નિદ્રામાંથી પાત્રને જાગ્રત કર્યા પહેલાં કોઇ પણ વસ્તુ જેવી કે વીંટી, પેન્સીલ, બટન, અથવા કાગળનો ટુકડો પાત્રના હાથમાં આપી સૂચના કરવી કે "આ તમારા હાથમાંની ચીજ ધ્યાનથી જોઇ લ્યો; ફરીથી હું એ ચીજ, દિવસે કે રાત્રે, કોઇ પણ જગ્યાએ કોઇ પણ વખતે દેખાડું અથવા કોઇ પણ માણસની મારફતે મોકલું, ત્યારે એ ચીજ તમે જુઓ કે હાથમાં લ્યો કે તુરત જ તમે મજબૂત હિપ્નોટિક નિદ્રામાં પડજો; યાદ રાખજો કે આ ચીજ જોતાં તમે ઊંઘમાં પડશો જ."

પોસ્ટહિપ્નોટિક સૂચના : ૯૫.
[આકૃતિ ૩૬]

આ સૂચનાને પોસ્ટહિપ્નોટિક અથવા મોહનિદ્રા-પશ્ચાત્ સૂચના કહે છે.

પ્રયોક્તા જ્યાંસુધી પાત્રની પાસે હોય નહિ, ત્યાંસુધી એવી ચીજથી પાત્રને ઊંઘમાં નાંખવો નહિ, કારણ કે જે વખતે સૂચનામાં કહેલી ચીજ પાત્રના જોવામાં આવે અને તે વખતે પાત્ર કોઇ સલામત જગ્યા પર ન હોય તથા ઊંઘમાં પડે અને પ્રયોક્તા પણ પાસે ન હોય તો અકસ્માત્ થવાનો અને પાત્રને નુકસાન થવાનો ભય રહે છે. માટે પાત્રની સલામતીની પાકી ખાતરી થવા સિવાય પોસ્ટ માર્ફતે અથવા પ્રયોક્તાએ દૂર રહીને પાત્રને ઊંઘમાં નાંખવો નહિ.

ટેલિપથિક હિપ્નોટિક સૂચના—પાત્રને જાગ્રત કર્યા પહેલાં પ્રયોક્તા નીચે મુજબ સૂચના કરે છેઃ " તમે મારા કાબૂમાં છો. તમે જ્યાં જાઓ, જે જગ્યાએ હો, તે જગ્યાએ જ્યારે મારા વિચાર તમને પહોંચે ત્યારે તમે હિપ્નોટિક ઊંઘમાં પડજો. હું ગમે તે સ્થળેથી જ્યારે વિચારું અને મારા વિચાર તમારી તરફ મોકલું કે તુરત તમે ભરઊંઘમાં હો એવી રીતે ઊંઘમાં પડજો." આ સૂચનાને ટેલીપથિક હિપ્નોટિક સૂચના અથવા મોહનિદ્રામાં સંદેશવાહક સૂચના કહે છે. આ બાબતમાં પણ પાત્રની સલામતીની ખાતરી કરવી જોઇએ.

ક્રિયાપ્રાદુર્ભાવ અને ક્રિયાનાશ—ક્રિયાપ્રાદુર્ભાવ અને ક્રિયાનાશ એવાં બે પરિણામ સૂચનાથી ઉત્પન્ન થાય છે એવું આ બધા વિવેચન ઉપરથી સમજાયું હોવું જોઇએ. મોહિત મનુષ્ય પર-પાત્ર પર સૂચનાની અસર કરવા માટે પહેલા તેના ઇચ્છાસ્વાતંત્ર્યનો નાશ થવો જોઇએ અને સૂચના કરવાની હોય તે મ્હોંથી કરેલી હોય, મૂક સૂચના હોય કે કાંઇ વસ્તુના સ્મરણરૂપ સૂચના હોય, પરંતુ તે સ્પષ્ટ હોવી જોઇએ, કે જેથી સૂચનાનું ચિત્ર પાત્રના મગજમા સ્પષ્ટ રીતે અલેખાઇ જાય સૂચનાની કલ્પના એક વાર પાત્રના અંતઃકરણમાં સારી રીતે પ્રતિબિંબિત થઇ એટલે તે કલ્પનાપરંપરાથી આનુષંગિક બનીને તદનુરૂપ સર્વ ક્રિયા બને છે.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

કપાલમોહન અથવા ફ્રેનોમેસ્મેરીઝમ.

કપાલમોહન એટલે શું ?—ઇંદ્રિયવિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ એવું સપ્રયોગ સિદ્ધ કર્યું છે કે મગજનાં જૂદાં જૂદાં કાર્યોનો અમલ શરીરના જૂદા જૂદા ભાગ ઉપર થાય છે અને જૂદી જૂદી ઇંદ્રિયોનાં ઉત્પત્તિસ્થાનો જૂદા જૂદા-ભાગોમાં હોય છે, એટલે જે ભાગમાં જે ઇંદ્રિયનું

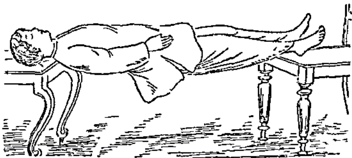
સ્થાન હોય છે, તે ભાગનો ક્ષોભ કરવાથી તે ઇંદ્રિયનો વ્યાપાર શરૂ થાય છે અને તે ભાગનો ક્ષોભ નષ્ટ કરવાથી તે ઇંદ્રિય નિર્બળ બને છે. આ સિદ્ધાન્ત સર્વગ્રાહ્ય થએલો છે પૂર્વે આપેલી મસ્તકવિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાથી સમજી શકાશે કે મગજના કયા કયા ભાગમા મનુષ્યની કેવી કેવી શકિતઓ કેટલા પ્રમાણમા રહેલી છે કપાલમોહન એ એક મોહિની વિદ્યાનો જ પ્રકાર છે કપાળ પર મોહનપ્રયોગ કરીને મગજમા રહેલી જૂદી જૂદી શકિતઓરૂપ ઉપેંદ્રિયોનો ક્ષોભ કરવો તેનું નામ કપાલમોહન

કપાલમોહન કેમ કરવું?—જેની ઉપર પ્રયોગ કરવાનો હોય તેને મોહિત કરીને ગાઢ ઊંઘમા પડવા દેવો પછી જે ઉપેંદ્રિયનો ક્ષોભ કરવાનો હોય, તે ઉપર ઇચ્છાશક્તિની પ્રેરણા કરવી અને તે ઉપેંદ્રિયના સ્થાનને હાથવડે સ્પર્શવું, એટલે મોહિત મનુષ્યનું લક્ષ તે સ્થાન તરફ જશે એમ કરવાથી મગજના તે પ્રદેશમા નાડીગત શુદ્ધ રકતનો-તત્સ્થાન ગત ઉપેન્દ્રિયના વ્યાપારનો ઉદય થશે પ્રત્યેક સમયે એક પ્રવાહ જોરથી વહેતો જશે અને તેથી તે સ્થાનનો ક્ષોભ થશે એ જ રીતે અધિક ઉપેંદ્રિયનો પણ ક્ષોભ કરી શકાય છે દાખલા તરીકે અનુકરણ અને ભાષાજ્ઞાનના જે સ્થાનો મગજમા રહેલા છે તે સ્થાનોનો ક્ષોભ કરવાથી આવડતી ન હોય એવી અનેક ભાષામા મોહિત મનુષ્ય બોલવા લાગે છે! ભાષા નાદ અને આનંદ એ ત્રણ સ્થાનોનો ક્ષોભ કરવામા આવે તો મોહિત પાત્ર એકાદ સુંદર ગાયન ગાઇ શકે છે ભાષા પૂજ્યતા અને અધ્યાત્મ એ સ્થાનોનો ક્ષોભ કરવાથી પાત્રનો ચહેરો ગંભીર બનીને તે પ્રેમથી ઇશ્વરભજન કરવા લાગી જાય છે સંહારસ્થાનનો ક્ષોભ કરવાથી તે આવેશમા આવીને ક્રૂર કામ કરવાને તૈયાર બની જાય છે એ પ્રમાણે જે જે સ્થાનનો ક્ષોભ કરવામા આવે તે તે સ્થાનના વિકાર જાગ્રત થાય છે મનુષ્યની ખોટી ટેવો અને દુર્ગુણો પણ આ રીતે દૂર કરી શકાય છે કપાલમોહન કરવાને એટલે મગજના જૂદા જૂદા સ્થાનોનો ક્ષોભ કરવાને યથાયોગ્ય સૂચનાઓનો ઉપયોગ કરવામા આવવો જોઇએ કપાલમોહનનો પ્રયોગ જ્યારે બંધ કરવો હોય ત્યારે જે સ્થાનનો ક્ષોભ કર્યો હોય તે સ્થાન ઉપર અવસરપ્પી રીતે ફૂંકો મારી કરવી એટલે મોહિત મનુષ્યનું મગજ પૂર્વવત્ સ્થિતિમા આવવા લાગશે પછી તેને નિદ્રામાથી જાગ્રત કરવાની રીતે જાગ્રત કરવો

નાઓસુધી પડી રહે છે. એ હાલતમાં દુનીઆઇ અવસ્થા છોડી દેવાનો તેને શોખ થાય છે અને કેટલીક વખત પ્રયોક્તાના ગમે તેવા હુકમો છતાં તે નાફરમાન થઇને જાગ્રત અવસ્થામાં આવતો જ નથી. જોકે એવા બનાવો જવલ્લે જ બને છે, તો પણ તેથી પ્રયોક્તાએ ગભરાવું જોઇએ નહિ, પણ તેને કુદરતના હાથમાં સોંપવો; માત્ર તેને એવી સૂચનાઓ કરવી કે "તમે તમારી ઇચ્છાનુસાર આનંદમાં ઊંઘ કાઢો અને તમને ગમે તેવા પ્રદેશોમાં ફરી તંદુરસ્તી સાથે પાછા ઊઠજો" આ સૂચના પછી પાત્ર કોઇ વખતે છ કલાકે અથવા વધારેમાં વધારે ત્રણ દિવસમાં કુદરતી રીતે જાગ્રત થાય છે; પરન્તુ બનતાં સુધી એટલી હદસુધી પોતાના પાત્રને જવા દેવો નહિ તથા સાધારણ પ્રયોગમાં બનતી હાલત ધ્યાનમાં રાખીને પાત્રને સંભાળવો અને તેનું યોગ્ય રીતે રક્ષણ કરવું.

જડ સ્થિતિ—પહેલી અવસ્થાની ઊંઘમાંથી બીજી અવસ્થાની

જડ સ્થિતિ. [આકૃતિ ૩૭]

ઊંઘમાં આવવાને વખતે પાત્રની જડ સ્થિતિ થાય છે; એમાં શરીરમાં એક અવયવથી બીજા બધા અવયવો જડ કરવામાં આવે છે. (જુઓ ઉપરનું ચિત્ર). પાત્ર જ્યારે ભરઊંઘમાં હોય છે, ત્યારે પ્રયોક્તા તેના શરીર ઉપર બે ચાર દીર્ઘ હાથ ઉતારા કરીને સૂચના કરે છે કે "તમારૂં આખું શરીર લોખંડની પેઠે જડ થઇ જાઓ, અને તે બીલકુલ વળે નહિ તેવું થાઓ." આ રીતે પાત્રનું શરીર તદ્દન જડ બની જાય છે. એ હાલત ઘણી ગંભીર છે. તે સ્થિતિમાં પાત્રને એક કે બે મિનિટથી વધારે વખત રાખવો નહિ. બનતાંસુધી એ સ્થિતિ અજમાવવી જ નહિ. ખેલાડીઓ ઘણી વાર પાત્રને આવી જડ સ્થિતિમાં લાવી તેને બે ખુરશીઓની વચ્ચે સોટાની પેઠે સુવાડે છે અને તેના શરીર પર બે ત્રણ માણસોને ઊભા રાખી પ્રેક્ષકોને આશ્ચર્ય પમાડે છે. પરન્તુ એવા પ્રયોગો ઘણા

જોખમભરેલા છે. કેટલાક પાત્રો પોતાની દરરોજની રાતની કુદરતી ઊંઘમાં એમ વિચારે છે કે પોતે જડ હાલતમાં છે. એવા વિચારથી પાત્ર ખરેખર જડ હાલતમાં આવી જાય છે અને જો પ્રયોક્તા પાસે ન હોય, તો જ્યાંસુધી તે કુદરતી રીતે જાગ્રત ન થાય ત્યાંસુધી તે એમ ને એમ પડી રહે છે. ઘણી વાર પાત્રો આવી સ્થિતિને લીધે લુલા, બહેરા કે દીવાના પણ બની જાય છે. પૈસા કમાવા માટે આવા પ્રયોગો કરવા એ કામ તો ઘણું હલકું છે.

પરિચ્છેદ ૧૫ મો.

હિપ્નોટિઝમના પાત્ર તથા પ્રયોક્તાને સૂચનાઓ.

પ્રયોક્તાએ પાત્રના મત વિરૂદ્ધ અને તેને હાનિકારક થાય એવું કાંઈ જબરદસ્તીથી તેની પાસે કરાવવું નહિ, કારણકે પાત્ર વિશ્વાસપૂર્વક પ્રયોક્તાને અધીન થયો હોય છે, તો હમેશાં સાચી નિષ્ઠાથી જ કામ કરવું. વિશ્વાસઘાત કરવાથી કુદરત પાત્રના બચાવમાં કામ કરશે અને પ્રયોક્તાની બદદાનત ફાવશે નહિ.

(૨) પ્રયોક્તા અને પાત્રનો જીવ એક જ છે એમ સમજીને પાત્રને જરા પણ ઇજા થવા ન દેતાં પ્રયોક્તાએ પોતાનું કાર્ય કરવું.

(૩) બીજાને મેસ્મેરાઇઝ-હિપ્નોટાઇઝ કરતાં પ્રયોક્તા કોઈ કોઈ વાર પોતે જ તે સ્થિતિમાં આવી પડે છે, તો પ્રયોક્તાએ બહુ ખબરદારીથી પ્રયોગ કરવો જોઇએ.

(૪) દુષ્ટ મનોવૃત્તિ ધારણ કરીને પ્રયોક્તાએ પ્રયોગ કરવો નહિ. પ્રયોક્તાનું અંત:કરણ કેવું છે તેની પાત્રને ખબર હોતી નથી; તો પાત્રે પોતા પર પ્રયોગ થવા દીધા પહેલા પોતાના મનમાં એવો દૃઢ સંકલ્પ અને વિચાર કરીને પ્રયોગમાટે બેસવું કે 'પ્રયોક્તાના મનમાં જો કાંઈ દુષ્ટ વાસના ઉત્પન્ન થાય અને કોઈ રીતે મને ઇજા કરવા તે યત્ન કરે, તો પ્રભુ મારૂં રક્ષણ કરવાને મારી યોગનિદ્રા તત્કાળ દૂર કરીને મારૂં રક્ષણ કરે.' વિધથી પ્રયોક્તાના બદઇરાદામાંથી પણ સ્ત્રીઓ આ જ રીતે રક્ષણ પામી શકે છે.

(૫) પ્રયોક્તા પ્રયોગ કરતાં કાંઇ કારણની ગભરાય અગર બીહે તો પાત્રની સ્થિતિ પણ તેવી જ થાય છે, કારણકે પ્રયોક્તા અને પાત્ર એ

પ્રો. ડટનની પદ્ધતિ—પ્રો. ડટનની પદ્ધતિ વળી કેવળ જૂદી જ છે. તે એકાદી તસ્બીર બતાવીને ગમે તેટલા માણસો પર એકદમ હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ કરી શકે છે, કિંવા તેની સમક્ષ એકાદ અરીસો હલાવીને પ્રયોગ કરે છે અને સર્વને એકદમ હુકમ કરે છે કે "તમે તમારા સર્વ વિચાર કિંવા પોતપોતાનાં મન ફલાણા ફલાણા રોગીને સારો કરવા તરફ વાળો." એટલે તે રોગી ત્યાં હાજર હોય કે દસવીસ કોસ દૂર હોય, પરન્તુ એવી રીતે કેટલાક માણસોનાં મન એકી સાથે એકાગ્ર થાય અને તે સર્વનાં મન એક જ રોગી તરફ વળે તો તેનું ફળ ઘણું સારૂં નીવડે એ સ્વાભાવિક છે.

લામોટેસેજની પદ્ધતિ—દર્દી ઉપર હિપ્નોટિઝમનો અમલ ચડતો હોય અને પ્રયોક્તાએ દર્દીની નજર કાચના એકાદા લોલક તરફ અથવા બીજી કોઈ ચકચકિત વસ્તુ તરફ લગાવી રાખી હોય, ત્યાં જ તેને હાથ ઉતારા કરવા મંડવું અને જે કાંઈ કહેવાનું હોય તે કહેવું. લામોટેસેજની અનેક પદ્ધતિઓમાંની આ એક છે.

લામોટેસેજની બીજી પદ્ધતિ—ડાબા હાથનાં આંગળાં દર્દીના મસ્તક પર રાખવાં અને કપાળના મધ્ય ભાગમાં બે ભ્રમરની વચ્ચે અંગૂઠો રાખવો;પછી જમણા હાથનાં આંગળાં મસ્તક પર કપાળની મધ્યમાં રાખવાં તથા કપાળ પરનો ડાબા હાથનો અંગૂઠો લઇ લેવો અને રોગીના મસ્તક પરથી ભ્રમરની ઉપર રાખવો. આ અંગૂઠો લઈ લેતાં જમણા હાથનો અંગૂઠો રોગીના કપાળ પરથી નીચે લાવવો અને નાકની દાંડીસુધી કિંવા તેથી પણ થોડે નીચે લાવવો. એ ક્રિયા પુનઃ પુનઃ કરવી. પ્રત્યેક વખતે બેઉ અંગુઠા હલાવવા અને પાત્રને કહેવું કે "બસ, આવી, ઊંઘ આવી, ગાઢ ઊંઘ આવી ગઇ!!" કેટલીક વાર આ ક્રિયા કર્યા પછી પ્રયોક્તાએ હાથ લઇ લઇને પાત્રના અંગને સ્પર્શ ન કરતાં ઊંઘ આવવાના હાથ ઉતારા પૂર્વે કહ્યા મુજબ કરવા. લામોટેસેજની આ બીજી પદ્ધતિ છે.

ઊંઘમાં હિપ્નોટિઝમ—પાત્ર ઊંઘમાં હોય ત્યારે તેને હિપ્નોટાઇઝ કરવાની આ પદ્ધતિ પણ લામોટેસેજની છે. ઊંઘેલા પાત્ર પાસે ધીમે ધીમે જવું અને તેના મ્હોં પરથી સ્પર્શ ન કરતાં થોડા હાથ ઉતારાનો પ્રારંભ મસ્તક પાસેથી કરતાં આંગળીઓ પાત્રથી પોણો ઈંચ દૂર રાખવી. પછી તેના મસ્તક પાસેથી હાથને ધીમે ધીમે નીચેની બાજુએ લેતા જવો અને ચહેરાથી હૃદયના ભાગ તરફ લાવવો અને પુનઃ પુનઃ તે જ ક્રિયા કરવી. માત્ર આપણી આંગળીઓ પાત્રને અડકે નહિ એટલું ધ્યાનમાં રાખવું. એ

ત્રણ હાથ ઉતારા થયા એટલે હલકે સ્વરે તેને કહેવું કે " ઊંઘ, ઊંઘ, ગાઢ ઊંઘમાં પડી જા." કેટલીક મિનિટ બાદ આપણો હાથ ધીમેથી પાત્રના કપાળ પર રાખવો અને મૂગાં મૂગાં હાથ ઉતારા કરવા. પછી તેને પૂર્વે કહ્યા મુજબ ફરીથી સૂચના કરવી અને કાંઇ પ્રશ્નો પૂછવા. તે ઉપરથી તેને યોગનિદ્રા લાગી કે નહિ તે માલુમ પડશે.

ડા. ફ્લેમ્બરની પદ્ધતિ—રોગી શાન્ત થાય એટલે હમેશની રીત પ્રમાણે તેની અને આપણી દષ્ટે દષ્ટ મેળવવી અને આપણે ધીમે ધીમે ૧-૨-૩ એમ આંકડા ગણવા મંડવુ. એમ કરવાથી દરેક અંકની સાથે તેની આંખો મીંચાતી જશે અને વચમા કોઇ કોઇ વાર ઊઘડશે. તેને ઊંઘ આવવા માટે એટલે હમેશ પ્રમાણે કાર્ય કરવું.

દૂર રહેલા મનુષ્ય પર પ્રયોગ—કેટલેક અંતરે રહેલા મનુષ્યને નિદ્રા લાવવી હોય તો આપણે શાંત રીતે એકાન્તમાં બેસવું અને જેની ઉપર પ્રયોગ કરવાનો હોય તેની મૂર્તિ પૂર્ણ રીતે મનમાં લાવવી. તે મૂર્તિ જો બરાબર મનમાં નહિ આવે તો પ્રયોગ લાગુ પડશે નહિ. મનમાં મૂર્તિ બરાબર દેખાવા લાગે એટલે એ દશ્ય મૂર્તિ પર પ્રયોગ કરવો અને જે કાંઇ કહેવું હોય તે તેને કહેવું. આ કૃતિને એકાગ્રતાની વિશેષ આવશ્યકતા છે અને તે અભ્યાસથી સિદ્ધ થાય છે.

પત્રદ્વારા યોગનિદ્રાનો પ્રયોગ---આપણી જે કાંઇ આજ્ઞા હોય તે એક કાગળ પર લખીને મોકલવાથી પણ આ પ્રયોગ લાગુ થાય છે. જેની ઉપર પ્રયોગ ઉતાવળે લાગુ થનો હોય, તેના ઉપર જ આ પ્રયોગ થઇ શકે છે. પાત્ર એ પત્ર ખોલીને વાંચે છે કે તુરત જ તેના ઉપર હિપ્નોટિઝમની અસર થાય છે અને તે ઊંઘમાં પડે છે અભ્યાસવડે સર્વ કાંઇ સિદ્ધ થઇ શકે છે.

પરિચ્છેદ ૧૭ મો.

આત્મપ્રયોગ.

આત્મપ્રયોગની અસર—આત્મપ્રયોગ કિંવા આત્મસંયમનો જો અભ્યાસ કર્યો હોય તો તેથી મન એટલું પૂર્ણાવસ્થાએ પહોંચે છે કે આપણે પોતાની મેળે અનેક ચમત્કાર કરી શકીએ છીએ અને આપણો વ્યાધિ આપણી મેળે જ સારો કરી શકીએ છીએ. આત્મસંયમન કરનારો મનુષ્ય પોતાની ઇચ્છાને પોતાના તાબામાં એટલી હદસુધી લાવી

શકે છે કે ' મારે કશી ઇચ્છા કરવી નથી ' એવું બોલતાંની સાથે જ તે નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં પહોંચી જાય છે. તે એટલો દુઃખમુક્ત બને છે કે તેના શરીરમાં સોય ઘોંચવાથી પણ તેને કશી પીડા થતી નથી. તે પોતા પર જ હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ કરે છે. એક વાર ઇચ્છા તાબામાં આવી એટલે મન અને આત્મા તે ઇચ્છાનાં તાબેદાર બને છે, અને શરીર પણ તેને અનુસરીને વર્તે છે. આપણે જેવી રીતે બીજા દર્દીઓને સૂચના કરીએ છીએ તે પ્રમાણેની સૂચના આપણે આપણા પ્રત્યે કરવી જોઇએ અને આપણે કહીએ તે પ્રમાણે મન કરતું થાય ત્યાંસુધી આપણે તેનો પીછો છોડવો નહિ. એમ કરવાથી તમે માંદા હશો તો સાજા થશો, તમે દરિદ્રી હશો તો શ્રીમંત થશો અને તમે દુર્વ્યસની હશો તો વ્યસન-મુક્ત બનીને સદ્ગુણી બનશો.

પ્રયોગ કેવી રીતે કરવો ?—આત્મપ્રયોગ કરવા માટે એક શાન્ત સ્થળે જઇને સૂવું. પછી પોતાના મનમાં બોલવું: "હું હવે ઊંઘી જઉં છું. મને ગાઢ નિદ્રા આવે છે. એકદમ ઉંઘી જઉં છું. હું ઊંઘ્યો. હવે મારી આંખો મારાથી ખુલ્લી રખાતી નથી. હવે હું યોગનિદ્રામાં પડીશ." એ જ કલ્પના મનમાં દૃઢ કરવી. એ જ વાક્યો પુનઃ પુનઃ મનમાં ઉચ્ચારવાં અને તે પ્રયોગ તરફ જ બધું લક્ષ રોકી રાખવું. બીજી રીત એ છે કે આંખોની સામે થોડે અંતરે એક ચકચકિત પદાર્થ પકડી રાખવો અને તે તરફ એકીટસે જોઈ રહેવું, એટલે પ્રયોગ એકદમ લાગુ પડવા માંડશે. પોતા પર હિપ્નોટિઝમનો પ્રયોગ કરતાં હમેશાં એ જ પ્રમાણે કરતા રહેવું અને ઉપર જણાવ્યા મુજબ એકાગ્ર ચિત્તથી મનોગત ભાષણ કરવું. આપણને જરૂર હોય તેટલી જ આજ્ઞાઓ કરવી, એટલે એકદમ ઊંઘનો ઊભરો આવવા લાગશે. પોતે હવે ઊંઘવાની તૈયારીમાં છે એમ લાગવા માંડે એટલે ' ઊંઘ, ઊંઘ, ઊંઘ ' એમ કહેવું. પોતાનો કોઈ વ્યાધિ મટાડવો હોય, કિંવા કોઈ ખોટી ટેવ છોડવી હોય તો તેનો માર્ગ આત્મપ્રયોગ કરવાનો છે. બીજો કોઈ માણસ તમને જેટલી ત્વરાથી દુઃખમુક્ત કરશે, તે કરતાં તમે પોતે તમારી જાતને વધારે ત્વરાથી દુઃખ-મુક્ત કરી શકશો. આ પ્રયોગની પાછળ ઘણી ખંતથી મંડવું જોઇએ અને જરા પણ અવિશ્વાસ રાખવો નહિ. જ્યારે તમે આ પ્રયોગનો અભ્યાસ કરો, ત્યારે મનને તમારે હુકમ કરવો કે "તારે જરા પણ ડગવું નહિ. તારે કશો સંશય ધારણ કરવો નહિ." જ્યારે તમારૂં મન બરાબર એકાગ્ર થવા લાગે, એટલે એકી સાથે બે–ત્રણ વસ્તુઓ સામે રાખીને તેની ઉપર

એકાગ્રતા કરવાનો અભ્યાસ કરવો. જો એ સિદ્ધ થશે તો તમારી કોઇ પણ ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થયા વિના રહેશે નહિ. વધુ નહિ તો બે ત્રણ મહિના આ એકાગ્રતા કેળવવાનો અભ્યાસ કરી જુઓ, અને પછી તેમાં શો ચમત્કાર રહેલો છે, તે તુરત તમારા ધ્યાનમાં આવશે. કેટલાક લોકો થોડા દિવસ અભ્યાસ કરે છે અને પછી તે છોડી દે છે અને પુનઃ શરૂ કરે છે. આવી રીતે કાંઇ ફળપ્રાપ્તિ થાય નહિ. વિષયની પાછળ ખંતથી મંડ્યા રહેવું જોઇએ, તે સિવાય સફળતા મળતી નથી.

વિશેષ સૂચના—નાનસીનો ડા. એમાબ્લ એવી ભલામણ કરે છે કે આત્મનિગ્રહનો અભ્યાસ અને ચિત્તની એકાગ્રતા કરતાં જો વખત બચાવવો હોય તો એ અભ્યાસ રહવારે અને સાંજે કરવો, કારણકે તે વખતે માનસિક સ્થિતિ અત્યંત ગ્રાહક હોય છે. એ વખતે ઘણાખરા માણસો અર્ધનિદ્રા અને અર્ધજાગ્રત સ્થિતિમાં હોય છે. આત્મપ્રયોગમાં મનને કરવાની આજ્ઞા મોટે સ્વરે બોલવાની કાંઇ જરૂર નથી, કારણકે મીંચેલી આંખોની સમક્ષ પણ એ આજ્ઞા મોટા અક્ષરે સ્પષ્ટ રૂપમાં તરવરી રહેલી જ હોય છે. હેનરી વુડ એમ કહે છે જે આજ્ઞા કરવી હોય તે મોટા અક્ષરે છાપીને કે લખીને દૃષ્ટિની સામે રાખવી એટલે તેનો પ્રભાવ આંખો ઉપર વધારે સ્પષ્ટ પડે છે અને પછી તે મગજ ઉપર અસર કરવા લાગે છે. લેવી કહે છે કે પહેલાં શબ્દો મનમાં લાવવા, પછી તે ધીમેથી બબડવા, પછી તે આસ્તેથી ઉચ્ચારવા અને પછી મોટેથી બોલવા. છેલ્લે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જૂદા જૂદા સ્વરમાં તેની પુનરાવૃત્તિ કરવી. આ માર્ગ પણ સારો છે, કારણ કે એવી ટેવ રાખવાથી તે હરકોઇ સમયે અને હરકોઇ સ્થળે લાગુ થવાનો સંભવ છે. આમાની જે કોઇ રીતે જેને સુગમ્ય લાગે તે ગ્રહણ કરીને આત્મપ્રયોગ કરવામાં કશી હરકત નથી.

સૂચક ઉપચાર—સૂચનાથી કિંવા આજ્ઞાથી દર્દી ઉપર ઉપચાર કરવો તે જેમ બીજાની દ્વારા થાય છે, તેમ પોતાની મેળે પણ પોતાપર ઉપચાર થઇ શકે છે. એ વિષે હેનરી હેરીસન બ્રાઉડ કહે છે કે પોતે કાંઇ ખરાબ કામ કરવું નહિ, એવી પોતાની મેળે પોતાને આજ્ઞા કરી હોય, તોપણ તે પ્રયોગ કરનારનો મૂળનો સ્વભાવ–ચોરી કરવી, જુઠું બોલવું, દુષ્કૃત્ય કરવું–એ તરફ વળેલી ટેવ છૂટતી નથી. જ્યાંસુધી યોગનિદ્રામાં તે ગુંથાએલો હોય છે, ત્યાંસુધી એ બધું તે કબૂલ રાખે છે, પરન્તુ તે જાગ્રત થઇને વ્યવહારમાં પડે છે એટલે પુનઃ પોતાની જૂની ટેવો

પ્રમાણે જ વર્તવા માંડી જાય છે. તેટલા માટે આ પ્રયોગ પુનઃ પુનઃ કરીને તે આજ્ઞા પણ પુનઃ પુનઃ કરવી જોઇએ, તે એટલેસુધી કે મનને એ વાતનો પૂરેપૂરો કંટાળો આવવા લાગે છે. થોમસ એ. એટકિન્સ કહે છે કે મેં સભામાં અને ખાનગી રીતે મળીને ૧૫૦૦૦ માણસોપર હિપ્નોટિઝમના પ્રયોગો કરી જોયા. મયા ૧૪ વર્ષમાં ૨૫૦૦૦ માણસોને મેં હિપ્નોટિઝમની સ્થિતિમાં ગએલા જોયા છે, પણ તેમાં કદિ પણ જરાએ માઠું પરિણામ નીવડેલું જોવામાં આવ્યું નથી. મેં હજાર વખત યોગનિદ્રા અનુભવી છે પરન્તુ તેથી મને જરાએ હાનિ થઇ નથી.

પરિચ્છેદ ૧૮ મો.

વિનોદના ચમત્કારિક પ્રયોગો.

પ્રયોગ કરવાની તૈયારી—યોગનિદ્રાથી અનેક સત્કાર્યો થઇ શકે છે. દર્દીનાં દર્દ મટાડી શકાય, ખરાબ ટેવો છોડાવી શકાય, દૂરની માહિતી મેળવી શકાય, પરન્તુ તેથી નિર્દોષ ચમત્કારિક પ્રયોગો પણ કરી શકાય છે. પ્રેક્ષકોમાંથી જેમની ઉપર પ્રયોગ લાગુ પડતો હોય એટલે કે જે પાત્ર તરીકે સારી પેઠે તૈયાર થએલો હોય તેને શોધી કાઢવો. તેના માથાની પાછળના ભાગ પર પ્રયોક્તાએ એક હાથ રાખવો અને બીજો હાથ કપાળ પર રાખવો. ડાબો હાથ પાછળ અને જમણો હાથ આગળ રાખવો. ડાબો હાથ બરાબર મગજના છેડા પર રાખીને ધીમેથી મસ્તકને બેઉ હાથ વચ્ચે દબાવીને આસ્તેથી કહેવું કે 'હું હાથ લઇ લઇશ એટલે તું પાછળ પડવા લાગશે' પછી કહેવું કે 'તુ હવે પાછળ પડીશ-જરૂર પડીશ.' એમ કહેતાં પાછળનો હાથ ધીમે ધીમે ખેંચતા જવું એટલે તે ધીમે ધીમે તમારા ડાબા હાથ પર પડવા લાગશે, અથવાતો પાત્રના બેઉ હાથ પાછળ રખાવવા અને એ જ રીતે કહેવું કે "તારા બેઉ હાથ એક ઠેકાણે બાંધેલા છે અને હવે તે તારાથી છોડાવી શકાશે નહિ." આ પ્રયોગ પાંચ-છ માણસ પર એકી સાથે પણ થઈ શકે છે. એ પ્રમાણે જેની જેની ઉપર તમારો અમલ બરાબર બેસે, તેને તેને અર્ધવર્તુળમાં ફેરા ફેરવીને બેસાડવા કિંવા ઊભા કરવા; પછી ચકચકિત પદાર્થ કિંવા અરીસો તેમની સમક્ષ રાખીને તેમની પર યોગનિદ્રાનો પ્રયોગ કરવો.

કેવા પ્રયોગો કરવા?—આપણા પ્રયોગથી જેને નિદ્રા આવ્યા જેવું લાગે તેની દ્વારા નાના ચમત્કારો કરી બતાવવા. તેને ગાવાનું કહેવું.

નાચવાનું કહેવું, દળવાનું કહેવુ, રોટલી વણવાનું કહેવુ કિંવા કાઇ વિલક્ષણ આપણુ કરવાનું કહેવુ એટલે તે તે પ્રમાણે કરશે. પછી એકથી તાળી શકાય નહિ એમ કરવુ અને બીજાથી બોલી શકાય નહિ એમ કરવુ કોઇને કહેવુ કે તુ ખેડૂત છે, અને તેની પાસે હળ પકડાવવુ, કોઈને બળદ કહીને તેને હળ સાથે જોડવા એટલે તેઓ જનાવરની જ ચેષ્ટા કરવા લાગશે પછી તેમને બિલાડા બનાવવા અને એકને ઉંદર બનાવવો અને તે બધા બિલાડાને ઉંદરનો શિકાર કરવા કહેવુ એટલે તેઓ એકદમ બનીને ઉંદરની પાછળ દોડાદોડ કરી મૂકશે! કોઇને બારીક ખાંડેલુ મીઠુ 'સાકર' કહીને ખાવા આપવુ, કિંવા ચપટી ભરીને કવીનાઇન 'સાકર' કહીને આપવુ એટલે તે એ ખારી કે કડવી વસ્તુને સાકર ખાવાની પેઠે આનંદપૂર્વક ખાઇ જશે કડવી કાકડીને મીઠુ આરીયુ કહીને ખાવા આપશો તોપણ તે કચાકચ ખાવા લાગી જશે! રેટી, તડબૂચ કે પપૈયાની ચીરીઓ પાત્રને ખાવા આપવી અને તે ખાવા લાગે એટલે "અલ્યા થૂકી નાખ, કડવુ ઝેર છે, ખાતો નહિ, થૂકી નાખ" એમ કહેતાની સાથે પાત્ર થૂ થૂ કરવા લાગી જશે! 'અરે વીંછી આવ્યો! જો, જો, તારી પાછળ જ છે' એમ કહેતા જ તે પોતાની પાછળ જોવા લાગશે અને આમથી તેમ ફેરા ખાવા લાગી જશે! પછી એકને કહેવુ કે વીંછી તારા જમણા પગને અંગૂઠે કરડ્યો બીજાને કહેવુ કે તારા ડાબા હાથે વીંછી ચડ્યો એટલે તેઓ ગભરાઇને હાથ ખંખેરવા કે પગ પછાડવા મંડી જશે વીંછી ચડ્યો હશે તે તો મોટેથી રડવા પણ લાગી જશે! ઘઉંનો આટો ચાળ્યા પછી થૂલું ખાવા આપશો તો તે પાત્ર તમારા કહ્યા મુજબ 'સુતરફેણી' માનીને આનંદપૂર્વક ખાશે. 'અલ્યા, તારા ખેસને આગ લાગી' અરે, કોટ પણ સળગ્યો, કાઢ કાઢ!' એમ કહેતાની સાથે જ પાત્ર એક પછી એક કપડા કાઢીને ફેંકવા લાગી જશે એ જ રીતે બીજી ગમ્મત પણ કરી શકાય, પરન્તુ ધ્યાનમા રાખવુ કે તે નિર્દોષ હોવી જોઇએ

પરિચ્છેદ ૧૯ મો.

પાણી, કપડું કે કાગળ મંત્રવાનો પ્રયોગ

પાણી મંત્રવાની રીત—પાણી, રૂમાલ, ફ્લાનલનો ટૂકડો, મકલર વગેરે પદાર્થોમા મેસ્મેરિઝમનો પ્રયોગ ભરવાની પદ્ધતિથી તે મંત્રીને

તેનો ઉપયોગ કરવાથી પણ રોગનું નિવારણ કરી શકાય છે. એ પદાર્થો મંત્રીને તેનો ઉપયોગ મોહિની શક્તિની પ્રેરણા રોગીના શરીરમાં ઉતારવા માટે કરવામાં આવે છે. હાથ ઉતારાથી જેમ રોગીના શરીર પર યોગવિદ્યાની અસર થાય છે, તે જ રીતે મંત્રેલા પદાર્થની પણ અસર થાય છે. મંત્રવા માટે ઉત્તમ પદાર્થો રૂનું કાપડ, રૂમાલ, ઉનના કપડાનો ટુકડો, મફલર વગેરે છે. ઝરણનું નિર્મળ જળ મંત્રવા માટે સર્વોત્કૃષ્ટ છે. તેવું જળ ન મળે તો વાવનું, કુવાનું કે નળનું પાણી પણ ચાલી શકે. બની શકે ત્યાંસુધી ઝરણનું નિર્મળ જળ પ્રાપ્ત કરીને તેને સ્વચ્છ ગળણાથી ગાળીને એક ચોખ્ખા ગ્લાસમાં અથવા ચાંદીના ચોખ્ખા પ્યાલામાં ભરવું. પછી તે વાસણ ડાબા હાથની હથેળીમાં મૂકવું અને તે જ હાથની આંગળીઓવડે તેને મજબૂત પકડવું. પછી જમણા હાથનાં આંગળાંને સ્વચ્છ કરીને તે વાસણમાંના પાણી ઉપર ધરવા અને પોતાની ઇચ્છાશક્તિની પ્રેરણા તે પાણી પર કરવી એટલે આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે તે જળમાં સારક, બળવર્ધક, અવષ્ટંભક, રોગનાશક વગેરે ગુણો ઉત્પન્ન થશે. તે પાણીમાં સાધારણ રીતે શામક ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી દાહ, ત્રાસ, ચામડીના રોગો, દમ વગેરે અનેક રોગોથી થતો ત્રાસ ઓછો થઇને રોગીનો જીવ હુંશિયારીમાં આવશે.

બીજી રીતો—પાણીથી ભરેલું વાસણ લઇને તેના તળીયાથી મ્હોં-સુધી બેઉ હાથ વારંવાર ઘણો વખત ફેરવવા; પછી પાછળ કહ્યા પ્રમાણે પાણી પર આંગળાં ન ધરતાં બેઉ હાથ ફેરવતાં ઇચ્છાશક્તિની અસર તે પાણીમાં દાખલ કરવા માટે મનોનિગ્રહથી મ્હોંની ફૂંકો તે પાણી ઉપર મારવી. ફૂંક મારતી વખતે થૂંક પાણીમા ન પડવા દેવાની ખબરદારી રાખવી. પછી હાથનો અંગૂઠો પાણીમાં ડુબાવીને કેટલીક વાર તે પાણીને અંગૂઠાથી હલાવવું; કિંવા એક હાથમાં પાણીનું વાસણ પકડીને ઇચ્છાશક્તિની પ્રેરણા કરતાં બીજા હાથથી પાણી બીજા વાસણમાં રેડવું એટલે તેમાં મેસ્મેરિઝમની શક્તિ દાખલ થાય છે. એ કરતાં પણ વધારે સારી રીત એ છે કે એક બાટલીમાં પાણી ભરીને તે બાટલીને આપણા ખોળામાં મૂકવી અને તેના મ્હોં પાસે આપણું મ્હોં લાવીને તે પાણીમાં ફૂંક મારવી. ફૂંક મારતી વખતે બાટલી પર બેઉ હાથથી હાથ ઉતારા કરવા.* આ રીતે મંત્રેલા પાણીમાં મોહક શક્તિ બહુ જ ઉત્પન્ન થાય છે. એક ગ્લાસ ભરીને પાણી મંત્રતાં એક મિનિટ થાય છે અને તાંબડી

* જુઓ આકૃતિ ૨૨.

જેટલું પાણી મંત્રતાં ત્રણ-ચાર મિનિટ થાય છે. સ્વચ્છ પાણી ન મળે તો સાકરનો ટુકડો પણ હાથમાં પકડીને તેના ઉપર ફૂંક મારી મંત્રવાથી તેમાં શક્તિ દાખલ થઇ શકે છે.

એક અનુભવસિદ્ધ પ્રયોગ—નાભિકમળ ઉપર ચાર આંગળ દૂર અને બેઉ પગના ઢીંચણમાં એક દર્દીને સાત વર્ષથી ગજકર્ણનું દર્દ લાગુ પડેલું હતું. અનેક ઓસડવેસડ કર્યાં છતાં રોગ દૂર થયો નહિ, પણ માત્ર ૩ દિવસ મંત્રેલા પાણીના પ્રયોગથી દર્દીનો રોગ ગયો તે ગયો જ. પ્રયોક્તાએ નીચે મુજબ પ્રયોગ કર્યો હતોઃ મ્હોંસુધી શીતળ જળથી ભરેલી એક તપેલીમાં પ્રયોક્તાએ પોતાનો ડાબો હાથ ડુબાવ્યો અને પછી મ્હોંથી કાંઈ સ્વમત મંત્ર ભણ્યો. એક મિનિટ પછી તેણે એ પાણીને ન્હાવાના પાણીમાં મિશ્રિત કરી તેથી સ્નાન કરવાનું દર્દીને કહ્યું. એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ કરવાથી રોગ દૂર થયો.

બીજા પદાર્થો મંત્રવાની રીત—એ ઉપરાંત લોખંડની સાંકળી, સોનાની વીંટી, કાચની બંગડી, હરકોઇ ધાતુની સળીઓ, લોહચુંબકના ટુકડા વગેરેને પણ હાથ ઉતારાવડે મંત્રીને તેનો ઉપયોગ દર્દીના શરીર પર યોગ્ય રીતે કરવાથી દર્દી રોગમુક્ત થાય છે. એ વસ્તુમાં ભરેલી શક્તિ રોગીના શરીરમાં ઊતરે છે અને રોગને દૂર કરે છે. શાર્કો અને તેના શિષ્યોએ આવા પ્રયોગવડે સારી પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે. સ્નાયુનું આકુંચન અથવા પક્ષાઘાતથી થતી સૂચનાઓનાં લક્ષણો લોહચુંબકના મંત્રેલા દાંડાથી પણ થાય છે એવું સિદ્ધ થયું છે. પ્રયોક્તા અને દર્દીનો મેળાપ જો થઇ શકે તેમ ન હોય, તો દૂરથી પણ આ પ્રયોગ થઇ શકે છે. એવે વખતે મંત્રેલો કાગળ, કાપડ, વગેરે પદાર્થો વાપરવા પડે છે, અને તેની દર્દી પર સારી અસર થાય છે. માત્ર આ દૂરનો પ્રયોગ કર્યાં પહેલાં રોગી અને પ્રયોક્તાનો મેળાપ એક વાર થવો જોઇએ અને પરસ્પર ચિત્તનો સંયોગ થવો આવશ્યક છે.

કપડું મંત્રવાની રીત—રૂમાલ, મફલર, રેશમી વસ્ત્ર, કાગળ, સોનું, ચાંદી, લોખંડ વગેરે ધાતુનાં પૂતળાં, વીંટીઓ, કંઠી વગેરે વસ્તુઓ મંત્રવાની હોય તો તેની ઉપર હાથ ઉતારા કરીને તે ઉપર ફૂંક મારવી. કમરપટ્ટા, મોજાં, જખમ ઉપર બાંધવાના પાટા, રૂમાલ વગેરે વસ્તુઓ પણ એ જ રીતે મંત્રાય છે. અનાજ ઉપર અરુચિ થઇ હોય તેવાને ચોખા મંત્રીને ખવરાવવાની પણ એ જ રીત છે. બધા પદાર્થોમાં પાણી

મંત્રીને તેનો ઉપયોગ કરવાની રીત વધારે સારી છે કેમકે પાણી પીવાથી રૂધિરાભિસરણ બરાબર થાય છે અને રોગવાળા ભાગનું શમન થાય છે. પેટનું દર્દ હોય છે તો એ જ પાણીથી બેચાર દસ્ત થાય છે અને રોગનું શમન થાય છે.

કપડું મંત્રવાની રીત [આકૃતિ ૩૮]

સ્ત્રીજાતિની નૈસર્ગિક શક્તિ—સ્ત્રીઓનું અંતઃકરણ બહુ કોમળ હોય છે અને તેઓ બહુ માયાળુ હોય છે તેથી તેઓને હાથે રોગીની શુશ્રૂષા સારી થાય છે, તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓમાં મોહકત્વ રહેલું છે, તેથી તેમનામાં બીજાનું મન મોહિત કરવાથી અથવા આકર્ષિત કરવાની શક્તિ નૈસર્ગિક રીતે પુરુષો કરતા વિશેષ હોય છે. એટલે જો સ્ત્રીઓ આ શક્તિ કેળવે તો પુરુષો કરતાં તેઓ વધારે સફળ થાય.

પરિચ્છેદ ૨૦ મો.

મેસ્મેરિઝમથી દર્દીને સાજા કરવા વિષે.

પ્રયોગની પ્રાથમિક તૈયારી—જે સ્થળે રોગી ઉપર પ્રયોગ કરવાનો હોય તે સ્થળની ગરમી ૬૦ ડીગ્રી ફેરનહીટ જેટલી હોવી જોઇએ. પવનનો સપાટો એ સ્થળની અંદર થઇને પસાર થવો જોઇએ નહિ. રોગીના શરીર પર કાંઇ ભારે કપડાં હોય તો ઉતરાવી નાંખવાં. પુરુષના શરીરને ડગલો કે અંગરખું હોય તો તે ઉતરાવી નાંખવું અને પહેરણ, ધોતીયું વગેરે રહેવા દેવું. સ્ત્રી દર્દી હોય અને તેનાં કપડાં ઓછા વજનનાં તથા ઢીલાં હોય તો હરકત નથી. દર્દીને આરામખુરશી પર બેસાડવો અને તેના ઘુંટણને આપણા ઘુંટણની વચ્ચે રખાવવા. આપણે તેના

કરતા સહેજ ઉંચે આસને તેની સામે બેસવુ કદાચ દર્દીની સામે ઊભા રહેવુ પડે તોપણ હરકત નથી રોગીને પોતાનું મન સ્થિર કરવાનું કહેવુ અને મનમા કશો વિચાર નહિ લાવવાની સૂચના કરવી પ્રયોગ પંદરેક મિનિટ કિંવા થોડી વધુ મિનિટ કરવો પડે તો કરવો

હાથ ઉતારા સંબંધી સૂચના—હાથ ઉતારા કરવાથી રોગીને સારૂં લાગવા માડશે એ હાથ ઉતારા આગળાથી કરવા આગળા થોડા પસારીને ઉતારા કરવા એવી રીતે હાથ ઉતારા કરવા કે જેથી રોગીના શરીરને કિંવા વસ્ત્રોને સ્પર્શ થઈ ન જાય. આગળા જરા અડકે કિંવા શરીરથી એક ઇંચ જેટલે દૂર રહે અને ઉતારો થાય તોપણ હરકત નથી. બનતાસુધી ન અડકે તો સારૂ હાથ ઉતારા કરવાથી આપણા શરીરમાનો આત્મરસ નીકળવા લાગે છે અને આગળાના ટેરવામાથી બહાર પડે છે તે રસ દર્દીના શરીરમાના દૂષિત આત્મરસને બહાર કાઢી નાખી ને તેના દુખતા ભાગને સારો કરે છે તમે એક હાથ ઉતારો કરે અને દૂષિત આત્મરસ તમારા આગળામા આવે, તે તુરત જ તમારે પાછો નીચોવી નાખવો જોઇએ તે માટે પ્રત્યેક ઉતારો પૂરો થતા આગળાને જમીન તરફ ઝીડકારી નાખવા પછી બીજો ઉતારો કરતા આપણા હાથ થોડા તીરકસ કરવા અને તે પુન જ્યાથી ઉતારાનો પ્રારંભ કર્યો હોય તે ઠેકાણે રોગીની પાસે લાવવા હાથ ઉતારા હળવેથી કરવા ઉતારા જૂદા જૂદા પ્રકારના હોય છે. ઉપરથી નીચેના ઉતારા (મસ્તકથી પેટ સુધી અને પેટથી મસ્તકસુધી), નીચેથી ઉપરના ઉતારા (પગથી પેટસુધીના ઉતારા), આડા ઉતારા (એક હાથથી બીજા હાથ તરફના ઉતારા, ડાબા ખભાથી જમણા ખભાસુધી અને જમણાથી ડાબા ખભાસુધીના ઉતારા અથવા જમણાથી ડાબા અને ડાબાથી જમણા ઘુંટણસુધીના ઉતારા) સર્વ પ્રકારના વિકારોમા મસ્તકથી પેટસુધીના ઉતારા કામે લાગે છે અને દરેક ઉતારો પૂરો થતા હાથ ફેરવીને જમીન પર ઝીડકારવો પછી પુન પહેલા પ્રમાણે ઉતારા ચાલુ કરવા આથી દર્દીને સારૂં લાગવા માડશે અને દુખની વેદના ઓછી થશે આવા પ્રયોગથી પંદરેક મિનિટસુધી તમારા અને દર્દીના આત્મરસનો સંસર્ગ થશે અને એ દૂષિત સંસર્ગ દૂર કરવો જોઇએ, તે માટે ખાવી મૂઠી ઉઘાડીને જમીન તરફ લઇ જઇને આખો હાથ ઝીડકારી નાંખવો એ જ રીતે જમણો હાથ પણ ઝીડકારી નાખવો પંદર મિનિટમા આ પ્રમાણે દરેક હાથ દસ–બાર વખત તો ઝીડકારી નાખવો જોઇએ પ્રયોગ પૂરો થવા પછી હાથને સારી પેઠે ધોઈ નાખવા, એટલે સંસર્ગજન્ય દોષ દૂર થશે

દર્દની પ્રયોક્તા પર અસર—રોગીના શરીરથી હાથ દૂર રાખીને ઉતારા કરવા છતાં પ્રયોક્તાનો હાથ દર્દીના રોગગ્રસ્ત ભાગ પરથી પસાર થતાં આંગળાંનાં ટેરવાંમાં અથવા હથેળીમાં શીતતા, ઉષ્ણતા, શૂળ અથવા બધિરતા–એ ચાર લક્ષણો ભાસમાન થાય છે અને તે ઉપરથી કઈ ઇંદ્રિયમાં કયો રોગ છે તે માલૂમ પડે છે. રોગીના શરીરમાંની જે ઇંદ્રિયો બગડેલી હોય છે, તે જ પ્રયોક્તાની ઇંદ્રિયોને કળતર, દાહ વગેરે લક્ષણોનો અનુભવ થાય છે. કોઇ કોઈ વાર તો તે ઇંદ્રિયની નજીકની બીજી ઇંદ્રિયમાં પણ વેદના થાય છે. આવે સમયે ખરેખર કઇ ઇંદ્રિયમાં રોગ છે તે નિશ્ચિત કરવા માટે પહેલાં ધીમે ધીમે રોગીની પાસે જવું અને પછી પાછળ હઠવું એમ કરવાથી વેદના પહેલાં તીવ્ર થાય છે અને પછી તે કમી થતાં જે ભાગમાં રોગ હોય છે તે જ ભાગમાં કાયમ રહે છે. રોગીનું યકૃત (લીવર) બગડેલું હોય છે, તો તેની ડાબી બાજુએ જે બરોલ (સ્પ્લીન) હોય છે તે સ્થળે કોઇ કોઇ વાર પ્રયોક્તાના શરીરમાં વેદના થાય છે; તેટલા માટે ખરો રોગ કયાં છે તે શોધી કાઢવાને પ્રયોક્તાને રોગીની પાસે જવું પડે છે અને ત્યારે જ રોગનું ખરૂં સ્થળ તેના જાણવામાં આવે છે. કોઈ વાર તેથી ઉલટો પ્રકાર પણ અનુભવાય છે. રોગીના ડાબા પડખામાં રોગ હોય છે તો પ્રયોક્તાના જમણા પડખામાં દુઃખવા લાગે છે. આમ થવાનું કારણ એ છે કે રોગીના શરીરમાંથી પ્રયોક્તાના શરીરમાં આકર્ષક દ્રવ્યનો પ્રવાહ વહે છે અને બહુધા તે નિયમિત દિશામાં નિયમિત ઇંદ્રિયોમા જઇને ત્યાં સ્થિર થાય છે. આ પ્રવાહ શરીરમા વહેતાં જે વિકાર થાય છે, તે નવાસવા પ્રયોક્તાના સમજવામા આવતો નથી ઘણા પ્રયોગો કર્યાં બાદ અનુભવથી તે વિકારનો બોધ થાય છે અને તે ઉપરથી રોગનિદાન અને ચિકિત્સા કરવામાં વિશેષ સાહાય્ય મળે છે.

ઠંડી ફૂંક અને ગરમ ફૂંક—દર્દીમાં કોઈ કોઈ સ્થળે ઠંડી ફૂંક અને ગરમ ફૂંકનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડે છે શ્વાસને રોકી રાખીને–કુંભક કરીને મગજને શાન્તિ તથા જ્ઞાનતંતુઓને ઠંડક આપવા કેટલાક ફીટ દૂર રહીને પ્રયોક્તા ધીમે ધીમે ફૂંક મારે છે તે ઠંડી ફૂંક કહેવાય છે. આ ફૂંક સામાન્ય રીતે દર્દ મટાડવાના કામમાં આવતી નથી, પરન્તુ પ્રયોગ કરી રહ્યા પછી દર્દીના ગભરાયેલા જીવને શાન્ત કરવાને કપાળ તથા આંખની પાંપણો ઉપર ફૂંક મારવામાં આવે છે. છતા કેટલાંક દર્દો માટે પણ આ ફૂંકનો ઉપયોગ થાય છે અને તે દર્દના ઉપચાર માટેની વિગતોમાં દર્શાવેલ છે. ગરમ ફૂંક બહુ ઉપયોગી છે. દર્દીના દર્દવાળા

અવયવને પહેલાં પાણીથી સાફ કરી તે ઉપર ગરમ કપડાનો કકડો મૂકી પ્રયોક્તાએ કુંભક કરીને ગરમ કપડા ઉપર પોતાનું મોઢું રાખી જોરથી એકસરખું ફૂંકવા માંડવું. શ્વાસ નાક વાટે લઇને મોઢા વાટે એક સરખી રીતે ફૂંક મારી કરવી. આ ગરમ ફૂંક કહેવાય છે.

લક્ષણ ઉપરથી રોગનિદાન—જૂદા જૂદા પ્રકારના વિકારના ભાસ ઉપરથી પ્રયોક્તાએ રોગીના રોગનું નિદાન કેવી રીતે કરવું તેનાં મુખ્ય આઠ લક્ષણો છેઃ (૧) રોગીના પેટમાં જીવડાં હોય છે તો પ્રયોક્તાનાં આંગળાંને ચુંટીઓ ખણવા જેવો ભાસ થાય છે. (૨) રોગીના શરીરનો કોઈ ભાગ જો સણકા નાંખતો હોય અને દુઃખતો હોય તો પ્રયોક્તાનો હાથ જડ થઇને સૂઝ્યા જેવો લાગે છે. (૩) જ્ઞાનતંતુની શક્તિ નષ્ટ થએલી હોય છે તો પ્રયોક્તાનું કાંડું અને આંગળાં ગળી ગયા જેવો ભાસ થાય છે. (૪) રોગીનું પેટ તથા ફેફસાં કફવિકારાદિ થઇને બગડયાં હોય છે તો પ્રયોક્તાનાં આંગળાં અકડાઈ જાય છે અથવા આંગળાં-પર સૂતળીનો ટુકડો મજબૂત રીતે બાંધ્યો હોય એવો ભાસ થાય છે. (૫) પ્રયોક્તાનાં આંગળાંમાં બધિરતા ઉત્પન્ન થાય તો જાણવું કે રોગીનું રુધિરાભિસરણ મંદ થયું છે. (૬) આંગળાંનાં ટેરવાંમાં સુયા ઘોંચવા જેવું ભાસવાથી એમ સમજવું કે રોગીનું રક્ત દૂષિત થયું છે. (૭) ઉષ્ણતાનો ભાસ થઇને પેટમાં આગ લાગવા જેવું જણાય તો રોગીને ઇંદ્રિય-દાહનો વિકાર થયો છે એમ સમજવું. (૮) પ્રયોક્તાની જે ઇંદ્રિયોને શીતતાનો ભાસ થાય તે જ રોગીની ઇંદ્રિયોમાં અવરોધ, વૃદ્ધિ અથવા મંદતા આવી છે એમ સમજવું. આ પ્રયોગો મનુષ્યો ઉપર કરી શકાય છે, તેમ જાનવરો પર પણ કરી શકાય છે.

પરિચ્છેદ ૨૧ મો.

જૂદા જૂદા રોગો અને તે પરના પ્રયોગો.

રોગોના પ્રકાર—રોગ ત્રણ પ્રકારના છે. (૧) તીવ્ર (acute), (૨) સૌમ્ય (sub-acute) અને વિલંબી (chronic). જે રોગનાં લક્ષણો ભયંકર હોય છે અને થોડા વખતમાં જ રોગનો અંત થાય છે કિંવા રોગોપશમ થાય છે તે તીવ્ર રોગ કહેવાય છે. નવજ્વર, ફેફસાંનો દાહ, મરકી, ગ્રંથિક સન્નિપાત વગેરે રોગ તીવ્ર છે. જેનાં લક્ષણો પહેલેથી

સૌમ્ય હોય છે અને જેથી ઉતાવળે પ્રાણનાશ ન થતાં હળવે હળવે ઉત્પન્ન થાય છે, તે સૌમ્ય રોગ કહેવાય છે. ઉધરસ, સળેખમ, વગેરે રોગો એવા કહેવાય છે. ક્ષય, મધુમેહ, ઉપદંશ એ વિલંબી અને જીર્ણ રોગ કહેવાય છે. વિલંબી અને તીવ્ર રોગ નિયમિત કાળે ઉત્પન્ન થતા હોય, તો તે રોગોની પાળી ચૂકવવા માટે અને તે લંબાવવા માટે મોહ-નિદ્રા ઉત્પન્ન થાય ત્યાંસુધી હાથ ઉતારા કરવા. તે જ પ્રમાણે માનસિક રોગમાં પણ નિદ્રા આવે તેમ કરવું. નિદ્રા લાવવા માટે દર્દીને બિછાના પર કિંવા કોચ પર સુવાડીને માથાથી પગસુધી હાથઉતારા કરવા અને તેથી તેના પર શી અસર થાય છે તે જોવું. રોગીને જો શાન્તિ મળતી હશે તો તે પુનઃ પ્રયોગ કરાવવાની ઉતાવળ કરશે અને તેથી અર્ધાથી વધુ કામ પતી જવા પામશે. જેને પ્રયોગથી ત્રાસ થતો હોય તેના પર પ્રયોગ કરવો નહિ. પ્રયોગ બે પ્રકારે કરવા. શરીરના કોઈ એક ભાગ પર પ્રયોગ કરવો અથવા આખા શરીર પર હાથઉતારા કરવા.પહેલાને 'સ્થાનિક પ્રયોગ' અને બીજાને 'સર્વાંગપ્રયોગ' કહે છે. શરીરના કોઈ એક ભાગમાં રોગ થાય છે તેને સ્થાનિક રોગ કહે છે. સોજો, ગુમડું, વગેરે સ્થાનિક રોગ છે. જખમ, અકસ્માતથી થતો રોગ, દાહ, આમવાત, વાત-રક્ત, સંધીવા, કર્ણશૂળ, કળતર, આધાશીશી વગેરે સ્થાનિક રોગો તે ભાગ ઉપરથી હાથઉતારા કરવાથી શાન્ત થાય છે. આ પ્રયોગ દિવસમાં એક કિંવા બે વાર કરવો. પાંચથી પચીસ મિનિટસુધી એ પ્રયોગ કરી શકાય છે. રોગ જો બહુ જ તીવ્ર હોય અને વેદના બહુ થતી હોય તો પાંચે આંગળીઓ એક દિશાએ ધરીને તે ભાગ પર કેટલીક વારસુધી ધરી રાખવી અને તે જ ભાગ પર હાથ ઉતારા કરવા, પરન્તુ તે ભાગને સ્પર્શ માત્ર કરવો નહિ. જો તે ભાગ પ્રયોગથી બહુ અક્કડ કિંવા જડ થઇ જાય તો ત્યાં હળવે હળવે ફૂંક મારવી કિંવા તે ઉપર ઉલટા હાથ ઉતારા કરવા, અથવા હળવે સ્પર્શ કરીને થાપટો મારવી. કોઈ કોઇ વાર બીજા ભાગને સ્પર્શ કરીને કિંવા મૃદુ ઘર્ષણ કરીને હાથઉતારા કરવાથી પણ ફાયદો થાયછે.

ટાઢીયો તાવ—ટાઢ વાઇને તાવ આવવા જેવું થાય કે તુરત પ્રયોગ શરૂ કરવાથી ટાઢ તાત્કાળ બંધ થાય છે. તાવ ભરાયા પછી પણ પ્રયોગ ચાલુ રાખવાથી દાહ શાન્ત થાય છે. પ્રથમ ખભાથી લાંબા ઉતારા કરવા; પછી પેટ ઉપર થોડી વાર હાથ રાખીને નીચે પગસુધી હાથ ઉતારા કરીને હાથ ઝીડકારવા. તાવ ન હોય તે દિવસે પણ પ્રયોગ કરવો. ત્રણ થી ૭ વારસુધી પ્રયોગ કરવાથી તાવ હઠી જાય છે. તાવ ઊતર્યા પછી

મંત્રેલું પાણી કેટલાક દિવસ પીવા આપવાથી તાવ ફરીથી આવતો નથી.

ઉનો તાવ—ઉના અને જોરવાળા તાવમાં બાજુએ દર્શાવેલા ચિત્ર મુજબ માથા પર વર્તુળાકારના હાથઉતારા કરવા અને તે વખતે ઇચ્છાશક્તિથી ઠંડકનો જોરદાર વિચાર કરવો. તાવમાં બેશુદ્ધિ અને સન્નિપાત હોય તો થોડા લાંબા હાથ ઉતારા અને બરાડાની કરોડ ઉપર ઊતરતા થોડા ઉતારા કરવા. જો હૃદય ઘણું જોરમાં ચાલતું હોય તો હૃદય ઉપર જમણો હાથ મૂકીને મનોગત રીતે "હૃદય કુદરતી ધીમે ગતિએ ચાલો" એવા વિચારનો દૃઢ પ્રવાહ છોડવો, જેથી ધબકારા નરમ પડશે અને તાવ જતો રહેશે. કેટલીક વાર પ્રયોગ શરૂ કરતાં જ સાધારણ તાવ જતો રહે છે અને ફરીથી આવતો નથી. કેટલીક વખતે પ્રયોગ દરમ્યાન તાવ અર્ધો કે એક ડીગ્રી વધે છે અને પછી પરસેવો થઇને એકદમ તાવ ઊતરી જાય છે. પ્રયોક્તાએ પહેલાં સાધારણ તાવના દર્દીઓને રોગમુક્ત કર્યાં પછી ગંભીર દર્દીને હાથમાં લેવાં.

વર્તુળાકાર હાથઉતારા [આકૃતિ ૩૯]

જીર્ણ જ્વર—શરીરના કોઈ ભાગમાં વણ થયો હોય અને તેમાં પરુ થવાથી અથવા જ્ઞાનતંતુ બગડવાથી જીર્ણ જ્વર લાગુ પડ્યો હોય, તો જ્યાંસુધી એ મૂળ કારણનો નાશ થતો નથી ત્યાંસુધી તાવ ઊતરતો નથી; પરન્તુ બીજા કોઇ કારણથી જીર્ણ જ્વર લાગુ પડ્યો હોય, તો તે આ પ્રકારના પ્રયોગથી દૂર થાય છે.

મસ્તકશૂળ—(૧) માથા પર ફૂંકો મારવાથી રક્ત નીચે ઊતરે છે. માથા પર થોડી વાર હાથ રાખીને પછી કેટલીક વારસુધી પગસુધી લાંબા હાથ ઉતારા કરવા. રોગીને બેસાડીને તેની પાછળ આપણે ઊભા રહેવું અને તેના કપાળ પર બેઉ હાથ રાખીને તે હળવે હળવે કપાળ પરથી માથાની પાછળની બાજુએ લાવવા. હાથ ઉતારા કરતી વખતે કાન,

માથું અને માથાની પાછલી બાજુએ ધીમે ધીમે હાથનો દાબ દેવો અને હાથ પાછળ લીધા પછી તે 'ઝીડકારી' નાંખવા. એ પ્રમાણે પાંચ-દસ મિનિટ કરવાથી માથું દુઃખતું મટે છે. (૨) કોઇ કોઇ વાર પિત્તથી માથું દુઃખવા લાગે છે, તે ઉપર પણ આ પ્રયોગ જ સારૂં કામ કરે છે. રોગીને પ્રયોગગૃહમાં લઇ જઇને ખુરશી પર બેસાડવો. પછી તેને આંખો બંધ કરવાનું કહી ચિત્તની એકાગ્રતા કરવા સૂચના કરવી. પછી પ્રયોકતાએ દર્દીની પાછળ ઉભા રહીને પોતાની બેઉ હથેળીથી દર્દીની આંખો દાબી રાખી, હાથની આંગળીઓથી કપાળ ચોળીને માથાની પાછલી બાજુ તરફ ઉતારા કરવા અને પ્રત્યેક ઉતારો પૂરો થતાં જમીન તરફ હાથ ઝીડકારવો. (૩) વાતજન્ય મસ્તકશૂળ પણ હાથ ઉતારા કરવાથી દૂર થાય છે. આ હાથ ઉતારા માથાની ઉપર ચારે બાજુએ કરવા અને હાથ માથાથી થોડી ઈંચ દૂર રાખવા. માથાની આસપાસ પ્રયોગ કરતાં કરતાં નીચે ઊતરતા જવું. એ પ્રમાણે પાંચ મિનિટ કર્યા પછી હાથ ફૂટ-દોઢ ફૂટના અંતર પર લઇને હાથ ઉતારા કરવા એટલે માથું દુઃખતું બંધ થશે. એ પ્રમાણે કરવાથી માથું દુઃખતું બંધ થાય તો માથાની પાછળની બાજુએ અને માથાને સ્પર્શ કરીને હાથ ઉતારા કરવા અને દુઃખતા ભાગ પર ધીમે ધીમે ફૂંકો મારવી. આ બધું મોહનિદ્રામાં દર્દીને નાંખ્યા પછી જ કરવાનું છે. (૪) જો કદી મસ્તકશૂળ ઘણું જૂનું હોય અથવા પછાડ વાગવાથી માથાના દુઃખાવાનો રોગ લાગુ પડયો હોય તો તે રોગ મટતાં વધારે વખત થાય છે, અને પાત્રને નિદ્રામાં નાંખીને તેને મોટેથી સૂચના કરવી પડે છે કે 'હવે તારું મસ્તકશૂળ મટી ગયું.'

આધાશીશી-દુઃખતા ભાગ પર માત્ર હાથ ઉતારા કરવા. તેથી જો આધાશીશી ન ઊતરે તો આખા શરીર પર હાથ ઉતારા કરીને દુઃખતા ભાગને સ્પર્શ ન કરતાં હાથ

આધાશીશી ઉતારવાની રીત [આકૃતિ ૪૦]

ઉતારા કરવા. એટલું કરવાથી પણ જો માથું ન ઊતરે તો મોહનિદ્રામાં દર્દી હોય ત્યારે જ દુઃખતા ભાગનો સ્પર્શ કરીને હાથ ઉતારા કરવા. દાંતની પીડા પણ આ પ્રકારના પ્રયોગથી જ દૂર થાય છે.

ક્ષયરોગ—(૧) આ રોગ ત્રીજી સ્થિતિમાં હોય તો મટી શકતો નથી પરન્તુ જો પહેલી-બીજી સ્થિતિમાં હોય તો મોટા પ્રયત્ને મટી શકે છે. બાજુના ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ દર્દીને આરામખુરશીમાં બેસાડવો ને તેને તદ્દન શાન્ત તથા ઢીલા અવયવે બેસવા કહેવું. તેના દર્દની હાલત અગાઉથી પૂછી રાખવી અને તે ધ્યાનમાં રાખી યોગ્ય સૂચનાઓ કરવી. દર્દીને શાન્ત બેસાડ્યા પછી પ્રયોક્તાએ પોતાનો જમણો હાથ દર્દીનાં ફેફસાંની નળી ઉપર મુકવો અને શાન્ત રીતે લાંબો શ્વાસ ખેંચી, તે શ્વાસને રોકી, માનસિક સૂચન

ક્ષયરોગ તથા છાતીનાં દર્દો મટાડવાની રીત [આકૃતિ ૪૧]

કરવું અથવા વિચારશક્તિથી મનમાં એમ વિચારવું કે કુદરતનું ચૈતન્ય મારા હાથ મારફતે દર્દીના શરીરમાં દાખલ થઇ તેનાં ફેફસાં, શ્વાસની નળી તથા હૃદય અને છાતીની દરેક રગમાં ફરતું થાય. એ પ્રમાણે ચાલુ ૩૦ મિનિટ ઇચ્છાશક્તિનો પ્રવાહ ફેફસાંમાં ઉતારવો અને તેથી દર્દીને ફેફસાંમાં તેમજ છાતીમાં ગરમી થવા લાગશે, એટલે જાણવું કે ધારેલી અસર થવા લાગી છે. એ પ્રમાણે ફેફસાંના ખવાઇ ગએલા ભાગ આગળ ચૈતન્યને આકર્ષવા પછી રુધિરાભિસરણને હૃદય તરફથી જમણા હાથના ઉતારાવડે માથાના ડાબા ભાગ ઉપરથી લઈ જઇ જમણા ભાગ ઉપર થઇને જમણા હાથ તરફના ફેફસામાં દોડાવવું તથા તે વખતે ફેફસાં, હૃદય તથા છાતીનાં બધાં અવયવોમાં લોહીનો ફેલાવો દરેક વ્યાધિને ધોઇ નાંખતો હોય એવો મનમાં વિચાર કરવો તથા દર્દની જગ્યા ઉપર કામ કરતી નાશકારક શક્તિની કાલ્પનિક મૂર્તિ ચિત્તવૃત્તિમાં ઊભી કરીને મનોભાવનાથી તંદુરસ્તીના

વિચાર માર્ફતે જીવનશક્તિ મોકલી તે નાશકારક શક્તિને નાબૂદ થવા માટે મજબૂત ઇચ્છાશક્તિનો પ્રવાહ મોકલવો એમ દિવસમા બે વખત ચૈતન્ય અને લોહીનો ફેલાવો દર્દીમા દાખલ થવાથી ફેફસા તે જ વખતથી તદુરસ્ત થવા માડશે ક્ષયરોગમા પગ ઠડા રહે છે માટે રૂધિરાભિસરણુ બરાબર કરવુ ફેફસા ઉપર આવીને ઠરી જતું લોહી વિખેરી નાખવુ તાવ આવતો હોય તો તાવનો ઉપચાર પણ કરવો. ઉધરસ બધ કરવામા, લોહીનો ફેલાવો કરવામા, શરીરમા સુકી હવા જેવી અસર દાખલ કરવામા, લોહી પડતું અટકાવવામાં, બળખાનું પ્રમાણુ ઓછુ કરવામા, પરસેવો ઓછો કરી તાવ ઉતારવામા આ ઉપચારપદ્ધતિ સારૂ કામ કરે છે માત્ર ઉપચાર ઘણી ખતથી કરવો જોઇએ (૨) બીજી રીત એ છે કે દર્દીને સામે બેસાડવો અને તેનો એક હાથ આપણુા હાથમાં લઇને હાથ ઉતારા કરવા. છાતી પર આડા હાથ ઉતારા સારી અસર કરે છે જ્યા દુ ખતું હોય ત્યા ધીમી ફૂક મારવી

ફેફસાનો વરમ અથવા ન્યુમોનીયા—આમા પણ ઉપર પ્રમાણે મોહનિદ્રા આવે ત્યાસુધી પ્રયોગ કરવો આડા હાથ ઉતારા વધારે પ્રમાણમા કરવા પ્રયોક્તાએ પોતાના બેઉ હાથ એક તરફ કરીને રોગીની છાતીના મધ્ય ભાગમા લાવવા અને પછી છૂટા કરવા આ દર્દમા ફેફસા ઉપર લોહીનો ભરાવો બહુ હોય છે, માટે લોહીના ફેલાવાને બરાબર કરી શરીરના નીચલા ભાગ તરફ લઈ જવો એટલે ફેફસાં પરથી લોહીનો ભાર ઓછો થશે એ માટે દીર્ઘ હાથ ઉતારા સારૂં કામ કરે છે દર્દનું જોર વધારે હોય તો દિવસમાં ત્રણ વખત એ પ્રમાણે કરવુ ઉંવટે આગળીઓ છાતી તરફ લઈ જઇને હાથ હલાવવો, એટલે પ્રયોક્તાના આગળામાથી જીવનપ્રવાહ રોગીની છાતીમા પ્રવેશ કરશે અને રોગી હોશિયારીમા આવશે પ્રયોક્તાની શક્તિ શ્વાસ લેવામા વધારે કેળવાઈ હોય અને તે સારી રીતે કુભક કરી શકતો હોય તો આ દર્દમા તે વધારે ગુણુકારક થઈ શકે છે

દમ અને હાફણ—આ દર્દ જો દર્દી પોતે સ્વગત સૂચના કરવાની ટેવવાળો હોય તો જલ્દી મટે છે પ્રયોક્તાએ દર્દીને મ્હોની સૂચનાઓ તથા માનસિક સૂચનાઓ કરવી જોઇએ ઊંઘ ન આવતી હોય તો ઊંઘ લાવવાની ક્રિયા કરવી છાતીના ઉપર જણાવેલા દર્દી માટે કરવામા આવતી બધી ક્રિયા આ દર્દમા ઉપયોગી છે જો દમ બહુ જૂનો હોય તો લાબો વખત ક્રિયા ચાલુ રાખવી.

ઊંઘ ન આવવાનું દર્દ—દર્દીને રાત્રે ઊંઘ ન આવતી હોય તો તેના ઉપર નીચે પ્રમાણે પ્રયોગ કરવો. દર્દીને ખુરશીમાં શાન્ત બેસાડવો, પછી તેના માથાની ઉપર એકથી દસ ઇંચ ઉંચે બન્ને હાથોને રાખી વર્તુળાકાર હાથ ઉતારા કરવા, અને હાથના આંગળાં તે ઉતારા કરતી વખતે માથા તરફ લટકતા જ રાખવાં કે જેથી વિચાર મારફત ફેંકેલું ચૈતન્ય આંગળાંના છેડા મારફત દર્દીના માથામાં દાખલ થશે અને ઉતારા કરતી વખતે પ્રયોક્તાએ પોતાનો શ્વાસ સહેજ રોકીને વિચાર એકાગ્ર કરીને ફેંકવો તથા દર્દીને મોઢેથી સૂચના કરવી કે આજે તમને ઊંઘ જરૂર આવશે અને શાન્તિ મળશે. એ પ્રમાણે ચાલુ ૧૫ મિનિટસુધી પ્રયોગ કરવો. જોકે કોઈ વખત દર્દી પ્રયોગ વખતે ઊંઘમાં પડે છે અને નથી પણ પડતો, તોપણ તે રાત્રે તેને થોડી ઊંઘ અને શાન્તિ તો જરૂર મળે છે. એ પ્રમાણે દસ-બાર દિવસ પ્રયોગ કરવાથી દર્દ સારૂં થાય છે. પેટની કમજોર દૂર કરવી એ પણ ઊંઘ આવવામાં મદદગાર નીવડે છે.

શક્તિપાત—અકસ્માત અથવા બીજા કોઇ કારણથી જ્યારે બહુ જ રક્તસ્રાવ થાય છે અને મનુષ્ય મરણોન્મુખ બની જાય છે, ત્યારે એક સ્વચ્છ રૂમાલ લઇને તેને ચોવડો કરવો અને તે હૃદયપ્રદેશ ઉપર રાખવો; પછી તે ઉપર હળવે હળવે ફૂંક મારવી. તે રૂમાલ મ્હોંમાંના બાફથી ગરમ થાય, ત્યાંસુધી તેમ કરવું. આ કૃતિથી થોડી વારમાં જ નાડી સુધરવા લાગશે, ગ્લાનિ ઓછી થશે, આંખોએ અંધારાં આવતાં અથવા કાનમાં અવાજ થતા અટકશે, તથા રોગીમાં હોશિયારી આવશે. પછી તેને થોડી ગરમ કૉફી પાવી અને પુનઃ પૂર્વવત્ કરવું

આમવાત અને વાતરક્ત—આ બેઉ રોગ રક્તદોષથી થાય છે. તે શીઘ્ર અને વિલંબી હોય છે તે રોગોમાં શરીરના સાંધા સૂજી જાય છે અને અસહ્ય વેદના થાય છે. આ બેઉ રોગમાં ફક્ત સૂજેલા સાંધા પર હાથ ઉતારા કરવા એટલું જ બસ છે, પણ રોગ જો તીવ્ર હોય, તો આખા શરીરે હાથ ઉતારા કરીને મોહનિદ્રા લાવવી. હાથ ઉતારા અધોગામી કરવા અને તે દૂરથી કરવા. કોઇ કોઈ વાર અર્ધો કલાક પ્રયોગ કરવાથી સણકા બંધ થાય છે, રોગીને શાન્તિ મળે છે અને સુખે ઊંઘ આવે છે. બેઉ રોગ ઘણું કરીને એક જ પ્રકારના પ્રયોગથી સારા થાય છે. એ ઉપરાંત પાર્શ્વશૂળ, કટિશૂળ અથવા ગૃધ્રસી અને નિતંબશૂળ તેમજ શરીરના કોઈ પણ ભાગને લચક અથવા બીજા પ્રકારનો દુઃખાવો લાગુ પડ્યો હોય તો તે તે ભાગ પર સ્થાનિક પ્રયોગ કરવો ગૃધ્રસીના રોગીને

મોહનિદ્રા પ્રાપ્ત થયા પછી તેને ઊભો કરીને તેની પીઠે ગર્દનથી કમર-સુધી હાથ ઉતારા કરવા કિંવા એ પ્રકાર તેને નિદ્રા આવ્યા પૂર્વે કરવો.

લકવો, ગૃધ્રસી અને સંધીવા—આ દર્દો જેને હોય તેને ગુરદાને લગતાં દર્દો જેવો ઉપચાર કરવો કારણકે ઘણું કરીને એ દર્દો ગુરદાના (Kidney) બગાડાથી થાય છે. દર્દીને બિછાના પર ઉલટો સુવાડી, તેના ગુરદા પર હાથ મૂકી, ખૂબ એકાગ્રતાથી સાજો થવાનો ચાલુ વિચાર કરવો તથા ગુરદાને સહેજ મસળવો. લોહીનો ફેલાવો કરવાનો ઉપચાર પણ તેમાં લાભ કરે છે. બીજી રીત એ છે કે દર્દીના ગુરદાને તથા કરોડને ખૂબ ચોળવાં, ગરમ કપડું મૂકી ગરમ ફૂંક મારવી તથા ચાલુ ધીમા ધીમા હાથ ઉતારા ગરદનથી માંડીને આખી કરોડ ઉપર કરવા. ડુંટી ઉપર પણ ગરમ ફૂંક મારવી. સુજેલા ભાગ ઉપરથી લોહીને વિખેરી નાંખવાનો ઉપચાર કરવો. ઝાડાની કબજીયાત દૂર કરવાનો ઉપચાર પણ કરવો અને હાથ ઉતારા કરતી વખતે મજબૂત ઇચ્છાશક્તિ-દર્દ મટાડવાની ભાવના સાથેનો વિચાર છોડવો.

રક્તપિત્ત—આ રોગ રક્તદોષથી થાય છે અને જો રોગ જૂનો થયો હોય છે તો તે મટાડતાં મુશ્કેલી પડે છે. આત્માકર્ષણના પ્રયોગથી તેમાં બહુ ફાયદો થાય છે અને તેના યોગથી બીજા ઔષધોપચાર પણ સારી રીતે લાગુ પડે છે.

વિસ્ફોટકનો જ્વર—વિસ્ફોટક, ઓરી, શીતળા વગેરેનો જ્વર પણ મેસ્મેરિઝમના પ્રયોગથી ઊતરે છે, શરીરમાં રહેલો દોષ બહાર કાઢવાની ભાવના સાથે પ્રયોગ કરવો.

ગુમડાં, વ્રણ અને ચાંદાં—ગુમડાંને પકવી નાંખવા માટે તે ઉપર ગોળ હાથ ઉતારા જમણા હાથે કરવા અને વારંવાર ગરમ ફૂંક મારવી. લોહીના ફેલાવાને નિયમિત કરવો અને તે સાથે હોજરી તથા ગુરદાને નિયમિત રાખવાનો ઉપચાર પણ કરવો. જો ઉપદંશ અથવા ગંડમાળાનો વ્રણ હોય તો તે મટે ત્યાંસુધી ખંતથી ઘણા દિવસ સુધી પ્રયોગ કરવો પડે છે.

હૃદ્રોગ—હૃદયના ઘટકાવયવનો જો ક્ષય થયો હોય અને તેથી હૃદ્રોગ લાગુ પડચો હોય તો તે આ ચિકિત્સાથી સારો થશે નહિ, પરન્તુ ચસકો, કળતર, હેડકી, શ્વાસ વગેરે જે ત્રાસદાયક લક્ષણો જોવામાં આવે છે તે આ પ્રયોગથી ઓછાં થાય છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રયોગ બહુ સાવધાનતાથી કરવો જોઇએ, કારણકે આત્માકર્ષણના પ્રયોગથી હૃદયની ગતિ વધે છે અને રૂધિરાભિસરણ જોરથી થવા લાગે છે. આ

કારણથી અશક્ત થએલા હૃદય ઉપર જોર પડવાથી અકસ્માત્ હૃદય બંધ પડી જવાનો સંભવ છે. આવી સ્થિતિમાં એકાએક પ્રયોગ કરવો એ બહુ જોખમભરેલું છે. આવી સ્થિતિમાં આખા શરીરે ઉતારા કરવા અને મોહનિદ્રા લાવ્યા બાદ મસ્તક પર અને હૃદયપ્રદેશ પર ફૂંકો મારવી. પ્રયોગ કરતાં જો દર્દીને હેડકી આવવા લાગે તો પ્રયોગ બંધ કરવો.

જઠરરોગ અને અજીર્ણ—(૧) હાથ ઉતારા કરવાથી મોહનિદ્રા આવે, એટલે જઠર પ્રદેશ ઉપર આડા અને ઊભા હાથ ઉતારા કરવા અને શક્તિ પ્રેરેલું પાણી વારંવાર દર્દીને પીવા આપવું. પ્રત્યેક બેઠક વખતે એ પ્રમાણે જ કરવું. કપાલમોહનનો પ્રયોગ પણ કરી જોવો. આ પ્રયોગ મગજના ક્ષુધા-સ્થાન પર કરવો એટલે રોગીને તુરત જ તૃષા લાગશે. એ વખતે થોડું અન્ન અને થોડું

જઠરરોગ, અજીર્ણ વગેરે પેટના દર્દ મટાડવાની રીત. [આકૃતિ ૪૨]

પાણી દર્દીને આપવું. એ બધું દર્દી મોહનિદ્રામાં હોય ત્યારે જ કરવું, એટલે તેને એક-બે કલાક ઊંઘ આવશે અને તે જાગશે તેટલી વાર-સુધીમાં ખાધેલું બધું તેને પચી જશે. આ પ્રયોગ કરતાં મગજમાંના ક્ષુધાસ્થાનને વધારે ક્ષોભ ન થાય એવી ખબરદારી રાખવી. એ સ્થાન ઉપર આંગળાંનું દબાણ કરવાથી ક્ષુધા ઉત્પન્ન થશે. તે દાબ માફકસર દેવો એટલે સાધારણ ભૂખ ઊઘડશે રોગીને ખાવા માટે આપવાનું અન્ન હાથ ઉતારાથી મંત્રી-પ્રેરીને આપવું. આ હાથ ઉતારા ઉપરાંત માથાથી પીઠની કરોડ ઉપર અને છાતીથી પેટ સુધી પણ હાથ ઉતારા કરવા. (૨) ઉપરના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે દર્દીને ઊભું રાખી તેના બેઉ હાથ પ્રયોક્તાએ પોતાના હાથમાં પડખેથી પકડવા. પછી તેને દર્દીના માથા

તરફ ઊંચા લઈ જવા અને આસ્તે આસ્તે દર્દીના પેટ તરફ નીચે ઉતારી પેટમાં દુંટી આગળ ચારે હાથ નરમાશથી દાબેલા રાખી ત્રીસ સેકંડસુધી માનસિક આંદોલનવડે 'તંદુરસ્ત,' 'મજબૂત' એ જ વિચાર ચાલુ મોકલવો. એ રીતે વીસથી પચીસ વખત ચાલુ કર્યા કરવું. અજીર્ણનું ભારે દર્દ પણ તેથી ૧૫ દિવસમા મટે છે. રોજ એ પ્રમાણે ઉપચાર કરવો જોઇએ.

ઉદરરોગ—ઉદરના કેટલાક રોગ સ્વતંત્ર થાય છે અને કેટલાક જઠરવિકારથી થાય છે. પેટમાં શૂળ આવતું હોય તો મોહનિદ્રા લાવીને બીજા ભાગ પર હાથ ઉતારા કરવા. પેટશૂળ અને જઠરનો દાહ થવાથી શૂળ ઉત્પન્ન થયુ હોય તો પેટ પર હાથ રાખવો અને પછી હાથ ઉતારા કરવા.

યકૃતનો વિકાર—કલેજાની ગતિ ઉપર મનુષ્યની તંદુરસ્તીનો મોટો આધાર છે. જો તે ગતિ મંદ હોય તો તેથી ખોરાક બરાબર પચતો નથી અને કબજીયાત થાય છે. તે ઉપર સોજો ચડે છે ત્યારે તેમાથી પાંડુરોગ જલોદર વગેરે વિકારો થાય છે. આ વિકાર પર સ્થાનિક પ્રયોગ કરવો અને મોહનિદ્રા લાવવી. પછી પાછળ કહ્યા પ્રમાણે મગજમાંના ક્ષુધાસ્થાનને ક્ષોભ ઊપજાવવાના પ્રયોગની શરૂઆત કરવી.

મૂત્રપિંડ અથવા ગુરદાનાં દર્દો—(૧) આ દર્દોમા સર્વાંગપ્રયોગ કરીને વિકૃત ભાગ પર પણ પ્રયોગ કરવો. વિકૃત ભાગ પર કેટલીક વાર હાથ રાખીને પછી હાથ ઉતારા કરવા તે ભાગ પર આંગળાંનાં ટેરવા ધરી રાખીને આડા તથા ઊભા હાથ ઉતારા કરવા તથા તે ભાગ પર ફૂંક મારવી દરમ્યાન મંત્રેલું પાણી પીવા આપવુ. રોગ બહાર પાડવા માટે એ પાણીમા સૌમ્ય રેચક વિચારથી મંત્રેલું પાણી આપવુ મૂત્રનળીના રોગથી પિસાબનો અવરોધ થયો હોય અને ઇંદ્રિયના ધટકા-

મૂત્રપિંડનાં દર્દો મટાડવાની રીત [આકૃતિ ૪૩]

વયવનો ક્ષય થયો હોય તો આ પ્રયોગથી ઇંદ્રિય ઉપર તેની શક્તિ કરતાં વધારે કાર્ય કરવાનો બોજો પડશે અને અકસ્માત્ શક્તિપાત થશે, માટે કુશળ વૈદ્યની સલાહ લઇને પ્રયોગની દિશા ઠરાવવી. (૨) જો મીઠી પીસાબનું દર્દ હોય તો ગુરદાને સહેજ ચોળવા, ને પછી ઉપરના ચિત્રમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઉતારા કરીને માનસિક વિચારો છોડવા. દર્દીને મોઢેથી સૂચના કરવી કે આજે તમને રાત્રે પંદર વખત પેસાબ ન થતાં ૧૨ વખત થશે; એમ રોજ રોજ પિસાબ ઓછો થતો જવાનું સૂચન કરી છેવટે એક વખત પર આવી અટકવું. આ ઉપચારમાં ગુરદાને ખૂબ મસળ્યા પછી તે ઉપર હાથ મૂકીને તેમ જ હાથ દૂર રાખીને વર્તુળાકાર હાથ ઉતારા કરી તંદુરસ્ત થવાનું સૂચન મનોભાવનાથી દૃઢ રીતે કર્યાં કરવું જોઇએ. મીઠી પિસાબ અથવા મધુપ્રમેહનું દર્દ એ રીતે પાંચ-છ ઉપચાર રોજ અર્ધો કલાક કરવાથી મટે છે.

મરડો અને અતિસાર–પેટમાં જમણી બાજુ કલેજું, ડાબી બાજુ બરોલ તથા વચમા નાનાં મોટાં આંતરડાં અને ઉપર હોજરી એવી રીતે ગોઠવાયલાં છે. એ અવયવો ખોરાક પાચન કરવાનું કામ કરે છે, તેથી એ અવયવો ઉપર સરખી રીતે ચાલુ કુંડાળામાં હાથ ફેરવ્યાથી માંહિ ગરમી ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી કલેજા માંહેનું પિત્ત આંતરડાંમાં પડે છે તેમ જ ખોરાક પાચન કરી તેનો કુચો મળદ્વાર તરફ ખેંચી જાય છે અને ઝાડો લાવે છે. આ રીતે ઝાડો લાવવા અને ખોરાક પચાવવા માટે જમણો જ હાથ જમણી તરફથી ડાબી તરફ ગોળ ગોળ ફેરવવો. એથી ઉલટી રીતે જો હાથ ગોળ ગોળ ફેરવવામાં આવે તો અતિસાર અને મરડો મટી શકે છે. અતિસાર માટે હાથ ઉલટી રીતે ફેરવવો અને મરડા માટે બરડા ઉપર મળદ્વારથી ઉપર ચડતા હાથ ઉતારા કરવા તથા પેટ ઉપર અને મળદ્વાર ઉપર હાથ મૂકી મનોભાવનાથી મજબૂત ચૈતન્યપ્રવાહ તંદુરસ્તીની મનોગત સૂચના સાથે છોડવો. મસા પણ એવી જ રીતે *મળદ્વાર ઉપર ઉલટા હાથ ઉતારા કરવાથી અને લોહીના ફેલાવાને સમ*-તોલ કરવાથી સાજા થાય છે.

લોહીનો ફેલાવો—મનુષ્યના દરેક દર્દ વખતે લોહીના ફેલાવાને સમતોલ કરવાની સૌથી પહેલી જરૂર છે. નીચેના ચિત્રમાં બતાવ્યા મુજબ માથાથી પગસુધી લાબા ધીમા હાથ ઉતારા ચાલુ કર્યાં કરવા. ૨૦–૨૦ ઉતારા કરવાથી દર્દીના શરીરના છેડા કે હાથના આંગળાં, પગના છેડા, વગેરેમાં લોહીનો પ્રવાહ દોડતો દર્દીને માલુમ પડશે, અને

પ્રયોગો હાથ ઉતારાથી કરવા અને લોહીનો ફેલાવો સમતોલ કરીને લાંબા હાથ ઉતારા માથાથી પગસુધી, અને બરડાની કરોડ ઉપર પણ કરવા.

ભૂતોન્માદ—ભૂતોન્માદ પણ જ્ઞાનતંતુની નિર્બળતાનો જ એક રોગ છે. હિસ્ટીરિયાના જેવા પ્રયોગથી તે દૂર થાય છે. સ્ત્રીઓને પુરૂષો કરતાં જલ્દી ઠેકાણે લાવી શકાય છે.

સ્ત્રીઓનાં ગુપ્ત દર્દો—રજોદર્શનનું ઓછું અથવા વધારે થવું, પેઢા માહેલા ભાગ ઉપર સોજો આવવો, ગર્ભાશયમાં અડચણ થવી વગેરે ઘણી જાતનાં સ્ત્રીઓના દર્દો ઉપર આ ઉપચાર લાભ કરે છે. સ્ત્રીઓનાં યોનિના દર્દોમાં દર્દીને ઊભું રાખીને દૂરથી હાથ ઉતારા કરવાથી તેમજ તે અવયવ ઉપર ખુદ સ્ત્રી દર્દીને પોતાનો જમણો હાથ મૂકાવી તે હાથ ઉપર પ્રયોક્તાએ પોતાનો હાથ મૂકવો. દર્દીએ તેમજ પ્રયોક્તાએ બન્ને જણે એકી વખતે દર્દ સાજુ થવાનો દઢ વિચાર તે જગ્યા પર છોડવો, જેની એવડી અસરથી ફાયદો થાય છે. ઋતુનું લોહી બહુ જતું હોય તો એ અવયવ ઉપર દૂરથી ઊલટા અને ચડતા હાથ ઉતારા કરવા. ખાસ કરીને હોજરી તથા લોહીના ફેલાવાનો ઉપચાર પણ કરવો.

ગર્ભવતી સ્ત્રી પર પ્રયોગ—ગર્ભવતી સ્ત્રી ઉપર પ્રયોગ કરી શકાય છે. કાંઈ કારણથી અકાળે પ્રસૂતિ થવાનો સંભવ ઉત્પન્ન થાય તો તે આ પ્રયોગથી બધ થાય છે; અને પ્રસૂતિસમયે આવતા વેગનો ત્રાસ થતો નથી, તેમજ જોર ઓછું કરવું પડે છે અને જલ્દી છૂટકો થાય છે. પ્રસૂતિ પછી અકસ્માત્ સ્તનમાં દૂધ આવતું બંધ થાય તો તે ભાગ પર હાથ ઉતારા કરાવાથી દૂધ આવે છે. બાળકનો જન્મ થયા પછી તે કેવળ દુર્બળ હોય તો તેનાથી શ્વાસોચ્છ્વાસ લઇ શકાતા નથી અને બાળક મરણ પામે છે એવે વખતે તેની છાતી પર ધીમેથી ઘર્ષણ કરવું, હાથ ઉતારા કરવા અને ફૂંકો મારવી એટલે બાળક મરતું બચે છે.

પક્ષાઘાત—પક્ષાઘાત મટાડવા માટે કરોડ ઉપર હાથ ઉતારા કરીને ધીમેથી ઘર્ષણ કરવું. સર્વાંગમોહન પ્રયોગ કરવો. અર્ધાંગવાયુ થયો હોય તો ઉલટી બાજુના મગજ પર હાથ ઉતારા કરવા. ત્યાંથી ભુજા પર થઇને હાથ પર અને પછી પગસુધી એકસરખા ઉતારા કરવા. એક જ અવયવ લૂલો, ના મ ત્રણુ થવું મૂત્રનળીના રે થયો હોય તો તેને સ્પર્શ કરીને મૂળથી છેડાસુધી હાથે તો ...ની. જરૂર જણાય તો પ્રયોક્તાએ બેઉ હાથે હાથ ઉતારા કરવા. થાક લાગે તો પ્રયોગ તુરત બંધ કરવો.

મૂગાપણું—જન્મથી બહેરો હોય છે તે જ મૂગો રહે છે. તેની શ્રવણેન્દ્રિય સુધારતાં બહુ જ શ્રમ લેવો પડે છે. ઘણા મહિનાસુધી ચાલુ પ્રયોગ કરવાથી તે ઇંદ્રિયો પોતાનાં યોગ્ય કામો બજાવવા લાગે છે. વાગિંદ્રિયના ઘટકાવયવનો નાશ ન થતાં જો કેવળ આકસ્મિક ભયશોકાદિ પ્રબળ મનોવિકારથી તે ભાગનો પક્ષઘાત થયાથી મૂગાપણું પ્રાપ્ત થયું હોય તો આ ચિકિત્સાથી તે દર્દ સારૂં થાય છે. એ રોગ પર પ્રયોગ કરતાં પ્રથમ સર્વાંગપ્રયોગ કરીને વાગિંદ્રિય સામે તર્જની આંગળીઓનાં ટેરવાં ધરી રાખવાં. કપાલમોહનનો પ્રયોગ કરીને 'અનુકરણ' તથા 'ભાષા' એ સ્થાનોનો ક્ષોભ કરવો. કાનની પાસે ધીમેથી બોલવું અગર ગાવું એટલે દર્દી બોલવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગશે. એમ કરવાથી થોડા દિવસમાં બહેરાપણું તથા મૂગાપણું દૂર થશે. જન્મથી મૂગા હોય તેમના પર વર્ષ-બે વર્ષ પ્રયોગો કરવા પડે છે. પહેલાં મોહનિદ્રા આવે ત્યાંસુધી હાથ ઉતારા કરીને પછી કાન પાસે ક, ખ, ગ, એવા અક્ષરો બોલવા તે જાગ્રત થયા પછી તે જ અક્ષરો ઉચ્ચારવા. અક્ષરો તે ઉચ્ચારવા લાગે એટલે બીજા અક્ષરો બોલવા. આ પ્રમાણે ક્રમેક્રમે બધા અક્ષરો શીખવવા. એ જ પ્રયોગની પુનરાવૃત્તિની તે ભાષા સમજવા લાગશે.

બહેરાપણું અને કર્ણરોગ—કર્ણેન્દ્રિયમાં જો કાંઈ ગંભીર ઇજા હોય છે તો આ પ્રયોગ કામ લાગતો નથી, પરન્તુ કાનના દર્દથી ધીમે ધીમે બહેરાપણું આવતું જતું હોય તો તે મટી શકે છે. પહેલાં કાન પર હાથ ઉતારા કરવા, પછી બેઉ હાથની તર્જની આંગળીઓનાં ટેરવાં કાનના છિદ્ર સામે અર્ધા ઈંચના અંતર પર ધરવાં અને બાકીની આંગળીઓ તથા અંગૂઠા વાળી દેવાં. કાનમાં ફૂંકો મારવી. એ પ્રમાણે દરેક બેઠકમાં વીસથી ત્રીસ મિનિટસુધી કરવું. ધીમે ધીમે બેઉ હાથ કાન પાસે લાંબા કરવા અને આંગળીઓ કાન સામે એકી સાથે ધરવી. કાનમાં અવાજ થવા, કાન ફૂટીને પરુ વહેવું વગેરે સર્વ વિકાર તેથી સુધરે છે.

આંખનાં દર્દો—આંખો આવવી, આંખો સૂજી જવી, આંખો ગળવી વગેરે આંખનાં દર્દો આ ચિકિત્સાથી મટે છે. મોતીયો મટતો નથી. નવાં પડેલાં ફૂલાં પણ સારાં થાય છે. અશક્તિથી આવેલું દૃષ્ટિનું ઝાંખાપણું પણ મટે છે. પ્રયોક્તાએ રોગીની આંખો તરફ સ્થિર દૃષ્ટિથી જોવું. આંખોની પાછલી બાજુએ માથા પર હાથ ઉતારા કરવા, કારણકે નાનું મગજ તે સ્થળે છે અને તે જ સ્થળ નેત્રોનું સ્થાન છે એવો કેટલાકનો અભિપ્રાય છે. આ ઉતારા માથાને સ્પર્શ કરીને કરવા. આંખો પર પ્રયોગ

કરનારે પોતાના હાથ મંત્રેલા પાણીથી ભીંજવીને પ્રયોગ કરવો અને તે જ પાણીથી રોગીને આંખો ધોવા સૂચના કરવી. હાથ ઉતારા નીચે મુજબ કરવા: આંખો સામે તર્જની એક ઈંચને અંતરે રાખવી, કિંવા પાંચે આંગળીઓ એકઠી કરીને તેનાં ટેરવાં આંખો સામે ધરવાં અથવા અંગુઠો આંખો સામે રાખીને કાન ઉપર બીજી આંગળીઓ રાખવી. આંખો પર મૃદુ ઘર્ષણ પણ કરવું પરન્તુ તે બહુ સાવધાનતાથી કરવું. ઘર્ષણથી આંખોને ત્રાસ થવા લાગે તો તે બંધ કરવું.

લૂ લાગવી—ઉતાવળથી લાંબા હાથ ઉતારા માથાથી ઊતરતા બરડા પર તેમજ, શરીર પર કરવાથી તથા હોજરીને લગતો ઉપચાર કરવાથી અને લોહીના ફેલાવાને સમતોલ કરવાથી દર્દ નરમ પડે છે.

બરોલ વધવી—આ અવયવ શરીરના ડાબા હાથ તરફ નીચલા ભાગમાં છેલ્લી પાંસળીની હેઠળ આવેલું છે. તાવવાળા દર્દીને તથા પિસાબના રોગીઓને એ અવયવ તકલીફ આપે છે. ગુરદા અને લોહીના ફેલાવા તથા પાચનશકિતના ઉપચારો કરવા તથા બરોલને આસ્તે આસ્તે ચોળવી.

દાંતનાં દર્દો—જેના દાંત અથવા દાઢ દુઃખતાં હોય તેને ખુરશી પર આરામથી બેસાડવો અને આંખો મીંચી દેવા કહેવું. પછી જે સ્થળે દુઃખાવો હોય તે સ્થળથી જરા ઉપર હાથ ઉતારા કરવા માંડવા. નીચેની દાઢ દુ:ખતી હોય તો મ્હોંની બેઉ બાજુએ હાથ ઉતારા કરતાં હાથ નીચે હડપચી સુધી લાવવા અને પછી હાથને ઝીડકારી નાંખવા. એ પ્રમાણે દસ મિનિટસુધી કર્યા પછી ગરમ ફૂંકનો ઉપયોગ કરવો. જે બાજુના દાંત દુઃખતા હોય તે બાજુના કાન ઉપર અને જો આગળના દાંત દુઃખતા હોય તો તે બાજુના કાન પર ગરમ ફૂંકો મારવી. એ પ્રમાણે ચાર ફૂંકો માર્યા પછી નીચેના જડબા ઉપર દસ હાથ ઉતારા કરવા. પછી જે બાજુના દાત દુઃખતા હોય તે બાજુના જડબાના ભાગ પર જમણા હાથની હથેળી એકાદ મિનિટ રાખવી અને તે વખતે પ્રયોકતાએ પોતાની પ્રાણશક્તિનો ઉપયોગ કરીને હથેળીમા કંપ ઉત્પન્ન કરવો. પછી રોગીને કહેવું કે "અત્યંત ઊંડો દીર્ઘ શ્વાસ નાકથી પેટમાં લ્યો અને પછી બને તેટલી ત્વરાથી મુખથી શ્વાસ છોડો. "એ પ્રમાણે ત્રણ વાર શ્વાસ-નિ:શ્વાસની ક્રિયા કરાવવી. પછી તેની સમીપે ઊભા રહીને તેને આંખો ઉઘાડવા કહેવું. તે આંખો ઉઘાડે કે તુરત તેના નાકના મૂળ તરફ સ્થિર દૃષ્ટિથી જોઇ નિશ્ચયાત્મક સ્વરે કહેવું: "હવે તમારા દાંત દુઃખતા નથી." જો રોગી કહે કે "દુઃખે છે" તો પ્રયો-

ક્તાએ ચહેરા પર આશ્ચર્ય દર્શાવવું અને પુનઃ એ જ પ્રમાણે પ્રયોગ કરવો. બીજા પ્રયોગથી તો જરૂર દાંતનું દર્દ ઓછું જણાયા વિના રહેશે નહિ. દાંતમાં જંતુઓ હોય તો તે દૂર કરવાની સલાહ આપવી.

કંપ—દર્દીને ઉંધો સુવાડવો અને આંખો મીંચી દેવા કહેવું. ડોકની પાછલી બાજુથી પગનાં તળીયાંસુધી હાથ ઉતારા કરવા અને હાથ ઝીડકારવા. એ મુજબ દસ મિનિટસુધી હાથ ઉતારા કર્યા પછી તેને ચત્તો સુવાડવો અને તેના કપાળથી માંડીને મ્હોં, છાતી, પેટ, વગેરે અવયવો પર થઈ આખા શરીર પર હાથ ઉતારા કરવા. એ મુજબ દસ મિનિટ કર્યા પછી તેના હૃદય ઉપર ગરમ ફૂંકો મારવી અને તેને ઉંધો સુવાડીને તેના મગજના પાછલા ભાગ પર તથા પીઠ પર ગરમ ફૂંકો મારવી. પછી તેને ચત્તો સુવાડીને "તમારા શરીરમાંથી કંપ દૂર થાય છે," "તમને હવે સારૂં જણાય છે," એવી સૂચના યોગ્ય રીતે કરવી. પછી દીર્ઘ શ્વાસ લેવરાવવો અને ત્વરાથી નિઃશ્વાસ મુકાવવો, એ પ્રમાણે ત્રણ વાર કરાવવું. પછી એક, બે, ને ત્રણ કહી આંખો ઉઘાવા કહેવું. તે આંખો ઉઘાડે એટલે તેના નાકના મૂળ તરફ જોઈને તે તરફ તર્જની આંગળી કરી નિશ્ચયદર્શક સ્વરે કહેવું: "હવે તો સારૂં લાગતું જ હશે."

ગભરામણ—દર્દીને સુવાડીને તેને આંખો મીંચી દેવા કહેવું, પછી 'કંપ'ના દર્દમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે આખા શરીરે સાદા અને કંપયુક્ત હાથ ઉતારા કરવા. પછી દર્દીને અતિશય નિશ્ચયાત્મક સ્વરે કહેવું: "તમે આંખો ઉઘાડશો એટલે તમને આરામ લાગશે. તમારી ગભરામણ મટી જશે. રોજ રાત્રે તમને સરસ ઊંઘ આવશે. તમને કદી બ્હીક લાગશે નહિ. રોજ તમને વધારે ને વધારે આરામ જણાતો જશે." પછી દીર્ઘ શ્વાસ લેવરાવીને ત્વરિત નિઃશ્વાસ મુકાવવો. એ પ્રમાણે ત્રણ ચાર શ્વાસ-નિઃશ્વાસ થયા પછી એક–બે ને ત્રણ બોલતાં આંખો ઊઘડાવવી. તે આંખો ઉઘાડે એટલે તેના નાકના મૂળ તરફ દૃષ્ટિ કરીને તર્જનીઆંગળી તેની સામે ધરી નિશ્ચયાત્મક સ્વરે કહેવું: "કેમ હવે સારૂં લાગે છે ને ?"

અત્યંત ઋતુસ્રાવ—રજોદર્શનમાં જે સ્ત્રીને ઘણું લોહી વહેતું હોય તેને હાથ ઉતારાથી સારો લાભ થઈ શકે છે. સ્ત્રીને ચત્તી સુવાડીને આંખો મીંચાવવી. તેની ડાબી બાજુએ તેના પગનાં તળીયાં તરફ પ્રયોક્તાનું મ્હોં રહે એ રીતે ઊભાં રહેવું કિંવા બેસવું. પછી તેના નીચેના અવયવ ઉપર બેઉ હાથ જોરથી દાબી રાખવા અને અર્ધી મિનિટ

હાથમાં કંપ ઉત્પન્ન કરવો. પછી હાથનો દાબ ઢીલો કરવો અને હાથ ઉપર લેતાં, પેટના નીચેના ભાગસુધી હાથ ઉતારા કરવા. પેટના જે ભાગની નીચે ગર્ભાશય રહેલું છે તે ભાગ પર દૃષ્ટિની એકાગ્રતા કરવી અને ઇચ્છાશક્તિનું જોર કરીને મનમાં બોલવું: "આ સ્રાવ અટકવો જ જોઇએ," "ગર્ભાશયમા સર્વ સ્નાયૂનો સંકોચ થવો જોઇએ," "આ દર્દ મટવું જોઇએ." હાથ ઉતારા પંદર મિનિટ કરવા, અને તે કરતાં ઉપર કહેલી સૂચનાઓ ઉપર ઇચ્છાશક્તિની એકાગ્રતા કરવી. પછી સ્ત્રીના નીચેના અવયવથી ગર્ભાશયના ભાગસુધી પેટ ઉપર ચાર ઠંડી ફૂંકો મારવી. પછી તેના કપાળ પર જમણો હાથ રાખીને ઉપર કહેલી સૂચના ઉતાવળેથી તથા નિશ્ચયાત્મક સ્વરથી છ વાર બોલવી અને સ્ત્રીને કહેવું કે "હવે હું તમને આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ એટલે તમારૂં દર્દ દૂર થશે...તમારૂં દર્દ ઉતાવળે મટી જશે." દીર્ઘ શ્વાસની ક્રિયા સ્ત્રી પાસે કરાવવી નહિ. પછી એક–બે ને ત્રણ, બોલી તેને આખો ઉઘાડવા કહેવું અને તે આંખો ઉઘાડે એટલે તેના નાકના મૂળ તરફ દૃષ્ટિ કરીને તર્જની આંગળી ઊંચી કરી નિશ્ચયદર્શક સ્વરે કહેવું કે "હવે તમને સારૂં થવું જોઇએ." કાંઇ હીલચાલ ન કરતાં બને તેટલો વધારે વખત ચત્તા પડી રહેવાનું તેને કહેવું. આ વ્યાધિમાં સ્ત્રીનું શરીર તદ્દન ઉઘાડું કરાવીને ઉપચાર કરવાથી વધારે ત્વરાથી લાભ થશે. તે શક્ય ન હોય અને આડું વસ્ત્ર રાખીને ઉપચાર કરવાનો હોય તો ઠંડી ફૂંકનો ઉપયોગ માત્ર કરવો નહિ. બાકીનો બધો ઉપચાર કરવો.

કંઠમાળ—કંઠમાળ અથવા ગલગંડના દર્દમાં દર્દીને એવી રીતે સુવાડવો કે જેથી પ્રયોક્તાનો હાથ દર્દના ભાગને અડકી શકે. કંઠમાળની ઉપર ૬ ઇંચ અને નીચે ૬ ઇંચ એ બધા ભાગ ઉપર હાથ ઉતારા કરીને દરેક ઉતારા પછી હાથ ઝીડકારવા વીસ મિનિટસુધી હાથ ઉતારા કર્યા પછી કંઠમાળ ઉપર પાંચ છ ગરમ ફૂંક મારવી. પછી વીસ કંપયુક્ત હાથ ઉતારા કરવા અને તે પૂરા થતાં કંઠમાળ પર જમણો હાથ મૂકવો તથા દર્દી પાસે દીર્ઘ શ્વાસ અને ત્વરિત નિ:શ્વાસ ચાર વાર કરાવવા તેના પ્રત્યેક નિ:શ્વાસ વખતે પ્રયોક્તાએ પોતાનો હાથ એકદમ નીચે ઉતારીને ઝીડકારવો. પછી તેના કપાળ પર જમણો હાથ મૂકીને દર્દીને સૂચના કરવી કે "જ્યારે હું તમને આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ, ત્યારે તમારૂં દર્દ ઓછું થઇ જશે;" "હવેથી તમારી કંઠમાળ નાની થતી જશે;" "તમને સારી પેઠે આરામ થતો જશે." પછી તેને આંખો

ઉઘાડવા કહેવું, અને નિશ્ચયદર્શક સ્વરે પૂછવું કે, " તમારું દર્દ હવે સારી પેઠે ઓછું થઈ ગયું છે ને ?"

કેન્સર—આ દર્દ ઉપર ઉપચાર કરતાં મુખ્ય બાબત એ ધ્યાનમાં રાખવી કે રોગીના અંગને સ્પર્શ ન કરતાં તેના શરીરથી અર્ધો ઈંચના અંતરે હાથ રાખીને હાથ ઉતારા કરવા અને ગરમ ફૂંકને બદલે ઠંડી ફૂંકનો ઉપયોગ કરવો. બાકીનો બધો ઉપચાર કંઠમાળની પેઠે જ કરવો. આ દર્દ ઘણું ગંભીર હોય છે એટલે ઘણી કાળજીથી વર્તવું અને દર્દીની અવસ્થા અત્યંત ગંભીર હોય તો તે વિષયના અભ્યાસી ડોક્ટરની પણ મદદ જરૂર લેવી.

બીડીનું વ્યસન—દારૂ, બીડી, ચાહ, કોકેન ઇત્યાદિનાં ખોટાં વ્યસન તથા કેટલીક જાતની કુટેવો આ ઉપચારપદ્ધતિથી મટી શકે છે. મોહનિદ્રા લાવ્યા પછી કિંવા મોહનિદ્રા લાવ્યા વિના પણ ઉપચાર થઈ શકે છે. ધારો કે એક માણસને બીડી પીવાનું વ્યસન છે; તો તેને પહેલાં તે વ્યસનનું દુષ્પરિણામ સારી પેઠે સમજાવવું. પછી તેને આંખો મીંચવાનું કહીને પ્રયોકતાએ પોતાનો જમણો હાથ તેના કપાળ પર રાખી તેની વ્યસનયુક્તતા પર પોતાની ઇચ્છાશક્તિથી કેટલોક વખત એકાગ્રતા કરવી. પછી તેને કહેવું: " હવે હું તમને આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ કે તુરત તમારી બીડી પીવાની ઇચ્છા બહુ જ ઓછી થઇ જશે. બીડી પીવાની તલપ તમને બીલકુલ થશે નહિ. રોજ હું તમારી ઉપર ઉપચાર કરીશ એટલે તમે બીડીઓ પીવાનું ઓછું કરતા જશો અને તેના કેફની તમારા શરીરને બિલકુલ જરૂર જણાશે નહિ. બીડી છોડતાં તમને જરા પણ મુશ્કેલી પડશે નહિ. પછી તો બીડીની ગંધ આવતાં જ તમારૂં માથું ભમવા લાગશે અને બીડી પીવા ઉપર તમને એવો કંટાળો આવશે કે તમને બીડી પીવાનું કહેવામા આવતાં તમારા પેટમાં ગભરામણ થવા લાગશે." આ સૂચનાનો અનેક વાર ઉચ્ચાર કરવાથી એ વ્યસન ઓછું થતું જશે.

ચાહનું વ્યસન—એવી જ રીતે ચાહનુ વ્યસન દૂર કરવું હોય તો ચાહનાં નુકસાનો તેને સારી રીતે સમજાવવાં, પછી તેને ખુરશી પર બેસાડીને આંખો મીંચાવવી અને પ્રયોકતાએ જમણો હાથ તેના કપાળ પર રાખી અત્યંત એકાગ્ર ચિત્તથી મનમાં એવી સૂચના કરવી કે " તમારૂં આ વ્યસન જવું જ જોઇએ." પછી તેને સંબોધીને એવી સૂચના કરવી કે " હવે તમારી આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ એટલે તમારી ચાહ

હાથમાં કંપ ઉત્પન્ન કરવો. પછી હાથનો દાબ ઢીલો કરવો અને હાથ ઉપર લેતાં પેટના નીચેના ભાગસુધી હાથ ઉતારા કરવા. પેટના જે ભાગની નીચે ગર્ભાશય રહેલું છે તે ભાગ પર દષ્ટિની એકાગ્રતા કરવી. અને ઇચ્છાશક્તિનું જોર કરીને મનમાં બોલવું: "આ સ્રાવ અટકવો જ જોઇએ," "ગર્ભાશયમાં સર્વ સ્નાયૂનો સંકોચ થવો જોઇએ," "આ દર્દ મટવું જોઇએ." હાથ ઉતારા પંદર મિનિટ કરવા, અને તે કરતાં ઉપર કહેલી સૂચનાઓ ઉપર ઇચ્છાશક્તિની એકાગ્રતા કરવી. પછી સ્રીના નીચેના અવયવથી ગર્ભાશયના ભાગસુધી પેટ ઉપર ચાર ઠંડી ફૂંકો મારવી. પછી તેના કપાળ પર જમણો હાથ રાખીને ઉપર કહેલી સૂચના ઉતાવળેથી તથા નિશ્ચયાત્મક સ્વરથી છ વાર બોલવી અને સ્ત્રીને કહેવું કે "હવે હું તમને આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ એટલે તમારૂં દર્દ દૂર થશે...તમારૂં દર્દ ઉતાવળે મટી જશે." દીર્ઘ શ્વાસની ક્રિયા સ્ત્રી પાસે કરાવવી નહિ. પછી એક-બે ને ત્રણ બોલી તેને આંખો ઉઘાડવા કહેવું અને તે આંખો ઉઘાડે એટલે તેના નાકના મૂળ તરફ દષ્ટિ કરીને તર્જની આંગળી ઊંચી કરી નિશ્ચયદર્શક સ્વરે કહેવું કે "હવે તમને સારૂં થવું જોઇએ." કાંઇ હીલચાલ ન કરતાં બને તેટલો વધારે વખત ચત્તા પડી રહેવાનું તેને કહેવું. આ વ્યાધિમાં સ્ત્રીનું શરીર તદ્દન ઉઘાડું કરાવીને ઉપચાર કરવાથી વધારે ત્વરાથી લાભ થશે. તે શક્ય ન હોય અને આડું વસ્ત્ર રાખીને ઉપચાર કરવાનો હોય તો ઠંડી ફૂંકનો ઉપયોગ માત્ર કરવો નહિ. બાકીનો બધો ઉપચાર કરવો.

કંઠમાળ—કંઠમાળ અથવા ગલગંડના દર્દમાં દર્દીને એવી રીતે સુવાડવો કે જેથી પ્રયોક્તાનો હાથ દર્દના ભાગને અડકી શકે. કંઠમાળની ઉપર ૬ ઇંચ અને નીચે ૬ ઈંચ એ બધા ભાગ ઉપર હાથ ઉતારા કરીને, દરેક ઉતારા પછી હાથ ઝીડકારવા. વીસ મિનિટસુધી હાથ ઉતારા કર્યા પછી કંઠમાળ ઉપર પાંચ છ ગરમ ફૂંક મારવી. પછી વીસ કંપયુક્ત હાથ ઉતારા કરવા અને તે પૂરા થતાં કંઠમાળ પર જમણો હાથ મૂકવો તથા દર્દી પાસે દીર્ઘ શ્વાસ અને ત્વરિત નિઃશ્વાસ ચાર વાર કરાવવા. તેના પ્રત્યેક નિઃશ્વાસ વખતે પ્રયોક્તાએ પોતાનો હાથ એકદમ નીચે ઉતારીને ઝીડકારવો. પછી તેના કપાળ પર જમણો હાથ મૂકીને દર્દીને સૂચના કરવી કે "જ્યારે હું તમને આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ, ત્યારે તમારૂં દર્દ ઓછું થઇ જશે;" "હવેથી તમારી કંઠમાળ નાની થતી જશે;" "તમને સારી પેઠે આરામ થતો જશે." પછી તેને આંખો

ઉઘાડવા. કહેવું, અને નિશ્ચયદર્શક સ્વરે પૂછવું કે, " તમારું દર્દ હવે સારી પેઠે ઓછું થઈ ગયું છે ને ?"

કેન્સર—આ દર્દ ઉપર ઉપચાર કરતાં મુખ્ય બાબત એ ધ્યાનમાં રાખવી કે, રોગીના અંગને સ્પર્શ ન કરતાં તેના શરીરથી અર્ધો ઇંચના અંતરે હાથ રાખીને હાથ ઉતારા કરવા અને ગરમ ફૂંકને બદલે ઠંડી ફૂંકનો ઉપયોગ કરવો. બાકીનો બધો ઉપચાર કંઠમાળની પેઠે જ કરવો. આ દર્દ ઘણું ગંભીર હોય છે એટલે ઘણી કાળજીથી વર્તવું અને દર્દીની અવસ્થા અત્યંત ગંભીર હોય તો તે વિષયના અભ્યાસી ડોકટરની પણ મદદ જરૂર લેવી.

બીડીનું વ્યસન—દારૂ, બીડી, ચાહ, કોકેન ઇત્યાદિનાં ખોટાં વ્યસન તથા કેટલીક જાતની કુટેવો આ ઉપચારપદ્ધતિથી મટી શકે છે. મોહનિદ્રા લાવ્યા પછી કિંવા મોહનિદ્રા લાવ્યા વિના પણ ઉપચાર થઈ શકે છે. ધારો કે એક માણસને બીડી પીવાનું વ્યસન છે; તો તેને પહેલાં તે વ્યસનનું દુષ્પરિણામ સારી પેઠે સમજાવવું. પછી તેને આંખો મીંચવાનું કહીને પ્રયોકતાએ પોતાનો જમણો હાથ તેના કપાળ પર રાખી તેની વ્યસનયુક્તતા પર પોતાની ઇચ્છાશકિતથી કેટલોક વખત એકાગ્રતા કરવી. પછી તેને કહેવું: " હવે હું તમને આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ કે તુરત તમારી બીડી પીવાની ઇચ્છા બહુ જ ઓછી થઇ જશે. બીડી પીવાની તલપ તમને બીલકુલ થશે નહિ. રોજ હું તમારી ઉપર ઉપચાર કરીશ એટલે તમે બીડીઓ પીવાનું ઓછું કરતા જશો અને તેના કેફની તમારા શરીરને બિલકુલ જરૂર જણાશે નહિ. બીડી છોડતાં તમને જરા પણ મુશ્કેલી પડશે નહિ. પછી તો બીડીની ગંધ આવતાં જ તમારૂં માથું ભમવા લાગશે અને બીડી પીવા ઉપર તમને એવો કંટાળો આવશે કે તમને બીડી પીવાનું કહેવામાં આવતાં તમારા પેટમાં ગભરામણ થવા લાગશે." આ સૂચનાનો અનેક વાર ઉચ્ચાર કરવાથી એ વ્યસન ઓછું થતું જશે.

ચાહનું વ્યસન—એવી જ રીતે ચાહનું વ્યસન દૂર કરવું હોય તો ચાહનાં નુકસાનો તેને સારી રીતે સમજાવવાં, પછી તેને ખુરશી પર બેસાડીને આંખો મીંચાવવી અને પ્રયોકતાએ જમણો હાથ તેના કપાળ પર રાખી અત્યંત એકાગ્ર ચિત્તથી મનમાં એવી સૂચના કરવી કે " તમારૂં આ વ્યસન જવું જ જોઇએ." પછી તેને સંબોધીને એવી સૂચના કરવી કે " હવે તમારી આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ એટલે તમારી ચાહ

પીવાની ઇચ્છા નાશ પામશે અને એ ઉત્તેજક વસ્તુની તમને બિલકુલ જરૂર રહેશે નહિ. ચાહ ઉપર તમને તદ્દન કંટાળો આવશે. કોઇ તમને ચાહ પીવા આપે તો તમે તેને સાફ ના કહી દેજો. તમને તેની જરૂર જ નથી. રોજ રોજ તમને તે વધારે ને વધારે ત્યાજ્ય માલૂમ પડવા લાગશે." આ સૂચન આઠ–દસ વાર કરવી.

દારૂનું વ્યસન—દારૂનું વ્યસન દૂર કરવાને પણ એવા જ પ્રકારની સૂચનાઓ કરવી. માત્ર તે વ્યસન દૂર થઇ જાય ત્યાંસુધી દારૂ પીનાર ઉપર રોજ ઉપચાર કરવાની જરૂર છે. એ જ રીતે અફીણ, ગાંજો વગેરે પદાર્થોના વ્યસનનો ઉપચાર પણ કરી શકાય છે.

કુટેવો—આ ઉપચારપદ્ધતિથી, અનેક જાતની કુટેવો પણ મટાડી શકાય છે. ધારો કે એક માણસને આંગળીઓના દાંત કરડી ખાવાની કુટેવ છે, તો તે માણસને ખુરશી પર બેસાડવો અને આંખો મીંચાવવી. પછી તેના કપાળ પર જમણો હાથ મૂકીને એકાગ્ર ચિત્તથી ઉચ્ચ સ્વરે સૂચના કરવી કે "હવે તમને હું આંખો ઉઘાડવાનું કહીશ, એટલે નખ કરડી ખાવાની તમારી ટેવ દૂર થઈ જશે. નખ કરડવાની તમને ઇચ્છા જ નહિ થાય. તમારી તે ઇચ્છા દૂર થઇ ગઈ છે. એક–બે–ત્રણ, આંખો ઉઘાડો." તે આંખો ઉઘાડે એટલે તેના નાકના મૂળ તરફ સ્થિર દૃષ્ટિ કરીને નિશ્ચયદર્શક સ્વરે કહેવું: "કેમ, તમારી એ ટેવ નાબૂદ થઈ ગઈ ને?"

ખંડ ૬ ઠો

પ્રેતાવાહનવિદ્યા અથવા સ્પિરિચ્યુએલિઝમ.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

ભૂત–પ્રેત એટલે શું ?

ભૂત–પ્રેત શું જગતમાં સાચાં છે ? કોઇ ભૂત–પ્રેત વિષેની માન્યતાને મનુષ્યના મનનો ભ્રમ કહે.છે, જ્યારે કોઇ તેનું અસ્તિત્વ જગતમાં રહેલુ છે એવું કહે છે. હિંદુસ્તાનમાં જ ભૂત–પ્રેતની માન્યતા છે એમ નહિ, પરન્તુ અરબસ્તાન, ચીન, યુરોપ અને અમેરિકા જેવા દેશોમાં પણ ભૂત–પ્રેતના અસ્તિત્વને માનવામાં આવે છે અને તે સંબંધી સેંકડો પુસ્તકો લખાયાં છે, એટલુ જ નહિ પણ ભૂતોને બોલાવવાના સાચા પ્રયોગો કરી બતાવનારા વિદ્વાનો પણ રહેલા છે. આમ હોવા છતાં ભૂતવિદ્યામાં રહેલા ચમત્કારને કારણે કેટલાક ધૂતારાઓ પણ એ વિદ્યાને નામે લોકોને ભરમાવે છે અને પૈસા ધૂતી ખાય છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં પણ એવા ધૂતારા છે ખરા; પરન્તુ તે ઉપરથી ભૂત–પ્રેતનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થવામાં કે પ્રેતાવાહન વિદ્યાના સત્ય સંબધે કશી હરકત આવતી નથી.

ભૂત–પ્રેત ખરાં છે ?—આપણા આર્ય શાસ્રો તો ભૂતોને માને છે જ. જાણીતા થીઓસોફીસ્ટ મી લેડબિટરે "ધી અધર સાઇડ ઓફ ડેથ" (મૃત્યુને પેલે પાર) એ નામનું પુસ્તક લખ્યું છે, તેમા તે જણાવે છે કે માણસ પોતાનો દેહ છોડી દે છે એટલે એક ડગલો ઉતારીને ફેંકી દે છે અને તે ડગલા સિવાયનાં બીજાં વસ્રોથી પોતાનું કામ ચલાવે છે. આ ડગલા સિવાયની મનુષ્યના જીવની સ્થિતિ તે તેનો પ્રેત-દેહ છે. થીઓસોફીનો મત પણ તે જ છે. 'ગરુડ પુરાણ'માં પણ મનુષ્યના પ્રેતદેહની જ વાત આવે છે. મનુષ્યના ચાર દેહ છે (૧) સ્થૂળ દેહ, (૨) સૂક્ષ્મ દેહ, (૩) કારણ દેહ, (૪) મહાકારણ દેહ.

સ્થૂળ દેહ—ચર્મચક્ષુથી જે મનુષ્યનો દેહ દેખાય છે તે પંચતત્ત્વનો બનેલો સ્થૂળ દ્રવ્યરૂપ દેહ એ સ્થૂળ દેહ કહેવાય છે.

સૂક્ષ્મ દેહ—લિંગદેહ કિંવા વાસનાત્મક-દેહ કરતાં તેજોરૂપ, અંગૂઠાના પ્રમાણનો, જડ ઇંદ્રિયથી રહિત, આ સર્વ દેહની સાથે ઉદ્ભૂત કિંવા અનુદ્ભૂત તેજપ્રતિમા ધારણ કરનારો, મન, બુદ્ધિ, દશ ઇંદ્રિયોની શક્તિ અને પંચ-પ્રાણ જેને છે અને જે જીવંતપણે આ જડ શરીરમાં રહે છે અને શરીરનો ત્યાગ થયા પછી જે સ્વતંત્ર સ્વરૂપી થાય છે તેને સૂક્ષ્મ દેહ કહે છે. સ્વપ્નમાં મનુષ્યનો જે દેહ સ્વતંત્રપણે વ્યવહાર કરે છે તે જ આ સૂક્ષ્મ દેહ છે.

કારણ દેહ—કારણદેહને આકાર નથી. અરૂપ કહેતાં પોતાના સ્વરૂપ વિષે અજ્ઞાન હોઇને બાકી બધુ જ્ઞાન અનુદ્ભૂત સ્થિતિમાં જેમા ભરેલું હોય છે, તે કારણ દેહ કહેવાય છે.

મહાકારણ દેહ—સર્વજ્ઞાનમય, જ્ઞાનરૂપ દેહ તુર્યાવસ્થામા અનુભવમાં આવનારો તે મહાકારણ દેહ છે. આ ચારે દેહ એકની અંદર એક રહીને એક બીજાની સહાયથી સર્વ વ્યાપાર કરે છે.

પ્રેત એટલે શું ?—જે વિદેહ ચૈતન્યશક્તિને જ કોઇ વિદ્યુત્ શરીર, કોઇ માનસિક વિદ્યુત્ શરીર, કોઇ તેજ-શરીર, કોઇ વાયુરૂપ શરીર (ઇથેરીક બોડી) એ પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં નામોથી ઓળખે છે તે સર્વ નામોનો અર્થ તે 'વાસનાત્મક-લિંગદેહ' થાય છે અને તેને જ વિશિષ્ટ અવસ્થામા પ્રેત, પિશાચ કિંવા ભૂતને નામે લોકો વ્યવહારમાં ઓળખે છે.

પ્રેતાવસ્થા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ?—મનુષ્ય મરવા લાગે છે એટલે ધીમે ધીમે તેની નાડીઓ બંધ પડવા લાગે છે, શરીર ઠંડું થવા લાગે છે અને પ્રાણ-ચૈતન્ય જવા લાગે છે એટલું જ માત્ર સાધારણ માણસ સમજે છે, પરન્તુ મરણની ક્રિયા વખતે તે કરતાં કેવળ જૂદો જ પ્રકાર ચાલી રહ્યો હોય છે. સ્થૂળ દેહને છોડીને સૂક્ષ્મ, વાસનાત્મક કિંવા લિંગદેહ છૂટો પડે છે, પરન્તુ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમા આ વાયુરૂપ દેહ પહેલા આ શરીરમાંથી જોકે છૂટો પડે છે તોપણ તુરતાતુરત તે પોતાનો સંબંધ છોડતો નથી પરન્તુ તેને ચોટીને રહે છે. કેટલીક વાર તો આ દેહ તેને ફરીને અંદર આવી રહેવા માટે નિરુપયોગી થયો હોય છે-મુડદું બની ગયો હોય છે-તોપણ તેથી અલિપ્ત થઇને દૂર જવાનું તેને બહુ કઠણ માલૂમ પડે છે! એવે વખતે તે સૂક્ષ્મ દેહ-આ સ્થૂળ દેહ જેવી જ બરાબર પ્રતિમાના સૂક્ષ્મ-તેજરૂપ દેહ તે મુડદાની આસપાસ પોતાની ભૂમિકામાં ભ્રમણ કરે છે લિંગદેહ કિંવા સૂક્ષ્મ દેહ બહાર નીકળ્યા

પછી પણ મનુષ્યનું એ સ્થૂલ શરીર તે લિંગદેહને અંદર આવીને રહેવા-સરખું-સુસ્થિતિમાં જણાય છે અને સૂક્ષ્મ દેહને અંદર આવવા માટેનાં દ્વાર બંધ થએલાં હોતાં નથી અને સ્થૂળની સાથેનો લિંગદેહનો સંબંધ-તંતુ તૂટેલો હોતો નથી. એ લિંગદેહ પુનઃ સ્થૂળ શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે અને દેહમાં ચેતના લાવે છે; એવે વખતે લોકો 'ગએલો જીવ પાછો આવ્યો' એવું કહે છે. જ્યારે એ સ્થૂળ દેહનો નાશ થાય છે એટલે કે દેહને બાળવામાં કે દાટવામાં આવે છે ત્યારે લિંગદેહનો સંબંધસૂત્ર તૂટે છે અને તે જ વખતે એ સૂક્ષ્મ શરીરનો પણ અંત આવે છે, અને તે સાથે તેમાંથી પ્રાણદેહ બહાર નીકળે છે. સ્થૂળ મનુષ્યના સરખો જ આબેહૂબ પ્રતિમાવાળો સૂક્ષ્મ દેહ આકાશ તત્ત્વના જગત્‌માં પ્રાણરહિત થઈને પડેલો હોય છે. તેમાંથી કામ વેગળો થતાં પ્રાણ પણ લય પામે છે. એ રીતે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને પ્રાણ એ ત્રણે દેહોનો સંબંધ છૂટતાં વાસનાત્મક દેહ, જેને કામમાનસ દેહ કહે છે તે કામલોકમાં શરીર ધારણ કરીને રહે છે. આ કામલોકમાંનું શરીર કેવળ હલકું પાતળું અને સૂક્ષ્મ દ્રવ્યોનું બનેલું હોય છે અને તે સ્વેચ્છા મુજબ આકાર ધારણ કરી શકે છે. ભૂલોકમાંનાં દ્રવ્યો જૂદાં અને આ લોકમાંનાં દ્રવ્યો જૂદાં હોવાથી આ ભૂલોકમાંના મનુષ્યો અને આ દેહધારી પ્રેતો કેવળ પાસે હોવા છતાં કાંઈ વિશિષ્ટ અવસ્થા સિવાય એક બીજાને મળી શકતાં નથી. સાધારણ માણસના કામરૂપમાં વિશેષ જોર હોય છે, કારણકે અધોમાનસ અને કામ એકબીજામાં ગુંથાઈ રહેલાં હોવાથી એ કામરૂપને ભૂલોકમાંના આપ્ત ઇષ્ટ વગેરેના તેના સંબંધી મનોવિકારથી પુષ્ટતા મળે છે. એ પ્રમાણે અપ્રત્યક્ષ કિંવા પ્રત્યક્ષ મનોવિકારથી કામલોકમાં આ રૂપ ઘણો વખત રહે છે; તેને જ ભૂત-પિશાચ કહે છે.

જૂદાં જૂદાં ભુવનોનું સ્પષ્ટીકરણ—આપણી આ પૃથ્વીમાં ઘન દ્રવ્યથી ભરેલું જગત્ છે. આ ઘન દ્રવ્યના જગત્‌માં પણ એક પાતળા દ્રવ્યનું જગત્ છે. તે સિવાય એક વાયુનું જગત્ છે. તે જ રીતે પ્રકાશનું એક સ્વતંત્ર રાજ્ય અને તેનું ભુવન છે. વિદ્યુત્‌નું પણ એક સામ્રાજ્ય છે અને તેનો કારભાર સ્વતંત્ર રીતે ચાલી રહેલો છે. સ્થૂલ દૃષ્ટિને આ બધાં જગત્ દેખાતાં નથી. એક વસ્તુમાં જે રીતે સ્પર્શજ્ઞેય સૃષ્ટિ છે, તેથી ટાઢું-ઊનું સમજાય છે, તે રીતે તેમા બીજી પણ વિવિધ સૃષ્ટિ છે. રસનેંદ્રિયથી જાણવામાં આવતી રસસૃષ્ટિ પણ તેમાં છે, ગંધસૃષ્ટિ પણ તેમાં છે, નાદસૃષ્ટિ પણ તેમાં છે અને રંગાકારની સૃષ્ટિ પણ તેમાં છે.

તે જ રીતે મનુષ્યના પિંડમાં અને બ્રહ્માંડમાં એક જ ભૂમિકાને વ્યાપીને, એક કરતાં એક શ્રેષ્ઠ, સૂક્ષ્મ અને ઉચ્ચ એવી જૂદી જૂદી સૃષ્ટિઓ કિંવા ભુવનો રહેલાં છે અને અંતરિંદ્રિય યોગી લોકો જ બધાં ભુવનોને એકી સાથે જોઇ જાણી શકે છે. આ ભૂલોક અથવા પૃથ્વીની સાથે સ્થૂળ દેહનો સંબંધ છે, ભુવર્લોકની સાથે સૂક્ષ્મ દેહનો સંબંધ છે, તેજોલોક (એસ્ટ્રલ પ્લેન)ની સાથે પ્રાણ દેહનો સંબંધ છે, વાસના દેહ સાથે કામલોકનો સંબંધ છે અને દેવલોક સાથે માનસ દેહનો સંબંધ છે. આ ઉપરથી સમજાશે કે ભૂત-પિશાચ એ કામલોકના નિવાસી છે અને એ કામલોક પણ આ જગતમાં જ વ્યાપી રહેલો છે. પરન્તુ જેમ કાન ગંધને પારખી શકતો નથી પરન્તુ ગંધને પારખવા માટે બીજી વિશિષ્ટ શક્તિ મનુષ્યે પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ, તેવી રીતે વાસનાદેહની વિશિષ્ટતા પ્રાપ્ત થયા વિના મનુષ્ય કામલોકમાં વ્યાપી રહેલા ભૂત-પ્રેતને જોઈ શકતો નથી, જોકે એ ભૂતો પોતાની પાસે પણ રહેલાં હોય છે. આ કામલોકમાં પૃથ્વી ઉપરના જીવોની પેઠે અનેક પ્રકારના કામમાનસ જીવોની વસતી છે. આ કામમાનસ લોકના જીવો એટલે ભૂત-પિશાચોના દેહ જ વાસનામય હોય છે અને તેમાં અનેક પ્રકારની હલકી-ઉંચી વાસનાઓ રહેલી હોય છે. વિષયભોગનાં સાધનરૂપ જે સ્થૂળ ઇંદ્રિયો છે તે સ્થૂળ દેહની સાથે નષ્ટ થઇ હોવાથી કોમળ-સરળ-ભોળા-નિર્મળ મનના મનુષ્યના શરીરમાં તેઓ દાખલ થાય છે અને પોતાની વિષયવાસના તૃપ્ત કરી લે છે.

ભૂત-પ્રેતનો પૃથ્વી સાથે વ્યવહાર—કામલોકના જીવોની વાસનારહિત શાન્ત સ્થિતિમાં પણ પૃથ્વી પરના ઇષ્ટ મિત્રોની વાસનાનું અને સુખદુઃખનું આકર્ષણ થાય છે. તે લહરિ જો જોરદાર અને વેગવાન હોય છે તો તેના ધક્કાથી કામદેહ જાગ્રત થાય છે, તેને ભૂલોકમાં જન્મનું સ્મરણ થાય છે અને તેને એવી વાસના થાય છે કે એકાદ વખત પોતાના સૂક્ષ્મ દેહમાં દાખલ થઈ પોતાનું રૂપ ધારણ કરી કિંવા બીજા કોઇના નાંખી દીધેલા સૂક્ષ્મ શરીરમાં પેસીને તેનું રૂપ ધરીને કિંવા સ્થૂળ શરીરમાં (પૃથ્વી પરના માણસના) પેસીને કાંઇ બોલું તો સારૂં; અથવા એ રીતે સ્થૂળ ક્રિયાદ્વારા મારા મનોવિકાર દર્શાવું તો સારૂં. આપ્તજનોના દુઃખના વિકાર કે મરેલાને સંભારીને વિલાપ કરવાના પ્રકાર મૃત જીવને આ પ્રમાણે જાગ્રત કરીને તેની ઇહલોકની વાસનાને પ્રદીપ્ત કરે છે અને તેથી કામલોકમાંથી ઊંચે ચડવાનો એટલે કે વધારે સારા લોકમાં-દેવલોકમાં જવાનો તેનો માર્ગ કુંઠિત થાય છે, તેની ગતિ

મંદ બને છે અને તેનું વસ્તુતઃ અકલ્યાણ જ થાય છે; તેટલા કારણથી મરેલાને સંભારીને બહુ વિલાપ કરવો એ તેનું અકલ્યાણ કરવા બરાબર છે એવું આર્ય શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે. ભૂતો બકરાં બિલાડાં કે કુતરાંના રૂપમાં દર્શન દે છે, તે પણ તે તે જીવોના સૂક્ષ્મ દેહમાં દાખલ થઇ, હલકી વાસનાને તૃપ્ત કરવાનો જ તેમનો ઉદ્યમ હોય છે. કામલોકમાં આ સ્થિતિમાં લાંબો કાળ ગયા પછી એ જીવને સુષુપ્તાવસ્થા આવે છે અને જો પૃથ્વી પર રહેતા લોકોની આકર્ષક અને ઉત્તેજક વાસનાથી કામદેહની કામલોકમાંની નિદ્રાસ્થિતિનો ભંગ થનો નથી તો પછી કામદેહનું ધીરે ધીરે મરણ થાય છે, અને નહિતો તે પુનઃ પુનઃ જાગ્રત થઇને વાસનાઓથી ઘેરાએલો જ રહે છે; વાસનાબદ્ધ પ્રેતોની સ્થાપના કરવાનો લોકોમાં રિવાજ છે, અને તેવાં પ્રેતોને વારંવાર બોલાવવાના યત્નોથી તેઓ જાગ્રત રહ્યા કરે છે, તથા જો તેમને લાંબો કાળ બોલાવવામાં આવતા નથી તો તેઓ દેવલોકમાં ચાલ્યા જાય છે અને તેથી આવાહન કર્યા છતાં આવતા નથી એ બધું આ સ્થિતિને આભારી છે. ભૂતપ્રેતનો પૃથ્વી સાથેનો આ બધો વહેવાર જેમ બને તેમ છોડાવવો તેમાં જ એ આત્માઓનું કલ્યાણ રહેલું છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

ભૂત-પ્રેતના પ્રકાર.

કામલોકમાં રહેતાં ભૂત-પ્રેત—જેવી રીતે આ લોકમાં મનુષ્યોની વસતી છે, તેવી રીતે કામલોકમા ભૂત-પ્રેતની વસતી છે અને એ લોકની વ્યવસ્થા કરવા માટે દૈવી કારભારીઓ છે, જેમને દેવતા કહેવામાં આવે છે. એ ભૂત-પ્રેતોમાં (૧) કામદેવ, (૨) રૂપદેવ, (૩) દેવદૂત અને (૪) દેવરાજ એ ઉચ્ચ વર્ગના ભૂતો અથવા દેવતાઓ છે. તેથી હલકા વર્ગનાં ભૂતોમાં (૫) ખનિજ તથા (૬) વનસ્પતિનાં કામશરીરો અને (૭) પશુઓના કામશરીરો રહેલાં છે. તે કરતાં જરા ઉપરના વર્ગના (૮) મરણ પામેલા મનુષ્યનાં નિર્જીવ થઇને પડેલાં સૂક્ષ્મ દેહનાં કવચ, (૯) કામશરીરનાં શબ, (૧૦) પૃથ્વીમાંથી આવેલા વિકારોથી (માનસિક વિષયકારોથી) સજીવ થએલા કામકવચો, (૧૧) કામવાસનાનાં છાયારૂપો, (૧૨) કામમાનસનાં પ્રતિબિંબરૂપો, (૧૩) મરેલાંનાં કામમાનસ રૂપો (પિશાચો), (૧૪) સાધારણ માર્ગમાં રહેલાં

નિદ્રાસ્થ કામશરીરો, (૧૫) લોભી, સ્વાર્થી, વિષયાસક્ત ઇત્યાદિનાં ભયાનક સ્વરૂપો, (૧૬) આકસ્મિક હત્યાથી અથવા આત્મહત્યાથી મરેલાં મનુષ્યોનાં ભયાનક સ્વરૂપો, (૧૭) ચેટક અને જાદૂ કરનારા લોકનાં વિલક્ષણ સ્વરૂપો, (૧૮) યોગ્ય અભ્યાસથી ઊંચે જવાને તૈયાર થઇ રહેલા ગુરુના હુકમની રાહ જોતા શિષ્યો, (૧૯) અને કામલોકમાના યોગ્ય રહીશોને ઊંચે લઈ જવા માટે ઉપરના લોકમાંથી આવેલા મહાત્માઓ, સિદ્ધો વગેરે આ પૃથ્વીમાં મરણ પામેલામાંના હોય છે. તે ઉપરાંત પૃથ્વી પરનાં મનુષ્યોએ ઉત્પન્ન કરેલાં કામરૂપો પણ કામલોકમાં છે. (૨૦) સાધારણ મનુષ્યો ન સમજી શકે તેમ પોતાની કલ્પનાથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો, (૨૧) અજ્ઞાન અને જંગલી માંત્રિકોએ ઉત્પન્ન કરેલાં ચિત્રવિચિત્ર રૂપો, (૨૨) મંત્રાકૃતિરૂપો, (૨૩) યંત્રાકૃતિરૂપો, (૨૪) જ્ઞાનરૂપો અને આશીર્વાદરૂપો, (૨૫) અને સાધુ કિંવા સત્પુરુષોનો છળ કરવાથી તેમના ક્રોધમાંથી ઉત્પન્ન થએલાં ભયાનક રૂપો ઇત્યાદિ ભૂલોકમાંના દેહધારીઓએ નિર્માણ કરેલાં રૂપો છે. તે ઉપરાંત ભૂલોક એટલે આ પૃથ્વીમાં સ્થૂળ દેહે રહેવા છતાં આ કામલોકમાં લિંગદેહથી આવતાં સ્વરૂપો ગણતાં (૨૬) સાધારણ લોકો પોતાની થોડી અથવા પૂરી બેશુદ્ધિની સ્થિતિમાં, કિંવા નિદ્રિત સ્થિતિમાં અથવા માંદગીની સ્થિતિમા ક્વચિત્ કામલોકમા લિંગદેહવડે કેટલીક વખત આવે છે તે રૂપો, (૨૭) કૃત્રિમ સાધનોની સહાયથી ઇંદ્રિયોને ઉત્તેજકતા આપીને કિંવા પિશાચો સાથે સંબંધ રાખીને કામલોકમાં આવે છે તે લિંગદેહ, (૨૮) ભૂલોકની જાગ્રતિમાં જ આ લોકસુધી સૂક્ષ્મ દેહે આવીને પાછા જવાનું સામર્થ્ય જન્મતઃ જ પ્રાપ્ત થયું હોય એવા અધિકારી લોકો, (૨૯) પોતાના સૂક્ષ્મ રૂપને જૂદું કરીને ઉપર લઇ આવનારા નવશિખાઉ તપસ્વીઓ અને (૩૦) પોતાની માનસિક શક્તિથી કામદ્રવ્યનું માયાવી સ્વરૂપ ધારણ કરનારા યોગી, ઇત્યાદિ ભૂલોકમાં જીવતા હોવા છતાં કામલોકમાં દૃષ્ટિએ પડે છે. જેઓએ ગુઢ શક્તિનો અનેક વાર અનુભવ લીધો છે, તપાસ કરી છે, વિચાર કર્યો છે, એવા શોધકોએ કામલોકમાંનાં ભૂત-પ્રેતોની માહિતી એ પ્રમાણે આપી છે. સાધારણ મનુષ્યો તે અનુભવી શકતાં નથી.

ભૂત કિંવા પિશાચ—કામલોકમાંના બધાં સાધારણ રૂપોને ભૂત કે પિશાચ તરીકે સામાન્ય રીતે ઓળખવામાં આવે છે તેઓ શક્તિમાં અને અધિકારમાં ઊતરતાં હોય છે. તે સ્વતંત્ર હોતાં નથી. તેઓ કાંઇ પણ સ્થૂલ પદાર્થની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી લેવા માટે માણસોને પીડા ઉપજાવે છે.

માંદા પાડે છે અને તેઓ તીખા પદાર્થો, ઠંડી ભાખરી, ઈંડાં વગેરે પદાર્થો બલિદાનરૂપે આપવાથી ચાલ્યાં જાય છે.

રાક્ષસ—ભૂતોમાંના અધિક શક્તિમાન વર્ગમાં રાક્ષસ રહેલો છે. રાક્ષસોનાં સ્વરૂપો ભયાનક અને કાળાં હોય છે. તેઓ ઘણે ભાગે મોટાં ઝાડો પર, વગડાના ઉજ્જડ ભાગમાં રહે છે અને તેની ઇચ્છા બહુ મોટી હોય છે. તે દાટેલા પૈસા ઉપર પણ રહે છે.

બ્રહ્મરાક્ષસ—એ રાત્રિએ કે દિવસે ગમે ત્યારે મનુષ્યના જેવું રૂપ ધારણ કરીને મોટા વિસ્તીર્ણ મકાનમાં એક ખૂણાના ભાગમાં, કિંવા ઘણા દિવસ નિર્જન રહેલા મકાનમાં, કિંવા જૂના પીપળાના વૃક્ષ પર બેસીને સ્નાન સંધ્યા કરે છે અને પાઠ કરે છે. તે કોઇને બહુ હરકત કરતો નથી.

મુંજ—એ બ્રહ્મચારી છોકરાનાં સ્વરૂપનો અને લંગોટી વાળનારો હોય છે તેમ જ પીપળા પર રહેનારા ભૂતવર્ગમાંનો છે.

પિતર—આ ભૂતોની નાની જાત છે અને તે હમેશાં એકઠી ફરે છે તેઓ બહુધા પોતામાંના કોઇના હિત અર્થે થોડો-ઘણો ત્રાસ આપે છે તેમ જ બહુધા કલ્યાણ પણ કરે છે.

વીર—એ ભૂત બહુ શૂરા હોય છે અને સિપાઇને વેશે ઢાલ તલવાર લઇને ફરે છે.

બીર—બીર નામે ઓળખાતાં ભૂતો બહુ શક્તિમાન હોય છે અને તેઓ સત્તાધારી અધિકારીઓના સેવક હોય છે.

વેતાળ—આ બીરોનો અધિકારી અને ભૂતોનો સેનાપતિ હોય છે. તેની પાસે બધાં ભૂતોને રોજ હાજરી આપવી પડે છે.

એ પ્રમાણે પુરુષવર્ગમાંનાં મુખ્ય ભૂતો છે. સ્ત્રીવર્ગમાંનાં મુખ્ય ભૂતોની માહિતી નીચે મુજબ છે.

ચૂડેલ—ચૂડેલ એ સ્ત્રીનું ભૂત છે. તે બહુ દુષ્ટ હોય છે. તે માણસોને સુંદર રૂપો બતાવીને ઠગે છે અને બાળકોને પીડા ઉપજાવે છે.

ડાકિણી અને શાકિણી—એ ભયંકર જાતિની નિર્દય સ્ત્રીઓમાંની હોય છે. તે પ્રેતો અને મરેલા બાળકોને ખાય છે. ડાકિણી કરતાં શાકિણી જરા ઊંચી પંક્તિની હોય છે.

જક્ષિણી—એ બહુધા વૃદ્ધ સ્ત્રીના રૂપમા ભમે છે. તેના વાળ સફેદ રંગના અને વિખરાયલા હોય છે. સારા માણસોને તે કલ્યાણકારક સાધન આપે છે.

એ ઉપરાંત પીર, ખવીસ, જીન વગેરે પુરુષભૂતોના અને વંત્રી,

મેલડી, જળદેવી, આવડી, માત્રી વગેરે સ્ત્રીભૂતોનાં પણ પ્રકાર હોય છે. તે બધાં રાત્રે ફરે છે. નિર્જન સ્થળે, ખરે બપોરે, સંધ્યાકાળે, મધરાત્રે અંધારામાં તેઓ નાના પ્રકારના સ્વરૂપે દેખાય છે, અને પશુ-પક્ષીનાં રૂપો પણ ધારણ કરે છે. એકલા માણસને તેઓ પકડે છે, ભય બતાવે છે અને ખાસ કરીને અમાસ કે પૂર્ણિમાને દિવસે તેઓ જૂદા જૂદા ચાળા ચેષ્ટા કરે છે, રડે છે, બૂમાબૂમ કરે છે. તેઓ માણસોનાં શરીરમાં દાખલ થાય છે, છાતી પર ચડી બેસે છે અને અંગમાં આવીને ધૂણે છે. તેમનો પડછાયો પડતો નથી અને તે વાયુરૂપ હોય છે. બધાં ભૂતો મરેલાં માણસોનાં જ થાય છે.

સાધારણ અને વિશિષ્ટ ભૂતો—દરેક માણસ મરીને ભૂત થાય છે, પરન્તુ જેઓ સામાન્ય વાસનાવાળાં હોય છે તેઓ થોડું ભ્રમણ કરે છે, તથા ઓછી વાસનાવાળાં ભ્રમતાં નથી અને જેઓની કાંઈ વિશિષ્ટ વાસના હોય છે તેઓ ઉપર જણાવેલાં વિશિષ્ટ દુષ્ટાદુષ્ટ સ્વરૂપો ધારણ કરે છે. પૈસાવાળો કિંવા લોભી માણસ રાક્ષસ થાય છે. વિદ્યાના અભિમાનવાળો માણસ મરીને બ્રહ્મરાક્ષસ થાય છે. વાસનાવાળો બ્રહ્મચારી મરીને મુંજ થાય છે. બાળકો ઉપર પ્રેમ રાખનારો સદાચારી કુટુંબી પિતર થાય છે. લડાઈમાં મરેલો માણસ વીર થાય છે. વિષયાસક્ત સ્ત્રી ચૂડેલ થાય છે. દુષ્ટ સ્ત્રી ડાકિની થાય છે. દેવદૂત પણ એ જ વર્ગમાંનો હોય છે. વેતાળ સેનાપતિ ઉપર હનુમાન અથવા બજરંગ પ્રધાન હોય છે. એ સર્વનો અધિકારી સ્મશાનવાસી શંકર હોય છે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

ભૂત-પ્રેતનું આવાહન કરવાની રીત.

આવાહન કરવાની યોગ્યતા—મનુષ્યને થતો અનુભવ તેની જ્ઞાનેંદ્રિય પર અને તે જ્ઞાનેન્દ્રિયના સામર્થ્ય પર અવલંબી રહેલો છે, છતાં તેમાએ અભ્યાસની જરૂર રહે છે. ઇંદ્રિયોને પણ કેળવી શકાય છે અને તેની શક્તિ વધારી શકાય છે. મનુષ્યની એક ઇંદ્રિય કામ કરવાને અસમર્થ બને છે એટલે તેમાંની શક્તિ બીજી ઇંદ્રિયમાં દાખલ થઈને એ ઇંદ્રિયના સામર્થ્યમાં વધારો કરે છે. આંધળાની સ્પર્શેંદ્રિય અને ધ્રાણેંદ્રિય કેટલી પ્રબળ હોય છે તે સૌ કોઈ જાણે છે. એ જ નિયમ પ્રમાણે બાહ્ય જ્ઞાનેંદ્રિયોની શક્તિ ઉત્તેજિત કરી માટે એકાદી બાહ્ય જ્ઞાનેંદ્રિ

યની ક્રિયાને તાણું દઇને બાકીની ઇંદ્રિયોની શક્તિ વધારે ઉત્તેજિત કરવાથી બાહ્ય વિષયજ્ઞાન ઓછું થાય છે અને સૂક્ષ્મેંદ્રિયની (બાહ્ય જ્ઞાનેંદ્રિયને ક્રિયાસામર્થ્ય આપનારા અને જ્ઞાન ગ્રહણ કરનારા જ્ઞાનતંતુપિંડની) શક્તિ વધીને અતીંદ્રિય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. આ શક્તિ કેળવવાનો માર્ગ પ્રાણાયામ, ચિત્તવૃત્તિની એકાગ્રતા, દૃષ્ટિની સ્થિરતા, ઇચ્છાબળની વૃદ્ધિ, વિચારનિક્ષેપણની શક્તિ વગેરેમાં રહેલો છે અને તે માટે માનસ વિદ્યા, માનસિક સંદેશવિદ્યા તથા મોહિની વિદ્યા જે આ પહેલાંના ખંડોમાં આપેલી છે તેનો અભ્યાસ કરી તેમાં આગળ વધવું. એવી રીતે શક્તિ કેળવવાથી મનુષ્યને અતીંદ્રિય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને કામલોકમાંનાં ભૂતોને પોતાની ઇચ્છાના બળે જ આકર્ષવાની, તેમનું કલ્યાણ કરવાની તથા તેમની દ્વારા પોતાનું ઇહલોકનું કલ્યાણ કરવાને તેમને વશ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. એ જ માર્ગે અર્થાત્ યોગવિદ્યાને માર્ગે જ ભૂતોનું આવાહન કરવાની યોગ્યતા પણ આવે છે.

આવાહન કરવા માટેનું મંડળ—પિશાચશક્તિના આકર્ષણ માટે એક મંડળ બનાવવું પડે છે. અંગ્રેજીમાં તેને સીઆંસ (seance) અને પ્રાકૃત સમાજમાં તેને બેઠક કહે છે. એ મંડળમાંના કોઇ એકના શરીરમાં તે પિશાચનો પ્રવેશ થવા જેવું અને તે રીતે ચમત્કાર બતાવવા જેવું અનુકૂળપણું ઉત્પન્ન કરવું પડે છે. એ કાર્ય માટે કેટલાક મનુષ્યો વિશેષ અનુકૂળ હોય છે અને કેટલાકો પ્રયત્નવડે યોગ્ય અનુકૂળ સ્થિતિમાં આવે છે, જ્યારે કેટલાકોને અનુકૂળ સ્થિતિમાં લાવવા માટે બહુ શ્રમ કરવો પડે છે. કોઇ પણ રીતે અનુકૂળ સ્થિતિમાં આવેલા અંગ્રેજીમાં મીડિયમ્ (મધ્યસ્થ), સાધારણ લોકોમા પોઠીયો (વાહન) અથવા ભૂઓ અને શાસ્ત્રીય ભાષામાં આવેશ્ય કહે છે. આ પ્રયોગ માટે મંડળ પાંચથી આઠ માણસનું બનાવવું અને તે માણસોમાં કોઇ એવો ન હોવો જોઇએ કે જેના ઉપર આપણો વિશ્વાસ ન હોય, એટલું જ નહિ પણ કશી લુચ્ચાઇ ન કરે તેવો તે આપણો મિત્ર હોવો જોઇએ, કિંવા વધારે ખાતરીને માટે આપણા કુટુંબમાંના તે બધા હોવા જોઈએ. પ્રયોગ જોવાનો નિર્ણય કર્યા પછી બધી મંડળીએ ઓછામાં ઓછા ૧૧ દિવસ તો પ્રયોગનો અનુભવ લેવાનો નિશ્ચય કરવો જોઇએ, અને તે દર્મિયાન અનુભવ મળી જાય તો વળી વધારે સારૂ. મંડળ માટે પસંદ કરવામાં આવેલા માણસોમાં અર્ધોઅર્ધ એટલે પાંચમાં ત્રણ અથવા આઠમાં ચાર ઋણ પ્રકૃતિના (નેગેટીવ), શાન્ત સ્વભાવના, ખાસ કરીને કુટડા, નાજૂક,

પ્રસંગ ન જોઇએ, પરન્તુ એકબીજાના મનની પ્રેમાળ એકતાનતામાં વિરોધ આવે નહિ એવી સાદી રીતે સંભાષણ કરવું. મંડળમાંના કોઈ માણસના મનમાં કાંઈ શંકા આવે, તેથી કાંઈ અનુભવ આવવામાં હરકત આવતી નથી, પરન્તુ જોરદાર ઇચ્છાશક્તિનો માણસ જો પોતાના મનનો નિશ્ચય દૃઢ રીતે વિરુદ્ધ કરીને બેસે અને તેવો જ મનોનિગ્રહ રાખે, તો મંડળ અનુકૂળ થવામાં તેમજ અનુભવ મળવામાં વિલંબ લાગે, કિંવા પૈશાચિક વ્યવહારમાં પ્રતિબંધ થાય અથવા તો ચાલુ કાર્યમાં કાંઈ પણ વિલંબ ઉત્પન્ન થાય. થોડી વારે વાતચીતથી કંટાળો કિંવા નીરસતા આવવા લાગે તો બાજુએ જોવા બેઠેલામાંથી કોઇએ મંજુલ વાદ્ય બજાવવાનું શરૂ કરવું, કિંવા મૃદુ સ્વરે ગાયન ગાવું. આ પ્રયોગ કરતાં જરા પણ ઉતાવળાપણું કે અધીરાઇ રાખવી જોઇએ નહિ, પરંતુ ધીમાશ રાખવી જોઇએ. એક કલાક એ પ્રમાણે બેઠક ચલાવીને તે પૂરી કરવી અને પછી બીજે દિવસે તે જ પ્રમાણે, તે જ જગ્યાએ, તે જ મંડળે અને તે જ સમયે એક કલાકની બેઠક કરવી. એ પ્રમાણે અગીઆર બેઠક થતાંસુધી કાર્ય ચાલુ રાખવું.

નિષ્ફળતા મળે તો શું કરવું?—જો સાત બેઠકમાં કાંઇ પણ જોવામાં આવે નહિ, તો પ્રયોગમાં ક્યાં અને શાની ચૂક થાય છે તે બારીકાઈથી તપાસીને ચૂક દૂર કરવી. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મંડળ બરાબર બનાવ્યું છે કે નહિ, પોતે બરાબર બેઠા છીએ કે નહિ, પરિસ્થિતિ બરાબર છે કે નહિ અને બેઠા પછી પોતે બરાબર વર્તીએ છીએ કે નહિ તેની તપાસ કરવી. અનુકૂળ ન જણાય તેવા માણસોને મંડળમાંથી દૂર કરવા અને તેને બદલે તેવી જ (ઋણ કે ધન) પ્રકૃતિનાં મનુષ્યોને મંડળમાં દાખલ કરવાં. પછી મંડળનું કામ ફરી આગળ ચલાવવું. જો કાંઈ દોષ કે ન્યૂનતા માલૂમ પડે નહિ, છતાં પિશાચનો અનુભવ થાય નહિ તો પહેલું બધું મંડળ બદલીને પુનઃ બીજું મંડળ બનાવવું. તેમાં પહેલી વારનાં કેટલાંક મનુષ્યો અને બીજી વારનાં કેટલાંક મનુષ્યો લેવાં, અને તેમને એક ઋણ ને એક ધન એવા અનુક્રમે બેસાડવાં. બાર વર્ષ ઉપરની વયના છોકરા-છોકરીઓ, કિંવા સ્ત્રીઓ અને પુરુષો, અથવા ઋણ અને ધન પ્રકૃતિની સ્ત્રીઓ અગર ઋણ અને ધન પ્રકૃતિના પુરુષો એમાંથી કોઇ પણ પ્રતિનું મંડળ બનાવવાથી કામ ચાલી શકે છે; પરન્તુ એકલી સ્ત્રીઓના કિંવા એકલા પુરુષોના મંડળ કરતાં સ્ત્રી પુરુષ મિશ્રિત મંડળમાં અદૃષ્ટ વ્યક્તિનો વ્યવહાર ઉતાવળે થાય છે.

પિશાચના પરિચયની નિશાની—મંડળમાંનાં મનુષ્યોની એકત્ર સમક્રિયાના યોગથી પિશાચના વ્યવહારનો માર્ગ મોકળો થાય છે, અને તે આપણી સાથે સંબંધ રાખવાને તૈયાર થયાની પહેલી નિશાની એ છે કે હાથ પર થઇને ઠંડો પવન વાતો હોય એવો અનુભવ થાય છે. મેજમાં અથવા ગાગરમાં કિંવા હાથ નીચેની વસ્તુમાં અંદરથી ચલન આવ્યું હોય કિંવા કાંઈ સ્ફુરણ થયું હોય એવો અનુભવ થાય છે, કિંવા મંડળમાંના માણસમાંના કોઇનો હાથ આપોઆપ પોતાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ અચકાયો છે એવો તેને ભાસ થાય છે. પહેલાં તો આ ચિહ્નો એટલાં સૂક્ષ્મ હોય છે કે આ માત્ર મનની જ કલ્પના છે, કિંવા માત્ર ભાસ છે એવો સંશય આવે છે, પછી ધીમે ધીમે તેનું સ્પષ્ટપણું વધતું જાય છે, અને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવા લાગે છે, સારી પેઠે સ્પષ્ટતા આવતાં મેજ હાલવા લાગે તો હાથનો દાબ તેના પૃષ્ટભાગ પર કેવળ હલકો અને માફકસરનો રાખવો. ફક્ત હથેળીઓ બરાબર મેજને સ્પર્શ કરે અને તે ઉપરથી છૂટી જાય નહિ એટલો સાધારણ સ્પર્શ રાખવો. તે મેજની અગર વસ્તુની ગતિને પોતા તરફથી મદદ મળતી નથી એવી પોતાની ખાતરી થાય એટલાપૂરતો હાથનો દાબ હલકો રાખવો. પોતાના દાબથી તેને ગતિ મળતી નથી કિંવા તેની ગતિનો પ્રતિબંધ પણ થતો નથી એટલી ખાતરી માટે જોઇતો દાબ રાખવો. તેમાં ગતિ ઉત્પન્ન થતાં પોતાની હથેળીઓ સ્પર્શ કરતા ભાગને છોડી દે નહિ તે માટે કાળજી રાખવી; કારણકે જો તે મેજમાં જોરદાર ગતિ ઉત્પન્ન થઇ નહિ હોય તો બધા હાથ છૂટા થતાં અત્યારસુધીનો શ્રમ વ્યર્થ જશે અને પુનઃ તેટલી ગતિ આવતાં કેટલોક વખત લાગશે. આવી ગતિ જ્યારે વારંવાર ઉત્પન્ન થવાથી જોરદાર થાય છે, ત્યારે આ રીતે ભાસતી ગતિ આપણા જ્ઞાનતંતુમાંની નથી અગર આપણા સ્નાયુમાંની નથી કિંવા આપણા મનને લગતો ભ્રમ નથી, પણ આ બીજા વિદેહ ચૈતન્યશક્તિમંથારનો જ ખેલ છે, એવી ખાતરી કરી લેવા માટે તે બહુ જોરદાર થતાંસુધી ધીરજ રાખીને પછી આગળ અનુભવ જોવો. મેજને હાથનો સ્પર્શ ન કરતાં સૌ પોતાની હથેળીઓ તે વસ્તુ ઉપર કાંઇક ઊંચે ધરી રાખશે તોપણ તે મેજની કિંવા બીજી કોઈ હાથ નીચેની વસ્તુની (ગાગરની) ગતિ ચાલતી જ માલૂમ પડશે, તો તેમ કરી જોવું; પરન્તુ શરૂઆતથી જ એવી ગતિ ઉત્પન્ન થવાનો ચમત્કાર જોવા માટે હાથ ઉંચા કરી જોવા નહિ.

પિશાચ સાથે વાતચીત કેવી રીતે કરવી ?—આપણાં શરીરની શકિત સિવાય બીજી કોઇ અદશ્ય શકિત આ સ્થળે હોવી જોઇએ : એવી પૂર્ણ ખાતરી થયાં પછી એ અદશ્ય શકિતની સાથે-પિશાચ કિંવા ભૂતની સાથે આપણે કઇ રીતે વાતચીત શરૂ કરવી તે નક્કી કરવું જોઇએ. આપણા મનની વાત કિંવા આપણી ભાષા તે પિશાચ સમજતું હોય, તોપણુ તેનું કથન આપણા સમજવામાં આવે તે માટેની કોઇ પદ્ધતિ ઠરાવી રાખવી જોઇએ, અને તે પદ્ધતિથી વહેવાર જોડવો જોઇએ. આટલા માટે મંડળમાંના એક હોશિયાર માણસે મંડળના આગેવાનનું કામ માથે લઇને મંડળને પોતાના તાબામાં રાખવું જોઇએ. એ આગેવાને ધીરે ધીરે, શાંતિથી અને ધીમાશથી તે પિશાચની સાથે વાતચીતની શરૂઆત કરવી. તેને પૂછવું કે આ મંડળ તો બરાબર છે ને ? આ પ્રમાણે ચાલુ વિષય સંબંધી વાતચીતની શરૂઆત થતાં પિશાચ મેજના પાયાવડે ઠક કરીને અવાજ કરશે, અથવા બીજી કોઈ વસ્તુ પર ટીચકી મારીને અવાજ કરશે. મેજના પાયાનો અવાજ તે કરવા લાગે તો મેજ પરના હાથ માફકસરના દબાણવાળા હશે તો જ તે ઉંચકીને તેનો અવાજ કરશે. પિશાચની સાથે એવો સંકેત કરવો કે હકારમાં જવાબ માટે તે એક ઠોક મારે અને નકાર માટે બે ઠોક મારે, કિંવા એવી જ રીતે બીજી કોઇ જાતનો સંકેત ઠરાવવો. પહેલા પ્રશ્નનો જવાબ મળે કે મંડળ બરાબર છે તો બીજો પ્રશ્ન પૂછવો અને જો મંડળ બરાબર ન હોય તો તેને પૂછીને મંડળ બરાબર કરી લેવું. નંબર એકનો માણસ ચમનલાલ બરાબર છે કે નહિ, એમ પૂછતાં જો તે બરાબર હોય તો રહેવા દેવો અને બરાબર ન હોય તો તેને કાઢીને બીજાને દાખલ કરવો. એ પ્રમાણે દરેક જણને માટે પ્રશ્નો પૂછી જોવા અને તેની સૂચના મુજબ વ્યવસ્થા કરવી. અમુક માણસ અમુક નંબરે ન જોઇતો હોય તો જે ઠેકાણે તે જોઇતો હોય તે ઠેકાણાને માટે જેટલામો તે નંબર હોય તેટલા ઠોક માંગવા. એ પ્રમાણે મંડળને બરાબર દુરસ્ત કર્યાં પછી એ પિશાચ કોણુ છે અને શું છે તે પૂછવું. તું સ્ત્રી છે, પુરુષ છે, બ્રાહ્મણુ છે, અમારા કુટુંબમાંનો છે, એવી રીતે પ્રશ્નો પૂછવાથી જે ઉત્તરો મળે તે ઉપરથી તેની સ્થિતિ સમજવામાં આવશે. આ મંડળમાંથી કોના શરીરમાં તું પ્રવેશ કરીશ, મધ્યસ્થ કોણુ છે, તું કોની પાસે રહીશ, એ પણ પૂછી જોવું. ઠોકની દ્વારા આ સંભાષણ ચાલુ હોય, ત્યારે એકાદ ઠોક કોઇ વાર કોઇ ખૂણામાં કે બાજુમાં થવા લાગે, ત્યારે તેને કહેવું કે અમારા

મેજ ઉપર બરાબર સંભળાય એવીરીતે અવાજ આપ. જો પિશાચનો વિચાર તમારી સાથે સારી રીતે વાતચીત કરવાનો હશે તો વચમાં કાંઇ ગોટાળો ઉત્પન્ન થતાં ધીમેથી તે પોતે જ તે દૂર કરશે અને વાતચીત કરશે; પરન્તુ તમે તેને ત્રાસ થાય એવી રીતે ઉતાવળ કરશો, કિંવા તેના ઉપર તમે બહુ બોજો નાંખશો તો તે વાત કરતો અટકી જશે, માટે તેમ કરવું નહિ. જો એ શાન્ત પિશાચ હોય અને તમ.રી સાથે વાત કરવાને તે તૈયાર છે એવી તમારી ખાતરી થાય તો પછી વાત કરવાની બીજી કોઈ ભાષા ઠરાવવી. દાખલા તરીકે બારાખડીના મેળના અક્ષરોના ઠોક ઠરાવીને તે એ કબૂલ રાખે તો તેને તેનું નામ પૂછવું અને એ પ્રમાણે તેની સાથે વાતચીત કરવી.

તોફાની ભૂત—તે મંડળમાં કાંઇ પણ તોફાન કે જબરદસ્તી કરવાનો પિશાચનો ઉદ્દેશ માલુમ પડે તો તેને એવી વિનંતિ કરવી કે અહીં પિશાચવિદ્યામાં (મંત્રાદિમાં) પ્રવીણ કોઈ માણસ નથી માટે તારે કાંઈ તોફાન કરવું નહિ કિંવા એવો માણસ આવી પહોંચે તે પહેલાં તારે કાંઈ કરવું નહિ. આ વિનંતિને જો પિશાચ માન ન આપે અને કોઇ માણસના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને તેને ત્રાસ આપવાનો કિંવા તોફાન કરવાનો યત્ન કરે, તો જો દિવસ હોય તો બારણાં ખોલી નાંખવાં અને રાત હોય તો દીવો કરીને કિંવા દીવો મોટો કરીને પ્રકાશ વધારવો અને મંડળ વિખેરી નાંખવું. બીનઅનુભવી માણસોને ભૂતના તોફાનથી બહુ ત્રાસ થાય છે માટે એવો અનુભવ લેવો નહિ. શાન્ત સંભાષણ કરનાર પિશાચ હોય તો જે કાંઇ અનુભવ મળે તેની વિચારથી અને કસોટીથી પરીક્ષા કરી જોવી. પિશાચના કથન વિષે થોડી ઘણી ખાતરી થઇ હોય તોપણ તેના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો નહિ કારણકે ભૂતોમાં પણ લુચ્ચા, ઢોંગી, ઠગારા અને સ્વાર્થી હોય છે; તેટલા માટે ભૂત કહે કે હું અમુક માણસ છું કિંવા અમુક સાધુ કે મહાત્મા છું તો તે પરથી ફસાઇ જવું નહિ. આ પ્રયોગોમાં પોતાની સારાસાર વિચારશકિતનો ત્યાગ કરવો જ નહિ. કેવળ બાળચેષ્ટાથી કિંવા કુતૂહલ જોવાની દૃષ્ટિથી પ્રયોગ કરવો નહિ પણ સત્યજ્ઞાન મેળવવાનો અનુભવ લેવા માટે જ કરવો.

પિશાચ્ચ સંબંધી શાસ્ત્રીય નિયમો—પ્રયોગની શરૂઆતમા અંધકારની આવશ્યકતા હોય છે. પિશાચશકિતનો સ્થૂળની સાથે સંબંધ થયા સિવાય તેના ચમત્કારનો અનુભવ થતો નથી. મીડિયમ અથવા મધ્યસ્થ ભૂવાદ્વારા સંબંધ જલ્દીથી થવા પામે છે. પ્રયોગના કાર્ય માટે

એકઠ્ઠા થએલા મિત્રમંડળના યોગથી જ પિશાચશક્તિ ઉત્તેજિત, આકર્ષિત કિંવા કાર્યકર્તૃક થાય છે અને તેનો સંબંધ આ જગત સાથે જોડાવાની અનુકૂળતા ઉત્પન્ન થાય છે. જોરાવર મનઃશક્તિના કિંવા ઇચ્છાશક્તિના સામર્થ્યથી આ પૈશાચિક શક્તિને વશ કરી શકાય છે.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

પ્રેતાવાહન કરનારને ચેતવણી અને સૂચના

સ્થળ સંબંધી સૂચના—પ્રયોગ કરવા માટેનું સ્થળ શાન્ત, એકાન્ત, બદબો વિનાનું, પવિત્ર હોવું જોઇએ વળી સ્થાન સુંદર, રમણીય, ચારે બાજુથી બંધ કરેલું, આપણા કાર્યમાં કોઈ તરફથી હરકત ન થવા પામે તેવું, વાળી ઝાડીને સાફ કરેલું હોવું જોઇએ પ્રયોગ વેળાએ અગરબત્તીનો અગર ગુગળનો ધૂપ કરવો કે જેથી સ્થાન વિશેષ શુદ્ધ બને અને પ્રેતના આકર્ષણની અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થાય.

સમય સંબંધી સૂચના—પ્રયોગ માટે રાત્રિનો સમય વધારે સારો છે, તે પણ રાત્રિના દસથી બે વાગ્યા સુધીનો. સાંજના ત્રણથી રાતના દસ વાગ્યાસુધીનો સમય મધ્યમ છે. બપોરે બાર વાગ્યાનો સમય સારો છે. રાત્રીના બે વાગ્યાથી દિવસના બાર વાગતા સુધીનો સમય શરૂઆતની કાર્યસિદ્ધિમા વિલંબ કરનારો તથા નિરુપયોગી છે.

મંડળની યોગ્યતા તથા શુદ્ધતા—પૂર્વે કહેલા નિયમ પ્રમાણે ચાર કરતા વધુ માણસોનું મંડળ બનાવવું. મંડળની જગ્યાને મર્યાદિત કરવી અને મંડળ સિવાયના બીજા માણસો તેને સ્પર્શે નહિ એટલી ખબરદારી રાખવી મંડળની જગ્યાની અંદર કોઇને આવવા દેવો નહિ અને મંડળ બનાવ્યા પછી મંડળમાંના માણસે અન્ય કોઇનો સ્પર્શ કરવો નહિ.

આસન સંબંધી સૂચના—બેસવાને માટે જો ખુરસીઓ પસંદ કરવામાં આવે તો વચમાનું મેજ તેના પ્રમાણમા ઊંચું હોવું જોઇએ. જો નીચે બેસવાનું હોય તો બાજઠ, ત્રિપાઈ કે બામર ઇત્યાદિ વસ્તુ મંડળની વચ્ચે રાખવી આ કામ માટે ત્રણ અથવા ચાર પાયાનું ગોળ ટેબલ હોય તો વધારે સારૂં વળી એ ટેબલની સપાટીની સાથે મળી જાય અને સૌની હથેળીની વચ્ચે નીચે આવે એવી રીતે એક લોખંડનો તાર તેમાં સજ્જડ બેસાડેલો હોય તો તે બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે.

પ્રકાશ સંબંધી સૂચના—બેસવા પહેલાં દિવસ હોય તો બારણાં બંધ કરીને અંધારૂં કરવું; રાત હોય તો બારણાં બંધ કરીને દીવો ધીમો કરવો કિંવા હોલવી નાંખવો; પરન્તુ પાસે મીણબત્તી, દીવાસળી, પાણીનો લોટો અને બજાવવા માટે શંખ, ઝાંઝ અથવા ખંજરી એમાંનું કાંઇ રાખવું.

પિશાચનું આકર્ષણ—પછી મંડળમાં સૌએ સ્વસ્થતાથી અને શાન્તતાથી એકાગ્ર મન કરીને પિશાચનું આકર્ષણ (આવાહન) કરવાની શરૂઆત કરવી. અદષ્ટ શક્તિનું આકર્ષણ કરવાની ઇચ્છા કરીને કોઇ મૃત મનુષ્યનું ધ્યાન કરવામાં હરકત નથી, પરન્તુ તેમ કરતાં દરેક જણ જૂદી જૂદી વ્યક્તિ મનમાં ધારણ કરે તો તેથી કાર્ય સરતું નથી. તેટલા માટે કશી ભીતિ કે ચિંતા કર્યા વિના એક જ યોગ્ય વ્યક્તિનું ધ્યાન કરવું એટલે સૌની એકરૂપ ઇચ્છાશક્તિના કેંદ્રીભૂત જોરવાળા ધ્યાન-પ્રવાહથી તે અદષ્ટ વ્યક્તિનું આકર્ષણ થવા પામશે.

મંડળના આગેવાનને સૂચના—એ પ્રમાણે શરૂઆત કર્યા પછી કોઈ વ્યક્તિનો અભિનિવેશ–આગમન થવાનાં ચિહ્નો દેખાવા લાગે તો, એટલે કોઇનો શ્વાસ હાંબો ચાલવા લાગે કિંવા હાથમાં કંપ આવવા લાગે કિંવા હાથ હેઠળની વસ્તુમાં સારી પેઠે ગતિ માલૂમ પડે તો મંડળના હોશિયાર પ્રમુખ અથવા આગેવાને મંડળનો સંબંધ તોડયા વિના પોતાની બાજુના માણસનો હાથ પોતાના ખભા ઉપર રખાવીને પછી પોતાના એક હાથ ઉપાડી લઈ હાથવડે દીવો મંદ હોય તો જરા સતેજ કરવો અથવા ન હોય તો દીવાસળી સળગાવીને દીવો કરવો. પછી હાથ જેમના તેમ કરીને, સ્વસ્થપણે બેસીને અથવા સાધારણ વાતચીતમાં થોડો વખત ગાળીને અદષ્ટ શક્તિનો વધતો જતો સંબંધ જોરદાર થવા દેવો અને પછી પ્રશ્ન પૂછવાની શરૂઆત કરવી.

પ્રશ્નો સંબંધી સૂચના—હાથ હેઠળની વસ્તુમાં ચલન કિંવા કંપ આવે એટલે સમજવું કે તે દ્વારા અદષ્ટ વ્યક્તિ સાંકેતિક સંભાષણ શરૂ કરવાની ઇચ્છા દર્શાવે છે કિંવા મંડળમાંના કોઇની સાથે સંબંધ રાખીને સંભાષણ કરવાની ઇચ્છા તે દર્શાવશે. તે વખતે મંડળમાંના ધૈર્યશીલ, નીતિમાન્ અને સદાચારી મનુષ્યે પ્રમુખ કિંવા આગેવાન બનીને પ્રશ્ન પૂછવાની શરૂઆત કરવી. તેના સિવાય બીજા કોઇએ વચ્ચે બોલવું નહિ. બીજાએ પણ પોતાના પ્રશ્નો આગેવાનની માર્ફત જ પૂછવા. પૂછતે કોઇ પણ બાબતમાં ઉતાવળ કરવી નહિ, કિંવા ઉતાવળાપણું કરવું

નહિ, પણ શાન્તતાથી, સભ્યતાથી અને મધુરી નમ્ર ભાષામા પ્રશ્ન કરીને ઠોકવડે જવાબો મેળવવા જો કોઇના શરીરમા પિશાચ દાખલ થાય અને આવેશ બતાવે અને મડળ ગભરાય તેવુ ન હોય તો પહેલા જેને પિશાચે મધ્યસ્થ કિવા આવેશ્ય તરીકે સ્વીકાર્યો હોય તેના હાથમા પેન સીલ આપવી તે વખતે તેને કહેવુ કે આપ કોણ છો અને અહીં કયે સ્થળે આવ્યા છો? તેનો જવાબ ઠોકથી અથવા ભાષણથી કિંવા પેન્સીલ વડે લખીને આપવાની કૃપા કરો પછી તે ઉત્તર આપે ત્યાસુધી શા ન્તિથી રાહ જોવી પહેલાં એક બીજાની મૈત્રી જામે તેટલા માટે સાત પ્રશ્નોત્તરો કરીને સારી રીતે સંબધ જોડવો, એટલે પછી અનેક તરેહના ગુચવણવાળા પ્રશ્નો પણ પૂછીને તેના જવાબ ઠોકથી કિંવા ભાષણથી કિવા લેખનથી મેળવી શકાશે

ભયમાંથી બચવા વિષે સૂચના—ભૂત શાંત અને કોઇ સજ્જ નનું હોય તો સારૂ તેની દ્વારા મનુષ્યને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, પરન્તુ આકર્ષણશક્તિથી જો કોઈ દુષ્ટ ભૂત ખેચાઇ આવ્યુ તો તે આવે શિતને કિવા મંડળમાના કોઇને અગર સર્વને કાંઈ પણ ત્રાસ દેવાની શરૂઆત કરે છે એવે વખતે એક બે વખત તેને શાંતિથી તોફાન નહિ કરવાની વિનંતિ કે સૂચના કરવી, પણ તેનો ત્રાસ દૂર થાય નહિ, તો તે અદષ્ટ વ્યક્તિને નસાડવાનો યત્ન કરવો જોઇએ તેટલા માટે પ્રમુખે દીવાનો પ્રકાશ વધારવો, તેથી તે નાસે નહિ તો મડળનો સંબધ તોડી નાખવો આવેશિત મનુષ્યના કાન આગળ શખ ફૂકવો કિવા ઝાંઝ બ જાવવી, અને પછી આહ્નાદકારક પ્રભુસ્મરણ કરીને લોટામાનું ઠંડુ પાણી તેની આંખે છાટવુ આમ કરવાથી બધો ભય દૂર થશે

ભૂતને ચાળે ચડવા પહેલાં ચેતવણી—ભૂતને પ્રશ્નો પૂછતા કોઈ પ્રશ્નોના જવાબ આવતા વાર થાય તો તે પ્રશ્નો છોડી દેવા તેના ઉપર જબરદસ્તી કરવી નહિ અને તેની મશ્કરી પણ કરવી નહિ પુન એ રીતે ૨–૪ બેઠક કરવી ઉત્તર આવવા લાગે તોપણ ૪–૫ બેઠક સુધી ગુચવણવાળા પ્રશ્નો કરવા નહિ અને પૂરી ખાતરીવાળો જોરદાર સમધ સધાયા પહેના બનતાસુધી વધારે પ્રેક્ષકોને દાખલ કરવા નહિ મડળને થયેલો ભૂતનો અનુભવ કિવા પરિચય એ મનોભ્રમનો નથી, કલ્પનાનો નથી પરન્તુ તે અદશ્ય શક્તિનો જ છે તેવી ખાતરી થયા પછી ભૂતની પાછળ વધારે લાગવુ નહિ ભૂતને ચાળે ચડવાનો હેતુ હમેશ

પિશાચનું આવાહન કરવાનો કે તેની પાસે કામો કરાવવાનો હોવો જોઇએ નહિ કારણકે તેથી ભૂતનું તેમજ આવાહકનું અકલ્યાણ જ થાય છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

પિશાચશક્તિના ચમત્કારો.

પિશાચશક્તિમાં રહેલી વિશેષતા—જગતમાં ચમત્કારો અનેક રીતે બતાવાય છે. એ ચમત્કારોમાં ઢોંગ, લુચ્ચાઈ, હાથચાલાકી, જાદુ, શરીરમાંનું વિદ્યુત્તત્ત્વ, જ્ઞાનતંતુનો વિકાર, મગજના સામર્થ્યનું ઉત્તેજન, હિપ્નોટિઝમ, મેસ્મેરિઝમ ઇત્યાદિ કારણો હોય છે, પરન્તુ એ બધી શક્તિઓના તત્ત્વથી કાંઇક નિરાળું જ તત્ત્વ પિશાચશક્તિમાં રહેલું છે અને તે સાચું છે.

પિશાચશક્તિની અદ્દભુતતા—કોઈ આવેશ્ય અથવા મધ્યસ્થદ્વારા પિશાચનો જે બુદ્ધિપ્રભાવ જોવામાં આવે છે તે મનુષ્યની બુદ્ધિથી આગળ પડતી ક્રિયા છે એવું નક્કી થયું છે. આવેશ્યના હાથથી દશ્ય લેખન-સાધનની સહાયથી લખાએલા લેખ લખનાર આવેશિત માણસને આવડતી ન હોય તેવી ભાષામાં કિંવા લિપિમાં લખાએલા મળી આવેલા છે. કોઇ કોઈ વાર મંડળમાં કોઇને ખબર ન હોય એવા કોઈ ગહન વિષય પર પણ લેખ લખાએલા છે. કેટલીક વાર બંધ પેટીમાં માત્ર કાગળ-પેન્સીલ રાખવાથી પેન્સીલવડે લખાએલા લેખો જોવામાં આવ્યા છે, અને કેટલીક વાર લેખનસાહિત્યો વિના લખાએલા લેખો પણ જણાયા છે. કોઈ કોઇ વાર જૂદી જૂદી જાતનાં વાદિત્રોના સ્વર એવાં વાદિત્રોનું દર્શન પણ થયા સિવાય સાંભળવામાં આવે છે અને કોઇ કોઈ વાર દ્વાર બંધ હોવા છતાં કોઈ બહારના પદાર્થો અંદર આવેલા જોવામાં આવે છે. આ ઉપરથી પિશાચની અદસ્ય શક્તિમાં અદ્દભુત સામર્થ્ય રહેલું માલુમ પડી આવે છે અને તેના પ્રયોગો અનેક મનુષ્યોએ પોતાને હાથે કરેલા છે.

પિશાચ અંધકારમાં જ કેમ દેખાય છે?—બધી વસ્તુઓ પ્રકાશમાં દેખાય છે છતાં પિશાચ અંધકારમાં જ કેમ દેખાય છે? કોઇ પણ પદાર્થનું સ્પષ્ટ દર્શન થવાને માટે તે પદાર્થ સ્વજાતીય પદાર્થ ઉપર હોય તો તે બરાબર દેખાતો નથી. લાલ કાગળ ઉપર લાલ રંગથી ચિત્રેલું ચિત્ર બરાબર દેખાતું નથી; તે માટે તેની આજુબાજુની ભૂમિકા વિજાતીય હોય તો તે બરાબર દેખાય છે. દીવો દિવસના પ્રકાશમાં કેવો

દેખાય છે ? આરંભમાં આકર્ષિત થઇને આકાર ધરનાર પૈશાચિક દ્રવ્ય કેવળ સૂક્ષ્મ તેજોરૂપ હોય છે, તેથી તેના સ્પષ્ટ દર્શન માટે અંધકાર જ આવશ્યક હોય છે. તેનું તે રૂપ જેમ જેમ ઘન થવા લાગે છે, તેમ તેમ અંધકાર ઓછો હોય તોપણ તે દેખાય છે, પરન્તુ પ્રયોગના પ્રારંભમાં પિશાચ ઘન સ્વરૂપ ધારણ કરી શકતું નથી તેથી તે માટે અંધકારની જરૂર પડે છે. પિશાચ ઘનાકાર ધારણ કરે છે અને તેના શરીરમાં નાદ કિંવા શબ્દચમત્કાર દર્શાવવાનું સામર્થ્ય ઉત્પન્ન થાય તે માટે પણ અંધકારની જ આવશ્યકતા રહે છે. ફોટો બરાબર ઊઠે તે માટે લાલ બત્તીના ઝાંખા પ્રકાશની જરૂર પડે છે તેમ પિશાચની પ્રતિમાને માટે પણ અંધકારની જરૂર પડે છે.

મધ્યસ્થ (મીડિયમ) કોણ બની શકે ?—પ્રયોગાનુભવ જોનારાઓની સાથે આ શક્તિનો સંબંધ માનસિક તેજદ્વારા થાય છે અને તે સંબંધ ઉતાવળે થવા માટે છાયારૂપ અને પ્રતિબિંબરૂપ તેનું દર્શન અને માનસિક તલ્લીનતાથી એ આવરણ વધારે યોગ્ય બને છે. જે મનુષ્યનું એ માનસિક શક્તિનું આવરણ સ્વાભાવિકપણે જ વિશેષ યોગ્ય હોવાથી તેના લિંગશરીરની સાથે સંબંધ ઉતાવળે જોડાય છે તે મનુષ્ય મધ્યસ્થ (મીડિયમ) અથવા આવેશ્ય બની શકે છે. એક જીવની અથવા એક વિચારની મિત્રમંડળી એકત્ર સંબંધ રાખીને બેઠી હોય તો સર્વના માનસિક આવરણના સંમેલનથી લિંગશરીરધારી પિશાચનો સ્થૂલની સાથે સંબધ થવાયોગ્ય સામર્થ્યવાળી માનસિક શક્તિનું મંડળ બને છે, અને તેથી જ પૈશાચિક શક્તિનો અનુભવ જોવામાં આવે છે. પિશાચોને જોકે સર્વ સૃષ્ટિશાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોય છે, અને તે પ્રમાણે તેમને ઉતાવળે પરિણામ આણવાનું સામર્થ્ય હોય છે, તોપણ સૌને તે ઉપયોગમાં લેવાયોગ્ય સાધનો ઉપલબ્ધ નહિ હોવાથી તે ક્વચિત્ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભૂત પત્થર કેવી રીતે ફેંકે છે ?—દ્વાર બંધ હોવા છતા ભૂત અંદર પત્થર, ફળ કિંવા બીજા પદાર્થો ફેંકે છે તે કેવી રીતે? (૧) કેટલીક વાર આવી ચીજો બંધ દ્વારવાળા મકાનમાં પડતી દેખાય છે પરન્તુ ખરેખરી ઘનાકારની વસ્તુ દેખાતી નથી. માત્ર જોનારના નેત્ર ઉપર તેવી વસ્તુની પ્રતિમા જ ઉત્પન્ન કરવામાં આવી હોય છે, અગર બાહ્ય પ્રકાશલહરિમાં તેવો ફરક થવાથી આંખો પર પ્રતિમા પડેલી હોય છે. (૨) પણ જ્યારે કોઇ વસ્તુ અંદર ખરેખર આવી હોય છે અને તે વસ્તુ સૌને

જગતમાંની વસ્તુઓ પ્રમાણે કાયમ દેખાય છે, ત્યારે તે સ્થળના વાતાવરણમાંથી રજકણનું આકર્ષણ કરીને બનાવેલી હોય છે. જેમ વૃક્ષમાં ઑક્સીજન, કાર્બન ઇત્યાદિ વાયુનું આકર્ષણ થવાથી તેનાં કણોનું સંમેલન થઇને એ ઘટક દ્રવ્યો ફળના રૂપમાં એકત્ર થવાથી અમુક કાળે સ્થૂલ ફળ બંધાએલું વૃક્ષ ઉપર દેખાય છે, તે પ્રમાણે બધી ક્રિયા અતિત્વરાથી વૃક્ષ સિવાય પોતાના જીવનરાસાયનિક જ્ઞાનથી કરીને વાતાવરણમાંનાં તત્ત્વો મેળવી ફળ બનાવી ભૂત ફળ, પત્થર કિંવા બીજા પદાર્થો ફેંકે છે. (૩) તે ઉપરાંત બહારનાં ખરાં ફળો કિંવા વસ્તુઓ ભૂત અંદર નાંખે છે. દ્વાર ઊઘડે તે જોવાને નેત્રને જેટલો કાળ જોઇએ તે કરતાં પણ અતિસૂક્ષ્મ કાળમાં દ્વાર ઉઘાડીને વસ્તુ અંદર નાંખવા ભૂત સમર્થ હોવાથી આપણી આંખોને તો દ્વાર ઊઘડ્યાનું ભાન થતું જ નથી અને વસ્તુઓ અંદર પડે છે.

બંધ પેટીમાંથી વસ્તુઓ બહાર કાઢવા વિષે—એક બંધ તીજોરી કે લોખંડની પેટીમાંથી વસ્તુઓ બહાર કાઢવાનું ભૂતોનું સામર્થ્ય હોય છે. તે કાર્ય ભૂત કેવી રીતે કરે છે? ધાતુના પતરાનાં કણોમાંથી સ્નેહાકર્ષણ દૂર કરીને તે કણ છૂટાં પાડી તે દ્વારા વસ્તુ બહાર કાઢી પુનઃ તે કણ જેમનાં તેમ જોડીને તે તેમ કરી શકે છે. અથવાતો વિદ્યુત્‌શક્તિની મદદથી પેટીનો કોઈ ભાગ તોડી, વસ્તુ બહાર કાઢી, તે ભાગ પાછો તે જ શક્તિથી જેમ ને તેમ કરી શકે છે, અથવા અંતર્જ્ઞાનદૃષ્ટિથી ચતુર્થ પરિમાણ (ફોર્થ ડાયમેન્શ) દ્વારા ક્રિયા કરે છે. દરેક વસ્તુને લંબાઇ પહોળાઇ અને જાડાઇ હોય છે, પરન્તુ તે ઉપરાંત આંખોથી ન દેખાતું એક ચોથું પરિમાણ પણ હોય છે. કાચની બાટલીમાંથી સૂક્ષ્મ વાયુ પણ બહાર આવી જઇ શકતો નથી, છતાં પ્રકાશનાં કિરણો સર્વ બાજુથી આવજા કરે છે. આ પ્રકાશ જવા આવવાના સ્થૂળ ઉદાહરણ પ્રમાણે જ જે દ્વારેથી પદાર્થમાં પ્રતિબંધક સ્થિતિ જ રહેતી નથી તેને ચતુર્થ પરિમાણ કહે છે. આ પરિમાણના દ્વારમાંથી વસ્તુને લાવવા યોગ્ય સ્વરૂપ આપીને તે બહાર લાવી પછી મૂળના સ્વરૂપે એકાદી વસ્તુ પિશાચ બહાર લાવી શકે છે.

પિશાચદર્શન—(૧) કેટલીક વાર પિશાચનું સ્થૂળ સ્વરૂપમાં દર્શન થાય છે, તે વખતે તે પિશાચાકૃતિની પાછળના પદાર્થો તેમાંથી પારદર્શક પ્રમાણે પરંતુ અસ્પષ્ટ દેખાય છે (૨) દીવાના પ્રકાશથી કિંવા દિવસના પ્રકાશથી તેનો પડછાયો પડતો દેખાતો નથી. ક્વચિત્ તે

અસ્પષ્ટ ભાસમય જ ઉત્પન્ન થાય છે. (૩) જેમ જડ દેહ પૃથ્વીને અડકેલો દેખાય છે તેમ તે દેખાતો નથી પરન્તુ પૃથ્વીને અડક્યા સિવાય તે અધવચ દેખાવ દે છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે તેને પ્રત્યક્ષ સ્થૂલતા કિંવા જાડાઇ નથી, છતાં કોઇ વાર તે સ્થૂલ રૂપે દેખાય છે ખરાં. આ બધાં સ્વરૂપો તે કેવી રીતે ધારણ કરે છે તે નીચે જણાવેલું છે.

પિશાચ કેવી રીતે સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ?—(૧) સ્થૂલ પ્રકાશમાં ફેરફાર કરીને પોતાના આકાર જેટલા ભાગના પ્રકાશાકારમાં આંદોલન ઉત્પન્ન કરીને અરીસામાંના પ્રતિબિંબ સરખો પ્રકાશાકાર પિશાચ દર્શાવે છે, ત્યારે તે આકૃતિ વિશિષ્ટ ઠેકાણે દેખાય છે. (૨) જોનારના નેત્ર ઉપર સંસ્કાર કરીને પણ તે આકાર દર્શાવે છે, ત્યારે આકૃતિ કોઇ વિશિષ્ટ સ્થળે ન દેખાતાં જ્યાં જ્યાં નજર ફેરવીએ ત્યાં ત્યાં તે સામે જ ઊભેલી દેખાય છે. (૩) પોતાના સૂક્ષ્મ દેહને એકત્ર કરીને કિંવા જેનું સ્વરૂપ બતાવવાનું હોય તેના સૂક્ષ્મ દેહના બાકી રહેલા કોશ એકત્ર કરીને તે સ્વરૂપ દર્શાવે છે. (૪) પોતાના કામરૂપને જ ગમે તે આકાર આપીને તે આકાર તે દર્શાવે છે. આ પ્રમાણે તે સ્વરૂપ દર્શાવે છે પરન્તુ તેમાં જડ સૃષ્ટિદ્રવ્યનો અભાવ હોય છે, તેથી પાર્થિવ વસ્તુના સૃષ્ટ નિયમ પ્રમાણે એ રૂપો સ્થૂલ દેહપરીક્ષામાં બરાબર હોતાં નથી, તેથી તેને પ્રત્યક્ષ દેહધારિત્વ હોઇ શકતું નથી; તોપણ કોઇ કોઈ વાર જડ સ્વરૂપ પણ તે ધારણ કરે છે. (૫) ઉપર જણાવેલા પોતાના કામરૂપને બદલે આ જડ વાતાવરણમાંથી ચુંબકનાં અને વિદ્યુત્નાં કણ એક સ્થળે એકત્ર કરીને તેને રાસાયનિક કૃતિથી ઘનાકાર આપીને અને તેમાં મરજી મુજબ ફેરફાર કરીને તે જડ દેહ બનાવે છે. તોપણ તેનાથી પૂર્ણ સ્થૂલ દેહ પ્રમાણેનાં દ્રવ્યોથી યુક્ત જડ દેહ ધારણ કરી શકાતો નથી. કોઇ જ વાર તેના દેહમાં સૂક્ષ્મ દ્રવ્યનું પ્રમાણ વધારે હોય છે.

ભૂતને કોણ જોઇ શકે ?—આ પાંચ રીતોમાંની કોઇ પણ રીતથી પિશાચ પોતાનો દેહાકાર બતાવી શકે છે; પણ તે જેને બતાવવો હોય તેના શરીરની સાથે એ શક્તિનો સંબંધ થઇને તેના સ્થૂલ દેહમાંનાં પરમાણુ આકર્ષિત કરીને ધારણ કર્યા સિવાય તે આકાર બતાવી શકતું નથી; એટલે જે મનુષ્યના શરીરમાં મગજમાંના સૂક્ષ્મ તેજ ઉપર એ પિશાચશક્તિનું આકર્ષણ થતું નથી, તે મનુષ્યને પિશાચ પોતાનું સ્વરૂપ બતાવવાને સમર્થ થતું નથી. તે જ કારણથી ઘણી વાર એક જણને ભૂત દેખાય છે અને તેની પાસે ઊભેલા બીજાને તે દેખાતું નથી.

The Busy Life Beyond Death

નામના મી જ્હૉન લૉમ કૃત પુસ્તકમાંથી આ બેઉ ભૂતોના ચિત્રો લીધા છે. મી જ્હૉન લૉમની સાથે તેના પ્રેતમંડળના એક પ્રેતનો ફોટો લેવામાં આવેલો આ ચિત્રમા જોવામા ☞ આવે છે

[આકૃતિ ૪૭]

આ ચિત્ર મી જ્હૉન નામે એ પ્રેતની પરવાનગીથી પોતાના પુસ્તકમા પ્રસિદ્ધ કર્યુ છે તે પ્રેત પ્રેતસૃષ્ટિ ગતની શોધખોળો કર વામા મી જ્હૉન લૉમને સારી સહાય કરે છે એમ તે પોતાના પુસ્તકમા જ ણાવે છે ☞

(પૃષ્ઠ ૨૧૧)

[આકૃતિ ૪૮]

ભૂતોના ફોટોગ્રાફ—ભૂત જ્યારે સ્થૂલ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે તેને ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકાય છે અને તેના ફોટોગ્રાફ પાડી શકાય છે. ભૂત મનુષ્યની દૃષ્ટિને ન દેખાય તોપણ તેનો ફોટો કૅમેરાથી પડે છે. આ સાથે આપેલા ભૂતોના ફોટોગ્રાફ એક અંગ્રેજી પુસ્તકમાંથી લીધા છે. મી. જ્હોન લૉબ જે પિશાચવિદ્યામાં નિપુણ ગણાય છે તેને માટે એ ફોટોગ્રાફો મી. બોસનેલે દિવસના ખુલ્લા પ્રકાશમાં લીધા હતા. એવા સંખ્યાબંધ ફોટોગ્રાફોની મૂળ નકલો મી. જ્હોન લૉબ પાસે છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

ભૂતોને વશ કરવા વિષે.

વશ થતાં ભૂતો—ભૂતોને જો વશ કરવામાં આવે તો તેથી ભૂતો તેના માલેક કે ઉપરીનું કામ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કરે છે એ વાત અસત્ય તો નથી. પૂર્વે કહ્યું તેમ ભૂતોની શક્તિ આપણી પૃથ્વીના પ્રમાણમાં ઘણી છે અને એ શક્તિથી તે અનેકવિધ ચમત્કાર કરી શકે છે. એટલે તે જેને વશ થાય છે તેની સેવા ભૂતો બજાવે છે અને તેને અનેક ઐહિક લાભો કરી આપે છે; પરન્તુ એવા ફાયદાથી લોભાઈને ભૂતોની પાછળ પડવામાં તો કોઈએ સાર કાઢ્યો નથી. ભૂતોને કામદેહ હોય છે અને તેઓ કામની તૃપ્તિ માટે ભ્રમે છે. પૃથ્વીબદ્ધ ભૂતો (Earthbound Spirits) સ્થૂલ ભોગો માટે હવાતીયાં મારતા કંગાલ દશામાં ભટકે છે અને જો તેમની વાસના પૂરી થાય એવું સ્થાન તેમને કોઈ મળી આવે છે તો ત્યાં તે ઘુસી જાય છે અને પછી મનુષ્યોને પીડા કરીને પોતાની વાસનાની તૃપ્તિ કરે છે. આવાં ભ્રમતાં હલકી વૃત્તિનાં ભૂતોને જો કોઈ પિશાચસાધક મળે છે તો એ સાધક તેમની સ્થૂળ વાસનાઓની તૃપ્તિ માટે બલિદાન વગેરે સાધનો અર્પે છે અને ભૂતો તેમને વશ થઈને રહી સાધક જે ઈષ્ટાનિષ્ટ કાર્યો બજાવવાનું ફરમાવે છે તે યથાશક્તિ બજાવે છે.

મંત્રાધીન ભૂતો—પિશાચો મંત્રાધીન હોય છે એ સત્ય છે. પૂર્વે જણાવ્યું છે તેમ મંત્ર-યંત્રાદિનાં કામસ્વરૂપ પણ કામદેહમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એ મંત્ર-યંત્રાદિ જો પૂરાં બળવાન હોય, એક બળવાન ઈચ્છાશક્તિવાળા મનુષ્યદ્વારા પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હોય તો જ તે મંત્ર-યંત્રાદિનું બળવાન કામસ્વરૂપ ઘડાય છે અને તે કામલોકમાંથી

પિશાચને ધકેલી કિંવા આકર્ષીને સાધકની સમીપે હાજર કરે છે. સાધકની જેવી એકતાનતા મંત્રાદિમાં થાય છે તેના પ્રમાણમાં પિશાચનું આકર્ષણ પણ થાય છે. નિર્બળ મનવાળાએ ગમે તેવી સ્થિતિમાં માત્ર મંત્ર બોલી જાય તેથી કાંઈ ભૂત આકર્ષિત થતું નથી પરંતુ એ મંત્રોચ્ચાર અને મંત્ર પ્રતિનું સાધકનું ધ્યાન બળવાન જોઇએ; અને ત્યારે જ તેની અસર થાય. આ માટે પણ પૂર્વે માનસિક આકર્ષણવિદ્યા, માનસિક સંદેશવિદ્યા અને મોહિની વિદ્યામાં કહ્યા મુજબ વિચારશક્તિ, ઇચ્છાશક્તિ, આકર્ષણશક્તિ વગેરે આંતર શક્તિઓને કેળવવી જોઇએ.

હમેશનો સંબંધ હાનિકારક છે—પરન્તુ કોઇ પણ પિશાચની સાથે હમેશનો સંબંધ બાંધવો તે અતિશય ઘાતક છે, કારણકે પૈશાચિક પ્રયોગોની પાછળ લાગનારાઓનું વર્ચસ્વ ધીમે ધીમે નષ્ટ થઇ જઇને છેવટે તે પિશાચ જ તેને પોતાનો તાબેદાર બનાવે છે. પિશાચસાધકો જગતમાં પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં અત્યંત પીડિત થાય છે તેનું કારણ એ છે કે એ અવસ્થામાં પિશાચ ઉપરનો તેનો અંકુશ ઢીલો પડે છે અને તે વખતે પિશાચ સાધકને વશ કરી લઇ તેની શક્તિઓનું શોષણ કરે છે. વળી પિશાચ પોતાના સાધકદ્વારા પોતાની નીચ વાસનાઓ જે આ જગતમાં અતૃપ્ત રહી હોય છે તે તૃપ્ત કરી લેવાનો યત્ન કરે છે અને તેથી તે બીજાઓને પોતાના સપાટામાં લઇને પોતાની નીચ વાસનાઓનો ભોગ બનાવી છેવટે ભ્રષ્ટ, પતિત અને દુરાચારી બનાવે છે. આ જગતમાં કોઇ સ્થૂળ વિષયનો ઉપભોગ તેનાથી સ્થૂળ દેહધારી મનુષ્યનો સંબંધ કર્યા વિના થઇ શકતો નથી, તેટલા માટે પોતાને લાયક ઘરાક શોધીને તેને પોતાના ઉપયોગમાં લેવા માટે તે એકસરખો પ્રયત્ન કરે છે.

બ્હીવાની જરૂર નથી—આમ હોવા છતાં કોઇએ પિશાચથી બ્હીવાની જરૂર નથી. પુષ્કળ મનુષ્યોનાં માનસિક આવરણોની દૃઢતાથી તેને માટે વાસનાદ્વારા પ્રવેશ કરવો એ અશક્ય બને છે; અને વાસનાદ્વારા પ્રવેશ કરવાનાં કોઇ દ્વારો તેને માટે ખુલ્લાં હોય તોપણ વિશિષ્ટ વાસના સિવાય તે મનુષ્યના સ્થૂળ દેહની સાથે સંબંધ કરીને તેને યાતના કિંવા ત્રાસ દેવાનું સહેલું બનતું નથી. જેની સાથે પૂર્વનો જ તેવો કાંઇ સંબંધ બંધાયો હોય છે, અગર જે પોતાની મેળે તેવો સંબંધ બંધાવા દે છે અથવા બંધાવી લે છે અને વળી તે સંબંધ ઘણો વખત ચાલે છે; કિંવા જે દુષ્ટ મનુષ્ય પિશાચને સ્વાધીન કરીને પોતાની ઇચ્છાશક્તિના જોરથી હલકી ઇચ્છાશક્તિના માણસને તે પિશાચને અધીન કરી દે

છે, તે મનુષ્યને જ તે પિશાચ ત્રાસ આપી શકે છે. આ સિવાય જો કોઇ વાર માણસ કાંઈ પૈશાચિક ચમત્કાર જુએ, કિંવા પિશાચની આકૃતિ દેખાય, કિંવા કાંઇ ભયંકર દેખાવ નજરે પડે અથવા ભાવણુ ચમત્કાર સાંભળવામાં આવે, તોપણુ જ્યાંસુધી તે મનુષ્યના મનનું સ્થૈર્ય કાયમ હોય ત્યાંસુધી પિશાચથી તે ઉપર કાંઇ જ અનિષ્ટ પરિણામ નિપજાવી શકાતું નથી, એવો માનસ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે.

ભૂતને શી હાનિ થાય છે?—પિશાચને વશ કરીને તેની પાસેથી કામ લેવું તેમાં બેઉને નુકસાન થવા પામે છે. સાધકની ઉન્નતિ તો તેથી નથી જ થતી અને તે છેવટે અવનતિમાં જ સબડે છે. કોઇને પ્રારંભમાં કદાચ કાંઇ ઐહિક ફાયદો દેખાય, તોપણુ છેવટે તે પુષ્કળ દિવસના પિશાચશકિતના સાહચર્યથી તે શકિતના તાબામાં જઇને પોતાનું ઐહિક અને આમુષ્મિક અકલ્યાણુ જ કરે છે; વિશેષમાં ખુદ એ પિશાચનું પણુ તેથી અકલ્યાણુ થાય છે. વારંવાર સ્થૂળ ભોગો તરફ તેને આકર્ષવાથી તે પૃથ્વીબદ્ધ રહે છે અને કામલોકમાં તેના આત્માની ઉન્નતિ થતી નથી—તે ઉંચે ચડી શકતું નથી. કેટલાકો પોતાને ઘેર ભૂતોનાં સ્થાનક કરીને તેમની સ્થાપના કરે છે પરન્તુ તેથી ભૂતોનું કલ્યાણુ નહિ પણુ અકલ્યાણુ થાય છે. કદાચ કોઇ પોતાનો કુટુંબી ભૂત થાય અને તેને પ્રબળ વાસનાને લીધે સ્થાપિત થવાની ઇચ્છા થાય, તોપણુ તેનું યોગ્ય ઉપદેશ, ઉપચાર કે ક્રિયાવડે સાંત્વન કરવું પરન્તુ બને ત્યાંસુધી તેની સ્થાપના કરવાને અધીરા થવું નહિ.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

ભૂવા અને ધૂણુનારા : તેમના ઢોંગ.

ધૂણુતા ભૂવા—પ્રેતવિદ્યાને નામે ઢોંગ-ધુતારાવેડા પણુ પુષ્કળ ચાલે છે; માટે તેવા ઢોંગી લોકોથી સાવધ રહેવું. ગામડામાં દેવીના માંડવા નાંખીને હલકા લોકોમાં ભૂવા ધૂણે છે, બૈરાં ધૂણે છે, તેમાં મોટે ભાગે ઢોંગ જ હોય છે અને અજ્ઞાન લોકોમાંના કેટલાક એ ઢોંગને સમજવા છતાં દેવી કે માતાનું કુકું પડશે એવી બીકથી તે બધું ચાલવા દે છે. ભૂવાના કે ધૂણુનારાના ઢોંગ પકડવા માટે એ માણસને થોડો કૌવચનો રસ કોઇ જ્યાએ છાનોમાનો-જ્યારે તે હોકારા કરવાની કે ધૂણવાની ધૂનમાં હોય ત્યારે ચોપડી દેવો; એમ કરવાની એ ભામમાં

તેને અગન બળવા લાગશે અને તે ખજવાળવા લાગશે, એટલે તેને ઢોંગ બરાબર કરવાનું ભાન રહેશે નહિ અને તે પકડાઇ જશે.

એક રમૂજી દૃષ્ટાંત—એક બાઇ એવી ઉસ્તાદ હતી કે તે ધૂણીને તેનાં કુટુંબીઓને બહુ ત્રાસ આપતી પણ કોઇની પકડાતી નહિ. એક જાદૂગરે તેને પુષ્કળ બીતિ દેખાડવાનો યત્ન કર્યો પણ તે વ્યર્થ ગયો. છેવટે તે જાદૂગરે એ બાઇના શરીરમાંના ભૂતને ઉદ્દેશીને કહ્યું: "તું આ પેઢીયાને છોડી જતું નથી, તો તને અથવા જો પોઢીયો ઢોંગ કરતો હશે તો તેને મારા મંત્રસામર્થ્યથી બાળી નાંખીશ." એમ કહીને તેણે એક મોટો કાકડો સળગાવી તેની સામે ધર્યો. જાદૂગરે પોતાના મ્હોંમાં તેલ અને રેકટીફાઇડ સ્પીરીટનો કોગળો ભરી તે પેલા બળતા કાકડા તરફ ઉડાડયો એટલે તેનો કેટલોક ભાગ કાકડા ઉપર અને બીજો ભાગ તે સ્ત્રીનાં કપડાં પર પડયો. તે સાથે તે સ્ત્રીનાં કપડાં અને પગ પર પીળા રંગની જ્વાળા દેખાવા લાગી. આથી તે સ્ત્રી ગભરાઈ અને તે સમજી કે મંત્રથી જ આગ લાગી અને "હું જઉં છું, હું જઉં છું" એમ કહેતી જમીન પર ઢળી પડી. કપડાં હોલવી નાંખવામાં આવ્યાં અને બાઇનો ઢોંગ પકડાઇ ગયો. (સ્પીરીટની જ્વાળાથી કાંઈ બળતું નથી એમ કાંઇ નથી. આંગળી સ્પીરીટમાં બોળીને સળગાવવાથી જ્યાં સુધી ચામડી પર સ્પીરીટ હોય છે ત્યાંસુધી તે બળે છે પરન્તુ સ્પીરીટ ઊડી જતાં જ્વાળા હોલવાઇ જાય છે; છતાં જો સ્પીરીટનું પ્રમાણ વધારે હોય છે તો તેથી ચામડી દાઝવા લાગે છે; માટે ઢોંગીને ભય પમાડવાનું કાર્ય પૂરૂં થતાં જ જ્વાળા ઉપર રાખ નાંખીને હોલવી નાંખવી.)

જ્ઞાનતંતુનો ઉન્માદ—કેટલીક સ્ત્રીઓ અમાસ અને પૂનમને દિવસે ધૂણવા લાગે છે. આમાં જેમ ખરો પૈશાચિક ત્રાસ હોતો નથી તેમ તે કેવળ ઢોંગ પણ હોતો નથી. અમાસ અને પૂનમને દિવસે જેમ દરીયામાં ભરતી ઓટ થાય છે તેમ જગતની દરેક વસ્તુના વાતાવરણમાં વિશિષ્ટ ફેરફાર થઈ જાય છે. એ ફેરફાર મનુષ્યના જ્ઞાનતંતુ પર અસર કરે છે. જેમ ચોથીઓ તાવ બરાબર ચોથે દિવસે આવે છે, આધાશીશી બરાબર અમુક વખતે જ રોજ ચડે છે, તેમ આ જ્ઞાનતંતુનો ઉન્માદ પણ પૂનમ અને અમાસને દિવસે જ અથવા ચોક્કસ દિવસોને નિયમિત અંતરે જ ચડે છે. કોઇના જ્ઞાનતંતુ અમુક ઝાંઝ, પખાજ કે ડાખલાનો અવાજ સાંભળીને ઉત્તેજિત થાય છે, કોઇના જ્ઞાનતંતુ અમુક જાતના ધૂપની ગંધ–ગુગળની કે લોબાનની–આવતાં ઉત્તેજિત થાય છે અને તેનું શરીર

કંપી ઊઠે છે. આ જેમ ખરો ભૂતોન્માદ નથી તેમ ઢોંગ પણ નથી. ભૂવા અને ધૂણનારામાંના સાચા થોડા હોય છે અને પૈશાચિક અત્યાચારના જે બનાવો લોકો માને છે તેમાંથી સેંકડે નેવુ ઢોંગના, શારીરિક કારણથી જન્મેલા, માનસિક કારણથી જન્મેલા અને જ્ઞાનતંતુના વિકારના પરિણમરૂપ હોય છે.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

ભૂતના વળગાડનો ભ્રમ.

લાક્ષણિક ભ્રમ—આપણા લોકોમાં પૈશાચિક ત્રાસ અથવા ભૂતના વળગાડનો વહેમ એટલો બધો વ્યાપી ગએલો છે કે કોઇ બાળક અકસ્માત્ માંદું પડે તો કહેશે કે એને કોઇની નજર લાગી છે કે એને ભૂત વળગ્યું છે ' કોઇ સ્ત્રીને હિસ્ટીરિયાનું દર્દ થયું તો કહેશે કે એને ચુડેલ વળગી છે; પરન્તુ આ બધા શારીરિક વિકારો હોય છે. શરીરમાં તાવ બહુ આવ્યો હોય અને મગજ ઉપર ગરમી ચઢી ગઈ હોય તો માણસને ભ્રમ ઉત્પન્ન થાય છે, અને એવા ભ્રમને પણ કેટલાક લોકો પૈશાચિક ત્રાસ માને છે. જો ભ્રમમાં પ્રશ્નોના ઉત્તર બરાબર પણ ધીરે ધીરે આપે તો તે સુસ્તી, જડતા (લેથરજી) છે. ઉત્તર પૂરતી જ તેનામાં જાગૃતિ આવે તો તે નિદ્રાભ્રમ (સોમનોલન્સી) છે. જોરથી હાક મારીને કિંવા હલાવીને જાગૃતિમા આણવામાં આવે તેને તંદ્રા (સ્ટુપર) કહેવામાં આવે છે. હલાવવાથી પણ જાગે નહિ તે બેશુદ્ધિ (કોમા) છે અને થોડી વાર શુદ્ધિ ચાલી જાય ત્યારે મૂર્છા (ફેંટીંગ) છે. આ સ્થિતિ જ્ઞાનતંતુના બગાડાથી થાય છે. જ્યારે અસંબદ્ધ પ્રલાપ, વિચિત્ર કલ્પના અને વિલક્ષણ ઇંદ્રિયક્રિયા કોઇ કરે ત્યારે તેને ભ્રમ (ડિલિરિયમ) થયો કહેવાય છે. જ્યારે દર્દી હિલચાલ ન કરતા પોતાના મનમાં જ બડબડ કર્યા કરે ત્યારે તેને આત્મગત વિચારભ્રમ (ટૉરપિડ ડિલિરિયમ) કહે છે. બિછાનામા પડીને તે જ્યારે જોરથી બડબડે છે ત્યારે તેને સાદો ભ્રમ (સિંપલ ડિલિરિયમ) કહે છે. દર્દીને બિછાનામાં જોરથી દાબી રાખવો પડે તો તેને ઉત્તાન ભ્રમ (ફ્રિયસ ડિલિરિયમ) કહે છે.

બાલગ્રહ—બાળકોને તાણ કે આંચકી આવે ત્યારે પણ તેને શારીરિક દર્દ સમજવું. તે કાંઈ પૈશાચિક ત્રાસ હોતો નથી. બાળકને મસ્તક પર ગરમી ચડી જવાથી તે એકદમ આંખોના ડોળા ફેરવી નાંખે

છે અને આંચકી ખાવા લાગે છે. દાંત આવતી વખતે જ્ઞાનતંતુ પર માઠી અસર થતી હોવાથી પણ બાળકોને આંચકી આવે છે. પછાડ વાગવાથી પણ તેમ જ થાય છે. બાળકોની પાચનક્રિયા બરાબર ન થવાથી યકૃત બરાબર કામ કરતું ન હોવાથી પણ બાળકને નજર લાગવાનો ભ્રમ ઘણાને થાય છે કારણકે તે વખતે બાળક દુબળું પડવા લાગે છે. માબાપની અશકત પ્રકૃતિથી અને ખાસ કરીને પુરુષના અશકત વીર્યથી ઉત્પન્ન થએલાં બાળકોનાં મગજ અને જ્ઞાનતંતુમા આવો વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. બાળક પજવતું હોય ત્યારે માતાના હૃદયમાં ત્રાસ, દ્વેષ, ગાળ દેવાની વૃત્તિ ઇત્યાદિ તરેહના વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને એ વિચાર-ક્રિયાના સંસ્કારથી દૂષિત થએલું દૂધ બાળકના કોમળ મગજ ઉપર ખરાબ પરિણામ નીપજાવે છે અને બાળકને પીડે છે. બાળકની તબી યત સંબંધી માબાપની ચિંતાના વિચારો પણ બાળકને ત્રાસ આપનારા થાય છે. આ બધાં કારણો સમજીને તેને પૈશાચિક ત્રાસ ન સમજતાં યોગ્ય શારીરિક તથા માનસિક ઉપચારો જ કરવા.

હીસ્ટીરિયા—પુરુષ કે સ્ત્રીને હીસ્ટીરિયા થાય છે ત્યારે તો તેને ભૂતોન્માદ સમજનારા માણસો ઘણા હોય છે, પરન્તુ આ દર્દનો વિકાર સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયમાંથી, મગજમાંથી અને મનોવાસનામાંથી ઉત્પન્ન થએલો હોય છે* તેટલા માટે શરીરને લગતાં દર્દોના તથા મેસ્મેરિઝ-મના ઉપાયોથી એ દર્દ મટાડવું

બેશુદ્ધિ—એકદમ ચકરી આવવાથી બેશુદ્ધ થઇને પડવું, વાઇ આવવી, લુક લાગવી, વગેરે દર્દો પણ પૈશાચિક નથી. એવે વખતે આમોનીયા સુંઘાડવાથી કે નવસારચૂનાના મિશ્રણથી નીકળતા બાફનો ઉચ્છ્વાસ દર્દીને લેવા દેવાથી કિંવા ઠંડા પાણીનો મગજ પર છંટકાવ કર-વાથી દર્દી શુદ્ધિમાં આવે છે.

ગાંડપણ—ગાંડપણ એ પણ મગજનો જ એક વિકાર છે મગજની વૃદ્ધિ બરાબર થયા પછી તેમાં બગાડો થવાથી ગાંડપણ લાગુ પડે છે, તેમજ મૂળથી મગજની વૃદ્ધિ બરાબર નહિ થવાથી પણ ઘેલછા આવે છે. તે મટાડવા માટે માનસિક અને શારીરિક ઉપચારો કરવા.

ભ્રામક વિકાર—જે વિકાર પિશાચના ન હોવા છતાં પૈશાચિક હશે એવો સંશય માત્ર ઉત્પન્ન કરે તે માનસિક ભ્રમવિકાર કહેવાય છે.

---

* જુઓ ખંડ ૫, પરિ ૨૧ મો

તેની અસર મગજ પર, જ્ઞાનતંતુ પર, અને શરીર પર લાંબો વખત ચાલુ રહે, તો તે ઠેકાણે બગાડો કરીને ખાસ કરીને ચહેરા ઉપર સોજાના જેવા રૂપમાં દેખાઇ આવે છે. માટે યોગ્ય ઉપચાર કરવો. આ પ્રકારનો મગજનો બગાડો વંશપરંપરા ઊતરે છે. ગાંડા માણસની સોબતથી તેનું અનુકરણ કરવાની ટેવ પડી જવાને લીધે પણ મનમાં ભ્રામક વિચાર પ્રવેશ કરે છે. કોઇની ખોડની નકલ કરવાની ટેવથી, કોઈના ચાળા પાડતાં તોતડું બોલવાની ટેવથી, ભૂત આવ્યું હોય તેમ ખોટું ધૂણવાની ટેવથી, તે ટેવના સંસ્કારથી આગળ જતાં તે ખરૂં છે એવો ભ્રમ ઉત્પન્ન થાય છે. સારા સશક્ત માણસોને પણ કોઇ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં એક પછી એક કલ્પના આવવા લાગે છે અને તેની અસર મન ઉપર થવાથી ભૂત પિશાચ સંબંધી કલ્પનાનુભવનો ભ્રમ પેદા થાય છે. મેસ્મેરિઝમ કે હિપ્નોટિઝમ વિદ્યાનો પ્રયોગ કોઇ ઉપર કરતાં જો તેને ક્ષણિક પૈશાચિક ભ્રમ ઉત્પન્ન કર્યો હોય તો તે ભ્રમ પ્રયોક્તાના અજ્ઞાનથી કે ભૂલથી કોઈ વાર વધુ વખત રહી જવાથી પણ એ પ્રકારનો ભ્રમ થાય છે. આવા ભ્રામક વિચાર ખુલ્લી હવામાં કસરત કરવાથી અને મગજના જ્ઞાનતંતુ સુદૃઢ કરવાના અન્ય ઉપચારો કરવાથી મટે છે; પરન્તુ તેમાં પૈશાચિક ત્રાસ હોવાની ભ્રમણા કદિ કરવી નહિ.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

ભૂતનો સાચો વળગાડ.

પૈશાચિક ત્રાસના પ્રકાર—જે વિકાર કે ત્રાસનું પરીક્ષણ કર્યા પછી માલૂમ પડે કે તેમાં શારીરિક વિકાર, માનસિક વિકાર, લુચ્ચાઇ વગેરે પ્રકારો રહેલા નથી અને જેનું અદ્ભુતપણું મર્યાદા બહાર રહેલું માલૂમ પડે, તેને પૈશાચિક શક્તિનો ત્રાસ સમજવો. આવો સાચો પૈશાચિક ત્રાસ જોકે કોઈ જ વાર જણાય છે, તોપણ તે ઉત્પન્ન થવામાં કોઇ પણ વ્યક્તિની સાથે પૈશાચિક શકિતનો સંબંધ થવો જોઇએ છે. આ સંબંધ બે પ્રકારનો છે: (૧) કૃત્રિમ, (૨) સ્વાભાવિક.

કૃત્રિમ સંબંધ—પૈશાચિક ત્રાસ ઉત્પન્ન થવાનું જાણી-બૂઝીને આપણી કાંઇ કૃતિ કારણરૂપ થઇ હોય, તો તે સંબંધને કૃત્રિમ તરેહથી બંધાએલો પૈશાચિક સંબંધ કહે છે. (૧) મેસ્મેરિઝમ, હિપ્નોટિઝમ વગેરે વિદ્યાઓનો પ્રયોગ કરતાં પાત્ર અંતર્જ્ઞાનદૃષ્ટિની અવસ્થામાં કિંવા તેથી

વધારે આમળની અવસ્થામાં ગયો હોય, તો તે સ્થિતિમાં કોઇ વાર તેની સાથે પિશાચશક્તિનો સંબંધ બંધાય છે. (૨) પિશાચશક્તિનો અનુભવ લેવાનો પ્રયોગ કરતાં કોઇ અશક્ત માનસપ્રકૃતિના મધ્યસ્થ–મીડિયમની સાથે પિશાચશક્તિનો સંબંધ જોડાય છે. (૩) આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રમાંની ઉચ્ચ તરેહની શકિતના અનુભવ માટે પ્રયત્ન કરતાં એટલે ગાનસ, મંત્ર, ઉપાસના, યોગ, ઇત્યાદિક પ્રયોગો કરતાં વિશિષ્ટ તરેહની શારીરિક અને માનસિક ઉત્તેજકતા પ્રાપ્ત થાય છે; એવે વખતે યોગ્ય સાવધાનતા રાખી ન હોય, તો પિશાચશક્તિનો સંબંધ જોડાય છે.

સ્વભાવિક સંબંધ—પિશાચશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ આપણી સાથે પિશાચનો સંબંધ જોડાવા સરખી શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ બનવાથી આકસ્મિક યોગાયોગથી જે આપોઆપ સંબંધ બંધાય છે તે સ્વાભાવિક સંબંધ કહેવાય છે. (૧) જ્યારે હમેશની નિદ્રા કરતાં કોઇ વાર ખાસ જૂદી જ જાતની ગાઢ નિદ્રા આવે છે, ત્યારે આપણી માનસિક સ્થિતિ પિશાચશક્તિના સંબંધને યોગ્ય બને છે. આવે વખતે કોઈ વાર તે શક્તિનો સંબંધ જોડાવાથી સ્વપ્નમાં ભીતિદાયક દેખાવોથી અને કૃત્યોથી ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) જાગૃતિમાં થતો સ્વાભાવિક સંબંધ હમેશાં માનસિક ક્ષીણતાથી થાય છે. અતિ હાસ્યથી, અતિશય રડવાથી, હર્ષાતિશય થવાથી અથવા એવા જ કોઇ કારણથી વૃત્તિની ઉત્તેજકતાનો અતિરેક થાય છે, ત્યારે માનસિક ક્ષીણતા આવવાની શરૂઆત થાય છે: તેવે વખતે પૈશાચિક શક્તિના સ્થાનમાં એકલા જવાથી પિશાચ પ્રવેશ કરી શકે છે. વિકારમાંથી સાજા થતાં આવેલી અશક્તતા, ભીતિ, ઉદાસીનતા, ઇત્યાદિ કારણોથી જ્યારે વૃત્તિવિલીનતાની સ્થિતિ આવીને માનસિક ક્ષીણતા નિર્માણ થાય છે ત્યારે પૈશાચિક સ્થાને એકલા જવાથી તે વળગે છે. કોઇનું દ્રવ્ય, વૃત્તિ, પ્રાણ ઇત્યાદિ હરણ કરવાની કલ્પના મગજમાં જન્મીને જ્યારે તદ્રૂપ થઈ જવાય છે ત્યારે પણ મન નિર્બળ બને છે; ત્યારે જે કોઈ વ્યક્તિ એવા જ કોઇના કૃત્યથી પ્રાણત્યાગ કરીને વિદેહ ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં રહેલી હોય કિંવા પૂર્વજન્મમાં તેનું હરણ કરનારની સાથે તેને પોતાનો સંબંધ બાંધવાનું સાધન મળતું ન હોય, તો તે સંબંધી વસ્તુમાત્રને તે ધારણ કરી રહેલી હોઇને એવી વસ્તુમાત્રથી સંબંધ થતાં તેને પિશાચશક્તિનો સંબંધ બંધાય છે.

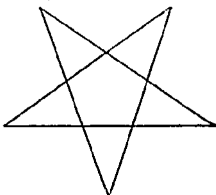
પૈશાચિક સંબંધથી થતો ત્રાસ—આ પ્રકારે કૃત્રિમ કે સ્વાભાવિક સંબંધ બંધાવાથી શારીરિક, માનસિક, ઉભયમિશ્ર અને અચેતન

ચેતનાત્મક ત્રાસ થાય છે. શારીરિક ત્રાસમાં શરીર અથવા ઇંદ્રિયની વેદના, મારવું, બાંધવું, બાળવું વગેરે યાતનાનો સમાવેશ થાય છે. માનસિક ત્રાસમાં વિલક્ષણ શબ્દોનું અંતરીક્ષમાંથી શ્રવણ, વિલક્ષણ રૂપદર્શન વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ઉભયમિશ્ર-બેઉ પ્રકારનો ત્રાસ સાથે પણ થાય છે. અચેતન ચેતનાત્મક ત્રાસ એટલે ઘરમાંની કોઇ જણસોની હીલચાલ, ભાંગ-ફોડ, માર-પછાડ, વગેરે વસ્તુઓનો નાશ-નુકસાન થાય છે.

ભૂતના સાચા વળગાડના ઉપાયો—ભૂતનો સાચો વળગાડ હોય કિંવા ખરો પૈશાચિક ત્રાસ હોય તો (૧) વાસનાપૂર્તિ, (૨) સંબંધ-માર્ગાવરોધ, (૩) સંબંધનાશ અને (૪) પિશાચદેહમુક્તિ એ માર્ગોવડે તેના ત્રાસમાંથી છૂટવું (૧) જો કાંઇ થોડી ઇંદ્રિયવિષયક વાસના કિંવા ઇચ્છા પૂર્ણ કરી લેવા માટે પિશાચનો વળગાડ પેઠો હોય તો તેની વાસનાપૂર્તિ કરવી એટલે કે બલિદાનથી અને જીવતૃપ્તિથી તેને તૃપ્ત કરવો જેને ત્રાસ થતો હોય તેના શરીર પરથી ખાવાપીવાની વસ્તુઓ, અન્ન, કિંવા બીજી કાંઇ વસ્તુઓ ઉતારીને કોઇ ખાસ ઠેકાણે મૂકી આવવી તેને બલિદાન કે ઉતાર કહે છે. કેળાં લીંબુ વગેરે ફળ, મોદકના લાડુ કિંવા કોઈ હલકું ભૂત હોય તો ગાંજો, ઇંડાં, દારૂ વગેરે પદાર્થો પણ માંગે છે. ઉતારવાની ચીજો ત્રણ વાર ઉતારવી અને ત્રણે વાર જેના પરથી ઉતારી હોય તેની દૃષ્ટિ સામે એક એક ક્ષણ રાખવી. તેના શરીરમાંનું પિશાચ એ પદાર્થમાં આકર્ષિત થઇને આવે છે, એવી ભાવના તે ઉતારા વખતે રાખવી ઉતાર મૂકયા પછી હાથ પગ અને આંખો ધોયા પછી ઘરમાં પેસવું. જીવતૃપ્તિ કરવાની રીત એવી છે કે કુમાર, કુમારી, બ્રહ્મચારી, વિધવા, ગોસાંઇ, બ્રાહ્મણ અથવા પશુને અન્નદાનથી તૃપ્ત કરવું. એ જીવતૃપ્તિ કરતી વખતે તે તે વ્યક્તિમાં અદૃષ્ટ શક્તિ આવીને પોતે તૃપ્ત થાય એવી ભાવના રાખવી. (૨) જે માનસિક આવરણની વિશિષ્ટ કોમળતાથી પિશાચનો ત્રાસ થાય છે તે કોમળતા, અશક્તતા દૂર કરવાથી તે સંબંધોનો માર્ગ બંધ થાય છે તેને સંબંધ-માર્ગાવરોધ કહે છે. આ ઉપાય બે રીતે થાય છે-તંત્રશાસ્ત્રીય રીતે અને માનસિક દઢતાવાળા પવિત્રાચરણી મનુષ્યની માનસિક શક્તિની સહાય, સૂચના, આજ્ઞા કિંવા આશીર્વાદ લેવાની રીતે. તંત્રશાસ્ત્રીય રીતોમાં સર્ગંધવિલેપન, વચાદિ ધૂપ, બેલતુલસીગંદ જલસિંચન, અષ્ટમંગલઘૃત-પ્રાશન ઇત્યાદિ ઉપચારો રહેલા છે. કેસર, કાળો અગર, કપૂર (વિશુદ્ધ-બજારૂ નહિ), શુદ્ધ કસ્તુરી, ઉંચું ચંદન એ પદાર્થો સમાન વજને

લઇને બનાવેલા ગધને સર્વગધ કહે છે. તત્રશાસ્ત્રીઓ આ ગધને ઉપયોગમા લે છે બીજી રીતમા શાતિપાઠ સરખી ધર્મોપાધ્યાયોએ કરેલી પ્રાર્થના અથવા સ્તોત્રપાઠનો સમાવેશ થાય છે જ્યારે પિશાચનો સંબધ થવાના કારણો હોય છે ત્યારે એકલા માર્ગનિરોધથી પતી જતું નથી પણ પિશાચના સબધનો નાશ કરવો પડે છે (૩) કૃત્રિમ સબધ મેસ્મેરિઝમ કરતા કે પિશાચવિદ્યાના પ્રયોગો કરતા બધાય છે અને એવો સબધ તોડવાની રીતો એ વિષય ઉપરના વિવેચનમા બતાવી છે સ્વાભાવિક સબધનાશ અનેક રીતે થાય છે પિશાચને પ્રિય એવી કોઇ વસ્તુ કિવા દ્રવ્યના યોગથી આપણને ત્રસ થતો હોય તો તે વસ્તુનો ત્યાગ કરવો કિવા તેનું દાન કરવુ સ્થૂન પચભૂતાત્મક શરીર પર અને સૂક્ષ્મ ચૈતન્યભૂતાત્મક શરીર પર વિશિષ્ટ સ્થૂન કાર્યના આદિ પરમાણુનો સમુચ્ચય કરીને ઇષ્ટ પરિણામ નિપજાવનાર રેખાકૃતિનો યત્રનો ઉપયોગ કરવો અથવા યત્રને ધારણ કરવો વિશિષ્ટ વર્ણરચનાના તાલબદ્ધ સસ્કાર લહરિથી વાયુ અને પ્રાણ એ દ્રવ્યોમા વિશિષ્ટાકાર નિર્માણ કરીને તેને યોગે ઇષ્ટકાર્ય નીપજાવનાર શબ્દોચ્ચારનો-મત્રોચ્ચારનો ઉપયોગ કરવો માનસ દ્રવ્યમા સામર્થ્યવાન દેવતા નિર્માણ કરીને તે વડે ઇષ્ટ પરિણામ નીપજાવવુ સર્વવ્યાપી અધ્યાત્મશક્તિસામર્થ્યમાંનુ જોર અંતરાત્મા પાસથી લઇને ઇષ્ટ કાર્ય પાર પાડવુ આ ઉપરાત તેમાના એકથી વધારે ઉપાયોનો એકી સાથે ઉપયોગ કરી શકાય ભૂતનો સબધ તોડવા માટે એ ૬ માર્ગો ઉપયોગમા લેવાય છે આ સબધનાશ મત્રીને અથવા દાટીને કરવામા આવે છે જેના શરીરમા ભૂત દાખલ થવાથી પીડા થતી હોય (અભિનિવેશિત), અને જેના શરીરમા ભૂત આવીને તેને ધુણાવતું હોય (આવેશિત) અને જે સ્થળે ભૂતનો નિવાસ હોય, તે બધાને ભૂતના વળગાડથી મુક્ત કરવા માટે સબધમાર્ગનિરોધનો ઉપચાર કરીને, યત્રનો વિચાર કરીને અને મત્રોવડે પ્રતિબધક સંસ્કાર કે કતા રહીને એ રીતે યત્ર-મત્રની શક્તિ જોડીને-એ યત્રને ધારણ કરવો કિવા ભૂત પીડિત સ્થળે રાખવો કિવા તે મનુષ્ય અગર તે સ્થળ ઉપર મંત્રેલા પાણીનું સિચન કરવુ જૂદી જૂદી જાત પથ અને ધર્મમા આ વિધિમાં કાંઇ ફેરફાર માલુમ પડે છે પરન્તુ તેની રચના સામાન્ય રીતે એક જ તત્ત્વ ઉપર અવલબી રહેલી છે આધિવ્યાધિહરણને માટે પચકોણ યત્ર, આઠ પાખડીનું કમળ અમર સ્વસ્તિક એ શુભ યત્રો છે એ યત્રો કિવા બીજા સારા યત્રો શોધીને ભૂમિ, કાગળ કે ભોજપત્ર પર

કેસર, કસ્તુરી કે ગોરોચનથી દોરીને તે પર પિશાચવ્યાધિગ્રસ્તનું નામ, વ્યાધિનિરાકરણનો હેતુ સ્પષ્ટ લખીને યંત્રપૂર્તિ કરવી. એટલાથી ન પતે તો તે ઉપર મંત્રોચ્ચાર સંસ્કાર કરવો, અગર લીંબુ, પાણી વગેરે પદાર્થો મંત્રી આપવા. મંત્રરચનામાં બહુધા ધાર્મિક ગ્રંથમાંની શબ્દ-રચનાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, એવું બાયબલ, કુરાન, વેદમંત્રો અને તંત્રગ્રંથોમાંનાં કવચો ઉપ-રથી જણાય છે. આ કરતાં વધારે મુશ્કેલ પ્રસંગે જપાનુષ્ઠાન અને પુરશ્ચરણથી કોઈ સમર્થ દેવતા

પંચકોણ યંત્ર [આકૃતિ ૪૯].

નિર્માણ કરીને અને ઉપાસનાના નિયમથી તે દેવતાકારમાં સૃષ્ટિમાં કાર્ય કરતી સામર્થ્ય સર્વવ્યાપી ઇશ્વરશક્તિમાંનું પ્રાણતેજ સંમિલિત થઈ રહે એવી એકનિષ્ઠા ધારણ કરીને કોઈ મંત્ર પર અગર વસ્તુ પર દેવતાની સ્થાપના કરીને પિશાચનો સંબંધ તોડવામાં આવે છે. આ ઉપાયો કરતાં છતાં પિશાચનો સંબંધ તૂટે નહિ, કિંવા ફરી ફરીને બંધાય તો પિશા-ચને બાંધી રાખવાનો ઉપાય કરવો. આ ઉપાય નીચે પ્રમાણે કરવો. આવેશિત કિંવા અભિનિવેશિત મનુષ્ય પર જેનું વર્ચસ્વ બેઠું હોય એવા હિપ્નોટિસ્ટે, પિશાચવિદ્યા જાણનાર ભૂવાએ, માનસશાસ્ત્રવેત્તાએ અથવા સિદ્ધ મંત્રશાસ્ત્રવેત્તાએ જ ભૂતને બાંધવા તૈયાર થવું. એક શીશીમાં તુલસી જેવી પવિત્ર વનસ્પતિના સ્પર્શથી પવિત્ર કરેલું જળ લઇને તેમાં સુવાસિત પદાર્થો–સર્વગંધાદિ નાંખવા, અને પછી તે શીશી આવેશિત સમક્ષ ધરીને તેમાં તેના મુખ કે નાકવાટે ધીરે ધીરે ઉચ્છ્વાસ છોડવાનું કહેવું. એ વખતે ' આ ઉચ્છ્વાસની સાથે ભૂત શીશીમાં જાય ' એવી તે ભૂતને સાદા સ્પષ્ટ શબ્દોથી અગર મંત્રોચ્ચારથી આજ્ઞા કરવી અને મનની ધારણાના જોરથી તે ઉચ્છ્વાસની સાથે તે શીશીમાં દાખલ કરં છું એવું ધ્યાન કરવું. એ પ્રમાણે ત્રણ ઉચ્છ્વાસ છોડાવવા, પછી તેને મજબૂત બૂચ મારવો અને પાણી જરા પણ બહાર ઝમે નહિ એવો બંદોબસ્ત કરવો. આવેશિત એ શીશીમાં ઉચ્છ્વાસ છોડવાની ના કહે તેવી સ્થિતિ હોય તો તેના શરીર પરથી હાથવડે માર્જન આવર્જન (આક-ર્ષક હાથ ઉતારા) શીશીના મ્હોંસુધી, ઉપર દર્શાવેલા શબ્દોચ્ચારથી–

તે માળાનું ચલન કરવાની માંગણી કરે છે. તેમાં પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર હકારમાં હોય તો પૂર્વપશ્ચિમ ચલન અને નકારમાં હોય તો ઉત્તરદક્ષિણ ચલન આપો એમ તે કહે છે; એવી સંકેતભાષાથી તે ત્રણે કાળની વાતો પ્રેતાવાહનની રીતે જાણે છે. બીજી રીતે પ્રેતાવાહન કરનાર કરતાં આવી ક્રિયા સાધનારમાં આધ્યાત્મિક સામર્થ્ય વિશેષ હોવાની જરૂર છે.

હજરત બોલાવવા—બાળકના અંગૂઠાના નખ ઉપર કાજળ લગાવી તેમાં પિશાચને બોલાવી ત્રિકાળની વાતો જાણવામાં આવે છે.

પાત્રાંદાલન—જેમનાં લગ્ન થયાં ન હોય એવી કુંવારી છોકરીઓ અને નાના છોકરા આઠથી બાર વર્ષસુધીના જોઇને તેમને ન્હવરાવવા તથા એક પત્રાવળી પર ચોખા પાથરી તે ઉપર પાણી ભરેલી ગાગર મૂકી તેની આસપાસ એક બાજુએ ત્રણ છોકરીઓ અને બીજી બાજુએ પાંચ છોકરા અગર પાંચ છોકરીઓ અને ત્રણ છોકરા એવી વિષમ સંખ્યાથી બેસાડવા. પૂર્વે મરણ પામેલા નામાંકિત વૃદ્ધ પૂર્વજોની અગર કોઇ સાધુ પુરુષ કિંવા દેવતાની પ્રાર્થના કરીને તે ગાગર પર ચોખા નાંખીને ગાગરના મધ્ય ભાગને તેમની ફક્ત આંગળીઓ અડાડીને બેસવા કહેવું. પ્રશ્નના હકારમાં કે નકારમાં જવાબને માટે એ વાસણ જમણી બાજુએ કે ડાબી બાજુએ ડોલે એવી સંકેતભાષા ઠરાવવી. તે ઉપરથી ત્રિકાળ સંબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તરો મળે છે.

કાજળી—હાથમાં કાજળ લગાવીને અથવા થાળીમાં કાજળ લગાવીને કાજળી કરી તેમાં નાની વયનાં બાળકોને દેવતાઓ બતાવી તે દેવતાને પ્રશ્નો પૂછી ત્રિકાળ સંબંધી જવાબો મેળવી શકાય છે.

અંજન—ઉલૂક, મયૂર, કાક ઇત્યાદિ, કલ્પમાં કહેલી જૂદી જૂદી પદ્ધતિથી તૈયાર કરેલું કાજળ હાથે લગાડીને ભોળા હૃદયના માણસને તેમાં જોવાનું કહીને તે ઠેકાણે દેખાતી અદષ્ટ વ્યક્તિ પાસેથી પ્રશ્નોના ઉત્તરો મેળવી કિંવા તેમાંનો દેખાવ જોઇને ત્રણે કાળની વાત જાણવી.

ત્રિકાળદર્શી આયનો—કાળા આયનાની સામે દીવો મૂકી તેમાં નાની વયના છોકરાને જૂદા જૂદા દેખાવો બતાવી ભૂત, વર્તમાન, ભવિષ્યની વાતો જાણવી.

કર્ણપિશાચ—કોઈ અજ્ઞાત વાત કિંવા હકીકત આપણે પૂછી હોય અને પિશાચ આવીને આપણા કાનમાં તેનો જવાબ આપી જાય તે. પિશાચને કાંઇ ખાસ સાધનોથી પોતાને વશ કરવાથી તેમ બની શકે છે.

પિશાચવશીકરણ—મુડદાને દાટેલું કાઢીને તે ઉપર કાંઈ વિશિષ્ટ વિધિયુક્ત સંસ્કાર કરીને અગર બીજાં સાધનોથી આપણી ઇચ્છા હોય

ત્યારે તે આપણી પાસે આવે તથા આપણે માંગીએ તે પદાર્થ લાવી આપે અગર આપણું કામ કરે; એ માટે પિશાચને વશ કરવામાં આવે છે તોપણ ત્રણે કાળની વાત જાણી શકાય છે.

ક્રિસ્ટલ ગેઝીંગ—કાજળી અને ત્રિકાળદર્શી આયના પ્રમાણે કાચના બનાવટી ગોળામાં પિશાચદર્શન કરાવવું અને તેની પાસેથી ત્રણે કાળની વાત જાણવી તે.

ટેબલ ટીપીંગ—ત્રણ પાયાના ગોળ મેજની આસપાસ પ્રેતાવાહનની પેઠે મંડળ કરીને પ્રેતને બોલાવી તેની સાથે ટેબલના પાયાના ઠોકવડે વાતચીત કરી માહિતી મેળવવી તે.

પ્લેંચેટ—પ્લેંચેટ નામનું એક સાદું યંત્ર છે. તે કાગળ ઉપર સવાલના જવાબ લખીને ત્રણે કાળની માહિતી આપે છે. હજરત, કાજળી, આયનો અને પ્લેંચેટના વિશેષ વિવેચન માટે જૂદા પરિચ્છેદો આપ્યા છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

હજરત બોલાવવાની વિદ્યા.

હજરત ભરવાની રીત—આ મુસલમાની ઇલ્મ છે. એક સુંદર સફેદ પહોળી રકાબીની વચમાં કપુરના કાજળનું નાની બેઆની જેવડું ટપકું કરવું અને તે ટપકા ઉપર દીવેલનું ટપકું પાડવું. પછી તે રકાબીની સામે દૃષ્ટિ રાખીને પલાંઠી વાળી બેસવું અને એકાગ્ર દૃષ્ટિથી પેલા કાળા ટપકામાં જોવું. એકાગ્ર દૃષ્ટિમાં જેમ વધારે સ્થિરતા હશે તેમ તેમાં વધારે જલ્દીથી ચમત્કાર દેખાવા લાગશે. દૃષ્ટિ સ્થિર હોવા છતાં જો જોનારનું મન ચલવિચલ હશે તો દેખાવામાં વિલંબ થશે. આ પ્રયોગ ત્રાટક મુદ્રાનો છે. જેણે દૃષ્ટિને સ્થિર રાખવાની કેળવણી લીધી હશે તેને આ પ્રયોગમાં મુશ્કેલી જણાશે નહિ. નાની વયનાં નિર્દોષ અને સરલચિત્ત છોકરા–છોકરીઓને હજરતમાં ઉતાવળે ચમત્કાર દેખાય છે. જોતાં જોતાં નજર ફેરવવી નહિ કારણકે તેમ કરવાથી પ્રયોગ નિષ્ફળ જશે. આ પ્રયોગ વખતે ઝાઝાં માણસોને બેસવા દેવાં નહિ; માત્ર જેનું કામ હોય તે, પ્રયોગ કરનાર અને પ્રયોગ કરાવનાર એ ત્રણ ચાર માણસોને બેસાડવાં. તે બધાને આ વિદ્યામાં શ્રદ્ધા હોવી જોઇએ. બહુ અજવાળાવાળી જગ્યા પણ ન જોઇએ.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

કાજળી.

કાજળી બનાવવાની રીત—પ્રયોગ કરનાર પોતાની હથેળીમાં કપૂરનું કાજળ લગાવે છે અને તે ઉપર તેલ ચોપડે છે એટલે એ કાજળનો પટ ચળકે છે. કપૂરનું કાજળ ઠંડું હોય છે અને બીજા પ્રકારનું કાજળ ગરમ હોય છે. જોનારને તે કાજળ ઉપર સ્થિર દૃષ્ટિ રાખવાની હોય છે તેથી જો બીજું કાજળ હોય છે તો તેમાંની ગરમીને લીધે જોનારની આંખોની નસો ખેંચાય છે અને નુકસાન થાય છે. એ પ્રમાણે કર્યા પછી જોવા માટે નાની વયના છોકરાને કે છોકરીને બેસાડવા અને એ કાજળી ઉપર સ્થિર દૃષ્ટિથી જોવા કહેવું.

કાજળી જોવાની રીત—માણસ જ્યારે એક જ વસ્તુ તરફ દૃષ્ટિને એકાગ્ર રાખી રહે છે અને આંખોને મીંચાવા દેતો નથી, ત્યારે તેની દૃષ્ટિ તે વસ્તુ પર સ્થિર થતાં બીજી વસ્તુઓ ઉપરથી પાછી ફરે છે એ રીતે ધીમે ધીમે તેને ઊંઘ આવવા જેવું થાય છે અને એ માનસિક નિર્બળતાની અવસ્થામાં પ્રયોગ કરનારના મનની છાપ જોનારના મન ઉપર પડે છે અને તેના મનની પ્રતિમાઓ દેખાય છે. આ રીતે કાજળીમા સ્થિર જોઈ રહેવાથી અને હજરતમાં જેવો વિધિ કરવામાં આવે છે તેવો વિધિ કરવાથી અદ્ભુત દૃશ્યો દેખાય છે. આ દૃશ્યો જ્યારે મનુષ્યની કલ્પનામાં આવી ન શકે તેવાં અદ્ભુત હોય છે ત્યારે તેમાં દૈવતાઈ સંબંધ જોડાએલો લોકો માનવા લાગે છે. કાજળી જોવાની, પ્રશ્નો પૂછવાની અને બીજી બધી રીત હજરત બોલાવવાની રીત મુજબ જ હોય છે. કાજળીમાં જોનાર જો જોતાં થાકી જાય તો પ્રયોગ લંબાવવો નહિ. પ્રયોગ કરવાનું સ્થળ સ્વચ્છ, ધૂપથી સુવાસિત કરેલું, શાન્ત, એકાન્ત હોય તો તે વધારે ઇચ્છવાજોગ છે. જો પ્રયોગ કરનાર પરમ યોગી કે પાક ફકીર હોય છે તો કાજળીમાં જોઈને પૂછવામાં આવતા સવાલોના જવાબો કેટલેક અંશે ખરા પડે છે.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

ત્રિકાળદર્શી આયનો.

આયનો બનાવવાની રીત—કપૂરની મેશને દિવેલમાં કાલવીને એક સ્વચ્છ કાચના ટુકડા પર તેનો થર એવી રીતે કરવો કે જેથી બીજી

બાજુએ લીસોટા ન દેખાતાં એકસરખી કાળાશ દેખાય. એ કાચને ફ્રેમમાં મઢીને તેનો આયનો તૈયાર કરવો. સાધારણ આયનામાં જે સ્થળે કલાઇ કરવામાં આવે છે, તે સ્થળે આ આયનામાં કાજળ લગાડવાનું હોય છે. મેશ દીવેલમાં ન ચોપડવી હોય તો ગુંદરના પાણીમાં કાલવીને પણ ચોપડી શકાય છે જેથી તે તરત સુકાઇ જાય.

આયનો જોવાની રીત—આ દર્પણને જોનારની દૃષ્ટિ સામે મૂકવું અને દીવો એવી રીતે મૂકવો કે જેથી દીવાની જ્યોત એ દર્પણની બરાબર મધ્યમાં જ પડે. પછી જોનારને એ જ્યોતના પ્રતિબિંબની સામે એકાગ્ર દૃષ્ટિથી જોઇ રહેવા કહેવું આજુબાજુએ આંખ ફેરવવી નહિ કે આંખો ઉઘાડ-મીંચ કરવી નહિ. જોનાર સમજણો અને બાર વર્ષની ઉમરની આસપાસનો હોવો જોઇએ. સરલ હૃદયની સ્ત્રી પણ તે જોઇ શકે છે. આસપાસ બહુ માણસોએ બેસવું નહિ અને થોડા બેઠા હોય તેમણે ઘોંઘાટ કરવો નહિ કે જેથી જોનારનું ચિત્ત વિક્ષિપ્ત થવા પામે નહિ. જોનાર આયનામાં દીવાની જ્યોતના પ્રતિબિંબ સામે પંદરેક મિનિટ જુએ, ત્યારપછી પ્રશ્નો પૂછવાની શરૂઆત કરવી.

પ્રશ્નો પૂછવાની રીત—આમાં પણ પ્રશ્નો પૂછવાની રીત હજરત બોલાવવામાં વપરાતી રીતના જેવી જ છે. તેમાં પણ જોનારને મેદાન જેવું દસ્ય દેખાય, એટલે એક જણ વાળીઝાડીને સાફ કરતો દેખાશે, પછી પાણી છાંટનાર આવશે, ગાલીચા પાથરનાર આવશે, આસનો અને સિંહાસન મુકાશે, સ્તુતિપાઠકો આવશે, દેવ-દેવતાઓ આવશે અને છેલ્લે ગણપતિ મહારાજ પધારશે, અને તે સંબંધી જોનારને પ્રશ્નો પૂછવામાં આવશે એટલે તે એ પ્રકારના જવાબો આપ્યા કરશે. પછી કોઈ ચોરી થઇ હોય તો તે સંબંધી, રોગીનો રોગ મટવા સંબંધી, ભૂત પ્રેતને બોલાવવા સંબંધી, ભૂતના વળગાડ સંબંધી, વળગેલી ચૂડેલને બોલાવી તેને બાળી મેલવા સંબંધી, એવા એવા પ્રશ્નો પૂછવાથી તે બધાના જવાબો મળે છે. જવાબ સાચા ખોટા હોવા વિષે પહેલાં ખાતરી કરી જોવી અને વધુ સવાલો પૂછી જવાબ મેળવવા. જોનાર શ્રદ્ધાળુ જોઇએ અને પ્રયોગ કરનાર પૃચ્છક દૃઢ મનોબળવાળો તથા અનુભવી જોઇએ.

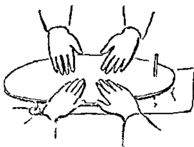
ત્રિકાળદર્શી વીંટી—ત્રિકાળદર્શી આયનાની પેઠે ત્રિકાળદર્શી વીંટી બનાવી શકાય છે. સફેદ સ્ફટિકનું નંગ લઇને તેને વીંટીમાં બેસાડતાં પહેલાં નીચે કપૂરનું કાજળ અથવા શ્મશાનમાંનો કોયલો અને કાળા સાપની કાંચળીની રાખ ગુંદરમાં કાલવીને ભરી દેવું અને ઉપર નંગ

બેસાડવું એટલે સફેદ નંગ કાળું દેખાશે. કેટલાક વીંટીમાં નંગ જડતી વખતે તે ઉપર ચમેલીના તેલનું ટીપું મૂકે છે અને તે ઉપર નીચેનો મંત્ર ભણીને પછી નંગ બેસાડે છેઃ ॐ ह्रीं श्मशानवासिनि महाकालिके आगच्छ आगच्छ अवतर अवतर पितॄन् दर्शय दर्शय ह्रीं स्वाहा ॥ મંત્ર ભણવાની રીતે નંગ બેસાડવું હોય તો ખાસ શનિવારનો દિવસ પસંદ કરવો. આ વીંટી હાથે પહેરવામાં હરકત નથી. જ્યારે તેનો ઉપયોગ હોય ત્યારે વીંટીના નંગ તરફ એકી દૃષ્ટે જોતાં એક છોકરાને કે સ્ત્રીને બેસાડવાં અને કાળા નંગમાં સફેદ ભાગ દેખાવા લાગે એટલે ત્રિકાળદર્શી આયનાની પેઠે પ્રશ્ન પૂછીને જવાબો મેળવવા.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

પ્લેંચેટની પદ્ધતિ

પ્લેંચેટની બનાવટ—પ્રેતાવાહનદ્વારા ત્રણે કાળની વાત જાણવાની આ પદ્ધતિ છે. પ્રેતાવાહનવિદ્યામાં જેવી રીતે મેજના પાયાના અવાજથી ભૂત જવાબ આપે છે, તેમ આમાં પ્લેચેટ કાગળ ઉપર લખીને જવાબ આપે છે અને એ જવાબમાં ભૂતની શક્તિના પ્રમાણમાં ત્રિકાળની વાત હોય છે. પ્લેંચેટનાં પાટીયાં યુરોપના દેશોમાંથી તૈયાર બનાવેલાં આવે છે અને તે સાગ કિંવા ઓકનાં બનાવેલાં હોય છે. તેવાં પાટીયાં આ દેશમાં બનાવવાં હોય તોપણ બની શકે તેનો આકાર ત્રિકોણાકાર હોય છે પરન્તુ તેના ખૂણા ગોળ હોય છે. તેની નીચે બે સીપનાં બટનના જેવાં અને જેવડા પૈડા હોય છે અને તે પૈડા જડી લીધેલાં નહિ પણ હરકોઇ દિશામાં ફરી શકે તેવા (જેમ પલગના પાયાની નીચેની ગરગડીઓ હરકોઇ દિશાએ ફરી શકે છે તેવાં ગોળ) હોય છે. સાંકડા ખૂણાને મોખરે એક ગોળ કાણું હોય છે અને તેમા અણી કાઢેલી પેન્સીન બેસવામાં આવી હોય છે. પાછળ પૂરસે પૈડા અને આગળ પેન્સીનનો નીચેનો ભાગ એ ત્રણના ટેકા ઉપર પ્લેચેટ એકસરખું ઊભું રહે છે.

પ્લેંચેટ [આકૃતિ ૫૦]

પ્લેંચેટને વાપરવાની પદ્ધતિ—એક સુંવાળા ટેબલ પર, અથવા આરસના લીસા ટેબલ પર અથવા છોબંધ જમીન પર એક કોરો કાગળ પાથરીને તેના ઉપર આ પ્લેંચેટના પાટીયાને મૂકવું. પ્લેંચેટ પાસેથી જવાબ મેળવવા ઇચ્છનારા બે મનુષ્યોએ પાટીયા ઉપર પોતાના બેઉ હાથનાં આંગળાં ચિત્રમા દર્શાવ્યા મુજબ મૂકવાં અને દૃઢ સંકલ્પપૂર્વક ભાવના ધારવી કે આ પાટીયામાં અદૃષ્ટ ત્રિકાળદર્શક શક્તિ ધીમે ધીમે પ્રવેશ કરે છે. પ્રયોગ કરનારાઓનાં મન શાન્ત અને શ્રદ્ધાયુક્ત હોવાં જોઇએ. વાતાવરણમાં ખળભળાટ થાય તેવો કોઇ જાતનો ઘોંઘાટ કે તોફાન નજીકમાં થવાં ન જોઇએ. દસથી પંદર મિનિટ એ પ્રમાણે શાન્તિથી બેસી રહ્યા પછી પાટીયું તેની મેળે ચલિત થઇ ચાલવા લાગશે. પ્લેંચેટ ચાલવા લાગે એટલે ઉપરના આંગળાં પોચાં રાખવાં પણ જરાએ ઊંચકવાં નહિ. પ્લેંચેટ થોડું ચાલે એટલે પછી પ્રશ્નો પૂછવાનું શરૂ કરવું.

પ્રશ્નો પૂછવાની રીત—"મિસ્ટર પ્લેંચેટ! કૃપા કરીને કહો કે મારા મિત્રનો રોગ મટશે કે નહિ? ગુજરાતીમાં જવાબ આપશો." આ પ્રમાણે વિનયપુરઃસર પ્રશ્ન કરવાથી પ્લેંચેટ કાગળ ઉપર ચાલતાં 'હા' કે 'ના'નો જવાબ લખશે. ધીમે ધીમે તેની ગતિ વધવા લાગશે અને તમે જે સવાલનો જવાબ જે ભાષામાં માગશો તે જ ભાષામાં તમને જવાબ મળશે. પ્લેંચેટમાં કઇ અદૃષ્ટ શક્તિનો પ્રવેશ થયો છે તે સંબંધી સવાલ પૂછવાથી પ્લેંચેટની મરજી હશે તો તે વિષે પણ તે જવાબ આપશે. ઉપરાઉપરી બહુ પ્રશ્નો પૂછીને તેને પજવવું નહિ. ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય ત્રણે કાળ સંબંધી સવાલોના જવાબો તે આપી શકે છે પણ તેણે આપેલા બધા જવાબો હમેશા ખરા પડતા માલૂમ પડયા નથી. પ્રેતાવાહનદ્વારા ત્રિકાળ જાણવાની જ આ પદ્ધતિ છે. પ્લેંચેટની શોધ અમેરિકા દેશે કરી છે. હિંદુસ્તાનમા પણ આવા તૈયાર પાટીયાં વેચાતાં મળે છે અને તેની કીંમત થોડી હોય છે.

પરિચ્છેદ ૬ ઠ્ઠો.

વિચારશક્તિદ્વારા ત્રિકાળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ.

વિચારશક્તિદ્વારા ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય જાણવાની વિદ્યા—આ વિદ્યાને અંગ્રેજીમા સાઇકોમેટ્રી (Psychometry) કહે છે. એ શક્તિવડે એક મનુષ્ય પોતાના મનને એક ચીજના સમાગમમાં લાવે

છે, તે ચીજ તે પોતાના હાથમાં પકડે છે, અથવાતો તે ચીજની આ-સપાસના કિરણમંડળ (ઑરા–Aura) માં પોતાના ચિત્તને દાખલ કરે છે અને એમ કર્યા પછી જે જે લાગણી અને અસરો તેના મન પર થાય છે, તે તે લાગણીઓના આધારે તે તેની ખાસીયત વગેરેનું વર્ણન આપે છે. કેટલીક વાર આ શકિત આંતર દૃષ્ટિથી ગેબી વસ્તુઓ જોવાની (કલૅઅર-વૌયન્સ) અને ગેબી અવાજો સાંભળવાની શક્તિ (કલૅઅરઑડીઅન્ટ) અથવા માનસસંદેશાની શક્તિ ધરાવનાર માણસમાં જોવામાં આવે છે, જેથી સ્વાદ અને સ્પર્શશક્તિ બહુ ખીલે છે. અપંગ મનુષ્યોમાં સામાન્ય રીતે આ શકિતનો અંશ જોવામાં આવે છે. જ્ઞાનતંતુઓની સંવેદનશક્તિ અપંગ મનુષ્યોમાં તીવ્ર હોય છે અને તેથી તેઓની વિચાર શક્તિમાં વિશેષતા હોય છે.

શક્તિને કેવી રીતે કેળવવી?—આ શક્તિ કેળવવાના ઉમેદવારે પોતાની સ્પર્શશક્તિને ખીલવવી જોઇએ કે જેથી કોઈ પણ ચીજને અડકતાં તે તેનું વર્ણન કરી શકે. આ શક્તિને કેળવવાને થોડી નાની જણસો જેવી કે કપડાના ટુકડા, ફલાલીન, છીંટ, રેશમ, ઊન, જાતજાત-ના પથરા, કોયલો, ખરબચડા અને લીસા કાંકરા, ઝાડની છાલો વગેરે પાસે રાખવી. પહેલાં એક ચીજને હાથમાં લેવી અને તે બરાબર તપાસવી; એમ ઘણી ચીજોનું અવલોકન કર્યાં કરવું અને પછી કોઈ પણ જણસ જોયા વિના આંખ બંધ રાખીને ઉપાડવી; પછી તે શું ચીજ છે તેનો વિચાર કરવો. ધારીએ કે તે છાલ છે, તો તે કયા ઝાડની છે, ક્યાં તેની ઉત્પત્તિ થઇ, તેની વિશેષતા શી, વગેરે જેટલું બને તેટલું વિ-ચારીને મનન કરવું. એ જ પ્રમાણે પત્થર, કોયલા, સોનું, રૂપું, તાંબું ઇત્યાદિ વસ્તુઓ હાથમાં લઇને અખતરા કરવા. દરેક ચીજ તપાસવાનો મહાવરો રાખવો કારણકે હરકોઇ ચીજ કોઇ તમારા હાથમાં લાવીને મૂકશે અને તે વખતે તમારે તે તપાસીને જવાબ આપવો પડશે. એ મુજબ કપડાં, રેશમ, ઊન વગેરે ઉપર શક્તિ અજમાવવી. જેમ ચીજોની સંખ્યા વધારે થતી જશે, તેમ શક્તિ સારી રીતે ખીલતી જશે જો તમે કાંઈ અજબ જેવી અસર જુઓ તો તે બાબતની નોંધ તમારી ડાય-રીમાં કરી લેવી. જો સંગ્રહસ્થાન કે પ્રદર્શનમાં તમો એવી ચીજો જુઓ તો તે સાથે તમારે અખતરા કરી જોવા. ચીતારા, વાદ્ય બજાવનારા, વાઢકાપ કરનારા ડાક્ટરો, ઘડીયાળી, ઝવેરી, કોતરકામ કરનારા, હજામો, દલાલો, પીંજારા, રૂ કાંતનારા એવા માણસોમાં આ શક્તિ ખીલેલી હોય છે. બેઉ હાથે વસ્તુઓ પારખવાની શક્તિ કેળવવી જોઇએ.

બંધ કાગળ ઉપરના અખ્તરા—જે બંધ થએલા કાગળો ટપાલમાં આપણા પર આવે, તે હાથમાં લઇ, ઉઘાડ્યા વિના તે ઉપર એકચિત્ત થઇ, તે કાગળ આપણા પર શું અસર આત્મિક પ્રભાવથી ઉપજાવે છે તે જોવું. એમ બેઉ હાથે હમેશાં અખ્તરા કરવાનું ચાલુ રાખવું. એમ કરતાં કેટલીક વખતે તે કાગળ હાથમાં લેતાં જ ખુશાલી કે દિલગીરી કે ગુસ્સાની લાગણી ઓચિંતી થઇ આવશે. તે ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય છે કે તે કાગળમાં લખેલા સમાચાર સારા છે કે માઠા છે અને એ પ્રમાણે કાગળ ખોલ્યા વિના તેની મતલબ જાણી શકાય છે. આ બાબતના અખ્તરા શાન્ત સ્થળે–એકાન્તમાં કરવા. આ શકિત કેળવાઇ જતાં હરકોઇ વસ્તુ હાથમાં લઇને તમે તેનો ત્રિકાળ વૃત્તાંત જાણી શકશો.

અસર અને તેની સમજ—એક ચીજ હાથમાં લઈ તેની મન પર થતી અસર નીચેની વિગત પરથી સમજવી

ખુશાલીની અસર થાય તો તે વસ્તુમાં તંદુરસ્તીના સમાચાર સમજવા.

ધિક્કાર	,,	,,	અસ્વચ્છતાના	,,	,,
વૈરવૃત્તિ	,,	,,	અણબનાવ, કુસંપ	,,	,,
મોજ	,,	,,	આશાજનકતા	,,	,,
ઠપકાપાત્ર	,,	,,	અદેખાઇ, અંટસ	,,	,,
ઊંઘ	,,	,,	અજીર્ણતા કિંવા શરમાળપણું	,,	
નાહિંમત	,,	,,	અસ્વચ્છ લોહી	,,	,,
દિલગીરી	,,	,,	કાળજાની પીડા	,,	,,
સ્વપ્ન	,,	,,	તર્ક કરનાર	,,	,,
હેરાન	,,	,,	બેચેની, અનિદ્રા	,,	,,
નાસીપાસી	,,	,,	ઇચ્છા કરવી, ફાંફાં મારવાં	,,	
બીક	,,	,,	કજીઆખોરી	,,	,,
ઉદાસી	,,	,,	કાંઈ માઠો પ્રસંગ	,,	,,
નિસાસો	,,	,,	લોભ	,,	,,
સાંધા દુઃખવાની	,,	,,	લકવો, સંધીવા	,,	,,
જાંગ–કમર દુઃખવાની	,,		લકવો, સંધીવા	,,	,,
માથું દુઃખવાની	,,	,,	મગજનું નબળું પડવું, મેદ	,,	
પેટમાં દુઃખવાની	,,	,,	અજીર્ણ	,,	,,
છાતીમાં ચુંક આવવાની	,,		ચાંદું, ફોલ્લો	,,	,,
શરીર પર સોજા આવવા જેવી	,,		ગુમડાં	,,	,,

શરીરે ગરમીની અસર થાય તો તેમાં	તારના સમાચાર સમજવા.
શ્વાસ લેવા ડચકાં ભરવા ,,	ફેફસાંનાં દરદ ,, ,,
માથામાં બેચેની ,,	નબળાઇ, શરમાળપણું ,,
ચીડ ચડવાની ,, ,,	ઉછાંછળાપણું ,, ,,
અણગમતું લાગવાની ,,	મેલું, ગંદું ,, ,,
વિચારવંત ,, ,,	પ્રેમઘેલછા ,, ,,
દિલસોજી ,, ,,	નિમકહલાલી ,, ,,
મ્હોં ફીકકું પડવાની ,,	પોતાનું કે પ્રિય જનનું મોત.
બગાસું ખાવાની ,,	સમજ નહિ પડવાથી સામો માણુસ આપણું આકર્ષણ કરે છે અથવા બેઉ જણ એક બીજા ઉપર ખેંચાણ કરે છે એમ સમજવું.

ઉપર જણાવેલી અસરો જ્યારે કોઇ ચીજ કે કાગળ કે માણસનો સ્પર્શ કરતાં થાય ત્યારે સમજવું કે તેમાં અસરની સાથે બતાવેલો સારો કે નરસો ગુણ રહેલો છે. એક બંધ કાગળ હાથમાં લેતાં મોજની અસર થાય તો સમજવું કે તે કાગળમાં કાંઈ આશાજનક સમાચાર છે.

કેળવણી કેમ ચાલુ રાખવી ?—એક પત્ર કે વસ્તુ પહેલાં જમણા હાથમા પકડો. જો કાંઈ અસર માલૂમ પડે, પણ તે ઉપર જણાવેલા કોઠામાંની ન હોય તો જાણવું કે તે ધણી અથવા ચીજ ધીમે ધીમે તમારા સમાગમમાં આવે છે, કારણકે તે માણસ લખતી વખતે બહુ જ ઉતાવળો થયો હશે, પણ તે ઉપરથી તેની ખાસીયત કે તંદુરસ્તી ધીમે ધીમે માલૂમ પડશે. જો તે અસર ખુશાલીવાળી હોય તો સમજવું કે તે તંદુરસ્તીમાં હશે પણ ઊલટી અસર થાય તો સમજવું કે તે નબળી તંદુરસ્તીવાળો હશે. આ રીતે પારખનાર માણસ પોતાની શક્તિથી દરેક બાબતની ઉત્પત્તિ શોધી કાઢે છે. લગભગ દરેક ચીજ પરથી અસર ને ઉત્પત્તિ શોધી કઢાય છે. અમેરિકા અને યુરોપમાં ચકિત કરી નાંખે તેવા સાઇકોમેટ્રીસ્ટો પડેલા છે નીચેની ચીજોથી એ શકિત ખીલવવાની શરૂઆત કરવી સારી છે : એક પત્ર, બાલનો ઝુમખો, કૉલર, ખમીસ, નેકટાઇ, ઘડીયાળ, છેડો, બટન, ઘડીયાળની ચાવી, વીંટી, ચપ્પુ, નખ વગેરે. જે અસરો તમને લાગે તે માટે હમેશાં ખરૂં જણાવી દેવું. કોઇ ચીજ પકડતાંની સાથે જન્મ, લગ્ન, મરણ, અકસ્માત, માંદગી, વગેરે સારી માઠી સ્થિતિ જણાય તોપણ તે ધાસ્તી વિના કહેવી.

સાઇકોમેટ્રીસ્ટ થવાની રીત—પોતાની મસ્તકવિદ્યા મુજબની વિશિષ્ટ શક્તિને ખ્યાલ રાખીને ચોક્કસ રીતે આ શક્તિને કેળવવાનો જે માણસ અભ્યાસ કરશે તે વધારે આગળ વધી ચમત્કારિક પરિણામો નીપજાવી શકશે. દાખલા તરીકે જેનામાં વિશ્લેષણાની શક્તિ ખીલેલી હોય તે માણસ ચોરાયેલી ચીજ કે ધન ચોક્કસાઇથી શોધી કાઢશે. જેની સ્થળજ્ઞાનશક્તિ અને દેશાભિમાનવૃત્તિ ખીલેલી હશે તે માણસ પાણીની તંગીવાળા પ્રદેશમાં કયા ખોદવાથી પુષ્કળ મીઠું પાણી નીકળશે તે જમીનની પરીક્ષા કરીને કહી શકશે. આવા અખ્તરા કરવા માટે રાતનો વખત સારો છે. આશરે એક કલાકસુધી અખ્તરા કરવા પહેલાં બીજી ચીજો માર્ફતે અજમાવશ કરવી અને ત્યારપછી પત્રોના અખ્તરા કરવા. તમે તમારા મન ઉપર એકાગ્રતાથી પૂરતો કાબૂ મેળવી શકશો. દરેક અખ્તરો અજમાવતા શાન્ત રહેવુ અને ચીજ ઘણી અલગ પકડવી જેથી વિજળીની માફક લાગણીઓ થવા માંડશે દરદ પારખવામા ફક્ત જમણે હાથે દરદીના વાળ પકડીને જોવુ કે શી અસર થાય છે તરત તમને તમારા પોતાના શરીરના કોઇ ભાગમા દુઃખાવો માલૂમ પડશે, જે ઉપરથી દર્દ કયા ભાગને લગતું છે તે જાણી શકાશે. વળી કેટલીક વખતે તે ઉપર શુ શુ ઉપાયો લેવા તે માટે તમને તમારા મનમા સૂચના થશે. જો સાઇકોમેટ્રીસ્ટની આંતર દૃષ્ટિ ખુલેલી હોય અથવા તે ટ્રાન્સ અથવા સમાધિ દશામા જઈ શકતો હોય તો તે પૂરો ત્રિકાળજ્ઞાની બને છે.

આ વિદ્યાનો ઉપયોગ—આ વિદ્યાથી આપણે આપણી પોતાની શક્તિ અને ચાલચલગત સમજી શકીએ છીએ, અને તે ઉપરાંત વેપાર કે સટ્ટો કરવામા લાભ છે કે નહિ, કોઇની સાથે ધધામા ભાગીદાર થવુ કે નહિ, અમુક દસ્તાવેજો કે વીલ ખરા છે કે ખોટા, મિત્રો સાચા છે કે દુશ્મનો છે, વગેરે માલૂમ પડે છે. ધન ચોરાઈ ગયુ હોય છે તો તેનો પત્તો મળે છે કોઈ વેળા પ્રેમની બાબતમા, વિવાહ, કોર્ટ-દરબાર, મરણ, પૈસા સંબધી બાબતોમાં આ વિદ્યા ઉપયોગી નીવડે છે. દુઃખ દર્દ જાણ્યા પછી ઉપચાર કરતી વખતે જે ઉપચાર મનમા સ્વયભૂ રીતે આવે તે વૈદ્ય કે ડાક્તરની સલાહ લીધા વિના કરવો નહિ.

એ રીતે ત્રિકાળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની કૃત્રિમ તથા કુદરતી રીતો આપવામા આવી છે.

નિયમિત રીતે કરવાનું ફરમાન કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે न हि मन्त्रोऽक्षरन्यूनो निहन्ति विपवेदनाम् । મંત્રના ઉચ્ચારની શુદ્ધિ વિના મંત્રનો ગમે તેટલો જાપ નિરર્થક છે.

દેવતા મંત્રને વશ કેમ હોય છે ?—જૂદા જૂદા દેવતાઓના આવાહનમાં જૂદા જૂદા મંત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જે દેવની ભક્તિ કરવા આપણે ઇચ્છતા હોઇએ તે દેવના મંત્રનું વારંવાર ઉચ્ચારણ કરવાથી ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર અર્થાત્ સૂક્ષ્મ-માનસિક સૃષ્ટિ ઉપર તે દેવનો આકાર બંધાય છે અને તે દેવની પવિત્ર તથા શુભ શક્તિઓને આપણી તરફ આકર્ષવાનું તે કેંદ્ર અથવા મધ્યબિંદુ બને છે, અને તે માટે જ મંત્ર વિના દેવતા છે જ નહિ એવું કથન આર્ય ગ્રંથોમાં કરેલું છે. તાત્પર્ય એ છે કે અમુક દેવ-દેવીનો અમુક મંત્ર બરાબર શુદ્ધ રીતે ઉચ્ચારાય છે, ત્યારે તે મંત્રથી ઉત્પન્ન થતાં આંદોલનો એક આકાર ઉત્પન્ન કરે છે અને તે આકારમાં તે દેવ એટલો વખત આવીને નિવાસ કરે છે તથા ભક્તની મનઃકામના પૂરી કરવાને પોતાની શક્તિને તે તરફ મોકલે છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

મંત્ર સાધવાની રીતિ.

મંત્ર સાધવાની-સિદ્ધ કરવાની જરૂર—મંત્રની પૂર્ણ સાધના એક વાર કરવાથી તે મંત્ર સિદ્ધ થાય છે, અને એ સિદ્ધ થએલો મંત્ર જ ઇષ્ટ ફળદાયક નીવડે છે વિધિપુર સર સાધના પણ કરવી જોઇએ. યથાવિધિ સાધના કરનારા આસ્થાશીલ સાધકોને તે ઇષ્ટ ફળદાયક થાય છે. મંત્રજાપ પૂર્વે સાધના આવશ્યક છે અને સાધના સિવાયનો જાપ પૂરૂં ફળ આપતો નથી.

શ્રદ્ધાની જરૂર—પ્રથમ જરૂર શ્રદ્ધાની છે. કોઇ દેવની કે માણસની સ્તુતિ કરવામા આવે પણ જો એ સ્તુતિની પાછળ શ્રદ્ધા કે આસ્થાનું બળ હોતું નથી, તો તે સ્તુતિના ગમે તેવા સુંદર શબ્દો પણ સામા માણસનું કે દેવતાનું આકર્ષણ કરનારાં આંદોલનો ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી. આ જ ન્યાય મંત્રસિદ્ધિને લાગુ પડે છે. કોઈ પણ અશ્રદ્ધાયુક્ત કર્મ સફળ નીવડતું નથી.

શુદ્ધિની જરૂર—શ્રદ્ધાવડે માનસિક શુદ્ધિ સ્થાપ્યા પછી બાહ્ય શુદ્ધિ પણ જાળવવામાં આવવી જોઇએ. મંત્રસાધના કરવાને સ્થળે કાંઇ પણ અશુદ્ધ વસ્તુ રહેવી ન જોઇએ. લોહીનાં બિન્દુ, અશુદ્ધિથી ખરડાએલાં વસ્ત્રો અથવા ઉપાનહ (જોડા), રજસ્વલા સ્ત્રી, ઇત્યાદિ અશુચિઓ એ સ્થળેથી ઘણે દૂર રાખવી જોઇએ અને મંત્રસાધના કર્યા પૂર્વે એ સૌભાગ્યવતી, પુત્રવતી, આનંદી અને શુચિ વસ્ત્રાલંકારભૂષિતા સ્ત્રી પાસે લીંપાવી શુચિતા સિદ્ધ કરવામાં આવવી જોઇએ; તેમજ મંત્રસાધના કર્યા પૂર્વે ૧૦-૧૨ ઘડી પૂર્વે જ એ શુચિતા સિદ્ધ કરેલી હોવી જોઇએ. શુચિતા સિદ્ધ થયા પછી એ સ્થાનની હદ બાંધી, મંડળ કરી, તેનું નિમંત્રણ કરવું.

સ્થિરાસન—સાધકનું આસન સ્થિર હોવું જોઇએ, એટલે ભૂમિ ઉપર જ તેણે સાધના કરવી જોઇએ. માળ ઉપર સાધના કદાપિ થાય જ નહિ, કારણકે માળ એ અસ્થિર આસન લેખાય છે. ખુરશી કે એવું બીજું આસન કે જેના પાયા ડગમગવાનો સંભવ છે તેનો પણ બનતાંસુધી ત્યાગ કરવો. માત્ર શુચિ વસ્ત્રાસન, દર્ભાસન કે ઊર્ણાસન વિશેષ હિતકર છે.

સાધન—માળા, ધૂપ, દીપાદિ સાધન સાધનામાં આવશ્યક છે, પરન્તુ એ સાધનોમાં કશી જ અપૂર્ણતા રહેલી ન જોઇએ. જ્યાં ધૂપ કે માળાનો પ્રકાર કિંવા રંગ સૂચવ્યો હોય ત્યાં તે પ્રકાર કે રંગ જાળવવો જોઇએ અને તેની પ્રાપ્તિમાં પ્રમાદ સેવવો અનિષ્ટ છે. યંત્ર માટે બનતાંસુધી ભોજપત્રનો તથા પવિત્ર વસ્તુઓની બનેલી શાહી, અષ્ટગંધાદિનો ઉપયોગ કરવો.

ઉપસાધક—કોઇ નિર્બળ મનના સાધકો સાધના વખતે ભય પામી જાય છે અથવા સાધનાનાં સાધનોમાં કાંઈ અપૂર્ણતા માલૂમ પડતાં મંત્રજાપથી ચિત્તનું સ્ખલન થવા દે છે આથી ઇષ્ટસિદ્ધિમાં વ્યતિકર નીપજે છે, તેટલા માટે સાધકે શુચિવસ્ત્રયુક્ત શ્રદ્ધાળુ ઉપસાધકને પાસે રાખવો જે ધૂપ-દીપાદિ યથાસ્થિત જાળવે, સાધકને કશો ભય લાગવા ન દે અને તેના જાપને સ્થિર ચિત્તે ચાલવા દે. ઉપસાધકને દરેક સૂચના અગાઉથી આપી રાખવી કે જેથી સાધના વખતે તે સાધકને કશી પૃચ્છા ન કરે. ઉપસાધકે તે વખતે પોતાની પાસે તલ્વાર કે કટાર જેવું શક્તિસૂચક કાંઈ હથીયાર રાખવું.

સાધક સાથે મંત્રનો સંબંધ—પ્રત્યેક મંત્રનો સંબંધ પ્રત્યેક વ્યક્તિ સાથે હમેશાં જ હોતો નથી. એક મંત્ર સાથે એક વ્યક્તિનો સંબંધ સુસાધ્યતાનો હોય છે, તે જ મંત્ર સાથે બીજી વ્યક્તિનો સંબંધ કષ્ટ-સાધ્યતાનો હોય છે, ત્રીજી વ્યક્તિનો સંબંધ અપૂર્ણ સાધ્યતાનો હોય છે અને ચોથી વ્યક્તિનો સંબંધ શત્રુત્વનો–અનિષ્ટકારક હોય છે; તેટલા માટે મંત્ર સાથે સંબંધ વિચારીને તેની સાધના કરવી.

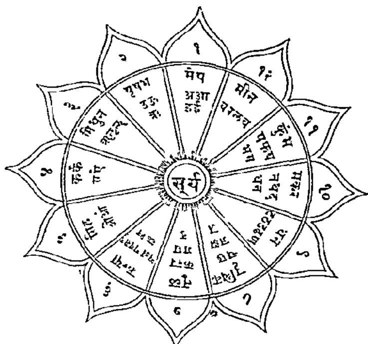
સાધના વિષે વિશેષ સૂચના—મંત્રને સિદ્ધ કરવા માટે આઠમ, ચૌદશ અને શનિવારના દિવસો વધારે યોગ્ય મનાય છે. મધરાતે જે મંત્રનો જાપ કરવાનો હોય છે તે મંત્રનો જાપ મધ્યાહ્ને કરે તોપણ ચાલી શકે. નગ્ન થઈ મંત્ર જપવાનો હોય ત્યાં કાછડી વિનાનું છૂટું ધોતીયું પહેરી બેસવાથી ચાલી શકે. જ્યાં મનુષ્યના માથાની ખોપરીનો ઉપયોગ હોય, ત્યાં નાળીયેરની કાચલીનો ઉપયોગ કરી શકાય. જ્યાં ચાર રસ્તા આગળ બેસીને જાપ કરવાનો હોય ત્યાં ચોપટની પેઠે ચાર બાજુએ માર્ગની પેઠે લીટીઓ દોરી તે ઉપર બેસી જાપ કરી શકાય. મુડદા પર બેસી જાપ કરવાનો હોય તો તેને બદલે મશાણમાંની રાખ પાથરીને તે ઉપર બેસવાથી ચાલી શકે; તોપણ મૂળ વિધિ પ્રમાણે વર્તન કરી શકાય તો વધારે સારૂં

પરિચ્છેદ ૩ જો.

સાધક સાથે મંત્રનો સારોમાઠો સંબંધ.

પૂર્વે જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ મંત્રનો અને સાધકનો સંબંધ જો સારો હોય તો જ એ મંત્રને સિદ્ધ કરવા પાછળ શ્રમ લેવો; નહિતો જે મંત્ર સાધકને શત્રુભાવે રહેલો હોય તે મંત્ર સાધવો અનિષ્ટ છે સાધક સાથે મંત્રનો સારોમાઠો સંબંધ વિચારવા માટે જુદી જુદી રીતો છે, તેમાંથી થોડી રીતો નીચે આપી છે. કોઇ પણ એક રીતે એ સંબંધ વિચારીને તેની સિદ્ધિ કરવી.

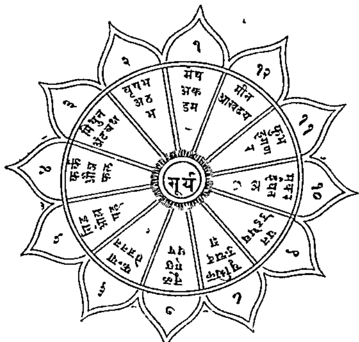
રાશિચક્રથી સંબંધનિર્ણય—*આ ચક્રમાં દરેક રાશિમાં જે અક્ષરો* લખ્યા છે તે મંત્રરાશિના છે. સાધકની જે રાશિ હોય તે રાશિથી મંત્રરાશિ અર્થાત્ જે રાશિમા મંત્રનો પ્રથમાક્ષર આ ચક્રમાં માલૂમ પડે તે રાશિસુધી ગણતરી કરતાં જો મંત્રરાશિ જન્મરાશિથી છઠ્ઠા, આઠમા અથવા બારમા ઘરમાં આવે તો મંત્રને ગ્રહણ કરવો નહિ. જો જન્મ-

રાશિચક્ર [આકૃતિ ૫૧]

રાશિ યાદ ન હોય તો નામના પહેલા અક્ષરની જે રાશિ હોય તેને ગ્રહણ કરવી. દાખલા તરીકે, ' દામોદર ' નામના સાધકની જન્મરાશિ ' મીન ' છે. દ, ચ, ઝ, થ અક્ષરો મીન રાશિના છે. એ દામોદર રક્તચામુડાનો મંત્ર સિદ્ધ કરવા માગતો હોય. રક્તચામુડાનો મંત્ર આ પ્રમાણે છેઃ–ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं रक्तचामुंडे स्वप्ने कथय कथय शुभाशुभं ॐ फट् स्वाहा ॥ આમા ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं એ મંત્રના બીજાક્ષરો છે તેને બાદ કરતાં મંત્રનો પ્રથમ અક્ષર र છે અને એ र મંત્રરાશિચક્રમાં મીન રાશિમાં જ આવેલો છે એટલે તે ' દામોદર ' ને માટે એ મંત્ર નિષિદ્ધ નથી, પરન્તુ તુલા રાશિવાળાને નિષિદ્ધ છે, કારણકે તે રાશિવાળાથી र અક્ષર આઠમે ઘેર આવેલો છે. પહેલી, પાચમી અને નવમી રાશિમા રહેલા મંત્રને ગ્રહણ કરવાથી તે મંત્ર બંધુની પેઠે હિત કરે છે. બીજી, છઠી અને દશમી રાશિમા રહેલા મંત્રની સેવા કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્રીજી, અગીયારમી અને સાતમી રાશિમાં રહેલો મંત્ર સાધકની પુષ્ટિને વધારે છે.

અકડમ ચક્ર—સાધક અને મંત્રનો સંબંધ જોવાની બીજી રીત અકડમ ચક્રની છે. સાધકના નામનો પહેલો અક્ષર જે ઘરમાં હોય તે ઘરથી

અકડમ ચક્ર [આકૃતિ ૫૨]

મંત્રના પહેલા અક્ષરસુધી સિદ્ધ, સાધ્ય, સુસિદ્ધ અને અરિ એમ ચાર પ્રકાર ગણતાં મંત્રાક્ષર જો અરિ ઉપર આવે તો તે મંત્રનો ત્યાગ કરવો. 'ચ' અક્ષરવાળાને 'ર' થી શરૂ થતા મંત્ર સાથે કેવો સંબંધ છે? ગણતરી કરતાં 'સાધ્ય'નો સંબંધ આવે છે માટે તે ગ્રહણ કરવામાં હરકત નથી પરન્તુ 'જગજીવન' નામના માણસની સાથે 'રક્તચામુંડા' ના મંત્રનો સંબંધ 'અરિ' નો છે માટે તેને તે ત્યાજ્ય છે.

ઋણી-ધની ચક્ર—ત્રીજી રીત ઋણી-ધની ચક્રથી સંબંધનો નિર્ણય કરવાની છે. આ નીચે ચક્રમાં ઉપરના અંક સાધ્યાંક છે અને નીચેના સાધકાંક છે અને તે બેઉની વચ્ચે અમુક નિયમ પ્રમાણે અક્ષરો લખેલા છે. પહેલાં સાધકના નામના અક્ષરોમાં સ્વર વ્યંજન જૂદા જૂદા કરવા અને એમાંના દરેક સ્વર વ્યંજનના જેટલા સાધકાંક હોય તેટલાનો સરવાળો કરવો. પછી જે દેવ કિંવા દેવીનો મંત્ર સાધવો હોય તે દેવ-દેવીના નામના

સાધ્યાંક:

૬	૬	૬	૦	૩	૪	૪	૦	૦	૦	૩
અ આ	ઇ ઈ	ઉ ઊ	ઋ ૠ	ૡ ૢ	એ	ઐ	ઓ	ઔ	અં	અઃ
ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ઞ	ટ
ઠ	ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ	ન	પ	ફ
બ	ભ	મ	ય	ર	લ	વ	શ	ષ	સ	હ
૨	૨	૫	૦	૦	૨	૧	૦	૪	૪	૧

સાધકાંક.

સ્વર-વ્યંજન જૂદા કરીને તેની સામેના સાધ્યાંકનો સરવાળો કરવો. સાધકાંકના સરવાળાને ૮ થી ભાગતાં જે શેષ વધે તે અને સાધ્યાંકના સરવાળાને ૮ થી ભાગતાં જે શેષ વધે તે બેઉમાં જો મંત્રાંક ઓછો હોય તો તે ધની મંત્ર અને સાધકાંક કરતાં મંત્રાંક વધુ હોય તો તે ઋણી મંત્ર થાય. તેમાં ધની મંત્રનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. દાખલા તરીકે 'દામોદર'ના સ્વર વ્યંજન છૂટા કરતાં દ્-આ-મ્-ઓ-દ્-અ-ર્-અ, એ પ્રમાણે થાય. હવે તેના સાધકાંક ગણીએ: દ=૧, આ=૨, મ=૫, ઓ=૦, દ=૧, અ=૨, ર=૦, અ=૨, એ બધાનો સરવાળો ૧૩ થયો. હવે સાધ્યાંક ગણીએ. તે 'દુર્ગા' નો મંત્ર સિદ્ધ કરવા માંગે છે. તેના સ્વર-વ્યંજન આ પ્રમાણે થયા: દ્-ઉ-ર્-ગ્-આ. તેના સાધ્યાંક:- દ=૪, ઉ=૬, ર=૩, ગ=૬, આ=૬, તેનો સરવાળો ૨૫ થયો. ૧૩ ને આઠથી ભાગતાં શેષ ૫ વધે છે અને ૨૫ ને આઠથી ભાગતા શેષ ૧ વધે છે, એટલે સાધકાંક કરતા સાધ્યાંક (મંત્રાંક) ઓછો છે એટલે તે ધની મંત્ર થયો અને તેથી દામોદર દુર્ગાનો મંત્રજાપ કરી શકે નહિ. કરે તો તે અનિષ્ટોત્પાદક નીવડે છે. બેઉ અંક સમાન હોય તો તે સિદ્ધ કરવામાં હરકત નથી.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

બીજમંત્રો

જે દેવતાનું ધ્યાન કરવામા જે બીજમંત્રનો જાપ કરવો જોઇએ તે આ નીચે આપવામા આવે છે. મંત્રના બીજા ભાગોના અર્થો થઇ શકે છે, પરન્તુ બીજમંત્રનો કાંઇ અર્થ થતો નથી.

બીજમંત્ર—ॐ ॥ ૐકાર આદિ બીજ છે અને ૐકાર બ્રહ્મસ્વરૂપ છે.

અજપા ગાયત્રી મંત્ર—हंस । हृदि परमहंसदेवतायै नमः ॥ लिंगे हं बीजाय नमः ॥ आधारे सः शक्तये नमः ॥

ભુવનેશ્વરી મંત્ર—ह्रीं ॥

દક્ષિણકાલિકા મંત્ર—क्रीं क्रीं क्रीं हुं हुं ह्रीं ह्रीं दक्षिणकालिके क्रीं क्रीं क्रीं हुं हुं ह्रीं ह्रीं स्वाहा ।

શ્યામા મંત્ર—क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं ह्रीं दक्षिणकालिके क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं स्वाहा ॥

ગુહ્યકાલિકા મંત્ર—क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं ह्रीं गुह्यकालिके क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं ह्रीं स्वाहा ॥

ભદ્રકાલી મંત્ર—क्रौं क्रौं क्रौं हूं हूं ह्रीं ह्रीं भद्रकाल्यै क्रौं क्रौं क्रौं हूं हूं ह्रीं ह्रीं स्वाहा । ह्रौं कालि महाकालि किलि किलि फट् स्वाहा ॥

શ્મશાનકાલિકા મંત્ર—क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं ह्रीं श्मशानकालि क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं ह्रीं स्वाहा । (अथवा) ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं कालिके ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं ॥

મહાકાલી મંત્ર—क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं ह्रीं महाकाली क्रीं क्रीं क्रीं हूं हूं ह्रीं ह्रीं स्वाहा ओं में फ्रें क्रों पशून् गृहाण हुं फट् स्वाहा ॥

તારા મંત્ર—ह्रीं श्रीं हूं ऐं वज्रवैरोचनीये हुं हुं फट् स्वाहा ॥

શ્મશાનભૈરવી મંત્ર—श्मशानभैरवि नररुधिरास्थिवसाभक्षिणि सिद्धिं मे देहि मम मनोरथान् पूरय हुं फट् स्वाहा ॥

સમ્પન્નભૈરવી મંત્ર—सहयैं हसकलरीं हसरौं ॥

કૌલેશભૈરવી મંત્ર—सहरैं सहकलरीं सहरौं ॥

ભયવિધ્વંસિનીભૈરવી મંત્ર—हसैं हसकलरीं हसौं ॥

સકલસિદ્ધિદાભૈરવી મંત્ર—सहैं सहकलहीं सहौं ॥

ચૈતન્યભૈરવી મંત્ર—सहैं सहकलहीं सहरौं ॥

કામેશ્વરીભૈરવી મંત્ર—सहैं सहकलहीं नित्यक्लिन्ने मदद्रवे सहरौं ॥

બટુકભૈરવી મંત્ર—डरलक सहैं डरलक सहिं डरलक सहौं ॥

નિત્યભૈરવી મંત્ર—हसक्लरडैं हसक्लरडीं हसकलरडौं ॥

રુદ્રભૈરવી મંત્ર—हसैं हसकल्हीं हसौं ॥

ભુવનેશ્વરીભૈરવી મંત્ર—हसैं हसकलहीं हसौं ॥

અન્નપૂર્ણાભૈરવી મંત્ર—ॐ हीं श्रीं क्लीं नमो भगवति महेश्वरि अन्नपूर्णे स्वाहा ॥

સકલૈશ્વર્યી મંત્ર—सहैं सकलहीं सहौं ॥

ત્રિપુરબાલા મંત્ર—ऐं क्लीं सौं ॥

નવકૂટાબાલા મંત્ર—ऐं क्लीं सौं । हसैं हसरलरीं हसौं हसरैं हसकलरीं हसरौं ॥

છિન્નમસ્તા મંત્ર—श्रीं क्लीं हूं ऐं वज्रवरोचनीये हूं हूं फट् स्वाहा ॥

ધૂમાવતી મંત્ર—धूं धू स्वाहा ॥

માતંગિની મંત્ર—ॐ हीं क्लीं हू मातंग्यै फट् स्वाहा ॥

બગલામુખી મંત્ર—ॐ हीं बगलामुखी सर्वदुष्टाना वाचमुखं स्तम्भय जिह्वां कीलय बुद्धिं नाशय हीं ॐ स्वाहा ॥

મહાલક્ષ્મી મંત્ર—ॐ ऐं ही क्लीं हसौ जगत्प्रसूत्यै नमः ।

ત્રિપુરા મંત્ર—श्रीं हीं क्लीं ॥

ત્વરિતા મંત્ર–ॐ हीं हुं खेचछे क्षस्त्री हुं क्षे हीं फट् ॥

નિત્યા મંત્ર—ऐं क्लीं नित्यक्लिन्ने मदद्रवे स्वाहा ॥

વજ્રપ્રસ્તારિણી મંત્ર—ऐं हीं नित्यक्लिन्ने मदद्रवे स्वाहा ॥

દુર્ગામંત્ર—ॐ हीं दुं दुर्गायै नमः ॥

મહિષમર્દિની મંત્ર—ॐ महिषमर्दिनी स्वाहा ॥

જયદુર્ગા મંત્ર—ॐ दुर्गे दुर्गे रक्षणि स्वाहा ॥

શૂલિની મંત્ર—जल जल शूलिनि दुष्टग्रह हुं फट् स्वाहा ॥

વાગીશ્વરી મંત્ર—वद वद वाग्वादिनी स्वाहा ॥

પારિજાત સરસ્વતી મંત્ર—ॐ हीं हसौं ॐ हीं सरस्वत्यै नमः ॥

સારસ્વત બીજમંત્ર—ऐं ।

નીલ સરસ્વતી મંત્ર—ॐ ह्रीं स्त्रीं हु फट् ॥

કાત્યાયની મંત્ર—ऐं ह्रीं श्रीं चौं चण्डिकायै नमः ॥

ગૌરી મંત્ર—ह्रीं गौरि रुद्रदयिते योगेश्वरि हु फट् स्वाहा ॥

વિશાલાક્ષી મંત્ર—ॐ ह्रीं विशालाक्ष्यै नम ॥

ગણેશ બીજમંત્ર—ग ।

હેરમ્બ બીજમંત્ર—ॐ गू नम. ॥

હરિદ્રાગણેશ બીજમંત્ર—ग्ल ।

મહાગણેશ બીજમંત્ર—ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं ग्लौं गं गणपतये वर वरद सर्वजन मे वशमानय स्वाहा ॥

સૂર્ય બીજમંત્ર—ॐ घृणि सूर्य आदित्य ॥

શ્રીરામ બીજમંત્ર—रा रामाय नम जानकीवल्लभाय हुँ स्वाहा ॥

વિષ્ણુ બીજમંત્ર—ॐ नमो नारायणाय ॥

શ્રીકૃષ્ણ બીજમંત્ર—गोपीजनवल्लभाय स्वाहा ॥

વાસુદેવ મંત્ર—ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

બાલગોપાલ મંત્ર—ॐ क्लीं कृष्णाय ॥

લક્ષ્મીવાસુદેવ મંત્ર—ॐ ह्री ह्रीं श्रीं लक्ष्मीवासुदेवाय नम. ॥

દધિવામન મંત્ર—ॐ नमो विष्णवे सुरपतये महाबलाय स्वाहा ॥

હયગ્રીવ મંત્ર—ॐ उद्गीरत् प्रणवोद्गीथ सर्वयोगीश्वरेश्वर सर्ववेदमयाचिन्त्य सर्व बोधय बोधय ॥

નૃસિંહ મંત્ર—उग्रं वीर महाविष्णु ज्वलन्त सर्वतोमुखम् । नृसिंह भीषण भद्र मृत्युमृत्यु नमाम्यहम् ।

નરહરિ બીજમંત્ર—आं ह्रीं क्ष्रौं हु फट् स्वाहा ॥

હરિહર બીજમંત્ર—ॐ ह्रीं ह्रौं शङ्करनारायणाय नमः ह्रौं ह्रीं ॐ ॥

વરાહ મંત્ર—ॐ नमो भगवते वराहरूपाय भूर्भुवस्व पतये भूपतित्वं मे देहि दापय स्वाहा ॥

શિવમંત્ર—ह्रौं ॥

પૂજામંત્ર—ह्रीं ॐ नम. शिवाय ह्रीं ॥

મૃત્યુંજય મંત્ર—ॐ जु सः ॥

દક્ષિણામૂર્તિ બીજમંત્ર—ॐ नमो भगवते दक्षिणामूर्त्तये मह्यमेधां प्रयच्छ स्वाहा ॥

ચિન્તામણિ બીજમંત્ર—र क्ष म र य औं कं ॥

નીલકણ્ઠ મંત્ર—ॐ भां ठः नमः शिवाय ॥

ચણ્ડ મંત્ર—ह्च फट् ॥

ક્ષેત્રપાલ મંત્ર—ॐ ह्रीं बटुकाय आपदुद्धरणाय कुरु कुरु बटुकाय ह्रीं ॥

તારિણી મંત્ર—स्त्रीं ह्रीं कृष्णदेवि ह्रीं स्त्रीं ऐं ॥

બ્રહ્મશ્રી મંત્ર—ह्रीं नमो ब्रह्मश्रीराजिते राजपूजिते जये विजये गौरि गन्धारि त्रिभुवनशङ्करि सर्वलोकवशङ्करि सर्वस्त्रीपुरुषवशङ्करि सुदुद्दुर्घोरवाचे ह्रीं स्वाहा ॥

વીરસાધન મંત્ર—हूं पवननन्दनाय ॥

ઈન્દ્ર મંત્ર—इं इन्द्राय नमः स्वाहा ॥

હનુમદ્ બીજમંત્ર—हे हनुमते रुद्रात्मकाय हुं फट् ।

ગરુડ મંત્ર—क्षिप ॐ स्वाहा ॥

જે દેવતાનું ધ્યાન કરવામાં જે બીજમંત્રનો જાપ કરવો જોઇએ તે મંત્ર દેવ-દેવીના નામ સાથે ઉપર આપ્યા છે, તેનો વિધિપુરઃસર જાપ કરીને સિદ્ધ કરવાથી તે ઇષ્ટ ફળદાયક થાય છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

વિધવિધ મંત્રપ્રયોગો

ધનપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ॐ नमो आगच्छ सुरसुन्दरी स्वाहा ॥ સ્નાન કરી, શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી, આ મંત્રના ૬૦૦૦ જાપ કરવા. પંચખાદ્ય (મેવો) નો દશાંશ હવન અને તેનું દશાંશ તર્પણ કરવું. પુરશ્ચરણ પૂરૂં થાય ત્યાંસુધી ભૂમિ પર શયન કરવું, વાણીનો નિરોધ કરવો, થોડા દૂધભાતનું ભોજન કરવું. તેથી યક્ષિણી દેવી સિદ્ધ થઇને રોજ સુવર્ણમુદ્રા આપે છે.

ધનદા યક્ષિણીનો મંત્ર—हां ह्रीं हूं हैं ह्रौं हः ॥ એ ધનદા યક્ષિણીનો મંત્ર સવાલાખ વાર જપવાથી દેવી ધન આપે છે.

ભૂત-પ્રેતને વશ કરવાનો મંત્ર—ॐ हां हीं श्रीं क्लीं नमः ॥ પીંપળાના ઝાડ નીચે જઈને આ મંત્ર ૯૨૦૦૦ વાર જપે, ઘી-દૂધનું નૈવેદ્ય ધરાવે તો તેની સિદ્ધિ થાય, ભૂત-પ્રેત વશ થાય અને રાતદિવસ સેવા કરે. પોતે પિશાચ-યક્ષોનો અધિપતિ થાય.

રાજલક્ષ્મીની પ્રાપ્તિનો મંત્ર—ॐ हीं क्लीं मातङ्गेश्वर्यै नमोनमः ॥ પોતાના ઘરમાં દીવાની સન્મુખ બેસીને આ મંત્ર એક લાખ વાર જપવો, રાળનો દશાંશ હવન કરવો, એટલે દેવી પ્રસન્ન થઈને સ્ત્રીભાવમાં સ્ત્રી, રાજલક્ષ્મી વગેરે તથા અશ્વાદિની પ્રાપ્તિરૂપ સિદ્ધિ આપે છે.

ઉચ્છિષ્ટ ગણપતિ ચેટક—ॐ नमो हस्तिमुखाय लम्बोदराय उच्छिष्टमहात्मने क्रां क्रीं ह्रीं घे घे उच्छिष्ट स्वाहा ॥ કડવા લીંબડાના મૂળનો ટુકડો લાવી, તેની ગણેશની પ્રતિમા બનાવી કોઈ માસના કૃષ્ણપક્ષની આઠમથી અમાસસુધી રોજ ૫૦૦ જાપ કરે અને પોતે ઉચ્છિષ્ટ-એંઠે મુખે ગણેશની આગળ એક થાળીમાં લાલ ચંદન, પુષ્પ, અક્ષત ધરીને તેની પૂજા કરી એંઠા મુખથી જપનો પ્રારંભ કરે. એ પ્રમાણે સાત દિવસ કર્યા પછી આઠમે દિવસે એંઠા મુખથી જ પંચખાદ્ય વસ્તુઓની ૫૦૦ આહુતિ આપે, તો ગણેશજી અભિલષિત વસ્તુ આપે છે, તે પુરુષનો મહિમા વધે છે. જે સ્ત્રીની ઇચ્છા થાય તેની ઉપર એટલે તેની પ્રતિમા-ચિત્ર ઉપર ગણેશને બેસાડીને રોજ ૧૦૮ જપ કરે તો ત્રણ દિવસમા તેનું આકર્ષણ થાય છે અને ગણેશને ઉઠાડી મૂકવાથી તે પાછી ચાલી જાય છે. ફરીથી બોલાવવી હોય તો ૧૦૮ જપ કરવા. જો તે ફરીથી ન આવે તો ગણેશને ઉચ્છિષ્ટ મુખથી આગળ રાખીને ૧૦૮ જાપ જપે. ગણેશને નદીમાં લઈ જઈને પ્રક્ષાલન કરી ફરી પોતાના મુખથી ચાર વાર પ્રક્ષાલન કરી તેથી નીચે પડતા પાણીને એક ઘડામાં ઝીલી લઈ રાખવાથી તે પાણીને જે કોઈ પીએ તે વશ થાય છે. તે ગણેશને દ્વાર પર સારા વૃક્ષની શાખામાં રાખીને પૂજન કરી ૧૦૮ મંત્ર જપે તો ઘરમાં અખંડિત અન્ન રહે છે, અને તે ગણેશને ત્રાંબા-ચાંદીના તાવીજમાં રાખીને કમરે બાંધવાથી સ્ત્રી વશ થાય છે, તથા શત્રુગણ સ્તંભિત થાય છે. એ ગણેશને હાથમાં રાખીને તલ્વારથી સંગ્રામ કરવા જાય તો વિજયી થાય છે તથા ૧૦૦૦ ઉપર જીત મેળવે છે. એ ગણેશને કોઈ અન્ન પર સ્થાપન કરીને ૧૦૮ વાર મંત્ર જપે તો ઉદરપૂરણાર્થે અન્ન મળે, અને એ ગણેશને હાથમાં

પીઇ તે જળનું પાન કરે ને સાથે શત્રુનું નામ લેતો જાય તો શત્રુનો નાશ થાય

રતિરાજ ચેટક—ॐ ह्रां ह्रीं हू विटपाय स्वाहा ॥ પહેલા ચેટકનું નામ ગ્રહણ કરીને ઘરમા બેસી પાચ લાખ જાપ કરવા એટલે સિદ્ધિ થાય છે. બાલા સ્ત્રી સાથેના રમણના સમયે ૨૮ વાર જપવાથી કામોદ્દીપન થાય છે, સ્ત્રી દ્રવે છે અને વશ થઈ રહે છે.

અગ્નિચેટક—ॐ स्वाधिष्ठानमणिपूरदहनाय रुद्ररूपिणे स्वाहा ॥ મત્ર બાર હજાર વાર જપવાથી સિદ્ધિ થાય છે દશાશ હવન કરીને તેની ભસ્મ મત્ર પઢી જેના ઘર પર નાખે તે નષ્ટ થાય છે શત્રુનુ ઉચ્ચાટન થાય છે

સુવર્ણમુદ્રાપ્રાપ્તિનો મત્ર—ॐ शस्त्रधारिणी शस्त्राभरणे हा ह्रीं क्लीं क्लीं श्रीं स्वाहा ॥ મત્રને વડના વૃક્ષની નીચે એક લાખ વાર જપે અથવા સૂર્યોદયથી ૧૦ હજાર જાપ કરે, શખપત્નિકાના ફૂલોથી ઘી સહિત દશાશ હવન કરે તો દેવી પાચ સુવર્ણમુદ્રા અને પ્રાર્થિત વસ્તુ રોજ આપે છે

અમૃતપ્રાપ્તિનો મત્ર—ॐ ह्रीं चन्द्रिके हस स्वाहा ॥ આ મત્ર શુક્લપક્ષની ચાદનીમા એક લાખ જપે તો યક્ષિણીદેવી અમૃત આપે છે

અજનપ્રાપ્તિનો મત્ર—ॐ हू मदनमेखले नम स्वाहा ॥ આ મત્રને મધુવૃક્ષની નીચે ૧૪ દિવસ એક લાખ જપે તો મદનમેખલા પ્રસન્ન થઈને અજન આપે છે

રાજ્યપ્રાપ્તિનો મત્ર—ॐ ऐं मानिनि ह्रीं एह्येहि सुन्दरि हसहसमिह सगमह स्वाहा ॥ આ મત્રને ચાર રસ્તામા ઊભા રહી સવાલાખ જપે, લાલ કમળનો દશાશ ઘીની સાથે હવન કરે તો માનિની સિદ્ધ થઈને દિવ્ય ખડ આપે છે જેથી ખડ રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે લાલ ફૂલ અને ઘીના દશાશ હોમથી દેવી ખડ્ગ આપે છે જેથી રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે

રસાયનપ્રાપ્તિનો મત્ર—ॐ ऐं लक्ष्मी व श्रीं कमलधारिणी हस स्वाहा ॥ એનો પોતાના ઘરમા એક લાખ જાપ કરે, કરેણના પુષ્પ અને ઘૃતનો દશાશ હવન કરે તો લક્ષ્મી યક્ષિણી રસાયન આપે છે

સૌભાગ્યપ્રાપ્તિનો મત્ર—ॐ वक्राक्ष विलासिनी आगच्छागच्छ ह्रीं प्रिया मे भव प्रिया मे भव क्लें स्वाहा ॥ નદીના કિનારે આ મત્રને

૫૦ હજાર વાર જપે, ઘૃત ગુગળને દશાંશ હોમ કરે તો દેવી સૌભાગ્ય આપે છે.

નટી યક્ષિણીનો મંત્ર—ૐ ह्रीं नटि महानटि स्वरूपवति स्वाहा ॥ પૂર્ણિમાએ અશોકવૃક્ષની નીચે જઇને ચંદનથી સુંદર મંડળ બનાવીને દેવીની પૂજા કરે, ધૂપ દે, એ પ્રમાણે એક મહિનાસુધી હજાર મંત્ર જપે, રાત્રે ભોજન કરે, ફરી પૂજા કરી અર્ધી રાત્રે જાપ કરે, તો નટી દેવી આવીને નિધિરસ અને અંજન આપે છે તથા બધા દિવ્ય પ્રયોગ આપે છે. જાપમા ચંદનની માળા બનાવવી.

દીર્ઘાયુષ્યપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ૐ ह्रीं आगच्छ आगच्छ सुरसुन्दरी स्वाहा ॥ એકલિંગ મહાદેવની સમીપ જઇને મિષ્ટ ગુગળ તથા ઘીનો હવન કરવો. ત્રણે સંધ્યાઓમા નિત્ય ૩૦૦૦ જાપ કરે તો એક મહિનામા સુરસુન્દરી યક્ષિણી આવે છે. તેને અર્ઘ્ય આપીને પ્રણામ કરવા. જ્યારે તે કહે કે શી ઇચ્છા છે ? ત્યારે કહેવુ देवि दारिद्र्यदग्धो- ऽस्मि तन्मे नाशय सत्वरम् ॥ એટલે તે પ્રસન્ન થઇને નિધિ તથા ચિરજીવન આપે છે.

કામનાપૂર્તિનો મંત્ર—ૐ ह्रीं नखकेशी कनकवती स्वाहा ॥ ગંધર્વને ઘેર જઇને ૨૧ દિવસસુધી દેવીની પૂજા કરી ૧૦૦૦ મંત્ર પ્રતિદિને જપે, યથાવિધિ પૂજા કરે, રાત્રે ભોજન કરે, એકચિત્ત રહે, તો અર્ધી રાત્રે આવીને દેવી કામના પૂર્ણ કરે છે.

કાલિકા દેવીનો મંત્ર—ૐ कालिकादेव्यै स्वाहा ॥ ગોશાળામા જઈ આ મંત્ર બે લાખ જપે, દશાંશ હોમ ઘીની સાથે કરે તો મધરાતે દેવી વર આપે છે.

કર્ણપિશાચિનીનો મંત્ર—ૐ कर्णपिशाचिनि पिंगललोचने स्वाहा ॥ જપસ્થાન-પૂજાસ્થાનમા આ મંત્ર એક લાખ વાર જપે, દશાંશ ઘીનો હોમ કરે, એક વખત તલનો તલવટ ખાય, તો દેવી કર્ણપિશાચિની પ્રસન્ન થઇને ત્રણ લોકની વાત કહે છે, અને પાતાળનું દ્રવ્ય બતાવે છે.

નૃસિંહ મંત્ર—ૐ नमः नारसिंहाय मानमदाय शोषाय वीर पहरं क्षीरे नाव पन चेग थात्र पाठवी पुत्राय ठ ठ स्वाहा ॥ સર્વ વસ્તુનો હોમ કરે, શુદ્ધ તીર્થમાં હોમ કરે, ખોપરાનું નૈવેદ્ય ધરે, અંધારી ચૌદસ અથવા દિવાળી અથવા નવરાત્રિમા ૧૨૦૦૦ હોમ કરે, તો જેટલી વસ્તુ હોમે તેટલી વસ્તુ લાવી આપે છે, પરન્તુ પોતે તેમાથી કશું ખાય નહિ.

વિભ્રમા દેવીનો મંત્ર—ॐ ह्रीं विभ्रमरूपे विभ्रमे कुरु कुरु एह्येहि भगवति स्वाहा ॥ સાધક સ્મશાનમાં જઈને નિર્ભય થઈ આ મંત્રને બે લાખ વાર જપે, દશાંશ ઘીનો હવન કરે, તો વિભ્રમા દેવી પ્રસન્ન થઈને પચાસ માણસો જમે એટલું ભોજન નિત્ય આપે છે.

રત્નપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ॐ नमो भगवत्रुद्र देहि रत्नानि जलराशे नमोस्तु ते स्वाहा ॥ આ મંત્ર સાગરને કિનારે રોજ રાત્રે જપવાથી એક લાખ જપ પૂરા થતાં સિદ્ધ થઈને સાગર ચેટક આપે છે તથા રત્નો આપે છે.

ચિરંજીવી બનવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं महाभये हु फट् स्वाहा ॥ મનુષ્યના ગળા, કાન અને હાથના હાડકાંની માળા બનાવીને સ્મશાનમાં એ માળાને ધારણ કરી નિર્ભય બનીને એક લાખ વાર મંત્ર જપવો, તેથી મહાભયા સિદ્ધ થઈને રસાયન આપે છે. તેના ભક્ષણથી પર્વતોને પણ ચલિત કરી શકાય છે. વળી તે મનુષ્ય સફેદ વાળથી મુક્ત થઈને ચિરંજીવી બને છે

જરા-મૃત્યુ નિવારવાનો મંત્ર—ॐ हः सः सर्वलोचनानि बन्धय बन्धय देवी आज्ञापयति स्वाहा ॥ આ મંત્ર રાત્રે સાવધાન થઈને જપે તો ભગવતી પ્રસન્ન થઈને જરામૃત્યુવિનાશક યોગ આપે છે. આ હસમદ ચેટક છે.

વાક્‌સિદ્ધિનો મંત્ર—ॐ नमो लिंगोद्भव रुद्र देहि मे वाचासिद्धि बिना पर्वतगते क्षां ह्रीं द्रू द्रैं द्रौं द्रः ॥ માથા પર ડાબો હાથ રાખીને આ મંત્ર એક લાખ વાર જપે તો વાક્‌સિદ્ધિ મળે છે.

ધાન્યવૃદ્ધિનો મંત્ર—ॐ नमो अनादि पुरुष अन्न ही रासो ठाम कोठार भडारकी ताला कुजी खोल दो अन्न दो रिधक दो पून दा अन्न पूनरी पूरन करो चौक दे उन मेल मुद्दालि आगे मेल ॥ આ મંત્ર ૧૦૮ વાર સત્તાવીસ દિવસ જપે તો ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય

ઈચ્છાપૂર્તિનો મંત્ર—ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं ब्लू कमलसौन्दर्यै नमः विस्तर विस्तर स्वाहा ॥ એક લાખ વાર જપે, દીપ-ધૂપ કરે, તો જે ઈચ્છા કરે તે થાય.

મુદ્રિકાચલન મંત્ર—ॐ ह्रीं ह्रीं ह्रौं श्रीं मुद्रिकाया चलिचलि द्रव्य आकर्षय आकर्षय नहीं चले तो उदल मिश्राकी आन वीर हनुमतकी आन

विद्याधर गंधर्वकी आन ॐ आ हा ऐं क्रौं फट् स्वाहा ॥ સ્મશાનમાં જવ, અડદ અને મધ લઈ સાત વાર આ સિદ્ધ મંત્ર પઢવાથી મુદ્રિકા ચાલે છે. એકવીસ વાર ચોખા મંત્રીને તેનાથી મુદ્રિકાને ઢાંકે તો તે સમયે મુદ્રિકાચલન થાય છે.

બુદ્ધિમાન્ થવાનો મંત્ર—ॐ नमो देवि कामाक्षिके त्रिशूलखड्ग- हस्ते पाद. पाति गरुडसर्पभक्षी तव पर्वते समागन ततो चिन्तामणि नृसिंह चल चल छप्पन कोटि कात्यायनी तासु प्रसादके ॐ ह्रौं ह्रीं क्रौं त्रिभुवनं चालय चालय स्वाहा ॥ આ મંત્ર એકવીસ દિવસસુધી ૧૦૮ વાર જપે, પછી એ મંત્રથી અભિમંત્રિત કરેલી વસ્તુ ખાવાથી મનુષ્ય બુદ્ધિમાન્ થાય છે.

અન્નપૂર્ણાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं ईश्वरध्यानम् । अन्नपूर्णायै नमः । ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं ह्रीं ह्रीं हुवलि कुरु स्वामिनी जय विजय अप्रतिम चके मम सर्वय सिद्धिं कुरु कुरु स्वाहा ॥ આ મંત્ર એક સો આઠ વાર જપી ખાદ્ય વસ્તુભંડારમાં નાખે તો અનન્ત ધાન્ય થાય

લક્ષ્મીસિદ્ધિનો મંત્ર—ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं महालक्ष्म्यै नम ॥ આ મંત્ર પીળાં વસ્ત્રો ધારણ કરીને પીપળાના પાદડાં પર એક લાખ લખીને પાણીમાં વહાવવાથી લક્ષ્મી સિદ્ધ થાય છે.

સ્વપ્નસિદ્ધિનો મંત્ર—ॐ श्रीं ह्रीं क्लीं रक्तचामुण्डे स्वप्ने कथय कथय शुभाशुभ ॐ फट् स्वाहा ॥ આ મંત્ર ૧૦૮ વાર ૨૧ દિવસસુધી જપવાથી સ્વપ્નસિદ્ધિ થાય છે.

પ્રતિમાચલનનો મંત્ર—ॐ ह्रीं रक्तकम्बले महादेवि मृतकमुत्थापय प्रतिमा चालय पर्वतान् कम्पय नीलय विलसत् हु हु ॥ આ મંત્ર ૩ માસ જપવાથી રક્તકમ્બલા પ્રસન્ન થાય છે. તેની સિદ્ધિથી મૃતક ઉત્થાપન અને પ્રતિમાચલન થાય છે.

વાઈ મટાડવાનો મંત્ર—ॐ ब्रह्म इन्द्र रक्ष रक्ष स्वाहा ॥ દીવાના તેલને ૭ વાર મંત્રીને તેના મર્દનથી વાઇનો રોગ મટે છે.

શત્રુ પર માર પડવાનો મંત્ર—अल्लहरासजलकी मौज, कुतुबकी सीर महम्मदकी गजब, खुदाइका पाक हरया जबर, मारे मारे फलानेके शिर पैजार ॥ મંત્રને જોડાના તળીયા પર લખી રાખવો. શત્રુની મૂર્તિ બનાવી, તેનું નામ લઈ, મૂર્તિ પર જોડો મારવો એટલે શત્રુ પર માર પડે છે.

રાજાને અનુકૂળ કરવાનો મંત્ર—ॐ नमो योनिभद्राय दंष्ट्राकरालाय अतुलबलपराक्रमाय विकलाह्पाय ॐ ऊर्ध्वकेशाय क्रेकातिमाये छाती दुष्ट दुर्जन छेदय छेदय राजसमं जयं कुरु कुरु शत्रूणां मुखं बंधय बंधय स्वाहा ॥ આ મંત્ર ૧૦૦૦૦ વાર જપવાથી રાજા અનુકૂળ થાય છે.

મહાવશીકરણ મંત્ર—ॐ पुरुषक्षोभणी सर्वशत्रुविद्रावणी ॐ आं क्रौं ह्रीं श्रैं जो हि मोहय मोहय क्षोभय क्षोभय अमुकं वशीकुरु वशीकुरु स्वाहा ॥ રાત્રે નગ્ન થઇને આ મંત્રનો જાપ ૩૦૦૮ વાર કરવાથી મહાવશીકરણ સિદ્ધ થાય છે.

સ્વપ્નની અનિષ્ટતા દૂર કરવાનો મંત્ર—ॐ नमो आं ॐ भोरा कोरा दोनों भाई, नीकसवागा आर सुभाई, सुहो फूलफल नीपजै; पानी पचिया पडे । तो सीतारामजीकी वाचा फुरे ॥ આ મંત્ર ૭ વાર પઢવાથી સ્વપ્નની અનિષ્ટતા ટળે છે.

ફળફૂલ બગાડવાનો મંત્ર—ॐ नमो मेरुपर्वत वाडै वाडा आये हनुमंत दे गदा झाडा, फुल मुडै फल कीडा पडै न तो हनुमंतकी आन ॥ આ મંત્ર પઢીને સાત વાર સાત કાંકરી બાગમાં નાંખે તો ફળ-ફૂલ બગડી જાય.

સ્ત્રીનો લાભ થવાનો મંત્ર—ग गणपतये नमः ॥ કુંભારને ત્યાંથી માટી લાવી તેની ગણેશની મૂર્તિ બનાવી પંચોપચારથી પૂજા કરી રોજ આ મંત્ર ૧૦૦૦ વાર જપે તો સાત દિવસમાં શાન્તિ થાય છે અને ૭૦૦૦ થી વધુ જપે તો પરમ બુદ્ધિનો લાભ થાય. એક માસ સુધી જપવાથી સ્ત્રીનો લાભ થાય.

બુદ્ધિ અને સ્મૃતિપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ॐ ऐं नम. ॥ આ મંત્રને વિધિપૂર્વક જપે, ધૂપ-દીપ નૈવેદ્યથી શ્વેત પુષ્પોદ્વારા પૂજન કરે, શ્વેત ગંધનું અનુલેપન કરે તથા હવિષ્ય અન્ન ભોજન કરી મંત્ર જપે તો એક સપ્તાહમાં બુદ્ધિ તથા સ્મૃતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્ત્રીને આકર્ષવાનો મંત્ર—क्षा ह्रीं ह्रीं भां ह्रा स्वाहा ॥ આ મંત્રને દસ હજાર વાર જપવો. લાલ વસ્ત્રો અને કુંકુમની રંગીન માળા ધારણ કરવી, એથી એકાન્ત નિર્જન સ્થાનમાં સ્ત્રી આકર્ષિત થાય છે.

પાપમુક્તિનો મંત્ર—ॐ नमः ॥ આ મંત્રને દસ લાખ જપવાથી સર્વ પાપથી રહિત થઈ આકાશગામી થવાય છે.

કપાલિની સાધવાનો મંત્ર—ૐ हूं ह्रां कालीकरालिनी ह्रीं क्षां क्षीं क्षौं फट् ॥ આ મંત્ર ૧૦૮ વાર જપીને અજામાંસ અને લાલ ફૂલની બલિ આપે, સ્મશાનમાં જપ કરીને બલિ નિવેદન કરે, તો સાત દિવસમાં કપાલિની સિદ્ધ થાય છે. જે જે વસ્તુની ઇચ્છા કરો તે તે વસ્તુ તે લાવી દે છે અને તે વસ્તુ દેવતા, અગ્નિ, ગુરૂજન તથા બ્રાહ્મણોમાં ખર્ચી નાંખવી. જો પૃથ્વીમાં દાટી રાખી હોય તો દેવી ફરીથી આપતી નથી.

ભયનિવારણનો મંત્ર—ૐ ह्रीं क्षां क्षां क्षां क्षां क्षें क्षैं क्षौं क्षः અથવા ૐ क्रीं क्षीं क्षं क्षं क्षें क्षैं क्षः ॥ આ મંત્રને સૂર્યની સન્મુખ મંદિરમાં પવિત્ર થઈને ૧૦ હજાર જપ કરે તો સિંહ, વાઘ, જ્વરગ્રહ અને મનુષ્યોથી થતા ભયનું નિવારણ થાય છે.

સ્વાસ્થ્યપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ૐ हंसं हंसः ॥ આ મંત્ર ૨૦ વાર જપીને તેથી પાણી મંત્રી પાવાથી એક પ્રહરથી વ્યાકુળ થએલો માણસ સ્વસ્થ થઈ જાય છે.

ભૂત-ડાકણને નસાડવાનો મંત્ર—ૐ नमो भगवते रुद्राय ह्रीं हूं ह्रः हूं फट् स्वाहा ॥ અથવા ૐ नमो भगवते रुद्राय हुं फट् स्वाहा ॥ આ મંત્ર દસ હજાર જપે તો બધાં ભૂત-ડાકણ, જોગણી વગેરે પલાયન કરી જાય છે,

વરસાદ લાવવા-દૂર કરવાનો મંત્ર—ૐ ह्रां ह्रीं क्षं क्षां क्षिं क्षीं क्षुं क्षूं क्षें क्षैं क्षों क्षौं क्षं क्षः हुं फट् ठः ठः ॥ આ મંત્રને પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કરીને એક લાખ જપે તો માણસ વૈશ્વાનરની માફક બને છે. ઘૃત અને સમિધની ૧૦ હજાર આહુતિ આપવાથી સિદ્ધિ થાય છે. તેથી જો વાદળાં જોઇ લે તો વાદળાં નષ્ટ થઇ જાય છે અને વરસતાં નથી. નદીઓ સુકાઇ જાય છે. જો વરસાદ ન થતો હોય તો પાણીમાં ઊભા રહીને જપ કરવાથી અનાવૃષ્ટિકાળમાં મહાવર્ષા થાય છે.

રાજ્યપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ૐ ह्रां मातंगे प्रयच्छ मे धन स्वाहा ॥ આ મંત્રથી ઘી અને સરસવની ૧૦૦૦ આહુતિ આપવાથી સિદ્ધિ થાય છે તથા શેરડીના રસની લાખ આહુતિ દેવાથી મનુષ્યને રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય છે.

શત્રુનાશનો મંત્ર—ૐ हूं अमुकं हन हन स्वाहा ॥ આ મંત્રથી

૧૦૦૦ કડવા તેલ અને લાલ કણેરથી હવન કરે અથવા ૧૦ હજાર જાપ કરે તો શત્રુનો નાશ થાય.

અદૃષ્ટ વસ્તુ મેળવવાને મંત્ર—ॐ मातंगिनि विमलगति कराली ह्रीं घे घः ॥ આ મંત્ર જાઇના પુષ્પ પર ૧૦૮ જપે તો સિદ્ધ થાય છે અને ૨૧ દિવસમાં અદૃષ્ટ વસ્તુ મળે છે.

વીંછી ઉતારવાનો મંત્ર—ॐ पक्षि स्वाहा અથવા ॐ द्रं जं क्षीं जं स्वाहा ॥ ૧૦ હજાર જપવાથી સિદ્ધ થાય છે અને ૨૧ વાર જપવાથી વીંછીનું ઝેર ઉતરે છે.

ગાય-ભેંસનું દૂધ વધારવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं करालीं पुष्पमुखरूवा ठं ठः ॥ આ મંત્ર ૧૦૮ વાર જપવાથી કષ્ટરહિત થવાય છે અને ૨૧ વાર જળ મંત્રીને ગાય-ભેંસના આંચળ પર લગાવવાથી તેનું દૂધ વધે છે.

સાપનું ઝેર ઉતારવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं हंसः वा हा हसः ॥ આ મંત્ર પઢીને કુશાઓના માર્જનથી સાપનું ઝેર ઉતારી શકાય છે.

વસ્ત્રપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ॐ हं हा हिं हीं हुं हूं हें हैं हों हौं हं हः ह्रीं हूः हुं ठः ठः ॥ આ મંત્રનો પાઠ કરવાથી વસ્ત્રલાભ થાય છે.

શત્રુપીડાનો મંત્ર—ॐ हु रसइ अमुक फट् स्वाहा ॥ ખેરની સમિધા લઇને તેને વિષ તથા રૂધિરમાં ભીંજવી જે શત્રુનું નામ લઇ હવન કરે તે મહાજ્વરથી ગ્રસિત થાય. તેનો ધુમાડો પોતાનાં નેત્રોમાં ન લાગવો જોઇએ. ॐ रार रांरः स्वाहा ॥ આ મંત્રના ૧૦ હજાર પાઠથી શાન્તિ થાય છે-જ્વર દૂર થાય છે.

વરસાદ લાવવાનો મંત્ર—ॐ ऐं कालि कालि ऐं स्वाहा ॥ આ મંત્રથી પીપળાની સમિધા અને ઘીનો હવન કરે તો ૧૦૦૦ હવનથી અનાવૃષ્ટિકાળમાં મહાવર્ષા થાય છે.

ત્રિકાળ જાણવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं मानसे स्वप्नेश्वरि विद्यार्थ सिद्धे वषट् वषट् स्वाहा ॥ પવિત્ર થઇ હવિષ્ય અન્નનું ભોજન કરી આ મંત્ર ૧૦ હજાર જપે, સંધ્યાસમયે પૂજા કરે, તો રાતને સમયે ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાનની સર્વ શુભાશુભ વાર્તા વિદિત થાય છે.

ડાકિની-શાકિનીનો નાશ કરવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं कुकुलें स्वाहा ॥ આ નાગદમની મહાવિદ્યા છે. તેના સ્મરણમાત્રથી ડાકિની-શાકિની-રાક્ષસ વગેરેનો નાશ થાય છે.

લવીંગ મંત્રવાનો મંત્ર—ॐ कामातुरा काम मे स्वल्पहि घोस्तनी लखनी अमुकं वश्यं कुरु ह्रीं नमः ॥ આ મંત્રથી પોતાના ભક્ષ્ય દ્રવ્યને સાત વાર મંત્રીને સાત દિવસ જે સ્ત્રી પુરૂષ ખાય તે વશીભૂત થાય છે અથવા સાત વાર પઢીને લવીંગ મંત્રી દેવાથી વશીકરણ થાય છે.

અપમૃત્યુનો નાશ કરવાનો મંત્ર—ॐ जूं सः ॥ આ મંત્ર ત્રણે કાળની સંધ્યામાં ૧૦૦૦ જપે તો કેટલેક દિવસે શત્રુ નાશ પામે છે અને તે નિત્ય જપવાથી અપમૃત્યુનો નાશ થાય છે.

તાવ મટાડવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं ह्रौं हु ह्रों हुं हः ॥ એના ૧૦ હજાર જાપથી તાવ મટે છે.

વેતાળ સાધવાનો મંત્ર—ॐ क्षां क्षां ह्रीं ह्रीं फट् ॥ આ મંત્ર શ્મશાનમાં ૧ લાખ જપવાથી વેતાળ સિદ્ધ થાય છે

ભૂતને વશ કરવાનો મંત્ર—ॐ हु नम. ॐ ह्रीं नमः ॥ નર તેલ લઇને મનુષ્યની ખોપરીમાં રાખી તેમાં દીવેટ મૂકી દીવો કરવો. અંધકૂપ અથવા શ્મશાન અથવા ભૂતોને બલિ આપીને કાજળ ગ્રહણ કરવાથી અને તેને નેત્રમાં આંજવાથી સર્વ ભૂતાદિ વશ્ય થાય છે.

વિષ નષ્ટ કરવાનો મંત્ર— ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ह हं हं ह हं सः सः सः सः सः ॥ આ મંત્રને ૧૨૦૦ વાર જપવાથી સ્થાવરજંગમ વિષ નાશ પામે છે.

વિષને સ્તંભિત કરવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं ॥ આ મંત્રને ૧૨૦૦૦ વાર જપવાથી વિષ સ્તંભિત થાય છે.

કવિ બનવાનો મંત્ર—ॐ ऐं ह ऐं ह वद वद स्वाहा ॥ આ મંત્ર ૧૦૦૦૭ વાર જપવાથી મનુષ્ય કવિ બને છે.

શાન્તિકરી વિદ્યાપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ॐ ह्रीं सः ह्रीं फट् ठ ठं ठ ॥ આ મંત્રના ૧૨ હજાર જાપથી શાન્તિકરી વિદ્યા મળે છે. દૂધની ૧૦૮ આહુતિ દેવી અથવા ૧૦૮ શરની આહુતિ દેવી.

ઉચ્ચાટનનો મંત્ર—ह्रां ह्रीं हं फट् ठः ठ ॥ મનુષ્યના અસ્થિનો ૭ આંગળનો ટુકડો લઈ તેને ૧૦૦૦ વાર આ મંત્રથી અભિમંત્રી નામ લઇને જેના ઘરમાં નાંખે તેનું સહકુટુંબ ઉચ્ચાટન થાય. તે ઉખેડવાથી અથવા ત્યાંથી દૂર ફેંકી દેવાથી શાન્તિ થાય.

સંતાનપ્રાપ્તિનો મંત્ર—ॐ हं ॐ सः ॥ આ મંત્રનુ સદા સ્મરણ કરવાથી સંતાન થાય છે.

કર્ણપિશાચિની સાધવાનો મંત્ર—ॐ अरविन्दे स्वाहा ॥ એના ૧૦ હજાર જાપથી કર્ણપિશાચિની સિદ્ધ થાય છે.

સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરવાનો મંત્ર— ॐ ह्रीं श्रीं ऐं वाग्वादिनि भगवति अर्हन् मुखनिवासिनी सरस्वति ममास्ये प्रकाश कुरु कुरु स्वाहा ऐं नमः ॥ દિવાળીની રાત્રે પવિત્ર થઈને સ્નાનકરી ઉત્તરાભિમુખ રહી શ્વેત માળા, શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરી, ભગવતીની શ્વેત મૂર્તિ સ્થાપન કરી, સન્મુખે તાદુલ ધરી ૧૨૦૦૦ મંત્ર જપે તો સરસ્વતી પ્રસન્ન થાય.

લક્ષ્મીને પ્રસન્ન કરવાનો મંત્ર—ॐ ह्रां ह्रीं हूं पद्मलधारिणी शान्ति धृति कीर्ति कान्ति बुद्धि लक्ष्मी ह्रीं अप्रतिमचक्रे फुट् विनकाय स्वाहा ॥ દિવાળીને દિને પવિત્ર ધરતી લીંપીને અખંડ ૧૨૦૦૦ જાપ કરે, પંચોપચારથી સ્વર ચક્રેશ્વરીની પૂજા સ્થાપન કરે, ચોખાની ખીર બનાવી ખાય, એક વાર ભોજન કરે તો લક્ષ્મી પ્રસન્ન થાય દિવાળી પછી પણ તેને હમેશા જપે.

બેડી તોડવાનો મંત્ર—ॐ घोरघटे स्वाहा ॥ આ મંત્ર ૧૦ હજાર જપે તો બેડી તૂટી પડે અથવા જપાવે તો કેદથી છૂટે.

એકાંતરીયો તાવ ઉતારવાનો મંત્ર—ॐ वज्रहस्तो महाकायो वज्रपाणिर्महेश्वरः ताडितो वज्रदण्डेन भूम्या गच्छ महाज्वर ॥ આ મંત્ર ૧૦૮ વાર જપ્યા પછી નાગરવેલનું પાન ખાય તો તે જ દિનથી એકાંતરીયો તાવ જાય.

ગર્ભ ઝરતો અટકે—ॐ ह्रां ह्रीं चल चले हुः चल मल हु. ठः ठः ठ स्वाहा ॥ ૨૧ ગાડનો દોરો બનાવી, એકેક ગાંઠે મંત્ર જપી, કમરે બાધવાથી ગર્ભ ઝરતો અટકી જાય.

હરસ મટાડવાનો મંત્ર—खुरासानको टीनी साथ खूनी बादी दोनों जाय ॥ આ મંત્ર ત્રણ વાર પઢીને પછી પાણી લેવુ. રોજ એ પ્રમાણે કરે તો ખૂની અને બાદી બેઉ પ્રકારના હરસ મટે.

અન્ન પચાવવાનો મંત્ર—अगस्ति कुंभकर्ण च शनी च वडवानलम् ॥ आहारं पाचनार्थाय स्मरेद्भीम च पचमम् ॥ ભોજન કરીને આ મંત્ર બોલી પેટ પર જમણો હાથ ફેરવવાથી અન્ન પચે.

આધાશીશીનો મંત્ર—वनमें जाई बादरी जो आधाफल खाई ॥ खडे मुहम्मद हांक दे आधासीसी जाई ॥ શુક્લ પક્ષમાં પહેલા ગુરૂવારને રોજ ૧૦૧ વાર મંત્ર પઢીને સિદ્ધ કરવો. પછી રોગીના મસ્તક પર ત્રણ વાર મંત્ર પઢીને ફૂંક મારવી એટલે આધાશીશી ઉતરી જાય.

પ્રવાસમાં આરામ પામવાનો મંત્ર—गच्छ गोतम शीघ्र त्वं ग्रामेषु नगरेषु च ॥ आसनं वसनं शय्या ताम्बूलं यज कल्पयेत् ॥ પ્રવાસમાં જ્યારે ગામની નજીક પહોંચાય ત્યારે સાત વાર આ મંત્ર પઢીને પછી બધા સાથીઓને કહેવું કે ગૌતમ ઋષિને નોતર્યા છે. પછી ઘરોને પગે બાંધી ગામમાં જઇને ઉતરવું જેથી આરામ મળે.

ચોરીનો પત્તો મેળવવાનો મંત્ર—उद्दुमुद्दजलजलाल पक्र चोटी घर पठाड में जकुद्दा ल्याव मुद्दा या कद्दार या कहार ॥ આ મંત્રને નદી-કિનારે અથવા કુવા પર રાત્રિને સમયે ૧૨૧ વાર પઢીને સૂઈ રહેવું. એટલે એક રાત-દિવસમા બધો ભેદ માલૂમ પડી જાય જ્યાં ચોરીનો માલ રાખ્યો હોય અને જે ચોરી ગયો હોય તે બધી વાત સ્વપ્નદ્વારા જાણવામાં આવે.

ચોરને પકડવાનો મંત્ર—ॐ ह्रां चक्रेश्वरि चक्रधारिणी चक्रवेगि कोटि ग्रामाग्रामी चोरग्राहिणि स्वाहा ॥ આ મંત્રથી ૨૧ વાર ચોખા મંત્રીને જેની ઉપર ચોરીની શંકા હોય તે માણસોને તે ચોખા ચવ-રાવવા; એટલે ખરા ચોરના મ્હોંમાંથી લોહી નીકળશે.

પતિવશીકરણનો મંત્ર—ॐ नमो महायक्षिणी पतिं मे वश्य कुरु कुरु स्वाहा ॥ (૧) યોનિરક્ત, કેળનો રસ અને ગોરોચનનું મિશ્રણ કરી મંત્ર જપીને તિલક કરે તો પતિ વશ થાય (૨) લવીંગ અને જીભનો મેલ મંત્રીને ખવરાવે તો પતિ વશ થાય.

સ્ત્રીવશીકરણનો મંત્ર—ॐ नमो कामाक्षादेवी अमुकीं मे वशीकुरु कुरु स्वाहा ॥ સોમવાર અને મૃગશર નક્ષત્રમાં વીર્યમાં સોપારી મેળવી મંત્ર જપી પાનમા રાખીને સ્ત્રીને ખવરાવવાથી તે વશ થાય 'અમુકીં' શબ્દને સ્થાને સ્ત્રીનું નામ બોલવું.

અગ્નિ હોલવવાનો મંત્ર—हिमालयोत्तरे पार्श्वे मरीचो नाम राक्षस. ॥ तस्य मूत्रपुरीपाभ्यां हुताशं स्तम्भयामि स्वाहा ॥ આ મંત્રથી સાત વાર પાણી મંત્રીને આગમાં છાંટવાથી આગ હોલવાય.

મંત્ર-યંત્ર-તંત્રનો પ્રભાવ દૂર કરવાનો મંત્ર—उलटत देव पलटत काया उतर आव बच्चा गुरुने बुलाया देव सत्य नाम आदेश गुरुका शब्द साचा पिंड काच फुरो मंत्र ईश्वरो वाचा ॥ ચાર શેરીઓ જ્યાં મળતી હોય ત્યાંના ચોકમાં એક પતાસું મૂકી તેના ઉપર જરા દારૂ રેડી મંત્ર પઢીને ઘેર ચાલ્યા આવવું. જરૂર પડે ત્યારે એ ચોકમાંથી સાત કાંકરી લેવી અને ૧૨ વાર મંત્રવી. તેમાંની ૪ ચારે દિશાએ ફેંકવી અને બાકીની ત્રણ પોતાની પાસે રાખવી; જેના દેહમાંથી મંત્ર-યંત્ર-તંત્રનો પ્રભાવ (ચોટ) દૂર કરવો હોય તેના શરીર પર એક-બે કાંકરી મંત્રીને મારવી એટલે તેને લાગેલી ચોટ દૂર થઇ જશે.

નજર ઉતારવાનો મંત્ર—ॐ नमो भगवते श्री पार्श्वनाथाय ह्रीं धरणेंद्र पद्मावती सहिताय आत्मचक्षु प्रेतचक्षु पिशाचचक्षु सर्वग्रहनाशाय सर्व-ज्वरनाशाय २ त्रासय त्रासय ह्रीं नाथाय स्वाहा ॥ આ મંત્રથી સાત વાર પાણી મંત્રીને પાવાથી લાગેલી નજર ઉતરી જાય છે.

આંખ મંત્રવી—ॐ नमो झलमल जहरभरी तलाई । अस्ताचल पर्वतत्ते आई ॥ वहां बैठा हनुमता जाई ॥ फूट न पके करे न पीडा । हनुमंत राखे हीडा ॥ शब्द साचा पिंड काचा फुरो मंत्र ईश्वरो वाचा ॥ લીંબુની ડાંખળીથી સાત વાર મંત્ર જપતાં ત્રણ દિવસ ઝાડે તો આંખનું દર્દ દૂર થાય.

કમળાનો મંત્ર—ॐ नमो वीरवेताल असराल नारसिंह देव खादीतु शादी सुमालतुमाल पीलिया भेदतो काटे झारे पीलीया रहै न नेक निशान जो रह जाय तो हनुमतकी आन ॥ शब्द साचा पिंड काचा फुरो मंत्र ईश्वरो वाचा ॥ કડવું તેલ વાડકીમાં લઇને રોગીના માથા પર ધરી મંત્ર પઢીને ધરોથી તેલ હલાવતા જવું; જ્યારે તેલ પીળું થઇ જાય ત્યારે ઉતારવું. બે દિવસ એમ મંત્રવાથી દૂર થાય

દાદ મંત્રવી—ॐ नमो. आदेश. गुरुको. धरती. व्याई. अंजनी. जिन. जाया हनुमत पीडा मकुडा ये तीनों भस्मंत ॥ गुरुकी शक्ति मेरी भक्ति फुरो मंत्र ईश्वरो वाचा ॥ દીવાળી અથવા ગ્રહણને દિવસે મંત્ર સિદ્ધ કરી લઇને લીંબડાની ડાંખળીથી ઝાડે તો રોગ જાય.

દાંતના કીડા દૂર કરવાનો મંત્ર—ॐ हरः हरः भ्रमरः भ्रमरः रक्ष स्वाहा ॥ રવિવારે ૨૧ સોપારી વહેંચવી અને તેમાંની એક ખાઇને દાંતના કીડા કઢાવવા એટલે દાંતનું દર્દ મટે.

ગર્ભરક્ષાનો મંત્ર—ॐ हं दां भीं द्रव ह्रीं हां हः ह' ॐ क्रीं ॥ રવિ યા મંગળવારે સાંજે ગુગળનો ધૂપ કરી ગર્ભવતીને સામે બેસાડી ૧૨૧ વાર મંત્ર પઢવો એટલે તેના ગર્ભનું રક્ષણ થાય અને કોઇ જાતની બાધા નડે નહિ.

ચૂડેલની બાધા દૂર કરવી—ॐ ह्रीं क्रीं वंकाल कपर्दिनी कुट-म्बरि आम्बरी हृकार मकार घः घ. ॥ લીંબડાનાં પાંદડાંની ધૂણી દઇને રવિ અથવા મંગળવારે આ મંત્રથી ઝાડે તો ચૂડેલ કે પ્રેતની બાધા શાન્ત થાય.

કંઠમાળનું નિવારણ—ॐ नमो नारसिंहाय ॥ आदेश गुरुका धाई करईदा चक्र चलंता दहन करता वज्रछेदन भेदन ॐ ठः ठः ॥ ઉત્તરાભિમુખ બેસીને એક પુરૂષના એક હાથથી ખોદેલા કુશોવડે રવિવારે પુષ્ય નક્ષત્રમાં આ મંત્ર પઢીને ઝાડવાથી કંઠમાળા મટે.

માથું દુખતું મટે—सहस्र घर घाले एक घर खाय आगे चलंता पीछे जाय मंत्र साचा फुरो वाचा ॥ હાથથી પકડીને માથા પર ફુંક મારવી એટલે માથાની પીડા મટે.

પરદેશ ગએલો પાછો ફરે—ॐ ग्लां ग्लीं ग्लूं ॐ श्रीं ह्रीं श्रीं ह्रीं हः हः ॥ પીપળની નીચે કાળા મૃગચર્માસન પર બેસી રૂદ્રવંતી અને શ્રીફળની ખીર બનાવી મંત્ર પઢીને આહુતિ દેવાથી પરદેશ ગએલો માણસ જલ્દી ઘેર પાછો ફરે.

આંખનું ફૂલ કાપવું—ॐ हज्जारज्वाला उज्जहार घ. घः ॥ રવિ યા મંગળવારે સવારે મંત્ર પઢીને છરીથી જમીનમાં રેખા કરવી, એટલે ફૂલ કપાતું જશે. જ્યાંસુધી ફૂલ પૂરેપુરૂ કપાય ત્યાંસુધી મંત્રનો પ્રયોગ કરવો.

શૂળનિવારણનો મંત્ર—ॐ वाहि वाहि गुरुलोलंवकशूल विशूल श्रीं श्रां श्रा ॥ રવિ કે મંગળવારે મંત્ર પઢી મરચું ગોળમા લપેટીને ખવરાવે તો શૂળ મટી જાય.

ગ્રહબાધાનું નિવારણ—ॐ ऐं ह्रीं क्लीं दह दह ॥ સોમપ્રદોષથી સાત દિવસ રોજ માલપુઆ અને કસ્તુરીની ૧૦૮ આહુતિ મંત્ર જપતાં આપે તો ગ્રહબાધા દૂર થાય.

ઘેર બેઠાં ધનપ્રાપ્તિ—ॐ ह्रीं श्रीं श्रीं घ्व. घ्वः ॥ મૃગશિર નક્ષત્રમાં મારેલા કાળા મૃગના ચર્માસન પર સરોવર તટે કનકાંગુદી વૃક્ષની નીચે બેસી સ્ફટિકની માળાથી જપે, તો અનાયાસે ધન મળે.

તીડ દૂર કરવાનો મંત્ર—ॐ आमीर आमीर जगलका तीर उलटा आया सीधा जाय अम्द. अम्दः ॥ મંત્ર પઢી ટીડ પકડી પૃથ્વીમાં દાટવું તેની ઉપર ઉપર ઊભા રહી પઢતાં અંઘેડાનાં બીજ ફેંકતાં જેથી તીડ દૂર થશે.

દેવબાધાનું નિવારણ—ॐ सर्वेश्वराय हुम् ॥ સોમવારથી નવ દિવસ સુધી મંત્ર પઢી ત્રણ માળા ગણવી અને ગળી તથા કાળા તલની આહુતિ દેવી એટલે દેવબાધા દૂર થાય.

મોહન મંત્ર—ॐ रक्तचामुंडे सर्वजनान्मोहय मोहय मम वश्य कुरु कुरु स्वाहा ॥ મંત્રને સવા લાખ વાર જપવાથી સિદ્ધિ થાય છે.

દ્વેષણ મંત્ર—ॐ नमो नारदाय अनयोर्विद्वेष कुरु कुरु ऐं ह्रीं क्लीं फट् स्वाहा ॥ આ મંત્ર ચાર લાખ જપવાથી સિદ્ધ થાય છે અને अनयो શબ્દને સ્થાને જેમની વચ્ચે તૂટ પડાવવી હોય તેમનાં નામ બોલવાથી તે બેઉ જણ વચ્ચે કલહ થાય છે.

કાન્તિ વધારવાનો મંત્ર—ॐ ह्रीं क्लीं श्रीं ककाली काली मधुमत्ता मातगी मदविह्वली मनमोहिनी मकरध्वजे स्वाहा ॥ આ સ્નાનનો મંત્ર છે. તે ભણીને સ્નાન કરે તો કાન્તિ વધે.

મંત્રપ્રયોગ કરનારને ચેતવણી—મંત્રશાસ્ત્ર અતિ વિશાળ છે અને તેમાં અનેક મંત્રો આપેલા છે. તેમાંથી સરળ, ઉપયોગી અને વિધિ સમજાય તેવા મંત્રો ઉપર આપ્યા છે. તેમાં સારા-માઠા મંત્રો છે, પરંતુ માઠા મંત્રોના પ્રયોગોથી બનતા સુધી દૂર રહેવું. મંત્રગ્રંથોમાં મારણ-ઉચ્ચાટનના વિધિ છે, છતા તે તે સાથે ચેતવણી છે કે—

मूर्खेण तु कृते तन्त्रे स्वस्मिन्नेव समापयेत् ।
तस्मादक्ष्यं सदात्मानं मारण न कचिच्चरेत् ॥

મૂર્ખજન અજ્ઞાનથી પ્રયોગ કરે તો તે તેના પોતાના પર જ પડે છે, તેટલા માટે તેણે પોતાની રક્ષા કરતા મારણનો પ્રયોગ કદિ કરવો નહિ.

જલ્દી પચી જાય એવી ઇચ્છા હોય તો તે ચર કાર્ય સમજવું. આકર્ષણ, મારણ, ઉચ્ચાટન, વ્યાપાર, વિદ્યા શીખવી, એ બધાં સ્થિર કાર્યો છે કારણકે બહુ વખત રહેવાનાં છે. મકાન બનાવવું, બાગ બનાવવો, ગાદીએ બેસવું, વશીકરણ કરવું, ગામ વસાવવું એ બધાં સ્થિર કાર્ય જાણવાં. કોઇ સંક્રાન્તિમાં રવિવાર અને સાતમ હોય તો તે અતિ શુભ છે અને તેમાં કરેલું કાર્ય નિઃસંદેહ સિદ્ધ થાય.

સામાન્ય સૂચના—ઉપરની બધી સૂચના મંત્ર અને યંત્ર બેઉને માટે છે. જેટલા દિવસ મંત્ર અને યંત્રનો જાપ કે લેખન કરવાનું હોય તેટલા દિવસ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પૃથ્વી પર સૂવું, હલકું ભોજન કરવું, અને જાપ કે લેખન રોજ એક જ સમયે કરવું. જલકુંભની સ્થાપના કરવી. શાન્તિકર્મમાં સોનાનો, અભિચારમાં લોહનો, મોહનમાં ચાંદીનો, ઉચ્ચાટનમાં માટીનો અને તાંબાનો ઘડો બધાં કર્મોમાં સ્થાપન કરવો શુભ છે. છેવટે યંત્રનું પૂજન કરી નૈવેદ્ય અને પુષ્પ ધરાવવાં.

વિશેષ વિધિ—દરેક યંત્રનો વિશેષ વિધિ તો યંત્રની સાથે લખેલો હોય છે, છતાં જ્યાં કાંઇ નિર્દેશ કરેલો ન હોય ત્યાં ઉપર આપેલો સામાન્ય વિધિ તો સમજી જ લેવો જોઇએ. મિત્રતાને માટે યંત્ર લખવો હોય તો સાકર અથવા ગાયનું ઘી મ્હોંમાં રાખીને લખવો, તથા અગર, તગર, ચંદન, કચૂરો, ગુગળ, સાકર, ગાયનું ઘી, મધ, કપૂર, જાયફળ, મેવો એ બધુ એકત્ર કરીને ધૂપ દેવો. મારણ અને ઉચ્ચાટનને માટે સીંધાલુણ, લીંબડાનું પાંદડું મુખમાં રાખવું, અને તેનો ધૂપ દેવો. જીભ બંધ કરવાને યત્ર લખવો હોય તો મુખમાં મીણુ રાખવું અને તેનો ધૂપ દેવો. સ્વપ્ન જાણવાને લખવો હોય તો મુખમાં લવણ રાખવું. યંત્ર લખતી વખતે સ્નાન કરીને પવિત્ર થવું અને સીવ્યા વિનાનું એક વસ્ત્ર પહેરવું. યંત્ર લખવાના સાધનમા જો યંત્રની સાથે કાઇ વિધિ ન દર્શાવ્યો હોય તો સામાન્ય રીતે ભોજપત્ર ઉપર દાડમની ડાંખળીની બનાવેલી કલમવડે અષ્ટગંધથી યંત્ર લખવો.

હવન વિધાન—હવન કરવાનું સૂચન યંત્રમાં જો જુદુ ન આપ્યુ હોય તો સામાન્ય રીતે નીચે પ્રમાણે તે સૂચન સમજવું. શાન્તિકર્મમાં તલ, ઘી, દૂધ અને આમ્રવૃક્ષનાં લાકડાંથી હવન કરવો. પુષ્ટિકર્મમા ઘી અને બીલીપત્રથી હવન કરવો. લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ માટે તલ, ખીર અને મેવાનો હવન કરવો. સુખ સંતાનને માટે અમરફલ, તલ, ચોખા અને

ઘીનો હવને કરવો. આકર્ષણમાં ચિરોંજી અને બિલીફળનો હવન કરવો. વશીકરણમાં રાઈ અને આકડાનાં પાંદડાંનો હવન કરવો. ઉચ્ચાટનમાં ધતુરાના ફળનો અને મારણમાં પીળા સરસવ અને તેલનો હવન કરવો.

માલાનિર્ણય—વશીકરણાદિ મંત્રોમાં હીરાની માળાથી, આકર્ષણમાં મોતીની માળાથી, મારણ ઉચ્ચાટનમાં કાળી ઊનની માળાથી અને બીજાં બધાં કાર્યોમાં રુદ્રાક્ષની માળાથી મંત્રજાપ કરવો. અર્થસિદ્ધિ માટે સ્ફટિકની માળા સારી છે. મોતી કે સ્ફટિકની માળા ૨૭ કે ૫૨ દાણાની જોઈએ અને રુદ્રાક્ષની માળા ૧૦૮ દાણાની જોઈએ. શાન્તિકર્મ, સ્તંભન અને વશીકરણમાં તર્જનીથી માળા ફેરવવી, આકર્ષણમાં અંગૂઠા અને અનામિકાથી, વિદ્વેષણમાં અને ઉચ્ચાટનમાં અંગુઠા અને તર્જનીથી અને મારણમાં કનિષ્ઠા અને અંગુઠાથી માળાના દાણા ફેરવવા જોઈએ. આ વિધિ મંત્રપ્રયોગમાં મંત્રજાપ કરવાનો હોય ત્યારે અને યંત્રપ્રયોગમાં પણ ઉપયોગી જાણવો.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

પંદરા યંત્રના વિધવિધ પ્રકારો.

હિંદુ પદ્ધતિના પંદરા યંત્રો—જેવી રીતે હિંદુઓમાં ચાર જાતિ છેઃ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર; તેવી રીતે પંદરા યંત્રો પણ ખાકી, બાદી, આબી, આતશી એવા ચાર જાતિના છે.

બ્રાહ્મણ · ખાકી

૮	૧	૬
૩	૫	૭
૪	૯	૨

[આકૃતિ ૫૩]

ક્ષત્રિય : બાદી

૮	૭	૪
૧	૫	૯
૬	૭	૨

[૫૪]

વૈશ્ય : આબી

૨	૭	૬
૯	૫	૧
૪	૩	૮

[૫૫]

શૂદ્ર : આતશી

૪	૯	૨
૩	૫	૭
૮	૧	૬

[૫૬]

યંત્ર સિદ્ધ કરવાનો વિધિ—શુભ મુહૂર્ત જોઈને યંત્ર સિદ્ધ કરવો. સવા પાશેર લાવશી, પુરી, દાડમની ડાંખળીની કલમ, અષ્ટગંધ, ચોખા, ગુગળ, ફૂલ, ઓપરાના ૨૧ ટુકડા, ૨૧ પાન, ૨૧ સોપારી, ઘીનો દીવો, એ બધી વસ્તુઓ તૈયાર રાખવી. પછી વિધિપૂર્વક ઘટ

સ્થાપન કરીને ભોજપત્ર નીચે બિછાવવું. ભોજપત્રની ઉપરના ભાગમાં ઘીનો દીવો મૂકવો અને નીચેના ભાગમાં ધૂપ કરવા માટે અગ્નિ રાખવો. અગ્નિમાં ગુગળનો ધૂપ કરવો. લાવસી, પૂરી વગેરે નૈવેદ્ય ભોજપત્રની ડાબી બાજુ તથા જમણી બાજુ અર્ધ અર્ધ મૂકવું. પછી દાડમની ડાંખળીની કલમથી યંત્ર લખવો અને યંત્ર લખતી વખતે પંચાક્ષર કે નવાક્ષરી મંત્ર પઢવો. પંચાક્ષરી મંત્ર-ૐ ह्रीं श्रीं हरः ।। નવાક્ષરી મંત્ર-ઓમ् ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं चामुंडायै ।। યંત્ર લખ્યા પછી યંત્રનું પૂજન કરવું પછી ચોખા, ફૂલ, ખોપરાનો ટુકડો, પાન, સોપારી એક એક ચડાવવાં અને ધૂપ કરતા રહેવું એ પ્રમાણે એક યંત્ર લખીને પછી બીજો યંત્ર લખવો અને એ જ રીતે પૂજન કરવું. એ પ્રમાણે ૨૧ યંત્ર લખીને બધાનું પૂજન કરવું. આ યંત્રો લખાઈ રહ્યા પછી પંચાક્ષરી કે નવાક્ષરી મંત્રના ૧૦૦૦ જાપ કરવા. એ મુજબ ૨૧ દિવસ કરવાથી યંત્ર સિદ્ધ થશે અને મંત્રો પણ સવાલાખ થઈ જશે. મંત્રના દશાંશ હોમ, તેના દશાંશ માર્જન, તેના દશાંશ તર્પણ, અને તેનો દશાંશ બ્રહ્મભોજ કરવો. પછી રોજ એક યંત્ર લખીને એક માળા મંત્રની જપ્યા કરવી એટલે યંત્રસિદ્ધિ રહ્યા કરશે.

વારના અનુક્રમે યંત્રનું ફળ—(૧) રવિવારે આકડાના પાંદ ઉપર આકડાના દૂધ અને સ્મશાનની ભસ્મ મેળવી યંત્ર લખીને ચિતામાં નાખવાથી જેના નામથી મંત્ર જપે તે વિક્ષિપ્ત થાય. (૨) સોમવારે ધરોના રસમાં કેસર ઘોળી ગોરોચન અને સફેદ ગાયનું દૂધ મેળવી તેથી ભોજપત્ર પર યંત્ર લખી જમણે હાથે અથવા ગળે બાંધે તો જે સભામાં જાય તે સભા વશ થાય. (૩) મંગળવારે કાગડાના લોહીથી તેની પાંખવડે મુડદાના કફન પર યંત્ર લખે અને જેને બારણે દાટે તેનું ઉચ્ચાટન થાય. (૪) બુધવારે નાગકેસર અને ગોરોચનને સરસીયામાં મેળવી તેનો દીવો બાળી માણસની ખોપરી પર યંત્ર લખી તે ખોપરી પર કાજળ પાડે અને કાજળ આંખમાં લગાવે તો જગત મોહ પામે (૫) ગુરૂવારે હળદર, દારૂહળદર, ગોરોચન, તગર, ગાયનું-ઘી મેળવીને યંત્ર લખી આસન નીચે દાટે તો આકર્ષણ થાય. (૬) શુક્રવારે કપૂર, મજ, ઉપલેટ તથા મધથી યંત્ર લખી સ્ત્રીને બતાવે તો તે દેખતાં જ વશ થાય. (૭) શનિવારે ચિતાના લાકડાની કલમથી મુરઘાના લોહીવડે યંત્ર લખે અને મશાણમાં દાટે તો વેરીનું મૃત્યુ થાય.

કામનાસિદ્ધિ—ધર્માર્થ-કામ-મોક્ષને માટે વડના વૃક્ષ હેઠળ પૃથ્વી-

પર વડની ડાંખળાની કલમથી કૃષ્ણપક્ષની ૧૪ ને રોજ દસ હજાર યંત્ર લખે તો કામનાસિદ્ધ થાય.

દરિદ્રતા દૂર થાય—દાડમની ડાંખળાની કલમથી પૃથ્વી પર રોજ પાંચ હજાર યંત્ર લખે તો દરિદ્રતા દૂર થાય; અને જો દસ હજાર યંત્ર લખે તો કેદી છૂટે.

વાચાસિદ્ધિ—બીલીનાં પાંદડાંનો રસ, હરતાળ, મણસીલથી બીલીની કલમવડે પૃથ્વી પર રોજ ૨૦૦૦ યંત્ર લખવાથી વાચાસિદ્ધિ થાય.

શત્રુનાશ—આકડાના પત્ર પર આકડાની કલમથી ૧૦૮ યંત્ર રોજ લખી તે પત્રો બાવળની ડાળે બાંધે તો શત્રુનો નાશ થાય.

તાવ મટે—અંઘેડાના રસથી અંઘેડાની કલમવડે ભોજપત્ર પર યંત્ર લખી દર્દીને બાંધે તો રોજીંદો, એકાંતરીઓ, તરીયો કે ચોથીયો તાવ મટે.

ચોર પકડવો—યંત્ર લખીને રેંટીયા સાથે બાંધી રેંટીયો ઉલટો ફેરવવો એટલે ચોર પોતાની મેળે આવે.

લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ—લક્ષ્મીપ્રાપ્તિને માટે રોજ ૨૦૦૦ યંત્રો લખવા.

દેવતાની પ્રસન્નતા—પ્રભુ કે દેવતાને પ્રસન્ન કરવા માટે રોજ ૪૦૦૦ યંત્રો લખવા.

વશીકરણ—વશીકરણ માટે રોજ ૩૦૦૦ યંત્રો લખવા.

ચોરાએલી વસ્તુ મેળવવી—ચોરાએલી વસ્તુ પાછી મેળવવા માટે રોજ ૫૦૦૦ યંત્રો લખવા.

ઉદ્યોગપ્રાપ્તિ—ધંધો, વેપાર કે ઉદ્યોગ મેળવવા માટે રોજ ૪૦૦૦ યંત્રો લખવા.

વંધ્યાને પુત્રપ્રાપ્તિ—વંધ્યાને પુત્રપ્રાપ્તિ માટે રોજ ૫૦૦૦ યંત્રો લખવા.

મિત્રમેળાપ—મિત્રના મેળાપ માટે રોજ ૩૦૦૦ યંત્રો લખવા.

રાજાની પ્રસન્નતા—રાજાને પ્રસન્ન કરવા માટે રોજ ૪૦૦૦ યંત્રો લખવા.

સુખપ્રાપ્તિ—સુખપ્રાપ્તિ માટે ૨૦૦૦ યંત્રો લખવા.

વિશેષ સૂચના—શુભ કાર્યને માટે શુક્લ પક્ષમાં અને અશુભ કાર્ય માટે કૃષ્ણ પક્ષમાં લેખનનો પ્રારંભ કરવો. મેષ, સિંહ અને ધન રાશિવાળાએ આતશી, વૃષ, કન્યા અને મકર રાશિવાળાએ ખાકી, મિથુન, તુલા અને કુંભ રાશિવાળાએ બાદી અને કર્ક, વૃશ્ચિક તથા મીન રાશિવાળાએ આબી યંત્ર લખવો. જ્યાંસુધી યંત્ર લખે ત્યાંસુધી

બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને મગની દાળ તથા ભાત ખાવા. જ્યાં ખાસ સૂચના ન હોય ત્યાં યંત્ર ખાસ કરી અષ્ટગંધથી, બાદી રક્તચંદનથી, આખી શાહીથી અને આતશી ગળી કે ભીમસેની કપુરથી લખવો. શુભ કાર્ય માટે ઉત્તર દિશાએ અને અશુભ કાર્ય માટે દક્ષિણ દિશાએ મ્હોં કરીને બેસવું.

પંદરા યંત્રનો મુસલમાની પ્રયોગ—યંત્રના નવ કોઠાના નવ મંત્રો જૂદા જૂદા નીચે મુજબ છેઃ-(૧) અજવોયા ઇસ્રાફિલ વહક્ક યા અલ્લાહો. (૨) અજવોયા જિબ્રાઇલિ વહક્ક યા બુદૂહ. (૩) અજવોયા કિલકાઇલ વહક્ક યા જિમિઓ. (૪) અજવોયા દરદાઇલ વહક્ક યા દાઇમો. (૫) અજવોયા દૌરાઇલ વહક્ક યા હાદિયો. (૬) અજવોયા રૂફમાઇલ વહક્ક યા બુદૂહો. (૭) અજવોયા સરફઇલ વહક્ક યા જાકિયો. (૮) અજવોયા તમ્કઈલ વહક્ક યા હલીમો. (૯) અજવોયા ઇરમાઇલ વહક્ક યા તાહિરો.

યા બુદ્દુહ ૬	યા જાફી ૭	યા બુદૂહ ૨
યા અલ્લા ૧	યા હાદી ૫	યા તાહર ૯
યા હલીમ ૮	યા જીમી ૩	યા દાનમ ૪

[આકૃતિ ૫૭.]

વિધિ—ઉત્તમ માસના પહેલા ગુરૂવારે કૂર્મચક્ર પર આસન બિછાવી વાર, દિશા, ચંદ્રમા, યોગિનીનો વિચાર કરી યોગિનીને પીઠ પાછળ રાખી બેસવું. જળપાત્ર, દીવો, લોબાનનો ધૂપ ઇત્યાદિ તૈયાર કરવાં નવ કોઠાના જૂદા જૂદા મંત્રો છે, તેમાં પહેલાં પાછલા મંત્ર પર પુષ્પ, અત્તર, મીઠાઈ વગેરે ધરાવવું. એ પ્રમાણે ૯ કોઠા પર અનુક્રમે ઉલટેથી મૂકવું. પછી એક વાર બિસ્મિલ્લાહ પઢવી (બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ). પછી નવે કોઠાના એક એક મંત્રને ૧૦૧ વાર પઢવા અને મંત્રના આદિ તથા અંતમાં ૧૧–૧૧–દરૂદ પઢવી (દરૂદઃ-અલ્લા હુમ્મા સલ્લે અલા મુહમ્મદિન વ અલા આલે હી મુહમ્મદિન વ બારક વ સલ્લમ). આ પ્રમાણે એક દિવસ કર્યા પછી બાકીના ૧૪ દિવસ એ પ્રમાણે કરી પ્રયોગ પૂરો કરવો. ગમે તેવો મનોરથ પણ તેથી ૪૦ દિવસમાં સિદ્ધ થાય.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

વિધવિધ યંત્રો.

વીસો યંત્ર—આમાંનો કોઇ પણ એક યંત્ર લખવો. સ્નાનવડે

શુદ્ધ થઈને દાડમના પાન ઉપર કાયાની શાહીથી યંત્ર લખવો. રોજ લખતાં ૨૧ દિવસસુધી લખવો અને રોજ ૧૦૦૦ ગાયત્રી મંત્રો જપવા. પછી તેને ગંગાજળ છાંટીને શુદ્ધ કરવો. પછી સોનાના માદળીયામાં મઢાવીને માદળીયું ગળામાં બાંધવાથી ધન, પુત્ર, બળ અને દરેક કાર્યમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય.*

૮	૪	૭	૧
૬	૨	૭	૫
૩	૯	૨	૬
૩	૫	૪	૮

[આકૃતિ ૫૮]

૨	૮	૬	૪
૬	૪	૨	૮
૪	૬	૮	૨
૮	૨	૪	૬

[૫૯]

ઇસલામી વીસો યંત્ર—આ ઈસલામી વીસા યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર લખીને માદળીયામાં મઢાવીને અથવા ચાંદીના પતરા ઉપર કોતરાવીને લોબાનના ધૂપ દીપાદિથી વિશુદ્ધ કરી બાળકને ગળે બાંધવાથી બાળકની ભૂતપીડા દૂર થાય છે અને બાળકને આરામ થાય છે. તે કામના સિદ્ધિ કરી આપનારો યંત્ર છે.

યા દરમાઈલ	૨	યા જબરાઈલ
૩	૧૦	૭
યા દરદાઈલ	૮	યા તનકોઈલ

[આકૃતિ ૬૦]

અપમૃત્યુ નિવારણનો યંત્ર—ગોરોચન અને કુમકુમથી ભોજપત્રમાં આ યંત્ર લખવો. તે ઉપર મૃત્યુંજયાય નમઃ એ મંત્ર ૧૦૮ વાર જપવો. ધૂપ દીપાદિથી યંત્રને શુદ્ધ કરીને પછી હાથે બાંધવાથી અપમૃત્યુ-અકસ્માત મૃત્યુનું નિવારણ થાય છે.

[આકૃતિ ૬૧]

મંગળકારક યંત્ર—ભોજપત્ર ઉપર ગોરોચનવડે આ યંત્ર લખવો અને જ્યાં 'અમુક' શબ્દ યંત્રમાં છે તે સ્થળે જેનું મંગળ કરવાનું હોય તેનું નામ લખવું. એ યંત્રને કોઇ દેવતાના સ્થાનમા સ્થાપન કરવાથી તેનું સર્વથા મંગળ થાય છે.

ॐ

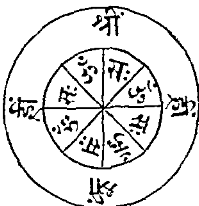
ह्रीं अमुकस्य शान्तिः
कुरु कुरु स्वाहा

ह्रीं

[આકૃતિ ૬૨]

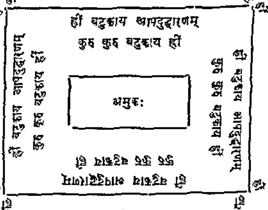
* બીજા જૂદા જૂદા પ્રકારના સિદ્ધ વીસા યંત્રો માટે જુઓ "સચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક, ગ્રંથ ૨ જો"—ખંડ ૧૦ મો, પરિચ્છેદ ૧ લો.

સર્વમંગળ યંત્ર—જાઈનાં ફૂલનો રસ અને શોણુકનો રસ એ બેઉને મેળવી તે મિશ્રણવડે બાજુએ આપેલો સર્વમંગળ યંત્ર લખવો. પછી દીપ, ધૂપ, પૂજન, નૈવેદ્યાદિથી તેને સિદ્ધ કરીને યંત્રને માદળીયામાં મઢાવવો અને જેનું મંગળ કરવાનું હોય તેના જમણા હાથ પર બાંધવો. તેથી સર્વ પ્રકારની શાન્તિ, ઐશ્વર્ય તથા મનશ્ચિંતિત કાર્યની સિદ્ધિનો લાભ થશે.

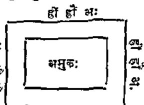
[આકૃતિ ૬૩]

આપત્તિ ઉદ્ધારણ યંત્ર—આ યંત્રને ગોરોચન તથા કુમકુમથી ભોજપત્ર પર લખવો. મધ્યમાં અમુકઃ શબ્દને સ્થાને જેના પર આપત્તિ હોય તેનું નામ લખવું. પછી ધૂપદીપાદિથી શુદ્ધ કરીને યંત્રને માણસના ગળામાં તાવીજમાં કે જમણે હાથે મઢાવી બાંધવાથી તેની બધી આપત્તિઓનો નાશ થાય છે, લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, શત્રુનો નાશ થાય છે અને કદાપિ અનિષ્ટ નતું નથી.

[આકૃતિ ૬૪]

શાન્તિદાયક યંત્ર—આ યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર ગોરોચનથી લખવો મધ્યમાં અમુકઃ શબ્દ છે ત્યાં માણસનું નામ લખવું. ધૂપદીપાદિથી યંત્રને શુદ્ધ કરી દેવતાના સ્થાનમાં સ્થાપન કરવો. એથી ધન, શાન્તિ તથા સર્વના અનુગ્રહની તે મનુષ્યને પ્રાપ્તિ થાય છે.

[આકૃતિ ૬૫]

પ્રસન્નતા-પ્રાપ્તિનો-યંત્ર—પહેલાં નીચેનો મંત્ર ૧૦૧૦ વાર જપવો : श्रीं क्लीं ह्रीं असुकं प्रियतर कुरुकुरु स्वाहा ॥ અમુક શબ્દને સ્થાને માણસનું નામ બોલવું. મંત્ર જપ્યા પછી માટીની કોરી ઠીકરી પર કિંવા ભોજપત્ર પર રક્તચંદનથી યંત્ર લખવો અને તેને કંઠમાં ધારણ કરવો. એથી અનિષ્ટ નાશ પામે છે. દેવતા, મનુષ્ય તથા પશુઓ પણ તેની ઉપર પ્રસન્ન રહે છે. યંત્રનું પૂજન નિત્ય નિત્ય કરવું જોઇએ.

ह्रीं ह्रीं

श्रीं क्लीं ह्रीं

ह्रीं ह्रीं

[આકૃતિ ૬૬]

રક્ષા કરવાનો યંત્ર—ભોજપત્ર ઉપર પોતાની છાતીના લોહીથી યંત્ર લખવો અને દેવતા સન્મુખ જઈ સોના કે રૂપાના માદળીયામાં યંત્રને મઢાવી, ધૂપદીપાદિથી પવિત્ર કરી વિધિપૂર્વક ધારણ કરવાથી વિપત્તિઓ અને વિઘ્નોથી મનુષ્યનું રક્ષણ થાય છે.

रक्षा कुरु ॐ स्वाहा

क्लीं	क्लीं	क्लीं
आद्यायै परमेशान्यै नमः		
ह्रीं	ह्रीं	ह्रीं

[આકૃતિ ૬૭]

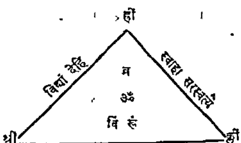
લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાનો યંત્ર—આ યંત્રને શુભ દિવસે અષ્ટગંધથી ભોજપત્ર ઉપર લખવો. તેને ધૂપ-દીપાદિથી શુદ્ધ કરીને નાણાંની થેલીમાં કે તીજોરીમાં રાખવો એટલે હમેશાં લક્ષ્મી પ્રસન્ન થઈને નિવાસ કરશે. આ યંત્રને ધારણ કરનાર જો સુચારિત્ર્યશીલ, સદાચારી અને સુપાત્રને દાન આપનાર હોય તો તેને ત્યાં લક્ષ્મીનો અખૂટ ભંડાર રહે.

क्लीं स्वाहा ॐ स्वाहा ह्रीं

पा	तु	श्रीं	स्वाहा
श्रीं	पा	तु	श्रीं
पा	तु	श्रीं	पा
तु	श्रीं	पा	तु

[આકૃતિ ૬૮]

વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનો યંત્ર—આ યંત્રને પોતાના જ શરીરના લોહીથી ભોજપત્ર ઉપર લખીને ધૂપદીપાદિથી શુદ્ધ કરી કંઠે કે બાહુ પર ધારણ કરવાથી વિદ્યાર્થી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામાં નિર્મળ બુદ્ધિ ધરાવનારો થાય છે.

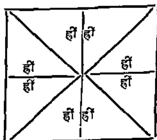
[આકૃતિ ૬૯]

સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો યંત્ર—આ યંત્રને ગોરોચન, કુંકુમ, સિંદુર અને લાખના રસથી ભોજપત્ર ઉપર લખવો. પછી તેનું ધૂપ-દીપાદિથી પૂજન કરી જમણા હાથે અથવા ગળે બાંધવો. યંત્રને હમેશાં ગુપ્ત રાખવો; તેથી સર્વ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ॐ
है सँ ह स क्लीं ह स
क्ल वँा

[આકૃતિ ૭૦]

કાન્તિનો વૃદ્ધિનો યંત્ર—આ યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર અષ્ટગંધથી લખવો અને સ્નાન કરતી વેળાએ નીચે દાબી રાખીને પછી સ્નાન કરવા બેસવું એટલે શરીરની કાન્તિમાં વધારો થાય છે.

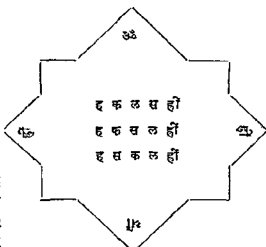
[આકૃતિ ૭૧]

રાજસભામાં આન—આ યંત્રને કપૂર અને કસ્તુરીથી ભોજપત્ર પર લખીને તેને ધૂપ-દીપાદિથી પૂજી ગળામાં બાંધીને રાજસભામાં જવાથી અતિ માનની પ્રાપ્તિ થાય.

૫૬	૬૩	૨	૭
૬	૩	૬૦	૫૯
૬૨	૫૭	૮	૧
૪	૫	૫૮	૬૧

[આકૃતિ ૭૧]

ત્રિકાળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ—તાડપત્ર ઉપર આ યંત્ર ગોરોચન, સિંદુર, રક્તચંદન, કુંકુમ અને પોતાની અનામિકા આંગળીના લોહીથી લખવો. પછી ધૂપ–દીપાદિથી તેનું પૂજન કરવું. પછી નીચેનો મંત્ર સવા-લાખ વાર જપવો. ॐ हस हीं कह हीं सह हीं ॥ મંત્રજાપ અમાસ-થી શરૂ કરીને ૪૨ દિવસ સુધી નિયમિત રીતે કરવો અને જે દિવસે

[આકૃતિ ૭૩]

જાપની પૂર્ણાહુતિ થાય તે દિવસે ગંગા કિંવા અન્ય કોઇ પવિત્ર નદીને કાંઠે જઈ છિન્નમસ્તા દેવીની પૂજા કરવી. આ રીતે સિદ્ધ કરેલો યંત્ર પાસે રાખવાથી ત્રિકાળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હાજરાતનો યંત્ર—પ્રારંભમાં નીચેનો મંત્ર ૨૧ વાર પઢવો. कुल्म कजु वीरा विना समलकि नासहिन्न हिनास मानसा फूला वसा विवस आवा सिल पनावः ॥ પછી એ જ મંત્ર બાળકના હાથમાં ૨૧ વાર પઢવો અને માથામાં ફુંક મા-રવી. પછી " દુહાઇ સુલેમાન પીરકી, દુહાઇ ખ્વાજે મુહમ્મદીનકી, ખુ-

८	१२	९	१
॥	२	—	।=
८६	ह्याह	।६	६
१४	५	४	५।

[આકૃતિ ૭૪]

દાકે વાસ્તે ખુદાકે વાસ્તે ઇસાનેકે (માણસનું નામ બોલવું) શરીરમેં હોય સો મિલાયકે હાજિર કરે " એમ બાળકને મ્હોંએ કહેવરાવનું,

બાળકને ફૂલેલ તેલ લગાવવું, ફૂલની માળા ગળામાં પહેરાવવી, પાન ખવાડવું, અત્તર લગાવવું, લોબાનનો ધૂપ દેવો, કાચનો સીસો પાસે રાખવો, સરસીયાનો દીવો કોરા ઘડા ઉપર કોરા કોડીયામાં બાળવો, અને પછી બાળકના હાથમાં બાજુએ આપેલો યંત્ર લખવો, એટલે બાળકને જે કાંઇ પૂછવામાં આવશે તેનો તે જવાબ આપશે.

સર્વ મનોરથસિદ્ધિ—આ યંત્રને કાગળ પર હળદરથી લખવો અને યંત્રની નીચે પોતાનો મનોરથ લખવો. પછી તેનો પલીનો-વાટ બનાવી રવિવારે દીવામાં બાળવો. એ પ્રમાણે સાત રવિવાર કરવું એટલે મનોરથની સિદ્ધિ થાય. ॐ ह्रीं ह सः એ મંત્રની ૧૧ માળા પણ સાથે સાથે હળદરની માળાથી જપવી.

૮	૧૫	૨	૭
૬	૩	૧૨	૧૧
૧૪	૯	૮	૧
૪	૫	૧૦	૧૩

[આકૃતિ ૭૫]

બેડી તૂટે-કેદી છૂટે—ગોરોચન અને કુમકુમથી આ યંત્રને ભોજપત્ર ઉપર લખીને શંખસંપુટમાં સ્થાપવો. પછી તેની ત્રિકાળ પૂજા કરવી અને મસ્તક પર ધારણ કરવો એટલે બેડી તૂટે અને કેદી છૂટે.

ता
ॐ देवदत्तस्यनिगडस्फोटयर
तुर

[આકૃતિ ૭૬]

વિજયપ્રાપ્તિ—આ યંત્રને પત્થર ઉપર હરતાળથી લખી નીચે નામ લખી ધૂપાદિથી તેનું પૂજન કરી તે પત્થરને ઉંધો રાખી મૂકે તો જેનું નામ લખ્યું હોય તે સંગ્રામમાં, વિવાદમાં કે કોર્ટ-કચેરીના કેસમા જય પામે.

अभिजित् अपराजित्
देवदत्तस्य जयो भवेत्

[આકૃતિ ૭૭]

ગાય દોહવા દે તેનો યંત્ર—આ યંત્રને કેસર, ગોરોચન અને કંકુથી ભોજપત્ર પર લખી ગુગળનો ધૂપ દઇ, ગાયને ગળે બાંધવાથી ગાય દોહવા દે અને દૂધ ખૂબ વધે

૨૮	૩૫	૨	૭
૬	૩	૩૨	૩૧
૩૪	૨૯	૮	૧
૪	૫	૩૦	૩૩

[આકૃતિ ૭૮]

ભેંશ દોહવા દે તેનો યંત્ર—આ યંત્ર અષ્ટગંધથી ભોજપત્ર ઉપર લખી ભેંશને શીંગડે બાંધવાથી ભેંશ બચ્ચાને ન ધાવવા દેતી હોય તો ધાવવા દે અને દોહવા પણ દે.

૨૪-૧૮-૭૯

[આકૃતિ ૭૯]

તોફાની ઘોડાને વશ કરવો—કસ્તુરી, કેસર અને કપૂરના મિશ્રણવડે આ યંત્રને ઉત્તમ માસને પહેલે રવિવારે કાગળ ઉપર લખી તેને ગુગળનો ધૂપ દઇ ઘોડાના ગળામાં બાંધવાથી ઘોડો તોફાન ન કરે અને પોતાના માલીકનો શુભચિંતક થઇને રહે.

૨૬	૩૩	૨	૭
૬	૩	૩૦	૨૯
૩૨	૨૭	૮	૧
૪	૫	૨૯	૩૧

[આકૃતિ ૮૦].

વૃક્ષને ફળ આવવાનો યંત્ર—આ યંત્રને આમ્રફળના રસથી ભોજપત્ર ઉપર લખી દીપ-ધૂપાદિથી તેનું પૂજન કરી વૃક્ષ ઉપર બાંધવામાં આવે તો તેથી વૃક્ષને ઘણાં ફળ આવે છે.

૮૮	૯૫	૨	૮
૭	૩	૯૨	૯૧
૯૪	૮૯	૯	૧
૪	૬	૯૦	૯૩

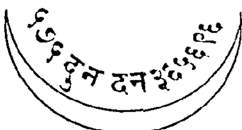
[આકૃતિ ૮૧].

ફુલ આવવાનો યંત્ર—આ યંત્રને પાનમાં કેળના રસથી લખી દીપ-ધૂપાદિથી તેનું પૂજન કરી ગાળાની વાડીમાં દાટવામાં આવે તો વાડીના છોડવાને ખૂબ ફુલ આવે.

૭૭	૮૪	૨	૮
૭	૩	૮૧	૮૦
૮૩	૭૮	૯	૧
૪	૬	૭૯	૮૨

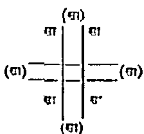
[આકૃતિ ૮૨]

પરદેશ ગએલો પાછો આવે—બાજુએ આપેલો યંત્ર ઘોડાની ખરીની લેખણ લખવો અને જે માણસ આવવાની આશા હોય તે માણસનું નામ લખવું. પછી યંત્રને અગ્નિમાં તપાવવો જેથી પરદેશ ગએલો માણસ સાત દિવસમાં ઘેર પાછો આવે.

[આકૃતિ ૮૩].

વશીકરણનો યંત્ર—આ યંત્રને અષ્ટગંધથી ભોજપત્ર ઉપર લખવો અને તેની નીચે જેનું વશીકરણ કરવું હોય તેનું નામ લખવું. પછી યંત્રને ધૂપ-દીપાદિથી પૂજીને તળાવમાં નાખવો એટલે તે માણસ વશ થશે.

[આકૃતિ ૮૪]

કાર્યસિદ્ધિનો યંત્ર—આ યંત્રને વાંસની કલમથી કાગળ પર અષ્ટગંધથી સવા લાખ લખે તો સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય.

૮	૧૫	૨	૮
૭	૩	૧૨	૧૧
૧૪	૯	૯	૧
૪	૬	૧૦	૧૩

[આકૃતિ ૮૫].

સૌને વશ કરવાનો યંત્ર—આ યંત્રને કેસર-કસ્તુરીથી કપડા પર લખી, તેની દીવેટ બનાવી બાળે અને તેની રાખ જેને ખવાડે તે વશ થાય. બાળ્યા પહેલાં ધૂપ-દીપાદિથી તેની પૂજા કરવી.

૩	૬	૨૧
૧૧	૩૧	૩
ज	૨૫	૬

स्वस्त्रामास्वा

[આકૃતિ ૮૬].

પુરુષને વશ કરવાનો યંત્ર—આ યંત્રને રોટલી કે રોટલા પર અષ્ટગંધથી લખીને તેને ગુગળનો ધૂપ દેવો. પછી તે કાળા કૂતરાને ખવરાવવો. એટલે પુરુષ સ્ત્રીને વશ થઇને રહેશે.

૩૩	૪૦	૨	૮
૭	૩	૩૭	૩૬
૩૯	૩૪	૯	૧
૪	૬	૩૫	૩૮

[આકૃતિ ૮૭].

સાસુ સસરાને વશ કરવાનો યંત્ર—આ યંત્રને ઘઉંની રોટલી પર અષ્ટગંધથી લખવો અને તેને ધૂપ-દીપાદિથી પૂજીને કાળા કૂતરાને ખવરાવવો, એટલે સસરો વશ થશે અને કૂતરીને ખવરાવવાથી સાસુ વશ થશે.

ॐ ह्रीं
ह्रीं
१०
क्लीं स्वयं
१
५
९
७
९

[આકૃતિ ૮૮]

રાજાનુ વશીકરણ—આ યંત્રને ચાકડો ફેરવવાની લાકડીથી રોજ રોજ લખ્યા કરે તો ચક્રવર્તી રાજા હોય તોપણ વશ થાય.

ज	जं	ज	जं
ज	ज	ज	ज
ज	ज	ज	ज
ज	ज्ञ	ज	ज

[આકૃતિ ૮૯]

સ્ત્રીને વશ કરવાનો યંત્ર—આ યંત્રને સ્ત્રીના ડાબા પગની પાની ઉપર અષ્ટગંધથી લખે તો સ્ત્રી વશ થાય.

૫૮	૫૫	૨	૮
૭	૩	૫૨	૬૧
૫૪	૫૯	૯	૧
૪	૬	૬૦	૫૩

[આકૃતિ ૯૦]

દુર્જનને વશ કરવો—(ऋद्धि) ॐ ह्रीं अर्हणमो, सव्वोसहि

इत्थं यथा तव विभूतिरभूज्जिनेन्द्र
धर्मोपदेशनविधौ न तथा परस्य।
तादृक्कुतो ग्रहगणस्य विकाशिनोऽपि
ॐ ह्रीं अर्हणमो सव्वोसहिपत्ताणं ॐ नमो

[આકૃતિ ૯૧]

पत्ताणं ॥ (मंत्र) ॐ नमो भगवते अप्रतिचक्रे ऐं क्लीं ब्लूं ॐ ह्रीं नमो वांछितसिद्धये नमो नमः अप्रतिचक्रे ह्रीं ठः ठः स्वाहा ॥ ऋद्धि तथा મંત્ર ૨૧ વાર જપીને તે વડે પાણી મંતરી મ્હોં પર છાંટવું અને ઉપર આપેલો યંત્ર ભોજપત્ર પર અષ્ટગંધથી લખી ધૂપ–દીપાદિથી પૂજી પાસે રાખવો એટલે દુર્જન વશ થાય અને તેની જિહ્વાનું સ્થંભન થાય.

સ્ત્રીનું આકર્ષણ—ગોરોચન અને કુમકુમથી ભોજપત્ર ઉપર अमुकी શબ્દને સ્થાને સ્ત્રીનું નામ લખીને યંત્ર લખવો અને મીણ તથા ઘીમાં સ્થાપન કરવો એટલે તે સ્ત્રીનું આકર્ષણ પોતા તરફ થશે.

[આકૃતિ ૯૨]

જલસ્થંભનનો યંત્ર— આ યંત્રને પીળા દ્રવ્યથી (હળદરથી) વસ્ત્ર ઉપર લખીને પૂજન કરી મીણમાં વાટી જળમાં સ્થાપિત કરે, એટલે જળનું સ્થંભન થાય છે. રવિવારે સરસવનું મૂળ લાવીને તેને પાણીમાં ઘસી માથા પર તીલક કરવું.

ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां
ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां
ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां
ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां	ह्रां

[આકૃતિ ૯૩]

ગર્ભસ્થંભનનો યંત્ર—(ऋद्धि) ॐ अर्हं णमो खिल्लोसहि पत्ताणं ॥

शुभ्मत्प्रभावलयभूरिविभा विभोस्ते

ॐ ह्रीं अर्हं णमो खिल्लोसहि पत्ताणं

फं फं फं फं फं

ॐ	प	च
न	मः	य
ह्रीं	ह्रां	म

[આકૃતિ ૯૪]

(मंत्र) ओं नमो ह्रां थ्रों ऐं ह्रौं पद्मावत्यै देव्यै नमो नमः स्वाहा ॥
કસુંબાના રંગથી રંગેલું સૂતર લેવું અને ૧૦૮ વાર ઋદ્ધિ તથા મંત્રવડે મંત્રી તેને ગુગળનો ધૂપ દેવો. એ સૂતર કમરની આસપાસ બાંધવું અને ઉપર આપેલો યંત્ર ભોજપત્ર પર અષ્ટગંધથી લખી ધૂપાદિથી પૂજી પાસે રાખવો એટલે ગર્ભનું સ્થંભન થશે અને તેનું અકાળે પતન થશે નહિ.

શત્રુબુદ્ધિ સ્થંભન યંત્ર—આ યંત્રને ઘુવડ-પક્ષીની પાંખ ઉપર લખીને તેને ધૂપથી પવિત્ર કરી શત્રુના શિર પર નાંખવામાં આવે તો શત્રુની બુદ્ધિનું સ્થંભન થાય.

૮૪	૯૧	૨	૭
૬	૩	૮૮	૮૭
૯૦	૮૫	૮	૧
૪	૫	૮૬	૮૯

[આકૃતિ ૯૫]

શત્રુપીડાનો યંત્ર—આ યંત્રને ઇંદ્રાયણના રસથી કાગળ પર લખવો અને તેની હેઠળ શત્રુનું નામ લખવું. પછી એ યંત્રને સર્પના દરમાં મૂકી આવવો. જેનું નામ લઈને આ દરમાં યંત્ર મૂક્યો હોય તેને સર્પ ડસે કિંવા સર્પથી તે ભય પામે.

૪૦૦	૫૦૦	૧૧૦૦	૬૦૦
૧૨૦૦	૫૦૦	૩૦૦	૬૦૦
૧૦૦	૮૦૦	૧૦૦૦	૭૦૦
૯૦૦	૮૦૦	૨૦૦	૭૦૦

[આકૃતિ ૯૬]

વિદ્વેષણનો યંત્ર—(૧) વિષ અને ધતૂરાના જળથી આકૃતિમાં દર્શાવ્યા મુજબ કાગડો અને ઘુવડનું ચિત્ર ભોજપત્ર પર આલેખવું. લખતી વખતે ॐ देवदत्तयज्ञदत्तयोरस्तु स्वाहा એ મુજબ મંત્ર (પણ તેમાં દેવદત્ત અને યજ્ઞદત્તને સ્થાને જે બે જણની વચ્ચે કલહ કિંવા વિદ્વેષણ કરાવવું હોય તેમનાં નામો બોલવાં જોઈએ) જપવો. એ પ્રમાણે રોજ કરવાથી તે બેઉ વચ્ચે વિદ્વેષણ થશે. (૨) વિષ અને બિલાડાના લોહીના મિશ્રણમાં સ્મશાનનો કોયલો બોળીને ભોજપત્ર પર કાગડા અને ઘુવડનું ચિત્ર આલેખવું અને આલેખતી વખતે મંત્ર બોલવો : काकोलूकयो यादशं वैरं तादशं वैरं देवदत्तयज्ञदत्तयो र्भवतु स्वाहा (દેવદત્ત અને યજ્ઞદત્તને સ્થાને બેઉનાં નામો બોલવાં). યંત્રની હેઠળ તે નામો પણ લખવાં, એટલે બેઉ વચ્ચે વેર થશે.

[આકૃતિ ૯૭]

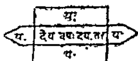
વૈરી પ્રસન્ન થાય—આ યંત્રને ગોરોચનથી ભોજપત્ર પર લખી પૂજન કરી દૂધમાં સ્થાપન કરવાથી અમે તેવો ક્રોધી મનુષ્ય પણ પ્રસન્ન થાય છે.

[આકૃતિ ૯૮]

ઉચ્ચાટનના યંત્રો—(૧) કાગડો અને ઘુવડના લોહીથી જેનું નામ લખીને આ યંત્ર લખે અને યંત્રને કાગડાના ગળામાં બાંધીને કાગડાને છોડી દે તો તેનું ઉચ્ચાટન થાય. (૨) બહેડાના પત્રના રસથી ભોજપત્રમાં [આકૃતિ ૯૯] જેનું નામ યંત્ર સાથે લખીને ગધેડાના મૂત્રમાં નાંખી તેનો તાપ દેવામાં આવે. તો તેનું શીઘ્ર ઉચ્ચાટન થાય.

[આકૃતિ ૧૦૦]

વંધ્યાદોષ નિવારણનો યંત્ર—બાજુએ આપેલા યંત્રને ભોજપત્રમાં અષ્ટગંધથી લખવો અને દીવો કરી લોબાન તથા ગુગળનો ધૂપ દેવો.

૭	૭	૦॥	૭	૭૬	૭૬	૭
૪	૮૩	૪૧	૭	૪૧	૪	૩૭
૯	૮૩	૪૧	૮૭	૮૧	૩૮	૩૮

[આકૃતિ ૧૦૧]

પછી તે યંત્ર વંધ્યા સ્ત્રીના જમણા હાથે બાંધવાથી તેના ગર્ભાશયના દોષનું નિવારણ થાય છે અને ગર્ભ રહે છે.

વંધ્યા ગર્ભધારણ યંત્ર—જ્યારે પુષ્ય નક્ષત્રનો સૂર્ય હોય, ત્યારે આ યંત્રને પાનમાં દૂધવડે ૧૦૮ વાર લખવો અને તે દીપ-ધૂપાદિથી પૂજીને વંધ્યા સ્ત્રીને તે પાન ખવરાવવું જેથી તે ગર્ભ ધારણ કરશે.

૭૧	૭૭	૭૭

[આકૃતિ ૧૦૨]

સુખે પ્રવાસ થવાનો યંત્ર—આ યંત્રને ગૌમૂત્રથી ભોજપત્ર ઉપર લખવો અને ધૂપ દીપાદિથી તેનું પૂજન કરવું. પછી તેને ધોઇને ગર્ભવતીને પાવો. એ રીતે ૨૧ દિવસ કરવાથી તેને સુખે પ્રસવ થાય છે અને કષ્ટ પડતું નથી.

૪	૫	૫	૭
૮	૪	૮	૧
૬	૩	૬	૧
૩	૯	૨	૭

[આકૃતિ ૧૦૩]

બાળકને નજર ન લાગવાનો યંત્ર—આ યંત્રને તાંબાના પતરામાં કોતરાવીને તેને ધૂપ-દીપાદિથી પૂજી, પછી બાળકના ગળામાં બાંધવાથી તેને કોઇની દુષ્ટ નજર લાગતી નથી.

૭૧	૫૧	૩૩	૪૨
૯૮	૮૨	૯	૧૧
૨૫	૩૭	૪૯	૫૦
૪૫	૨૭	૯	૧

[આકૃતિ ૧૦૫]

ભૂતબાધા નિવારણ—ચમેલીની લેખણ અને કેસરથી કમળની પાંદડી પર આ યંત્ર લખી ધૂપ દઈ બાળકને કંઠે બાંધવાથી ભૂતબાધા ન નડે.

क्लीं	ऐं
ह्रीं	ॐ

[આકૃતિ ૧૦૫]

બાલારામ યંત્ર—આ છન્નુઆ યંત્રને અષ્ટગંધથી ભોજપત્ર ઉપર લખવો અને તેનું પૂજન કરી બાળકની પાંસળી પર બાંધવો એટલે બાળકને પેટમાં તથા પાંસળીમાં કાંઇ પીડા થતી હશે તો તે મટી જશે અને આરામ થશે. મોટા માણસને પણ પાંસળીમાં વાના દર્દ ઉપર આ યંત્ર ઉપયોગી થશે.

૮	૧	૪૬	૪૧
૪૨	૪૫	૪	૫
૨	૭	૪૦	૫
૪૪	૪૩	૬	૩

[આકૃતિ ૧૦૬]

બાળકનો ભય જાય—આ યંત્રને દૂધથી ભોજપત્ર પર લખી ધૂપ દઈ બાળકના ગળામાં બાંધવાથી બાળકને ભય લાગે નહિ.

૮૯	૯૭	૨	૮
૭	૩	૯૪	૯૨
૯૫	૯૧	૯	૧
૪	૬	૯૦	૯૬

[આકૃતિ ૧૦૭]

આધાશીશીનો યંત્ર—આ યંત્રને રવિવારને દિવસે ચંદનથી ભોજપત્ર ઉપર લખી ધૂપ દઈ માથે બાંધવાથી આધાશીશી ઊતરે.

૩૦	૭	૨૬	૮
૩	૮	૪	૭
૧	૮	૨	૩
૧૧	૭	૭	૨

[આકૃતિ ૧૦૮]

કાનની પીડા જાય—આ યંત્રને દાડમના રસથી કાગળ પર લખી તેને ધૂપ દઈ કાને બાંધવાથી કાનની પીડા જાય.

૨૨	૨૯	૨	૮
૭	૩	૨૬	૨૫
૨૮	૨૩	૯	૧
૪	૬	૨૪	૨૭

[આકૃતિ ૧૦૯]

તાવ જાય—આ યંત્રને શુભ દિવસે ભોજપત્ર ઉપર અષ્ટગંધથી લખી તેને ધૂપ દઈ દઈને ગળે બાંધવાથી તાવ જાય.

૩	૪	૭	૧૪
૫	૬	૧૩	૬
૧૪	૪	૩	૭
૭	૩	૧૪	૪

[આકૃતિ ૧૧૦]

ગર્ભરક્ષાનો યંત્ર—આ યંત્રને સોમવતી અમાસને દિવસે દાડમની ડાંખળીની કલમવડે કુંકુમથી પીપળના પાંદડા પર લખી ધૂપ દઈ કમરે બાંધવાથી ગર્ભ પડી જતો નથી અને તેનું રક્ષણ થાય છે.

ક્ષઃ	ઠઃ	ક્ષઃ
ઠઃ	ૐ	ઠઃ
ક્ષઃ	ઠઃ	ક્ષઃ

[આકૃતિ ૧૧૧]

ખંડ ૧૦ મો

તંત્રવિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

ઇન્દ્રજાલિક અને ચમત્કારિક પ્રયોગો.

રાજાને વશ કરવાનો પ્રયોગ—સફેદ આકડો, લાલ ચંદન અને ગોરોચન એ ત્રણેને મેળવીને તીલક કરે તો રાજા વશ થાય છે.

સ્રીને વશ કરવાનો પ્રયોગ—સફેદ આકડો, કંકુ, લાલ ચંદન એ સરખે ભાગે લઇ જળથી ઘસી તીલક કરે તો સ્રી વશ થાય છે.

મારણ પ્રયોગ—મંગળવારને દિવસે શત્રુએ જે સ્થાનમાં પગ મૂક્યો હોય તે સ્થાનની ધૂળ લાવવી, તેમાં ગોમૂત્ર મેળવીને શત્રુની મૂર્તિ બનાવવી અને નદીતીર પર એકાન્તમાં વેદી પર તેને સ્થાપિત કરવી. તેની છાતીમાં અત્યન્ત કઠિન લોઢાનું ત્રિશૂળ ઘોંચવું અને તેની ડાબી બાજુએ બળિદાન આપીને કાળભૈરવનું હમેશાં પૂજન કરવું ત્યાં ૧૧ બાળકોને ઉત્તમ અન્નનું ભોજન કરાવવું અને તે મૂર્તિની આગળ સરસીયા તેલનો દીપક બાળવો, જે રાત-દિવસ બળતો રહે વ્યાઘ્રચર્મનું આસન બિછાવીને તેની દક્ષિણ બાજુએ બેસી રાત્રે દક્ષિણ દિશાએ મુખ કરી સાવધાન થઇ મંત્ર જપવો: ॐ नमो भगवते महाकालभैरवाय कालाग्नितेजसे अमुकं मे शत्रु मारय मारय पोथय पोथय हुं फट् स्वाहा ॥ આ મંત્ર રાત્રે ૧૦ હજાર વાર જપે તો ૨૯ દિવસમાં મારણ સિદ્ધ થાય.

મોહનના પ્રયોગો—(૧) સહદેવીના રસમાં તુલસીના બીજ પીસવા અને રવિવારને દિને જે તેનું તીલક કરે તે આખા સંસારને મોહિત કરે. (૨) હરતાળ, અશ્વગંધ અને ગોરોચનને કેળના રસમાં પીસીને તીલક કરે તો સૌને મોહિત કરે. (૩) મણસીલ અને કપુરને કેળના રસમા પીસીને તીલક કરે તો સર્વ મનુષ્યો મોહિત થાય. (૪) સફેદ આકડાની જડ અને સફેદ ચંદનને મેળવી તેનું તિલક કરે તો સારો સંસાર મોહિત થાય.

અગ્નિસ્તંભનના પ્રયોગો—(૧) કુંવારનો રસ અને તેલની મેળવણી કરીને શરીરે લગાડવાથી શરીર અગ્નિની આંચથી બળતું નથી. (૨) કુંવારના રસનો લેપ કરવાથી કોઇ વસ્તુ બળતી નથી. (૩) કેળનો રસ, કુંવારનો રસ અને આકડાનું દૂધ લગાડવાથી અગ્નિસ્તંભન થાય છે.

આસનસ્તંભનનો પ્રયોગ—પુરુષની ખોપરીમાં માટી ભરીને તેમાં સફેદ ગુંજાનાં બીજ વાવવાં, પછી તેને ગાયનું દૂધ પાવાથી ગુંજાની સુંદર વેલ ઉગશે. એ વેલ જેના શરીર પર નાંખવામાં આવે તેનું આસન સ્તંભન થઇ જાય.

બુદ્ધિભ્રમણનો પ્રયોગ—ભાંગરો, અપામાર્ગ, સરસવ, સહદેવી, કંકોલ, વજ, સફેદ આકડાની જડ એ બધાનું સત્ત્વ કાઢવું અને તે લોખંડના વાસણમા રાખી ૩ દિવસસુધી ઘુંટવું. પછી મસ્તક પર તેનું તિલક કરવું; જે તે તિલક દેખે તેની બુદ્ધિ ભ્રમિત થઇ જાય.

બુદ્ધિસ્તંભનનો પ્રયોગ—ઘુવડ અથવા વાનરની વિષ્ટા હોશીયારીથી પાનમાં રાખીને જેને ખવરાવે તેની બુદ્ધિનું સ્તંભન થઇ જાય.

પશુનું સ્તંભન—જે પશુની ચારે બાજુ ઊંટનાં હાડકાં દાટી દેવામાં આવે તે પશુનું સ્તંભન થઇ જાય છે.

મેઘનું સ્તંભન—ઈંટોનો સંપુટ બનાવીને તેમાં શ્મશાનની રાખથી વાદળાંની તસ્બીર આલેખવી અને પછી તેને જમીનમાં દાટી દેવાથી મેઘનું સ્તંભન થાય છે.

વિદ્વેષણનો પ્રયોગ—હાથી અને સિંહના દાંતોને વાટીને તેમાં માખણ મેળવી જેનું નામ લઇ અગ્નિમાં હોમ કરવામા આવે તેઓમાં માંહોમાંહે લડાઇ થાય.

ઉચ્ચાટનનો પ્રયોગ—કાગડો અને ઘુવડની પાંખો રવિવારને દિવસે જેના ચૂલામાં દાટવામાં આવે તેનું ઉચ્ચાટન થાય.

વશીકરણના પ્રયોગો—(૧) રવિવારને દિને બ્રહ્મદંડી, વજ, કડુ, એનું ચૂર્ણ જેને પાનમાં રાખીને ખવડાવવામા આવે તે સદા વશ રહે. (૨) દેવદલી અને સરસવની ગોળી બનાવી તેને મુખમાં રાખી વાતચીત કરે તો સૌ વશ થાય. (૩) કેસર, તગર, કડુ, હરતાલ, મણસીલ તેમાં અનામિકા અંગુલિનું રુધિર મેળવીને તીલક કરે તો વશીકરણ થાય છે. (૪) રવિવારને દિને હાથપગના નખની રાખ પાનમાં રાખીને સ્ત્રીને

ખવાડે તો સ્ત્રી વશ થાય (૫) દીવાળીને દિને સોમવાર હોય તો અર્ધી રાત્રે વિષ્ણુક્રાન્તાનાં બીજોનું તેલ ભરી દીવો બાળે અને સોનાની સાફ કટોરીમાં તેનું કાજળ પાડી તેને નેત્રમા આંજવાથી ચક્રવર્તી રાજા હોય તોપણ વશ થાય

આકર્ષણનો પ્રયોગ—કાળા ધતૂરાના પાદડાંના રસમાં ગોરોચન મેળવી કણેરની કલમથી પંદરો યંત્ર ભોજપત્ર પર લખવો. જેનું આકર્ષણ કરવુ હોય તેનું નામ લઇને ખેરના અગ્નિની આચથી તપાવે તો સો યોજન દૂર રહેનારનું પણ શીઘ્ર આકર્ષણ થાય.

સુવર્ણ બનાવવાનો પ્રયોગ—ગોમૂત્ર, હરતાલ, ગધક, મણસીલ એને સમભાગે લઇ, જ્યાંસુધી તે ન સુકાય ત્યાંસુધી ખરલમા લસોટવા લાલ ગાયનું મૂત્ર અને લાલ ગધકને ૧૧ દિવસસુધી યત્નપૂર્વક લઇને તે ઉપયોગમા લેવા, એટલે કે ઘુટવા બારમે દિને તેનો ગોળો બનાવી તેના ઉપર લાલ કપડુ લપેટી ચાર આગળ માટી ચારે બાજુએ લપેટી તેને સૂકવી નાખવુ ધરતીમા પાચ હાથ ઉડો ખાડો ખોદી અને કપડ મટ્ટી કરેલો ગોળો વચમા રાખી તેને પલાશનાં લાકડાથી ભરી દેવો પછી તેમા યત્નપૂર્વક અગ્નિ લગાવવો જ્યારે અગ્નિ હોલવાઇને ઠડો થઇ જાય ત્યારે ગોળાને બહાર કાઢવો અને તાબાનું પતરૂ તપાવીને તે ઉપર ગોળાની રાખ નાખવી એક ગુજાની બરાબરનુ તાંબાનું પતરૂ તો તેજ વખતે સુવર્ણ બની જાય છે વનમા એકાન્ત સ્થાનમા શિવના મદિરની પાસે શુકલપક્ષમા જ્યારે ચદ્રમા નિર્મળ હોય તે દિવસે આ પ્રયોગ કરવો त्र्यबक यजामहे એ મત્રના ૧૦૦૦૦ જાપ કરવા આ મુજબ રોજ કરવુ ૧૧ બ્રાહ્મણોને રોજ ભોજન કરાવવુ જ્યાંસુધી સિદ્ધિ ન થાય ત્યાંસુધી રોજ એ પ્રમાણે કરવુ હરતાલ વગેરેને ખરલ કરતી વખતે નીચેનો મત્ર રોજ ૧૦ હજાર વાર જપવો-ॐ नमो भगवते रुद्राय स्वर्णादिनामीशाय रसायनस्य सिद्धिं कुरु कुरु फट् स्वाहा ॥

શાક-બાગનો નાશ—ગધક વાટીને જળથી ભરેલા વાસણમા નાખવો તે જળથી બાગ કે શાકને સિંચવાથી બાગ-શાક નાશ પામે છે.

નામર્દ કરવાનો ઉપાય—જ્યા મનુષ્ય પેસાબ કરે તે સ્થાનમા વીંછીનો ડખ દાબી દેવામા આવે તો તે પુરૂષ નામર્દ થઇ જાય છે

ઉંઘ લાવવી—એક સોપારી લાવીને તેમાની થોડી ખાવી, બાકીની માટીમા દાટીને તે ઉપર પીસાબ કરવો જે મકાનમા એમ કરવામા આવે ત્યાના સૌ કોઇને ઉંઘ આવે છે

માખીઓ દૂર કરવી—તગરની સાથે હરતાળ વાટીને તેની એક માખી બનાવવી. તે માખીને ઘરની અદર રાખવી. તેની ગધથી માખીઓ ઘરની બહાર નાસી જાય છે

ઉંદરનો ઉપદ્રવ દૂર કરવો—અર્જુન વૃક્ષના ફળ-ફૂલ, લાખ, લાન ચદન, ગુગળ, શ્વેત અપરાજિતાની જડ, ભીનામા, વજનું લાકડુ, એ બધા વાના એકઠા કરીને ધૂપ દેવાથી તેની ગધથી ઉદર નાસી જાય છે

માછલીને જીવાડવી—ભીનામાના બીજના તેલમા તાજી મરેલી માછલીને લપેટી પાણીમા નાખવાથી તુર્ત જીવતી થાય છે.

અગ્નિભય નિવારણ—રવિવારને દિન સફેદ કણેરની જડ (મૂળ) ઉખાડી લાવીને ડાબા હાથે બાધવાથી અગ્નિભયનુ નિવારણ થાય છે

ગુપ્ત દ્રવ્યનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું—શનિવાર અને અશ્લેષા નક્ષત્રમા સધ્યાકાળે દાડમના બી અને દાડમીનો અરક અને મગળવારે શરૂ થતા કૃષ્ણ પક્ષની અષ્ટમીએ અરહરના વૃક્ષની તથા મગળવારે કમળની જડ લાવી એકઠી વાટી તે વડે આખો આજવાથી સમસ્ત ગુપ્ત દ્રવ્ય જોવામા આવે છે

પતિને વશ કરવાનો પ્રયોગ—ગોરોચન, યોનિરક્ત અને કેળનો રસ મેળવી તિલક કરવાથી સ્ત્રી પોતાના પતિને વશ કરી લે છે

નજર બંધ કરવાનો પ્રયોગ—ઘુણતાતના વૃક્ષના પચાગ અને ધતૂરાના પચાગને મેળવીને ગળામા બાધવાથી માત્ર દૃષ્ટિ કરવાથી જ સામા માણસની નજર બધ થઇ જાય છે

સાપ ને સાપ જોવા—મગળવારને દિને સાપના રાફડામા કપાસનું બીજ વાવવુ, તેથી જે કપાસ ઉત્પન્ન થાય તેની દીવેટ કરી એરંડીયા તેલમા નાખી રાત્રે દીવો બાળવાથી ચારે તરફ સાપ ને સાપ જોવામા આવશે.

નોળીયા જોવા—મગળવારે કપાસના બીજ નોળીયાના દરમા વાવવા, પછી તેનો જે કપાસ ઉગે તેની દીવેટ કરીને સાજે દીવો બાળવાથી ચારે તરફ નોળીયા જ જોવામા આવે છે

અધારામાં પુસ્તક વાંચવું—ઘુવડની ખોપરીમા ઘીનો દીવો બાળી કાજળ પાડવુ અને તે કાજળને આંખમા આજવાથી અધારામા પણ પુસ્તક વાચી શકાય છે

અદૃશ્ય થવાનો પ્રયોગ—જીવતા ખજન પક્ષીને ફાગણ મહિનામા લાવીને પાજરામા પૂરી રાખવુ અને ભાદરવાસુધી રહેવા દેવુ.

ભાદરવામાં એ પક્ષી જરૂર આંખથી જોઈ શકશે નહિ; તે વખતે તેને હાથે પકડીને તેની ચોટલી ઉખાડી લેવી અને તે ચોટલીને ચાંદીના માદળીયામાં મઢાવી મ્હોંમાં રાખવાથી માણસ અદૃશ્ય થઇ જાય છે અને કોઇના જોવામાં આવતો નથી.

કમળ ઉગાડવાં—અંકોલનાં બીજને તેલમાં નાંખીને પછી તેને ધૂપ દેવાથી તે તેલ સિદ્ધિદાયક થઇ જાય છે. કમળનાં બીજને તે તેલમાં ભીંજવીને તળાવમાં નાંખવાથી તે જ સમયે કમળનાં ફૂલ ઉત્પન્ન થાય છે.

આંબો ઉગાડવો—જો તે જ તેલનું ટીપું આંબાની ગોટલી પર નાંખી તેને જમીનમાં દાટી પાણી સીંચવામાં આવે તો તત્કાળ ફળ સહિત આંબાનું વૃક્ષ ઉત્પન્ન થાય છે.

આકાશમાં રથસહિત સૂર્ય જોવો—બીજોરાનાં બીજનું તેલ કાઢીને તેને તાંબાના પતરા પર લગાડી મધ્યાહ્ન સમયના સૂર્યની સામે રાખી જુએ તો રથસહિત સૂર્ય ભગવાન આકાશમાં જોવામાં આવશે.

વસ્ત્રમાં અગ્નિ જોવો—સિંદુર, ગંધક, હરતાલ અને મણસીલને સમાન ભાગે લઈ વસ્ત્ર પર લેપ કરવાથી તે વસ્ત્ર અગ્નિસમાન જોવામાં આવે છે.

દિવસે તારા જોવા—સફેદ સુરમાને અગસ્ત્યના (અગથીયાના) રસમાં સાત દિવસસુધી ઘુંટવો. આઠમે દિવસે તે અંજનને આંખે આંજવાથી દિવસે તારા જોવામાં આવે છે.

ઇંડાને ઉડાડવું—મુરઘીના ઇંડામાં પારો ભરી સૂર્યની સામે ધરવાથી તે ઇંડું ઊડી જાય છે.

દૂધ બતાવવું—આકડાનું દૂધ, વડનું દૂધ અને ઉંબરાનું દૂધ લઇને વાસણમાં નાંખી, પછી વાસણને પાણીથી ભરી દેવું એટલે બધું દૂધ જ જોવામાં આવશે.

ખેતરને ધાન્યથી પરિપૂર્ણ બનાવવું—રવિવારે ૭ મુખનું માટીનું વાસણ લાવી તેમાં નવ આંગળનો આકડાના લાકડાનો ટુકડો રાખવો. પછી તેમાં સફેદ દુર્વા, અસગંધ, મણસીલ, નાગરવેલનું પાન, તુલસીદળ, અપામાર્ગનાં પાન, આંબળાંનાં પાન, ઘી, મિષ્ટાન્ન, દૂધ નાંખવાં. એ વાસણનાં મુખોને વસ્ત્રોથી બાધી ધાન્યયુક્ત ક્ષેત્રમાં જઇ દાટી દેવું. તેના ઉપર ભોજપત્ર પર લખેલો પંદરનો યંત્ર સ્થાપિત કરવો, જેથી તીડ, હરણ, ઉંદર, શિયાળ તથા બીજાં જીવજંતુ, પશુ, પક્ષી, ચોર

વગેરેથી ખેતરને કશી હાનિ પહોચશે નહિ અને ખેતર ધાન્યથી પરિપૂર્ણ બની રહેશે.

વિવાદમાં જય મેળવવો—માગશર સુદ પુનમને દિને ચિતાવૃક્ષની જડ ઉખાડી ભુજા પર અથવા શિર પર ધારણ કરવાથી વિવાદમાં વિજય મેળવાય છે.

સંગ્રામમાં વિજય મેળવવો—પુષ્ય નક્ષત્રમાં શ્વેત ગુંજાને જડસહિત ઉખાડી જમણે હાથે બાધવાથી સંગ્રામમાં જય પ્રાપ્ત થાય છે.

રાજદરબારમાં-કોર્ટ કચેરીમાં જયપ્રાપ્તિ—ધતુરો, કણેર અને અપામાર્ગની જડને હરતાળની સાથે બકરીના દૂધમાં વાટી તિલક કરવાથી રાજદરબારમાં, કોર્ટના કજીયામાં અને દ્યુતકાર્યમાં જયપ્રાપ્તિ થાય છે.

ભૂતબાધા નિવારણ—ચંદન, સિંધવ, કુઠ, વજ, તજ, ઘી અને ચર્મીને સમભાગે લઇ ધૂપ દેવાથી બાળગ્રહ (નજર લાગવી) અને ભૂત-રાક્ષસજનિત ભય દૂર થાય છે.

ડાકણના ભયનુ નિવારણ—(૧) પુષ્ય નક્ષત્રમાં રવિવારે સફેદ ગુંજાની જડ ઉખાડી લાવીને બાળકના ગળામાં બાધવાથી ડાકણના ભયનું નિવારણ થાય છે (૨) સફેદ અપરાજિતાના પાંદડાં અને જયંતીનાં પાંદડાંનો રસ કાઢી તેનો નાસ લેવાથી ડાકણ, ભૂત-પ્રેત નાસી જાય છે.

ગર્ભિણીના બાળકનું રક્ષણ—સૂંઠ, લીંબડાના પાદડાં, સરસવ, ઘીના સમ ભાગે મેળવી ધૂપ દેવાથી ગર્ભિણી સ્ત્રીના બાળકનું રક્ષણ થાય છે.

સિંહ-વાઘના ભયનું નિવારણ—(૧) પુષ્ય નક્ષત્રમા રવિવારે સફેદ આકડાનું મૂળ લાવી જમણે હાથે બાંધવાથી સિંહ-વાઘનો ભય નષ્ટ થાય છે (૨) શુભ નક્ષત્રમા કાળા ધતૂરાની જડ લાવી જમણે હાથે બાધવાથી વાઘનો ભય દૂર થાય છે.

સર્પના ભયનુ નિવારણ—પુષ્ય નક્ષત્રમાં અમૃતાનું મૂળ લાવી તેની માળા બનાવી ગળામા ધારણ કરવાથી સર્પનો ભય રહેતો નથી.

વીંછીના ભયનુ નિવારણ—શુભ નક્ષત્રમા અપામાર્ગનું મૂળ લાવી જમણે કાને ધારણ કરવાથી ભય રહેતો નથી.

અગ્નિના ભયનુ નિવારણ—રવિવારે સફેદ કણેરનું મૂળ લાવી જમણે હાથે ધારણ કરવાથી અગ્નિનો ભય દૂર થાય છે.

લાલ ફૂલને સફેદ કરવું—કણેરનાં લાલ ફૂલને ગંધકનો ધુમાડો દેવાથી તે સફેદ થાય છે.

કાગળ બળે નહિ—ફટકડીના પાણીમાં કાગળ પલાળી છાંયે સૂકવવો. એમ કેટલીક વાર પલાળી સૂકવી તૈયાર કરેલા કાગળને અગ્નિ ઉપર ધરતાં તે બળતો નથી.

પારો બાંધવો—અળશીના તેલ સાથે પારો મેળવી કડાઈમાં ઊનું કરવાથી પારો બંધાઈ જાય છે. તેનો પ્યાલો કે ગોળી ગમે તે બનાવી શકાય છે. પારોર પારો અને બમણી કલાઈ એકત્ર કરી ભીણમાં ઊનું કરવાથી તેના ઘાટ ઢાળી બનાવી શકાય છે.

સાપ ચાલ્યો જાય—સિંહની ચરબી જ્યાં રાખવામાં આવે ત્યાં અને જ્યાં ડુંગળી હોય ત્યાં સાપ આવે નહિ અને હોય તો ચાલ્યો જાય.

દાવમાં જીત—કુવાડીયાનાં મૂળ શનિવારે નોતરી રવિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય ત્યારે તે દિવસે ઉખાડી લાવે અને તેને જમણે હાથે બાંધે તો જુગાર કે સટ્ટામાં તેની જીત થાય.

ગામની પીડા જાય—વાંદરાનું હાડકું લાવી તેને ધૂપ દઈ ગામને સીમાડે દાટવાથી ગામ ઉપર જે રોગ વગેરેની આફત હોય તે શાંત થાય.

દાટેલું ધન જાણવું—પૃથ્વીને ખોદતાં કમળની વાસ આવે અથવા જ્યાં સિંહ આવીને બેસે ત્યાં ધન દાટેલું છે એમ સમજવું.

સનેપાતનો પ્રયોગ—અશ્વિની નક્ષત્રમાં નિર્ગુંડીની છાલ અને ફૂલની ગોળી બનાવવી અને તે બકરીના વાળ સાથે રોગીને બાંધવાથી સનેપાત જ્વર નાશ પામે છે.

અતિસાર પ્રયોગ—સહદેવીના મૂળના સાત ટુકડા કરી લાલ દોરાથી કમરે બાંધવાથી અતિસાર નષ્ટ થાય.

નિદ્રા બહુ આવવાનો ઉપાય—શ્મશાનની માટી અને કાળી ગાયનું મૂત્ર શરીરે લગાવવાથી નિદ્રા બહુ આવે છે.

પૂર્વજન્મદર્શન—અંકોલ વૃક્ષનાં બીજના તેલથી કાજળ પાડી ગાયના ઘીમાં મેળવી આંખોમાં આંજીને દર્પણમાં જોવાથી આપણા પૂર્વજન્મનાં દર્શન થાય છે.

દિવ્યપુરુષદર્શન—અંકોલના તેલમાં તગરના ફૂલને વાટી નેત્રોમાં આંજવાથી દિવ્ય પુરુષનું દર્શન થાય છે. દર્શનનો પરિહાર કરવા તગરનું ચૂર્ણ આંજવાથી આપણી મૂળ દૃષ્ટિ આવે છે.

ચમત્કારદર્શન—વિજળીથી બળેના વૃક્ષના દસ આગળ જેટલા લાકડાના ટુકડાને સુંઠ, મરી, પીપર અને તુરતની વીઆયેલી કૂતરીની જરાયુથી લિપ્ત કરી જો આકાશમા ફેંકવામા આવે તો તે આકાશમા જ રહે પણ નીચે ન પડે

દેશાન્તરગમન—સફેદ ભાગરો, સફેદ કાકજઘા, સફેદ શરપુખા, ઐન્દ્રના બીજ, એ બધાને એકઠા કરી કમરે બાધવાથી વાયુની પેઠે પૃથ્વીગમન કરવાને સમર્થ બને.

અકાળે સૂર્યગ્રહણ—અંકોલનુ તેલ, મોરનું પિત્ત અને ભીનામા એ ત્રણેને એકત્ર કરી જો દર્પણ ઉપર લગાવવામા આવે તો અકાળે સૂર્યગ્રહણ થએલું દેખાય

ધાણી ફોડવી—જુવારને ત્રણ દિવસ પાણીમા પલાળીને પછી એક દિવસ થોર અને આકડાના દૂધમા પલાળી છાયામા સૂકવી તે જુવારને તડકે રાખવાથી વગર અગ્નિએ ધાણી ફૂટવા લાગશે

અગ્નિ વગર દીવો સળગે—ગંધક, હરતાલ, કપૂર એ ત્રણને વાટી રાખવા દીવો હોલવાયા પછી તેની ઉપર જે તણખો-ગલ રહે તેની ઉપર એ ત્રણેનું ચૂર્ણ ચપટી ભરી નાખવાથી દીવો પ્રકટી ઊઠશે.

વગર દુઃખે દાંત ફૂટવા—સરસવ બાળકને ગળે બાધવાથી દાત ફૂટતી વખતે તેને પીડા થતી નથી.

સીસુ ચાવવું—સીસાને અગ્નિમા તપાવી આદુના રસમા નાખી પછી ચાવવાથી સહેલાઇથી ચાવી શકાય છે

જમતાં જમતાં હસવું—કાળુ ગધેડુ જ્યા આળોટેલુ હોય ત્યાની ધૂળ રવિવારે લાવવી તે ધૂળ થાળી હેઠળ નાખી ત્યા થાળી મૂકી જે જમવા બેસે તે જમતા જમતા હસ્યા કરે.

ગુપ્ત અક્ષર—(૧) દુગળીનો રસ અને ખજુર મેળવી તે વડે કાગળ પર લખેલું લખાણ દેખાતું નથી પણ દેવતા ઉપર ધરવાથી દેખાય છે અને વાચી શકાય છે (૨) લીંબુના રસમા ફટકડી મેળવીને કાગળ પર લખી સૂકવવાથી તે અક્ષરો દેખાશે નહિ પણ તેને પાણીમાં બોળતા અક્ષરો દેખાઇ આવશે

સોનેરી અક્ષર—કૌવચના પાદડાનો રસ કાઢી તેમા ચૂનો પલાળી લખવાથી અક્ષરો સોનેરી જણાશે.

ઉધાઇ ન લાગવાનો ઉપાય—એક તોલો રસ્કપુર લઇ ૧૪૪

તોલા પાણીમાં મેળવી તે પાણીને ચોપડીઓ, કબાટ, વગેરે સ્થળે છાંટવાથી ત્યાં ઉધાઈ થતી નથી.

તુરત દહીં જમાવવું—દૂધમાં એક બે ટીપાં ગંધકનો તેજાબ નાંખવાથી તે તુરત જામીને દહીં થઇ જાય છે.

હાથમાંની વસ્તુ અદૃશ્ય થાય—મણસીલ અને હરતાળને ગાયના ઘીમાં વાટી તેની ગોળી કરી મોરને રોજ ખવરાવવી. એવી રીતે સાત દિવસ ખવરાવ્યા પછી મોરની વિષ્ટા લઇ તે હાથે ચોપડી હાથમાં જે વસ્તુ રાખવામાં આવે તે અદૃશ્ય થાય અને કોઇ જોઇ શકે નહિ.

લોહીવા—રવિવારે ધોળી ચણોઠીનાં મૂળ લાવી કેડે બાંધવાથી લોહીવા મટે.

ફૂલ તાજાં રાખવાં—પાણીમાં મીઠું નાંખી તેમાં ફૂલ નાંખવાથી તે ઘણો વખત તાજાં ને તાજાં રહે છે.

દુર્જનને વશ કરવો—રક્ત ચંદનથી ભોજપત્રમાં જેનું નામ લખીને મધમાં ડુબાવવામાં આવે તે માણસ દુર્જન હોય તો પણ વશ થાય.

સૌ મોહિત થાય—સિંદુર, કેસર, ગોરોચન એ ત્રણેને વાટીને તેનું તિલક કરે તેની ઉપર સૌ મોહિત થાય.

બુદ્ધિભ્રષ્ટતા—ઘુવડ કે વાનરની વિષ્ટા જેને પાનમાં ખવરાવે તેની બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય.

ચીમની ફુટે નહિ—લેમ્પની ચીમનીને ટંડા પાણીમાં નાંખવી અને પાણી તથા ચીમનીને આગ ઉપર મૂકવી. પાણી થોડું ગરમ થાય એટલે ઉતારી લેવું અને તેને પોતાની મેળે ટંડું પડવા દેવું. એમ કરવાથી ચીમની એવી પાકી થશે કે તે દીવાના તાપથી ફુટશે નહિ.

ઇંડાને સીસામાં ઉતારવું—ઈંડાને અંગુરી સરકામાં ત્રણ દિવસ ભીંજાવી રાખવાથી તે નરમ થઇ જાય છે અને તેને સાંકડા મ્હોંના સીસામાં ઉતારી શકાય છે. સીસામાં પાણી ભરવાથી તે ઇંડું પાછું ફુલીને કઠણ થઇ જાય છે અથવા પવનથી પણ કઠણ થાય છે. ફરી પાછું આખું ઇંડું બહાર કાઢવું હોય તો સીસામાં સરકો નાંખીને તેમાં ઇંડાને પલળવા દેવું એટલે તે આખું બહાર નીકળી શકશે.

હથેળીમાં સરસવ ઉગાડવા—પાશેર સરસવ મંગાવીને તેને દુધીના રસમાં ભીંજવવાં અને છાયામાં સૂકવવા. એ પ્રમાણે સાત પુટ દેવા. પછી હથેળીમાં માટી લઇને તેમાં સરસવ રાખવા અને તેના ઉપર પાણી રેડીને હથેળી ઢાંકી રાખવી. થોડી વારમાં સરસવ ઊગી નીકળશે.

બાળકના પહેલા દાંતના ગુણ—કેટલાક બાળકો એક-બે દાંત સાથે જન્મે છે અને જન્મ પછી કેટલેક દિવસે એ દાંત ખરી પડે છે. તેવા દાતને પૃથ્વી પર પડવા દીધા વિના લઇ લેવો. જે સ્ત્રી એવા દાતને પોતાની પાસે રાખે તેને પુત્ર થાય, અને જો તે દાંતને સ્ત્રી પોતાની કમર પર બાંધે તો તેને ગર્ભ રહે નહિ. જે પુરુષ એવો દાંત પોતાની પાસે રાખે તેના બધા કામ સિદ્ધ થાય અને વેરીનું મુખ બંધ થાય.

હાથી વશ થાય—ભરણી નક્ષત્રમાં આંબળાના તાજાં ફળ વૃક્ષ ઉપરથી ઉતારી લાવી તેને ગુગળનો ધૂપ દેવો. એ ફળને પોતાની પાસે રાખે તેને હાથી વશ થાય.

વિદ્યા વધે—માહ વદ આઠમ ને પૂર્વાષાઢા નક્ષત્ર આવે ત્યારે મધરાતે જીભ ઉપર ૐ હ્રીં અક્ષરો અષ્ટગંધથી લખવા, એથી વિદ્યા અને બુદ્ધિ વધે

માટી મીઠી લાગે--કોઇને ચણોઠીના પાદ ચવરાવવાં અને પછી અંધારામા માટી ખાવા આપવી એટલે તેને લાગશે કે પોતે ગોળ ખાય છે ।

લીંબડો કડવો ન લાગે—અજમાના પાદ ચાવીને ઉપર લીંબડાનાં પાંદ ચાવે તો લીંબડો કડવો ન લાગે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

શારીર વિજ્ઞાનના ચમત્કારિક પ્રયોગો.

ગર્ભસ્તંભન—રવિવારને દિવસે પુષ્ય નક્ષત્રમા કાળા ધતુરાની જડ લાવીને ગર્ભિણીની કમર પર બાંધવાથી ગર્ભિણીનું સ્તંભન થાય છે.

ગર્ભપાત—બિનૌલાના ધુમાડાથી યોનીમા ધૂપ દેવાથી સ્ત્રીનો ગર્ભ પડે છે.

ઉત્તેજક તેલ—ભાંગના બીજનું તેલ કાઢવુ તે તેનમા અફીણ, વિષ જાયફળ અને ધતૂરાના બીજનું ચૂર્ણ સમભાગે લઈ મેળવીને માખણ અથવા તેનમા બધી ઔષધીઓ આઠ પહોરસુધી ખરલ કરવી; પછી એ તેલનું એક બિંદુ કામધ્વજ પર લગાવવાથી અવયવમા ઉત્તેજકતા આવે છે.

ભૂખ ન લાગવાના પ્રયોગો—(૧) કમળના બીજ અને ચાવલને બકરીના દૂધમા વાટી તેમા ઘી મેળવીને ખીર બનાવવી તે ખાવાથી

૧૨ દિવસસુધી ભૂખ લાગે નહિ. (૨) અપામાર્ગનાં બીજોનું ચૂર્ણ દૂધ તથા ઘી મેળવી પકાવવું. પછી ભેંસના દૂધમાં ખીર બનાવી ખાવાથી એક માસસુધી ભૂખ લાગતી નથી. (૩) આંબળાંનાં બીજ, અપામાર્ગનાં બીજ, કમળનાં બીજ અને તુલસીદળ મેળવીને ગોળી બનાવી સવારમાં એ ગોળી ખાઇને ગાયનું દૂધ પીવું જેથી ભૂખ તરસ લાગતી નથી.

બહુ આહાર કરવાના પ્રયોગો—(૨) બન્ધૂકનાં ફળ અને ફૂલને વાટીને ઘીની સાથે મેળવી ખાવાથી ભીમસેનની સમાન અધિક ભોજન કરી શકાય છે. (૨) શનિવારને દિવસે સાંજે બીલામાના વૃક્ષને ॐ नमः सर्वभूताधिपतये हुं फट् स्वाहा એ મંત્રથી અભિમંત્રિત કરી આવવું. પછી બીજે દિવસે સવારે તેનાં પાંદડાં લાવી પગ હેઠળ દાબી રાખીને ભોજન કરવાથી અથવા જમણે હાથે બાંધીને ભોજન કરવાથી બહુ આહાર કરી શકાય છે.

વન્ધ્યાને પુત્રપ્રાપ્તિ—(૧) પલાશના એક પાંદડાને ગર્ભવતી સ્ત્રીના દૂધમાં વાટી ઋતુકાળ ગયા પછી તુરત વન્ધ્યા સ્ત્રી પીએ અને સાત દિવસસુધી તે શોક તથા ઉદ્વેગનો ત્યાગ કરીને એ પ્રયોગ કરે તો પતિના સહવાસવડે તે પુત્રપ્રાપ્તિ કરે છે. (૨) કાળી વિષ્ણુકાન્તાના મૂળને બકરીના દૂધની સાથે ઋતુકાળની પછી ૩ દિવસ પીવાથી વંધ્યા સ્ત્રી ગર્ભને ધારણ કરે છે. (૩) પુષ્ય નક્ષત્રમાં રવિવારને દિને મૂળ સાથે સહદેવીના વૃક્ષને લાવી છાયામાં સૂકવી તેનું ચૂર્ણ કરવું. તે ચૂર્ણને એક રંગવાળી ગાયના દૂધની સાથે પીવાથી વંધ્યા સ્ત્રી પુત્રવતી થાય છે. (૪) ગોખરૂના બીજનુ ચૂર્ણ નિર્ગુંડીના રસમા ૩ અથવા ૫ દિવસ પીવાથી વધ્યા સ્ત્રી પુત્રવતી થાય છે.

મૃતવત્સા જીવનના પ્રયોગો—જે સ્ત્રીને ગર્ભ રહીને પડી જાય અથવા બાળક ઉત્પન્ન થતા જ મરી જાય અથવા એ ત્રણ વર્ષનું બાળક થઇને મરી જાય તેને મૃતવત્સા કહે છે. (૧) શુભ નક્ષત્રમાં અપામાર્ગનું મૂળ અને લક્ષ્મણા (જેને દૂધ જેવાં શ્વેત ફૂલ, પાનના જેવું દળ અને વચમા લાલ રેખા હોય તેને લક્ષ્મણા કહે છે) નું મૂળ લાવીને એક રંગવાળી ગાયના દૂધની સાથે પીવાથી સ્ત્રીને ગર્ભ ધારણ થઇ દીર્ઘજીવી પુત્રપ્રાપ્તિ થાય છે. (૨) કુષ્માંડીના મૂળને ભાંગરાના રસમાં વાટી ઋતુકાળ પછી ૩ દિવસ પીવાથી વંધ્યા સ્ત્રીને દીર્ઘજીવી પુત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. (૩) જો દાડમના મૂળને દૂધમાં સિદ્ધ કરી ઘી મેળવી ઋતુસ્નાન પછી પીને પતિપાસે જાય તો તે સ્ત્રી દીર્ઘજીવી પુત્રને પ્રાપ્ત કરે.

કાકવંધ્યા દોષનિવારણ—(૧) વિષ્ણુક્રાન્તાને મૂળ સાથે ભેંશના દૂધમાં વાટી ભેંશના માખણની સાથે ઋતુસ્નાનની પછી ૭ દિવસ ખાય અને હલકું ભોજન કરે તો કાકવન્ધ્યા સ્ત્રી ગર્ભવતી થાય છે. (૨) પુષ્ય નક્ષત્ર અને રવિવારને દિને અસગંધનું મૂળ લાવી ભેંશના દૂધમાં અર્ધો પલભાર હમેશાં ખાય એમ ૭ દિવસ સેવન કરવાથી કાકવન્ધ્યાના દોષનું નિવારણ થાય છે.

ધાતુપુષ્ટિના પ્રયોગો—(૧) આંબાની છાલને માટીના વાસણમાં રાખી તે ઉપર પાણી રેડીને ઢાંકી રાખવું. સવારમાં જે પુરૂષ તેને દૂધની સાથે પીએ તેની ધાતુ પુષ્ટ થાય અને તે બળવાન થાય. (૨) કુંવારના મૂળને ગાયના દૂધની સાથે પીવાથી પુરૂષની ધાતુ પુષ્ટ થાય છે. (૩) રવિવારને દિવસે ભીંડીનાં ફળ લઈને છાયામાં સૂકવી તેનું ચૂર્ણ કરવું. પછી અસગંધ, મુશળી, ગોખરૂ અને ભાંગનાં બીજ મેળવીને મનુષ્ય ૪ માસા ચૂર્ણ ગાયના દૂધ સાથે પીએ તો તેનું શરીર બળવાન તથા પુષ્ટ થાય અને શરીરની કાન્તિ વધે. (૪) પીપરના ફળ લઈ છાયામાં સુકવી તેના ચૂર્ણને દૂધની સાથે પીવાથી તે બળવાન થાય છે.

દ્રવણના પ્રયોગો—(૧) મિશ્રી, ખસ અને તગરને મધની સાથે મેળવી કામધ્વજ ઉપર લેપ કરવાથી રતિસમયે સ્ત્રીનું શીઘ્ર દ્રવણ થાય છે. (૨) ગંધકને મધમાં પત્થર પર ઘસી લેપ કરવાથી સ્ત્રીનું શીઘ્ર દ્રવણ થાય છે.

સ્તંભનના પ્રયોગો—(૧) કમળનાં બીજને મધની સાથે વાટી નાભી પર લેપ કરવાથી જ્યાંસુધી તે લેપ રહે છે ત્યાંસુધી વીર્ય સ્તંભન થાય છે (૨) ડુક્કરની જમણી દાઢને લઇ વસ્ત્રમા લપેટી કમરે બાંધવાથી સ્તંભન થાય છે. (૩) તુલસીના બીજનું ચૂર્ણ પાનમા ખાવાથી સાત ઘડીસુધી સ્તંભન થાય છે. (૪) પુષ્ય નક્ષત્રમા નગ્ન થઇ ઇન્દ્રાયણનું મૂળ ઉખાડવુ. સૂંઠ, મરી, પીપરની સાથે એ મૂળને ગાયના દૂધમા વાટી તેની ગોળી બનાવવી અને તેને છાયામાં સુકવવી રમણસમયે તે મ્હોમાં રાખવાથી સ્તંભન સિદ્ધ થાય છે. (૫) લાલ અપામાર્ગના મૂળને સોમવારને દિવસે નોતરી આવવુ અને મંગળવારે સવારે તે ઉખાડીને કમરે બાધવાથી સ્તંભન થાય છે.

કેશ કાળા કરવાના પ્રયોગો—(૧) ત્રિફળાનું ચૂર્ણ અને લોહચૂર્ણ (હીરાકશી) સમાન લઈ પાણીમા વાટવાં. પછી તેની બરાબર તેલ નાખી ધીમી અગ્નિ તેને ઉકાળવુ. તે શીતળ થાય પછી તે તેલની બરા-

ભર ભાંગરાનો રસ મેળવી અગ્નિ ઉપર ઉકાળવુ પછી તેને ગીંદા વાસણમા ભરી જમીનમા દાટી દેવુ અને એક માસ પછી કાઢવુ એ તેલને માથા પર ૭ દિવસ લગાવવાથી અને ઉપર કેળના પાદડા બાધવાથી વાળ કાળા બની લાંબો વખત ટકે છે એટલા દિવસ દૂધ પીવુ અને જ્યારે વાળ ધોવના હોય ત્યારે તેને ખોલીને ત્રીફળાના પાણીથી ધોવા અને પછી પાછુ તેલ લગાડવુ એ પ્રમાણે કરવુ (૨) ત્રિફળા, હીરાકશી, શેરડી, અને ભાંગરાનો રસ સરખે ભાગે લઇ તે બધાથી અર્ધી કાળી માટી તેમા મેળવી એક મહીનાસુધી જમીનમા દાટી રાખવુ પછી વાળ પર લગાવવાથી ચાર માસસુધી વાળ કાળા રહે છે

વાળ કાઢવાના પ્રયોગો—(૧) હરતાળ અને ચૂનાને સમાન ભાગે લઇ વાટીને પાણીમાં મેળવી વાળ ઉપર લગાવવાથી વાળ નીકળી જાય છે (૨) કેળના રસમા શખની ભસ્મને સાત દિવસ ભાવના દેવી અને તેમા હરતાળ મેળવીને ઘુટવી તેને વાળ પર લગાડવાથી તુરત વાળ ખરી પડે છે

ઇંદ્રિયવૃદ્ધિ—સુઅરની ચરબીમા મધ મેળવીને કામધ્વજ ઉપર લેપ કરવાથી ઇંદ્રિય વૃદ્ધિ પામે છે

કઢોળ સળે નહિ—હિંગને પાણીમાં પલાળી જે વાસણમા કઢોળ ભરવુ હોય તેમા ચોપડી પછી તેમા કઢોળ ભરવાથી તે સળતું નથી.

હડકાયા કુતરાનુ ઝેર—ઉંદરની લીંડીયો વાટી કરડેના ભાગ ઉપર ચોપડવાથી હડકાયા કૂતરાનું ઝેર ઊતરે છે

ઉંચા નથવાનો પ્રયોગ—આસંધ અને ધોળી-કાળી મુશળી સરખે ભાગે લઇ દૂધમા ઘુટી પીવાથી સ્ત્રી કે પુરૂષ નીચા હોય તો ઉંચા વધે છે

મજીઠનો કલ્પ—રવિવારને દિવસે પુષ્ય નક્ષત્રમા મજીઠનું મૂળ ઉખાડવુ અને તેને સારી પેઠે ધોઇને સૂકવી તેનું ચૂર્ણ કરવુ પછી તેને ઘીના વાસણમા રાખવુ અને પુષ્ય નક્ષત્રનો રવિવાર આવે ત્યાસુધી રાખવુ પછી બે તોલા કાંજીની સાથે તેનું ભક્ષણ કરવુ હરકોઇ રોગ તેથી એક માસમા નાશ પામે છે અને બે માસ સેવન કરવાથી તો વાળ ધોળા થઇ જતા અટકે છે અને નવયૌવન પ્રાપ્ત થાય છે

નિર્ગુણ્ડીનો કલ્પ—(૧) શુભ દિવસે નિર્ગુંડીનું મૂળ લાવવુ અને તે સૂકવીને ચૂર્ણ કરવુ અઢાર પલ (૧૪૪ તોલા) ચૂર્ણ, ૯૧ તોલાથી ૧૨૮ તોલા મધ એકત્ર મેળવીને ઘીના વાસણમા નાખી અનાજના ઢગલામા એક માસસુધી દાટવુ પછી તે દાટીને ગુરૂદેવની વિધિસર પૂજા

કરી બ્રાહ્મણો અને કન્યાઓને મિષ્ટ ભોજન કરાવવું અને તેમની આજ્ઞાથી પવિત્ર થઈને શુભ દિવસે બે તોલા ઔષધ ખાવું. રોજ એ પ્રમાણે ખાવાથી નેત્ર, સ્કંધ અને શરીર બળવાન થાય છે, આયુષ્ય દીર્ઘ થાય છે, વાળ સફેદ થતા નથી, વીર્ય અક્ષય રહે છે અને બમણું ભોજન કરવા છતાં તે સારી રીતે પચી જાય છે. (૨) નિર્ગુંડીનું ચૂર્ણ ૧ શેર ગોમૂત્ર ૧ શેરની સાથે પકાવીને ખાવાથી અને દસ દિવસ તેનો પ્રયોગ કરવાથી આઠ પ્રકારના કોઢ નાશ પામે છે. (૩) જે માણસ સફેદ નિર્ગુંડીના ચૂર્ણને બકરીના મૂત્રની સાથે સેવન કરે તેના નખ, વાળ અને દાંત એક અઠવાડીયામાં પડી જાય છે. બે અઠવાડીયાં સેવન કરવાથી તે યોગસિદ્ધ બને છે અને ત્રણ અઠવાડીયાં સેવન કરવાથી તે જળમાં ડૂબી મરતો નથી કે અગ્નિમાં બળી મરતો નથી, ચાર અઠવાડીયાં સેવન કરવાથી તે આકાશગામી થઇ શકે છે. (૪) નિર્ગુંડીના ચૂર્ણનું ઘીની સાથે ભક્ષણ કરવાથી કૃશ અને દુર્બળ મનુષ્ય બલવીર્યયુક્ત બને છે. (૫) નિર્ગુંડીનું મૂળ ઉખાડીને ઘરમાં રાખવાથી બધાં વિઘ્નો દૂર થાય છે અને ઘરમાં સર્પનો ભય રહેતો નથી. જ્યાંસુધી નિર્ગુંડીનું સેવન કરવામાં આવે ત્યાંસુધી ખારૂં, ખાટું, ચીકણી વસ્તુ, શાક, હવા અને તડકો તેનું સેવન કરવું નહિ અને ત્રણ દિવસ પહેલાંથી જ ખારા-ખાટાનો તો ત્યાગ કરવો.

શ્વેત આકડાનો કલ્ક—(૧) સફેદ આકડાના મૂળને ઉખાડી તેને ખાંડે. સવારમાં ઉઠી **સૌથી** પહેલાં ગાયના દૂધની સાથે તેનું યોગ્ય માત્રાથી સેવન કરે તો તે એક માસમાં ધીર, વીર, બલિષ્ટ અને સુંદર બને છે. (૨) જો કોઈ પુરૂષ સફેદ આકડાના મૂળને હાથે બાંધીને પ્રવાસે જાય તો તેને ભૂત, પ્રેત, પિશાચ, ડાકણ કોઇ નડી શકતું નથી. (૩) સફેદ આકડો અને કમળના પાંદડાં કમરે બાધી રમણ કરવાથી વીર્યસ્તંભન થાય છે.

વાળ પડતા અટકાવવા—ભાંગરાનાં પાંદડાંનો રસ અને કાળું જીરૂં ભક્ષણ કરે અને તેલની સાથે શરીરે લેપ તો વાળ પડી જતા અટકે છે.

તાવનો ઉપાય—ભાંગરાના મળના સાત ટુકડા આદુની સાથે લેવાથી સર્વ પ્રકારના તાવ નાશ પામે છે.

ચોથીયા તાવનો ઉપાય—રોગીને કાળું વસ્ત્ર ઓઢાડીને ગુગળ અને ઘુવડની પૂંછડીનો ધૂપ દેવાથી ચોથીયો તાવ જાય છે.

તાવ અને રતાંધળાપણાનો ઉપાય—જાંબુ, હળદર, સાપની

કાંચળી એ સર્વને એકત્ર કરી ધૂપ દેવાથી સર્વ પ્રકારના તાવ અને રતાધળાપણું નાશ પામે છે

બહુમૂત્રતાનો ઉપાય—આમળાનો કવાથ અથવા રસ મધની સાથે લેવાથી બહુમૂત્રના નાશ પામે છે

ગળગંડનો ઉપાય—ભારંગીનું મૂળ ચોખાના પાણીની સાથે વાટી લેપ કરવાથી એક અઠવાડીઆમાં કુરંક તથા ગળગંડને આરામ થાય છે

ભગંદરનો ઉપાય—દાડમીના મૂળ, હળદર અને કેતકીને એકઠા વાટી લેપ કરવાથી ભગંદર મટે છે

પિત્તકમળાનો ઉપાય—ગુંજાના બીજ વાટીને તેનો નાસ લેવાથી શ્લેષ્મ નીકળી જાય પિત્તકમળો શાન્ત થાય છે

શ્વાસચિકિત્સા—પીપર, દેવદારૂ અને સૂંઠના ચૂર્ણને સમભાગે લઈ ગરમ પાણીની સાથે પીએ તો ઉર્ધ્વ શ્વાસ મટે છે

ખાસીનો ઉપાય—ત્રિફળા (હરડા, બેડા, આમળા) અને ત્રિકટુ (સૂંઠ, પીપર અને મરી)ના ચૂર્ણને સમભાગે લઈ મધની સાથે ચાટવાથી ખાસી મટે છે

ક્ષયકાસનો ઉપાય—અશોકનું મૂળ બકરીના દૂધની સાથે લેવાથી ક્ષયકાસ મટે છે

નાકમાથી લોહી વહેતુ—દુર્વા દાડમના ફૂલ આમ્નાતક અને હરડેને વાટી તેનો નાસ લેવાથી નાકમાથી વહેતું લોહી બધ થાય છે

હરસનો ઉપાય—(૧) પીપર અને હળદરને ગોમૂત્રની સાથે વાટી મળદ્વારે તેનો લેપ કરવાથી હરસ મટે છે (૨) હરડે, માખણ સાકર અને પીપરનું સેવન કરવાથી હરસ મટે છે

કર્ણશૂળનો ઉપાય—(૧) જો કાનમા બહુ દર્દ થતું હોય, અવાજ આવતા હોય, મેલ ભરાયો હોય તો સિંધવની સાથે કૂતરાના મૂત્રને ગરમ કરી કાનમા ટીપુ પાડવુ (૨) આકડાના પાદને અગ્નિમા જરા ગરમ કરી તેનો અર્ક કાનમા નાખવાથી કાનનુ દર્દ મટે છે

નેત્રરોગનો ઉપાય—(૧) હસ્તિશુંડાના રસને આખમા નાખવાથી નેત્રરોગ મટે છે (૨) વાદરાની વિષ્ટા વાટી આખે ચોપડવાથી આખના દર્દો મટે

માથાના દર્દનો ઉપાય—(૧) વાવડીંગ, ગંધક, નીલોત્પલ, ગોમૂત્ર અને કડવુ તેલ એ બધાને તેલ પકાવવાની રીતે પકાવી મસ્તક પર લગા

વવાથી માથું દુઃખતું મટે છે. (૨) ઘોડાની લાદને નીચોવી તેના રસનાં થોડાં ટીપાં કાનમાં નાંખવાથી માથું દુઃખતું મટે.

દાંતના દર્દનો ઉપાય—ભાંગરાનું મૂળ અને આદુ મ્હોંએ ચાવવાથી અથવા બકુલની છાલ ચાવવાથી દાંત મજબૂત બને છે.

અતિસારનો ઉપાય—શતાવરીને મધની સાથે મેળવી ખાય અને ઉપર નાળીયેરનું પાણી પીએ તો અતિસાર નાશ પામે.

હૃદયશૂળનો ઉપાય—(૧) હીંગ અને બકુલની છાલને વાટી ક્વાથ બનાવી પીવાથી હૃદયશૂળ નાશ પામે છે. (૨) હરણનું શીંગડું બાળી ગોમૂત્ર અથવા બકરીના મૂત્રની સાથે સેવન કરે તો હૃદયશૂળ અને પીઠશૂળ નાશ પામે છે.

કોઢનો ઉપાય—(૧) સફેદ અથવા કાળી વિષ્ણુક્રાન્તા (અપરાજિતા) નું મૂળ વાટી લેપ કરે તો કોઢ નાશ પામે. (૨) સૂંઠ અને લીંબડાનાં પાંદડાંનું ચૂર્ણ આંબળાંની સાથે રોજ ખાય તો કોઢ નાશ પામે. (૩) બાપચીનાં બીજ માખણની સાથે મેળવી મધ સાથે ખાય તો કોઢ નાશ પામે.

પ્લીહાનો ઉપાય—ચીત્રાની જડને વાટી ૩ ગોળી બનાવવી અને પાકા કેળાની સાથે ૩ દિવસ ખાવાથી પ્લીહા મટે.

વિસ્ફોટકનો ઉપાય—વાટેલા તલ કાંજીની સાથે પકાવીને લેપ કરવાથી વ્રણશોથ સારો થાય છે, અને કાળા મરી, રક્તચંદન સરખાં લઇને પાણીની સાથે વાટી લેપ કરવાથી વીસ્ફોટકનો વ્રણ દૂર થાય છે.

અર્બુદનો ઉપાય—ભોંકોળાના મૂળને જળમાં ધરી તે જળને અગ્નિ ઉપર ખદખદાવવું, તે વખતે જે ફીણ નીકળે તે ફીણનો લેપ કરવાથી અર્બુદ નષ્ટ થાય છે.

અગ્નિદગ્ધ વ્રણનો ઉપાય—અગ્નિથી દાઝવાથી થએલો વ્રણ હોય તો જવને તલના તેલમાં બાળીને બળેલા ઉપર લગાવવાથી વ્રણ મટે છે તલને બાળીને તેલની સાથે લેપ કરવાથી ફોલ્લો અથવા ઘા મટે છે,

શ્લીપદનો ઉપાય—નિર્ગુંડીનું મૂળ, એરંડાનું મૂળ, જમાલગોટો અને સફેદ સરસવને એકત્ર વાટીને લેપ કરવાથી શ્લીપદ મટે છે.

નિદ્રા ન આવવાનો ઉપાય—(૧) ભેંશનું શિંગડું અને કોળું સમાન ભાગે લઈ વાટી કાખ અથવા પીઠમાં લેપ કરવાથી નિદ્રા આવતી નથી. (૨) મધમાં કંટકારીની જડ ઘસીને નેત્રમાં આંજવાથી નિદ્રા આવતી નથી.

દેહની દુર્ગંધ દૂર કરવાનો ઉપાય—(૧) તલ, સરસવ, હળદર, ગેથી એકત્ર વાટીને શરીરે લેપ કરે તો દેહની દુર્ગંધ નાશ પામે (૨) અદરખ, કડવી તુમડીનાં પાંદ અને લોદરનો લેપ કરવાથી દેહની દુર્ગંધિ નાશ પામે.

કાન્તિ વધારવાનો ઉપાય—(૧) આળસી, અડદની દાળ, ઘઉં અને પીપરનું ચૂર્ણ ઘીની સાથે શરીરે લગાવવાથી કાન્તિ વધે છે. (૨) કાળા તલ, સરસવ અને કાળું જીરૂં વાટીને શરીરે મર્દન કરવાથી કાન્તિ વધે છે.

પુષ્ટિનો ઉપાય—ધાયફળ અને બાવચી વાટીને ગાયના દૂધની સાથે લે તો દુબળો માણસ પણ પુષ્ટ થાય છે.

મુખસુગંધિનો ઉપાય—(૧) કુષ્ટ અને કક્કોલના ચૂર્ણને ઘી તથા મધની સાથે મેળવીને એક માસ સેવન કરવાથી મુખમાંથી કેતકીના જેવી સુગંધ નીકળે છે. (૨) હળદર, સિંધવ, કાળાં મરી અને સફેદ સરસવને સમભાગે લઇ વાટી મ્હોમા નાખી ચાવવાથી મુખમાથી કમળના જેવી સુગંધ નીકળે છે.

સુસ્વરનો ઉપાય—હળદર, વજ, કુષ્ટ, પીપળ, અજવાયન, મરી, સીંધવ અને સુંઠનું ચૂર્ણ મધની સાથે લેવાથી કંઠનો અવાજ સુધરે છે.

સ્તનપુષ્ટિનો ઉપાય—(૧) ગોરખમુડીના રસની સાથે તલનું તેલ સિદ્ધ કરીને તે તેલ સ્તને લગાડવાથી સ્તન કઠીન તથા પુષ્ટ થાય છે. (૨) વજ અને અસગંધને કણેરનાં પાંદડાં સાથે વાટી સ્તન ઉપર લેપ કરવાથી સ્તન પુષ્ટ થાય છે.

યોનિસંકોચ—(૧) ભેંસનું માખણ, મધ અને બોરના ઠળીયાનાં બીંજ એકત્ર વાટી યોનિમા લેપ કરવાથી સ્ત્રી તેજસ્વિની થાય છે. (૨) જો મધની સાથે લીંબડાના લાકડાનો ધૂપ યોનિને આપવામા આવે તો સ્ત્રી દુર્ભગા મટી સુભગા બને છે.

બલવીર્યવર્ધનના ઉપાયો—(૧) વિદારીકંદનું ચૂર્ણ, ઘી અને દૂધની સાથે અથવા ઉદુમ્બરના રસની સાથે સેવવાથી વૃદ્ધ પણ તરૂણ બને છે. (૨) ઉદુમ્બરના બીજ ગાયના માખણની સાથે સેવે તો વૃદ્ધતા નાશ પામે છે.

નાસુરનો ઉપાય—સાપની કાચળી પાણીમા વાટીને નાસુરમા લગાવવુ સુકાયે ફરી લગાવવુ. એમ પાંચ સાત વખત કરવાથી નાસુર મટે છે.

પીસાબે જતું લોહી—જવાસા ઘસીને પીવાથી પીસાબે જતું લોહી બંધ થાય.

વાળ વધે—ઘોડાની લાદમાં તેલ નાંખી અગ્નિ ઉપર કકડાવી તે તેલ ગાળીને માથે નાંખવાથી વાળ વધે.

આંખનું તેજ વધે—ધોળા ચણોઠીનાં પાંદનો રસ આંખમાં આંજે તો આંખની ઝાંખ મટે અને તેજ વધે.

વીંછી ચડે નહિ—(૧) અંકોલના ફળનું તેલ માથામાં લગાવે તો વીંછી કરડે તોપણ તેનું ઝેર ચડે નહિ. (૩) જાંબુ અને અગરનાં ફુલનું તેલ પાડવું. તે લગાવ્યા પછી વીંછી કરડે તોપણ ઝેર ચડે નહિ.

દારૂનો કેફ ઉતરે—મૂળો અને ફટકડી ઘસીને પાવાથી તે પેટમાં જતાં જ દારૂનો કેફ ઉતરી જાય.

બાંબલીનો ઉપાય—ચૂનો પાણીમાં વાટીને લગાવવો અને જાંબુની છાલ તથા પાંદડાં પાણીમાં વાટીને તે પાણીવડે બગલ ધોવી એટલે બાંબલી મટશે.

રતાંધળાપણું મટે—કેળનું પાણી અથવા મધેડાના લીંડાનો રસ આંખમાં લગાવવવાથી રતાંધળાપણું મટે.

પાંડુરોગનો ઉપાય—ત્રિકટુ, તજ, મંડુર ભસ્મ, બોરના ઠળીયાનાં મીંજ, મરી, સોનામુખી એ સમભાગે લઈ કપડછાણ કરી મધમાં ગોળીઓ વાળવી. એક એક ગોળી સવારે છાશમાં લેવાથી પાંડુરોગ મટે.

સ્વરસુધારણાનો ઉપાય—જાયફળ, જાવંત્રી, કસ્તુરી, લવીંગ, અકલકરો, મરી, કેસર, એ સમભાગે લઇ પાનના રસમાં ઘુંટી ગોળીઓ વાળવી. સવાર સાંજ એક એક ગોળી ખાવાથી સ્વર સુધરે.

મૂર્છાનો ઉપાય—સફેદ મરી, બોરનાં મીંજ, નાગકેસર, વાળો, એ સમભાગે લઇ રાત્રે ભીંજવી રાખી સવારે વાટી શરબત કરી મધ-સાકર મેળવીને પીએ તો મૂર્છા દૂર થાય,

પથરીનો ઉપાય—(૧) ગુલદાવદીની પાંખડીઓ સાફ કરીને તેને વાટી સમભાગે સાકર મેળવી ખાય તો પથરી મટે. (૨) લીંબડાનાં પાંદડાં બાળીને તેનો ખાર કાઢી બે માસા રોજ ખાવાથી પથરી મટે. (૩) અંગુરની ડાંખળીની રાખ છ માસા ભાર ગોખરૂના સીરા સાથે ખાવાથી પથરી મટે.

ઇંદ્રિયની નિર્બળતા દૂર કરવાના ઉપાય—(૧) બારીક કપડાને ત્રણ વાર થોરના દૂધમાં ભીંજવીને સૂકવવું અને ત્રણ વાર કુંઅળીના રસમાં ભીંજવીને સૂકવવું. પછી એને રાત–દિન અળસીના તેલમાં ભીંજવવું. ઇંદ્રિય ઉપર માખણ લગાવીને એ પટ્ટી ચાર ઘડી બાંધી રાખવાથી ઇંદ્રિયની નિર્બળતા દૂર થશે. જરૂર પડે તો બીજે દિને તેમ કરવું. (૨) જમાલગોટા ૧૭ દાણા અને પિસ્તાં ૧૭ દાણા લઇ ચમેલીના તેલમાં ખૂબ ઘુંટી એક રસ કરવાં. પછી ઇંદ્રિયની જડ ઉપર અને નીચે લગાવી બેઉ કિનારીમાં બદામનું તેલ લગાવવુ. સાત દિવસમાં નિર્બળતા મટે જો છાલાં પડે તો માખણ લગાડવું.

અંડવૃદ્ધિના ઉપાયો—(૧) કેળનાં ફુલની લાલ પાંખડીઓ ઘી લગાવીને આગમાં સેકી બાંધવાથી અંડવૃદ્ધિ મટે. (૨) માયુફળ અને અસગંધ પાણીમા વાટીને તેનો અંડ ઉપર લેપ કરવો.

બદનો ઇલાજ—(૧) કેળનું મૂળ મનુષ્યના પીસાબમાં વાટી જરા ગરમ કરી લેપ કરી પાટો બાંધવો, એટલે બદ મટે. (૨) કુવારનું પાઠું વચ્ચેથી ફાડી થોડી રસવંતી અને હળદર વાટી તેના પર રાખી જરા ગરમ કરી બાંધવું.

વાંદરો કરડચો હોય તેનો ઇલાજ—સિંદૂર અને માખણ મેળવી લગાવવાથી વાંદરો કરડ્યો હોય તેનું ઝેર ઉતરે.

ખંડ ૧૧ મો

સ્વપ્નવિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

સ્વપ્નફળમીમાંસા.

સ્વપ્નફળ કયારે મળે ?—કેટલાકો માને છે કે સ્વપ્નની પાછળ ફળ રહેલું હોય છે અને કેટલાકો માને છે કે ફળ રહેલું હોતું જ નથી. પુરાણા વખતમાં તો સ્વપ્નને પ્રભુની આગાહી તરીકે માનવામાં આવતાં અને આ દુનીયાના લોકો જોડે પરલોકનો સંબંધ એ રીતે થતો હોય તેમ માનવામાં આવતું. સ્વપ્ન જો ખરેખર ફળરહિત હોય તો આ જગત્માં સ્વપ્નોની ઉત્પત્તિનો બીજો હેતુ શો હોઇ શકે? પ્રાચીન ગ્રંથોમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે અમુક રાજાને કે ઋષિને આવાં સ્વપ્નો આવ્યાં અને તેનાં આવાં આવાં ફળ મળ્યાં. સ્વપ્નોનાં ફળ સમજવા માટે કેટલાક રાજાઓ તો પોતાની પાસે હમેશાં જોશીને રાખતા. હાલના સમયમાં પણ સ્વપ્નનાં ફળ ખરાં છે એવું ઘણી વાર આપણા જોવામાં આવે છે. સ્વપ્નના ફળાફળનો નિર્ણય માત્ર અનુભવથી જ થઇ શકે છે, તોપણ બધાં સ્વપ્નોનાં ફળ હોય છે જ એમ કદાપિ માનવું નહિ. કાંઇ શારીરિક પીડાથી, અજીર્ણથી, મગજમાં ગરમી હોવાથી, મળમૂત્રના અવરોધથી, મનોવિકારથી, કોઇ પણ વાત સૌથી પહેલાં જોઇ હોવાથી અથવા કોઇ વિષય મનમાં ઘોળાયા કરવાથી કિંવા ભીતિને લીધે સ્વપ્ન આવે છે અને એવાં સ્વપ્નને ફળ હોતા નથી. સ્વપ્નદર્શનની અવસ્થા સંબંધે કહ્યું છે કેઃ—

सर्वेंद्रियव्युपरतौ मनोऽनुपरतं यदा ॥
विषयेभ्यस्तदा स्वप्नं नानारूपं प्रपश्यति ॥

અર્થાત્—સર્વ ઇંદ્રિયો સર્વ વ્યાપારમાંથી નિવૃત્ત થઇ હોય છે પરન્તુ

વિષયથી મનની માત્ર નિવૃત્તિ થઇ હોતી નથી તે વખતે નાના પ્રકારનાં સ્વપ્નો આવે છે.

સ્વપ્ન અને ભવિષ્યસૂચન—સ્વપ્ન ભવિષ્યમાં જે કાંઇ સારૂં કિંવા નરસું થવાનું હોય છે તેનું સૂચન કરનારાં હોય છે. સ્વપ્નની વાત કોઇ વાચાળ કે હલકા માણસને કહેવી નહિ અને બનતાં સુધી કોઇને પણ કહેવી નહિ. સારૂં સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો ત્યારપછી નિદ્રા લેવી નહિ અને ખરાબ સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો નિદ્રા લેવી. શુક્રવારની રાત્રે દેખાતું સ્વપ્ન બહુ અગત્યનું હોય છે; તે સ્વપ્નની વિગત કોઇને કહેવી નહિ. શુક્રવારનું સ્વપ્ન જો ત્રણ વાર જોવામાં આવે તો તે તદ્દન ખરૂં પડે છે.

સ્વપ્નનો સમય—સ્વપ્ન જો પહેલા પહોરમાં આવે છે તો તેનું ફળ એક વર્ષે મળે છે, બીજા પહોરમાં આવે છે તો તેનું ફળ આઠ માસમાં, ત્રીજા પહોરમાં આવે છે તો તેનું ફળ ત્રણ માસમાં, ચોથા પહોરમાં આવે છે તો તેનું ફળ એક માસમાં, અરૂણોદય વેળાએ આવે છે તો તેનું ફળ દસ દિવસમાં અને સૂર્યોદય થતી વેળાએ સ્વપ્ન આવે છે તો તેનું ફળ તે જ દિવસે પ્રાપ્ત થાય છે, એવું જ્યોતિષગ્રંથોમાં લખેલું છે.

સ્વપ્નના પ્રકાર—સ્વપ્ન અનેક પ્રકારનાં છે. કેટલાંક સ્વપ્નો જમીન સંબંધી, પશુ પક્ષી સંબંધી, ખાનપાન સંબંધી, રોગ સંબંધી વગેરે હોય છે. દરેક બાબત સાથે સંબંધ ધરાવતાં સ્વપ્નોની તાસીર જુદી જુદી હોય છે.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

ભૂમિ સંબંધી સ્વપ્નો.

ભૂમિ—આપણને બીજાએ ભૂમિદાન કર્યું એવું સ્વપ્નમાં જોવાથી અવિવાહિતનું લગ્ન સુંદર સ્ત્રી સાથે થાય અને વિવાહિતને સ્ત્રી તરફથી ધનપ્રાપ્તિ થાય. આપણી જમીનની હદ નથી એવું જોવાથી પુષ્કળ પૈસા મળે. સ્વપ્નમાં કાળી જમીન જોવાથી કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય.

ભૂકંપ—સ્વપ્નમાં જમીન હાલતી–ચાલતી જોવાથી તે માણસનો કાર્યભંગ થાય. ભૂકંપ થએલો જોવાથી તેની આખી જાતને હાનિ થાય. પગ નીચેની જમીન હાલતી–ચાલતી જોવાથી, તે માણસનો દાવો રદ જાય અગર પૈસાનું નુકસાન થાય. પર્વતનું શૃંગ કે ટેકરી તૂટી પડેલી સ્વપ્નમાં દેખાય તો એક પ્રસિદ્ધ માણસને નુકસાન થાય. આપણે જાણતા

હોઇએ એવું કોઇ શહેર ભૂકંપથી ઉધ્વસ્ત થએલું દેખાય તો આપણા દેશમા દુકાળ પડે. તે શહેર આપણને માહિત ન હોય તો આપણો આપ્તવર્ગ જ્યાં રહેતો હોય તે શહેરની ખરાબી થાય

જમીનમાં પાક—આપણી બધી જમીન ઉત્તમ પાકથી ભરેલી દેખાય તો આપણને પુષ્કળ ધન મળે આપણી જમીનમા બધે શાકના છોડ કે વેલા દેખાય તો આપણા પર સંકટ આવે. આપણા ફળીયામાં વાત્ર, ફૂલઝાડ, ફળ વગેરે દેખાય તો સારા સ્વભાવની સ્ત્રી મળે કિંવા કીર્તિમાન્ પુત્ર થાય.

ખેડેલું ખેતર—ધાન્ય ઉગ્યુ ન હોય એવા ખેડેલા ખેતરમા પોતે ઊભો છે એવુ સ્વપ્ન દેખાય તો આપણા પુત્ર સાથે અગર બીજા કોઇ સાથે શત્રુતા ઊભી થાય એ જ સ્વપ્ન કન્યાને અથવા વરને આવે તો તેમનો વિવાહસંબધ બધાય નહિ વિવાહિત મનુષ્યને એ સ્વપ્ન દેખાય તો કંકાસખોર પ્રજા થાય અને વેપારીને દેખાય તો વેપારમા નુકસાન આવે.

લીલું ખેતર—લીલુ અનાજ ઊગ્યુ હોય એવા ખેતરમાં પોતે ચાલી રહ્યો છે એવુ સ્વપ્નમા દેખાય તો પોતાની આબાદી થાય લીના ઘાસનો ભારો ઊંચકીને પોતે લાવ્યો અગર એવો ભારો પોતે એક સ્થળે પડેલો જોયો હોય તો શુભ ફળ સૂકું ઘાસ દેખાય તો અશુભ. ખેતરમા ધાન્યના કણુસલા દેખાય તો કષ્ટાર્જિત ધનથી સુખ થાય

જમીન પર ચાલવું—પોતે ખેતર ખેડતો સ્વપ્નમા દેખાય તો માન મળે. મોટે રસ્તે ચાલતો પોતાને જુએ તો સંકટ આવે ચાલતી વેળા પોતાની સાથે પોતાનો મિત્ર છે એવુ જુએ તો સ્ત્રી સાથે વિરોધ થાય. ગુહામાથી બહાર પ્રકાશમા પોતે આવ્યો એવુ જુએ તો સંકટો દૂર થાય.

દેશનો નકશો—સ્વપ્નમા દેશનો નકશો અથવા સ્મશાનભૂમિ દેખાય તો અભિવૃદ્ધિ થાય

ઘર—ઘર ગાયના છાણથી લીપેલું દેખાય તો ચોર ચોરી કરી જાય. ઘર બધાતુ દેખાય તો કાર્ય સિદ્ધ થાય તે ઘર પોતાનું છે એવુ લાગે તો ધનલાભ થાય

ફરવું—બાગમા વિહાર કરતો પોતાને સ્વપ્નમા જુએ તો ભોગ અને સપત્તિની પૂર્ણતા થાય. ફૂલબાગમા પોતે ફરે છે એવુ જુએ તો સુખલાભ થાય. ઘરમા ધીમે ફરતો પોતાને જુએ તો દૂર દેશનો પ્રવાસ થાય જંગલમા ફરતો પોતાને જુએ તો કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય. ધર્મશાળામાં રહેલો પોતાને જુએ તો દારિદ્રય આવે અને કાર્યહાનિ થાય કિંવા કારા

ગૃહવાસ ભોગવવો પડે અથવા રોગીનો રોગ ઘણા દિવસ રહે. કુંડામાં લગાડેલાં વૃક્ષો દેખાય તો પોતાની ગુપ્ત વાત ખુલ્લી થાય.

ઉંચે ચડવું—ભીંત પર, મેડી પર, સીડી પર અગર ઘર પર ચડેલો પોતાને સ્વપ્નમાં જુએ તો ઉદ્યોગવૃદ્ધિ અને ધનસમૃદ્ધિ થાય. એ જ પ્રમાણે બીજાને ચડતો જુએ તો શુભ વર્તમાન સમજવા. આ વસ્તુ ઓળંગીને જઉં છું એવું જણાય તો સંકટો દૂર થાય ઉપરથી પડતું કાંઇ જોયું હોય તો આપણે હાથે પરોપકાર થાય. ઝાડ પર ચડતો પોતાને જોયો હોય તો જમણુ, આરોગ્યપ્રાપ્તિ અને ધનલાભ થાય. પલાસ અને કડવા લીંબડાના ઝાડ પર ચડેલો પોતાને જુએ તો વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય. અશોક, કરવીર, પલાસ એ વૃક્ષો પર પુષ્પો આવેલાં દેખાય તો શોક પ્રાપ્ત થાય. સ્વપ્નમાં કાદવમાં ખુંચી ગયેલો પોતાને જુએ તો મૃત્યુ થાય દેવાલય, રાજગૃહ, પર્વતનું શિખર, ઉદુંબર (ઉંબરાનું ઝાડ) અને ફળયુક્ત વૃક્ષ પર ચડતો પોતાને જુએ તો કાર્યસિદ્ધિ અને દ્રવ્યલાભ થાય. રોગી એવું સ્વપ્ન જુએ તો રોગ દૂર થાય પગથીયાં ન હોય એવા પહાડ પર ચડતો પોતાને જુએ તો પુષ્કળ સંકટો આવીને છેવટે લોક તરફથી માન, કીર્તિ અને ધનલાભ પ્રાપ્ત થાય. ચડતાં ચડતા પડે તો નીચ દશા પ્રાપ્ત થાય. ઉપર પહોચ્યા પહેલા જાગ્રત થાય તો દુઃખ પ્રાપ્ત થાય. ભીંજાએલી અગર તૂટેલી નાની ભીંત પર પોતાને ચાલતો જુએ તો કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય. તે ભીંત ન પડતા અને કશી હરકત ન આવતા પોતાને ઊતરતો જુએ તો જય પ્રાપ્ત થાય. ભસ્મ થઇ જુએ તો મૃત્યુ થાય

પરિચ્છેદ ૩ જો.

પાણી સંબંધી સ્વપ્નો.

સમુદ્ર—પોતે સમુદ્રકાંઠે ઊભો છે અને પોતાની આસપાસ દરિયાના મોજાં આવે છે એવુ સ્વપ્નમા જુએ તો દુર્નિવાર સંકટો આવે. પોતાને જહાજમા ચડતો જુએ તો પ્રવાસપ્રસંગ આવે. સમુદ્ર પર જતો પોતાને જુએ તો ધનલાભ થાય. સમુદ્રની પેલી મેર પોતાને ગએલો જુએ તો મોટો ઉદ્યોગ મળે. સમુદ્રમાં તરતો પોતાને જુએ તો ધનપ્રાપ્તિ થાય.

તળાવમાં પડવું—ભરેલા તળાવના મધ્ય ભાગમાં બેસી જે કમળના પાદડા પર ભોજન જમતો પોતાને જુએ તો રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય

પોતાને તળાવમાં પડેલો જુએ તો સંકટ આવે. કુંભારના તળાવમાં પડેલો જુએ તો વિધવા સાથે સંભોગનો પ્રસંગ બને.

નદી—પોતાના ઘર પાસેથી નદી વહે છે એવું જુએ તો કાંઇક ઉદ્યોગ મળે અને લોકોમાં માન મળે. વરસાદ પડે છે અને નદીમાં પૂર આવ્યું છે એવું સ્વપ્નમાં જુએ તો આખા દેશમાં ભયંકર રોગ ફાટી નીકળે. પ્રવાહ વચમાં સુકાઇ ગએલો દેખાય તો કષ્ટનું નિવારણ થાય. પાણીનો પ્રવાહ ખેતરમાંથી વહેતો દૃષ્ટિએ પડે તો દ્રવ્યલાભ થાય.

વાવ—નિર્મળ પાણીથી પૂરી ભરેલી વાવ દેખાય તો દ્રવ્યલાભ થાય. વાવ ભરાઇને પાણી બહાર વહી જતું હોય એવું દેખાય તો દ્રવ્યનાશ થાય. આ સ્વપ્ન પુરૂષને દેખાય તો તેના મિત્રમાંના અગર સગાંમાંના કોઇ એકનું મરણ થાય અગર દુર્દશા થાય. સ્ત્રી જુએ તો તે વિધવા થાય, અગર તેના પતિ પર મોટું સંકટ આવે. પોતે વાવમાંથી પાણી કાઢે છે એવું જુએ તો દ્રવ્યલાભ થાય. એ સ્વપ્ન અવિવાહિત જુએ તો તેનું લગ્ન થાય અને સાસુ તરફથી તેને દ્રવ્યલાભ થાય. તે પાણી ગંદું હોય તો કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય. બીજાને માટે પોતે પણ પાણી કાઢતો હોય એવું જણાય તો સેવકત્વ પ્રાપ્ત થાય પોતાને સ્વપ્નમાં સ્નાન કરેલો જુએ તો રોગ થાય. સ્નાન કરવાનું પાણી જેટલું ઓછું તેટલું કષ્ટ વધારે. સ્નાન કરવા માટે વસ્ત્ર કાઢીને પછી સ્નાન કર્યાં વિના પાછા ફરવાથી સગાંમાં કલહ થાય અને થોડી વારમાં શાંતિ થાય એમ સમજવું.

પાણી—નિર્મળ પાણીનું તળાવ, ઝરણ કે નદી સ્વપ્નમાં જોવાથી મનમાંનું કાર્ય સિદ્ધ થાય અને શરીરને આરોગ્યલાભ થાય. પાણી ગંદું છે એવું દેખાય તો મનનું કાર્ય સિદ્ધ થાય નહિ અને રોગપ્રાપ્તિ થાય. સ્વપ્નમાં પોતાને પગ ધોતો જુએ તો કલેશ થાય, પાણી પીતો જુએ તો ખેદ થાય અને મનનું કાર્ય સિદ્ધ ન થાય, વેપારીને વેપારમાં નુકસાન આવે અને કદાચ તેને કેદમાં પણ જવું પડે એવો સંભવ છે. પાણીની અંજલિ ભરીને નાંખેલી સ્વપ્નમાં જુએ તો સંકટ દૂર થાય અને રોગ દૂર થાય. માથું પાણીની ઉપર રાખીને પોતાને તરતો જુએ તો મનનું કાર્ય સિદ્ધ થાય; માથું પાણીની અંદર ડુબાવી તરતો જુએ તો વેપારમાં નુકસાન આવવાનો સંભવ રહે, કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય અને સગાં સંબંધી ખરાબ ખબર સાંભળવામાં આવે. શાન્ત પાણીનું તળાવ જુએ તો તૃપ્તિ થાય. વહેતા પાણી તરફ નજર લગાવીને જુએ તેવો ભાસ થાય તો અકલ્પિત ધનપ્રાપ્તિ થાય. પાણી પર આનંદથી પોતાને તરતો

જુએ તો મિત્રની સંગતિથી સુખ પ્રાપ્ત થાય. શાંત સરોવરના નિર્મળ પાણીમાં તરાપા ઉપર અગર નાવમાં બેસી ફરતો પોતાને જુએ તો હાથમાંનો પદાર્થ સુવર્ણરૂપ બની જાય અને મનમાં ધારેલું અતિકઠિન કાર્ય પણ સુલભ રીતે પૂર્ણ થાય. તે પાણી ગંદું હોય તો સંકટ પ્રાપ્ત થાય. પાણીમાં ફરનાં પગે સેવાળ લાગીને બહાર આવે તો પૈસા મળે.

પાણી પીવું—ઊનું પાણી પીતો પોતાને સ્વપ્નમાં જુએ તો કષ્ટપ્રાપ્તિ થાય. તે પાણી જેટલું વધારે ઊનું તેટલું વધારે કષ્ટ અને જેટલું વધારે ઠંડું તેટલું વધારે સુખ પીવા માટે કોઈએ આપણને લોટો ભરી પાણી આપેલું દેખાય તો સંતાનવૃદ્ધિ થાય. પાણીભરેલો લોટો પડેલો સ્વપ્નમાં દેખાય તો મિત્ર ઉપર અરિષ્ટ આવે. ફૂટેલા વાસણમાં. વસ્ત્રમાં અગર થેલીમાં પાણી લેવાનો નિશ્ચય કર્યાનો ભાસ થાય તો આપણા પર સંકટ આવે, આપણા ભરોસાનાં માણસો જ આપણને ફસાવે અથવા આપણે ઘેર ચોરી થાય. પાણીની ભીંત કરવી એવી અસંભવિત વાત જોવાથી કષ્ટના દિવસો નજીક આવેલા છે એમ સમજવું. બીજાએ આપેલું પાણી પીતો પોતાને જુએ તો વધુ કષ્ટ થાય. આખું ઘર પાણીથી ભીંજાયેલું જુએ તો કાંઈ પણ હાનિ થશે એમ સમજવું.

પરિચ્છેદ ૪ થો.

અગ્નિ સંબંધી સ્વપ્નો.

અગ્નિ જોવો—અગ્નિ સ્વપ્નમાં જોવો મંગલદાયક છે. વારંવાર અગ્નિ સ્વપ્નમાં જોનારનો સ્વભાવ ક્રોધી હોય છે. રોગપીડિત મનુષ્ય ધુમાડા સિવાયનો અગ્નિ જુએ તો તે થોડા દિવસમાં સાજો થાય અને તેની શરીરસંપત્તિ સારી થાય. તેવો અગ્નિ નીરોગી મનુષ્ય જુએ તો દ્રવ્યલાભ થાય અને આપ્તજનોની ભેટ થાય અતિશય ધુમાડાવાળો અને જ્વાળાવાળો અગ્નિ કુંડમાં અગર કુંડ સિવાય જોવાથી વેરઝેર ઉત્પન્ન થાય અથવા દુ:ખકારક બાતમી સાંભળવામાં આવે. કોયલા અગર રાખ જોવાથી દારિદ્રય આવે અગર કોઈની સાથે વિરોધ થાય. આ સ્વપ્ન જો રોગપીડિત જુએ તો તેના વ્યાધિનું નિવારણ થાય.

દીવા જોવા—વહાણમાં પોતે બેઠો છે અને દૂરના ગામના દીવા દેખાય છે, એવું જો સ્વપ્ન જુએ તો પોતાની જીંદગીના દહાડા સુખમાં

જશે એમ સમજવુ દીવા, મશાલો અથવા દીપાવલિ સારી રીતે બળતી જોવી એ બહુ જ મગલદાયક છે તેથી કાર્યસિદ્ધિ, દ્રવ્યલાભ અને સંતાનવૃદ્ધિ થાય અને અવિવાહિત માણસનું લગ્ન તુરત થાય, તેમજ આયુષ્માન સતતિ થાય દીવા, મશાલો કે દીપાવલિ ઝાખી બળતી દેખાય તો કાઇક પીડા આવીને તુરત જ સારૂ થાય દીવો કે મશાલ પોતે જ પકડી હોય એવુ દેખાય તો સકટનું નિવારણ થાય, આપણે હાથે આપ્ત જનોનું પોષણ થાય અને મિત્રોમા તથા લોકોમા માન વધે. દીવા કે મશાલો બીજાએ પકડેલા દેખાય તો આપણને ત્રાસ દેનારા જે કોઈ હોય તેમને પકડવામા આવે અને શિક્ષા થાય તે જ દીવા ઝાખા હોય તો ત્રાસ દેનારા પકડાય નહિ અને ઉલટો આપણને વધારે ત્રાસ થાય. આપણે દીવો કે મશાલ સળગાવી હોય અને તેનો પ્રકાશ સારો પડવા લાગે તો કુલદીપક પુત્ર થાય અને વશની ધીમે ધીમે સારી ઉન્નતિ થતી જાય એમ સમજવુ એવુ જ સ્વપ્ન જો સ્ત્રીએ જોયુ હોય તો તે તુરત ગર્ભવતી થાય અને તેને કુળદીપક પુત્ર થાય. આપણે દીવો કરવાનો યત્ન કરતા વારવાર તે હોલવાઇ જાય એવુ સ્વપ્નમા દેખાય તો અનેક સંકટો આવે અને પુત્રશોક થાય સભામા પોતાને હાથે દીવો લાવનો પોતાને જુએ તો જગતમા કીર્તિ પ્રસરે

આગ લાગેલી જોવી—ધુમાડા સિવાય અને તણખા સિવાય ઘર ઝળાઝળ બળતુ સ્વપ્નમા જોવુ એ લાભકારક થાય અને તેથી રાજસન્માન મળે ઘર બળતા પુષ્કળ ધુમાડો થયો છે અથવા આગના તણખા ઊડી રહ્યા છે અથવા ઘર બળીને રાખ થઇ ગયુ છે એવુ જોવાથી આપણા પર અરિષ્ટ આવે અને વિનાશકાળ પ્રાપ્ત થાય રસોડુ બળતુ જોવાથી રસોઇ કરનારને, તે જ પ્રમાણે જે જે ભાગ બળતો દેખાય તે તે ભાગમા કામ કરનારા માણસને દુ ખ પ્રાપ્ત થાય ઘરનુ છાપરૂ બળતું સ્વપ્નમા જોવાથી આપણી માન-મત્તા, વાહન વગેરે ચોર લોકો લૂંટી જાય અથવા મિત્રનું મરણ થાય ઘરનો મોખરાનો ભાગ અથવા ખડકી કે દરવાજો બળતો જોવાથી ઘરના માલિકને અગર આપણને પોતાને સંકટ પ્રાપ્ત થાય રસ્તા પરની બારી બળતી જોવાથી આપણા આપ્ત જનમાના કોઇ પુરૂષનું મરણ નજીક છે એમ સમજવુ ઘરનો પાછળનો ભાગ બળતો દેખાય તો સમજવુ કે આપ્તવર્ગમાની કોઇ સ્રીનુ મરણ નજીક છે આસન, બિછાના, પાલખી, ગાડી ઇત્યાદિ વાહનો, શરીર, ગૃહ ઇત્યાદિને આગ લાગી એવુ જોઇને જો માણસ જાગી જાય તો તેના ઉપર લક્ષ્મી મે

થતો દેખાય તો ઘર બળી જાય. સૂર્યનાં કિરણ સ્વપ્નમાં દેખાય તો લાભ થાય. કિરણો બિછાના પર પડેલાં જણાય તો રોગ ઉદ્ભવે. આપણા ઓરડામાં તડકો આવતો દેખાય તો દ્રવ્ય, માન, સંતતિ ઇત્યાદિની પ્રાપ્તિ થાય. સૂર્યબિંબને ગ્રહણ લાગેલું દેખાય તે બહુ ખરાબ સમજવું. એ જ સ્વપ્ન ગર્ભિણી સ્ત્રી જુએ તો તેને કીર્તિમાન પુત્ર થાય. અપરાધી પોતાનું માથું સૂર્યકિરણથી વેષ્ટિત જુએ તો તે બંધનમાં હોવા છતાં મુક્ત થાય. એ જ સ્વપ્ન બીજાના જોવામાં આવે તો તે રાજસન્માનને પાત્ર થાય.

ચંદ્રદર્શન—ચંદ્રોદય થયને શુભ્ર ચાંદની પડી રહી છે એવું જે સ્વપ્નમાં જુએ તેને સર્વાનુકૂળતા પ્રાપ્ત થાય છે ચંદ્ર વાદળાંથી ઢંકાયેલો અથવા ગ્રહણ લાગેલો દેખાય તો ઘરમાંની એકાદ સ્ત્રીને રોગ થાય કિંવા ચોર આપણું ઘર લૂંટી લે, એ જ સ્વપ્ન પ્રવાસીઓને વિપત્તિકારક થાય. ચંદ્ર મનુષ્યના મુખ સરખા મુખથી પ્રકાશતો દેખાય તો ધનલાભ થાય. પૂર્ણચંદ્રનું દર્શન સંતતિ આપનારૂં નીવડે. આપણું મસ્તક ચંદ્રનાં કિરણોથી વીંટળાયેલું છે એવું દેખાય તો પ્રસિદ્ધિમાં અવાય. એ સ્વપ્ન કેદી જુએ તો કેદમાંથી છૂટે.

નક્ષત્રદર્શન—નક્ષત્રને ચકચકિત પ્રકાશ સ્વપ્નમાં જોવાથી અભિવૃદ્ધિ થાય. પ્રકાશ ઝાંખો દેખાય કિંવા ક્યાંક ક્યાંક એકાદું નક્ષત્ર છે, એવું જો સ્વપ્નમા દેખાય તો તે દુ:ખકારક થાય. આકાશમાં નક્ષત્ર નથી એવું દેખાય તો તે સ્વપ્ન શ્રીમંતને દરિદ્ર બનાવે, અને દરિદ્રને રોગપ્રાપ્તિ કરાવે. એ સ્વપ્ન અપરાધી માણસ જુએ તો ભીતિથી મુક્ત થાય. નક્ષત્ર–તારો ખરતો દેખાય એ મૃત્યુકારક છે. તારો આપણા ઘર ઉપર પડ્યો એવું સ્વપ્નમાં દેખાય તો રોગ ઉત્પન્ન થાય કિંવા ઘર છોડવું પડે. કોઇ ઘરમા તારા પ્રકાશે છે એવું દેખાય તો ઘરના માલેકનો નાશ થાય. સેંકડો તારા દેખાય તો વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય અને રોગ આવે.

ઇંદ્રધનુષ્યદર્શન—ઇંદ્રધનુષ્ય પૂર્વ દિશામાં દેખાય તો તે ગરીબ લોકો માટે સારૂં છે અને શ્રીમંતો માટે ખરાબ છે; પશ્ચિમ દિશામાં દેખાય તો શ્રીમંતને સારૂં છે અને ગરીબને ખરાબ છે.

આકાશમાં ઉડવું—પોતે આકાશમાં ઉડે છે એવું જો સ્વપ્નમાં દેખાય તો કાર્યસિદ્ધિ થાય.

વિજળીનુ દર્શન—વિજળીનો પ્રકાશ સ્વપ્નમાં જોવો એ બહુ સારો છે. વિજળીના પ્રકાશથી આંખો અંજાઇ જાય, કિંવા મેઘગર્જના સંભળાય અગરતો કોઈ ઠેકાણે વિજળી પડવાથી પોતાને

અગર બીજાને અગર કોઇ વસ્તુને ઇજા થઇ એવું સ્વપ્નમાં દેખાય તો તે ખરાબ છે, તેથી વિપત્તિકાળ આવે. સ્વપ્નમાં એવું દેખાય કે વિજળી પોતા પર પડતી હતી, પરન્તુ કાંઇ કારણથી પડતી રહી ગઇ એવું જોવું સારૂં છે; તેથી વિપત્તિકાળ ચાલ્યો જાય. વિજળી આપણા શરીરને ન સ્પર્શતાં બાજુએ તદ્દન પાસે પડી છે, એવું જો સ્વપ્નમાં દેખાય તો તેને દૂર દેશના પ્રયાણમાં સુખ થાય. એ જ સ્વપ્ન પ્રવાસીને માટે ખરાબ છે. આકાશમાં વાદળાં હોય અને વિજળીની ગર્જના અથવા ચમકાર થતો હોય એવું સ્વપ્નમાં દર્શન સારૂં છે. વેપારી, ખેડુત અને નોકરી કરનારાઓને તેમના પોતપોતાના કામમાં લાભ થાય, ઝગડામાં જય મળે. બીજાઓને એવું દર્શન થાય તો આપ્તજનો તરફથી કાંઇ પણ લાભ થશે એમ સમજવું.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

જીવ સંબંધી સ્વપ્નો.

કીડીઓ—સ્વપ્નમાં કીડીઓ જોવી એ સારૂં છે. તેથી દ્રવ્યલાભ થાય. કીડીઓ એક પાછળ એક હારબંધ ચાલતી સ્વપ્નમાં દેખાય તો પ્રયાણનો પ્રસંગ આવે અને વેપારીઓને દ્રવ્યલાભ થાય. કીડીઓ જ્યાં ત્યાં દોડે છે એવું દેખાય તો શરીરપીડા થાય. મ્હોંમાં ભક્ષ્ય ધારણ કરીને જતી કીડીઓ જોવી એ સારૂં છે. કીડીઓને બીજું પ્રાણીઓ ખાઇ જાય છે અથવા મારી નાંખે છે એવું સ્વપ્નમાં જોવું એ પોતાને વિપત્તિકારક છે. સ્વપ્નમાં કાળી કીડીઓ જોવાથી દ્રવ્યલાભ થાય અને લાલ કીડીઓ જોવાથી ધાન્યલાભ થાય. કીડીઓ મ્હોંમાં ઇંડાં પકડીને લઇ જાય છે એવું જોવાથી ધનનાશ થાય.

મંકોડા—સ્વપ્નમાં મંકોડા જોવા સારા છે. મંકોડાએ પોતાને દંશ કર્યો એવું જોવાથી દ્રવ્યલાભ થાય. મંકોડા મરેલા જોવાથી દુષ્કાળ પડે. મંકોડાને કોઇ જીવ પકડીને લઇ જાય છે એવું જોવાથી શત્રુ તરફથી ભય ઉત્પન્ન થાય

જૂ અને માંકણ—સ્વપ્નમાં જૂ અને માંકણ જોવાથી આપણા ઉદ્યોગમાં વિઘ્ન કરવા માટે તથા આપણો નાશ કરવા માટે કોઇ પ્રયત્ન કરે છે એમ સમજવું.

કાચીંડા અને ગરોળી—સ્વપ્નમાં કાચીંડા અને ગરોળી જોવી એ અશુભ છે. ડાંસ વગેરે જંતુ દંશ કરીને આપણને ત્રાસ આપે છે એવું જો સ્વપ્નમાં દેખાય તો ટંટા-કલહ થઇને ઘણા લોકો સાથે વેર-વિરોધ થાય.

ગીંગોડા—સ્વપ્નમાં ગીંગોડા વગેરે જોવાથી કાંઇ પણ વ્યાધિ થાય. લીલા કીડા, પતંગીયાં જોવાથી ભોજનનો લાભ થાય. કરોળીયો જોવાથી દરિદ્રતા આવે. કરોળીયાનું સફેદ પડવાળું ઘર જોવું એ શુભ છે.

પાંખવાળા જંતુ—બગાઇ, માખી, ડાંસ, મચ્છર વગેરે પાંખવાળા જંતુ જોવાથી વિપત્તિકાળ પ્રાપ્ત થાય. રોગી જો તે જુએ તો રોગ દૂર થાય. પોતાના શરીરે માખીઓ વળગી પડી છે એવું જો સ્વપ્નમાં દેખાય તો તેને પુષ્કળ શત્રુઓ થાય અને વળી સ્ત્રી જારિણી થાય.

મધમાખી—મધમાખી સ્વપ્નમાં જોવી એ સારૂં છે. મધમાખી કરડયા સરખું સ્વપ્ન આવે તો તેની વર્તણુક બગડે અને તે નિંદાને પાત્ર થાય. તે મધ એકઠું કરી રાખે છે એવું દેખાય તો લાભ થાય. માખીઓએ છાપરામાં મધપૂડો કર્યો એવું દેખાય તો તે સૌખ્ય પ્રાપ્ત કરાવે. માખીઓ ઉડતી દેખાય તો તે ગરીબને સારૂં અને શ્રીમંત ખરાબ

જળો—સ્વપ્નમાં જળો જોવી સૌખ્યકારક છે. પાટલા ઘો જોઇ હોય તો કાંઇ પણ વિઘ્ન આવશે એમ જાણવું.

વીંછી—વીંછી જોવો એ ખરાબ છે. વીંછીએ પોતાને દંશ કર્યો એવું જે જુએ તેને પુષ્કળ શત્રુઓ ઉત્પન્ન થાય અને તે શત્રુઓ પોતાનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે એમ સમજવું. વીંછીને પોતે અગર બીજો કોઇ મારે છે એવું જોવું સારૂં છે. પોતે વીંછીને મારતો હતો ત્યાં વીંછી નાસી ગયો એવું જોવુ ખરાબ છે. તેથી કોઇની પણ સાથે શત્રુતા થશે એમ સમજવું.

સર્પ—સર્પનું દર્શન સંતતિનો લાભ કરી આપનારૂં છે. સફેદ સર્પને જોવો એ તો બહુ જ લાભદાયક છે. સફેદ સર્પે જમણા હાથે દંશ કર્યો એવું સ્વપ્નમાં દેખાય તો સમજવું કે દસ દિવસમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય મળશે. લાલ અને લીલા રંગનો સર્પ સ્વપ્નમાં કોઇ જુએ તો ધનનો નાશ થાય. પાણીમાં ઊભા રહેતી વખતે વીંછી અગર સર્પે દંશ કર્યો એવું જો સ્વપ્નમાં દેખાય તો જય, પુત્ર અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય. સર્પ આપણા ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે એવું દેખાય તો કોઇની સાથે વિરોધ થાય. તે ગુંચળું વાળીને પડયો છે અથવા તેને કોઇએ બાંધ્યો છે એવું દેખાય તો અતિ

દુઃખ થાય તેને પોતે અગર બીજાએ ઠાર માર્યો એવું સ્વપ્ન આવે તો આપણો જય સમજવો.

માછલાં, મગર વગેરે—માછલાં, દેડકાં જોવાં એ સારૂં છે. મરેલા માછલાં દેખાય તો રોગ થાય. પોતે માછલાં પકડે છે એવું સ્વપ્ન દેખાય તો લાભ થ ય. માછલાં આનંદથી તરી રહ્યાં છે એવું સ્વપ્નમાં દેખાય તો આનંદમાં દિવસો જાય કાચબો દેખાય તો સમજવું કે અતિશ્રમ અને પ્રવાસ પછી સફળતા મળે અને ધન પ્રાપ્ત થાય. મગર જોવો એ ખરાબ છે. મગર આપણને પકડીને લઇ જાય એવું દર્શન સારૂં છે. નિરૂપદ્રવી જંતુ દેખાય તો સુખ મળે અને ક્રૂર ઉપદ્રવી જંતુ દેખાય તો કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય.

નાળીયો—સ્વપ્નમાં નોળાયો જોવો એ સારૂં છે. નોળાયો સર્પને મારે છે એવું દેખાય તો શત્રુનો નાશ સમજવો.

ઉંદર—ઉંદર જોવા એ ખરાબ છે. ઉંદર ઘરમાં દર પાડે છે એવું દેખાય તો દ્રવ્યનો નાશ થાય. ઉંદર કરડયો અગર પાછળ કાંઈ કરડે છે એવું સ્વપ્ન દેખાય તો રોગ અને વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય. ઉંદર ઘરમાં ફરે છે એવું સ્વપ્ન આવે તો આપણો નાશ કરવાના હેતુથી પુષ્કળ લોકો આપણી સાથે સ્નેહ જોડશે એમ સમજવું. સસલું દેખાય તો બંધુદર્શન અને ધનલાભ થાય.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

પશુ સંબંધી સ્વપ્નો.

હાથી—સ્વપ્નમા હાથી જોવો એ સરૂં છે. તેથી ચિંતિત કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. હાથી પર બેસવા સરખું સ્વપ્ન આવે તો આપણને વિદ્વાન્ અને સર્વમાન્ય બાળકો થાય.

ઊંટ—સ્વપ્નમાં ઊંટ જોવાથી જળપ્રવાસ અને ભૂમિપર્યટનવડે છવને બહુ ત્રાસ થાય અને તે દુઃખોની પરવા ન કરતાં વેઠયાં એવું સ્વપ્નમાં જણાય તો આરોગ્ય અને ધનપ્રાપ્તિ થઇને ઘેર તુરત આવવાનું થાય. ઊંટ ઉપર પોતે બેઠો છે એવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો વ્યાધિ ઉપજે.

ઘોડો—ઘોડો સ્વપ્નમાં જોવો એ સારૂં છે. તેથી યાત્રાનો પ્રસંગ આવે અને સ્નેહીનો મેળાપ થાય. ઘોડા પર બેઠા હોઇએ એવું સ્વપ્ન આવે

તો સ્ત્રી અથવા મિત્ર તરફથી દ્રવ્યલાભ થાય અને દૂર દેશમાં જવાનું થઇને સુખપ્રાપ્તિ થાય. ઘોડા પરથી પડી ગયો એવું સ્વપ્ન આવે તો થોડા જ વખતમાં દુઃખો ઉદ્દભવે.

ગધેડો—ગધેડો સ્વપ્નમાં દેખાય તો કષ્ટ સમજવું. ગધેડા પર બેઠો છું અગર ગધેડું જોડેલા રથમાં બેઠો છું એવું સ્વપ્ન જોવું એ મૃત્યુકારક કિંવા ભયંકર વ્યાધિકારક છે. પોતે ગધેડાને મારે છે એવું સ્વપ્ન દેખાય તો આપણાં દુઃખોનું નિવારણ થાય. ગધેડો અટક્યા વિના બોજો ઉંચકી જાય છે એવું દેખાય તો સંકટો દૂર થાય અને સ્થિરતાથી દ્રવ્યલાભ થાય. ગધેડો આપણી પાછળ આવે છે એવું જોવું ખરાબ છે.

બળદ—સ્વપ્નમાં બળદ જોવો સારો છે. બળદ પર બેઠો છું એવું જે જુએ તેને ધનલાભ થાય છે. બળદે અનેક રીતે પોતાને વગાડયું એવું સ્વપ્ન જોઇને જે જાગ્રત થાય છે તેને લોકો અધિકારહીન કરવા યત્ન કરે છે એમ સમજવું. બળદ પોતાની પાછળ લાગ્યો છે એવું સ્વપ્ન જો પુરૂષને આવે તો પોતાનો નાશ કરવાનો કોઈ ભારે પ્રયત્ન કરે છે એમ સમજવુ. એ જ સ્વપ્ન સ્ત્રી જુએ તો પોતા પરનો પતિનો પ્રેમ ઓછો થયો છે એમ સમજવું.

ગાય-ભેંસ—ગાય જોવી સારી છે, તેમાંએ સફેદ ગાય જોવી એ વધારે સારી છે. ગાયનું દૂધ પોતે દોહે છે કિંવા બીજું કોઈ દોહે છે અને પોતે જુએ છે એવું સ્વપ્ન દેખાય તો ટંટો-ઝગડો થાય. ભેંસ અને પાડો સ્વપ્નમા જોવો એ ખરાબ છે. તેની ઉપર પોતે બેઠો છે એવું દેખાય તો સમજવું કે મૃત્યુ નજીક છે.

પશુસમુદાય—પશુઓનો સમુદાય આવે છે એવું જો પુરૂષ સ્વપ્નમાં જુએ તો તે અપકીર્તિને પાત્ર થાય છે અને સ્ત્રી જુએ તો પોતાના પતિને બીજી સ્ત્રી મોહિત કરે છે એમ સમજવું. કોઈ લીલા ગોચરમાં ગાયોનો સમુદાય ચરે છે એવું સ્વપ્નમાં દેખાય એ સારૂં છે. ગોવાળ પોતાની ગાયો હાંકીને લઇ જાય છે એવું જુએ તો નાશ થાય તથા બીજા લોકોને પોતાના ધધામાં દ્રવ્યલાભ થાય.

બકરી—બકરી અને બકરો સ્વપ્નમાં દેખાય તો ધાન્યસમૃદ્ધિ મળે, પણ બાળકો અલ્પાયુષી જન્મે.

બિલાડી—બિલાડી સ્વપ્નમાં દેખાય તો ખરાબ. તેથી પરનિંદાને પાત્ર થવાય છે. બિલાડીઓ પોતાના ઘરમાં ફરે છે એવું દેખાય તો

મિત્ર-બંધુઓમાંથી કોઇ દ્રવ્ય ચોરીને આપણો નાશ કરે છે એમ સમજવું બિલાડી ઉંદરને પકડે છે એવું દર્શન સારૂ છે. બિલાડીને પોતે ઠાર મારી કિંવા બાંધી મૂકી એવું દર્શન સ્વપ્નમાં થાય તો આપણા ઘરમાં ચોર પકડાઇને કેદમાં મોકલી દેવામાં આવશે એમ સમજવું સ્ત્રી બિલાડી જુએ તો પતિ તરફથી તેનું અપમાન થાય.

કૂતરો—કૂતરાનું દર્શન સારૂં છે. કૂતરો આપણી પાસે આવે છે એવું સ્વપ્નમાં દેખાય તો નવા સ્નેહીઓ થાય. કૂતરો આપણી સાથે ફરે છે એવું દેખાય તો આપણને સંકટમાંથી છોડાવનાર સ્નેહી છે એમ સમજવું કૂતરો આપણને જોઇને ભસે છે, કિંવા આપણને કરડે છે, એવું દેખાય તો પ્રિય મિત્રો સાથે પણ શત્રુતા થાય શિયાળ સ્વપ્નમાં જોવાનું નાશકારક છે.

વાંદરૂં-માંકડું—માંકડું સ્વપ્નમાં દેખાય તો કલહ થાય. માંકડું પોતાને ધરવડે છે એવું દેખાય તો ધનનો નાશ થાય. તેને આપણા ઘરમાં આવેલું જોઇએ તો વિશ્વાસઘાત કરવાના હેતુથી એક માણસ આપણા ઘરમાં પેસશે એમ સમજવું હનુમાન સ્વપ્નમાં દેખાય તો જય મળે. વાળી-સુગ્રીવ દેખાય તો પ્રિયદર્શન થાય

ઘાતકી પશુઓ—વાઘ, સિંહ, વરૂ, રીંછ, ચિત્તો વગેરે ઘાતકી પશુઓ સ્વપ્નમાં દેખાય તો મોટા માણસો સાથે દ્વેષ થાય અને તે કરડ્યા છે એવું સ્વપ્ન દેખાય તો વિપત્તિ આવે, પરન્તુ તેમને પોતે ઠાર માર્યા એવું સ્વપ્ન આવે તો જય સમજવો.

હરણ—હરણનું દર્શન સારૂં છે. હરણનો શિકાર કરતો પોતાને જુએ તો તે ખરાબ છે. બીજાં સૌમ્ય પશુઓનું દર્શન સુખકારક છે અને ક્રૂર પશુઓનું દર્શન દુઃખકારક છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

પક્ષી સંબંધી સ્વપ્નો.

મેના, ચકલી, કબૂતર—મેના, ચકલી, એ પક્ષીઓને સ્વપ્નમાં જોવાં એ સારૂં છે, અને તે એક બીજાની વચ્ચે મારામારી કરતા હોય તો તેમને જોવાં એ નઠારૂં છે. તેમને ઉડતાં જોવા એ સારૂં છે. દાણા ચરતાં

જોવાથી ઉદ્યોમ મળે. સ્વપ્નમાં કબૂતર જોવાથી શોક પ્રાપ્ત થાય.

કોયલ—સ્વપ્નમાં કોયલ જોઇ હોય કિંવા તેનું ગાયન સાંભળ્યું હોય તો જે સ્ત્રીની ઇચ્છા થાય તે સ્ત્રી બહુ જ શ્રમથી પ્રાપ્ત થાય સ્ત્રીએ જો એ જ સ્વપ્ન જોયું હોય તો તેણે સમજી લેવું કે તેના પતિએ બીજી સ્ત્રી ઉપર નજર નાખી છે.

કાગડો—કાગડાને સ્વપ્નમાં જોયો હોય તો વેપારને હાનિ થાય. કાગડાને ઉડતો જોયો હોય તો ખરાબ પરિણામ આવે. કાગડાને સ્વપ્નમાં બૂમો મારતો સાંભળ્યો હોય તો નાશ થવાનો સંભવ છે આપણા માથા-પરથી કાગડો ઉડચો એવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો મહારોગ છે એમ સમજવું. કાગડાનું મૈથુન જો સ્વપ્નમાં જોયું હોય તો ધનલાભ થાય. સમડી જોવી એ દુઃખકારક છે.

મોર—મોરને સ્વપ્નમાં જોયો હોય તો વિશેષ ધનપ્રાપ્તિ અને સંતાન-વૃદ્ધિ થાય. અવિવાહિત મનુષ્યને જો એવું સ્વપ્ન આવે તો તુરતમા તેનો વિવાહ થાય અને સાસુ તરફથી ધનપ્રાપ્તિ થાય. સ્ત્રીને જો એ જ સ્વપ્ન આવે તો યાત્રાએ જવાનું થાય અને પુરાણ કીર્તન વગેરે સાંભળવાનો લાભ મળે.

રાજહંસ—રાજહંસને સ્વપ્નમાં જોવો એ શુભ ફળદાયક છે. ખેડૂતોને તેથી ધાન્યલાભ થાય. પ્રવાસીઓને એવું સ્વપ્ન આવવાથી પોતે મરી ગયો છે એવી સ્વદેશમાં પ્રસિદ્ધિ થાય અને બીજાઓને દૂર દેશમાં પ્રયાણનો અવસર આવે, જેથી જીવને સુખ મળે અને કીર્તિ વધે.

ભારદ્વાજ—સ્વપ્નમા ભારદ્વાજ પક્ષીને જોવાથી ધનલાભ થાય.

ચાતક—સ્વપ્નમાં ચક્રવાક કિંવા ચાતક પક્ષી જોવાથી કિંવા તેનો શબ્દ સાંભળવાથી મહદૈશ્વર્ય પ્રાપ્ત થાય

ગીધ—ગીધને જોવાથી ચોરનો ભય ઉત્પન્ન થાય.

ગરુડ—સ્વપ્નમાં ગરુડને જોવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય.

ઘુવડ—સ્વપ્નમા ઘુવડ કિંવા ચામાચીડીયું જોવાથી ધનહાનિ થાય.

બગલો, મુરઘી અને ક્રૌંચ—સ્વપ્નમા આ પક્ષીઓ જોવાથી સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થાય.

પોપટ—સ્વપ્નમા પોપટને જોવાથી ભોજનલાભ થાય. પોપટ ઉડે છે એવું જોવાથી શ્રીમંતોને દરિદ્રતા અને દરિદ્રને ધનલાભ થાય. પોપટને પાંજરામાથી બહાર કાઢ્યો એવું સ્વપ્ન જોવામાં આવે તો કાર્યસિદ્ધિ થાય, વેપારીઓને લાભ થાય અને ખેડૂતોને ધાન્યલાભ થાય

પોપટને પોતે બીજી કોઇ રીતે પકડયો એવું સ્વપ્નમાં જોવાથી ઐશ્વર્ય-પ્રાપ્તિ થાય.

પક્ષીનો માળો—પક્ષીનો માળો અકસ્માત્ હાથ લાગીને તેમાં બચ્ચાં અથવા ઇંડાં છે કિંવા નથી એવું સ્વપ્નમાં નજરે પડે તે શુભ છે. પક્ષીઓનો માળો શોધવા માટે પોતે દોડતો જાય છે અને તે મળે છે પણ તેમાં બચ્ચાં ઇંડાં નથી એવું સ્વપ્નમાં જોવાથી એમ સમજવું કે જે લાભને માટે પોતે શ્રમ લે છે તે લાભ મળશે નહિ જો ઈંડાં-વાળો માળો દેખાય તો ધનલાભ થાય. આપણા ઘરના છાપરામાં કિંવા ઘરની આસપાસમાં ઈંડાં સુદ્ધાંત માળો જડયો અને તે પોતે કાઢી નાંખ્યો એવું સ્વપ્ન દરિદ્રતાસૂચક છે. ઉડતાં આવડતું ન હોય એવાં પક્ષીઓના માળા સ્વપ્નમા જોયા હોય તો ટંટા-બખેડા ઉત્પન્ન થાય અને અપજશ મળે. સ્વપ્નમાં ઈંડાં વજનમાં તદ્દન હલકાં લાગે તો હાથમાં ધારેલા બધા પદાર્થો સુવર્ણરૂપ થાય. સ્વપ્નમાં ઈંડાં ખાધાં એવું સમજાય તો દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થાય.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

ધાતુ અને અલંકાર સંબંધી સ્વપ્નો.

સોનું—સોનાનાણું સ્વપ્નમાં જોયુ હોય તો કાર્યસિદ્ધિ થાય. સ્વપ્નમાં સોનાની વીંટી હાથમાં ઘાલી એવું જોયું હોય તો દંપતીમાં પ્રેમવૃદ્ધિ થાય; પણ તે ખોવાઈ હોય તો કલહ ઉત્પન્ન થાય. મૂલ્યવાન્ દાગીનો મઝામાં નાંખ્યો એવું સ્વપ્ન જોયુ હોય તો કાર્યસિદ્ધિ થાય. પોતાને સુવર્ણાલંકાર મળ્યો અને બહુ માન મળ્યું એવું જોવાથી દૂર દેશમાં દ્રવ્ય મળે પોતે સોનાનાણું બીજા માણસને આપ્યું એવું સ્વપ્નમાં સમજાય તો પુષ્કળ સ્નેહી થાય, પણ તે નાણું પોતે ફેંકી દીધું એવું સમજાય તો પોતાને ઘેર ચોરી થાય પોતે નાણું વહેંચી દીધું એવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો જયપ્રાપ્તિ થાય. સોનાનો ઢગલો જોયો હોય તો દારિદ્રય આવે.

રૂપું—સ્વપ્નમાં રૂપું જોયું હોય તો કાર્યનાશ થાય. રૂપાની વીંટી હાથમાં પહેરી એવું જો સ્વપ્નમાં જોયું હોય તો તે સારૂં છે. રૂપાનું નાણું જોયું હોય તો તે ખરાબ છે.

તાંબુ—તાંબુ સ્વપ્નમાં જોવું એ સારૂં છે. તાંબાનાણું જોયું હોય તો દેવભક્તિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય.

પિત્તળ—સ્વપ્નમાં પિત્તળ જોવામાં આવે તો સમજવું કે કોઇએ આપણો વિશ્વાસઘાત કરવાની ગોઠવણ કરી છે.

કાંસું, સીસું, લોખંડ અને જસત—કાંસું જોવાથી જય મળે, સીસું જોવાથી કલહ થાય, લોખંડ જોવાથી દરિદ્રતા આવે અને જસત સ્વપ્નમાં જોવાથી લાભ મળે.

નાણાંની થેલી—સ્વપ્નમાં નાણાંથી ભરેલી થેલી જોવાથી સંતાનવૃદ્ધિ થાય. તે ફેંકી દીધી, એવું સ્વપ્ન જોવાથી આપણા એક મિત્રને ગર્વ પ્રાપ્ત થશે એમ સમજવું. દ્રવ્યની થેલી પોતે લીધી એવું સ્વપ્નદર્શન અનિષ્ટ છે.

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

મનુષ્ય સંબંધી સ્વપ્નો.

સ્વપ્નમાં બ્રાહ્મણનું દર્શન રોગદાયક છે. પીતાંબર નહિ ધારણ કરેલો બ્રાહ્મણ કિંવા પુરોહિત જો સ્વપ્નમાં દેખાયો હોય તો અગ્નિનો ભય સમજવો. ક્ષત્રિયને સ્વપ્નમાં જોવાથી આરોગ્ય મળે, વણિકને જોવાથી લાભ મળે અને શુદ્રને જોવાથી સુખપ્રાપ્તિ થાય. મ્લેચ્છને જોવાથી ભીતિ થાય. ચમાર, ભંગી, ઢેડ ઇત્યાદિ અતિશુદ્રનું દર્શન દુઃખદાયક છે. સંકર જાતિના મનુષ્યમાંના કોઇને જોવાથી વ્યાધિ થાય. રાજવર્ગમાંના કોઇ માણસને જોવાથી ક્ષેમવૃદ્ધિ થાય. મા, બાપ, ગુરૂ કિંવા વડીલમાંના કોઇને જોવાથી લાભ થાય. પુરૂષ નાનાં બાળકોને જુએ તે સારૂં પણ સ્ત્રી જુએ તો મિત્રદ્રોહનો પ્રસંગ બને. બાળક જન્મતું દેખાયું હોય તો તે સુખકારક છે. બાળકનું મૃત્યુ થતું જોવાથી વિપત્તિકાળ પ્રાપ્ત થાય સ્વપ્નમાં દેવાંગના જોવાથી ધનનાશ થાય, પણ અવિવાહિત છોકરીને જોવાથી તેનો વિવાહ તુરત જ થાય. સ્ત્રીને એવું સ્વપ્ન આવે તો ધનલાભ થાય. વાળ સાથેના માથાવાળો પુરૂષ સ્વપ્નમાં દેખાવાથી આળસ આવે અને એવી સ્ત્રી દેખાવાથી નાશ થાય સ્વપ્નમાં વિધવાને જોઇ હોય તો દુકાળ પડે કિંવા રોગોત્પત્તિ થાય. મુડદું જોવાથી ભોજનલાભ થાય

જોવાથી કારાગૃહવાસ પ્રાપ્ત થાય. સ્વપ્નમાં તળેત્રામાંથી લોહી વહે છે, એવું દેખવાથી દુઃખ થાય. પોતાને શીંગડાં છે એવું સ્વપ્ન દેખવાથી ધનનો લાભ થાય. પોતાનું માથું ઉંચું અને મોટું છે એવું જોવાથી મોટો અધિકાર મળે. પોતાનું માથું કોઇ પરાયાએ કાપ્યું એવું દર્શન સ્ત્રીને અથવા છોકરાને ખરાબ છે. પોતાનું માથું સિંહ, વરૂ, વાઘ ઇત્યાદિ ક્રૂર જનાવર જેવું છે એવું જોવાથી જય પ્રાપ્ત થાય. પોતાનું માથું ઘોડા, કૂતરા અથવા ગધેડા જેવું છે એવું સ્વપ્ન જોવાથી કાર્યવિમુખતા થાય. પક્ષી જેવું પોતાનું માથું છે એવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો દેશાટન કરવું પડે. પોતાનું માથું હોળેલું છે એવું સ્વપ્ન જોવાથી આરંભેલાં કાર્યો સારી રીતે પાર પડે. પોતે માથું પાણીથી ધુએ છે એવું સ્વપ્ન નાશકારક છે. ગર્ભપાત થયા જેવું સ્વપ્નમાં જણાય તો તુરત જ દુઃખમાંથી મુક્તિ મળે. પોતાની દાઢી લાંબી છે એવું જોવાથી અભિવૃદ્ધિ થાય. પોતાનું મ્હોં કરમાઈ ગયા જેવું દેખાય તો દ્રવ્યલાભ થાય. પોતાના દાંત દુઃખે છે એવું સ્વપ્ન જોવાથી કાંઇ પણ ઉદ્યોગ મળવાની ખબર મળે. દાંત પડી ગયા જેવું કિંવા માથા પરના કેશ ગુંચવાઇ ગયા સરખું સ્વપ્ન દેખાય તો દ્રવ્યનાશ થાય અને દૂર દેશમાં પ્રયાણનો પ્રસંગ આવે. ઉલટી થયા જેવું અથવા ઝાડે જવા જેવું સ્વપ્નમાં જણાય તો ગરીબને ધનલાભ થાય અને શ્રીમંતને દરિદ્રતા પ્રાપ્ત થાય. આંખોનાં પોપચાં મીંચીને મોટેથી હસવા સરખું સ્વપ્ન જોવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય. નિદ્રા, આહાર છોડીને અને વરસાદ, તાપ વગેરેની દરકાર કર્યા વગર પોતે તપશ્ચર્યા કરે છે એવું જોવાથી પોતાને હાથે પરોપકાર થાય. પોતે કોઇ પર ગુસ્સે થયો છે એવું સ્વપ્ન જોવાથી તે આપણો સ્નેહી થાય. પોતે બીજાને માર્યો એવું સ્વપ્ન જોવાથી તે આપણી સ્તુતિ કરે. હથીયાર વગેરે વડે પોતે માર ખાધો એવું સ્વપ્ન જોવાથી અપકીર્તિ થાય. વિપત્તિકાળ પ્રાપ્ત થયો એવું સ્વપ્નમાં જોવાથી અભિવૃદ્ધિ થાય. પોતે પરાયાનો વિપત્તિકાળ જોયો એવું સ્વપ્ન આવવાથી પોતાના સ્નેહી ખરાબ છે એમ સમજવું. મનુષ્યનાં આંતરડાં પોતાના ગળામાં પહેરીને ગામના મધ્ય ભાગમાં પોતે ઊભો છે એવું સ્વપ્નમાં જોવાથી ઘણાં ગામો પર અધિકાર મળે.

લગ્ન સંબંધી સ્વપ્નો—સ્વપ્નમાં લગ્ન થાય છે એવું જોયું હોય તો મરણની ખબર મળે. લગ્નમાં પોતે સહાય કરી એમ જોવાથી કાંઇ પણ શુભ વર્તમાન મળે. ઘરડી સ્ત્રીનાં લગ્ન કર્યાનું સ્વપ્ન જોવાથી ધનલાભ

મળે. થોડા વખત પહેલાં જ લગ્ન કરેલી કન્યાને પોતે વિધવા થઇ એવું સ્વપ્ન દેખાય તો તે જન્મસુવાસિની રહે અને તેને પુષ્કળ બાળકો થાય.

જારકર્મ સંબંધી સ્વપ્નો—જારકર્મની ઉત્સુકતા થયા છતાં સ્વપ્નમાં તેવો યોગ ન બને તો કાર્યસિદ્ધિ થાય મન સ્થિર ન રહેતાં જારકર્મ કર્યું એવું સ્વપ્ન જોવાથી વિપત્તિકાળ પ્રાપ્ત થાય. સ્વપ્નમાં અયોગ્ય સ્ત્રી સાથે સંગ થયો હોય તો શુભ ફળ મળે. સ્વપ્નમાં જે સ્ત્રી દુર્લભ હોય તેની સાથે પોતે સંગ કરે છે એવું દેખાય તો ધન પ્રાપ્ત થાય. સ્વપ્નમાં સફેદ વસ્ત્ર અને સફેદ પુષ્પ ધારણ કરેલી સ્ત્રીને આલિંગન કરનાર પુરુષનું કલ્યાણ થાય.

શારીરિક ક્રિયાનાં સ્વપ્નો—સ્વપ્નમાં પોતે બૂમો મારે છે એવું સમજાય તો દુઃખ થાય. પોતે રડે છે એવું દેખાય તો અભિવૃદ્ધિ થાય અને મારામારી કરે છે એવું દેખાય તો કાર્યસિદ્ધિ થાય. પોતાને કોઇએ ચુંબન લીધું એવું સ્વપ્નદર્શન ખરાબ છે. પોતે શરીરે સુકાઇ ગયો છે એવું સ્વપ્ન આવે તો સંસારથી વિરક્તપણું પ્રાપ્ત થાય. ટાઢથી પોતે સુકાઇ ગયો છે એવું દેખાય તો ધનલાભ મળે. પોતે કૂદકો મારે છે એવું દેખાવાથી કાર્યભંગ થાય અને પોતાના પડોશમાના કોઇ માણસનું મરણ થાય. સ્વપ્નમાં પોતે મરણ પામ્યો એવું જુએ તો તે સારૂં છે. પોતે કેદમા છે એવુ સ્વપ્ન દેખાય તો અધિકારમાં વૃદ્ધિ થાય અને સભામાં પૂજાતા મળે. સ્વપ્નમાં પોતાને બેડીઓ પહેરેલી જુએ તેને સારો પુત્ર થશે એમ સમજવું જે માણસ સ્વપ્નમાં ઉંચા આસન પર બેસીને જમે તે શૂદ્ર હોવા છતાં મોટો અધિકારી બને.

પરિચ્છેદ ૧૩ મો.

પર સંબંધી સ્વપ્નો.

સ્નેહી માણસ મરણ પામ્યા સરખુ સ્વપ્નમા દેખાય તો કાપ્ર મનોપના વર્તમાન સમજવા. બીજો કોઇ પગે લાકડાનું આડું બાંધીને આવે છે એવું જુએ તો રોગપ્રાપ્તિ થાય. બીજાને શીંગડાં ઊગેલા જેવા તે ખરાબ છે. આપણા પર બીજો કોઇ ગુસ્સે થયો એવુ સ્વપ્ન આવે તો આપણો તે સ્નેહી થાય. પોતાને કોઇએ માર્યો એવું સ્વપ્ન દેખાય તો શત્રુ સ્નેહી થાય અને બીજા કેટલાક સ્નેહી થાય. સ્નેહી પાસેથી રજા

લીધાનું સ્વપ્ન આવે તો દુર્દૈવ અને વ્યાધિ સામે જ ઊભાં છે એમ સમજવું. જીવતી સ્ત્રી મરણ પામી એવું જો પુરુષ સ્વપ્નમાં જુએ તો તે સ્ત્રીને જોડકાં બાળક જન્મે, પરંતુ તેના ગૃહકૃત્ય સંબંધે કાંઇ આશ્ચર્યનો વૃત્તાન્ત સાંભળવામાં આવે. સ્ત્રીને પોતે ગર્ભવતી સ્ત્રી સાથે સંભાષણ કરવાનું સ્વપ્ન આવે તો તેને જોડકાં બાળકો જન્મે. પોતે બીજાને અગર અન્ય કોઇ મિત્રને ચુંબન લેતાં સ્વપ્નમાં જોયો હોય તો વિશ્વાસઘાતી લોકો આપણો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરશે એમ સમજવું. સ્વપ્નમાં કોઇ ઊંઘે છે એવું જોયું હોય તો સારૂં છે. આપણા પિત્રાઇમાંથી કોઇ મરણ પામ્યું એવું સ્વપ્ન જોવાથી તેની પીડા દૂર થઇ જાય, અને તેને પોતે માર્યો એવું સ્વપ્ન આવે તો પોતા તરફથી તેના ઉપર કોઇ ઉપકાર થાય અને તેણે પોતાને માર્યો એવું સ્વપ્ન આવે તો ધનલાભ થાય. બીજાનું લગ્ન થતું જોયુ હોય તો લાભકારક છે. પોતે કોઇ પરસ્ત્રીને સાથે લઇ ગયો એવું સ્વપ્ન જોવાથી નાશ નજીક છે એમ સમજવું. બીજું કોઇ આપણી સાથે આવ્યું એવું સ્વપ્નદર્શન લાભકારક છે. બીજાને ફાંસી ઘાલતાં જોયો હોય કિંવા ફાંસી દેનારને જે શિક્ષા થાય છે તે થઇ હોય તો અભિવૃદ્ધિ થાય. કારાગૃહમાંના લોકોને જો જોયા હોય તો આપણો હેતુ પૂર્ણ થાય નહિ.

પરિચ્છેદ ૧૪ મો.

ખાદ્ય પદાર્થો સંબંધી સ્વપ્નો.

અન્ન અને રસોઇ—સ્વપ્નમા અન્ન જોવું એ કાર્યસિદ્ધિ દર્શાવે છે. પોતે સ્વપ્નમાં અન્ન ખાધુ એવું સમજાય તો આળસ આવે અને બીજા કોઇને અન્ન આપ્યું એવું સમજાય તો ધનલાભ થાય. પોતે રસોઈ કરે છે એવું સ્વપ્નમાં જોયું હોય તો સેવકત્વ પ્રાપ્ત થાય, કિંવા સ્ત્રીસંભોગની પ્રાપ્તિ થાય. પોતે રસોઇ કરાવે છે એવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો લાભ થાય.

ભોજનક્રિયા—ભૂખ લાગી નથી એવું સ્વપ્ન આવે તે સારૂં છે. અત્યારે ભૂખ લાગી છે એવું સ્વપ્ન સામાન્ય માણસોને માટે ખરાબ અને રાજાને માટે સારૂં. પોતે જમ્યો એવું સ્વપ્ન આવે તો કુટુંબમાં માંદગી આવે અને વેપાર બગડે. ઘણા માણસોની સાથે પોતે જમે છે

એવું સ્વપ્ન જોવાથી લગ્ન જોવાનો પ્રસંગ આવે. ભોજન કરી રહ્યો છું એવું સ્વપ્નદર્શન ખરાબ છે. ભીંત ઉપર બેસીને જમું છું એવું સ્વપ્ન જોવાથી ઉદ્યોગનો લાભ થાય.

રાંધેલા પદાર્થો—સ્વપ્નમાં ભાત જોવો એ ખરાબ છે. દહીં-ભાત મેં ખાધો એવું સ્વપ્ન જોવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય. રોટલીઓનો પર્વત જેવડો ઢગલો સ્વપ્નમાં જોવો એ સારૂં છે. તે પોતે ખાધો એવું જણાય તો સંતાનપ્રાપ્તિ થાય, અને તે બીજા કોઇને આપ્યો એવું જણાય તો કીર્તિ વધે. એ ઢગલો ભીંજાયલો છે કિંવા તે ઉપર રાખ પડી છે, એવું જોવાથી મિત્રનું મરણ થાય. સ્વપ્નમાં માખણ જોવું સારૂં છે. માખણ ખાધું એવું જણાય તો ઉદ્યોગલાભ અને વ્યાપાર-વૃદ્ધિ થાય. સ્વપ્નમાં ક્ષીરભક્ષણ લાભદાયક છે. તળાવમાં બેસીને કમળના પાન ઉપર ખીર તથા ઘી ખાઉં છું એવું સ્વપ્ન રાજ્યપ્રાપ્તિનો યોગ દર્શાવે છે.

માંસભક્ષણ—રાંધેલું નરમાંસ સ્વપ્નમાં ભક્ષણ કર્યું હોય તો ધનલાભ થાય. મનુષ્યના મસ્તકનું માંસ ખાધું હોય તો રાજ્યપ્રાપ્તિ કિંવા ધન-પ્રાપ્તિ થાય. બાહુ ભક્ષણ કરવાની સહસ્ર ધનલાભ થાય અને પગના માંસનું ભક્ષણ કરવાથી શતલાભ થાય. સ્વપ્નમાં કાચું માંસ ખાવાથી પુષ્કળ ધન મળશે એમ સમજવું.

પરિચ્છેદ ૧૫ મો.

પીવાના પદાર્થો સંબંધી સ્વપ્નો.

દૂધ-દહીં-ઘી-છાશ—મ્હોં સુકાઇ ગયા જેવું સ્વપ્ન આવે તો કોઇ એક કાર્યની ચિંતા થાય. સ્વપ્નમાં મીઠું પાણી પીવું સારૂં છે, પરન્તુ ખરાબ પાણી પીવાથી આળસ આવે. બીજાને પાણી પીવા આપવા સરખું જોવું સારૂં છે. દૂધ જોવું સારૂં છે. દૂધ પીવું હોય તો માન મળે અને આપણે હાથે સત્કર્મ થાય. ફીણ સાથેનું દૂધ પીધું હોય તો સોમપાન કરવાનું મળે. છાશ જોઇ હોય તો વ્યાધિ થાય. છાશ પીવા સરખું સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો આપણી સ્થિતિ બદલાય. દહીંનું દર્શન સારૂં છે. દહીં અને ઘી પીઉં છું એવું સ્વપ્નદર્શન થાય તો યશઃપ્રાપ્તિ થાય. પરાયા માણસે આપણને દહીં આપ્યું હોય તો વિદ્યાલાભ થાય. ઘી આપ્યું

હોય તો યશઃપ્રાપ્તિ થાય. ગાયના દૂધ અગર દહીંથી ભરેલી ગાગર માથા પર લઇને જઉં છું એવું સ્વપ્ન જોવાથી લાભ મળે અને કુટુંબપોષણ ઉત્તમ પ્રકારે થાય. દૂધ અગર દહીંનું મટકું પોતે માથા પરથી નીચે નાંખ્યું એવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો નીચ દશા પ્રાપ્ત થાય.

બીજા પેય પદાર્થો—સ્વપ્નમાં શરબત પીવું સુખકારક છે. ચાહ પીવી આલસ્યકારક છે. મધ, લોહી, દારૂ ઇત્યાદિ પીધું હોય તો બ્રાહ્મણને વિદ્યાલાભ સમજવો અને શૂદ્રને ધનલાભ સમજવો. પીને તૃપ્ત થયા સરખું જણાય તો નવા સ્નેહીથી લાભ થાય. વિષ પીધા જેવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો આપણો હાલનો કાળ બદલાય. સ્વપ્નમાં ઔષધ જોયું હોય તો રોગીને સારૂં અને બીજાને રોગદાયક. ઔષધ પ્રાશન કર્યું હોય તો મનની ચિંતા દૂર થાય, અગર આપણું રહસ્ય બહાર પડે. રુચિયુક્ત ઔષધ પીધું હોય તો અનુકૂળતા થાય. કડવું અથવા તુરૂં ઔષધ પીધું હોય તો દંપતીમાં કલહ થાય. લેહ ભક્ષણ કરવાથી લાભ થાય.

પરિચ્છેદ ૧૬ મો.

ધાન્ય, ફળ ઇત્યાદિ સંબંધી સ્વપ્નો.

ધાન્ય—સ્વપ્નમાં ઘઉં, ચણા, ચોખા, મગ એ ધાન્યો જોયાં હોય તો ધનલાભ થાય. તુવેર જોયા હોય તો વ્યાધિ થાય. તલ, મીઠું જોયું હોય તો મૃત્યુ થાય. સ્વપ્નમાં ડાંગેર જોવી તે શુભ છે. નાગલી અને મસુર જોવાં નઠારાં છે. મકાઇનું દર્શન શુભ છે. સ્વપ્નમાં ધાન્યનો ઢગલો જોયો હોય તો તે લાભદાયક થાય કાચું ધાન્ય પોતે સ્વપ્નમાં ખાય છે એવું જોયું હોય તો દારિદ્રય આવે. ધાન્યલાભ થયો એવું સ્વપ્નમાં જોયું હોય તો મોટો લાભ થાય. પોતે બીજાને ધાન્ય આપ્યું એવું સ્વપ્નમાં દેખાય તો તે સારૂં છે. ધાન્ય આપણે શરીરે ચોટેલું છે એવું દેખાય તો ધન પ્રાપ્ત થશે એમ સમજવું. સ્વપ્નમાં જવ જોયા હોય તો યશઃપ્રાપ્તિ થ.ય. સફેદ સરસવ જોયા હોય તો લાભ થાય.

ફળ—સ્વપ્નમાં કોઈ પણ ફળ જોયાં હોય તો તેથી કાર્યસિદ્ધિ અને લાભ થાય. કોઇ વૃક્ષને અકાળે ફળ આવ્યાં છે એવું જોયું હોય તો રોગ થાય. ફળ ચુંટી લીધાનું સ્વપ્ન જોયું હોય તો ધન લાભ થાય કિંવા

સતતિસુખ મળે વડિલાર્જિત વૃક્ષને સ્વપ્નમા ફળ આવેલા દેખાય તે શુભ છે અને તે ફળ પોતે તોડયા એવુ દેખાય તો ધનલાભ થાય પાકા ફળોથી ભરેલું ઝાડ જોયુ હોય તો ધનલાભ થાય કાચા ફળો આવેલું ઝાડ સ્વપ્નમા જોયુ હોય તો કાર્યહાનિ થાય સ્વપ્નમા પોતે શેરડી ખાય છે એવુ જોયુ હોય તો ધનહાનિ થશે એમ સમજવુ

જાદા જાદાં ફળો—સ્વપ્નમા ખજૂર, દ્રાક્ષ ઇત્યાદિ ફળ ખાધાં એવુ સમજાય તો લાભ થાય નારગી, સત્રા, ફણસ એ ફળો સ્વપ્નમાં ખાધા હોય તો અંગ ઉપર ફોલ્લા ઊઠે, અને લોકોમા પોતાનુ અપમાન થાય સીતાફળ ખાધા હોય તો સુખપ્રાપ્તિ થાય જાબુ ખાવા એ શુભ છે કેરી, બોર અને આબલી સ્વપ્નમા જોયા અગર ખાધા હોય તો દૂર દેશના વર્તમાન સાભળવામા આવે અને પ્રિયદર્શન થાય એ જ સ્વપ્ન વેપારી લોકો જુએ તો લાભ મેળવે અનનાસ જોયુ હોય તો ધધામા લાભ થાય સ્વપ્નમા કાજૂ જોયા અગર ખાધા હોય તો વ્યાધિ થાય અખરોટ જોયા હોય તો આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય જાયફળ જોયા હોય તો આપણા ઉપર વિનાકારણ કોઇ આળ આવે સોપારીના ઝાડ જોવાં અગર સોપારી તોડવા એ શુભ ફળદાયક છે સોપારી ખાવા એ પણ સારૂ છે સોપારી મળે તો ધનલાભ થાય લીંબુ જોયા હોય તો દૂર દેશના મનુષ્યો સાથે સભાષણ થાય કિંવા આપણી સ્ત્રી સાથે કલહ થાય લીંબુ ખાધા હોય તો પોતાનું ગૃહછિદ્ર ખુલ્લું થશે એમ સમજવુ

શાક—સૂરણના ગઠ્ઠા જોવા એ સારૂ છે વતાક ખાવા એ આરોગ્યદાયક છે આંબળા સ્વપ્નમા ખાધા હોય તો કીર્તિ પ્રસરે ગનકા, પરવર, ભીંડા ખાધા હોય તો ધનપ્રાપ્તિ થાય ડુગળી અને લસણ સ્વપ્નમાં ખાવાથી સુખ મળે ભાજી-પાનો આપણે હાથે ખાધો હોય તો આળસ આવે, પણ બીજો કોઇ ખાતો હોય અને આપણે જોયુ હોય તો સારૂં કોઇ પણ ભાજી કે શાક પોતે રાધે છે એવુ સ્વપ્ન જોવાથી આપણે જે મિત્ર પર વિશ્વાસ રાખીએ છીએ તે જ મિત્ર આપણો ઘાત કરશે એમ સમજવુ

મસાલાની ચીજો—મરચા, મરી, રાઇ ઇત્યાદિ તીખા પદાર્થો માત્ર આખા ખાધા એવુ સ્વપ્ન જોવાથી આપણું રહસ્ય જાહેર થાય કિંવા આપણા નોકર-ચાકર સાથે ટટો થાય પણ તે જ પદાર્થો વાટીકૂટીને ખાધા એવુ જો સ્વપ્ન આવે તો સમજવુ કે વેપારમા ખોટ જશે.

પરિચ્છેદ ૧૭ મો.

અનેક વસ્તુ સંબંધી સ્વપ્નો.

જવાહીર—સ્વપ્નમાં મોતી, જવાહીર વગેરે જોયુ હોય તો લાભ થાય. એ જ સ્વપ્ન અવિવાહિત મનુષ્યે જોયું હોય તો સંપત્તિનો લાભ થાય અને વિધવાએ જોયું હોય તો યાત્રાપ્રસંગ બને.

ઘડીયાળ—સ્વપ્નમાં ઘડીયાળ જોવી એ સારૂ છે. પોતે ઘડીયાળના કલાક વગાડે છે એવું સ્વપ્ન જોયું હોય તો સંતાનપ્રાપ્તિ થાય અને આખરૂભેર આજીવિકા ચાલે. સંધ્યાકાળે પોતે કલાક ગણે છે એવું સ્વપ્નદર્શન ખરાબ છે.

લાકડું—સ્વપ્નમાં લાકડું જોયું હોય તો વિવાહ જોવાનો મળે, અથવા મિત્ર-બંધુઓમાંથી કોઇ મરણ પામે કિંવા માતાના આપ્તજનો તરફથી ધન પ્રાપ્ત થાય. કોઇ પણ વસ્તુ જોઇને બાંધો એવું સ્વપ્ન જોવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય.

દુકાન—અનેક વસ્તુથી ભરેલી દુકાનો અને જનસમુદાયથી ભરેલી ગલી જોવી એ સારૂં છે, પરન્તુ બે તરફ ભરેલી દુકાનોવાળા રસ્તા પર થઇને ઘોડા પર બેસી જવાનું સ્વપ્ન નાશકારક છે.

કાગળ—સ્વપ્નમા લખેલો કાગળ જોવાથી કષ્ટ થાય. કોરો કાગળ જોવો લાભકારક છે. કાગળ અગર પુસ્તકો લઇને પોતે જાય છે એવું સ્વપ્ન નાશકારક છે. ભીંતે કાગળ ચોડયાનું સ્વપ્ન જોયું હોય તો દુઃખ પ્રાપ્ત થશે એમ સમજવું.

બીજી વસ્તુઓ—સ્વપ્નમાં અરીસામાં જોયું હોય તો દરિદ્રીને સુભાગ્ય અને ભાગ્યવંતને દારિદ્રય પ્રાપ્ત થાય, તથા દંપતીમાં પ્રેમ વધે. સ્વપ્નમાં નવા જોડા ધારણ કર્યાનું જોયું હોય તો નૂતન સંભોગપ્રાપ્તિ થાય, તથા જૂના જોડા ધારણ કર્યા હોવ તો દારિદ્રય આવે. જો સ્વપ્નમાં વાહન, જોડા કિંવા ધ્વજા એમાનો કોઇ પદાર્થ પોતાને મળ્યો એમ જાણીને તુરત જાગી જવાય તો પ્રવાસ કરવો પડે. સ્વપ્નમાં ચક્રચકિત તલવાર, અરીસો, કપૂર, ચંદન અને સફેદ ફૂલ એનો લાભ જેને થશે, તેના ઉપર લક્ષ્મી હમેશાં પ્રસન્ન રહેશે

પરિચ્છેદ ૧૮ મો.

ઇતર વિષય સંબંધી સ્વપ્નો.

દેવમંદિર—સ્વપ્નમા દેવમંદિરનું દર્શન સારૂ છે. મંદિરમા બેસીને દેવની પૂજા કરી રહ્યો છુ એવુ સ્વપ્ન જોયુ હોય તો કલહ ઉદ્ભવે, અને કરતા હોઇએ તે કામ બગડે. વેપારીઓને નુકસાન થાય

સંગીત—ભજન, નાટક, વગેરે જોવુ-સાંભળવુ સુખકારક છે. વીણા, સારંગી, તબલા વગેરે વાદ્યો વાગતા સ્વપ્નમા સંભળાય તો વિવાહાદિ શુભ કાર્યો થોડી વારમા જ થાય સ્વપ્નમા ઘંટાનાદ સંભળાય તો શુભ વર્તમાન સાંભળવામા આવે, અને આપણા ઘરમા વિવાહ થાય.

ખેલ—બુદ્ધિબળના ખેલો ખેલતા હોવાનું સ્વપ્ન જોયુ હોય તો આપણને મલ્લયુદ્ધ કરવુ પડે સ્વપ્નમા જુગાર ખેલવો નાશકારક છે. પત્તા ખેલતો હોવાનુ સ્વપ્ન આવે તો તેને વ્યભિચારનો પ્રસંગ બને. પત્તા ખેલતા આપણા હાથમા ચિત્રો દેખાય તો સંતાનવૃદ્ધિ થાય, અને ન હોય તો વંધ્યત્વ પ્રાપ્ત થાય દડાનો ખેલ પોતે ખેલે છે એવુ જોયુ હોય તો મોટુ ઇનામ કે પગાર મળે અથવા યોજેલા કાર્યો સફળ થાય.

ફૂલ—ફૂલ જોયાનું સ્વપ્ન આવે તો ઉત્સવ દેખાય અને ફૂલ રાખી મૂક્યા જેવુ સ્વપ્ન આવે તો સંતોષ થાય તથા વિવાહાદિ શુભ કાર્યો થાય ફૂલનો વાસ લીધા જેવુ સ્વપ્ન જોયુ હોય તો સુખાનુભોગ થાય અને સ્ત્રીસંભોગપ્રાપ્તિ થાય ફૂલો પોતે ચુંટી લીધા એવુ સ્વપ્ન જણાય તો કાર્યસિદ્ધિ અને દ્રવ્યનાશ થાય. ફૂલો હાથમા લેતા તે ચીમળાયા જેવા દેખાય તો કાર્યહાનિ થાય, વેપારનો નાશ થાય, અથવા સ્ત્રીનો વિયોગ થાય કરમાયેલા અથવા સુકાઇ ગએલા ફૂલ જોયા હોય અગર ચુંટી લીધા હોય કિંવા તેનો વાસ લીધા જેવુ સ્વપ્ન આવે તો કાર્યહાનિ થાય, લડતમાં પરાજય કિંવા માનભંગ અગર ભ્રાતૃવિયોગનો પ્રસંગ બને ચોરી કરીને છુપાએલા લોકોને જો સ્વપ્નમા ચીમળાયેલા ફૂલ નજરે પડે તો તેમનું ચૌર્યકર્મ છૂપુ રહે, પરન્તુ સારા ફૂલો દૃષ્ટિએ પડે તો તેમનુ કર્મ ખુલ્લુ પડે ફૂલ જોયા જેવુ અગર ધારણ કર્યા જેવુ, અગર વાસ લીધા જેવુ સ્વપ્ન આવે તો બાળક કીર્તિમાન થશે એમ સમજવુ

વિષ્ટા—સ્વપ્નમાં વિષ્ટા જોઇ હોય તો ગએલુ દ્રવ્ય મળે તે કાઢી નાખવાનું સ્વપ્ન આવ્યુ હોય તો ધનલાભ થાય. વિષ્ટાના ઢગ પર ઊભા રહ્યાના સ્વપ્નથી શત્રુનાશ, કાર્યસિદ્ધિ, પુત્રપૌત્રાભિવૃદ્ધિ અને ધનલાભ થાય.

પરિચ્છેદ ૧૯ મો.

રોગી સંબંધી સ્વપ્નો.

જો સ્વપ્નમાં નાગા બાવા, સંન્યાસી, ગોસાંઇ, મુંડન કરેલા સાધુ, લાલ અગર કાળાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલાઓ, નાક-કાન-હાથ કાપેલા, પાંગળાં, કુબડા, કાળા, હાથમાં પરશુવાળા, તલ્વાર બરછી વગેરે શસ્ત્રો ધારણ કરનારા, ચોરને મારનારા અગર બાંધનારા, ભેંસ, પાડો, ઉંટ, ગધેડો એ જાનવર ઉપર બેઠેલા લોકને જુએ, તેમજ પર્વત, વૃક્ષ ઇત્યાદિ ઉંચા સ્થાન પરથી પડ્યો, પાણીમાં ડુબ્યો, કાદવમાં ખૂંચ્યો, અગ્નિથી દાઝયો, કૂતરો પગે કરડયો, માછલાએ ખાધો, અકસ્માત આંખો ફુટી, એકાએક દીવો હોલવાયો, તેલ અથવા મદ્યપ્રાશન કર્યું, લોખંડ, રૂ, તલ અને અડદની પ્રાપ્તિ થઇ, રાંધેલા અન્નની પ્રાપ્તિ થઇ અને તે ખાધું, વાડમાં પેઠો, પાતાળમાં ઊતર્યો ઇત્યાદિ પ્રકાર જો જુએ તો તે જોનાર નીરોગી હોય તોપણ રોગી થાય, અને રોગી હોય તો મૃત્યુ પામે.

સ્વપ્નમાં કેશ, દાંત ખરી પડે એ રોગીને મૃત્યુપ્રદ છે. જો મનુષ્ય સ્વપ્નમા શરીરને તેલ, દૂધ, ઘી, અન્ય સ્નિગ્ધ પદાર્થથી મર્દન કરેલું જુએ તેને વ્યાધિ થશે એમ સમજવું. સ્વપ્નમાં લાલ વસ્ત્ર ધારણ કરેલી અને લાલ ગંધ લગાડેલી સ્ત્રીને આલિંગન કર્યું હોય તો તુરત મૃત્યુ થાય. જો સ્વપ્નમાં અશોક, કણેર અથવા પલાસનાં વૃક્ષોને ફુલો આવેલાં દેખાય તો રોગ પ્રાપ્ત થાય. સ્વપ્નમાં સૂર્ય વા ચંદ્ર નિસ્તેજ દેખાય કિંવા અશ્વિનીઆદિ નક્ષત્રો પડતાં કિંવા ધ્રુવાદિ તારા પડતા જોયા હોય તો મરણ અને શોક પ્રાપ્ત થાય. યજ્ઞસ્તંભ, પલાસ, ટેકરી, કડવો લીંબડો એટલાં ઉપર સ્વપ્નમાં ચડવું એ મૃત્યુપ્રદ થાય.

વિવાહ કરવો, લાલ વસ્ત્ર પહેરવાં, નદીને રોકીને વાળવી, રાંધેલું માંસ સ્વપ્નમાં ખાવું એ નાશકારક છે. સ્વપ્નમાં સ્ત્રી નાના બાળકને જુએ તો રોગ પ્રાપ્ત થાય, અને વિધવાને જુએ તો રોગ થાય. સ્વપ્નમાં કોઇ બીજો માણસ પગે લાકડાનું આડું બાંધીને ચાલે છે એવું જોવાથી આપણને રોગ થાય. આપણા હાથ મરડયા અગર દાઝયા જેવું સ્વપ્ન જોવાથી મરણ થાય. પરાયા મનુષ્યને શીંગડાં ઊગેલાં સ્વપ્નમાં જોવાથી નીરોગી રોગી થાય તથા રોગી મૃત્યુ પામે. પોતાનું માથું મોટું અને ઉંચું છે એવું રોગી જુએ તો મસ્તકશૂળ અને જ્વર વધે. નાકમાંથી લોહી વહે છે એમ જોયું હોય તો મરણ થાય. સ્વપ્નમાં શૌચ જવાની

અને ઊલટી થવાની વૃત્તિ જેને થાય તેને રોગ ઉદ્દભવે. રજા લીધાનું સ્વપ્ન મૃત્યુપ્રદ થાય. પોતે લડે છે, એવું સ્વપ્ન આવવાથી રોગ પ્રાપ્ત થાય.

કાગડો પોતાના માથા પર થઇને ઊડી ગયો એવું સ્વપ્ન દેખાય તો મરણ થાય. સ્વપ્નમાં પાકેલાં ફળ ખાવાથી રોગી મનુષ્ય મરશે એમ સમજવું. રોગી સ્વપ્નમાં લીંબુ ખાય તો મરણ પામે. અકાળે ફળ જોવાથી વ્યાધિ ઉદ્દભવે મીઠું, છાશ, ૨ જોયાં હોય તો મૃત્યુ થાય. ગંદું પાણી જોયુ હોય તો રોગ થાય. સ્વપ્નમાં સ્નાન કર્યું હોય તો વ્યાધિ વધે. ઘરનો પાછળનો ભાગ બળતો જોવાથી મરણ નજીક છે એમ સમજવુ. મિત્રના કપડા બળતા જોવા એ રોગદાયક છે. આકાશ આસમાની દેખાય તો રોગ ઉદ્દભવે. સ્વપ્નમાં સૂર્યાસ્ત જોવાથી મૃત્યુ થાય.

પરિચ્છેદ ૨૦ મો.

દુષ્ટ સ્વપ્નની શાંતિ.

પોતાને આવેલા સ્વપ્નમા જો કોઈ સ્વપ્ન આ પુસ્તક ઉપરથી દુષ્ટ ફળ આપનારૂં જણાય, તો તેની શાન્તિ કરવી કિંવા કરાવવી. પ્રાતઃકાળમાં સ્નાન કરીને નીચેનો મંત્ર ભણવો.

यो मा रवा च सरथैल प्राहस्य च विदारणम् ।
गुल्मकीचक्वेणूनो त च शैलवर तया ॥
प्रभासं भास्कर गगा नैमिपारण्यपुष्करम् ।
प्रयाग ब्रह्मतीर्थं च दंडकारण्यमेव च ॥
ये स्मरिष्यन्ति मनुजा. प्रयता स्थिरबुद्धय ।
दु.स्वप्नो नश्यत तया सुस्वप्नश्च भविष्यति ॥

જો મરણ સરખું અત્યંત અનિષ્ટ ફળ આપનારૂં સ્વપ્ન આવ્યુ હોય તો પ્રાતઃકાળે ઊઠીને પ્રાતઃસ્મરણ કરવુ અને સ્નાનાદિ કર્મો કરીને ષોડશોપચારે ઉપાસ્ય દેવતાની પૂજા કરી દુઃસ્વપ્નનાશક સ્તોત્રનો પાઠ કરવો. આવાં સ્તોત્રો નવગ્રહસ્તોત્ર, લક્ષ્મીસ્તોત્ર, વિષ્ણુસહસ્ર નામ, ગજેંદ્રમોક્ષ, શિવકવચ, ભક્તામરસ્તોત્ર (જૈન) વગેરે છે; અથવા બ્રાહ્મણ પાસે હોમ–હવનાદિદ્વારા વિધિપુરઃસર દુ.સ્વપ્નશાન્તિ કરાવવી. રાત્રિસૂત્ર કલ્પમાં એ વિધિ વિસ્તારથી આપેલો છે. એ રીતે દુષ્ટ સ્વપ્નની શાન્તિ થવાથી તેનું અનિષ્ટ ફળ ભોગવવુ પડતું નથી, એમ તે સંબંધી શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

ખંડ ૧૨ મો

શકુનવિદ્યા

પરિચ્છેદ ૧ લો.

અંગો ફરકવા વિષે.

દરેક અંગ ફરકવાનાં ફળ જૂદાં જૂદાં હોય છે. કયું અંગ ફરકવાથી કેવું ફળ મળે છે તેની વિગત આ નીચે આપવામાં આવી છે.

ફરકતું અંગ.	ફળપ્રાપ્તિ.
૧ મસ્તક	રાજ્ય અથવા રાજસન્માન
૨ કેશ	કેશનો ક્ષય.
૩ લલાટ	સુખભોગ.
૪ ભ્રમર	પ્રિયજનનો મેળાપ.
૫ જમણી આંખ (પુરુષ)	ધનપ્રાપ્તિ અને મિત્રનું દર્શન.
,, ,, (સ્ત્રી)	ધનનું નુકસાન, શોક અને અકસ્માત્ ભય.
૬ જમણી આંખનો નીચેનો ભાગ (પુરુષ)	તકલીફ અને શોક.
,, ,, ,, (સ્ત્રી)	ધનલાભ.
૭ ડાબી આંખનો ઉપરનો ભાગ (પુરુષ)	ધનપ્રાપ્તિ.
,, ,, ,, (સ્ત્રી)	તકલીફ અને શોક.
૮ ડાબી આંખ (પુરુષ)	ધનની હાનિ, શોક અને ભય.
,, ,, (સ્ત્રી)	ધનપ્રાપ્તિ, સ્વામી અને આપ્તજનોનું દર્શન.
૯ બંધ આંખ	સુખપ્રાપ્તિ.
૧૦ બેઉ આંખ	પીડા અને રોગ.
૧૧ આંખની વચ્ચેનો ભાગ	ગભરાટ અને મોત.
૧૨ નાક	મોત અથવા મોટી તકલીફ.
૧૩ નાકનું જમણું નસકોરું	શરીરમાં દર્દ.
૧૪ ,, ડાબું ,,	મોતની ખબર

૧૫ ઉપરનો હોઠ	મોટું જમણ.
૧૬ નીચેનો હોઠ	અચાનક તકલીફ.
૧૭ જીભ	મોટા લાભ.
૧૮ તાળવું	શોક અને પછી લાભ.
૧૯ જમણો કાન	કુટુમ્બ, વિદ્યા અને સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ.
૨૦ ડાબો કાન	માથામાં દર્દ.
૨૧ બેઉ કાન	ધન તથા સંતોષની પ્રાપ્તિ.
૨૨ કાનની બૂટ	પ્રિય જનની ખબર મળવી.
૨૩ જમણી ખાંધ	સુવર્ણપ્રાપ્તિ.
૨૪ ડાબી ખાંધ	થોડો લાભ.
૨૫ બેઉ ખાંધ	માથું ખોવાનો સોદો.
૨૬ નસ	કપડું અને સંતોષ મળે.
૨૭ કંઠ	તાવ અને ઝાડો.
૨૮ છાતી	બધાં અંગોમાં તકલીફ અને જીત મળે.
૨૯ પીઠ	ચળની બિમારી અને હાર.
૩૦ ગાલ	રાજદરબાર જોવાનો મળે.
૩૧ સ્તન	ધનપ્રાપ્તિ.
૩૨ બાહુ	બન્ધુનો મેળાપ.
૩૩ કાખ	પ્રસન્નતા.
૩૪ પેટ	સુખ અને પુત્રની પ્રાપ્તિ.
૩૫ ડુંટી	ધનપ્રાપ્તિ.
૩૬ કોણી	દુશ્મન સાથે દોસ્તી.
૩૭ જમણો હાથ (પુરુષ)	જોર વધે. } સ્ત્રીના સંબંધમાં તેથી ઉલટું સમજવું.
૩૮ ડાબો હાથ (પુરુષ)	શોકપ્રાપ્તિ
૩૯ જાંધ	બૂરી ખબર મળે.
૪૦ કમર	પેટમાં દર્દ.
૪૧ નાભિ	ખરાબ સ્વપ્ન અને સ્થાનભ્રષ્ટતા.
૪૨ ગુહ્યેંદ્રિય	તકલીફ.
૪૩ પગ	સુખ અને દૂરની મુસાફરી.
૪૪ આંગળી	તીખા પદાર્થનું ભોજન.
૪૫ ગુદા	માથું કપાવાનો પ્રસંગ.

કપાળ	લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ.
ભ્રૂકુટી	દ્રવ્યનાશ.
ભ્રૂકુટીની મધ્ય	દ્રવ્યલાભ.
જમણી આંખ	બંધનપ્રાપ્તિ.
મુખ	મિષ્ટાન્નભોજન.
નાક	સૌભાગ્ય.
નાકની દાંડી	સંકટ.
જમણો કાન	લાભ.
ડાબો કાન	દુઃખ.
ગાલનો મધ્ય ભાગ	જમણ.
નીચેનો ઓઠ	દ્રવ્ય, ઐશ્વર્યપ્રાપ્તિ.
ઉપરનો ઓઠ	કલહ.
ઓષ્ઠસંપુટ	મરણ.
ચિબુક-હડપચી	રાજા સાથે દ્વેષ
કંઠ	મિત્રાગમન.
કંઠ બહાર	શત્રુભય.
જમણો ખભો	જયપ્રાપ્તિ
ડાબો ખભો	પરાજય.
હાથ	દ્રવ્યનાશ
કાંડું	અલંકારપ્રાપ્તિ.
હાથનો પાછલો ભાગ	દ્રવ્યનાશ.
આંગળીઓ	ઇષ્ટપદાર્થપ્રાપ્તિ.
નખ	દ્રવ્યનાશ.
હથેળીની મધ્ય	મહાસુખ.
પીઠ	મિત્રની બાતમી.
બેઉ પાસાં	બંધુની ભેટ.
પેટ	દ્રવ્યલાભ.
હૃદય	સૌખ્યવૃદ્ધિ.
સ્તનદ્વય	સૌભાગ્યપ્રાપ્તિ.
બેઉ કાખ	સ્ત્રીને સુખ.
જમણો બાહુ	બહુ ક્લેશ.
ડાબો બાહુ	યશ પ્રાપ્તિ.

ડાબો હાથ	કુટુંબકલહ
ડાબું કાંડું	દ્રવ્યનાશ
ડાબા હાથનો પાછલો ભાગ	ભૂષણપ્રાપ્તિ
,, ,, નાં આગળાં	,,
,, ,, ના નખ	નાશ
ડાબા હાથનો મધ્ય ભાગ	ધનપ્રાપ્તિ
કમર	વસ્ત્રાલંકારપ્રાપ્તિ
નાભિ	જય અને કીર્તિ
બસ્તી	રોગપ્રાપ્તિ
ગુહ્યેંદ્રિય	મરણ
સાથળ	વસ્ત્રહાનિ
નિતંબ	દ્રવ્યનાશ
ગુદા	રોગપ્રાપ્તિ
ઘુંટણ	બંધનપ્રાપ્તિ
ઘુંટી	સ્ત્રીનો નાશ
ઘુંટણ નીચેના પગ	પ્રવાસ
બેઉ પગ	બંધન
પગના પંજા	મૃત્યુપ્રાપ્તિ
પાની	સુખપ્રાપ્તિ
પગના આંગળાં	પુત્રનાશ
પગના નખ	પશુ અથવા ચાકરનો નાશ
પગનાં તળીયાં	શત્રુનાશ

જૂદે જૂદે સ્થાને અને સમયે ગરોળી પડવાનું ફળ—બિછાના પર સૂતા હોઇએ તે વખતે ગરોળી પડેલી જણાય તો તેનું શુભ ફળ નથી પરન્તુ બધું ફળ અશુભ છે. આસને બેઠા પછી જો ગરોળી પડે તો તેનું કાંઇક શુભ અને કાંઇક અશુભ ફળ જાણવું આપણા પાત્રમાના એંઠા અન્નને સ્થળે ગરોળી પડે તો બંધુઓમા પરસ્પર સંપ થાય. આપણે ચાલતા હોઇએ તે વખતે જો ગરોળી આપણા અંગ પર પડે તો પૂર્વે જે અંગ પર પડવાનું જે ફળ કહ્યું છે તે આપણા શત્રુને મળે. જમવાના અન્ન પર ગરોળી પડે તો અન્ન કાઢી નાખવું અન્નરહિત પાત્ર પર પડે તો શોક અને ભયની પ્રાપ્તિ થાય રસોઇ કરવાના અગ્નિ પર ગરોળી પડે તો સ્ત્રી, દેવળમા પડે તો રાજા અને સભામાં પડે તો સભાપતિ

સ્ત્રીનુ પેટ	મંગલકારક.
નાભી	સુકીર્તિ અને બુદ્ધિપ્રાપ્તિ.
ગુહ્યેંદ્રિય	મરણપ્રાપ્તિ.
કમર	વસ્ત્રલાભ.
ગુદા	રોગનો ઉદ્દભવ.
સાથળ	કન્યા કિંવા પુત્રપ્રાપ્તિ.
ઘુંટણ	બંધનપ્રાપ્તિ.
જંઘાથી પગસુધી	દ્રવ્યનાશ.
ઘુંટી	મરણપ્રાપ્તિ.
જમણો પગ	પરગામ જવું.
ડાબો પગ	શત્રુનાશ.
પગનાં આંગળાં	પુત્ર અને દ્રવ્યપ્રાપ્તિ.
પગના નખ	ધાન્યપ્રાપ્તિ

કાચીંડાના ચડવાનું ફળ—ગરોળીનું પડવું અને કાચીંડાનું ચડવું બેઉ સમાન છે માટે જે અંગ ઉપર ગરોળી પડવાથી જે ફળ થાય છે તે જ ફળ તે અંગ ઉપર કાચીંડો ચડવાથી થાય છે એમ સ્ત્રીઓને માટે પણ સમજવું.

દિશા, વાર અને નક્ષત્રાદિનું ફળ—હવે અમુક દિશા, વાર અને નક્ષત્રમાં ગરોળી પડવાથી જે ફળ થાય તેનું વિધાન દર્શાવવામાં આવે છે અને તે સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભયને માટે સમાન છે. ગરોળી પડીને જો તે પૂર્વ દિશામાં જાય તો જેના અંગ પર પડી હોય તેનું ચિંતિત કાર્ય સિદ્ધ થાય, અગ્નિ કોણમાં જાય તો અગ્નિનો ભય, દક્ષિણમાં જાય તો મરણપ્રાપ્તિ, નૈઋત્યમા જાય તો કલહ થાય, પશ્ચિમમાં જાય તો દ્રવ્યલાભ, વાયવ્યમાં જાય તો રોગપ્રાપ્તિ, ઉત્તરમાં જાય તો કીર્તિલાભ અને ઇશાનમાં જાય તો ચિંતિત કાર્યની સિદ્ધિ થાય. પડવેને દિવસે ગરોળી અંગ પર પડે તો સર્વ લોક અનુકૂળ થાય, બીજને દિવસે પડે તો રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય, ત્રીજને દિવસે પડે તો લાભ થાય, ચોથને દિવસે પડે તો રોગપ્રાપ્તિ થાય, પાંચમ, છઠ ને સાતમ એ દિવસે પડે તો ધનપ્રાપ્તિ થાય, આઠમ, નોમ ને દશમને દિવસે પડે તો મરણ થાય, એકાદશીને દિવસે પડે તો પુત્રલાભ થાય, બારશને દિવસે પડે તો પુત્ર તથા સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય, તેરશને દિવસે પડે તો હાનિ થાય, ચૌદશને દિવસે પડે તો

દ્રવ્યનાશ થાય, પૂનમ અને અમાસને દિવસે ગરોળી પડે તો અનુક્રમે બધુહાનિ અને ધનનાશ થાય સોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક્રવારને દિવસે ગરોળી પડે તો ધનલાભ થાય રવિ, મંગળ અને શનિવારે પડે તો દ્રવ્યનાશ થાય અશ્વિની નક્ષત્રમા ગરોળી પડે તો આયુષ્ય અને આરોગ્યપ્રાપ્તિ, ભરણીમા પડે તો ધનહાનિ, રોહિણી અને મૃગામા પડે તો સંપત્તિની પ્રાપ્તિ, આર્દ્રામા પડે તો મૃત્યુપ્રાપ્તિ, પુનર્વસુમા પડે તો ધનલાભ, પુષ્યમા પડે તો લાભ, આશ્લેષામા પડે તો મરણ, મઘામા પડે તો કલ્યાણપ્રાપ્તિ, પૂર્વામા પડે તો રોગાધિક્ય, ઉત્તરા, હસ્ત, ચિત્રા અને સ્વાતી એ ચાર નક્ષત્રમા પડે તો શુભ, વિશાખામા પડે તો ધનનાશ, અનુરાધામા પડે તો રાજ્યપ્રાપ્તિ, જ્યેષ્ઠામા પડે તો નાશ, મૂળમા પડે તો સુખપ્રાપ્તિ, પૂર્વાષાઢામા પડે તો મૃત્યુપ્રાપ્તિ, ઉત્તરાષાઢામા પડે તો કલ્યાણ, શ્રવણમા પડે તો રાજ્યપ્રાપ્તિ, ધનિષ્ઠામા પડે તો નાશ, શતતારકમા પડે તો સુખપ્રાપ્તિ, પૂર્વાભાદ્રપદમા તથા ઉત્તરાભાદ્રપદમા પડે તો શુભ અને રેવતીમા પડે તો રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય મેષ વૃષભ એ લગ્નમા ગરોળી પડે તો લાભ, મિથુનમા પડે તો કન્યા થાય, કર્કમા પડે તો ઉત્કર્ષ થાય, સિંહમા પડે તો પુત્રપ્રાપ્તિ થાય, કન્યામા પડે તો દ્રવ્યનાશ થાય, તુલા અને વૃશ્ચિક એ લગ્નોમા પડે તો વસ્ત્રપ્રાપ્તિ થાય, મકરમા પડે તો ધનપ્રાપ્તિ થાય, કુંભમા પડે તો હાનિ અને મીનમા પડે તો સંતાપપ્રાપ્તિ થાય શૂન, વજ્ર, વ્યતિપાત, વ્યાઘાત, પરિઘ, વૈધૃતિ એ યોગોમા ગરોળી પડે તો નાશ થાય અને તે સિવાયના યોગમા પડે તો શુભ થાય નાગ, ચતુષ્પાદ, એ કરણમા ગરોળી પડે તો શોક ઉપજાવે, ભદ્રા પર પડે તો મરણ કરાવે, તે સિવાયના બીજા યોગો પર ગરોળી પડે તો તે શુભદાયક છે

પરિચ્છેદ ૫ મો

પરદેશગમન માટે જૈન શકુનવિદ્યા

પરદેશગમન માટે શુભાશુભ શકુન—શ્રવણ નક્ષત્રમા ખીર ખાઈ ખાઈ પશ્ચિમ સિવાયની ત્રણ દિશામા ચાલતા ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમા પોપટીયા રંગની વનસ્પતિ—મકાઇનો ડોડો ખાઇને દક્ષિણ દિશા સિવાયની દિશામા ચાલવાથી કાર્ય સફળ થાય છે. શતતારા નક્ષત્રમા આખા તુવેરનું વ્યંજન ખાઇને દક્ષિણ સિવાયની દિશામાં

પરિચ્છેદ ૭ મો.

શકુન-અપશકુન જોવા વિષે.

શુભ શકુન—લલાટ પર તિલક કરેલો બ્રાહ્મણ, ગાય, ફળ, દહીં, મોતી, માણેક વગેરે રત્નો, વેશ્યા, હાથી, છત્ર, ધુમાડા વિનાનો અગ્નિ, માંસ, માછલાં, દારૂ, તલ્વાર, ઢાલ કટાર, બંદૂક, કુમારિકા, હરણ, નોળીઓ, ચાસ, મોર. સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી, બાળક સાથેની સ્ત્રી, પાણી ભરી આવતી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી, ગીત ગાતી સ્ત્રીઓ, વાઘ, ચામર, ધોયેલાં સૂકાં લૂગડાંની ગાંસડીવાળો ધોબી, વિદ્યાર્થી, એ બધાં શુભ શકુન છે. ઘરમાંથી નીકળતાં એ શકુન સામાં આવે તો ધારેલું કામ પાર પડે.

અજાણ્યો કૂતરો પાછળ પાછળ ચાલ્યો આવે તો શુભ શકુન જાણવા. ચિત્રવિચિત્ર ઘોડાને ઓચીંતો જોવો એ ભાગ્યોદયની નિશાની છે. એવા એક પછી એક એમ બે ઘોડા જોવામાં આવે તો ધારેલી મુરાદ પાર પડે. સફેદ ઢોળ નજરે પડે તો સારી નિશાની જાણવી.

અપશકુન—લાકડાં, તિલક વિનાનો બ્રાહ્મણ, ચામડું, ઘાસ. ધુમાડાવાળો અગ્નિ, સાપ, છાલાં, કુશકા, વાંઝણી સ્ત્રી, દૂધ, તેલ, ગોળ, શત્રુ, લડતો માણસ, ચાંલ્લા વિનાની સ્ત્રી, વિધવા, તેલ ચોપડેલો માણસ, ઓસડ ચોપડેલો દહીં, હીજડો, કાદવ, યોગી, વૈરાગી. ગોસાંઈ, ફકીર, ગાંડો માણસ એટલાં માણસ જો ઘરમાંથી નીકળતાં સામાં આવે તો ધારેલું કામ સિદ્ધ થાય નહિ.

માંદા માણસના બારણા પાસે મધરાતે કૂતરૂં બસે તે અપશકુન છે. પાળેલી બિલાડી છીંકે તે અપશકુન છે ઘરમાં બિલાડી મરી જાય તો તે અપશકુન છે. ઓચિંતો સફેદ ઘોડો જોવામાં આવે તો તે અપશકુન છે. ઘરમાંથી નીકળતાં બાડી આંખવાળા માણસની સાથે માત્ર એક જ વાર દૃષ્ટિમેળાપ થાય તો શુભ શકુન જાણવું અને વધારે વાર દૃષ્ટિમેળાપ થાય તો અપશકુન જાણવા. નવા ઘરમાં પાછલા બારણાથી પેસવું એ અપશકુન છે. મુસાફરી કરવા માટે જતાં ઘરમાંથી નીકળતી વખતે જમણો પગ પ્રથમ બહાર કાઢવો એ શુભ શકુન છે; ડાબો પગ પહેલો બહાર કાઢવાથી મુસાફરીમાં વિઘ્ન નડે. ચાટલું બામાં જવું એ અપશકુન છે.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

શકુન-અપશકુનની પરચુરણ માહિતી.

પરચુરણ શકુનો—જમણા હાથની હથેળીમાં ચેળ આવે તો સમજવું કે કોઇની તરફથી ભેટ મળવાનો સંભવ રહે છે.

ચુલામાંથી ઊડતી ચીણગારીઓ જો ગોળ હોય તો સોનાની થેલી મળવાનો સંભવ છે એમ સમજવું. પણ જો તે લંબગોળ હોય તો કોઇનું મોત થવાનું છે એમ સમજવું.

ચ્હાના કપમાં થએલો પરપોટો ચમચાવડે પી જવો એ લાભદાયક છે.

તાંબું, રૂપું કે સોનાનો સિક્કો જો જડી આવે તો તે તેને શકુનભરેલો માનીને જાળવી રાખવો પણ વાપરવો નહિ.

જો બાળકના હાથની ઉપર તથા નીચે જન્મતી વખતે વાળનો ભરાવો હોય તો બાળક ધનવાન થવાનો સંભવ છે.

પથારીમાંથી જમણા પાસા તરફ ઊઠવું એ શુભ શકુન છે.

છૂટા છૂટા દાંતવાળો માણસ તેમજ કાનમાં વાળ ઉગ્યા હોય તેવો માણસ ભાગ્યશાળી હોય છે.

૩ નો આંકડો પવિત્ર અને શુભ, ૬ નો આંકડો અશુભ, ૭ નો આંકડો પવિત્ર, ૧૮ નો આંકડો પવિત્ર, ૧૩ નો આંકડો દુર્ભાગી અને બાકીના બધા એકીવાળા આંકડા શુભ મનાય છે.

જો તમારા હાથમાંથી કામ કરતાં એકાએક છરી પડી જાય તો માનવું કે તમારે ત્યાં કોઈ એકાએક આવી ચડશે.

જો તમારા હાથમાંથી કાતર પડી જાય અને તે ભોંયમાં ઊભી ચોંટે તો કોઈ નહિ ધારેલો પરોણો આવશે એમ સમજવું.

શનિવારે સાંજે દીવો બત્તી સળગાવ્યા પછી તત્કાળમાં ન ધારેલી છીંક આવે તો માનવું કે આગળ કોઇ વાર તમને નહિ જણાએલો એવો કોઇ અજાણ્યો પરોણો આવશે.

જો કાન પર ખજવાળ આવે તો સમજવું કે કોઇનો કાગળ આવશે.

જો તમારા હાથમાંથી સોય જમીન ઉપર પડે અને તે અચાનક ઊભી ભોંયમાં ચોંટી બેસે તો માનવું કે કોઇનો કાગળપત્ર આવશે.

કાળા રંગની ગોકળગાયને શીંગડાંવડે પકડી ડાબા ખભા ઉપર ઉરાડવાથી ભાગ્ય ખીલે છે.

રાત્રે માથા પર થઇને ગરૂડ પસાર થાય તે ફતેહની નિશાની છે.

ઘરની બારીના ખૂણામા ચકલી માળો બાંધે તો તે શકુનભરેલું છે ઘરમા ચકલીની થતી આવજા લાભકારક છે જેમ વધારે ચકલી આવે તેમ વધુ લાભ, પણ ચકલીઓ આવતી બધ થાય તો તે અશુભ છે

બીજનો ચદ્રમા પુરુષે આખે જમણી તરફથી જોવો અને તુરત જ ખિસ્સામાથી રૂપીઓ કાઢી તેના દર્શન કરવા, તેથી લક્ષ્મી પ્રસન્ન થાય છે.

ખરતો તારો નજરે પડે તે વખતે ધારેલી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા મનમા ઇચ્છવામા આવે તો તે પૂર્ણ થાય છે

લાલ કરોળીયો કપડા પર થઇ આવજા કરતો જણાય તો નાણાનો લાભ થવાનો સંભવ છે

પરચુરણ અપશકુન—ઉદરનું ટોળુ આવતુ જણાય તો મરણની નિશાની જાણવી માદા માણસના બિછાના પર ઉદર ચડી ચીંચીં કરે તો તે માણસનું મોત નજીક સમજવુ

કોળ પુરુષના કપડા કાતરે તે અપશકુન છે

દીવાની મદદથી અરીસામા જોવુ તે અપશકુન છે

જમતા જમતા કોળીઓ મ્હોમા ન જતા બહાર નીકળી જાય તો સમજવુ કે નક્કી કોઈ મારગીમા આવી પડશે

રાત્રે પુજો વાળવો એ અપશકુન છે ઘરનો કોઇ માણસ બહાર મુસા ફરી નીકળ્યા પછી તુરત જ ઘરમાથી કચરો કાઢવો એ પણ અપશકુન છે

મીઠું ભરેલું વાસણ એકાએક ઉધુ વાળી જાય અને મીઠું નીચે ઢળી જાય તો એ અપશકુનની નિશાની છે તેમ થાય તો ચપટી મીઠું લઇ ખભા ઉપર મૂકવુ

કોઇ પક્ષી ઉઘાડી બારીમાથી ઊડતું ઊડતું ઘરમા આવે અને પછી તે જ માર્ગે બહાર ઊડી જાય તો તે ઘરમાનું માણસ મરશે એમ સમજવુ

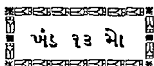
લગ્નનો દિવસ ઠરાવ્યા પછી મુલ્તવી રાખવો એ અશુભ છે

શુક્ર પક્ષમા વાળ કે નખ કપાવવા એ અપશકુન છે

જ્યારે આખના પોપચા ઊડ્યા કરે ત્યારે સમજી લેવુ કે જલ્દીથી રડવાનો પ્રસંગ આવશે

કોઇ કમર આગળ ઠોકર વાગવાથી પડી જવુ એ અપશકુન છે

કોઇ માણસ સંદેશો લઇ જતો હોય ને તેની આડે જો કોઇ સસલુ ફરી જાય તો તે અશુભ ગણાય છે તેવા સમયમા પાછુ ફરવુ ને બીજા ટકનું ભોજન લીધા પછી જ તે સદેશાને કામે જવુ

હસ્તાક્ષર-પરીક્ષણ-વિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

હસ્તાક્ષરમાં રહેલી ખૂબી.

હસ્તાક્ષરમાં રહેલા ભેદો—દુનિયાના કોઈ પણ બે માણસના હસ્તાક્ષરમાં એકસરખાપણું જોવામાં આવતું નથી. જેમ દુનિયામાં કોઇ બે માણસના ચહેરા એકસરખા મળતા હોતા નથી, તેમ હસ્તાક્ષરની બાબતમાં પણ રહેલું છે. કેટલાકો એમ સમજે છે કે એક જ શિક્ષક પાસે એક જ શાળામાં ભણેલા વિદ્યાર્થીઓના અક્ષર અથવા એક જાતની કોપીબૂક લખનારા વિદ્યાર્થીઓના હસ્તાક્ષર એકસરખા હોય છે, પરન્તુ આ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. એક જ શિક્ષકના હાથ હેઠળ ભણેલા અથવા એક જ કોપીબૂક લખનારા કોઈ પણ બે વિદ્યાર્થીઓના અક્ષર સર્વ રીતે એકસરખા હોતા જ નથી. બાલ્યાવસ્થામાં પણ વિદ્યાર્થીઓના અક્ષરમાં તેમની ખાસીયત દર્શાવનારા ભેદો રહેવા પામે છે જ. આનું કારણ દરેક વિદ્યાર્થીના ચારિત્ર્યના બંધારણનું થતું જુદું જુદું ઘડતર છે. બાળક નિશાળ છોડે છે અને તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિની ખીલવણી થવા માંડે છે એટલે નિશાળમાં કોપીબૂક લખતાં જેવા અક્ષરો કાઢેલા હોય છે તેવા અક્ષરોનો ઘાટ રહેવા પામતો નથી, પરન્તુ તે ઘાટમાં તેના ચારિત્ર્યના અંકુરો ઊતરવા લાગે છે. સાધારણ રીતે ચારિત્ર્યના મુખ્ય અંશો આખી જીંદગીમાં ઘણું કરીને સરખા જ રહે છે અને તેમાં આગળ જતાં થોડો ફેરફાર થાય છે; તેવી જ રીતે હસ્તાક્ષરના સંબંધમાં બને છે. મનુષ્યનું ચારિત્ર્ય પુખ્ત વયે સ્થિર થાય છે એટલે તેના હસ્તાક્ષર પણ સ્થિર થાય છે. આપણે તેવા અક્ષરોને 'પાકા અક્ષર' કહીએ છીએ.

હસ્તાક્ષર પર મનોવૃત્તિની અસર—પાકા અને સ્થિર હસ્તાક્ષર ઉપર પણ મનોવૃત્તિની અસર થાય છે, એટલે કે દુઃખ, શોક, પ્રેમ,

ચિંતા આદિ વિકારો જ્યારે મનોવૃત્તિમાં રમખાણ મચાવી રહ્યા હોય છે ત્યારે હસ્તાક્ષરમાં તદનુરૂપ ફેરફાર થયા વિના રહેતો નથી. આ રીતે એક સ્ત્રી પોતાના પતિના પત્રના અક્ષર ઉપરથી તે પત્ર લખતી વખતની પતિની માનસિક સ્થિતિનો ખ્યાલ મેળવી શકે છે. વળી જુદા જુદા ધંધાદારીઓ જેવા કે કલાવિદો, ચિત્રકારો, ફીલસુફો, વેપારીઓ, કુત્સદ્દીઓ વગેરેના હસ્તાક્ષરોમાં જુદી જુદી વિશિષ્ટતા હોય છે, છતાં અક્ષર લખતી વખતે તેમની મનોવૃત્તિ જેવી હોય છે તેવી છાપ પણ તે અક્ષરોમાં પડયા વિના રહેતી નથી.

હસ્તાક્ષરની પરીક્ષા—હસ્તાક્ષરની પરીક્ષા ઉપરથી તેના સ્વભાવને પિછાણવાનું કામ તદ્દન સહેલું નથી; તોપણ કેટલાક મુખ્ય નિયમો એવા છે કે જેથી મનુષ્યની આગળ પડતી ખાસીયતો સત્વર માલુમ પડી શકે. હસ્તાક્ષરનો અભ્યાસ બહુ બારીકાઈથી કરનાર જ મનુષ્યની ખાસીયતોની ઝીણી ઝીણી વિગતો આપી શકે છે. એક સદ્ગુણને જો છેવટની હદસુધી ખેંચવામા આવે તો તે દુર્ગુણ બને છે એવો એક સામાન્ય નિયમ મનાય છે. સાવચેતી એ સદ્ગુણ છે પરન્તુ હદ ઉપરાંતની સાવચેતી એ શંકાશીલ વૃત્તિરૂપ દુર્ગુણ છે. નિખાલસપણું સારો ગુણ છે, પરન્તુ હદ ઉપરાંતનો એ ગુણ ઘણી વાર દુઃખદાયક થઇ પડે છે. આ કારણથી હસ્તાક્ષરની પરીક્ષા એક બીજા ગુણોના સંયોગની અસરનો પૂરો વિચાર કરીને કરવામા આવવી જોઇએ. જેમ મરતકવિદ્યામા બે કે ત્રણ વૃત્તિઓની સામટી ખીલવણી કે એક બીજી વૃત્તિની હીનતા-અતિશયતાના સંયોગનો વિચાર કરીને તેના એકંદર સ્વભાવની પરીક્ષા થઈ શકે છે, તે જ રીતે હસ્તાક્ષર ઉપરથી સ્વભાવની પરીક્ષા થાય છે.

કલમ અને કાગળનો સંબંધ—કલમ અને કાગળનો સંબંધ પણ હસ્તાક્ષર સાથે રહેલો છે. બરૂની કલમ, ઝીણી કે જાડી પેન અથવા ફાઉન્ટનપેન વગેરે લેખનસાહિત્ય જે પ્રકારનું હોય છે તેને અનુસરીને અક્ષરનો ઘાટ બનતો જતો દેખાય છે તે જ રીતે કાગળ પણ સુંવાળો, ખરબચડો કે ચીકણો હોય તેની અસર કલમ ઉપર થતા અક્ષર ઉપર તેની સંયુક્ત અસર નીપજ્યા વિના રહેતી નથી; પરન્તુ એટલું ભૂલવું જોઈતું નથી કે એક માણસ ચોક્કસ કલમ કે પેનની પસંદગી કરે છે, તે પસંદગીમાં જ તેના હસ્તાક્ષરની અંદર ગુપ્ત રહેલા તેના સ્વભાવનો અંશ દર્શન આપે છે. એક માણસ 'જે' નમરની પેન પસંદ કરે છે, કિંવા ત્રાસી કાપેલી ફાઉન્ટનપેન પસંદ કરે છે, તેનું કારણ એ છે કે તેને તે ફાવે

છે અને તેને તે જ પેન ફાવે છે કારણકે તેના સ્વભાવમાં અમુક ગુણો રહેલા હોવાથી તેના અક્ષરો અમુક પ્રકારના જ હોય છે. તે જ રીતે કાગળની પસંદગીમાં પણ લેખકના સ્વભાવગુણનો સંબંધ રહેલો હોય છે.

જાતીય ગુણો અને હસ્તાક્ષર—હિંદના ઘણા ભાગોમાં બાળબોધ લિપિમાં જુદી જુદી ભાષાઓ લખાય છે. મારવાડી, રાજસ્થાની, હિંદી, મરાઠી એ ભાષાઓ બાળબોધ લિપિમાં લખાતી હોવા છતાં એક મહારાષ્ટ્રીયના હસ્તાક્ષર રાજસ્થાની કે હિંદીના અક્ષરોથી તદ્દન જુદા પડી જતા દેખાશે, છતાં કેટલાકના હસ્તાક્ષર ભૂલાવો ખવાડનારા હોય છે. એક હિંદીના બાળબોધ અક્ષરો એક મહારાષ્ટ્રીયના બાળબોધ અક્ષરોની શૈલીને અનુસરતા હોય એવું પણ જણાઈ આવે છે અને તે વખતે એ હિંદીની ગુણવિશિષ્ટતા મહારાષ્ટ્રીય ગુણવિશિષ્ટતાને મળતી હોય છે. ફ્રેંચ સ્ટાઈલમાં હસ્તાક્ષર લખનારા અંગ્રેજોમાં પણ ફ્રેંચ પ્રકૃતિની વિશિષ્ટતા માલૂમ પડી આવે છે અને સ્કોટ કે આયરીશ લોકોની લેખનપદ્ધતિ અંગ્રેજોથી થોડી ફેરફારવાળી હોવા છતાં ફ્રેંચ અને અંગ્રેજી શૈલી વચ્ચે જેટલો ફેર છે તેટલો અંગ્રેજી અને આયરીશ કે સ્કોટ વચ્ચે ફેર નથી.

પરિચ્છેદ ૨ જો.

હસ્તાક્ષરનું બાહ્ય સ્વરૂપ.

ચડતા હસ્તાક્ષર—હસ્તાક્ષરની પંક્તિનું ચડતાપણું ઉત્સાહ, વિજયશાલિત્વ, મહત્ત્વાકાંક્ષા અને માનસિક સંપત્તિનું સૂચન કરે છે, એટલે કે જેનામાં એ ગુણો પ્રધાનપણે વર્તતા હોય છે તેના હસ્તાક્ષરનું વલણ ઊંચે ચડતું માલૂમ પડે છે હસ્તાક્ષરના બીજા ગુણોના પરીક્ષણથી આ અક્ષરોનું ચડતાપણું જે ગુણોને દર્શાવે છે તે ગુણો કદાચ એકંદરે તીરોભૂત થઈ જતા પણ માલૂમ પડે, પરંતુ આ પરીક્ષણ માત્ર બાહ્ય સ્વરૂપ પૂરતું જ છે.

આકૃતિ ૧૨૩ માં સ્વામી હંસની અંગ્રેજી સહી છે. તેમાં બીજા આંતર ગુણો છે, છતાં તેની ચડતી પંક્તિ તેમનામાં રહેલાં ઉત્સાહ, મહત્ત્વાકાંક્ષા અને માનસિક સંપત્તિનું દર્શન કરાવે છે.

પડતા હસ્તાક્ષર—તેવી જ રીતે પડતા હસ્તાક્ષર માનસિક અને

શારીરિક નબળી હાલત, દુઃખથી ઘેરાએલી સ્થિતિ, ચિંતાતુરતા વગેરે પ્રકારની સ્થિતિનું દર્શન કરાવે છે.

આ હસ્તાક્ષર મેરી એન્ટોનેટના છે. ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ જાણતા હશે કે પોતાની કારકીર્દીના અંતમાં એ દુર્ભાગી સ્ત્રી ચોપાસ દુઃખ અને

Marie Antoinette

[આકૃતિ ૧૨૧]

ચિંતાથી ઘેરાઈ ગઈ હતી, તે પોતાના પતિ અને બાળકોથી વિખૂટી પડી હતી અને તેનો જીવ પણ જોખમમાં આવી પડયો હતો. તે સમયની તેની સહીનો નમૂનો ઉપર આપેલો છે. તેની દુર્દશા થયા પહેલાંની તેની સહી ચડતી પંક્તિની હતી અને તેના નમૂના ઇતિહાસમાં જળવાઈ રહેલા છે.

જાડા અક્ષર—ભારે-નીચે પડતા જાડા અક્ષર લખવા-સળંગ લખાણ જ એ પ્રકારનું હોય, અક્ષરના નીચેના લસરકા છૂટા હાથના અને જાડા હોય તો તેમાં કલાવિલાસ અને સૌંદર્યવિલાસનો ગુણ રહેલો સમજવો. કલાવિદો, આર્ટીસ્ટો ચિત્રકારો અને કેટલાક અથંગ સાહિત્યરસિકોના હસ્તાક્ષરમાં એ વલણ રહેલું માલૂમ પડે છે. જેનામા પ્રબળ કલ્પનાશક્તિ હોય છે, તેના હસ્તાક્ષરમાં પણ આ ગુણ રહેલો માલૂમ પડી આવે છે.

पंडित पीतांबर पुरुषोत्तमजी

[આકૃતિ ૧૨૨]

અંત્યાક્ષર—શબ્દ, પંક્તિ કે સહીનો અંત્યાક્ષર પણ કેટલોક ગુણ સૂચવે છે. જ્યારે અંત્યાક્ષર લાંબો હોય, ઊંચે જતો હોય અને સારા ગોળાકારવાળો હોય ત્યારે તે ઉદારતાનું સૂચન કરે છે. અંત્યાક્ષર ઊંચે જતો ન હોય પણ અત્યંત લાંબો હોય તો તે અત્યંત ઉદારતાનું સૂચન કરે છે; પરન્તુ એક બાજુએ અંત્યાક્ષર અતિ ઉદારતા દર્શાવતો હોય અને બીજા અક્ષરોમાં ડહાપણનું સૂચન ન થતું હોય તો એ હસ્તાક્ષર મૂર્ખાઈભર્યું ઉડાઉપણું દર્શાવે છે. જ્યારે અંત્યાક્ષર અધીંપધીં લખીને ચલાવેલું હોય, અથવા અક્ષર પૂરો થતાં થતાંમાં જ કલમ ઉપાડી લેવામાં આવેલી જણાય, ત્યારે તે કરકસરનો ગુણ દર્શાવે છે, પરન્તુ. અંત્યાક્ષર પૂરો લખવાને બદલે જરા લીટું ખેંચીને પતાવી દીધું જણાય,

ત્યારે તેનામાં લોભી વૃત્તિ રહેલી માલુમ પડે છે. અંત્યાક્ષર જરા ખૂણો કાઢીને ચપળતાથી લખાએલો માલુમ પડે તો તે સ્વભાવની ચપળતા દર્શાવે છે અને હસ્તાક્ષરનું એકંદર વલણ ઊંચે ચડતું જણાય તો મહત્ત્વાકાંક્ષા અને ઉત્સાહ માલુમ પડે છે. આ અંત્યાક્ષરનું પરીક્ષણ હસ્તાક્ષરના બીજા ગુણોની સાથે સંયુક્ત રીતે લેવું.

હસ્તાડંબર—જેવો મનુષ્યનો સ્વભાવ હોય છે તેવો ગુણ તેના હસ્તાક્ષરમાં આપોઆપ ઊતરી જાય છે. સહી કરીને એ સહીના આડંબર માટે કેટલાકોને આડાંઅવળાં લીંટા કરવાની ટેવ હોય છે અને તેથી ઘણીમાં સહીની બાહ્ય શોભા વધતી જણાય છે પરન્તુ એ શોભા વધારવાની ટેવની અંદર જ મનુષ્યનો સ્વભાવ રહેલો હોય છે. એ બાહ્ય શોભાની ઇચ્છા મનુષ્યની પ્રશંસાપ્રિયતા દર્શાવે છે. તેમાં કોઇ વાર સ્વમાન તો કોઇ વાર સાધારણ મનુષ્યમાં મિથ્યાભિમાન પણ માલુમ પડી આવે છે. તોપણ આ હસ્તાડંબરની સાથે હસ્તાક્ષરના બીજા ગુણોની ગણતરી ગણીને સ્વભાવપરીક્ષા કરવામાં આવવી જોઇએ.

સ્વામી હંસની સહીમાં નાનો સાદો હસ્તાડંબર છે, તે સ્વમાનસૂચક તથા નિશ્ચયદર્શક છે અને હસ્તાક્ષરનું એકંદર વલણ સૌંદર્યપ્રિયતા સૂચવે છે; પરન્તુ આ નીચે ઇંગ્લાંડની રાણી ઇલીઝાબેથની સહી નીચેનો ભારે હસ્તાડંબર પ્રશંસાપ્રિયતા અને અભિમાનવૃત્તિનું સૂચન કરે છે.

Hamsa

[આકૃતિ ૧૨૩]

Elizabeth

[આકૃતિ ૧૨૪]

ભેગા-છૂટા અક્ષર—અંગ્રેજી અક્ષરો ભેગા લખાય છે પરન્તુ ગુજરાતી અક્ષરો છૂટા લખાય છે, છતાં કેટલાકને ગુજરાતી અક્ષરો પણ એક બીજાને જોડીને લખવાની ટેવ હોય છે અને કેટલાકોને અક્ષરો છૂટા ઉપરાંત હ્રસ્વ ઇ, હ્રસ્વ ઉ કે માત્રા ઇત્યાદિ છૂટા છૂટા લખવાની ટેવ હોય છે. આ પ્રમાણે બહુ ખંડયુક્ત અક્ષરો લખનાર મોટે ભાગે કલ્પના

અને તરંગો બહુ કરે છે, અનેકવિધ સ્વપ્નો રચે છે અને પ્રત્યેક કાર્ય અત્યંત વેગથી કરે છે. જ્યારે અક્ષરો અને શબ્દો બહુ જોડાયેલા હોય છે અને તે સાથે અક્ષરો સ્પષ્ટ હોય છે ત્યારે વિચારોનો આવેગ માલૂમ પડી આવે છે. વ્યવહાર કાર્યશક્તિ એ અક્ષરોમાં રહેલી છે અને પૃથક્કરણ, અવલોકન કે ટીકા કરવાની શકિત અતિ ખંડયુક્ત અક્ષરોમાં રહેલી હોય છે. શ્રી. નરસિંહરાવ ભોળાનાથના અતિ ખંડયુક્ત અક્ષરોનો નમૂનો અન્યત્ર આપેલો છે.

અક્ષરોના ઘાટ—સીધા, ઊભા અને ભર્યાં અક્ષરો સ્વસંતુષ્ટતા અને સ્વસંપૂર્ણ વૃત્તિ દર્શાવે છે. એવા જ અક્ષરો હોય પણ જો અંત્યાક્ષર ટુંકા અને અસ્પષ્ટ હોય તો તે સ્વાર્થવૃત્તિ દર્શાવે છે. મરોડદાર વાંકા અક્ષર દિલસોજી અને પ્રેમાળ વૃત્તિ સૂચવે છે. વાંકા અક્ષરો મૃદુતા અને સુકોમળતા સૂચવે છે, પરન્તુ તેવા અક્ષર જો ભરેલા અને ખૂણાદાર તથા લપસતા હોય તો તેમાં લાગણીની ન્યૂનતા જણાય છે. અંગ્રેજી t અક્ષરને છેદવાની રીતિ અને ગુજરાતીમાં ઓંડું માત્રા કે રેફ કરવાની રીતિ ઉપરથી પણ કેટલુંક સૂચન થાય છે. એ અક્ષરખંડ ભરેલો અને જોરદાર હાથે પડેલો જણાય તો તેમાં લખનારનું નિશ્ચયબળ દેખાઇ આવે છે. એ સાદો અને ઝીણો અક્ષરખંડ નિર્બળતાને સૂચવે છે. એ અક્ષરખંડ જોરદાર હોય અને સહીની નીચે સામાન્ય કદનો હસ્તાડંબર હોય તો તે રાજા જેવી અતુલ શક્તિ અથવા સત્તા અને અભિમાનનું સૂચન કરે છે.

અણસરખા અક્ષર—જે હસ્તાક્ષર નાનામોટા હોય, કાંઇક અનિયમિત હોય અને એક બીજાની સાથે કાંઇક અંશે જોડાયેલા જ દોડી જતા હોય પણ લિપિના ઘાટમાં જ હોય તો તે કલ્પનાશક્તિનો વેગ દર્શાવે છે. આવો લખનાર જ્યારે અંગ્રેજી લખે છે ત્યારે તેના કેપીટલ અક્ષરો મોટા અને તરી આવતા લાગે છે. તેનું એકંદર અંગ્રેજી લખાણ વાંચવાનું ક્લિષ્ટ થઇ પડે છે કારણકે તે ગુંચવાયેલું જણાય છે. પરન્તુ વાંચવું મુશ્કેલ થઇ પડે તેવું લખાણ વિદ્વાનનું હોય અને ઓછા ભણેલાનું હોય તો તે વચ્ચેનો તફાવત ઓળખવો જોઇએ. પોતાના વેગથી વહી જતા વિચારોને ઉતાવળે કાગળ ઉપર મૂકવાની ઉત્કંઠાથી એક વિદ્વાનના અક્ષરો એવા બની જવાનો સંભવ હોય તો ત્યાં કલ્પનાના આવેગને કારણીભૂત સમજવો જોઇએ; પરન્તુ ગરબડીયા અક્ષરો લખનારા બધા માણસોમાં કાંઈ કલ્પનાનો વેગ કારણીભૂત હોતો નથી.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

કેટલાંક જાણીતાં સ્ત્રી-પુરૂષોના હસ્તાક્ષર.

મહાત્મા ગાંધીના હસ્તાક્ષર—અક્ષરનો જાડો ઘાટ કલાપ્રેમ અને સૌંદર્યપ્રેમ સૂચવે છે. અંત્યાક્ષરનું પૂર્ણ સ્વરૂપ ઉદારતા સૂચવે છે.

[આકૃતિ ૧૨૫]

માત્રા અને ટપકાંનું ભરાઉપણું નિશ્ચયબળ દર્શાવે છે. અક્ષરોનું ખંડિતપણું અને સંયુક્તપણું કલ્પનાનો તથા વિચારોનો પ્રબળ આવેગ દર્શાવે છે. અક્ષરોનો મરોડ દિલસોજી અને પ્રેમાળ વૃત્તિ સૂચવે છે.

મહારાણી વિક્ટોરિયાના હસ્તાક્ષર—આખી સહીનો મોટો ઘાટ સત્તા અને જવાબદારીનું ભાન દર્શાવે છે. સહીનું સહેજ નીચે પડતા-

[આકૃતિ ૧૨૬]

પણું તેમનાં કેટલાંક માનસિક દુઃખોના શોકનું સૂચન કરે છે. કેપીટલ અક્ષરોનો સુંદર ઘાટ કલાપ્રિયતા, t અક્ષરનો જોરદાર છેદ નિશ્ચયબળ, અક્ષરોના ગોળ સાંકડા ખૂણા આત્મતુષ્ટતા, અક્ષરોના મરોડ દિલસોજી અને સુકોમળતાનું દર્શન કરાવે છે.

કલાપીના હસ્તાક્ષર—સહીના ઊંચે ચડતા અક્ષરો ઉત્સાહ અને મહત્ત્વાકાંક્ષા દર્શાવે છે. સહીની નીચેનો લીટીનો નાનો કકડો સ્વમાન અને નિશ્ચયબળ દર્શાવે છે. અક્ષરોનો

[આકૃતિ ૧૨૭]

મરોડ હૃદયની સુકોમળતા અને દિલસોજી સૂચવે છે. માત્રા અને મીંડાનું જોરદારપણું સ્વાત્મનિર્ણયવૃત્તિ દર્શાવે છે. અક્ષરોનું સહજ જાડાપણું સૌંદર્યપ્રેમ દર્શાવે છે.

સુજ્ઞ ગોકુળજી ઝાલાના હસ્તાક્ષર—અક્ષરોનું જાડાપણું કલાવિલાસ અને સૌંદર્યપ્રેમનું દર્શન કરાવે છે. એક બીજા અક્ષરની સંયુક્તતા વિચારનો આવેગ દર્શાવે છે.

[આકૃતિ ૧૨૮]

સીધી લીંટી દોરવામાં પ્રતીત થતો જોરદાર હાથ નિશ્ચયબળ અને સત્તાનું દર્શન કરાવે છે. છેલ્લા 'જી' અક્ષરની પૂર્ણતા અને વિશેષ લંબાઇ હૃદયની સંપૂર્ણ ઉદારતાનું ભાન કરાવે છે

શેકસપીયરના હસ્તાક્ષર—પહેલા અક્ષર W નો ઘાટ કેવળ વિલક્ષણ છે અને તે સર્ગશક્તિની અતિશયતાનું સૂચન કરે છે. અક્ષરોનું

[આકૃતિ ૧૨૯]

તૂટકપણું વિવેચનશક્તિ અને ચારિત્ર્યના પૃથક્કરણની શક્તિનું દર્શન કરાવે છે. વિલીયમ શબ્દ તેમ જ શેકસપીયર શબ્દ બેઉના અક્ષરોનું ઉત્તરોત્તર ચડતાપણું મહત્ત્વાકાક્ષા અને ઉત્સાહ સૂચવે છે. શેકસપીયરમાં પહેલો S અને વિચિત્ર h અને વચ્ચે આવેલા s નો મરોડ તેમજ અક્ષરોનું અણસરખાપણું કલ્પનાચાતુર્ય જણાવે છે. અક્ષરોના સીધા લસરકા સ્વાત્મતુષ્ટતા દર્શાવે છે. અને અક્ષરોનો ગોળ મરોડ દિલસોજી તથા સુકોમળતા સૂચવે છે. વીલીયમ તેમજ શેકસપીયર બેઉના અંત્યાક્ષરની બહુ લંબાઇ અતિ ઉદારતા-ઉડાઉપણાનું દર્શન કરાવે છે.

બેકન્સફીલ્ડના હસ્તાક્ષર—બેકન્સફીલ્ડના હસ્તાક્ષરની નીચેનો લાંબો અને બેઉ બાજુએ ગોળ ખૂણાવાળો હસ્તાડંબર કલાકોવિદતા બતાવે છે અને તે ગુણમાં પોતાની કલા પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રેમ પણ મિશ્રિત છે. સહીના અક્ષરો સહજ ઊંચે ચડતા છે તેમાં મહત્ત્વાકાંક્ષા તથા ઉત્સાહ પ્રતીત થાય છે. પ્રથમાક્ષર B નું કેવળ નવું સ્વરૂપ અભિમાનદર્શક છે, અને બીજા અક્ષરોના પ્રમાણમાં પ્રથમાક્ષરની ઊંચાઇ સત્તા

Beaconsfield

[આકૃતિ ૧૩૦]

પ્રાપ્ત કરવાની જિજ્ઞાસા દર્શાવે છે. અક્ષરોના સંપૂર્ણ ઘાટ ઉપરથી તેમજ પહેલેથી છેલ્લેસુધી અક્ષરો જોડાયેલા છે તે ઉપરથી વિચાર તથા હેતુની સંકલનાની પૂર્ણતા પ્રતીત થાય છે. અંત્યાક્ષરમાં સ્વભાવની ઉગ્રતા અને પોતાની જ સત્તાના સ્વીકાર માટેની આકાંક્ષા રહેલી છે. અક્ષરોના ઢોળાવમાં મૃદુતા અને ગોળાકારમાં દિલસોજી, સુકોમળતા સાથે આશ્વાસકતા અને કડકાઇનું મિશ્રણ જણાય છે. ઉગ્ર સ્વભાવ ઉપર સભ્યતા અને સુકોમળતાનું અસ્તર હોય એવો એકંદર સ્વભાવ આ હસ્તાક્ષર દર્શાવે છે.

શ્રી કૃ. મો. ઝવેરીના હસ્તાક્ષર—અક્ષરોનો મરોડ અને અણુસરખાપણું કલ્પનાશક્તિ સૂચવે છે. અક્ષરોનો ઢોળાવ પ્રેમાળ સ્વભાવનું સૂચન કરે છે. અક્ષરોના ખૂણા સ્વાત્મતુષ્ટતા બતાવે છે અને માત્રામાં

કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

[આકૃતિ ૧૩૧]

પ્રતીત થતો જોરદાર હાથ સત્તા તથા મનોનિશ્ચય સૂચવે છે. છેલ્લો રી અક્ષર સંપૂર્ણ અને મોટો છે તે હૃદયની ઉદારતાને દર્શાવે છે.

શ્રી. નરસિંહરાવના હસ્તાક્ષર—અક્ષરોનુ ચડતાપણું ઉત્સાહ દર્શાવે છે. માત્રામા પ્રતીત થતો હાથ મનોબળ દર્શાવે છે. અક્ષરોની ખંડિતતા વિવેચનશક્તિ અને પૃથક્કરણ કરવાની શક્તિનું સૂચન કરે છે. અક્ષરોના સીધા લસરકા અને ખૂણાદારપણું સ્વાત્મતુષ્ટતા બતાવે છે, પરન્તુ અક્ષરને નીચેના સીધા લસરકા સાથે છોડી દેવાની રીતિ આગ્રહીપણું બતાવે છે.

નરસિંહરાવ ભોળાનાથ.

[આકૃતિ ૧૩૨]

શ્રી. આનંદશંકર ધ્રુવના હસ્તાક્ષર—અક્ષરોનો ગોળ મરોડ હૃદયની સુકોમળતા દર્શાવે છે અને સીધા લસરકા સ્વાત્મતુષ્ટતા બતાવે છે.

ટપકામાં પ્રતીત થતો જોરદાર હાથ મનોબળનું સૂચન કરે છે.

[આકૃતિ ૧૩૩]

એક બીજા અક્ષરોને છોડી દેવાની તેમજ 'પુ' 'ધ' વગેરે અક્ષરોને જરા વિલક્ષણ લખવાની રીત કલ્પનાની સતેજતા અને વિચારોના પ્રબળ આવેગનું સૂચન કરે છે. અંત્યાક્ષરમાં કરકસર જણાય છે, ઉદારતા નથી.

ડેવીડ લીવીંગ્સ્ટનના હસ્તાક્ષર—અક્ષરોના સીધા લસરકા સ્વાત્મતુષ્ટતા દર્શાવે છે પરન્તુ g જેવા અક્ષરનો નીચે પડતો લસરકો કરી

David Livingstone

[આકૃતિ ૧૩૪]

છોડી દેવાની રીત આગ્રહીપણું અને કોઇ વાર હઠીલાપણું દર્શાવે છે. t નો મજબૂત છેદ મનોબળ સૂચવે છે. ગોળ મરોડ સુકોમળતાને દર્શાવે છે અને ચોખ્ખા કૅપીટલ અક્ષરો વ્યવસ્થાશક્તિ સૂચવે છે. અંત્યાક્ષરમાં ઉદારતાનું કે કરકસરનું સૂચન નથી. એવો માણસ પોતાનું ધન જાળવી રાખે, જરાએ બગાડ થવા ન દે.

મી. જહાંગીર મરઝબાનના હસ્તાક્ષર—"જામે-જમશેદ'ના માલિક મી જહાંગીર બે. મરઝબાનના હસ્તાક્ષરનો જાડો પડતો મરોડ કલાપ્રિયતા અને સૌંદર્યપ્રેમ દર્શાવે છે. ટપકાં અને માત્રામાં પ્રતીત થતો જોરદાર હાથ મનોબળ-નિશ્ચયબળનું સૂચન કરે છે. અક્ષરોને એકબીજા સાથે જોડીને લખવાની રીતિ વિચારોનો જોરદાર પ્રવાહ સૂચવે છે. અંત્યાક્ષરને લંબાવવાની રીતિ ઉદારતા દર્શાવે છે પરન્તુ તેની સાથે નીચે લાંબો હસ્તાડંબર જોડ્યો છે તે પ્રશંસાપ્રિયતા અથવા કીર્તિની વાંચ્છના સૂચવે છે. અક્ષરોનો ગોળ મરોડ હૃદયની સુકોમળતા દર્શાવે છે.

[આકૃતિ ૧૩૫]

સ્વ. ઈચ્છારામ દેશાઈના હસ્તાક્ષર—અક્ષરોની સહજ નીચે પડતી પંક્તિ નબળી તબિયત દર્શાવે છે 'સૂ'નું દીર્ઘ અજ્જુ અને 'દે'નો આ મનોબળને સત્તાનું

[આકૃતિ ૧૩૬]

સૂચન કરે છે. અક્ષરોનો ગોળ મરોડ' સુકોમળતાને દર્શાવે છે. અક્ષરોનો ઢોળાવ અને અંત્યાક્ષર 'y' ની લંબાઈ અનુક્રમે મર્યાદિત પ્રેમાળપણું અને મર્યાદિત ઉદારતાનું સૂચન કરે છે.

ટોલસ્ટોયના હસ્તાક્ષર—કૅપીટલ અક્ષરોના મોટા અને સ્પષ્ટ ઘાટમાં

[આકૃતિ ૧૩૭],

અને જોરદાર પંક્તિબદ્ધતામાં તીવ્ર કલ્પનાશક્તિ અને અવલોકનશક્તિ પ્રતીત થાય છે. સહજ ચડતા અક્ષરો આશાવાદ અને ઉત્સાહ સૂચવે છે. અક્ષરોનો ઢોળાવ પ્રેમાળતાને દર્શાવે છે અને ગોળ મરોડ સ્વભાવની સુકોમળતા અને દિલસોજીનું સૂચન કરે છે. મહાત્મા ગાંધીના ગુરૂ ટોલસ્ટોયને સૌ વાચકો પિછાણતા હશે.

થેકરેના હસ્તાક્ષર—થેકરેના હસ્તાક્ષર સહજ નીચા પડતા છે અને તે કાંઈક શારીરિક નબળાઈનું દર્શન કરાવે છે. અક્ષરોનું સીધાપણું સ્વાત્મતુષ્ટતા દર્શાવે છે કે જે બીજાની અક્કલની બહુ પરવા રાખતી નથી. મોટા કૅપીટલ અક્ષરોમાં સર્ગશક્તિ અને નવું ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ પ્રતીત થાય છે.

[આકૃતિ ૧૩૮]

આખી સહીના જોડેલા અક્ષરો વિચારોના આવેગને દર્શાવે છે. છેલ્લુ મોટું ટપકું અને સહી નીચેની લાબી લીટી વિગતોમાં ઊંડા ઊતરવાની તથા પોતે કરેલા સારા કામનું પોતાને સંપૂર્ણ ભાન છે એવી સમજનું સૂચન કરે છે. થેકરેની ખ્યાતિ મોટા હાસ્યરસના લેખક તરીકે થએલી છે.

કવિ ન્હાનાલાલના હસ્તાક્ષર—મોટા અને સ્પષ્ટ પ્રથમાક્ષરો

[આકૃતિ ૧૩૯]

સાધારણ નથી પણ પ્રાસંગિક છે. દાખલા તરીકે અંત્યાક્ષર ઉપરથી સૂચવાતી ઉદારતા. આ નિશાની એક પત્રમાં કેટલેક સ્થળે જણાય અને કેટલેક સ્થળે ન જણાય તો સમજવું કે એ માણસની ઉદારતા સાવધાનતાવાળી છે, એટલે કે એ માણસ ઉદાર હોવા છતાં ભૂલભરેલી ઉદારતા તરફ ખેંચાઈ જતો નથી.

હસ્તાક્ષરની પરીક્ષા કરવાનો પૂર્ણ અભ્યાસ કર્યા પછી એ અભ્યાસને જુદા જુદા હસ્તાક્ષરના નમૂનાઓ વડે આગળ વધારવો. પહેલાં હસ્તાક્ષર જોઇને એ નક્કી કરવું કે અક્ષર ઉંચે ચડતા જાય છે કે નીચે પડતા જાય છે. પછી જોવું કે તેનો મરોડ ઢોળાવ પડતો છે કે સીધો છે, અક્ષરો ખૂણા પડતા છે કે ગોળાકાર છે, ખૂણા ખુલ્લા છે કે સાંકડા છે. પછી તપાસવું કે અક્ષરો એકસરખા છે કે અણસરખા–નાના મોટા છે? અક્ષરોમાં સામાન્યતા છે કે કાંઈ વિલક્ષણતા છે? પછી જોવું કે અક્ષર નીચે ઊતરતાં જાડો છે કે પાતળો અને અક્ષર નીચે ઊતરતાં વધુ જાડો થાય છે કે કેમ? અંગ્રેજી અક્ષર હોય તો કેપીટલ અક્ષરો નાના છે કે મોટા, સ્પષ્ટ છે કે અસ્પષ્ટ, અને t નો છેદ કિંવા i નું ટપકું અથવા ગુજરાતીમાં માત્રા, મીંડું કે રેફ, જોરદાર હાથે પડેલાં છે કે નબળે હાથે તે તપાસવું. ટપકાં, અલ્પવિરામ, અર્ધવિરામ વગેરે બરાબર મૂકયાં છે કે કેમ, તે જોઇને અન્ત્યાક્ષર ટુંકો છે, સાધારણ છે કે લાંબો છે એ તપાસવું. છેવટે અક્ષર ખંડિત છે કે અખંડિત છે કિંવા સંયુક્ત છે અને સહી હોય તો નીચે નાનો, મોટો, સાદો કે વિલક્ષણ હસ્તાડંબર છે કે નહિ તે જોઇને બધાં લક્ષણોની અસર મિશ્રિત કર્યા પછી હસ્તાક્ષરનું એકંદર પરીક્ષણ કરવું.

વધારે અભ્યાસ અને વધારે અનુભવને અંતે હસ્તાક્ષર પરીક્ષણવડે એક માણસ બીજા માણસના સ્વભાવને એટલે સુધી વાંચી શકે છે કે જેવી રીતે એક મસ્તકશાસ્ત્રી માણસનું મસ્તક તપાસીને તેની ખાસીયતોને કહી શકે છે.

ખંડ ૧૪ મો

કોકશાસ્ત્ર અથવા રતિવિદ્યા.

પરિચ્છેદ ૧ લો.

કોકદેવ પ્રધાન અને કોકશાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ.

કોકદેવ પ્રધાન—જે સમયે માળવામાં ભોજ રાજ્ય કરતો હતો તે સમયે કાસ્મીરમાં શાન્તિદેવ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. શાન્તિદેવનો મંત્રી દીનાનાથ હતો. શાન્તિદેવના પુત્રનું નામ શંભુસિંહ હતું અને દીનાનાથના પુત્રનું નામ કોકદેવ હતું. કોઇ તેને કામનાથ અને કોકારામ પણ કહે છે. કોકદેવે જુદા જુદા દેશોમાં પર્યટન કરીને અનેક વિદ્યાઓ સંપાદન કરી હતી. તે રતિવિદ્યામાં પણ પ્રવીણ હતો. શાન્તિદેવની પછી શંભુસિંહ ગાદીએ બેઠો અને કોકદેવ તેનો પ્રધાન બન્યો. એક દિવસ શંભુસિંહની ભરી રાજસભામાં એક સુંદરી નગ્ન સ્વરૂપે આવીને ઊભી અને તેને જોઇને આખું સભામંડળ ચકિત થઈ ગયું. સૌની સાથે રાજા પણ શરમાયો અને તેણે મ્હોં ફેરવી લીધું તથા તે નગ્ન સ્ત્રીને પ્રશ્ન કર્યો કે: ' તું પુરુષોની સમક્ષ નગ્ન કેમ ઊભી છે ! શું તને શરમ આવતી નથી ?' નગ્ન સુંદરીએ જવાબ આપ્યો કે ' મહારાજ ! આપના આખા રાજ્યમાં ફરતી ફરતી હું અહીં આવી છું, પરન્તુ મને કોઇ પણ પુરુષ મળ્યો નથી એટલે હું બધાને નામર્દ સમજું છું. નામર્દોની વચ્ચે સ્ત્રીને નગ્ન રહેતાં શરમ શી હોય ? જો કોઈ પુરુષ આ સભામાં હોય તો તે મારી સાથે વાત કરે. ' આ સાંભળીને સૌ એક બીજાનાં મ્હો સામે જોવા લાગ્યા. સૌને અવાક્ જોઇને કોકદેવે કહ્યું: ' મહારાજ ! હું એ સ્ત્રીને પ્રસન્ન કરીને તેનો ગર્વ ઉતારીશ. ' એમ કહીને પોતાને સ્થાનેથી ઊઠી કોકદેવે એ નગ્ન સુંદરીનો હાથ પકડીને તેને કહ્યું: ' તારે મારા અધિકારમાં રહેવું પડશે. હું તને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. ' એ સાંભળતાં જ સ્ત્રી કોકદેવની સાથે ચાલી. કોકદેવે તેને ઉત્તમ સ્થાનમાં ઉતારો આપ્યો. રોજ કોકદેવ એ સ્ત્રીની પાસે જતો અને સ્ત્રીની જાતિની પિછાણ ઉપરથી તથા તિથિ ઉપરથી એ સ્ત્રીના

યમાં પહોંચે છે. પછી આહાર મધુરતાને પ્રાપ્ત કરે છે. પછી તે આહાર પાચક પિત્તના પ્રભાવથી પકવ થઈને ખાટો થાય છે. પછી નાભિમાંના સમાન વાયુથી પ્રેરિત થઈને છઠ્ઠી ગ્રહણી કલામાં પહોંચે છે. ત્યા જઠરાગ્નિથી પક્વ થઇને તે આહાર કટુતાને ધારણ કરે છે, અને ઉત્તમ રસરૂપ થઇ જાય છે. એ રસથી નાભિમાંના સમાન વાયુથી પ્રેરિત થઇને હૃદયમાં પહોંચે છે અને પછી તે રક્તપિત્તથી પકવ થઇને લોહી બને છે, તથા આખા શરીરમાં ફરે છે. એ રૂધિરમાંથી માંસ, માંસમાંથી મેદ, મેદમાંથી હાડકાં, હાડકાંમાંથી મજ્જા અને મજ્જામાંથી વીર્ય થાય છે. આ સાત ધાતુ અનુક્રમે સત્તાચાર દિવસમાં ઉત્પન્ન થાય છે એટલે કે ભોજન કરેલા આહારનું વીર્ય બનતાં એક માસ થાય છે. એક વારના સ્ત્રીસમાગમથી પુરૂષ આખા માસમાં પ્રાપ્ત કરેલું વીર્ય ગુમાવે છે. વિષયી મનુષ્યો સમાગમની મર્યાદા નહિ રાખવાથી કેવો અમૂલ્ય ખજાનો ગુમાવે છે અને વીર્યરક્ષણની, વીર્યનો મિતવ્યય કરવાની કેટલી જરૂર છે તે આ ઉપરથી સમજવામાં આવશે. કેવળ પોતાની જ સ્ત્રી સાથે ઋતુસમયમાં સંતાનોત્પત્તિ નિમિત્તે સમાગમ કરવો ઉચિત છે એવો શાસ્ત્રકારોનો મત છે. બુદ્ધિમાન્ જનો કેવળ સંતાનોત્પત્તિ માટે જ કામકેલિ કરે છે અને તેમના શરીરમાં વીર્યની અધિકતાથી અધિક બળ, પરાક્રમ, સૌંદર્ય, સાહસ, બુદ્ધિ તથા આરોગ્ય નિવાસ કરે છે. ઉત્તમ વીર્ય અને રજથી સંતાન પણ ઉત્તમ ઉત્પન્ન થાય છે. પુરૂષની ૧૬ વર્ષની અવસ્થાથી ૨૫ વર્ષની અવસ્થાસુધી તેના વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે, અને એ અવસ્થામાં જો બ્રહ્મચર્ય ધારણ ન કરતાં વીર્યનો ઉપયોગ કિંવા જાણી જોઇને દુરૂપયોગ કરવામાં આવે તો તે પુરૂષ અકાળે વૃદ્ધ થાય છે, તેનું શરીર નિર્બળ બને છે અને અધૂરે આયુષ્યે મરણ પામે છે. ૨૫ થી ૪૦ વર્ષસુધી વીર્ય પુષ્ટ થાય છે, ૪૦ થી ૪૮ વર્ષ સુધી તે સંપૂર્ણ રહે છે એટલે કે વધતું-ઘટતું નથી અને ૪૮ વર્ષ પછી વીર્ય ઘટે છે એટલે કમતાકાત આવે છે; પરન્તુ ૨૫ વર્ષની અંદર જેમણે વીર્યનો ઉપયોગ કરવા માંડયો હોય છે તેઓ તો ઘણી વાર ૪૦ વર્ષે વૃદ્ધ થઇને મૃત્યુના મુખમાં જઈ પડે છે અને ૩૫ મા વર્ષ પહેલાં વીર્યહાનિથી કમતાકાત અનુભવવા લાગે છે! દંપતીધર્મમાં પ્રવેશ કરનારાં સ્ત્રીપુરૂષોનો ધર્મ સંસાર વ્યવહારના સંબંધમાં કેવો છે તે આ ઉપરથી સમજાશે.

પરિચ્છેદ ૩ જો.

સ્ત્રીઓની જાતિ, ભેદ અને લક્ષણો.

સ્ત્રીઓના ભેદ અને ઉપભેદ તો અનેક છે, પરન્તુ મુખ્યત્વે કરીને તેના ૪ ભેદ શાસ્ત્રકારોએ પડેલા છે. (૧) પદ્મિની, (૨) ચિત્રિણી, (૩) શંખિની, (૪) હસ્તિની.

પદ્મિનીનાં લક્ષણ—જે સ્ત્રી અતિશય ઉંચી તેમજ અતિશય નીચી ન હોય, જેનાં નેત્રો કમળ સમાન પ્રફુલ્લ હોય, નાસિકાનાં છિદ્રો નાનાં હોય, સ્તનો ઉન્નત અને પુષ્ટ હોય, માથાના કેશ ઘુંટણસુધી લાંબા હોય, જેનાં અવયવો સુકોમળ તથા નાજુક હોય, જેના શરીરમાંથી કમળ જેવી સુગંધ આવતી હોય, જેવું વદન ચંદ્ર જેવું સુગોળ અને મનોહર હોય, જે મૃદુ અને મનોહર વાણી બોલતી હોય, સ્વભાવે સુશીલ હોય, નૃત્ય-ગીતમાં પ્રેમ ધરાવનારી હોય, મનને હરનારી તથા સુંદર વર્ણવાળી હોય, સ્વભાવે ઉદાર હોય, ઇશ્વર પર પ્રીતિ રાખનારી હોય અને શૃંગારકલામાં પ્રવીણ હોય તેને પદ્મિની કહેવામાં આવે છે.

ચિત્રિણીનાં લક્ષણ—જે સ્ત્રીનાં બધાં અવયવો પ્રમાણપુરઃસર હોય, જે રતિરસને સર્વ રીતે જાણનારી હોય, જેની દૃષ્ટિ વિશાળ, ચંચળ અને મનોમુગ્ધકર હોય, જેનાં નેત્રો નીલ કમલનાં જેવાં હોય, જેની નાસિકા તિલપુષ્પ જેવી હોય, જેના શરીરનો રંગ સુવર્ણના જેવો તેજોમય હોય, જેનાં સ્તન કઠીન હોય, જેની ચાલવાની ગતિ હાથણી જેવી હોય, જેની વાચા મધુર હોય, જે ચતુર તથા મિતભાષિણી હોય, જે કાવ્ય, શિલ્પ, સંગીત, ચિત્રકલા પ્રતિ પ્રીતિવાળી હોય, જે સુશીલ હોય અને જેના વદનમંડળમાં વિચિત્ર સુંદરતા હોય તે સ્ત્રીને ચિત્રિણી સમજવી. તેના દેહમાંથી મધના જેવી સુગંધ આવે છે.

શંખિનીનાં લક્ષણ—જે સ્ત્રીનાં નયન કમળદળ જેવાં અને લાંબાં, દેહ દીર્ઘ, સ્તન કઠીન, વચન મધુર, હાવભાવ કટાક્ષાદિમાં રસિકા, કંઠ પ્રદેશ ત્રણ રેખાઓથી ભૂષિત, ક્ષારના ગંધવાળી, નિરંતર મદનબાણથી વ્યાકુળ, નાસિકા સહજ ઉન્નત અને ઊંચા હાસ્યવાળી હોય તે સ્ત્રીને શંખિની કહેવામાં આવે છે. આ સ્ત્રી પરપુરૂષની ઇચ્છા કરે અને ન પણ કરે.

હસ્તિનીનાં લક્ષણ—આ જાતિનો દેહ સ્થૂળ, આંખો લાલ,

યમાં પહોંચે છે. પછી આહાર મધુરતાને પ્રાપ્ત કરે છે. પછી તે આહાર પાચક પિત્તના પ્રભાવથી પકવ થઈને ખારો થાય છે. પછી નાભિમાના સમાન વાયુથી પ્રેરિત થઇને છઠ્ઠી ગ્રહણી કલામાં પહોંચે છે. ત્યા જઠરાગ્નિથી પકવ થઇને તે આહાર કટુતાને ધારણ કરે છે, અને ઉત્તમ રસરૂપ થઇ જાય છે. એ રસથી નાભિમાંના સમાન વાયુથી પ્રેરિત થઇને હૃદયમા પહોંચે છે અને પછી તે રક્તપિત્તથી પકવ થઇને લોહી બને છે, તથા આખા શરીરમાં ફરે છે. એ રુધિરમાથી માસ, માંસમાંથી મેદ, મેદમાંથી હાડકાં, હાડકાંમાથી મજ્જા અને મજ્જામાંથી વીર્ય થાય છે. આ સાત ધાતુ અનુક્રમે સવાચાર દિવસમાં ઉત્પન્ન થાય છે એટલે કે ભોજન કરેલા આહારનુ વીર્ય બનતાં એક માસ થાય છે એક વારના સ્ત્રીસમાગમથી પુરૂષ આખા માસમાં પ્રાપ્ત કરેલુ વીર્ય ગુમાવે છે. વિષયી મનુષ્યો સમાગમની મર્યાદા નહિ રાખવાથી કેવો અમૂલ્ય ખજાનો ગુમાવે છે અને વીર્યરક્ષણની, વીર્યનો મિતવ્યય કરવાની કેટલી જરૂર છે તે આ ઉપરથી સમજવામા આવશે. કેવળ પોતાની જ સ્ત્રી સાથે ઋતુસમયમા સંતાનોત્પત્તિ નિમિત્તે સમાગમ કરવો ઉચિત છે એવો શાસ્ત્રકારોનો મત છે બુદ્ધિમાન્ જનો કેવળ સંતાનોત્પત્તિ માટે જ કામકેલિ કરે છે અને તેમના શરીરમા વીર્યની અધિકતાથી અધિક બળ, પરાક્રમ, સૌંદર્ય, સાહસ, બુદ્ધિ તથા આરોગ્ય નિવાસ કરે છે. ઉત્તમ વીર્ય અને રજથી સતાન પણ ઉત્તમ ઉત્પન્ન થાય છે. પુરૂષની ૧૬ વર્ષની અવસ્થાથી ૨૫ વર્ષની અવસ્થાસુધી તેના વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે, અને એ અવસ્થામાં જો બ્રહ્મચર્ય ધારણ ન કરતા વીર્યનો ઉપયોગ કિંવા જાણી જોઇને દુરૂપયોગ કરવામા આવે તો તે પુરૂષ અકાળે વૃદ્ધ થાય છે, તેનું શરીર નિર્બળ બને છે અને અધૂરે આયુષ્યે મરણ પામે છે. ૨૫ થી ૪૦ વર્ષસુધી વીર્ય પુષ્ટ થાય છે, ૪૦ થી ૪૮ વર્ષ સુધી તે સંપૂર્ણ રહે છે એટલે કે વધતું-ઘટતું નથી અને ૪૮ વર્ષ પછી વીર્ય ઘટે છે એટલે કમતાકાત આવે છે; પરન્તુ ૨૫ વર્ષની અંદર જેમણે વીર્યનો ઉપયોગ કરવા માંડયો હોય છે તેઓ તો ઘણી વાર ૪૦ વર્ષે વૃદ્ધ થઇને મૃત્યુના મુખમાં જઈ પડે છે અને ૩૫ મા વર્ષ પહેલા વીર્યહાનિથી કમતાકાત અનુભવવા લાગે છે! દંપતીધર્મમાં પ્રવેશ કરનારાં સ્ત્રીપુરુષોનો ધર્મ સંસાર વ્યવહારના સંબધમા કેવો છે તે આ ઉપરથી સમજાશે.

અધમા કુમારી—અધમા કુમારીના દાંત મોટા, શરીર પર રૂંવાટી અથવા પુષ્કળ વાળ, અંગ કર્કશ, પેટ મોટું, હાથ પગ કઠીન, ચોટલો નાનો, રંગ કેવળ શ્યામ, વાણી કર્કશ, અહંકાર બહુ, દાંતને કાળા કરવાનો શોખ અને નેત્ર પીંગળ વર્ણના હોય છે. તે લાજ વિનાની, બહુ બોલનારી, મોટેથી હસનારી, વ્યાકુળ ચિત્તવાળી, ક્રોધી સ્વભાવની અને ઉછાંછળી હોય છે. તે દુરાચરણનું સેવન કરનારી પણ હોય છે. તે એવી કુરૂપવાળી અને બેડોળ હોય છે કે તેને જોવાથી અરૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે. આવી કુમારિકાનો પતિ દુર્ભાગી નીવડે છે.

વિવાહ માટે કન્યાની પસંદગી—(૧) જેનાં નેત્ર પીળાં હોય, ગંડસ્થળમાં ખાડા પડતા હોય, દાંત છૂટા છૂટા હોય, આંખો નાની હોય, દેહાકૃતિ બહુ નાની અથવા બહુ મોટી હોય, આંગળીઓમાં છિદ્ર હોય, અથવા આંગળીઓ છૂટી છૂટી હોય, દેહ પિંગળ વર્ણનો હોય, કેશ ઘણા હોય, કુરૂપા હોય, ઓઠ લાંબા હોય, નાસિકા મોટી હોય, બહુ ઉતાવળે ચાલનારી હોય, ઉંચા દાંતવાળી હોય અને જેની જીભ કાળા રંગની હોય, એવી કન્યા જો રાજકન્યા હોય તોપણ દાસની સ્ત્રી થાય છે. (૨) જે સ્ત્રીનો ઉરુભાગ સ્થૂળ, શંખના જેવું ગળું, સરખી શ્વેત દંતપંક્તિ, કમળ સમાન વિશાળ નેત્ર, બિંબફળના જેવા ઓઠ, ઉંચું નાક, હાથણી જેવી ચાલ, દક્ષિણાવર્ત નાભી, સ્નિગ્ધ અંગ, કુંચિત કેશ, કનક જેવો વર્ણ, પૂર્ણ ચંદ્રમા જેવું મુખ હોય, તેનો પતિ રાજા થાય અને તે પુત્રપૌત્રોથી યુક્ત થાય. (૩) જેની આંખો વાનરના જેવી હોય, કેશ ઘણા ધીચ હોય, કાગડા જેવો સ્વર કાઢતી હોય, કૃષ્ણ વર્ણની હોય, કેશનો રંગ પીળચટ્ટો હોય એવી કન્યાનો ત્યાગ કરવો. (૪) જેના ચાલવાથી જમીન ધ્રુજતી જણાતી હોય, જે બહુ ખાતી હોય અને જે લજ્જાહીન હોય એવી કુમારિકાનો ત્યાગ કરવો. (૫) જે સ્ત્રીના દાંત છૂટા હોય અને જીભ કાળી હોય તથા શરીર શ્યામ હોય તે સ્ત્રી પહેલાં પોતાના પતિનો ઘાત કરી બીજો પતિ ગ્રહણ કરે છે. (૬) જે સ્ત્રીની પીઠમાં આવર્ત-ભમરી હોય તે પતિને હણે છે, નાભિ પર ભમરી હોય તે પતિવ્રતા હોય છે, કાખ પર ભમરી હોય તે સ્વેચ્છાચારિણી થાય છે અને પડખા ઉપર ભમરી હોય તો વંધ્યા થાય છે. (૭) જે સ્ત્રી કબૂતરના જેવાં નેત્રવાળી હોય અને જે સ્થૂળ નાસિકાવાળી હોય તે હજાર સ્વામીઓનો પણ ઘાત કરનારી થાય છે. (૮) જેનાં બેઉ ચરણોની અનામિકા આંગ-

નોની સંભાળમાં રહેતી હોવાથી અને પરપુરૂષનો સંગ થઈ શકે તેમ નહિ હોવાથી પોતાના પતિ પ્રત્યે પ્રેમ દર્શાવે છે અને તેની અનુગામિની થાય છે. સગવડવાળા ગુપ્ત સ્થાનને અભાવે તે સદાચારિણી રહે છે અને તેથી તેના શારીરિક સતીત્વનું રક્ષણ થાય છે. અધમ સ્ત્રી નિંદ્ય અને નીચ વંશમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે અતિદુષ્ટ, ધર્મથી વિમુખ, કલહપ્રિય અને દુર્મુખ હોય છે. તે પોતાના પતિને શત્રુની દૃષ્ટિથી જોઈ તેનો તિરસ્કાર કરી તેને હમેશાં દુઃખ ઉપજાવે છે તથા પરપુરૂષની સેવામાં તત્પર રહે છે. તે ધાર્મિક કે વિદુષી હોય તોપણ પરપુરૂષ દ્વારા પોતાનો જ નાશ કરાવનારી થાય છે. ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો પહેરવાની તેને હોંશ થાય છે અને સુંદર પરપુરૂષને જોઈ તેનું અંગ મદનાગ્નિથી બળવા લાગે છે. ગુરૂજનોની શિખામણ તે માનતી નથી. તેનો પ્રેમ ક્ષણજીવી હોય છે અને અતિચંચળ હોય છે.

પરિચ્છેદ ૫ મો.

કુમારિકાના ભેદો અને લક્ષણો.

ઉત્તમા કુમારી—જે કુમારિકાનું શરીર મજબૂત અને નીરોગી હોય, ચાલ હાથણીના જેવી મનોહર હોય, વર્ણમાં ગૌરાંગી, શ્યામાંગી અથવા ઉજ્જવલ શ્યામાંગી હોય, જેની દંતપંક્તિ નાની હોય, હથેળીઓ કોમળ અને લાલ કમળના જેવી તેજસ્વી હોય, નેત્રો પદ્મપત્ર જેવાં હોય, હાથ કમળદંડ જેવા કોમળ અને લાલ લોહીભર્યા ગુલાબી હોય, જે શરમાળ, પવિત્ર આચરણવાળી અને ધર્મકર્મમાં અતિમતિ રાખનારી હોય, તેને ઉત્તમા કુમારી સમજવી. એવી કુમારિકાનો પતિ ભાગ્યશાળી નીવડે છે.

મધ્યમા કુમારી—મધ્યમા કુમારીનું શરીર સામાન્ય હોય છે, એટલે બહુ જાડું કે બહુ પાતળું હોતું નથી, તેનો કેશકલાપ લાંબો હોય છે, નાક શુકચંચૂ સમાન સુંદર હોય છે, મુખમંડળ પ્રફુલ્લ હોય છે, ઓઠ લાલ ને પાતળા હોય છે, તે મધુર વાણી બોલે છે, તેનામાં આળસ હોતું નથી, તેની નાભિ ગંભીર હોય છે, સુખદુઃખને સમાન માની તે સર્વદા પ્રસન્ન રહેનારી હોય છે, ધર્મમાં તથા દેવગુરૂ પર શ્રદ્ધા ધરાવનારી હોય છે, સર્વ પ્રત્યે દયા ધરાવનારી હોય છે અને સદાચરણનું સેવન કરનારી હોય છે.

અધમા કુમારી—અધમા કુમારીના દાંત મોટા, શરીર પર રૂંવાટી અથવા પુષ્કળ વાળ, અંગ કર્કશ, પેટ મોટું, હાથ પગ કઠીન, ચોટલો નાનો, રંગ કેવળ શ્યામ, વાણી કર્કશ, અહંકાર બહુ, દાંતને કાળા કરવાનો શોખ અને નેત્ર પીંગળ વર્ણના હોય છે. તે લાજ વિનાની, બહુ બોલનારી, મોટેથી હસનારી, વ્યાકુળ ચિત્તવાળી, ક્રોધી સ્વભાવની અને ઉછાંછળી હોય છે. તે દુરાચરણનું સેવન કરનારી પણ હોય છે. તે એવી કુરૂપવાળી અને બેડોળ હોય છે કે તેને જોવાથી અરૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે. આવી કુમારિકાનો પતિ દુર્ભાગી નીવડે છે.

વિવાહ માટે કન્યાની પસંદગી—(૧) જેનાં નેત્ર પીળાં હોય, ગંડસ્થળમાં ખાડા પડતા હોય, દાંત છૂટા છૂટા હોય, આંખો નાની હોય, દેહાકૃતિ બહુ નાની અથવા બહુ મોટી હોય, આંગળીઓમાં છિદ્ર હોય, અથવા આંગળીઓ છૂટી છૂટી હોય, દેહ પિંગળ વર્ણનો હોય, કેશ ઘણા હોય, કુરૂપા હોય, ઓઠ લાંબા હોય, નાસિકા મોટી હોય, બહુ ઉતાવળે ચાલનારી હોય, ઉંચા દાંતવાળી હોય અને જેની જીભ કાળા રંગની હોય, એવી કન્યા જો રાજકન્યા હોય તોપણ દાસની સ્ત્રી થાય છે. (૨) જે સ્ત્રીનો ઉરુભાગ સ્થૂળ, શંખના જેવું ગળું, સરખી શ્વેત દંતપંક્તિ, કમળ સમાન વિશાળ નેત્ર, બિંબફળના જેવા ઓઠ, ઉંચું નાક, હાથણી જેવી ચાલ, દક્ષિણાવર્ત નાભી, સ્નિગ્ધ અંગ, કુંચિત કેશ, કનક જેવો વર્ણ, પૂર્ણ ચંદ્રમા જેવું મુખ હોય, તેનો પતિ રાજા થાય અને તે પુત્રપૌત્રોથી યુક્ત થાય. (૩) જેની આંખો વાનરના જેવી હોય, કેશ ઘણા ઘીચ હોય, કાગડા જેવો સ્વર કાઢતી હોય, કૃષ્ણ વર્ણની હોય, કેશનો રંગ પીળચટો હોય એવી કન્યાનો ત્યાગ કરવો. (૪) જેના ચાલવાથી જમીન ધ્રૂજતી જણાતી હોય, જે બહુ ખાતી હોય અને જે લજ્જાહીન હોય એવી કુમારિકાનો ત્યાગ કરવો. (૫) જે સ્ત્રીના દાંત છૂટા હોય અને જીભ કાળી હોય તથા શરીર શ્યામ હોય તે સ્ત્રી પહેલાં પોતાના પતિનો ઘાત કરી બીજો પતિ ગ્રહણ કરે છે. (૬) જે સ્ત્રીની પીઠમાં આવર્ત-ભમરી હોય તે પતિને હણે છે, નાભિ પર ભમરી હોય તે પતિવ્રતા હોય છે, કાખ પર ભમરી હોય તે સ્વેચ્છાચારિણી થાય છે અને પડખા ઉપર ભમરી હોય તો વંધ્યા થાય છે. (૭) જે સ્ત્રી કબૂતરના જેવાં નેત્રવાળી હોય અને જે સ્થૂળ નાસિકાવાળી હોય તે હજાર સ્વામીઓનો પણ ઘાત કરનારી થાય છે. (૮) જેનાં બેઉ ચરણોની અનામિકા આંગ-

ળીનો સ્પર્શ પૃથ્વીને થાય નહિ અથવા બીજી-ત્રીજી આંગળી પૃથ્વીને અડકતી ન હોય તે કન્યાને સુખ મળતું નથી. (૯) જે કપિલ અથવા પિંગળ વર્ણની કન્યા હોય, જે કુટિલ સ્વભાવની હોય, ક્રોધી તથા કડવું બોલનારી હોય એવી કન્યાનો ત્યાગ કરવો. (૧૦) જેનાં બધાં અંગો મનોહર હોય તે અનેક પુત્રોને ઉત્પન્ન કરનારી અને સુખી થાય છે. જેનો વર્ણ ચમ્પાના જેવો અને આંખો નીલ કમળના જેવી હોય છે તે કન્યા દાસકુળમાં જન્મ પામવા છતાં રાજાની પત્ની થાય છે. (૧૧) જેની કમર ક્ષીણ-પાતળી હોય, ગળું શંખાકૃતિના સરખું હોય, સુંદરી હોય, સુવર્ણ સમાન કાન્તિવાળી હોય તે કન્યા હજારો સેવકોની સ્વામિની થાય છે. (૧૨) જેનાં અંગો પર રોમ બહુ હોય જેનો સ્વભાવ દુષ્ટ હોય, દાંત મોટા અને છૂટા હોય, નેત્ર પિંગળ-વર્ણાં હોય, કટિપ્રદેશ સ્થૂલ હોય, એવાં લક્ષણવાળી રાજકન્યાને પણ ગ્રહણ કરવી નહિ. (૧૩) જે સુંદરી શીયાળામાં ગરમ અને ઉનાળામાં ઠંડા અંગવાળી હોય, સુંદર કેશવાળી હોય, જેના શરીર પર રોમ સૂક્ષ્મ હોય, ચાલ સુંદર હોય, દંતપંક્તિ સરખી હોય, કટિપ્રદેશ કૃશ હોય અને કમળ સમાન નેત્રવાળી હોય એવી કન્યા સુભાગિની નીવડે છે.

પરિચ્છેદ ૬ ઠો.

પુરૂષોના ચાર પ્રકાર.

જેવી રીતે સ્ત્રીઓના ચાર પ્રકાર છે, તેવી રીતે પુરૂષોના પણ ચાર પ્રકાર છે. (૧) શશક, (૨) મૃગ, (૩) વૃષભ, (૪) અશ્વ.

શશક પુરૂષ—શશક પુરૂષ મૃદુભાષી, સુશીલ, કોમળ અંગવાળો, સુંદર કેશવાળો, સકળ ગુણનિધાન અને સત્યવાદી હોય છે. તેનું અંગ બહુ નાનું હોતું નથી તેમ બહુ મોટું પણ હોતું નથી; તે ગુરૂ અને બ્રાહ્મણનો ભક્ત, પરસ્ત્રીથી વિમુખ, બીજાનું હિત કરનારો, સાધુજનોની સંગતિ કરનારો, સારી રીતે પ્રીતિ કરનારો, ઉત્તમ લક્ષણવાળો, ધનવાન, તથા આદર સત્કાર કરવામાં નિપુણ હોય છે.

મૃગ પુરૂષ—મધુર વચન બોલનારો, મોટાં નેત્રોવાળો, બ્હીકણ, ચંચળ બુદ્ધિવાળો, સુંદર રૂપવાળો અને શીઘ્રગામી એવો પુરુષ મૃગ પુરૂષ કહેવાય છે. તે કમળ સરખા ગંધવાળો, મનોહર વેશવાળો, પરો-

પકારી, ધીર અને સદા આનંદપૂર્વક રહેનારો, હાસ્યયુક્ત મુખવાળો, સ્નિગ્ધ શરીરવાળો, બહુ ભોજન કરનારો; સદા બળવાન અને નાચ-ગાન પ્રત્યે પ્રીતિ ધરાવનારો હોય છે.

વૃષભ પુરૂષ—અતિગુણી, બહુ બંધવાળો, શીઘ્રકામી, કોમળ અંગવાળો, હષ્ટપુષ્ટ શરીરવાળો, પાપાનુષ્ઠાનમાં ભય રાખનારો, ઓછી નિદ્રાવાળો અને ઓછી લજ્જાવાળો પુરુષ વૃષભ જાતિનો કહેવાય છે.

અશ્વ પુરૂષ—કઠોર અંગવાળો, ખોટી ચાલચલગતવાળો, સદા નિર્ભય રહેનારો, લાંબા શરીરવાળો અને શીઘ્રગામી હોય તે અશ્વ પુરુષ કહેવાય છે. તે જૂઠું બોલે છે, કઠોર સ્વભાવનો હોય છે, દરિદ્ર હોય છે, આળસુ અને બહુ ઊંઘવાળો હોય છે, નિર્લજ્જ તથા ક્રૂર કામ કરનારો હોય છે, શ્યામ વર્ણનો તથા બુદ્ધિહીન હોય છે, મહાકામી અને હઠીલો હોય છે, પરસ્ત્રીલંપટ અને પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યે ઘાતકી હોય છે.

દેવાદિ પુરૂષના ભેદ—જે પુરુષ જ્ઞાની, દાતાર, શૂરો, સત્યવાદી, પવિત્ર, સરખા રંગવાળો, કાન્તિવાળો, મેઘના જેવા ગંભીર શબ્દવાળો, લાંબા બાહુવાળો, બળવાન, દુર્ગુણરહિત, મધુર બોલનારો, ચંચળ ગતિવાળો, કમલ જેવાં નેત્રવાળો, સુંદર, સરળ, ગુણવાળો અને સત્વગુણી હોય છે તે દેવ પુરુષ કહેવાય છે. જે સત્વ અને રજોગુણના મિશ્રિત સ્વભાવવાળો, શ્યામ ચંપાના જેવા રંગનો, સ્વરૂપવાન, શીલવાન, પવિત્ર, ગાનકલામાં કુશળ, મધુરવાદી, ખાટાં-મીઠાં ભોજન પર પ્રીતિ રાખનારો અને મિત્રભાવે રહેનારો હોય છે તે ગંધર્વ પુરુષ કહેવાય છે. જે પુરુષ દયાળુ પુષ્ટ શરીરવાળો, મોટા પેટવાળો, કંદ જંઘા અને શરીરે ઓછી રૂંવાટીવાળો, રજો તમોગુણયુક્ત, લાલ રંગનો, લાલ આંખવાળો, સિંહસમાન શબ્દવાળો, ધનવાન અને અચળ મતિવાળો હોય છે તેને યક્ષ પુરુષ કહે છે. જે પુરુષ લાલાશ પડતા શ્યામ રંગનો, ભયાનક, મોટી દાઢવાળો, જાડા લાંબા શરીરવાળો, તમોગુણી, કામી, નિર્દય, દુર્મતિવાળો, મદ્યપાન કરનારો, કઠોર ચિત્તવાળો અને દેવ પુરુષ સાથે વેર રાખનારો હોય છે, તેને રાક્ષસ પુરુષ કહે છે. જે પુરુષ ઘણું ભોજન કરનારો, નિર્દય, અતિક્રોધી, ક્રૂર, કુરૂપ, મલીન વેશવાળો, કડવાં-ખાટાં ભોજન કરનારો, કટુ શબ્દ બોલનારો, બકરીના જેવી ગંધવાળો, વિશ્વાસઘાતી અને પાપી હોય છે તે પિશાચ પુરુષ કહેવાય છે.

પ્રકૃતિને અનુસરતા પુરૂષના ભેદ—જેનું શરીર કૃશ હોય, કેશ મોટા હોય, શરીરે રૂક્ષ હોય, ચંચળ અને બહુ વાચાળ હોય તેને વાત પ્રકૃતિનો પુરુષ જાણવો. એવો પુરુષ સ્વપ્નમાં આકાશ જુએ. જેના વાળ જુવાન અવસ્થામાં ધોળા થાય, જે બુદ્ધિનો ગંભીર હોય, ક્રોધી હોય, બહુ પરસેવાવાળો હોય તે પિત્ત પ્રકૃતિનો પુરુષ કહેવાય, એવો પુરુષ સ્વપ્નમાં જ્યોતિ જુએ. જેનું શરીર સ્થૂળ હોય, કેશ ચીકણા હોય, બળવાન હોય અને ગંભીર બુદ્ધિનો હોય તેને કફ પ્રકૃતિનો પુરુષ જાણવો. એવો પુરુષ સ્વપ્નમાં જળસ્થાન જુએ છે.

પરિચ્છેદ ૭ મો.

સ્ત્રીનાં સામુદ્રિક લક્ષણો.

પગ—જે સ્ત્રીના ચરણોમાં શંખ, ચક્ર, કમળ, રથ, ધ્વજ, મચ્છર, વિમાન અને ચાંદનીનો આકાર ચિન્હિત હોય તેનો પતિ ઐશ્વર્યવાળો થાય છે. જે સ્ત્રીના પગનાં તળિયાં કોમળ હોય, ઉચાં-નીચાં ન હોય અને લાલ હોય તે સ્ત્રી સ્થૂળ દેહની, કામબાધાથી સંતાપિત, રાજાની પ્રિય વલ્લભા અને ધર્મહીન થાય છે. જેનાં તળીયાં ખરખરાં, ખરાબ રંગનાં, સૂકાં અને રૂક્ષ હોય તે સ્ત્રી ભાગ્યહીન થાય છે. જેના પગનો અંગુઠો ઉંચો, ગોળ અને સમાન હોય તે સ્ત્રી સુખ ભોગવનારી થાય છે તથા સુપડાના આકાર જેવા નખવાળી સ્ત્રી દુ:ખ ભોગવે છે. જે સ્ત્રી ચાલતી વખતે માર્ગમાં ધૂળ ઊડતી જાય તે માતા, પિતા તથા પતિના કુળને કલંક લગાડનારી થાય છે. જેના પગની એક આંગળી બીજી આંગળી પર ચડી હોય તે પતિનો ઘાત કરી વેસ્યા થાય છે. જેના પગની ટચલી આંગળી ચાલતી વખતે જમીનને અડકે નહિ તે સ્ત્રી પતિઘાતિની અને પરપુરુષગામિની થાય છે. જેના પગની મધ્યમા અને અનામિકા આંગળી જમીનને ન અડકે તે સ્ત્રી પણ પતિઘાતિની થાય છે. જેના પગના નખ ચીકણા, ઉંચા, ગોળ અને લાંબા જેવા હોય તે સ્ત્રી સુખિની થાય છે. જે સ્ત્રીના પગનો ઉપરનો પંજો સ્વચ્છ, કોમળ, લાલ હોય તે ગુણવતી થાય છે. જે સ્ત્રીના પગની આંગળીઓની વચમાં નીચાણ હોય તે દરિદ્રિણી થાય છે. જેના પગમાં આંગળીઓની નસો વધારે હોય તે કુમાર્ગે ચાલનારી થાય છે. જેના પગની આંગળીઓ ઉપર વાળ હોય તે દાસી થાય છે.

ઘુંટણ—જેના ઘુંટણ માંસયુક્ત, શિરાસહિત અને ગોળ હોય તે સ્ત્રી સૌભાગ્યવતી હોય છે. જેના ઘુંટણ સમાન હોય તે ભાગ્યવતી, મોટા હોય તે ભાગ્યહીન, ઉંચા હોય તે વ્યભિચારિણી અને લાંબા હોય તે રોગિની થાય છે.

જંઘા—જેની જંઘા કેળની સમાન ગોળ, રોમહીન, સ્થૂળ, સ્નિગ્ધ અને એકસરખી હોય તે સ્ત્રી ઐશ્વર્યવાળી થાય છે અને તેથી વિપરીત હોય તો તે ભાગ્યહીન નીવડે છે.

કમર—જેની કમર ઉંચા નિતંબવાળી અને ૨૪ આંગળ પહોળી હોય તે ઐશ્વર્યવાળી થાય છે. જેની કમર માંસહીન, નીચી, લાંબી, ગંભીર, ચપટી, નાની અને રોમયુક્ત હોય તે વિધવા થાય છે.

નિતંબ—જેના નિતંબ સુંદર હોય તે સુખિની થાય છે અને ઉંચા તથા સ્થૂળ હોય તે કામસુખને વધારનારી થાય છે. જે સ્ત્રીના બેઉ નિતંબ ઉપર ચઢતા હોય તે સ્ત્રીનો પતિ મરણ પામે છે.

નાભિ—જેની નાભિ દક્ષિણાવર્ત અને ગંભીર હોય તે સુખિની અને ગાંઠડીની પેઠે ખુલ્લા મુખની વામાવર્ત હોય તે સારી નીવડતી નથી. જો નાભિની નીચે તલ અથવા લાંછન હોય તો તે સ્ત્રી સૌભાગ્યવતી રહે છે.

ઉદર—જેનું ઉદર મોટું હોય તે અનેક પુત્રોવાળી થાય છે, દેડકા જેવું હોય તે રાજપુત્રને જન્મ આપે છે, બહુ વિસ્તૃત ઉદરવાળી સ્ત્રી બળવાન પુત્રને જન્મ આપે છે, જેનું ઉદર ઉંચું હોય તે વંધ્યા અને કઠોર હોય તે નીચ સ્વભાવવાળી થાય છે. જેનું ઉદર ઘડા અથવા મૃદંગના આકારનું હોય છે તે પુત્રહીન રહે છે. જેની ત્રિવલી (ઉદર પરની ત્રણ રેખાઓ) સૂક્ષ્મ, સરલ હોય તે રતિકેલિમાં પ્રેમ વધારનારી થાય છે અને ભૂરા રંગની હોય તો તે કુટિલ નીવડે છે; વાળથી આચ્છાદિત હોય તો તે સ્ત્રી દુષ્ટ વચન બોલનારી થાય છે અને મોટા આકારની ત્રિવલી સારી નીવડે છે. જે સ્ત્રીનું ઉદર બહુ લાંબું હોય તેનો સસરો મરણ પામે છે.

કાળજું—જે સ્ત્રીનો કાળજાનો ભાગ કેશરહિત બરાબર હોય તે સ્ત્રી ભોગ ભોગવનારી અને પાછલી અવસ્થામાં પ્રિયતમના વિયોગવાળી થાય છે. જે સ્ત્રીના હૃદય ઉપર વાળ ઊગતા હોય અને પોતાની મેળે ઊખડીને પડી જતા હોય તે સ્ત્રી પતિઘાતિની નીવડે છે. જેનું હૃદય બહુ

પહોળું હોય તે વ્યભિચારિણી, ૧૮ આંગળ પહોળું હોય તે સુખિની અને ઉંચા નીચા રોમવાળું હોય તો દરિદ્રી થાય છે. જેના હૃદય ઉપર તલ અથવા લાંછન હોય તેને રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્તન—જે સ્ત્રીના બેઉ સ્તન કઠીન, એકસરખા ગોળ અને સુંદર હોય તે પતિના હર્ષને વધારનારી થાય છે. જેનાં સ્તન એક બીજાને મળી ગએલાં ન હોય, નીચાં પડયાં ન હોય, કઠણ હોય, સ્થૂળ હોય અને જમણું સ્તન કાંઈક મોટું હોય તે સ્ત્રી પુત્રવતી થાય છે. જો ડાબું સ્તન મોટું હોય છે તો તે પુત્રીઓ ઉત્પન્ન કરનારી થાય છે. સ્ત્રીનાં સ્તનોની વચમાં ખાલી જગ્યા હોય તો તે સારૂં ચિહ્ન નથી. જેના ડાબા સ્તન પર લાલ ચિહ્ન હોય અથવા કમળના રંગ જેવો તલ હો તે સ્ત્રી પહેલાં એક સુપુત્રને જન્મ આપીને પછી વિધવા થાય છે. જેને સ્તનમંડળ ઉપર લાલ તલ હોય તેને ચાર પુત્રીઓ અને ત્રણ પુત્રો થાય.

સ્કન્ધ—જે સ્ત્રીના સ્કન્ધ પુષ્ટ હોય તે કામાંધ રહે છે અને સ્કન્ધ નમ્ર હોય છે તે પુત્રવતી થાય છે. સ્કન્ધ નાના હોય તે સ્ત્રી સુખ ભોગવનારી થાય છે. જેના સ્કન્ધ પહોળા અને કઠીન હોય તે ભાગ્યશાળી નીવડે છે અને ઉંચા, માંસહીન, પાતળા સ્કન્ધવાળી સ્ત્રી વિધવા થાય છે.

હાથ—જે સ્ત્રીના હાથનો અંગુઠો અને બે આંગળીઓ કમળની કળીના જેવી હોય તે સ્ત્રી અધિક સુખ ભોગવનારી થાય છે. જે સ્ત્રીની હથેળીઓ ભુજાઓ કરતાં કોમળ, સ્વચ્છ અને કમળ જેવી લાલ તથા ઉંચી હોય તે સ્ત્રી રતિકેલિથી પોતાના પતિને પ્રસન્ન કરે છે. જે સ્ત્રીનો હાથ બહુ રેખાઓવાળો હોય અથવા રેખાઓ વિનાનો હોય તે સ્ત્રી વિધવા થાય છે. જેની હથેળીમાં સ્વચ્છ રેખાઓ હોય તે સ્ત્રી સુખી રહે છે. જેનો હાથ ઘણી નસોથી ભરેલો હોય તે દરિદ્ર અને હાથનો પંજો ઉંચો તથા નસો વિનાનો હોય તે સ્ત્રી સુખિની થાય છે. જેની હથેળીમાં કમળનું ચિહ્ન હોય તે રાજાની રાણી થાય છે અને તેનો પુત્ર પણ પરાક્રમી તથા તેજસ્વી થાય છે. જે સ્ત્રીના હાથમાં અંગુઠાના મૂળથી ટચલી આંગળીના મૂળસુધી રેખા ગઇ હોય તે સ્ત્રી પતિઘાતિની થાય છે. જેના હાથમાં શુભ વસ્તુઓના આકાર હોય તે સુખી અને અશુભ વસ્તુઓના આકાર હોય તે દુઃખી નીવડે છે. જેના હાથનો અંગુઠો સીધો, કોમળ, ગોળ હોય અને આંગળીઓ ક્રમે કરીને નાની લાંબી અને ગોળ હોય; ઉપર વાળ હોય તથા મધ્યમાં રેખાઓ બહુ હોય તે સુભાગ્યવતી

થાય છે. તેથી વિપરીત હોય તે દરિદ્ર નીવડે છે. જેના નખમાં સફેદ રંગનાં બિંદુઓ હોય તે બહુ કામવતી સ્ત્રી હોય છે. જેના નખ શંખ અથવા સાપના જેવા હોય, નીચે નમતા હોય, કુરૂપ હોય, તેમ જ કપિલ અથવા ભૂરા રંગના હોય તે સ્ત્રી કુલક્ષણી નીવડે છે.

પીઠ—જેની પીઠનું હાડકું-કરોડ માંસમાં મળી ગઈ હોય તે પતિને પ્યારી અને જેની પીઠમાં બહુ રૂંવાટી હોય તે વિધવા થાય છે.

ગરદન—જે સ્ત્રીનું ગળું ગોળ વર્તુળાકાર, ઉંચું અને ચાર આંગળ લાંબુ હોય તે સ્ત્રી પોતાના પતિને પ્રિય થાય છે. જેની ગરદન મોટી હોય છે તે સ્ત્રી પોતાના પતિમાં આસક્ત રહે છે અને જેના ગળાનો રંગ લાલ હોય છે તે દાસી થાય છે. જેની ગરદન ચપટી અને પાતળી હોય તે પતિહીન અને નાની હોય તે ધનહીન થાય છે. સ્ત્રીની ગરદન રોમહીન અને કોમળ હોય તો સારી અને રોમવાળી તથા નાની હોય તો તે નઠારી છે.

ગાલ—સ્ત્રીના ગાલ મોટા, ભારે, ઉંચા અને ગોળ હોય તે સારા પરન્તુ માંસહીન અને રોમવાળા હોય તે નઠારા લેખાય છે. જેના ગાલની વચ્ચે લાલ મસો હોય તેનું કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

ઓઠ—જે સ્ત્રીના ઓઠ ગોળ, રેખાયુક્ત, લાલ અને સ્નિગ્ધ હોય તે સ્ત્રી રાજાની પ્રિયા થાય છે. જેના ઓઠ લાંબા, પુરૂષના ઓઠની પેઠે ફાટેલા તથા માંસહીન હોય તે અભાગિની નીવડે છે. કાળા ઓઠવાળી સ્ત્રી પતિહીન થાય છે. જેના ઉપરના ઓઠ ઉપર વાળ હોય તે કલહપ્રિયા અને વ્યભિચારિણી નીવડે છે.

દાંત—જેના નીચે-ઉપરના દાંત એકસરખા હોય, મળેલા હોય અને દાંતની ઉપર દાંત ચોંટેલા ન હોય તે સ્ત્રી સૌભાગ્યવતી થાય છે. જેના નીચેના દાંત ઉપરના દાંતથી મોટા હોય અથવા વધારે હોય તે સ્ત્રી માતાહીન અને દુઃખિની થાય છે. જેના દાંત વિકટ હોય તે પતિહીન અને વચમાં છેદાયેલા હોય તે વ્યભિચારિણી થાય છે.

જીભ—જેની જીભ નરમ, સરખી લાલ અથવા સફેદ હોય તે ભાગ્યવતી થાય છે અને જેની વચમાં વિકૃતિવાળી હોય તે સુખહીન થાય છે. જેની જીભ કાળી હોય તે કલહપ્રિય, મોટી હોય તે ધનહીન અને લાંબી હોય તે અભક્ષ્ય પદાર્થનું ભક્ષણ કરનારી હોય છે.

તાળવું—જે સ્ત્રીનું તાળવું લાલ કમળ જેવું હોય તે સૌભાગ્યવતી, પીળું હોય તે તપસ્વિની અને સફેદ હોય તે પતિહીના હોય છે.

નાક—જેની નાસિકાનાં છિદ્રો સમાન અને ગોળ હોય તે ભાગ્ય વતી હોય છે જેના નાકનો અગ્ર ભાગ સ્થૂળ અને વચમા નીચો હોય તે દરિદ્ર હોય છે અને અગ્ર ભાગ લાન તથા વાકો હોય તે પતિહીના હોય છે ચપટા નાકવાળી સ્ત્રી દાસી અને લાંબા નાકવાળી કલહપ્રિય હોય છે જેના નાકની પાસેનો મસો કાન્તિવાળો હોય તે દ્રવ્યવતી અને ભમરાની પાખ જેવો તથા નવીન મેઘ જેવો હોય તે પતિઘાતિની અથવા તો વ્યભિચારિણી નીવડે છે

આંખ—જે સ્ત્રી નેત્ર બધ કર્યા વિના ઉત્તમ દૃષ્ટિ કરીને બોને ને બોનતી વખતે જેના ગાલ પ્રફુલિત થાય તથા દાત દેખાય નહિ તે સ્ત્રી ભાગ્યવતી હોય છે જેની આખોના ખૂણા લાલ, આંખની વચ્ચેનો તારો કાળો, પૂતળીઓ સફેદ, પોપચા કોમળ અને પાપણના વાળ કાળા હોય તે ભાગ્યવતી લેખાય છે જેની આખો ઉચી હોય તે અલ્પાયુ નીવડે છે ગોળ નેત્રો વાળી સ્ત્રી વ્યભિચારિણી અને બકરી કે ભેસના જેવા નેત્રોવાળી સ્ત્રી અભાગિની નીવડે છે. જમણી આખે કાણી સ્ત્રી વધ્યા અને ડાબી આખે કાણી સ્ત્રી કુલટા હોય છે મધના જેવા રગના પીળા નેત્રોવાળી સ્ત્રી ધનવતી, પતિવ્રતા અને પુત્ર-પૌત્રાદિકથી યુક્ત હોય છે જેની આખના પોપચા કાળા, કોમળ, સઘન અને નાના હોય તે સ્ત્રી ભાગ્યવતી તથા પતિપ્રિયા થાય છે જેના પોપચા કેશહીન અથવા થોડા કે મોટા કેશ વાળા હોય, લાબા કે કપિલવર્ણના હોય તે પરપુરૂષગામિની નીવડે છે. જેની ભમ્મરો નરમ, ગોળ, કાળી તથા ધનુષ્યાકૃતિની હોય છે તે કામ કળામા પ્રવીણ હોય છે જેની ભ્રૂકુટી કપિલ વર્ણની, મોગી, સીધી, મળેલી અથવા લાબા વાળવાળી અથવા વાળ વિનાની હાય તે ધન હીન હોય છે

કાન—સ્ત્રીના કાન લાંબા ગોળ હોય તે સારા અને પાતળા તથા બહુ નસોવાળા હોય તે ખરાબ સમજવા જેના બેઉ કાન પુષ્ટ હોય તે ચોરી કરવામા પ્રવીણ હોય અને મોટા હોય તે પતિઘાતિની હોય.

માથુ—જે સ્ત્રીનું મસ્તક ત્રણ આગળ ઊચુ, કોમળ અને અર્ધચન્દ્રાકાર હોય, તે સ્ત્રી પરમ ભાગ્યવતી લેખાય છે જેનું મસ્તક થોડુ ઉંચુ અને વધુ લાબુ હોય તે વધ્યા અને કુલનાશિની નીવડે છે જેના માથા ઉપરના કેશ ચળકતા અને ગુચળાવાળા હોય તે સુભાગ્યવતી અને પીળા વર્ણના, રક્ષ તથા ટુકા હોય તે બધન, વૈધવ્ય અથવા દુખ દેનારી હોય છે

લલાટ—જે સ્ત્રીના લલાટ ઉપર અથવા ભમ્મરની વચમાં નાના પ્રણના જેવો મસો હોય તે સ્ત્રી સુખ, ધન અનેક પ્રકારના ભોગ અને પતિ, પુત્ર, દાસી વગેરેનું સુખ ભોગવે છે. જેનું લલાટ બહુ લાંબુ હોય તે પોતાના દિયરનો નાશ કરનારી નીવડે છે.

ગુહ્યાંગ—જેની ગુહ્યાની જમણી બાજુએ કાળો તલ હોય તે રાજાની સ્ત્રી થાય અથવા તેના ઘરમાં લક્ષ્મીનો વાસ થાય અને સુપુત્રને જન્મ આપે. જેની ગુહ્યેંદ્રિય પીપળના પાનના આકારની હોય તે શુભ છે અને ચુલા અથવા હરણની ખરીના આકારની તથા બહુ રોમયુક્ત હોય તે અધમ છે. જેની ગુહ્યેંદ્રિય કંચુકાવર્ત અથવા બે બાજુએ ઉંચી અને વચમાં ખાલી તેમજ વાંકી હોય તો તે સ્ત્રી દુર્ભાગ્ય વધારનારી છે તેમજ ગર્ભધારણને યોગ્ય નથી. જેની ગુહ્યેંદ્રિય હાથીના સ્કંધ જેવી રૂપવાળી અથવા કાચબાના પીઠના આકારની હોય તે સ્ત્રી રાજપત્ની થાય છે. જેની ગુહ્યેંદ્રિય ડાબી બાજુએ ઉપસેલી હોય તે કન્યાઓને જન્મ આપનારી નીવડે છે અને જમણી બાજુએ ઉપસેલી હોય તે પુત્રોને જન્મ આપે છે. જેની યોનિ શંખાવર્ત હોય તે ગર્ભને ધારણ કરતી નથી. જે ગુહ્યેંદ્રિય માંસરહિત, જરા વાંકી, રૂક્ષ હોય તે વૈધવ્યસૂચક જાણવી, અને બહુ મોટી તથા લાંબી હોય તે તુરત ભાગ્યહીન કરનારી થાય છે.

પરિચ્છેદ ૮ મો.

પુરૂષનાં સામુદ્રિક લક્ષણો.

સુલક્ષણ—જે પુરૂષનું મસ્તક મોટું હોય, બરાબર હોય, ચમકતું હોય તથા મસ્તક પર રેખા વગેરે ન હોય, આંખો મોટી અને મૃગના જેવી હોય, પૂતળીઓ કાળી કે આસમાની રંગની હોય તથા મુખ પર પ્રસન્નતા રહેતી હોય, જેનો ચહેરો તેજદાર હોય, તેવાં લક્ષણવાળો પુરૂષ ભાગ્યશાળી મનાય છે. જેના હાથ ઘુંટણસુધી લાંબા હોય તે ભાગ્યવાન હોય છે. જેના શરીરનો મધ્ય ભાગ ભારે હોય, દેહ ગૌરવર્ણનો હોય, શીઘ્ર બોલનારો હોય તથા જેની જીભ અટકતી હોય તે અવશ્ય ચતુર, વિદ્વાન્ અને બહુ પુત્રવાન્ હોય છે.

કુલક્ષણ—જેનું શરીર દુબળું, બેડોળ હોય, વાત કરતાં જેને ક્રોધ આવી જાય, જેનું માથુ ઉંચું, નીચું તથા નાનું હોય, જેના મસ્તક પર રેખાઓ હોય, જેનાં નેત્ર નીચે ઢળતાં હોય અને જેનાં નેત્ર જલદી પલક મારતાં હોય, જેની વાણીથી જલદી વાત નીકળતી હોય તથા જે

કુવચન બોલનારો હોય, જેની ગરદન ટૂંકી હોય અને જેને હસતી વખતે ગાલમાં ખાડા પડતા હોય, જેની છાતી પર રોમ ન હોય, જેનાં નેત્ર બીલાડા જેવાં હોય, જેને એક જ નેત્ર હોય, જે શીઘ્ર ચાલનારો અથવા વાંકી ચાલ ચાલનારો હોય, જેનો ડાબો પગ પહેલો ઉપડે, જેને બોલતી વખતે થુંક ઊડે, વાત કરતી વખતે મ્હોં કંપવા લાગે, માર્ગે ચાલતાં જે અથડતો જાય, એમાંનાં એક બે લક્ષણવાળો પણ અવગુણી પુરૂષ સમજવો.

ગુહ્યાંગ—પુરૂષની ગુહ્યેંદ્રિય ૭ આંગળથી ૧૦ આંગળસુધી હોય છે. ૭ થી નાની એટલે ૬ આંગળની ઇંદ્રિય હોય તે મનુષ્ય ધનવાન હોય છે અને અતિદીર્ઘ ઇંદ્રિયવાળો પુરૂષ સંતાનહીન તથા નિર્ધન હોય છે. જેની ઇંદ્રિય બાજુએ પડતી વાંકી, બહુ નાની અને ડાબી બાજુએ ઝુકેલી હોય તે પુત્ર અને અન્નધનથી રહિત હોય છે. જેની ઇંદ્રિય જમણી બાજુએ ઝુકેલી હોય છે તે પુત્રવાન હોય છે અને નીચે ઝુકેલી હોય છે તે દરિદ્રી બને છે. જેની ઇંદ્રિયની ગ્રંથી મોટી હાય તે પુત્રવાન હાય. દીર્ઘ ઇંદ્રિયવાળો દરિદ્રી, સ્થૂલવાળો ધનહીન, કૃશવાળો ભાગ્યવાન અને હ્રસ્વવાળો રાજા થાય છે. જે પુરૂષની ઇંદ્રિય કૃષ્ણવર્ણીય, પાતળી, નાની અને રક્તવર્ણી હાય છે તે પૃથ્વીનો સ્વામી થાય છે ને પરસ્ત્રીઓમાં રમણ કરે છે.

પરિચ્છેદ ૯ મો.

સમાગમના સારા-માઠા પ્રકાર.

સમાગમની સમવિષમતા—આગળ પુરૂષ અને સ્ત્રીના જાતિવિશિષ્ટ ગુણોનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. એ ગુણોને આધારે વિદ્વાનોએ સ્ત્રી-પુરૂષના સમાગમના પ્રકારની સમ-વિષમતા અથવા સારા-માઠાપણાનું નિદર્શન કરેલું છે. જ્યાં ગુણોની સમાનતા છે ત્યાં સમાગમ ઉત્તમ છે, જ્યાં થોડી અસમાનતા છે ત્યાં સમાગમ મધ્યમ છે, જ્યાં વિશેષ અસમાનતા છે ત્યાં સમાગમ કનિષ્ઠ છે અને જ્યાં કેવળ વિષમતા છે ત્યાં સમાગમ અનિષ્ટ છે. સમાગમની સમતા-વિષમતાની ગણતરી પુરૂષની ગુહ્યેંદ્રિયની દીર્ઘતા અને સ્ત્રીની ગુહ્યેંદ્રિયની ઉંડાઇને આધારે પણ કરવામાં આવે છે. આ ગણતરી પુરૂષના ત્રણ પ્રકાર શશક, વૃષભ અને અશ્વ તથા સ્ત્રીના ત્રણ પ્રકાર હરિણી, અશ્વિની અને હસ્તિની એમ અનુક્રમે ગુહ્યેંદ્રિયના પરિમાણને આધારે કલ્પી સમાગમની ઉત્તમતા, મધ્યમતા અને કનિષ્ટતા વિચારવામાં આવે છે. ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ઠ અને અનિષ્ટ યોગ કરીને સમાગમસુખ અને લમસુખ તે પ્રમાણમા મળે તેમજ સંતતિ પણ સારા-માઠા પ્રકારની થાય જેની સમજ નીચે આપી છે.

પુરુષની જાતિ	સ્ત્રીની જાતિ	સમાગમનો પ્રકાર	પુત્ર થાય તો તેનાં લક્ષણ	પુત્રી થાય તો તેનાં લક્ષણ
શશક	પદ્મિની	ઉત્તમ	ધર્મશાસ્ત્રવેત્તા, રૂપવાન	પતિપરાયણા અને સતી સાધ્વી.
મૃગ	ચિત્રિણી	ઉત્તમ	ધનવાન્, બળવાન્	સ્વરૂપવતી, વિદુષી.
વૃષભ	શંખિની	ઉત્તમ	મહાબાહુ, સાહસિક	ડાકિની, પરનર સાથે પ્રીતિ કરનારી.
અશ્વ	હસ્તિની	ઉત્તમ	મહાયોદ્ધો, બળવાન્	કામાતુર, સદા પુરુષવાંચ્છુ.
શશક	ચિત્રિણી	મધ્યમ	ધર્મશીલ, શાસ્ત્રવિશારદ	દીર્ઘજીવી, ક્રોધિની.
શશક	શંખિની	કનિષ્ઠ	સુશીલ, અલ્પાયુ	દુઃખી, વૃદ્ધ પતિની પ્રાપ્તિવાળી:
શશક	હસ્તિની	અનિષ્ટ	ગર્ભગલન કિંવા દુર્બળ, અલ્પાયુ	રૂપવતી પરન્તુ અલ્પાયુ:
મૃગ	પદ્મિણી	કનિષ્ઠ	મહાબળવાન, સુખદુઃખભોગી	ધનધાન્યયુક્ત કિન્તુ અલ્પાયુષવતી.
મૃગ	શંખિની	મધ્યમ	દયાવાન, ધાર્મિક, ગુણી	સુંદરી, બુદ્ધિમતી, ગુણવતી
મૃગ	હસ્તિની	અનિષ્ટ	દુરાચારી અને ક્રૂર	કુલકલંકિની, કુલટા અને પતિઘાતિની.
વૃષભ	પદ્મિની	અનિષ્ટ	દુરાચારી	દુરાચારિણી.
વૃષભ	હસ્તિની	મધ્યમ	મહાબળવાન, યોદ્ધો, દુરાચારી	પરપુરુષવિલાસિની, દુરાચારિણી.
વૃષભ	ચિત્રિણી	કનિષ્ઠ	અકાળે મૃત્યુ થાય.	ગર્ભમાં જ મરણ પામે.
અશ્વ	પદ્મિની	અનિષ્ટ	નપુંસક, ક્ષયરોગી	શુદ્ધબુદ્ધિમતી.
અશ્વ	ચિત્રિણી	કનિષ્ઠ	અલ્પાયુ:	શ્વેતવર્ણી.
અશ્વ	શંખિની	મધ્યમ	જન્માંધ, દુર્બળ	કુલટા, પતિઘાતિની.

પરિચ્છેદ ૧૦ મો.

સમાગમનો શાસ્ત્રીય વિધિ.

સમાગમના દિવસો—યાજ્ઞવલ્ક્યનો એવો અભિપ્રાય છે કે રજોદર્શન થયા પછી ૧૬ રાત્રિસુધી સ્ત્રીઓને ઋતુ હોય છે અને તે રાત્રિઓમાં સમાગમ થવાથી ગર્ભાધાન થાય છે; પરન્તુ તેમાં પહેલી ચાર રાત્રિઓ અને અમાસ, પૂનમ વગેરે પર્વના દિવસોએ સમાગમ કરવો અનિષ્ટ છે. મનુનો એવો અભિપ્રાય છે કે સ્ત્રી રજસ્વલા થયા પછીની ૧૬ રાત્રિઓમાં પહેલી ચાર, ૧૧ મી અને ૧૩ મી રાત્રિ તેમજ અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાસ તથા પૂનમ એ દિવસો ત્યજીને બીજા દિવસોએ યોગ્ય સમયે સમાગમ કરવામાં દોષ નથી. રજોદર્શન પછીની પહેલી ચાર રાત્રિમાં સ્ત્રીને ચાંડાલી સમાન લેખી છે, છતાં જે કામી જનો એ રાત્રિઓનો ત્યાગ કરતા નથી તેઓ પોતાનું અને પોતાની સ્ત્રી તથા સંતતિનું અહિત કરે છે. રજોદર્શન પછી પહેલી ચાર રાત્રિએ સમાગમ કરવો એ શરીરમાં અનેક રોગો ઉત્પન્ન થવાના ભય સમાન છે. બીજા દિવસના સમાગમથી જે ગર્ભ રહે તો સંતાન જીવતું નથી. ત્રીજા દિવસના સમાગમથી ગર્ભ રહે તો સંતાન અલ્પાયુ: અને વિકૃત અંગવાળું થાય છે. સમાગમ માત્ર સંતાનોત્પત્તિને અર્થે કરવો એ શાસ્ત્રનું ફરમાન છે છતાં આનંદને માટે સમાગમ કરનારાઓએ ઉપરના નિયમો જાળવવા યોગ્ય છે.

સમાગમનો સમય—રાત્રિના બે પહોર સુધીનો સમય સમાગમને માટે યોગ્ય નથી કારણકે તે સમયે પુરૂષનું વીર્ય ઉત્તમ રહેતું હોવાથી તે ગર્ભાધાનને લાયક થતું નથી. બે પ્રહર વીત્યા પછીનો સમય યોગ્ય છે. પદ્મિણીને રાત્રિના ચોથા પહોરમાં, ચિત્રિણીને પહેલા પહોરમાં, શંખિનીને ત્રીજા પહોરમાં અને હસ્તિનીને રાત્રિના બધા પહોરમાં સમાગમની ઇચ્છા થાય છે; તેમજ દિવસે પદ્મિણીને બધા પહોરમાં અને હસ્તિનીને ત્રીજા-ચોથા પહોરમાં ઇચ્છા થાય છે તથા દિવસે સમાગમની ઇચ્છા ચિત્રિણી-શંખિનીને થતી નથી, છતાં દિવસોનો સમાગમ અનિષ્ટ અને પાપોત્પાદક છે એટલે તેનો ત્યાગ કરવો અને રાત્રિએ બે પ્રહરનો તથા નિદ્રાલુતાના સમયનો ત્યાગ કરવો. શાસ્ત્રકાર તો એમ કહે છે કે પ્રથમ પ્રહરમાં સમાગમ કરવાથી ઉત્પન્ન થતાં સંતાનો અલ્પ કા-

ળમાં મરી જાય છે, બીજા પ્રહરના સમાગમથી સંતાન દરિદ્ર, ભાગ્યહીન અને બુદ્ધિહીન થાય છે, ત્રીજા પ્રહરના સમાગમથી સંતાન દુષ્ટ અને દુઃખી થાય છે અને ચોથા પ્રહરમાં સમાગમ કરવાથી સંતાન બળવાન્, બુદ્ધિમાન્, દીર્ઘાયુષી અને ભક્તિમાન્ થાય છે; જ્યારે અંગ્રેજ વિદ્વાનો એમ કહે છે કે સૂર્યોદય પછી સવારના ૭ થી ૧૦ વાગ્યાસુધી જે સમયે સૂર્યનાં કિરણો તથા વિજળીક પ્રવાહોથી વાતાવરણની શુદ્ધિ થએલી હોય છે, વાયુલહરિઓ આહ્લાદકારક હોય છે, તનમન પ્રફુલિત અને સ્વસ્થ હોય છે તે જ સમય સમાગમ માટે ઉત્તમ છે.

સમાગમની તૈયારી અને વિધિ—' આચાર મયૂખ ' નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે પૂર્વ રાત્રિ એટલે એક પ્રહર રાત્રિ ગયા પછી રતિમંદિરમાં દંપતીએ પ્રવેશ કરવો. ત્યાં ગયા પૂર્વે પગ ધોઇને સુગંધલેપન કરીને, ફૂલની માળા ધારણ કરીને, તાંબુલ ચર્વણ કરીને અને શ્વેત-સ્વચ્છ વસ્ત્રો ધારણ કરી લેવાં. રતિમંદિરમાં પ્રવેશ કરીને સુકોમળ શય્યા પર દંપતીએ શયન કરવું સમાગમની પૂર્વે બહુ ભારે ભોજન કરવું જોઇએ નહિ તેમજ ક્ષુધા-તૃષાપીડિત, રોગી અને કુદરતી હાજતવાળાએ સમાગમ માટે તત્પર થવું નહિ. વિધિ સંબંધે ' આચાર મયૂખ ' માં જણાવ્યું છે કે સ્ત્રીએ પહેલાં પતિના પગને નમસ્કાર કરીને પછી શય્યામાં શયન કરવું. સ્વામીએ પ્રભુસ્મરણ કરતે જંઘા પ્રસારણ કરી સ્ત્રીના ગુહ્યાંગને સ્પર્શી **विष्णुर्योनिः प्रजापतेः** એ સૂક્ત ભણી સમાગમમાં ઉદ્યુક્ત થવું. સમાગમમાં ઉદ્યુક્ત થતાં કામવાસના અંગો પર ચુમ્બનાદિ કરવું. હવે પછીના એક પરિચ્છેદમાં કામવાસનાની સમજ આપવામાં આવી છે તે બરાબર સમજી નહિ શકનારે કપોલ, હોઠ, નેત્ર, આદિ અંગો પર ચુંબનદાન કરવું અને સ્તનસ્પર્શ કરવો, જેથી ઉભય પાત્રોમા આપોઆપ કામ સ્ફુરાયમાન થાય છે. નેત્રો લાલ થાય, શ્વાસ ગરમ અને ઉતાવળો વહે એટલે ઉભયમાં કામવ્યાપ્તિ થઈ છે એમ સમજવું. રતિસમયમાં સુખાસન સર્વસામાન્ય મનાય છે. સ્ત્રીની કટિ નીચે તેમજ મસ્તક નીચે સુકોમળ તકીયા સમાગમ સમયે રાખવા એ હિતાવહ છે. પ્રથમ સ્ત્રી અને પછી પુરૂષનું કિંવા એક સાથે ઉભયનું વીર્યસ્ખલન થાય એ સુખદ છે. શીઘ્રકામી પુરૂષ અને મંદકામી સ્ત્રીનો સમાગમ સ્ત્રીને અતૃપ્ત રાખે છે.

સમાગમ પછી—સમાગમ માટે બાળા સ્ત્રી અંધકારને ઇચ્છે છે, તરુણી પ્રકાશને ઇચ્છે છે અને પ્રૌઢા થોડા અંધકાર તથા થોડા પ્રકાશને

ઇચ્છે છે. વૃદ્ધા સ્ત્રી સમાગમ માટે યોગ્ય નથી છતાં તેનો સમાગમ કરનાર અકાળે અશક્ત અને રોગી થાય છે. સમાગમ પછી ગુહ્યાંગોને શીતળ જળથી ધોવા નહિ પણ કોકરવર્ણા જળથી ધોવાં. શીતળ જળથી એ કોમળ અંગોને ઇજા થાય છે. સમાગમ પછી શીતળ જળ પીવાથી શરદી કે ગરમીનો રોગ થાય છે માટે તૃષા લાગે તો તેજાનો નાંખેલું મધુર દૂધ પીવું. સમાગમના અતિપરિચયથી આંખોનું તેજ તથા શરીરની શક્તિ ઘટે છે તથા વાતવિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. સમાગમ પછી જો મન ઉલ્લાસમાં રહે, શરીરમાં સ્ફૂર્તિ કે ચૈતન્ય રહે, વ્યાયામની અભિરુચિ થાય, જનનેંદ્રિય પ્રફુલ્લિત રહે તો એમ સમજવું કે સમાગમની આવશ્યકતા હતી અને તે યોગ્ય રીતે પૂરી પાડવામાં આવી છે; પરંતુ સમાગમ પછી જો બેચેની તથા અશક્તિ માલૂમ પડે તો સમજવું કે અયોગ્ય સમયે તથા કુસ્થિતિએ સમાગમ કર્યો છે. સાત દિવસના અંતરે સમાગમ કરવાથી જો આવી ખરાબ સ્થિતિનો અનુભવ થાય તો એ સમય લંબાવતા જવું અને નિર્બળ તથા રોગી માણસે તો જેમ બને તેમ વધારે ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરવો એ લાભકારક છે. સમાગમ પછી સ્નાન, પૌષ્ટિક ખોરાક અને શાન્ત નિદ્રાની ખાસ જરૂર છે. જે સમયે આંખમાં ઉંઘનો ઊભરો હોય તે સમયનો ત્યાગ કરીને નિદ્રા પૂરી થયા પછીનો સમય વધારે સારો છે.

રતિના પ્રકાર—સમાગમમાં રતિ મુખ્ય છે અને તે ત્રણ પ્રકારની છે. ઉચ્ચ રતિમાં પુરૂષ બળવાન્ અને સ્ત્રી નિર્બળ હોય છે, જેથી પરસ્પરમાં પ્રસન્નતા રહે છે, નીચ રતિમાં પુરૂષ નિર્બળ અને સ્ત્રી સબળ હોય છે જેથી પરસ્પરમાં ઉદાસીન ભાવ રહે છે અને સમાન રતિમાં બંને સરખાં બળવાળાં હોય છે જેથી પ્રીતિમાં હાનિ થાય છે. ઉચ્ચ રતિથી પુત્ર, નીચ રતિથી કન્યા અને સમાન રતિથી નપુંસક જન્મે છે.

સમાગમમાં કૃત્રિમતા—સમાગમ સમયે શક્તિને કૃત્રિમ ઉપાયોથી ઉત્તેજિત કરવા માટે અથવા ક્ષણિક આનંદનો અનુભવ માટે દારૂ, અફીણ, ભાંગ, કોકેન જેવા પદાર્થોનું સેવન કરી શરીરને કેટલાકો અત્યંત હાનિ કરે છે, કેટલાક સ્તંભન માટેનાં ઔષધો જમે છે. સ્તંભનથી વિષયીજનો આનંદ મેળવતા છતાં પોતાના ગુહ્યાંગને તેમજ તેની શક્તિને બહુ હાનિ કરે છે, તેથી એ અંગની નસો બહુ કમજોર થાય છે, અકાળે શિથિલતા આવે છે અને એવી શિથિલતા આવ્યા પછી ગમે તેવાં આકરાં ઔષધો પણ અસર કરતાં નથી. નૈસર્ગિક ચેષ્ટા જ ગુહ્યાંગને ઉત્તે-

રવા માટે બસ છે. સમાગમ સમયે મદ્યપાન કરવાથી જે ગર્ભ રહે છે તેની માનસિક અને શારીરિક સ્થિતિ બહુ નિર્બળ રહે છે. ગર્ભની ઉત્પત્તિ ન થાય એવા હેતુથી વીર્ય સ્ખલિત થતી વખતે જનનેન્દ્રિયને પાછી ખેંચી લેવી કિંવા ચલિત થએલા વીર્યને રોકવું એ ઘણું જ નુકસાનકારક છે. એમ કરવાથી ઇન્દ્રિયના સ્નાયુ તથા જ્ઞાનતન્તુ નિર્બળ બને છે અને પુરૂષ કમતાકાત બને છે. કોઈ વાર એથી પ્રમેહ જેવા રોગ પણ થાય છે. ગર્ભોત્પત્તિ અટકાવવા માટે આવા ચેપી રોગથી મુક્ત રહેવા માટે સમાગમ સમયે રબ્બરની કોથળીનો ઉપયોગ કરવાથી પુરૂષને વીર્યસ્રાવનો અને સ્ત્રીને પ્રદરનો વ્યાધિ લાગુ પડે છે.

સમાગમ અને ઋતુનો સંબંધ—સમાગમ માટે ઋતુઓ સંબંધી જ્ઞાન હોવાની જરૂર છે. શિશિર, હેમન્ત, વસન્ત, વર્ષા, શરદ્ અને ગ્રીષ્મ ઋતુ સમાગમ માટે ક્રમશઃ એક બીજીથી ઊતરતી છે. શિયાળામાં જઠરાગ્નિ પ્રબળ હોય છે તેથી પૌષ્ટિક પદાર્થોનું પાચન સત્વર થાય છે, જેથી શિશિર ઋતુમાં મનુષ્ય વિશેષ વીર્યવાન હોય છે અને એ ઋતુ સમાગમ માટે શ્રેષ્ઠ છે. વસંતઋતુમાં વનસ્પતિને નવો મ્હોર, ફળ, ફૂલ તથા પાન આવે છે. તે વખતે હવામાં ઓક્સિજન વાયુનું પ્રમાણ વિશેષ હોય છે, તેથી એ ઋતુ પણ સમાગમ માટે સારી છે. ગ્રીષ્મ ઋતુમાં લોહી તથા વીર્યની સ્થિતિ ગરમીને લીધે સારી હોતી નથી તેથી એ સમયે જેમ બને તેમ લાંબી મુદતે સમાગમ કરવો. વર્ષાઋતુમાં જે સમયે વિજળી ચમકે છે તે સમય સમાગમ માટે સારો છે. વિજળીક પ્રવાહથી વાતાવરણ શુદ્ધ હોય છે. શરીરમાં સ્ફૂર્તિ હોય છે અને તેથી કામ પ્રકટ થાય છે. પેટ ભરીને જમ્યા પછી સમાગમ કરવો એ નુકસાનકારક છે.

સમાગમ અને પ્રેમનો સંબંધ—પ્રેમ બે પ્રકારનો છે. એક પ્રેમ સાત્વિક અથવા નિષ્કામ અને બીજો પ્રેમ સ્થૂળ અથવા સકામ છે. સાત્વિક પ્રેમ એ માનસિક વ્યાપાર છે અને સ્થૂળ પ્રેમ એ શારીરિક વ્યાપાર છે. સાત્વિક પ્રેમ સંતતિની માનસિક સ્થિતિને જન્મ આપે છે, ત્યારે સ્થૂળ પ્રેમ તેની શારીરિક સ્થિતિને જન્મ આપે છે. બળવાન્ તનમનવાળી સંતતિ ઉત્પન્ન કરવા માટે સાત્વિક અને સ્થૂળ એ બેઉ પ્રેમની જરૂર છે. સાત્વિક પ્રેમમાં વિષયેચ્છાના અભાવથી વીર્ય ઉત્પન્ન થતું નથી; પરન્તુ સ્થૂળ પ્રેમમાં વિષયેચ્છા હોવાથી કામ પ્રકટ થાય છે અને તેથી વીર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. જો માત્ર સાત્વિક ભાવથી સમાગમ કરવામાં આવે

તો વીર્યના અભાવને લીધે પ્રજોત્પત્તિ ભાગ્યે જ થાય છે, અને જો એકદા શારીરિક-સ્થૂળ પ્રેમથી સમાગમ કરવામા આવે તો વીર્યક્ષય નથી પ્રજોત્પત્તિ થાય ખરી, પરન્તુ પ્રજાની માનસિક શક્તિમાં ઘણી ન્યૂનતા રહે છે તેટલા માટે સમાગમમા બેઉ પ્રકારના પ્રેમની જરૂર છે

સમાગમ અને શય્યાનો સબધ—વિષયની લગામ એક વખત ઢીલી મૂકી દેવાથી તે દિવસે દિવસે વિશેષ ઉત્તેજિત થતો જાય છે અને અંતે તે માણસ ઉપર આધિપત્ય મેળવી તેની ખરાબી કરે છે વિષયને સયમમા રાખવાથી અને તેનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કર્યાથી તે ઉપયોગી છે જુવાન દપતીઓ ઉછરતી વયમા વિષયમર્યાદાનુ ઉલ્લઘન કરે છે, તે શરૂઆતમાં તો તેમને માલૂમ પડતુ નથી, પરન્તુ જેમ જેમ વખત જતો જાય છે, તેમ તેમ તેમને પોતાની ભૂલનુ ભાન થતુ જાય છે ડાકતરોનો એવો અભિપ્રાય છે કે જોકે અત્યત બળવાન માણસોને માટે અઠવાડીયામા એક વાર સમાગમ માફકસર ગણાય છે, પરન્તુ સાધારણ દપતીઓ માટે એક પખ્ખવાડીયાથી એક માસ જેટલો સમય એક વખતના સમાગમ માટે હોવો જોઇએ આ નિયમ જુવાન દપતીઓ માટે છે, પરન્તુ એવા દપતીઓ ઘણે ભાગે એક જ શય્યામા શયન કરવાના નિયમ વાળા હોવાથી તેઓ વિષય ઉપર કાબૂ રાખી શકતા નથી તેટલા માટે જૂદી જૂદી શય્યામા સુવુ એ વિશેષ લાભદાયી છે રાત્રે ૬-૮ કલાક સુધી સ્ત્રી-પુરૂષને એકબીજાના અગનો સ્પર્શ થવાથી દપતીના ચુબકત્વ સમાન થઈ જાય છે અને તેથી તેમનો એક બીજા પ્રત્યેનો પ્રેમ તથા આકર્ષણ ઓછા થઇ જાય છે સાથે સૂઈ રહેનાર બે માણસોમા એક પોતાની શકિતનો વ્યય કરે છે અને બીજુ તે શક્તિનુ આકર્ષણ કિવા શોષણ કરી શકિત મેળવે છે આમ હોવાથી સાથે સૂઇ રહેનાર બે વ્યકિતમા જે વ્યકિત પોતાની શકિતનો વ્યય કરે છે તે અસ્વસ્થતાથી શય્યામાં આળોટ્યા કરે છે, તેને સુખે નિદ્રા આવતી નથી વળી સવારે તે અસ્વસ્થ તથા ઉદાસીન જણાય છે જે વ્યકિત શકિતનું આકર્ષણ કરે છે તે સવારે શય્યાત્યાગ કર્યા પછી શાન્ત અને પ્રફુલચિત્ત જોવામા આવે છે આ દષ્ટિથી પણ પતિ-પત્નીએ એક શય્યામા આખી રાત ન સુવુ એ હિતાવહ છે

પરિચ્છેદ ૧૧ મો.

ચંદ્રકળા અને કામવાસ

પુરૂષમાં કામવાસ—સામાન્ય રીતે શીતકાળમાં રાત્રિસમયે, ઉષ્ણકાળમાં મધ્યાહ્નકાળે, વસંતઋતુમાં રાત-દિવસ, વર્ષાઋતુમાં વરસાદ વરસતો હોય તે સમયે અને શરદૃઋતુમાં સરોવરની સમીપે સ્ત્રીપુરુષમાં કામનો વાસ હોય છે, એટલે એવે સમયે થએલો સમાગમ ઉભયને આનંદ પ્રદાતા થાય છે; પરન્તુ શાસ્ત્રકારોએ ચંદ્રની કળા પ્રમાણે સ્ત્રીપુરૂષનાં અંગોમાં કામ ફરતો રહે છે એવું જણાવ્યું છે. આ કામવાસના અંગનું મર્દન કિંવા તે ઉપર ચુંબનપ્રદાન આદિ વિધિથી રતિ ઉત્તેજિત થાય છે, કિંવા કામી સ્ત્રીપુરૂષને સુખાનુભવ થાય છે એમ કહેવાનો શાસ્ત્રકારનો હેતુ છે, પૂર્ણિમાને દિને પુરુષના હૃદયમાં કામ વાસ કરે છે, તેથી એ સ્થાનને સ્ત્રીએ સ્પર્શ કરવો નહિ. સ્પર્શ કરવાથી સ્ત્રી કાકવંધ્યા થાય છે, તેથી તે દિવસે સ્ત્રીએ પુરૂષથી જૂદા રહેવું. પડવોને દિને કામ નાભિના ઉર્ધ્વ ભાગમાં વસે છે. રતિની ઇચ્છાવાળી સ્ત્રીએ એ સ્થાનનું લાલન કરવું. બીજના દિને ત્રિવલીના મૂળ દેશમાં કામ વસે છે, સ્ત્રીએ તે સ્થાનનો સ્પર્શ કરવો. ત્રીજને દિને કામ નાભિની નીચેના ભાગમાં વાસ કરે છે. ચોથે મૂળદેશના ઉર્ધ્વ ભાગમાં કામ વસે છે. પાંચમે પુરૂષની નાભિના મૂળમાં કામવાસ હોય છે. છઠને દિવસે મધ્ય ભાગમાં કામ વાસ કરે છે. સાતમે કામ અગ્ર ભાગમાં વાસ કરે છે. આઠમે કામ ઉરૂના મૂળદેશમા વાસ કરે છે, નોમે કામ કટિમાં વાસ કરે છે, અને દશમે કમરની બાજુમાં વાસ કરે છે. અગીઆરસે કામ નિતંબમાં અને બારસે પુરૂષના ગુહ્યાંગ પાસે કામ વાસ કરે છે. તેરસે ઉરૂકેન્દ્રમાં કામ વસે છે અને ચૌદસે આખા દેહમાં કામ વસે છે. માટે સુખેચ્છા ધારણ કરનારી સ્ત્રીએ પતિના તે તે ભાગોનું સ્પર્શાદિથી લાલન કરવું. પાંચમ, છઠ, સાતમ, નોમ, બીજ, ત્રીજ, ચોથ, દશમ, બારસ, તેરસ અને ચૌદસની તિથિઓ સમાગમ માટે પંડિતોએ શુભ કહી છે.

સ્ત્રીમાં કામવાસ—સ્ત્રીઓમાં કૃષ્ણપક્ષ તથા શુકલપક્ષના ભેદે કરીને સર્વ તિથિઓમાં ક્રમશઃ ચંદ્રકળા અનુસાર કામ વાસ કરે છે. કૃષ્ણ પક્ષમાં કામદેવ ઉપરના અંગમાંથી નીચે ઊતરે છે અને શુકલપક્ષમાં નીચેનાં અંગોમાંથી ઉપર ચડે છે. કામવાસના વિષયમાં તિથિ જાણવા

માટે ઘણા ભિન્ન ભિન્ન મત છે, પરન્તુ જે દિવસે સ્ત્રી રજસ્વલા થાય તે દિવસને કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદા માનવી એવો ઘણાખરા પંડિતોનો અભિપ્રાય છે. ચંદ્રકળાનુસાર કામવાસનું નિદર્શન નીચેના કોષ્ટક પરથી થશે.

સુદ	જમણું અંગ	ક્રિયા.	ડાબું અંગ.	વદ.
૧૫	મસ્તક	કેશગ્રહણ ને મસ્તકસ્પર્શ	મસ્તક	૧
૧૪	જમણી આંખ	ચુંબન	ડાબી આંખ	૨
૧૩	અધરોષ્ઠ	ચુંબન, દશન	અધરોષ્ઠ	૩
૧૨	કપોલ	,, ,,	કપોલ	૪
૧૧	કંઠ	મૃદુ નખપ્રહાર	કંઠ	૫
૧૦	કુખ	,, ,,	કુખ	૬
૯	સ્તન	મર્દન	સ્તન	૭
૮	હૃદય	મૃદુ તાડન	હૃદય	૮
૭	નાભિ	,, ,,	નાભિ	૯
૬	નિતંબ	મૃદુ તાડન, સ્પર્શ, મર્દન	નિતંબ	૧૦
૫	ગુહ્યાંગ	સમાગમ	ગુહ્યાંગ	૧૧
૪	જંઘા	મૃદુ પાદતાડન	જંઘા	૧૨
૩	પગની પીંડી	ઘર્ષણ	પગની પીંડી	૧૩
૨	પગના પંજા-તળીયા	મૃદુ પાદતાડન	પંજા-તળીયાં	૧૪
૧	પગનો અંગૂઠો	પાદાંગુલીઓવડે ગ્રહણ	પગનો અંગૂઠો	૧૫

આ ઉપરથી સમજાશે કે શાસ્ત્રકાર તો સ્ત્રીને હમેશાં કામવાસ હોવાનું કહે છે, પરંતુ કામવાસના દિવસે સમાગમની આવશ્યકતા જ હોય છે એમ માનવું નહિ. જે દિવસ સમાગમ માટે પોતાને સારૂ યોગ્ય અને શાસ્ત્રવિહિત હોય તે દિવસે સ્ત્રીનો કામવાસ ક્યા છે તેનો જ માત્ર વિચાર કરવો એ કર્તવ્ય છે; પરન્તુ કામવાસને અનુસરીને વિષયી વૃત્તિને દોડાવવી જોઇએ નહિ.

પરિચ્છેદ ૧૨ મો.

આસન વિષે.

આસનોના પ્રકાર—આ જગતમા જેટલી જીવજાતિ છે તેટલા સમાગમ માટેના આસનોના પ્રકાર છે દરેક પ્રાણીની સમાગમશૈલી જૂદી જૂદી છે અને મનુષ્ય પ્રાણી દરેક પ્રાણીની શૈલીનું અનુકરણ કરવાની બુદ્ધિ-શક્તિ ધરાવતો હોવાથી વિવિધ આસને સમાગમ કરી શકે છે મુખ્ય પ્રકાર પાચ છે (૧) ઉત્તાનક, (૨) તિર્યંક્, (૩) આસિત, (૪) સ્થિત, અને (૫) આનતકંધર. આ મુખ્ય પ્રકારના અનેક ઉપ પ્રકારો છે, જેમા ૮૪ મુખ્ય છે અને તે ૮૪ આસન કહેવાય છે.

આસનનો ઉપયોગ—સમાગમ માટે એક સુખાસન અથવા સન્મુખાસન જ વિશેષ ઉપયોગી અને ઉચિત છે. જો માણસ સીધુ કે ટટાર ઊભુ રહે છે તો તેના પ્રત્યેક સ્નાયુને શ્રમ પહોચે છે. બેસવાથી થોડા સ્નાયુની ક્રિયા ચાલવાથી તેને થોડો શ્રમ પહોચે છે. સૂઇ રહેવાથી સ્નાયુને બિલકુલ શ્રમ વેઠવો પડતો નથી અને શરીરને આરામ મળે છે, પરન્તુ તેથી એક બીજાના દેહો કચડાઈ જવા ન જોઇએ. પરન્તુ કામી જનોને વિચિત્ર આસનો કતૂહલ ઉપજાવનારા હોવાથી તેમજ સ્ત્રીપુરૂષના ગુહ્યાગોની અર્ધ સમાનતા કે વિષમતાને યોગે ગર્ભાધાન થાય નહિ તેવા કારણોથી જૂદા જૂદા આસનો ઉપયોગમા લેવાય છે કે જેથી એ વિષમતા ગર્ભાશયની દૂર-નજીક આવજા થવાથી નાશ પામે અને સમાગમ ફળદ્રૂપ થાય. આસનોનો આ પ્રકારનો ઉપયોગ ન હોય તો ચિત્ર વિચિત્ર આસનો નિરર્થક છે, અને તેથી સ્ત્રી પુરૂષ ઉભયની શક્તિનો અઘટિત વ્યય થાય છે. વિલક્ષણ સ્થિતિના આસનો પછી સ્ત્રી પુરૂષના દેહો અશક્તિને લીધે કપ્યા કરતા હોવાના અનુભવો પણ જાણવામા આવ્યા છે.

ચોરાશી આસનો—૧ સમપાદાસન ૨ નાગરાસન. ૩ ત્રૈવિક્રમાસન ૪. વ્યોમ પાદાસન. ૫ સ્મરચક્રાસન ૬ અવતારિતાસન ૭ સૌમ્યાસન. ૮ જૃંભિતાસન ૯ ચેષ્ટિતાસન ૧૦ વેણુવિદારિતાસન. ૧૧ ભુગ્નકાસન. ૧૨ સ્ફુટનાસન. ૧૩ કૌણુકાસન ૧૪ સમ્પુટાસન. ૧૫ કર્કટાસન ૧૬ પદ્માસન ૧૭. ભૂપપદાસન ૧૮ બધુરિતાસન ૧૯ ફણિપારા-નાગપાશાસન ૨૦ સંયમાસન. ૨૧ કૌર્મકાસન ૨૨ પરિવર્તિતા-

સન. ૨૩ યુગ્મપદાસન. ૨૪ વિતર્દિતાસન. ૨૫ મર્કટાસન. ૨૬ કૂર્પરાસન. ૨૭ હરિવિક્રમાસન. ૨૮ કીર્તિબંધાસન. ૨૯ ધેનુકાસન. ૩૦ ઐભાસન. ૩૧ પુરૂષાયિતાસન. ૩૨ વિપરીત બંધાસન. ૩૩ ભ્રામરાસન. ૩૪ ઉત્કલિતાસ. ૩૫ સ્કંધાસન. ૩૬ એકપદાસન. ૩૭ સન્મુખાસન. ૩૮ જાનુયુગ્માસન. ૩૯ કંદપાદાસન. ૪૦ વીરાસન. ૪૧ ચક્રાસન. ૪૨ ગરૂડાસન. ૪૩ દઢાસન. ૪૪ પદપ્રસારિતાસન. ૪૫ પાદમુખાસન. ૪૬ ગોકરણાસન. ૪૭ જનનશાયિતાસન. ૪૮ મુખપૃષ્ઠાસન. ૪૯ કરપાદ બદ્ધાસન. ૫૦ ઘરંટાસન. ૫૧ લંબાસન. ૫૨ દીપાસન ૫૩ છત્રાસન. ૫૪ મદાસન. ૫૫ યોનિસંકષ્ટાસન. ૫૬ મુદ્રાસન. ૫૭ અધોમુખાસન. ૫૮ ગાત્રાસન. ૫૯ કમલાસન. ૬૦ હિંડોલાસન. ૬૧ અધરચુંબનાસનાસન. ૬૨ ચંચલાસન. ૬૩ પર્યટાસન. ૬૪ વિકટાસન ૬૫ મુક્તાસન. ૬૬ મયૂરાસન. ૬૭ કપોતાસન. ૬૮ મૃગાસન. ૬૯ હંસાસન. ૭૦ ગજાસન. ૭૨ અશ્વાસન. ૭૩ ચક્રવાકાસન. ૭૪ સારસાસન. ૭૫ ઉષ્ટ્રાસન. ૭૬ શ્વાનાસન. ૭૭ માંજારાસન. ૭૮ નકુલાસન. ૭૯ કોકિલાસન. ૮૦ ભદ્રાસન. ૮૧ ઐણાસન. ૮૨ મર્દભાસન. ૮૩ સૈરિભાસન ૮૪ શુકાસન. આ ઉપરાંત પણ કેટલાંક આસનો છે, પરંતુ તે તથા આ ૮૪ માંના પણ કેટલાંક શાસ્ત્રમાં અતિનિંદિત હોવાથી તે કદાપિ આચરવા જેવાં હોતાં નથી. આ કારણથી આ આસનોનાં નામ જ માત્ર આપેલાં છે. તેની રીતો અને વર્ણન પ્રાચીન ગ્રંથોમાં આપેલાં છે પરન્તુ તે અહીં આપવાથી લોકોને હિતકારક થાય તેમ નથી.

પરિચ્છેદ ૧૩ મો.

વીર્ય અને રજ.

શુદ્ધ વીર્ય—પુરૂષના વીર્યના એક બિંદુમાં પણ મનુષ્યના સ્વભાવાદિનું લક્ષણ રહેલું હોય છે. જેમ એક બીજમાં વૃક્ષ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ રહેલી છે, પરન્તુ બીજ જોવાથી કશું સમજી શકાતું નથી, તેવી જ રીતે પુરૂષના વીર્યના સંબંધમાં સમજવાનું છે. વીર્ય જ્યારે બગડે છે ત્યારે તેનો પ્રભાવ સંતતિ પર આપોઆપ થાય છે. જેમ ક્રોધની સ્થિતિમાં મ્હોં લાલ થઇ જાય છે, ભય પ્રાપ્ત થતાં મુખ પીળું પડી જાય છે તથા શરીર કંપવા લાગે છે, તે જ રીતે રોગ થવાથી અંડકોશો પર પણ રોગોનો પ્રભાવ પડે છે અને અંડકોશમાં જ વીર્ય બને છે. ગુહ્યેન્દ્રિય તો

વીર્યનો વ્યય કરવાનું સાધન છે પરંતુ વીર્યનું મુખ્ય સ્થાન અંડકોશ છે. પુરૂષની પંદર વર્ષની વયથી તેમાં વીર્ય બનવા લાગે છે પરન્તુ પૂર્ણ રીતે ઉત્પત્તિ વીસ વર્ષમાં થાય છે. વીર્ય બનવા લાગતાં જે પુરૂષ ઉત્પત્તિ શક્તિનું કામ લે છે, તેની ઇન્દ્રિયો ક્ષીણ થાય છે. વીર્યની રોકાવટ જેટલી વધારે થાય છે તેટલી શક્તિ શરીરમાં રહેલી હોય છે એમ સમજવું. નેવુ વર્ષની ઉમરસુધી મનુષ્ય સંતાન ઉત્પન્ન કરી શકે છે. પુરૂષના શુદ્ધ વીર્યના એક બિંદુની અંદર સેંકડો કીડા રહેલા હોય છે અને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇ શકાય છે. એ જંતુઓને લાંબાં પુછડાં હોય છે. વાયુ લાગવાથી એ જંતુઓ એક દિવસ પણ જીવી શકતાં નથી, પરંતુ સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં પહોંચવાથી અનેક દિવસ સુધી જીવે છે અને એ જ કીડાગાંથી પછી સંતાનોત્પત્તિ થાય છે. વીર્ય જેટલું શુદ્ધ તેટલા કીડા તેમાં વિશેષ હોય છે. શુદ્ધ વીર્ય ભલે થોડું હોય તોપણ તે સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં જવાથી ગર્ભને ઉત્પન્ન કરનારૂં થાય છે, અને અશુદ્ધ વીર્ય ગમે તેટલું હોય કિંવા ગમે તેટલી વાર સમાગમ કરવામાં આવે તથાપિ તેથી ગર્ભોત્પત્તિ થતી નથી. સંતાનોત્પત્તિ માટે વધારે વીર્યની આવશ્યકતા નથી પરન્તુ શુદ્ધ પણ થોડું વીર્ય બસ છે. જેનું વીર્ય પાતળું અને કાંઇક લીલા રંગનું હોય છે તે દૂષિત હોય છે અને જેનું વીર્ય શુદ્ધ શ્વેત-સ્ફટિક વર્ણનું હોય છે, તેમજ જેની વાસ મધના જેવી હોય છે તે શુદ્ધ હોય છે. વીર્ય શુદ્ધ ન હોય તેમણે ખાટા-ખારા-તીખા પદાર્થો ન ખાવા, સાત્વિક આહાર લેવો અને બ્રહ્મચર્ય પાળી સારી પેઠે વીર્યસંચય કરવો. સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં જો જમણા અંડકોષોનું વીર્ય વધારે પહોંચે છે તો પુત્ર અને ડાબા અંડકોષનું વીર્ય વધારે પહોંચે છે તો પુત્રીની ઉત્પત્તિ થાય છે.

શુદ્ધ રજ—સ્ત્રીની નવયુવાનીનો જ્યારે આરંભ થાય છે, તેની જનનેંદ્રિય અને બીજા અવયવો જ્યારે વિકસિત થાય છે તેમ જ તેનું શરીર સ્ફૂર્તિમાં આવે છે, ત્યારે દર અઠ્ઠાવીશ દિવસે યાતો એક મહિને સ્ત્રીઅંડ પૂર્ણાવસ્થાએ પહોચે છે તથા ફૂટે છે અને સ્ત્રીબીજ સ્ત્રીઅંડથી છૂટું પડી ફળવાહિનીના માર્ગેથી ગર્ભાશયમાં જાય છે. અંડાશયથી ગર્ભાશયસુધી પહોંચતાં તેને ચારથી આઠ દિવસ જેટલો સમય લાગે છે. એ સમયે ગર્ભાશય લાલ થાય છે તથા તેના શ્લેષ્મ પડમાં લોહીની નસો ફૂટે છે તથા લોહી ગુપ્ત માર્ગે બહાર નીકળે છે જે આર્તવ અથવા રજોદર્શન કહેવાય છે. પુરૂષની પેઠે સ્ત્રીને પણ અંડકોશ હોય છે. અંડકોશ કાઢી નાંખવાથી જેમ પુરૂષ નપુંસક બની જાય છે તેમ સ્ત્રીના અંડ-

દોરા કાઢી નાંખવાથી તે પણ વંધ્યા બની જાય છે. બાલ્યાવસ્થામાં સ્ત્રીની યોનિના દ્વાર પર એક પડદો રહેલો હોય છે, જેમાં એક છીદ્ર મૂત્ર માટે અને બીજું છીદ્ર રજોદર્શન થવાને સમયે પડે છે. પ્રથમ સમાગમને દિવસે એ પડદો ફાટી જાય છે અને તેથી સ્ત્રીને કાંઈક કષ્ટ થાય છે. એ પડદો તુટયા પહેલાં સ્ત્રી અક્ષતયોનિ કહેવાય છે જે સ્ત્રીનું લગ્ન બહુ મોટી ઉંમરે થાય છે તેને રજોદર્શન વારંવાર થવાથી કુમારિકાવસ્થામાં પણ તેનો પડદો તૂટી જાય છે. મહીને–મહીને નિયમિત રીતે દેખાવ આપનારું રજ શુદ્ધ ગણાય છે. ગર્ભના દિવસોમાં રજોદર્શન થતું નથી, પરન્તુ ગર્ભમાંના બાળકનાં અંગો તેમાંથી બંધાય છે. પછી તે રૂધિર સ્ત્રીના અંગમાં દૂધ ઉત્પન્ન કરીને બાળકને સ્તનપાન કરાવે છે. બાળક ધાવતું હોય ત્યાં સુધી રજોદર્શન થતું નથી તેનું એ કારણ છે. સ્ત્રીના રસથી ઉત્પન્ન થતા રૂધિરને રજ કહે છે. બારથી પચાસ વર્ષની વયસુધી સ્ત્રીને રજોદર્શન થાય છે. ગરમ દેશોમાં સ્ત્રીને રજોદર્શન વહેલું થાય છે, તેમ જ એશ–આરામમાં રહેનાર સ્ત્રીઓને પણ વહેલું થાય છે. આથી શ્રીમંત બાલિકાઓ વહેલી ઋતુમતી થાય છે.

પ્રથમ રજોદર્શન—પ્રથમ રજોદર્શન સાથે જ સ્ત્રીમાં કેટલુંક શારીરિક અને માનસિક પરિવર્તન થતું જોવામાં આવે છે. શરીર પુષ્ટ અને લાવણ્યયુક્ત બને છે. જનનાવયવમાં પૂર્ણતા આવે છે અને શરીરમાં યૌવનનાં ચિહ્નો નજરે પડે છે. નિતંબપ્રદેશ વિસ્તૃત થાય છે અને ચંચળતા દૂર થઈ લજ્જાનો સંચાર થાય છે. ઘણીખરી બાલિકાઓને પ્રથમ રજોદર્શન થયા પછી કેટલાક મહિનાસુધી નિયમિત દર્શન થતું નથી. ઘણીખરી સ્ત્રીને ઋતુ આવવાના દિવસોમાં બે ત્રણ દિવસ પહેલાથી શરીરમાં થાક, સ્તન, પીડ તથા કમરમાં દુખાવો, વગેરે લક્ષણો જણાય છે. ઘણું કરીને રજોદર્શન ચાર–પાંચ દિવસોમાં બંધ પડી જાય છે. રજોદર્શનના રૂધિરનું પ્રમાણ ૨ થી ૩ કિંવા ૩ થી ૪ આઉંસ સુધીનું હોય છે. ગરમ દેશોમાં એ પ્રમાણ કાંઈક વધારે હોય છે, છતાં કોઇને ૦॥ આઉંસ જેટલું અને કોઇને ૪ આઉંસથી વધારે રૂધિર જાય છે. એ રૂધિર શરીરનાં બીજાં અવયવોમાંથી નીકળતા રૂધિરની પેઠે જામી જતું નથી પરન્તુ જો સાવ વધારે થાય છે તો અંદરથી સ્વચ્છ લોહી પણ આવે છે તથા તે કદાચ ઠરી પણ જાય છે. આ રૂધિરમાંથી એક પ્રકારની વિચિત્ર ગંધ આવે છે.

પ્રથમ રજોદર્શનનું ફળ—જે સ્ત્રીને પ્રથમ રજોદર્શન સમયે એક

બિન્દુ માત્ર રજ દેખાય છે તે સ્ત્રી વ્યભિચારિણી થાય છે. જો રૂધિર લાલ હોય તો તે પુત્રવતી થાય છે, કાળું હોય તો તેને મૃત સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે, પાંડુર વર્ણનું હોય તો કાકવન્ધ્યા રહે છે, પીળું હોય તો વ્યભિચારિણી થાય છે અને સિંદુર વર્ણનું હોય તો કન્યાની માતા થાય છે. જે સ્ત્રીનું પ્રથમ રજોદર્શન પડવેને દિવસે થાય છે તે પવિત્ર જીવન ગુજારી સુખી થાય છે, બીજને દિવસે થાય છે તે ઉદાસ અને શક્તિ હીન રહે છે તથા દુઃખ ભોગવે છે, ત્રીજને દિવસે થાય તે પુત્રવતી નીવડે છે, ચોથને દિવસે થાય છે તે ઘણું કરીને વિધવા થાય છે, પાંચમને દિવસે થાય તે સૌભાગ્યવતી નીવડે છે, છઠ્ઠને દિવસે થાય છે તેના કાર્યનો નાશ થાય છે, સાતમને દિવસે થાય છે તેની પ્રજા સારી નીવડે છે, આઠમને દિવસે થાય છે તે રાક્ષસી નીવડે છે, નોમને દિવસે થાય છે તે વૈધવ્યનું કષ્ટ વેઠે છે, દશમને દિવસે થાય છે તે સુખ ભોગવે છે, અગીયારસને દિવસે થાય છે તે પવિત્ર રહે છે, બારસને દિવસે થાય છે તેનું મૃત્યુ નીપજે છે, તેરસને દિવસે થાય છે તે સ્ત્રી નિરંતર પતિસુખ પામે છે, ચૌદશને દિવસે થાય છે તે નિર્ધન અને વ્યભિચારિણી નીવડે છે, પૂનમને દિવસે થાય છે તે પુષ્કળ લક્ષ્મી પામે છે ને તેનાં સકળ દુઃખોનો નાશ થાય છે અને અમાસને દિવસે થાય છે તે રોગી તથા કુલટા નીવડે છે.

રજસ્વલા સ્ત્રીનાં કર્તવ્યો—રજસ્વલા સ્ત્રીએ જીવહિંસા કરવી નહિ, બ્રહ્મચર્ય સેવવું, ભોંયે સૂવું, પતિનું મુખ ન જોવું, હાથમાં, માટીના વાસણમાં અથવા પાંદડામાં રાખીને મગની દાળ અને ભાત ત્રણ દિવસ ખાવાં, રોવું નહિ, નખ ઉતારવા નહિ, માથામાં તેલ ઘાલવું નહિ, ચંદનાદિ સુગંધી પદાર્થોનો લેપ કરવો નહિ, આંખો આંજવી નહિ, સ્નાન કરવું નહિ, દિવસે સૂવું નહિ, બહુ હરવુ ફરવું નહિ, બહુ ઉંચા શબ્દો સાંભળવા નહિ, હાસી મશ્કરી કરવી નહિ, બહુ બોલવુ નહિ, પરિશ્રમ કરવો નહિ, નખથી જમીન ખોતરવી નહિ, બહુ પવનમાં બેસવું નહિ અને ફૂડા વિચાર કરવા નહિ. જે સ્ત્રી મૂર્ખતાથી, આળસથી અથવા દૈવયોગથી નિયમની વિરૂદ્ધ વર્તે છે તેનો ગર્ભ દોષયુક્ત થાય છે. રજોદર્શનમાં જે સ્ત્રી રૂએ છે તેનું બાળક વિકૃત નેત્રોવાળું થાય છે, નખ કાપવાથી બાળક ખરાબ નખવાળું થાય છે, તેલ વગેરે પદાર્થો લગાવવાથી બાળક કુષ્ટરોગી થાય છે, ચંદનાદિનો લેપ અને સ્નાન કરવાથી બાળક દુઃખી થાય છે, આંખો આંજવાથી બાળક નેત્રહીન થાય છે,

દિવસે સુવાથી બાળક આળસુ ઉત્પન્ન થાય છે, બહુ ઊંચા શબ્દો સાંભળવાથી બાળક બહેરૂં થાય છે, બહુ હસવાથી બાળકનું તાળવું, હોઠ અને દાંત કાળા થાય છે, બહુ બોલવાથી બાળક વાચાલ ઉત્પન્ન થાય છે, પરિશ્રમ કરવાથી બાળક નિર્બળ અને ઉન્મત્ત થાય છે, ભોંય ખોતરવાથી બાળક સ્ખલિત અંગવાળું થાય છે અને બહુ પવન ખાવાથી બાળક ઉન્મત્ત નીવડે છે. રજસ્વલા સ્ત્રી આ નિયમોનું પાલન કરી ઋતુસ્નાતા થઇ યોગ્ય રીતે સમાગમ કરવાથી ભાગ્યશાળી બાળકને જન્મ આપે છે.

પરિચ્છેદ ૧૪ મો.

ગર્ભલક્ષણ અને ગર્ભપરીક્ષા.

ગર્ભલક્ષણ—જેવી રીતે અગ્નિ ઉપર મૂકવાથી ઘી પીગળી જાય છે, તેવી રીતે પુરૂષના સમાગમથી સ્ત્રીનું આર્તવ ચલાયમાન થાય છે અને બેઉ એકત્ર થઇને ગર્ભાશયમાં દાખલ થાય છે એટલે ગર્ભોત્પત્તિ થાય છે. એ ગર્ભોત્પત્તિ થતાં જ જેને ક્ષેત્રજ્ઞ કહેવામાં આવે છે એવો આત્મા દૈવયોગે ગર્ભાશયમાં પ્રવેશ કરે છે. શ્રમ લાગવો, જંઘાઓ શિથિલ થવી, તરસ લાગવી, ગ્લાનિ થવી, મનનું સ્ફુરણ થવું એ ગર્ભધારણનાં તાત્કાલિક લક્ષણો છે. સ્તનના અગ્ર ભાગ કાળા થવા, રોમાંચ અનુભવવો, આંખોનાં પોપચાં વારંવાર બંધ થવાં, રુચિકર ભોજનનું પણ વમન થઇ જવું, સુગંધી પદાર્થોથી પણ ભય લાગવો, મ્હોંમાંથી પાણી પડવું, એ બધાં પાછળનાં લક્ષણો છે. જે સમયે ગર્ભ રહે છે તે સમયે ચતુર સ્ત્રી તો સમજી જાય છે. જ્યારે ગર્ભ રહે છે ત્યારે નાભિની નીચે કાંઇક પીડા થયા કરે અને એ સ્ત્રી દિવસે દિવસે બળહીન થતી જાય છે. કામકેલિમાં તેનું મન રહેતું નથી અને કોઇ વાર કામકેલિની અતિતીવ્ર ઇચ્છા થઇ આવે છે. મ્હોંનો રંગ બદલાઇ જાય છે. નાડીની ગતિ તીવ્ર થઇ જાય છે. શરીરમા આળસ બહુ આવે છે અને કોઇ કોઇ વાર માથામાં પીડા થવા લાગે છે. ભોજન કર્યા વિના પણ તૃપ્ત રહ્યા કરે છે. બીજે માસે જો સ્ત્રી રજસ્વલા થતી નથી તો ગર્ભ રહ્યો હોવાનું નિશ્ચિત થાય છે.

ગર્ભપરીક્ષા—ગર્ભ રહ્યો છે કે નહિ તે વિષે કદાચ કાંઇ સંદેહ રહેવા પામે તો મધ પાંચ તોલા અને વરસાદનું પાણી દસ તોલા મેળવીને પીવાથી સુવાને સમયે જો પેટમાં પીડા થવા લાગે તો ગર્ભ છે

એમ જાણવું. લસણના રસમાં કપડું બોળીને ભૂખ લાગે ત્યારે યોનિદ્વારમાં મૂકવું. જો લસણની ગંધ અને સ્વાદ મુખમાં માલુમ પડે તો ગર્ભ નથી એમ સમજવું. કોઇ કોઇ વાર સ્ત્રીનું પેટ ગર્ભ રહ્યો હોય તેમ ફૂલી જાય છે અને બાળક અંદર ફરકતું હોય એમ માલૂમ પડે છે, પરન્તુ તે ગર્ભ હોતો નથી—એક જાતનો રોગ હોય છે. રોગવાળી સ્ત્રીનું પેટ કઠોર હોય છે અને અંદરની હીલચાલ બહુ વખત સુધી રહે છે. ગર્ભવતીનું પેટ કોમળ રહે છે અને હીલચાલ બહુ વખત રહેતી નથી.

ગર્ભવૃદ્ધિ—પહેલે મહીને ગર્ભ ગુપ્ત રહે છે. શુક્ર અને રજ મળ્યા પછી સાત દિવસમાં ગર્ભ બુદ્બુદ આકૃતિ ધારણ કરે છે. બીજે મહીને ગર્ભ માંસપિંડાકાર થઇ જાય છે. ત્રીજે મહીને પિંડાકારમાંથી માથું, બે હાથ અને બે પગના સૂક્ષ્મ અંગો ફૂટે છે. ગર્ભવતી સ્ત્રીએ ત્રણ માસ સુધી કોમળ અને મધુર પદાર્થોનું સેવન કરવું કારણ કે ત્રણ મહીનાસુધીમાં થોડું પણ કુપથ્ય થાય છે તો ગર્ભનો નાશ થઇ જાય છે. ચોથે મહીને ગર્ભનાં સંપૂર્ણ અંગો પ્રકટ થાય છે. એ મહિનામાં ગર્ભિણીને પોતાનું આખું અંગ બહુ જડ જેવું માલૂમ પડે છે. આ માસમાં ગર્ભસ્થ બાળકને ઇચ્છા પ્રકટ થાય છે, જેથી તે હલવા–ચલવા લાગે છે. એ માસમાં ગર્ભસ્થ બાળકનું હૃદય માતાના હૃદયથી સંબંધ રાખવા લાગે છે અને માતાના હૃદયસ્થાનમાંથી રક્તવાહક નાડીદ્વારા તેનું પોષણ થાય છે. આ વખતે ગર્ભવતીને જે વસ્તુ ખાવાની ઇચ્છા થાય તે આપવી જોઇએ. એ ઇચ્છાને દોહદ અથવા ડોહોળો કહે છે. આ મહિનામાં જ ગર્ભિણીના મુખમાંથી પાણી છૂટે છે, અન્નની અરુચિ થાય છે, ખાટા પદાર્થો ખાવાની રૂચિ થાય છે, શરીર ભારે લાગે છે, નેત્રો શિથિલ થાય છે, સ્તનમાં દૂધ પ્રકટ થાય છે, હોઠ અને સ્તન કાળાં પડે છે, પગ પર સોજો ચડે છે અને એવાં ચિહ્નો ચોથા મહિનામાં પ્રકટ થાય છે. ગર્ભિણીને ઇચ્છિત પદાર્થ ખાવા દેતાં પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે ગર્ભને હાનિકારક થાય એવા પદાર્થો ખાવા આપવા નહિ જેવા કે બહુ ભારે, ગરમ, તીખા પદાર્થો વગેરે. પાંચમા મહિનામાં ગર્ભસ્થ બાળકને સંકલ્પ–વિકલ્પ કરવાની શક્તિ પ્રકટ થાય છે. એ મહિનામાં ગર્ભસ્થ બાળકના શરીરમાં માંસ અને રૂધિરની વૃદ્ધિ થાય છે, તેથી ગર્ભવતીનું શરીર અતીશય કૃશ થઈ જાય છે. છઠે મહિને પદાર્થનો નિશ્ચય કરવાની બુદ્ધિ ગર્ભસ્થ બાળકને ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી એ મહિનામાં ગર્ભિણીનું શરીર બળ તથા વર્ણરહિત થાય છે. સાતમા મહિનામાં

નવીન અંગપ્રત્યંગ-વિભાગ સ્પષ્ટ થઇને ગર્ભના સર્વ અવયવો પુષ્ટ થાય છે, તેથી સાતમે મહીને અવતરેલું બાળક જીવે છે આઠમે મહિને ધાતુ સ્થિર થાય છે તથા સર્વ ધાતુઓનું તેજ જે ઓજ છે તે માતા અને પુત્રમા સંચારિત થાય છે આ કારણથી ગર્ભિણી સ્ત્રી એ માસમા તેજના સંચારથી મૂર્છિત થવા જેવી રહે છે જ્યારે બાળકનું તેજ સંચાર કરે છે, ત્યારે બાળક મૂર્છિત જેવુ રહે છે અને તેથી આઠમે મહિને અવતરેલું બાળક જીવતું નથી નવમા તથા દસમા મહિનામાં સ્ત્રી બાળકનો પ્રસવ કરે છે પરન્તુ કોઇ વાર સ્ત્રી અગીયારમા તથા બારમા મહિનામા પ્રસવ કરે છે એટલો વખત ગયા છતા બાળક અવતરે નહિ તો કાંઇ વિકાર છે એમ સમજવુ.

ગર્ભિણીનાં કર્તવ્યો—ગર્ભિણીએ કદી મળ-મૂત્રનો વેગ ધારણ કરવો જોઇએ નહિ, કારણકે મળ-મૂત્રના ભરાવથી જરાયુ સ્થાનભ્રષ્ટ થાય છે અને વેદના થવા લાગે છે ગર્ભવતીએ ઘોડા પર બેસીને કે ગાડીમા ભ્રમણ કરવુ નહિ, કુદકો મારવો નહિ અને બહુ વખત પગે પણ ચાલવુ નહિ તેણે માત્ર ઘરના કામકાજમા મશગુલ રહેવુ પરન્તુ બહુ પરિશ્રમનું કામ કરવુ નહિ બહુ આળસુ બનીને બેસી રહેવુ પણ નહિ કારણકે તેવી સ્ત્રીઓને પ્રસવકાળે બહુ કષ્ટ વેઠવુ પડે છે ગર્ભિણીએ બહુ ઉજાગરો કરવો નહિ તેણે ખોરાક હલકો, માફકસર અને પૌષ્ટિકારક લેવો માદક પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો નહિ તેણે નિયમિત સ્નાન કરીને શરીરને સ્વચ્છ રાખવુ તથા ખરાબ વાતો સાભળવી નહિ જેમ રાત્રે બહુ જાગવુ નહિ તેમ તેણે દિવસે સૂવુ નહિ, ઉંચે ચઢવુ નહિ, નદી-નાળા ઉલ્લંઘવા નહિ, બોજો ઉપાડવો નહિ, ક્રોધ કરવો નહિ, લાંઘણ કરવી નહિ બહુ કડવા, તીખા અને ખાટા પદાર્થો ખાવા નહિ ભયસ્થાને જવુ નહિ કે ભયકર દેખાવો જોવા નહિ સગર્ભાવસ્થામા ગર્ભિણીએ કદાપિ સમાગમ કરવો નહિ કારણકે તેથી ગર્ભને હાનિ થાય છે.

મરજી પ્રમાણેનાં બાળક—જો પતિ-પત્ની ચાહે તો તેઓ મરજી પ્રમાણેના બાળક ઉત્પન્ન કરી શકે છે એવુ પાશ્ચાત્ય પંડિતોએ સિદ્ધ કર્યું છે પ્રાચીન પુસ્તકોમા લખ્યુ છે કે રજોવતી સ્ત્રી સ્નાન કરીને જેવા પુરૂષનું મ્હો જુએ છે તેવુ બાળક તેને થાય છે બહુધા સમાગમ પછી સ્ત્રીઓ પતિનું મ્હો કે અરીસામા પોતાનું મ્હો જુએ છે તેનું કારણ પોતાના ચહેરાના બાળકો ઉત્પન્ન થાય તે જ હોય છે માબાપના મન ઉપર જેવી અસર હોય છે તેવા ઘાટ અને રૂપરંગની અસર તેમનાં

બાળકો પર થાય છે. ગર્ભિણીને જેવા સંયોગોમાં રાખવામાં આવે તેવા સંયોગોની અસર તેના બાળક પર થાય છે. ગર્ભિણીના શય્યાગૃહમાં સુંદર બાળકો અને બાલિકાઓની છબી તથા પૂતળાં રાખવાથી અને તેમાંના કોઇ બાળકના જેવું સુંદર બાળક પોતાને થાય એવા તેના અભિલાષોથી તેવું બાળક તેને થાય છે અને તે પ્રકારનાં ઘણાં દૃષ્ટાંત મળેલાં છે. આ જ કારણથી પ્રાચીન ગ્રંથોમાં લખ્યું છે કે ગર્ભિણીને જો ગોરા રંગના બાળકની અભિલાષા હોય તો તેને ચોખા દૂધની ખીર ખવરાવવી, ઘઉંવર્ણા રંગના બાળકની અભિલાષા હોય તો તેણે દહીં અને ભાત ખાવાં, લાલ રંગના બાળકની અભિલાષા હોય તો ઘી વધારે ખાવું, પંડિત બાળકની અભિલાષા હોય તો મધ અને ભાત ખાવાં, પંડિતા કન્યાની અભિલાષા હોય તલ અને ચોખા ખાવા, વીર પુત્રની અભિલાષા હોય તો વીરરસભરી વાર્તાઓ વાંચવી, બુદ્ધિમાન્ તથા સુશીલ બાળકની અભિલાષા હોય તો વિદ્વાની ચર્ચા કરવી તથા બુદ્ધિમાન્ પુરુષોનાં ચરિત્ર વાંચવાં અને કવિ બાળકની અભિલાષા હોય તો છંદ પ્રબંધ સાંભળવા. સમાગમસમયની સ્ત્રીપુરુષની પ્રસન્નચિત્તતાથી પણ બાળકો સારાં જન્મે છે. તે વખતની પતિ–પત્નીની મનોદશા સારી હોતી નથી તો તેની માઠી અસર સંતાન ઉપર પણ થાય છે.

પરિચ્છેદ ૧૫ મો.

કુટેવો વિષે.

હસ્તમૈથુન—આ કુટેવ ઉછરતી વયના છોકરાઓને કુસંગતિને પરિણામે ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્યારે તે કુટેવ વધતી જાય છે, ત્યારે તેને તે છોડવાનું બહુ મુશ્કેલ થઇ પડે છે. આ કુટેવથી થતી હાનિનો ખ્યાલ હોવા છતાં તે છુટી શકતી નથી, એટલી બધી માઠી અસર તેથી થાય છે. આજકાલ નવયુવકો આ કુટેવને વશ થઈને પોતાના શરીરને નષ્ટ ભ્રષ્ટ કરી નાંખે છે. આ કુટેવવાળો તુરત ઓળખાઇ જાય છે, કારણકે એવા રોગીના ચ્હેરાની કાન્તિ જતી રહે છે, આંખોમાં ખાડા પડે છે, આંખ ફીકી પડીને બેસી જાય છે, હૃદય ધડકતું રહે છે, શરીરનાં હાડકાં દેખાવા લાગે છે, કુટેવને માટે એકાંતો ગોધતો ફરે છે અને લોકોની મંડળીમાં બેસતાં બહુધા શરમાય છે. તેનુ વીર્ય પાતળું પડી જાય છે અને

ગરમ રહ્યા કરે છે જેથી રાત્રિને સમયે સ્વપ્નમાં તેને વીર્યપાત થયા કરે છે. આ પ્રમાણે સ્વપ્નમાં તેમ જ કુદરતમૈથુનથી વીર્યનો દુર્વ્યય થવાથી તેવા માણસનું હૃદય નિર્બળ થઇ જાય છે, શક્તિ ક્ષીણ થાય છે, સ્મરણશક્તિ નાબૂદ થઇ જાય છે, વીર્યના જંતુઓ નાશ પામે છે એટલે તેમાંથી જનનશક્તિ નાબુદ થઈ જાય છે, બાળકો થતાં નથી, જનનેંદ્રિય શિથિલ પડી જાય છે અને છેવટે તેને પોતાને જ પોતાની જીંદગી કંટાળાભરેલી લાગે છે. એવો માણસ ધીરે ધીરે નપુંસક થતો જાય છે અને નપુંસક જીવન ભારરૂપ લાગે છે. ઉછરતા છોકરાઓના ગુહ્યાંગોને સ્પર્શાદિથી જે ક્ષણિક સુખનો અનુભવ થાય છે તેને પરિણામે એ કુટેવ વધતી જાય છે. મૈથુનથી થતા વીર્યવ્યય કરતાં આથી વધુ વીર્યવ્યય થાય છે અને અશક્તિ ઘણી વધી જાય છે. આ ટેવથી થતી હાનિનો વિચાર કરીને એકદમ તેને છોડવાનો યત્ન કરવો એ વધારે સારું છે, પરંતુ એકદમ એ ટેવ છોડવાનું બહુ મુશ્કેલ છે. ટેવ છોડ્યા પછી શરીરમાં કૌવત આવતું જણાય છે અને ઇંદ્રિયની નબળાઈ ઓછી થવાથી તે વારંવાર ઉત્તેજિત થતી બંધ થાય છે; છતાં જો નબળાઇ વધી ગઇ હોય તો નીચેના ઉપાયો કરવા. અર્ધો શેર ધતુરાના અર્કમાં ૧૬ આંગળ બારીક સફેદ કપડું લઇ ૨૦ દિવસ સુધી ભીંજવી રાખવું. ૨૧ મે દિવસે તેને કાઢી તલના તાજા તેલમાં ધીમી આંચે પકાવવું. પછી તેને લોઢાના સળીયા સાથે લટકાવી નીચે કાંસાની થાળી રાખી એક બાજુએથી આગ લગાડવી એટલે કપડું બળવા લાગશે અને તેલનાં ટીપાં નીચે થાળીમાં પડશે; એ તેલ એકઠુ કરીને શીશીમાં ભરી રાખવું અને ઇંદ્રિયના છેડાનો ભાગ છોડી દઇને બાકીના ભાગ પર મસળવું. એવી જ રીતે આકડાના દૂધમાં વસ્ત્ર ભીંજવી એક રાત રાખી બીજે દિવસે તેને સૂકવી ઘીમાં તર કરવું અને તેની બત્તી બનાવી સળગાવી નીચે કાંસાની થાળીમાં જે ઘીનાં ટીપાં પડે તે શીશીમાં ભરી તેને ઇંદ્રિય પર લગાવવું તથા ઉપર એરંડાનાં પાંદ બાંધવાં. આ બેઉ પ્રકારના પ્રયોગમાં ઇંદ્રિયને અત્યંત શીતળ જળનો સ્પર્શ થાય નહિ એટલું લક્ષમાં રાખવું. ખાવા માટેનું ઓસડ નીચે મુજબઃ— તાલીમખાના, અસગંધ, ગોખરૂ, શતાવરી, ખરેટીનાં બીજ અને સફેદ મુસળી એક એક તોલો લઇ સાકરમાં તેની બારીક ફાકી બનાવીને એ ફાકી અર્ધાથી એક તોલાસુધી ગાય કે ભેંસના દૂધ સાથે લેવી. વીર્યની વૃદ્ધિ માટે વૈદ્યની સલાહ લેવી એ પણ ઠીક છે, પરન્તુ ટેવ છોડવાનું જ ખરેખરૂં મહત્ત્વનું કામ છે.

ગુદમૈથુન—આ કુટેવ પણ મોટી છે. દુનિયાના દરેક દેશમાં તેનો ફેલાવો છે અને સૃષ્ટિવિરુદ્ધ કર્મને પામે તે જાણીતો છે. સરકારે તે કર્મને માટે સખ્ત શિક્ષા ઠરાવી છે. હસ્તમૈથુનવાળાની જે ગતિ થાય છે તે જ ગતિ આ કુટેવમાં કર્તા તરીકે પડનારની થાય છે અને સાધન બનનાર પણ બળવીર્યથી હીન થઇ નપુંસકતા તથા સ્ત્રૈણ ભાવો તરફ ઘસડાતો જાય છે. એથી ઇંદ્રિયની અને અંડકોશની નસો ઢીલી પડી જાય છે અને વીર્ય બનવામાં હરકત થાય છે. મૈથુનશક્તિ ઓછામાં ઓછી ચાર મિનિટ હોવી જોઇએ; તેથી પણ ઓછી થઇ હોય તે માણસ રોગી કહેવાય છે અને આ કુટેવમાં પડેલો માણસ તેવો રોગી બને છે. આ કુટેવવાળો પુરૂષ વેળાસર તે છોડી દે તો તેનો નાશ થતો અટકે છે. હસ્તમૈથુન માટે જે શક્તિનાં ઔષધો જણાવ્યાં છે તે જ ઔષધો આ ટેવવાળાની ઘટી ગએલી શક્તિને માટે પણ ઉપયોગી થાય છે.

સ્ત્રીની કુટેવો—જેવી હસ્તમૈથુનની કુટેવ જુવાન છોકરાઓને હોય છે, તેવી જ કુટેવ જુવાન છોકરીઓને પણ કેટલીક વાર લાગુ પડે છે. સ્ત્રી પોતાના ગુહ્યાંગને હથેળી કે આંગળીઓ વડે મસળી એ ભાગને ઉત્તેજિત કરે છે અને તેથી અંદરનો ભાગ પણ ઉશ્કેરાય છે તથા દ્રવણ થાય છે. જ્યારે જુવાન છોકરીઓ કામલોલુપ બને છે અને પતિસમાગમથી વંચિત રહે છે, કિંવા પતિના ગુહ્યાંગની કાંઈ ખામીથી કે અન્ય કોઇ રોગથી પતિસમાગમદ્વારા તેને તૃપ્તિ મળતી નથી, ત્યારે આવી કુટેવને વશ તે થાય છે. જે શારીરિક હાનિ હસ્તમૈથુનથી જુવાન છોકરાઓને થાય છે તે જ હાનિ છોકરીઓને તથા સ્ત્રીઓને પણ થાય છે, એટલે કે કૃત્રિમ મૈથુનરીતિથી તેમના શરીર ઉપર માઠી અસર થાય છે, શક્તિ ઘટી જાય છે, ચહેરો ફીક્કો પડી જાય છે અને માનસિક નબળાઇ બહુ વધી જવાથી હીસ્ટીરીયા જેવા રોગો લાગુ પડે છે.

પરિચ્છેદ ૧૯ મો.

કામરોગ.

ભોગથી કદિ તૃપ્ત ન થવું તેનું નામ કામરોગ. આ કામરોગથી આસક્તિ પેદા થાય છે. આસક્તિ અનેક પ્રકારની છે. કોઇને ધન પર આસક્તિ હોય છે, કોઇને કોઈ સ્ત્રી પર આસક્તિ હોય છે, કોઈ કોઈ બાળક પર આસક્ત થાય છે અને એ પ્રત્યેક જાતની આસક્તિથી માણસ ખુશીથી

અનેક મંકરો સહન કરે છે. વિષયમાં આસક્તિ રાખનાર ક્ષુબ્ધચિત્ત બની જાય છે અને તેને પ્રસંગોપાત કામજ્વર પીડે છે.

આ પ્રકારનો કામરોગ ઉત્પન્ન થવાનાં અનેક બાહ્યાંતર કારણો હોય છે. અધિક સ્નિગ્ધ પદાર્થો ખાવા, ઘી સહિત દૂધ વગેરે પદાર્થોનું અતિ સેવન કરવું, રસિક વાર્તાઓ સાંભળવી, નકામા એકલા બેસી રહેવું, શરીર હચમચી જાય એવું કામ કરવું જેમકે સાચો ચલાવવો, પગ ડોલાવતાં ઉંચે સ્થાને બેસવું, ભીનાં કપડાં પહેરવાં, એકાંતમાં સ્ત્રીની પાસે બેસવું, સ્ત્રીની સાથે સૂવું કે તેનો સ્પર્શ કરવો, સ્ત્રીની મૂર્તિનું કે તેના સૌંદર્યનું વારંવાર સ્મરણ કરવું, શૃંગારનાં પુસ્તકો વાંચવાં, નગ્ન ચિત્રો જોવાં, બિછાનામાં જાગતા પડ્યા રહેવું, મળ-મૂત્રના આવેગને રોકવો, નીચે બેસી રહીને બહુ કામ કરવું, ઘોડા પર સવારી કરવી, અજીર્ણ થવું, મોડી રાત્રે ભોજન લેવું, ગુહ્યાંગના અગ્ર ભાગ પર શ્વેત મળ જામી જવો, માંસ, મદિરા, ખટાશ, મરચું, મસાલો, ચાહ વગેરેનું વધારે સેવન કરવું એ બધા પ્રસંગો કામને જાગ્રત કરનારા છે.

કામરોગથી બચવા ઇચ્છનારે સારી રીતે કસરત કરવી, લેખન-વાચનમાં ચિત્તને પરોવી રાખવું, વૃત્તિને ઉશ્કેરે એવી વાર્તાઓ વાંચવી નહિ, કામી જનોના અને સ્ત્રીઓના સંસર્ગથી દૂર રહેવું, જલ્દી પચે એવું ભોજન કરવું, હાજતને રોકવી નહિ, ગુહ્યાંગને સામાન્ય શીતળ જળથી સાફ રાખવું, યથાશક્તિ પરિશ્રમ કરવો અને કદાચ મન અનિષ્ટ વૃત્તિમાં રહ્યા કરે તો તેથી થતાં નુકસાનોનું મનમાં ચિંતન કર્યા કરવું.

કામરોગથી વધેલી વિષયાસક્તિથી સ્ત્રી પુરુષ હસ્તમૈથુનાદિ કુટેવોને વશ થઈ જાય છે અથવાતો અતિવિહારી થઇ જાય છે. વિહારની બહુ ઇચ્છા રહ્યા કરે તેથી કેટલાક મૂર્ખો એવું સમજે છે કે પોતાના દેહમાં રહેલી અત્યંત શક્તિનો એ પ્રભાવ છે, પરન્તુ વસ્તુતઃ એ એક જાતની નબળાઇ છે. જેમ જેમ વીર્યનો વ્યય વધારે કરવામાં આવતો રહે છે, તેમ તેમ વિષયની ઇચ્છા વધતી જાય છે, એ ઉપરથી સમજી શકાશે કે વીર્યની ક્ષીણતાને લીધે જ મનુષ્ય અતિવિહારી બને છે. કુટેવવાળા સ્ત્રી પુરુષોની પેઠે અતિવિહારી સ્ત્રી પુરુષો પણ શરીરે લેવાઈ જાય છે, તેમના પગમાં તથા શરીરના સાંધાઓમાં કળતર થાય છે, ચહેરો ફિક્કો પડી જાય છે, નેત્રો ફીક્કાં બની જાય છે, જુવાનીની લાલી અદશ્ય થઈ જાય છે, ચાલ લથડતી હોય છે, પાચનશક્તિ મંદ બની જાય છે, દસ્ત કબજીઆત જણાય છે, સમાગમ વખતે વીર્ય ક્ષણવારમાં સ્ખલિત થાય છે, સ્વ-

મમાં વીર્યસ્રાવ થયા કરે છે અને પછી નપુંસકતાસુધી મનુષ્ય પહોંચી જાય છે; તેટલા માટે વિષયની આસક્તિથી દૂર રહેવા યત્ન કરવાથી જ આ કામરોગ થતો અટકે છે અને સ્ત્રીપુરુષો પોતાનું સ્વાસ્થ્ય જાળવી શકે છે.

પરિચ્છેદ ૧૭ મો.

ગુપ્ત રોગો.

ઉપદંશ—પુરુષની ગુહ્યેંદ્રિય એક સ્થૂળ નાડી છે જેની અંદર ત્રણ છિદ્રો છે. એક છિદ્રદ્વારા પિસાબ આવે છે, બીજા છિદ્રદ્વારા અંડકોશમાંથી વીર્ય આવે છે અને ત્રીજા છિદ્રદ્વારા પ્રાણવાયુ અને રૂધિર આવે છે એટલે તે ઉત્તેજિત થાય છે. ઉપદંશ એ ગુહ્યેંદ્રિયનો બહુ મોટો રોગ છે. દૂષિત યોનિવાળી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવાથી અને નખ વગેરેનો ઘસારો લાગવાથી ગુહ્યેંદ્રિય ઉપર ફોલ્લી અથવા ચાંદી થઈ આવે છે અને તે ધીમે ધીમે વધીને ઘાના રૂપમાં આવી જાય છે તથા તેનું ઝેર શરીરના લોહીમાં પ્રસરવા લાગે છે. લોહી ઝેરી થયા પછી શરીર પર ચકામાં નીકળે છે, વાળ ખરી પડવા લાગે છે, મગજ ફાટવા લાગે છે, હાથ–પગ બળવા લાગે છે, દુર્ગંધીવાળું પરૂ ઘામાંથી નીકળે છે, અને જ્યારે એ રોગ બહુ વધે છે ત્યારે આખું શરીર બળવા લાગે છે તથા બેચેની વર્તાય છે. કોઇ વાર તેથી નાક સડીને ખરી પડે છે અને ઇંદ્રિયની તો એવી દુર્દશા થાય છે કે જેનું વર્ણન થઇ શકે નહિ. આ રોગની ચિકિત્સા બહુ સારી રીતે કરવી જોઇએ. સૌથી વધારે સારો માર્ગ તો પરસ્ત્રી અથવા વેશ્યાનો સમાગમ નહિ કરવાની જ છે, કારણકે એવી દુષ્ટ સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે દૂષિત યોનિવાળી જ હોય છે. છતાં મુર્ખતાથી કોઈ વાર એ રોગ થઇ ગયો તો ઘણી સંભાળથી વર્તવું. કારણકે ઉપર જણાવ્યા ઉપરાંત બીજા પણ ઘણા રોગ તેમાંથી થાય છે. દર્દ વધી ગયુ હોય તો વૈદ્ય-ડાક્તરની સલાહ લેવી અને જો રોગની શરૂઆત હોય તો ત્રીફળા અને લીંબડાનાં પાદડાને પાણીમા ઉકાળી તે પાણીથી ઘાને રોજ ધોવો અને ત્રીફળાં તથા સોપારી બાળીને તેની રાખ ઘા ઉપર ભભરાવવી ખાવાની દવા નીચે મુજબઃ–ઇલાયચીના દાણા તો. ૨, ટોપી સાથેના લવીંગ તો. ૧ અને રસકપુર ૬ માસા, એ બધાને તુલસીના રસમા ચાર દિવસ ખરલ કરી વટાણા જેવડી ગોળી કરવી. એ ગોળી રોજ સ્હવારે ગાયના દૂધની મલાઇમા લપેટીને ગળી જવી. જુલાબ લેવાની જરૂર હોય તો ત્રીફળા અથવા હરડેનો જુલાબ લેવો. ખાવામા શરૂઆતના ૩ દિવસ ઘી સાથે મગની

ખીચડી ખાવી. દિવસે સુવું નહિ, મૂત્રનો વેગ રોકવો નહિ, ભારે અન્ન ખાવું નહિ, બહુ ગરમ પદાર્થ, ગોળ, છાશ, ખાટી-તીખી વસ્તુ મૈથુન વગેરેનો ત્યાગ કરવો.

પરમો—પરમાનો રોગ પણ ભયંકર છે. એ રોગ મૂત્રવેગ રોકવાથી, સ્વમદોષથી, દૂષિત યોનિવાળી સ્ત્રીનો સમાગમ કરવાથી અથવા કોઇ વાર ગરમ વસ્તુ ખાવાથી થાય છે. અધિક હસ્તમૈથુનથી, ગર્ભવતી સાથે સમાગમ કરવાથી, શ્વેત પ્રદરવાળી સ્ત્રીનો ચેપ લાગવાથી, અતિ મૈથુનથી, બહુ દારૂ પીવાથી, મરચાં વધારે ખાવાથી અને વિષયની વધી ગએલી ઇચ્છા નહિ રોકવાથી અથવા વીર્ય અંદર રહી જવાથી પણ થાય છે. આ રોગ લાગુ પડવાથી પીસાબ મુશ્કેલીથી ઉતરે છે, અગન બળે છે, છેવટે અંદરથી પીળું અને ધોળું પરૂ નીકળવા લાગે છે. શુદ્ધ સુખડના તેલનું તથા શિલાજીતનું સેવન હિતકારી છે. રોગ વધી જતાં વૈદ્ય-ડાક્તરની સલાહ લેવી. પરમાની જાતને અનુસરીને પથ્યનું સેવન પણ વૈદ્યની સલાહ પ્રમાણે કરવું. ગરમ વસ્તુઓ ખાવી નહિ.

વીર્યસ્રાવ—સ્વપ્નમાં કે અન્ય કોઇ રીતે વીર્યસ્રાવ થાય એ ધાતુની નિર્બળતાની નિશાની છે. અતિવીષયી, હસ્તમૈથુનની ટેવવાળો અને ધાતુની નિર્બળતાવાળો પુરુષ આ રોગનો ભોગ થઇ પડે છે. સ્ત્રીને અભાવે મહિનામાં એકાદ વાર વીર્યસ્રાવ થાય તે રોગ લેખાતો નથી તોપણ સ્વપ્નમા થતા સ્રાવથી નૈસર્ગિક સમાગમ કરતા વિશેષ વીર્ય જાય છે તેથી તે રોગ હાનિકારક તો છે જ. વીર્યસ્રાવ વધારે વખત થવાથી પછી મૂત્રદ્વારા વીર્ય જવા લાગે છે, પછી દસ્ત વખતે વીર્ય સ્રવે છે અને એ રીતે વીર્યનો દુર્વ્યય થવા લાગે છે. આ સ્થિતિ વધારે વખત ચાલુ રહેવાથી પુરુષ નપુંસક થતો જાય છે, અને સ્ત્રીસમાગમની ઇચ્છા નાબુદ થતી જાય છે. કોઇને તેથી ક્ષય, આચકી અને યકૃતની વૃદ્ધિનો રોગ લાગુ પડે છે. ધાતુ પુષ્ટિ અને વીર્યવૃદ્ધિના ઉપાયો કરવા.

પ્રમેહ—પ્રમેહ અને પરમો એ જૂદા જૂદા દર્દો છે બહુમૂત્રતા નામના રોગમાં મૂત્ર બહુ જાય છે અને એ મૂત્રમા સાકરનો ભાગ વિશેષ હોય છે આ રોગમાં પેશાબ પારદર્શક અને રંગમા ફીકો હોય છે તેને હલાવતા તેમા ફીણ ચડે છે. તેમાંથી મધને મળતી વાસ આવે છે. આ ...ના ખાવાની રૂચિ વધે છે અને તરસ બહુ લાગ્યા કરે છે. સ્વાદ ...ની શક્તિ ઓછી થાય છે અને ત્વચા સુકી રહે છે. દસ્ત કબજ છે અને શરીરમાં નિર્બળતા જણાય છે. વધારે પ્રમાણમાં સાકર

જવાથી મધુપ્રમેહ લાગુ પડ્યો કહેવાય છે. તેનાં ચિન્હો પણ બહુમૂત્રતાનાં જેવાં જ હોય છે. આ દરદમાં મૂત્રમાર્ગમાંથી રસી પણ નીકળે છે. સાકરવાળા પદાર્થો ખાવાથી પેશાબમાં સાકર વધારે જાય છે. આ રોગ વધવાથી ક્ષયરોગ લાગુ પડે છે, યકૃતરોગ થાય છે અને પાઠું નીકળે છે.

અંડવૃદ્ધિ–લાંબો વખત વાતવિકાર રહેવાથી અથવા પાણી ઉતરવાથી અંડવૃદ્ધિનો રોગ થાય છે. તે મટાડવાના ઉપાયો વેળાસર કરવા, નહિ તો તેમાંથી બીજા રોગો જન્મે છે, વીર્યોત્પત્તિ ઘટે છે અને નપુંસકત્વ આવે છે.

પરિચ્છેદ ૧૮ મો.

નપુંસકત્વ.

નપુંસકત્વના પ્રકાર–વીર્યદોષથી અથવા વીર્યક્ષયથી સમાગમશક્તિ નાશ પામે તે નપુંસકત્વ કહેવાય છે. નપુંસકો અનેક જાતના થાય છે. (૧) ઠંડી, લુખી, ખાટી, કઠિન તથા બગડી ગએલી વસ્તુઓનો ઉપયોગ તથા વિરૂદ્ધ ભોજન કરવાથી, અજીર્ણ હોવા છતાં આહાર કરવાથી, શોક, ચિન્તા, ભય તથા ત્રાસથી, અતિશય વિષયલંપટતાથી, સ્ત્રી તરફના અપમાનથી અર્થાત્ જે સ્ત્રીની કામક્રીડા કરવાની ઇચ્છા હોતી નથી એવી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવાથી, સપ્ત ધાતુનો ક્ષય થવાથી, વાતાદિ દોષથી, ઉપવાસાદિ કઠિન વ્રત કરવાથી, ઘણો પરિશ્રમ કરવાથી અને કામક્રીડા સંબંધી અજ્ઞાનથી પુરૂષના વીર્યનો ક્ષય થાય છે, તે પાકુવર્ણ બની જાય છે, તેના રૂપરંગ વગેરે નાશ પામે છે અને તે સ્ત્રીસમાગમ માટે અયોગ્ય એટલે નપુંસક બને છે. આવો નપુંસક બીજોપઘાત નપુંસક કહેવાય છે. (૨) બહુ ખારૂં ખાટું ખાવાથી, વ્યાધિથી દુર્બળ થવાથી, રજસ્વલા ન થઈ હોય તેવી બાલા સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવાથી, હસ્તમૈથુનથી, ગુદમૈથુનથી, ઘણા કાળથી પુરૂષના સહવાસમાં ન આવી હોય એવી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરવાથી, રજસ્વલા સ્ત્રી સાથે તથા જેના શરીર અને ગુહ્યાંગમાંથી દુર્ગંધ આવતી હોય તેવી સ્ત્રીની સાથે સમાગમ કરવાથી, પ્રદરરોગવાળી સ્ત્રી સાથેના સમાગમથી, કોઇ પશુમાદા સાથેના સમાગમથી, ગુહ્યેંદ્રિય ઉપર ચોટ લાગવાથી, તેને સ્વચ્છ નહિ રાખવાથી, તેને કોઈ જાતના લેપ કે પટી લગાવવાથી અને વીર્યને સ્ખલિત થવાને સમયે તેનો અટકાવ કરવાથી ગુહ્યેન્દ્રિયની નસો નરમ થઈ જાય છે તથા તેથી નપુંસકત્વ આવે છે. તે ધ્વજ-

ભમ નપુસક કહેવાય છે તેવા નપુસકની ગુહ્યેદ્રિય ઉપર સોજો, દુખાવો, લાનાશ હોય છે, ફોલ્લીઓ થાય છે ગુહ્યદ્રિયનું માસ વધી જાય છે અને કોઇ વાર ફોલ્લીઓ પાકે છે અને વ્રણ થઇ તેમાથી પરૂ વહે છે આ વિકાર વધી જવાથી ગુહ્યદ્રિયનો મણિ, ગુહ્યેદ્રિય કિંવા અંડકોષમાથી કોઇ ખરી પડે છે (૩) વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે થતી વીર્યની ક્ષીણતાથી જે નપુસક બને છે તે જરામભવ નપુસક કહેવાય છે (૪) અત્યત ચિતા, શોક, ક્રોધ, ભય, ઇર્ષ્યા, ઉત્કંઠા અને ઉદ્વેગ કરવાથી, જુવાન વય છતા શરીર દુર્બળ થવાથી, રૂક્ષ ખાનપાન અને કડવા ઔષધોનું સેવન કરવાથી, કૃશ શરીર છતા ઉપવાસાદિ વ્રત કરવાથી, મનની તૃપ્તિ ન થાય તેવુ ભોજન કરવાથી શરીરનું વીર્ય અકાળે ક્ષીણ થઇ જાય છે તેને ક્ષીણવીર્ય નપુસક કહેવામાં આવે છે (૫) બીજા પણ નપુસકોના પ્રકાર છે કોઇને સ્ત્રી કે પુરૂષની ગુહ્યેદ્રિય સુંઘવાથી સમાગમનું ચૈતન્ય આવે છે, કોઇને ગુહ્યમૈથુનથી એ ચૈતન્ય આવે છે કોઇને અન્ય પુરૂષને સમાગમ કરતો જોવાથી ચૈતન્ય આવે છે અને કોઈ સ્ત્રીના જેવા હાવભાવ કરવાથી ચૈતન્યને પ્રાપ્ત થાય છે, એ બધા જૂદી જૂદી જાતના નપુસકો જ હોય છે (૫) નારી નપુંસક પણ હોય છે અને તેમા સ્ત્રી સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરે છે અર્થાત્ સ્ત્રીના ગુહ્યાગ સાથેના પોતાના ગુહ્યાગના ઘર્ષણથી તૃપ્ત થતી નારી પણ નપુસક કહેવાય છે (૭) સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરતી વખતે ભય, શોક, ક્રોધ, લજ્જા અથવા ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થવાથી, મલિન વસ્ત્ર ધારિણી હાવભાવ તથા હાસ્ય વગરની સ્ત્રી સાથે સમાગમ કરતા ઉત્પન્ન થતી અપ્રસન્નતાથી પુરૂષની ગુહ્યેદ્રિય શિથિલ થઇ જાય અર્થાત્ કામવૃત્તિ નષ્ટ થતા નિર્બળતા આવે તે પુરૂષને માનસ નપુસક કહેવામા આવે છે (૮) કડવી, ખાટી, ખારી તથા ગરમ વસ્તુઓનુ અત્યત સેવન કરવાથી પુરૂષના વીર્યનો નાશ થાય છે તે પિત્તજ નપુસક કહેવાય છે સ્ત્રીસમાગમ કરતા છતા વીર્યવૃદ્ધિના ઉપાયો કરતો નથી અને ધાતુક્ષયનો ભોગ થઇ પડે છે તે શુક્રક્ષયહેતુક નપુસક કહેવાય છે (૯) ગુહ્ય રોગો થવાથી નપુસક થાય છે તે ગુહ્યરોગજ નપુસક કહેવાય છે (૧૦) જે શિરાઓમા વીર્ય રહે છે તે શિરાઓમા છિદ્ર પડવાથી જે પુરૂષ નપુસક બને છે તેને વીર્યવાહી શિરાચ્છેદજ નપુસક સમજવો. (૧૧) રતિક્રીડા માટે વ્યાકુળ થતા છતા જે પુરૂષ બળપૂર્વક બ્રહ્મચર્ય પાળે છે અને તેથી જેને નપુસકત્વ આવે છે તે શુક્રસ્તભજ નપુસક કહેવાય છે (૧૨) જે પુરૂષ જન્મથી જ સ્ત્રીસંભોગ કરવા માટે અશક્ત હોય છે તેને સહજ નપુસક કહેવામા આવે છે

સ્ત્રીનું નપુંસકત્વ—સ્ત્રીનું નપુંસકત્વ તે તેનું વંધ્યત્વ છે અથવા નષ્ટપુષ્પત્વ છે. જે સ્ત્રીનું પુષ્પ-રજ અકાળે નષ્ટ થાય છે તે સ્ત્રી તેમ જ બીજા કેટલાક સહજ અને સમાગમ દોષોવાળી સ્ત્રીઓ વંધ્યા રહે છે.

પરિચ્છેદ ૧૯ મો.

વંધ્યત્વ અથવા વાંઝીયાપણું.

વંધ્યાના પ્રકાર—જે સ્ત્રીને કોઇ પણ દોષથી ગર્ભ રહેતો નથી તે સ્ત્રી વંધ્યા કહેવાય છે. અનેક કારણોથી સ્ત્રી વંધ્યા થાય છે, પરન્તુ જે સ્ત્રીનાં અંગોમાં વિભેદ હોય, ગર્ભાશયની સમીપે બદામના આકારે ગુપ્ત રહેલા અંડકોશ ન હોય, કુચ ન હોય, ગુહ્યાંગનું છિદ્ર નાનું હોય, રજસ્વલા થતી ન હોય તે સ્ત્રી સહજ નપુંસક અથવા કુદરતી રીતે વંધ્યા હોઇ તેને માટે કોઇ ઉપાય કામ લાગતો નથી. કોઇ સ્ત્રી એવી હોય છે કે જે એક પુરૂષથી વંધ્યા રહે છે અને બીજા પુરૂષથી ગર્ભવતી થાય છે, તેમાં પુરૂષનો દોષ સમજવો. કેમકે નપુસક લક્ષણવાળો પુરૂષ કિંવા ગુહ્યેંદ્રિય સંબંધી અપૂર્ણતા કે દોષવાળો પુરૂષ તે સ્ત્રીમાં ગર્ભાધાન કરી શકતો નથી. ચૌદ વર્ષની વયથી રજસ્વલા થએલી સ્ત્રી ૫૦ વર્ષની વયસુધી રજસ્વલા રહે છે અને તેમાં કાંઇ રજોદોષ ઉત્પન્ન થાય છે તો તે સ્ત્રીને સંતાન થતાં નથી. જૂદા જૂદા ૨૨ દોષોથી સ્ત્રી વંધ્યા રહે છે. જે સ્ત્રીને થોડું રજ આવતું હોય અર્થાત્ પાણી જેવું દેખાતું હોય, કમર તથા યોનિમાં શળ આવતાં હોય, તાવ હોય, તેને વાતજન્ય ઋતુદોષ કહે છે અને તેવી સ્ત્રીને ગર્ભ રહેતો નથી. જે સ્ત્રીનું રજ જાંબુ જેવું કાળું અને ગરમ હોય તથા કમરમાં શળ આવે, પેટમાં દાહ બળે, તેને પિત્તજનિત દોષ કહે છે. જે સ્ત્રીનુ રજ કફથી બગડેલું હોય તેને રજ વધારે આવે છે, તેને કેવળ લાલ નહિ પણ કાંઇક સફેદ પડતું હોય છે, તેને દુંટીમાં પીડા થાય છે, તેને કફજનિત દોષ કહે છે. રજોદર્શન વખતે બહુ તાવ આવે, થોડું થોડું રજ આવે, રૂધિર ગરમ, કાળું અને ચીકણું આવે, બગલ, પેટ, યોનિ અને કમરમાં શળ આવે, શરીર ફાટે, ઉંઘ આવે, તેને સન્નિપાતજનિત રજોદોષ કહે છે. એ દોષો ઔષધથી મટે છે. (૧) જે સ્ત્રીને દોઢ મહિને ઋતુ આવે તેને ત્રિપક્ષી કહે છે. એવી સ્ત્રીને સફેદ જીરૂં, શાહજીરૂં, સફેદ વજ અને કંકોડાં સમભાગે લઇ ચોખાના ધોવણમાં પાવાં તથા દૂધભાત ખાવા આપવાં. (૨) શુભતી

વધ્યા તેને કહેવામા આવે છે, જેની યોનિ સંકોચાયેલી રહે છે તે અસાધ્ય વધ્યા છે (૩) જેને અનિયમિત રજોદર્શન થતું હોય તે સજ્જા વધ્યા કહેવાય છે તેવી સ્ત્રીને સફેદ જીરૂં, શાહજીરૂં, વજ, મજીઠ, કકોડા, અને હાડીયા કરસણુ એ સમભાગે લઇ ચોખાના ધોવણમા આપવા તથા સામાનો ભાત અને દૂધ ખાવા આપવા (૪) જે સ્ત્રીને સમાગમ વખતે ગુહ્યાગમાથી પાણી ઝરે છે, જે ખાવા પીવા અને સમાગમમા હમેશા તત્પર રહી આનંદ માને છે તે ત્રિમુખી કહેવાય છે તેને ગર્ભ રહેતો નથી અને અસાધ્ય છે (૫) જે સ્ત્રીને મોટી ઉમરે માત્ર એક જ સંતાન થાય છે અને બીજી પ્રજા થતી નથી તે વ્યાધિણી વધ્યા કહેવાય છે તેને ત્રિપક્ષી વધ્યા જેવી ચિકિત્સા કરવી (૬) જે સ્ત્રીને ધાતુની માફક સફેદ રજ આવે અને આઠ-દસ દિવસે પણ દેખાય તે બકી વધ્યા કહેવાય છે તે અસાધ્ય છે (૭) જે સ્ત્રીને હમેશા પાણી વહ્યા કરે છે તે કમલિની કહેવાય છે તેનો રોગ પણ અસાધ્ય છે (૭) પ્રમેહની માફક જેને સફેદ ધાતુ જાય છે તે વ્યક્તિની કહેવાય છે લાલ અંધોડાના બી, સાકર, કૌચાના મીંજ અને રતનજોત સમભાગે લઇ ગાયના દૂધમા ઘુટી ત્રણ દિવસ પીવાથી તેનો રોગ મટે છે તે પછી કાળુ અગર, નાગકેસર, કકોડા, શાહજીરૂં અને સફેદજીરૂ સમભાગે લઇ ગાયના દૂધમા ઘુટી પાવા અને ઉપર દૂધભાત ખાવા આપવા (૯) જે સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા પછી તે પડી જાય અથવા અવતર્યા પછી થોડે વખતે બાળક મરી જાય તેને મૃતવત્સા કહે છે વાઝીયા કકોડીનું મૂળ કૃતિકા નક્ષત્રમા લાવી તેને પાણીમા ઘસી હમેશા એક તોલો પીવુ અને રજોદર્શન થાય ત્યારે સાત દિવસસુધી પીવુ એથી એ દોષ મટે છે બીજોરાનું મૂળ દૂધમા ઉકાળી ઘી મેળવીને ઋતુ વખતે ખાય તોપણ એ દોષ મટે છે

વધ્યત્વ લાવનારા દર્દો—સ્ત્રીના વધ્યત્વમા સહજ દોષ તો અસાધ્ય છે, પરન્તુ ઋતુદોષથી વધ્યા રહેતી સ્ત્રીઓનું દર્દ સાધ્ય છે વધ્યા સ્ત્રીઓના પ્રકાર ઉપરથી તે દોષો સમજી શકાય તેમ છે રોકાઈ જતા ઋતુસ્રાવના બે પ્રકાર છે પહેલા પ્રકારમા ઋતુસ્રાવ અનિયમિત રીતે થાય છે અને પેઢુમા કાંઈ દુ ખ કે દર્દ થયા સિવાય પડે છે બીજા પ્રકારમાં પેઢુમા ઘણો દુ ખાવો થઇને અનિયમિત રીતે ઋતુસ્રાવ થાય છે પહેલા પ્રકારમા શરીરમા જોઇએ તેટલું લોહી ન હોવાથી રક્તસ્રાવ થાય છે પરન્તુ જો ગર્ભસ્થાનમા સોજો કે બગાડ હોય છે તો રજોદર્શન વખતે દુ ખ થાય છે તે સિવાય એકાએક ટાઢ લાગવાથી, વિનાસી ટેવોથી અને

લાબા સમયની કબજીયાતથી પણ રજોદર્શન વખતે દુખ થાય છે. જે સ્ત્રીઓ નિર્બળ હોય છે તેમને ઋતુસ્રાવ પણ ખેચાઇ જાય છે એ રજોદર્શન ગર્ભ રહેવાના કારણથી બધ થયું હોય તો તે સબધી ખાત્રી કરી લેવી પરન્તુ તે વિના બધ થાય તો તેનું પરિણામ હાનિકારક આવે છે નિર્બળ બાધાવાળી પાતળી સ્ત્રીઓને રજોદર્શન બધ થાય છે ત્યારે તેમને ક્ષયનો વ્યાધિ લાગુ પડે છે અને બળવાન બાધાવાળી સ્ત્રીઓને બધ થાય છે, ત્યારે તેમને હૃદય, લિવર, હોજરી વગેરેમા કાઇ રોગ હોય છે અને કવચિત્ માનસિક રોગ લાગુ પડે છે. જો કોઈ કુમારિકાને રજોદર્શનને વખતે આવુ દુખ થાય તો એ કુમારિકાનો સત્વર વિવાહ કરી નાખવો દુખથી થતુ રજોદર્શન એ કોઇ અદરના રોગનું ચિહ્ન સમજવુ એવી સ્ત્રીને તો લોચા જેવુ લોહી બહાર પડે છે તો જ દુખ નરમ પડે છે અને થોડા સમય પછી પાછો દુખાવો ચાલુ થાય છે આ દર્દમાથી જ હિસ્ટીરીયા લાગુ પડે છે ઋતુસ્રાવમા લોહી બહુ પડે ત્યારે તે ઋતુનું લોહી છે કે ગર્ભસ્થાનમા આવેલી નસોમાનું લોહી છે એ અવશ્ય તપાસવુ જોઇએ ઋતુસ્રાવનું લોહી કદાપિ બધાઇ જતુ નથી, તેનો રગ શરીરના લોહી કરતા જૂદી જાતનો હોય છે અને તેનો ડાઘ કપડા પર સુકાઈ ગયા પછી કપડુ કડક થઇ ગએલું લાગતુ નથી શરીરને નિર્બળ બનાવે એવા કોઈ પણ રોગથી સ્ત્રીને આ દર્દ લાગુ પડવાનો સંભવ છે ઘણું ધવડાવવાથી, ક્ષયથી, કબજીયાતથી, મેલેરીયા તાવથી, શોકચિતાથી, આળસ–વિલાસિતાથી તે થાય છે ગર્ભસ્થાનની સ્થિતિમા ગભીર ફેરફાર થવાથી, તેમા થતી ગાઠથી, ગર્ભસ્થાન મોટુ થવાથી, ગર્ભસ્થાનનું મ્હોં ચઢી આવ્યાથી, ગર્ભસ્થાન ખરી જવાથી અને સુવાવડી સ્ત્રીમા અજ્ઞાન દાયણની ગફલતથી ઓરનો એકાદ કકડો ગર્ભસ્થાનમા રહી જવાથી આ દર્દ થાય છે ઘણા ભોગવિલાસથી, મોટી ઉમરે સંસારમા પડેલી સ્ત્રીઓના કામોન્માદથી અને ઘણા સંતાનોને જન્મ આપનાર સ્ત્રીનું શરીર નબળુ બની જવાથી આ દર્દ થાય છે સંતાન બીજસ્થાન ઉપર સોજો આવવાથી, ગર્ભસ્થાનમા ચાદી પડવાથી પણ આર્તવ વધુ જાય છે સસારસુખથી તદ્દન વિમુખ રહેલી તેમ જ કુટેવ વાળી કુમારિકાઓને પણ તે દર્દ થાય છે

ધાતુક્ષય અથવા પ્રદર જેમા યોનિમાથી સફેદ પદાર્થ વહ્યા કરે છે તે દર્દ નમ્ર પ્રકૃતિવાળી તથા મધ્યમ ઉમરની સ્ત્રીઓમા હોય છે આ દર્દથી શરૂઆતમા કાઇ દુખ જણાતું નથી, પરતુ ધીમે ધીમે ગર્ભસ્થાનમા બગાડ થાય છે અને તેને ગર્ભોત્પત્તિ થતી નથી. ધાતુક્ષયથી પુરૂષને જે

હાનિ થાય છે તે જ હાનિ આ રોગથી સ્ત્રીને થાય છે. શરૂઆતમાં સફેદ પાણી જેવો પદાર્થ વહે છે, પછી તે ઘટ્ટ થાય છે અને પ્રમાણમાં વધે છે. પછી તે સહેજ પીળો, લીલો કે ભૂરો રંગ પકડે છે, ધીમે ધીમે શ્રમનો અનુભવ થાય છે, ફેર આવે છે, ખોરાકની ઇચ્છા ઓછી થતી જાય છે, મ્હો ફીકકું પડી જાય છે, પીસાબે અગન બળે છે અને કમળમાં તથા સાધામાં દુખાવો થાય છે. અતિશય વિલાસિતા, આળસ, મોજશોખ, ઋતુકાળમાં અસ્વચ્છતા, વિકારી ગ્રંથોનું વાચન વગેરેથી પણ તે થાય છે.

જ્યારે ગર્ભસ્થાનને વ્યવસ્થિત રાખનારી માસપેશીઓ નિર્બળ બની જાય છે, ત્યારે ગર્ભસ્થાન ખસી પડે છે. ધાતુનું દર્દ લાંબો વખત ચાલે છે તેથી ગુપ્ત માર્ગ નિર્બળ બની જઇને ગર્ભસ્થાન ખસી જાય છે. કમર પર તંગ પટો કે નાડી મજબૂત બાધવાથી પણ કોઇ વાર તેમ થાય છે. બહુ ભાર ઉચકવાથી, ઠોકર વાગવાથી, ચાલુ કમજીયાતથી અને ગર્ભપાત કરવાનો યત્ન કરવાથી કે વારંવાર ગર્ભપાત થઇ જવાથી પણ તેમ બને છે. ગર્ભસ્થાન કોઈ વખત પેઢાની પાછળના ભાગમાં ખસી પડે છે અને કોઇ વાર આગળના ભાગમા ખસી પડે છે. આગળના ભાગમા ખસી પડવાથી દર્દીને પેડુના નીચેના ભાગમાં દુખાવો લાગે છે અને ભાર જણાય છે વારંવાર પીસાબની હાજત થાય છે તથા ક્વચિત્ પીસાબ મુશ્કેલીથી થાય છે જો ગર્ભસ્થાન પાછળના ભાગમાં ખસી પડે તો દસ્ત વખતે દર્દીને અડચણ વેઠવી પડે અને કમજીયાતનું દર્દ લાગુ પડે.

જે સ્ત્રીઓ સંસારસુખમા નિરાશ થઇ હોય છે, શૃંગારિક પુસ્તકો વાચી આળસમા વખત ગાળે છે, જેમનામાં મનોનિગ્રહની શક્તિ હોતી નથી, તે સ્ત્રીઓને કામ સંબંધી ઉત્તેજનાથી હિસ્ટીરીઆ કે ચિત્તભ્રમ થઇ જાય છે. આ દર્દમાં પ્રથમ પેડુમા થોડું દુખાવો થાય છે અને ધીમેધીમે તે દુખાવો પેટસુધી ચડી આવે છે અને ગળામાં પવનના ગોળા જેવું કાઇ આવીને અટકયુ હોય તેમ લાગે છે, અને પછી બેહોશ થવાય છે.

પરિચ્છેદ ૨૦ મો.

વિધવિધ ઔષધપ્રયોગો.

ગુહ્યેન્દ્રિય દોષનિવારણ—જો ગુહ્યેન્દ્રિય અત્યંત લઘુ અથવા કાઇ દોષને લીધે વાંકી થઈ ગઇ હોય તો ૩૦ વર્ષની ઉમરની અંદર તેનો ઉપાય કરવો જોઇએ. ત્યારપછી ઉપાય કરવાથી લાભ થતો નથી.

રોગનું કારણુ નાજીક ચવાથી અને પૌષ્ટિક પદાર્થ તથા તેલમર્દનથી એ દોષ મટે છે. (૧) પીળી કરેણના ઝાડના મૂળની છાલને ભાંગ તથા ધતુરાના રસમાં વાટીને તેની ગોળી કરી છાયે સુકવવી, પછી તે ગોળીને પોતાના મૂત્ર સાથે ઘસીને ગુહ્યેંદ્રિય પર લેપ કરવાથી તે સ્થૂળ અને દૃઢ થાય છે. (૨) અસગંધ, ઉપલેટ, ચિત્રામૂળ અને ગજપીપર એ સર્વેનું ચૂર્ણ કરી ભેંસના ઘી સાથે મેળવી લેપ કરવાથી ઇંદ્રિય સ્થૂળ બને છે. (૩) ધતુરાના બીજનું ચૂર્ણ તેલમાં ઉકાળીને એ તેલનું ઇંદ્રિય ઉપર મર્દન કરવાથી પુરૂષની શિથિલતા દૂર થાય છે. (૪) શુદ્ધ જમાલગોટા બે તોલા અને પિસ્તાનાં મીંજ ૩ તોલા એ બેઉને વાટીને પોટલી બાંધી તવા ઉપર રાખી નીચે મંદ આંચ લગાવતાં પોટલીને દબાવવાથી તેલ નીકળશે, તે ઇંદ્રિય પર લગાવવાથી શિથિલતા દૂર થાય. (૫) બકરીના દૂધમાં અકલકરો વાટી લગાવવાથી ઇંદ્રિયનું વાંકાપણું મટે છે. (૬) રસસિંદૂર અને અફીણુ ધતુરાના તેલમાં ૩ દિવસ ખરલ કરવાં અને તેની બરાબર ખાંડ તથા ભાંગ મેળવી વટાણા જેવડી ગોળી વાળી રોજ એક ખાવી તથા ઉપર દૂધ પીવું. તેથી ઇંદ્રિયની કમજોરી મટે છે. ધ્યાનમાં રાખવું કે મર્દન માટેનું કોઇ પણ તેલ ઇન્દ્રિયના મણિ પર ન લગાડવું પણ બાકીના ભાગ પર લગાડવું. સ્વચ્છતા રાખવી અને અત્યંત શીતળ જળમાં નહાવું નહિ.

સ્તંભનના ઉપાયો—(૧) ચોખ્ખું અફીણુ ત્રણ રતિભાર લઇને રાત્રે સાકર સાથે ખાવામાં આવે તો વીર્ય સ્તંભન થાય છે. (૨) કપુર, ટંકણખાર અને પારો સમભાગે લઇ ખરલમાં ઘુંટવાં, પછી અગથીયાના રસ અને મધમાં તેને ખરલ કરી તેનો ઇંદ્રિય પર–મણિનો ભાગ છોડીને લેપ કરવો. એ લેપ એક પ્રહરસુધી રાખી પછીથી ધોઇ નાંખવો. એથી સમાગમ સમયે વીર્ય સ્તંભન થાય છે. (૩) અકલકરો, સુંઠ, કંકોળ, કેસર, પીપર, જાયફળ, લવિંગ તથા ધોળા ચંદનને આઠ આઠ માસા લેવાં તથા અફીણુ ચાર તોલા લેવું. એ સઘળી વસ્તુઓને ખરલમાં ઘુંટી સર્વની બરાબર સાકર મેળવી મધ સાથે એક માસસુધી ખાવામાં આવે તો વીર્ય સ્તંભન થાય છે. (૪) ધતુરાના ફળ, મૂળ અને પાતરાના રસમાં સોપારીનું ચૂર્ણ વાટીને ઇંદ્રિય પર વારંવાર લેપ કરવાથી સ્તંભન થાય છે. આ વીર્યસ્તંભનના ઉપાય તેઓને માટે છે કે જેઓ પોતાની સ્ત્રીની સમીપે જઈ ક્ષણુ માત્ર પણ કામકેલિ કરી શકતા નથી અને તુરત જ સ્ખલિત થઇને નપુંસક બની જાય છે.

દ્રાવણુના ઉપાયો—(૧) સુવરની ચરબી મધ સાથે મેળવીને પુર-

પની ઇંદ્રિય પર લેપ કરીને રતિ કરવાથી સ્ત્રી પહેલી દ્રવીભૂત થાય છે. (૨) આંબલી, સિંદુર અને મધ એકઠાં કરીને યોનિમાં લગાડવાથી સ્ત્રી પહેલી દ્રવીભૂત થાય. (૩) જુનો ગોળ, કચુરો અને સુવાનો ભૂકો એ સમભાગે લઇ મધમાં વાટીને ઇંદ્રિય પર લેપ કરી સમાગમ કરવાથી સ્ત્રી વહેલી દ્રવીભૂત થાય.

યોનિસંકોચના ઉપાયો—(૧) દંડ સુધાં કમળ દૂધમાં વાટીને તેની ગોળી કરવી અને તેને સ્ત્રીની યોનિમાં દાખલ કરવાથી તેનું સંકોચન થાય છે. (૨) દેવદારની છાલ, આંબા હળદર અને કમળનું કેસર એ સઘળાં એકઠાં વાટીને યોનિને લેપ કરવાથી તે શિથિલ મટીને દૃઢ થશે. (૩) તાલીમખાનાનાં બીના રસમાં તાલીમખાનાનાં બીનો લોટ હલાવીને યોનિમાં તેનો લેપ કરવાથી તે કઠીન થશે. (૪) કડવી કોઇનાં બી અને લોધર એ વાટીને યોનિમાં લેપ કરવાથી પ્રસુતિ પછી આવેલી યોનિની શિથિલતા મટી તેનું સંકોચન થાય છે.

યોનિસંસ્કાર—યોનિમાંથી આવતી દુર્ગંધ નાશ કરવાના ઉપાયોઃ-(૧) સરસીયાને ઉકાળી તેમાં જાઇનાં ફૂલ નાંખી તે ફૂલની વાસ તેલમાં આવે એટલે તે ઉતારી નાંખવું તે તેલનો યોનિમાં લેપ કરવાથી દુર્ગંધ નાશ પામશે. (૨) તેલીયો દેવદાર, કાળા સરગવાની છાલ, દાડમ, લીંબુની છાલ અને ચંપાનાં ફૂલમાં તેલ સિદ્ધ કરીને યોનિમાં લગાવવાથી તેની દુર્ગંધ નાશ પામશે.

સ્તનસંસ્કાર—(૧) આસકંદનાં મૂળ અને લાજવંતીને પાણીમાં વાટી સ્તન પર લગાવવાથી તે કઠીન બને છે. (૨) બીઆં વગરનાં બોર, કરેણનાં મૂળ, સીસાનો ભૂકો એ માખણમાં વાટીને સ્તન પર લગાવવાથી સ્તનવૃદ્ધિ થાય છે. (૩) નાગરવેલનો રસ કાઢીને તેમાં તલનું તેલ સિદ્ધ કરી સ્તન પર લેપ કરવાથી ઢીલા સ્તન દૃઢ થાય છે. (૪) સ્તનોને ખુબ મસળવા કે જેથી તે લાલ થઇ જાય. પછી ભેંસનું દુધ જે પડી રહેવાથી બહુ જાડું અને ગંધાયલું થઇ ગયું હોય તે ચોપડીને ખુબ મસળવું મસળવાથી તે સુકાઇ જાય એટલે તેનો મેલ ખંખેરી નાખવો. એમ રોજ બે વાર કરવાથી સ્તનવૃદ્ધિ થાય છે.

કેશસંસ્કાર—(૧) ગાયના દૂધમાં તલનાં ફૂલ અને ગોખરૂ વાટીને માથાના વાળને સાત દિવસ લગાવવાથી વાળ લાંબા વધે છે. (૨) નેપાળાનાં બી અને સાબરનું શીંગડું એનો કલક એટલે ચટણી કરીને તેમાં તલનું તેલ સિદ્ધ કરી લગાવવાથી વાળ લાંબા થાય છે. (૩)

મધમાં ચણોઠીનો લોટ નાંખીને તેનો લેપ કરવાથી માથામાં પડેલી ટાલ જાય છે અને વાળ ઊગે છે. (૪) હાથીના દાંતના વેહેરને બાળીને ઘુંટી તેને બારીક કરવો તેનો લેપ પાણી સાથે માથા પર કરવાથી માથાની ટાલ જશે. (૫) આમાનો મ્હોર, ત્રિફળાં, અર્જુન-સાદડ વૃક્ષની છાલ અને કાળી પાટ તેનો કલ્ક કરી તેથી તલનું તેલ સિદ્ધ કરવું એ તેલ લગાવવાથી ધોળા વાળ પણ કાળા થશે. (૬) ગોરોચન, કાળા તલ, કાચકાં અને શતાવરી સમભાગે વાટીને માથે ચોપડવાથી વાળ કાળા થાય. (૭) કેળના પાણીમાં શંખછીપ નાખીને સાત દહાડા તડકે મૂકવુ. પછી તેમા હરતાલ નાંખી વાળ ઉપર લગાવવાથી નકામા વાળ ખરી પડશે. (૮) હરતાલ ૭ માસા, મનસીલ ૬ માસા, બેરિયમ સલ્ફાઇડ ૭ માસા અને આરારૂટ એક તોલો વાટીને તેના બનાવેલા સાબુથી વાળ ખરી પડે છે. (૯) જેવેરંડીના પાંદ બે ગાસા, ગ્લીસરાઇન દોઢ તોલો, આલકોહોલ એક તોલો, સીંકોના એક તોલો, રમ એક તોલો, ગુલાબજળ પાચ તોલા, એમાથી જેવેરંડીના પાંદ અને સીંકોનાને વાટીને તેને બાકીના પદાર્થોમા મેળવી એક બાટલીમાં ભરી મ્હો બંધ કરી એક અઠવાડીયાસુધી રાખી મૂકવું અને પછી તે ગાળી લેવું તે લગાવવાથી મૂછ જલદી વધવા લાગે છે. (૧૦) ત્રિફળા, નીલપત્ર, લોહચૂર્ણ સમભાગે લઈ બકરીનું મૂત્ર અને ભાગરાના રસમાં વાટી લેપ કરવાથી વાળ કાળા થશે. એક કલાક બાધવુ. (૧૧) ત્રીફળા, લોહચૂર્ણ, દાડમની છાલ, કમળનું મૂળ સમભાગે લઇ ભાંગરાના રસમા નાખી એક માસ સુધી ભૂમિમાં દાટી રાખવુ. પછી કાઢીને રાખવુ જરૂર પડે ત્યારે ૨-૪ તોલા લઇને બકરીના દૂધમા ઘોળી રાત્રે વાળ પર લેપ કરી એરંડાના પાન બાંધી સુઇ જવું સવારે ધોઈ નાખવુ એટલે વાળ કાળા થશે.

મુખસૌંદર્યની વૃદ્ધિ—મુખ અને શરીરની ચામડીનું સૌંદર્ય વધારવાના અનેક ઉપાયો વૈદક શાસ્ત્રમા કહેલા છે. તેમાના થોડા અજમાવેલા અને ઉપયોગી નિયમો અત્રે આપ્યા છે (૧) લીંબુનો રસ અને ગ્લીસરીન બેઉ મેળવીને તે મિશ્રણ મ્હો પર લગાવી ચોળવુ અને પછી મ્હોં ધોઈ નાખવુ એટલે મ્હો સુંદર અને ચળકતું થશે. (૨) ન્હાવાના ગરમ પાણીમા પાચ-૭ લીંબુની ચીરીઓ કરીને નાખવી અને તેને અર્ધો કલાક રહેવા દેવુ પછી એ પાણીથી ન્હાવાથી શરીરની ચામડી સુવાળી તથા સુંદર થશે. આ પ્રયોગ શરીરની નાડીઓને માટે પણ બળદાયક છે. (૩) પડેલા મ્હોને ગરમ પાણીથી ધોઈને

પછી પાકેના ટામેટાને મ્હો પર ચોળવા એટલે મ્હોની તેજી અને ચામડીની નરમાશ વધવા પામશે (૪) હળદર અને જવનું ચૂર્ણ મેળવીને તેમા સુગધી તેલ નાખી શરીરે ચોળવાથી ચામડી સુવાળી અને કુમાશદાર થશે અને શરીરનો વર્ણ સુદર થશે (૫) ભેસનું દૂધ અથવા ગધેડીનું દૂધ મ્હો પર ચોળીને થોડી વાર રહેવા દેવુ પછી તેને ગરમ પાણીથી ધોવાથી મુખસૌદર્ય વૃદ્ધિ પામશે (૫) છાશમા લીંબુનો રસ મેળવીને મ્હો ધોવાથી મુખ સુદર થશે

ખીલનાશક ઔષધો—કેટલીક વાર જુવાન સ્ત્રી પુરુષોના ગાલ, નાક અને કપાળ પર નાના ખીલ ઊભરાય છે, તેના ઔષધો નીચે આપ્યા છે (૧) સફેદ ચણોઠીને તલના તેલમા વાટીને લગાવવાથી ખીલ મટે છે (૨) હળદર અને સમુદ્રફીણ પાણીમા વાટીને લગાવવા (૩) પીળી કોડી સરકામા માટીના વાસણમા ૩ દિવસ ભીંજવી રાખવી અને સૂકવીને તેને છાશમા વાટી લગાવવી (૪) લીંબોળીને છાશમા ઘસીને ખીલ પર લગાવવી

સફેદ કોઢના ઉપાયો—(૧) ગુગળ, આમલસારો ગધક સારી પેરે વાટીને બકરીના દૂધમા તેની ગુટિકા વાળી રાખવી પછી બકરીના દૂધમા કે ગોમૂત્રમા ઘસીને ડાઘ પર લગાવવી (૨) દાડમના બીજ, બાવચી એ બેઉ દારૂમા ઘસીને લગાવવા તેથી નવીન કોઢ મટે (૩) વછનાગ, બીનામુ, ચિત્રક ચણોઠી, લીંબોળી એ બધાને ઘસીને લેપ કરવો (૪) રીંગણાને વચ્ચેથી ચીરીને બે કકડા કરવા, પછી બેઉને સામસામા ઘસવાથી જે ફીણુ વળે તે લગાવવુ

ઉપદશ અથવા ચાદીના ઉપાયો—ધોવાની દવાઓ –ઈદ્રિય ઉપર નવી ચાદી માલૂમ પડે કિવા સોજો આવનો જણાય કે તુરત વડ પીપર, ઉંબરો પારસ પીપળો અને પીપળો એ પાચે વૃક્ષોની છાલ સરખે વજને લઈ ખ ડી ઉકાળો તે ઉકાળેલુ પાણી ઠરે ત્યારે તે વડે ચાદીને વાર વાર ધોવી (૨) ત્રિફળાના ઉકાળાથી ચાદીને ધોવી (૩) તલના દાણા જેટલા રસકપુરને ૩ શેર પાણીમા ઉકાળી તે પાણીવડે ચાદી ધોવી લગાવવાનો મલમ –ધોળો કાથો, મુરદાર સીંગ, શખજીરુ, માયા અને સોપારીની રાખ એક એક રૂપિયા ભાર લઈ કપડછાણુ કરી તેમા એક ચોખાભાર રસકપુર નાખવુ અને બધાને ખરલ કરી તેમા ઘી નાખી મલમ કરવો એ મલમ ચાદી ઉપર ચોપડવાના કામમા આવે છે ચોપડીને ઉપર પાટો બાધવો

ચાઠાં ઉપર લગાવવાની ભૂકી:-કુલાવેલ મોરથુથુ બેઆની ભાર અને હરડાં, બ્હેડાં તથા આંબળાને તાવડીમાં સેકીને બનાવેલા કોયલાની રાખ એક રૂપિયાભાર, સફેદ કાથો રૂ. ના ભાર, શંખજીરૂં ના ભાર એ બધાંને ઘુંટીને તૈયાર કરેલી ભૂકી કપડછાણ કરી રાખવી. ચાંદીના ધારા ઉપર તે ભભરાવીને દાબવી. રોજ સ્હવારે ધોઇને નવી ભૂકી વાપરવી. કેટલીક વાર ચાંદાનું દર્દ વધી જાય છે. બહારથી રૂઝાઇ ગએલી દેખાતી ચાંદી પણ અંદરથી સડતી હોય છે. આથી તેનું ઝેર આખા શરીરમાં પ્રસરે છે અને વીસફોટકના રૂપમાં નીકળે છે, અને તેની અસર ગળામાં, સાંધામાં, નાકમાં તથા હાડકાંમાં પહોંચે છે. આ સ્થિતિમાં વૈદ્ય કે ડાકટરની સલાહ લઇ ઉપાય કરવો. કૈસરાદિ વટી યોગ્ય પથ્ય સાથે ખાવાથી એ ઝેર નાબુદ થાય છે. બૃહદ મંજીષ્ટાદિ કવાથ અને ફીરોર ગુમળ લાંબો વખત વાપરવાથી લોહી શુદ્ધ થાય છે. આ દર્દ પાછળ મહીના અને વર્ષોસુધી દવા કરવી પડે, તોપણ કંટાળવું નહિ, કારણકે દર્દ હઠીલું છે અને કાંઇ કસર રહેવાથી તેની ખરાબ અસર સ્ત્રી પર અને ભવિષ્યનાં સંતાનો ઉપર પણ થાય છે.

પરમાના ઉપાયો-સોઝો અને પીડા બહુ થતી હોય તો ગરમ પાણીનો શેક કરવા માટે પ્યાલામાં ગરમ પાણી રાખી તેમાં ઇદ્રિયને ડુબાવી રાખવી અથવા કમર બૂડે એવા ગરમ પાણીમાં બેસવું. એકાદ જુલાબ લેવો. બહુ સોઝો હોય તો નવસારનાં પોતાં મૂકવાં. પીસાબે બળતરા થતી હોય તો (૧) અળસીની ચાહ પીવી, અથવા જવ ઉકાળીને તેનું પાણી પીવું, અથવા તકમરીયાં કે ગોખરૂ કે સુગલાઈ બેદાણા જેવા મૂત્રલ પદાર્થોનો ઉકાળો પીવો. (૨) ત્રિફળાદિ કવાથ હળદરનું ચૂર્ણ નાંખીને પીવો (૩) પાષાણભેદ, ધાણા, ધમાસો, ગોખરૂ, ગરમાળો, દરેક ના તોલો લઈ એક શેર પાણીમાં રાત્રે પલાળી બીજે દિવસે બે ત્રણ વખત ચાળીને પી જવું. (૪) આંબળાં તથા ગળો ખાંડીને પાણીમાં પલાળી તે પાણી ગાળી તેમાં મધ તથા હળદર નાંખીને પીવું (૫) ચંદ્રપ્રભા ગોળી ઠંડા પાણીમાં લેવી. (૬) સુખડનું તેલ ૪૦ ટીપાં, ચણકબાબ ૦ તોલો, સોનાગેરૂ ૦ તોલો, ગોખરૂનું ચૂર્ણ ૦ તોલો એનાં બે પડીકાં કરી સવાર સાંજ મધમાં આપવાં. પીચકારીની દવાઓ —(૧) ત્રિફળાં તથા પંચવલ્કના ઉકાળાની પીચકારી ઇંદ્રિયના છિદ્રમાં કાચની પીચકારીવડે લેવી. (૨) જસતનાં ફૂલ ૧ થી ૪ ગ્રેન એક આઉંસ પાણીમાં નાંખી તેની પીચકારી લેવી. (૩) ફટકડી ૧ થી ૪ ગ્રેન જેટલી એક આઉંસ

જેટલા પાણી નાખીને પીચકારી લેવી. (૪) પોટાશ પરમેંગનેટ ૧ ભાગ ૪૦૦૦ ભાગ પાણીમાં નાખી પીચકારી લેવી. (૫) ઘણી બળતરા સાથે મૂત્રનળીમા પીડા થતી હોય તો કપુર ગ્રેન ૬, અફીણ ગ્રેન ૧ અને બેલાડોના ગ્રેન ૦ાા મેળવીને બે ગોળી બનાવી સવાર સાંજ એક એક ગોળી લેવી. સ્ત્રીઓનો પરમો બહુ કષ્ટદાયક હોતો નથી કારણકે તેનો મૂત્રમાર્ગ પુરૂષના મૂત્રમાર્ગ કરતા વધારે પહોળો હોય છે. તેને પીચકારીથી આરામ થાય છે.

બહુમૂત્રતાના ઉપાયો—આ રોગમા સાકરવાળા અને ઘઉ જેવા પદાર્થો બહુ ખાવા નહિ. (૧) ત્રિફળા, વાસના પાદ, નાગરમોથ, કાળીપાટ સર્વે સમભાગે લઇ તેનો કવાથ કરીને પીવો. (૨) હરડા, બેડા, આમળા, દેવદાર, દારૂહળદર, નાગરમોથ સમભાગે લઇ તેનો કાઢો કરી પીવો. (૩) ગળોનો રસ કાઢી પીવો હિતકર છે.

વાજીકરણ અથવા વીર્યવૃદ્ધિના ઉપાયો—(૧) ધોળી મુશળી, એખરો, કાળી મુશળી, ગોખરૂ અને ખેરનો ગુંદ સમભાગે લઈ તેનું ચૂર્ણ મધ અને ઘીમા કાલવી સવારસાજ જમ્યા પહેલા ૦ાા થી ૧ તોલાસુધી લેવુ. (૨) ધોળી ચણોઠી, કૌચા અને ગોખરૂ સમભાગે લઇ તેનું ચૂર્ણ મધ–સાકરમા ચાટવુ ને ઉપર દૂધ પીવુ. ધોળી ચણોઠીને વાપરતા પહેલા તેને એક લુગડાની પોટલીમા બાધી દૂધમા બાફવી અને બફાઇ રહ્યા પછી તેના ફોતરા કાઢી નાખી ઉપયોગમા લેવી ઉપરના બેઉ ઉપાયો હસ્તમૈથુન કે અતિવિહારથી આવેલી નબળાઇમા ઠીક કામ આપે છે. ઇંદ્રિયની શિથિલ પડેલી નસોને માટે તેલ કે લેપની મદદની જરૂર પડે તો લેવી (૩) તંમાકુ, લવિંગ, લોહભસ્મ અને મધ સમભાગે લઇ તેની ચણા જેવડી ગોળી વાળી સવારસાજ લેવી (૪) કપુર ૨૦ ગ્રેન, અફીણ ૪ ગ્રેન, ઝેરકોચલા ૬૦ ગ્રેન, ભાગ ૬૦ ગ્રેન, ચણકબાબ ૬૦ ગ્રેન એ સર્વ ખાડી તેના ચૂર્ણમા ગોળીઓ વળે તેટલો નરમ ગોળ અથવા મધ નાખી તેની ગોળીઓ વાળવી અને તેમાથી એક એક ગોળી સવારસાજ પાણીમાં લેવી. ઉપાય ૩–૪ વીર્યસ્રાવ કે સ્વમસ્રાવથી આવેલી નબળાઈ માટે ઉપયોગી છે. (૫) તલ, અડદ, શોય કોણુ, ચોખાનો લોટ, કમળકાકડીના બીંજ, શેરડીનો રસ મેળવી ઘીના માલપુઆ બનાવી ખાવાથી વીર્યની વૃદ્ધિ થાય (૬) ગોખરૂ, એખરાના બીજ, આસગધ, સતાવરી, ધોળી મુશળી, શીમળાના ફૂલ, ભારંગ, સુંઠ, કૌચા, બળબીજ, શેલવટ અને મોચરસ એ સમભાગે લઇ તેનું બારીક

ચૂર્ણ કરી કપડાથી ચાળી મધ તથા સાકર મેળવી ચાટવાથી વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. (૭) તલ એક તોલો તથા ગોખરૂ ૧ તોલાનું ચૂર્ણ કરી બકરીના દૂધ શેર ૦ા માં પકાવી ઠંડું થયા પછી નીચે ઉતારી મધ ૧ તોલો નાંખી પીવું. તેથી વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. (૮) કાળી મુસળીનું ચૂર્ણ બે તોલા ગાયના ઘી સાથે ચાટવાથી ગુમ થએલું પુરૂષત્વ પાછું આવે છે. (૯) લોહભસ્મ, ત્રિફળાં અને જેઠીમધ સમભાગે લઇ તેનું ચૂર્ણ મધમાં સૂર્યાસ્ત સમયે ચાટવાથી પુરૂષત્વ આવે છે. (૧૦) મલોત્સવ, અભ્રકભસ્મ, ગજવેલની ભસ્મ, ઇલાયચી, સાકર અને લીંડી-પીપર એ સર્વ સમભાગે લઇ તેનું ચૂર્ણ મધ મેળવી ચાટવાથી કામ બહુ ઉદ્દીપન પામે છે. (૧૧) જેઠીમધનું ચૂર્ણ, ઘી અને મધ મેળવી ચાટવાથી અને ઉપર દૂધ પીવાથી પુરૂષની કામવૃત્તિ વધે છે. (૧૨) ઘઉં અને જવનો આટો પા-પા શેર, અડદની દાળનો લોટ પાશેર, સાઠીચોખાનો લોટ નવટાંક, એ બધું ગાયના દૂધમાં પકાવવું. લીંડી-પીપર ૭ પૈસાભાર, ઘી ૦ાા શેર, સાકર દોઢ શેર, બદામ, દરાખ, ચારોળી, પસ્તાં દરેક નવટાંક લઇ તૈયાર રાખવાં. દૂધમાં પકાવેલા પદા-ર્થોને ઘીમાં શેકી નાંખવા અને પછી તેમાં સાકર તથા મેવો નાંખી ૭ ૭ પૈસાભારનો લાડુ બનાવવો, જે સવારસાંજ એક એક ખાવો. તે વીર્યવર્ધક મોદક કહેવાય છે.

નષ્ટપુષ્પપ્રાપ્તિ અથવા વંધ્યાદોષનિવારણ—(૧) તલના છોડના મૂળનો કાઢો બનાવી તેમાં બ્રહ્મદંડીનું મૂળ, મુલહઠી, સુંઠ, મરી તથા પીપરનો કાઢો-ઉકાળો મેળવી પીવો, જેથી બંધ થએલું રજ પુનઃ ચાલુ થાય છે. (૨) કસુંબીનાં ગળેલાં પાન અને જાસવંતીનાં ફૂલ પાણીમાં પીવાથી નષ્ટ થએલું પુષ્પ ફરીથી આવશે. (૩) સાઠી ચોખા, તેલીયો દેવદાર, ધરો અને વાળાનો ભૂકો જે સ્ત્રી પાણીમાં વાટી પીશે તેનું નષ્ટ પુષ્પ-રજ પુનઃ પ્રાપ્ત થશે. (૪) માલકાંકણીનાં કોમળ પાંદ, અજમાનાં ફૂલ એકત્ર કાંજીમાં ઘુંટીને પીએ તો સ્ત્રીને રજોદર્શન આવે છે. (૫) લીલી ધરો અને ચોખા સરખે ભાગે લઈ પાણીમા ઘુંટી લુગદી બનાવીને તે લુગદી ઘીમાં તળીને સેવન કરવાથી નષ્ટ થએલું રજ પુનઃ શરૂ થાય છે. (૬) ખાખરાના એક કોમળ પાનને દૂધની સાથે વાટીને ગર્ભવતી સ્ત્રી પીએ તો તેને પુત્રપ્રાપ્તિ થાય. (૭) પીપર, નાગકેસર, આદુ, નાગરમોથ અને કાળાં મરી સમભાગે લઇ ચૂર્ણ કરી ગાયના ઘીમાં મેળવી સેવન કરે તો વંધ્યા સ્ત્રીને પણ પુત્ર થાય છે. (૮) ખીજ્જેરા

લીંબુનાં બી ગાય કે બકરીના દૂધમાં ઘુંટી સાકર સાથે ત્રણ દિવસ પીવાથી ગર્ભ રહે છે. (૯) નાગકેસરનું ચૂર્ણ ગાયના ઘી સાથે ઋતુ વખતે ચાટવાથી કે પીવાથી ગર્ભ રહે છે. (૧૦) ધોળાં ફૂલની ભોંયરીંગણીનું મૂળ દૂધમાં ઘસીને ઋતુસ્નાન પછી સ્ત્રીએ પીવું અને સમાગમ કરવો.

ગર્ભસ્રાવ અટકાવવાના ઉપાયો—(૧) જેઠીમધ, શીમળાના મૂળની અંતરછાલ અને આંબળાં એનું સમભાગ ચૂર્ણ દૂધમાં સાત દિવસ પીવાથી ગર્ભ સ્થાનેથી ખસ્યો હોય તો ઠેકાણે આવી જશે. (૨) દૂધમાં ઘી, મધ અને રાતા કમળનો કંદ ઉકાળવો અને તે સારી પેઠે સીજે એટલે દૂધ ટાઢું પાડીને સ્ત્રીએ સાત દિવસસુધી પીવું. તેથી ગર્ભ પડી જતો અટકશે; તેમ જ ત્રિદોષ, શૂળ અને સોજો પણ મટી જશે. (૩) નાગરમોથ, મોચરસ, ઈંદ્રજવ અને સુગંધી વાળો એક એક તોલો લઇ કુટી તેના બે ભાગ કરવા. તેમાંનો એક ભાગ અધો શેર પાણીમાં ઉકાળવો અને જ્યારે છટાંક પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળીને પી જવો. આ ઉકાળાથી ચલિત ગર્ભ, પ્રદર અને પીડાનો નાશ થાય છે.

સુખપ્રસૂતિના ઉપાયો—(૧) દશમૂળનો કાઢો, ઘી અને સિંધવ મેળવી પીવાથી સ્ત્રીની અતિ પીડા દૂર થાય છે અને સુખે પ્રસૂતિ થાય છે. (૨) બીજોરાનું મૂળ અને મહુડાની છાલ એ બેનું સમભાગ ચૂર્ણ લઇને મધ તથા ઘીમા ખસીને પીવાથી સુખે પ્રસૂતિ થાય છે. (૩) ચૂલા ઉપર ધુમાડાથી ઉત્પન્ન થતી કાજળી પાણીમાં પીવાથી શીઘ્ર પ્રસવ થાય છે. (૪) લાજવંતીનું મૂળ કમરે બાધવાથી શીઘ્ર પ્રસવ થાય છે.

સ્ત્રી-પુરૂષ દોષપરીક્ષા—સ્ત્રીના કે પુરૂષના દોષથી પુત્રોત્પત્તિ થતી નથી તે ઘણી વાર સમજી શકાતું નથી. રજોદર્શનમાં વિકાર હોય તો પૂર્વે કહેલા નિયમ મુજબ પરીક્ષા થઈ શકે છે, તેમ જ પુરૂષ કમતાકાત હોય કે ગુહ્યેંદ્રિયની ખામીવાળો હોય તો તેનું પરીક્ષણ પણ થઈ શકે છે, પરન્તુ એવો કોઈ દોષ ન દેખાય છતાં સંતતિ ન થાય તો તેને માટે પરીક્ષા કહેલી છે. એક પ્યાલામાં પાણી ભરી તેમાં પુરૂષનું વીર્ય નાંખવું. જો વીર્ય જળમાં નીચે બેસી જાય તો પુરૂષમાં દોષ નથી એમ સમજવું. બે કુંડામાં માટી નાંખવી અને તેમાં ઘઉં અથવા જવના દસ-દસ દાણા વાવવા. એકમાં સ્ત્રીએ અને બીજામાં પુરૂષે આઠ દિવસ-સુધી પેશાબ કરવો. જે કુંડામાં દાણા ઉગી આવે તેનામાં દોષ ન હોય.

વંધ્યાદોષપરીક્ષા અને નિવારણ—સાત દોષોથી સ્ત્રીને ગર્ભ રહેતો નથી. (૧) નાની સ્ત્રીનો પતિ બહુ મોટો હોય તો તેના સમા-

ગમથી ફૂલ બળી જાય છે અને ગર્ભ રહેતો નથી. સ્ત્રી રજસ્વલા થયા બાદ જે દિવસે સ્નાન કરે તે દિવસે સમાગમ કર્યા બાદ પતિએ સ્ત્રીને પૂછવું કે, તારૂં કયું અંગ દુઃખે છે. જો સ્ત્રી કહે કે માથું દુઃખે છે તો સમજવું કે ફૂલ બળી ગયું છે. તેનો ઉપાય એ છે કે સિંધવ, લસણ અને સમુદ્રફીણ એ ત્રણ સમભાગે લઇને ઘસવાં અને તેનો કલ્ક ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવો, એથી દોષ નાશ પામી ગર્ભ રહે છે. (૩) જો સ્ત્રી કહે કે અંગ કંપે છે, તો જાણવું કે ફુલમાં પવન ભરાઇ ગયો છે. હીંગ એક ટાંક લઇ તલના તેલમાં તેની લુગદી બનાવી ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવાથી દોષ નાશ પામે છે. (૩) જો સ્ત્રી કહે કે કમળ દુઃખે છે. તો સમજવું કે ફૂલમાં માંસ વધી ગયું છે. હાથીનો નખ, શાહજીરૂં એરંડીયામાં મેળવી તેની લુગદી ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવાથી યોનિ-દોષ નાશ પામે છે. (૪) જો સ્ત્રી કહે કે આખું શરીર દુઃખે છે તો સમજવું કે ફૂલમાં અગ્નિ પડયો છે. તલના તેલમાં સેવતીનાં ફૂલનો રસ મેળવી રૂની લુગદીને તેમાં ભીંજવી ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવાથી દોષ દૂર થાય છે. (૫) જો સ્ત્રી કહે કે પીંડીઓ દુઃખે છે તો જાણવું કે ફૂલમાં શીતળા છે. રાઇ, કાયફળ, હરડાં, બહેડાં એને વાટી સાબુના પાણીમાં લુગદી બનાવી સાબુના પીલુથી લપેટી ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવાથી દોષ નાશ પામે છે. (૬) જો સ્ત્રી કહે કે પેટ દુઃખે છે તો જાણવું કે ફૂલમાં જાળું છે. રૂ અને વજ પાણીમાં વાટી લુગદી કરી ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવાથી દોષ નાશ પામે છે (૭) જો સ્ત્રી કહે કે પેડુ દુઃખે છે તો જાણવું કે ફૂલમાં કીડા પડી ગયા છે. કેસર કસ્તુરી એક એક માસો લઈ ૪ ગોળી બનાવી ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવી, તેથી દોષ દૂર થાય છે. (૮) જો સ્ત્રી કહે કે આંખો દુખે છે તો સમજવું કે ફૂલમાં જાળું છે. આંબળાં તથા બહેડાં વાટી મધમાં ગોળી બનાવી ત્રણ દિવસ યોનિમાં રાખવાથી દોષ દૂર થાય છે. (૯) જો સ્ત્રી કહે કે શરીરનો કોઇ ભાગ દુઃખતો નથી પણ ચિત્ત ભમી ગયા જેવું થાય છે અને બ્હીક લાગે છે તો ભૂતાદિ દોષ જાણવો. તેનો ઉપાય મંત્ર-યંત્ર-તંત્રાદિ છે.

મુખ્ય દર્દોના મુખ્ય ઉપાયો આપ્યા છે. વિસ્તૃત માહિતી વૈદક ગ્રંથો-માંથી મેળવી લેવી. કોઇ દર્દની પરીક્ષા પૂરી રીતે નહિ કરી જાણનારે ઉપાયો અજમાવવા નહિ, કારણકે જો દર્દનું નિદાન બરાબર હોતું નથી તો તેનો ઉપાય ઉલટો પડે છે અને ઘણી વાર દર્દમાં વધારો થાય છે.

સમાપ્ત.

સચિત્ર ત્રિકાળ-જ્ઞાન-દર્શક

અથવા

અદ્દભુત વિદ્યાઓનો મહાસાગર.

[ગ્રંથ બીજો] આવૃત્તિ ૨ જી

આમાં નીચેની ૧૪ વિદ્યાઓ આપી છે. ૪૨૦ પૃષ્ઠ, ૧૧૩ પરિચ્છેદો, **૧૦૮૯ બાબતોની માહિતી અને ૧૯૪ ચિત્રો તથા આકૃતિઓ આપી છે. કાપડનું પૂઠું. મૂલ્ય રૂ ૮, વી. પી. થી રૂ. ૮–૧૪–૦**

(૧) સ્વરોદય વિદ્યા—પાંચ તત્ત્વો અને સ્વરનો સંબંધ, સ્વર ઓળખવાની અને તેની શક્તિ સમજવાની રીતો, પ્રાણવાહક નાડીઓની માહિતી, રોગ મટાડવાના નિયમો, પ્રશ્નનો જવાબ મેળવવાની પ્રતિકૂળ સ્વરને અનુકૂળ કરવાની રીતો, વશીકરણનો, ગર્ભનો, વર્ષફળનો, આયુષ્યનો વિચાર, છાયાપુરૂષદર્શન, ઇત્યાદિ.

(૨) યોગવિદ્યા—યોગના પ્રકારો, યોગ શીખવાની રીતો, આસનો, પ્રાણાયામ કરતાં શીખવા વિષે, ધોતી–બસ્તી–નેતી–નોળી–ત્રાટક કરતાં શીખવાની રીતો, મુદ્રાઓ શીખવાની રીતો, ધ્યાન અને સમાધિ શીખવાની રીતો, એ બધું વિસ્તારથી અને સંખ્યાબંધ ચિત્રો આપીને એટલું સ્પષ્ટ સમજાવેલું છે કે તેની મદદથી સહેલાઈથી યોગ શીખી શકાય.

(૩) સૂર્યચક્ર જ્યોતિષ અથવા જન્મ-તારીખ ઉપરથી ભવિષ્ય પરીક્ષણ—ફક્ત માણસની જન્મ–તારીખ ઉપરથીજ તેના ગુણ, સ્વભાવ, શક્તિ, મિત્ર, આરોગ્ય, અને ભવિષ્ય જાણવાનું તમને આ ભાગમાંથી મળી આવશે.

(૪) રમળવિદ્યા—રમળના પાસા બનાવવાની, પાસા નાંખવાની રીતો, શકુનનો પ્રસ્તાર કરી તેને આધારે હરકોઇ પ્રશ્નોના જવાબો સહેલી રીતે મળી શકે છે. રમળ વિદ્યાની બીજી ગુંચવણો આમાંથી કાઢી નાંખીને તે વિદ્યાને સરળ બનાવી છે, એટલે પોતાની મેળેજ તે શીખી શકાશે.

(૫) ત્રિકાળદૃષ્ટિવિકાસ અથવા ક્લેઅરવોયન્સ—મનુષ્યની ત્રિકાળ દર્શનની શક્તિ કેળવવાની દેશી અને વિલાયતી અનેક રીતો–ચિત્રો સાથે. વિલાયતી ત્રિકાળદર્શી આયનો, ક્રીસ્ટલ ગેઝીંગ, જળમાં ત્રિકાળદર્શન, કેફી પદાર્થોના સેવનથી ત્રિકાળદર્શન, ધ્યાન સિદ્ધ કરવાની માહિતી, ત્રિકાળદર્શનના દૃષ્ટાન્તો વગેરે.

(૬) સંવત્સર-પરિજ્ઞાન—૬૦ પ્રકારના સંવત્સર, તેનાં જૂદાં જૂદાં ફળો, સોંઘવારી, મોંઘવારી, દુકાળ જાણવાની રીતો, ગ્રહણનું

અમાસનું, અધિક માસનું, સંક્રાન્તિનું શુભાશુભ ફળ, હોળી પરથી વર્ષ ફળ, ગુરૂ-શુક્ર-શનિ અને બીજા ગ્રહોની ગતિ ઉપરથી આખા વરસનું ફળ જાણવાની રીતો, મેઘગર્ભનો વિચાર, રાજા-મંત્રી-રસકસના સ્વામીનું ફળ, જૂદી જૂદી ચીજોની તેજી મંદી વિષે, વર્ષફળ તૈયાર કરવાની રીત વગેરે.

(૭) મહૂર્ત પરિજ્ઞાન—ગર્ભાધાન, સીમંત, નામકર્મ, અન્નપ્રાશન, મુંડન, નિશાળે બેસવાનું ઇત્યાદિ જાતકર્મ સંસ્કારનાં અનેક મહૂર્તો; ઘર બંધાવવા, થાંભલો રોપવો, મોભ ઘાલવો, બારસાખ ઘાલવી, વાસ્તુકરવું, દુકાન માંડવી વગેરેનાં મહૂર્તો; યાત્રા કે પ્રવાસે જવા માટેનાં અનેક પ્રકારનાં મુહૂર્તો; ખેડૂતોને માટેનાં મુહૂર્તો જેવાં કે હળ ચલાવવું, બી ઓરવાં, ઝાડ રોપવાં, નવું ગાડું ચલાવવું, વગેરે; સ્વરશકુન, છાયાશકુન, પિંગળાશકુન, અંગ ફરકવું, છીંકનાં શકુન, આંખ ફરકવી વગેરે; સ્વપ્નસાર, શુભાશુભ સ્વપ્નો, દેવપ્રતિષ્ઠાનું મુહૂર્ત, રાજ્યાભિષેકનું મુહૂર્ત, મંત્ર સાધવાનું મુહૂર્ત, પરબ મંડાવવાનું મુહૂર્ત, ચાહના પ્યાલા ઉપરથી જોવાનું ફળ, ધ્રુવાંક ઉપરથી પ્રશ્નફળ, ગૌતમ પ્રશ્નાવલિ, ઇત્યાદિ.

(૮) જાદુવિદ્યા—જાદુગરે શીખવાની ચતુરાઈ, ગંજીફાના સંખ્યાબંધ ખેલો, હાથચાલાકી કરતાં શીખવાની સચિત્ર સમજુતી, કરામતવાળા ગંજીફા, રસાયનીક જાદુના અનેક સહેલા ખેલો, યાંત્રિક સાધનો વડે કરવાના ખેલો અને એ યંત્રો બનાવવાની સમજુતી રૂપીયાને બોલાવવો, એક ટેકા પર માણસને સુવાડવો, બંદૂકની ગોળી ઝીલવી, બાંધેલા હાથ છોડી નાંખવા, બાટલી ને ગ્લાસ અદલ બદલ કરવા, જાપાનીઝ જાદુઈ પેટી, આશરે જુદા જુદા ૭૦ ખેલો.

(૯) મંત્રવિજ્ઞાન વિદ્યા—મંત્રના પ્રયોગો માટે કાળ, વાર, અંગુલિનો નિર્ણય, યક્ષિણીઓને સાધવાના મંત્રો, રાજા-સ્ત્રી-પતિ-ભૂત ઇત્યાદિને વશ કરવાના મંત્રો, શત્રુ-શસ્ત્ર-અગ્નિ-જળ-આસન-મેઘ-ચોર-દૃષ્ટિ વગેરેનું સ્થંભન કરવાના મંત્રો. મોહન ઉચ્ચાટનના મંત્રો, શાન્તિકરણના મંત્રો, મુસલમાની મંત્રો, દાટેલું ધન દેખવાનો, ચોર પકડવાનો, ભૂત ઉતારવાનો, ધનવૃદ્ધિનો, વેપારમાં લાભ મેળવવાનો, વિદ્યાવૃદ્ધિનો, દર્દો મટાડવાના મંત્રો, અદૃશ્ય થવાનું અંજન, સર્પ નસાડવાનો, વીંછી ઉતારવાનો, વિઘ્નનિવારણનો મંત્ર વગેરે આશરે દોઢ સો મંત્રોના પ્રયોગો.

(૧૦) યંત્રસાધનવિદ્યા—જૂદી જૂદી જાતના સિદ્ધવીસા યંત્રો, તે સિદ્ધ કરવાની વિધિ, વશીકરણ, મોહન, સ્થંભન ઇત્યાદિના યંત્રો, વંધ્યા ગર્ભ ધારે, તાવ દુર થાય, રાજસભામાં માન મળે, ભૂતનો ભય દુર

થાય, જુગારનો દાવ જીતાય, ઘરમાં સાપ આવે નહિ, વિષયમાં મસ્તી, કંઠમાળા જાય, અનેક જાતના તાવ મટે, તે માટેના યંત્રો, સીતળાનો-કાળકાનો-હનુમાનજીનો યંત્ર, એકંદરે પુષ્કળ યંત્રો આપ્યા છે.

(૧૧) તંત્રપ્રયોગ સંગ્રહ—વશીકરણ, મોહન, સ્થંભન, ઉચ્ચાટન, આકર્ષણ ઇત્યાદિના તાંત્રિક પ્રયોગો; ઇંદ્રજાલિક ચમત્કારિક પ્રયોગો જેવા કે જળમાં તારાદર્શન, મરેલો દેડકો બોલે, જમતાં છતાં પેટ ન ભરાય, બગડેલું ઘી સુધારવું, જુદી જુદી જાતના ગુપ્ત અક્ષરો, જાદુઇ સાબુ, પાંચ પ્રકારના રંગ બદલવા, એક ડાળી પર અનેક જાતનાં ફૂલો, વૃક્ષ ઉપર દીપમાળા; જટલી વૈદ્યકના પ્રયોગો જેવા કે દમનો, કાનના દરદનો, ગર્ભ રહેવાનો, પરમીયાનો, મસા દુર કરવાનો, ઇન્દ્રલુપ્ત રોગ મટે, મદનમોદક, યોનિસંકોચના ઉપાયો, સ્તનવૃદ્ધિના ઉપાયો, દાંતના રોગના ઉપાયો, જંતુઓના વિષનું નિવારણ, અફીણના વિષનું નિવારણ, આધાશીશી-હેડકી-નાસુર-ખીલ વગેરેના અનેક ઉપાયોનો સંગ્રહ.

(૧૨) હસ્તસામુદ્રિક વિદ્યા—હાથના પોંચાની અને હાથમાંની રેખાઓ, ચિન્હો, વગેરેની ઓળખ, તે પરથી માણસનાં લક્ષણો, સ્વભાવ, ભવિષ્ય, રોગ વગેરે વર્તવાની વિદ્યા. આ વિદ્યાને જોઇતાં ચિત્રો સાથે એટલી સહેલી બનાવી છે કે થોડા વખતમાં એ વિદ્યામાં પારંગત થઇ શકાશે.

(૧૩) મુખસામુદ્રિક વિદ્યા—નાક, મોઢું, હોઠ, આંખ, પોપચા, ભ્રમર, દાઢી, હડપચી, માથું, કાન અને કપાળ, માત્ર માણસના મ્હોં ઉપર નજર કરીને જ ઓળખી લેવાની અને તેનો સ્વભાવ, શક્તિ, ખાસીયત ઇત્યાદિ જાણી લેવાની સહેલી રીતો; જુદાં જુદાં અવયવોની ૬૦ આકૃતિઓ સાથે આ વિદ્યા સંપૂર્ણ સમજાવી છે.

(૧૪) દાંપત્યવિજ્ઞાન વિદ્યા—કામબીજ વિષેનું અજ્ઞાન, સંસાર-સુખ પર થતો આઘાત અને તેનાં કારણો, પ્રેમકળા અને પ્રેમચેષ્ટા, સ્ત્રીની કામવાસનાનો નિયમ, તેની ભરતી તથા ઓટ બતાવનારો નકશો. સ્ત્રી પુરૂષનાં ગુહ્યાંગોની રચના, સમાગમનું પ્રમાણ, અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સમાગમની સમજ, સમાગમ માટે સ્ત્રીની તૈયારી, સુખાસન કયું ? સમાગમના શારીરિક લાભ, અપૂર્ણ સમાગમનાં માઠાં પરિણામ, સગર્ભાવસ્થામાં સમાગમ, ગર્ભવતીને થતી ઉલટી, વંધ્યત્વના ઉપાયો, સંવત્સરીયાં બાળકો, સંતતિનિયમન, ઇત્યાદિ.

પહેલા ભાગના જેટલા જ ઉપયોગી તથા લોકપ્રિય નીવડેલા આ ગ્રંથની સુધારેલી નવી આવૃત્તિ છપાવવામાં આવી છે.